JOSIP BROZ TITO — SABRANA DJELA

NAUČNA PRIPREMA
INSTITUT ZA SAVREMENU ISTORIJU
BEOGRAD

TOM 13

Istraživanja, napomene, hronologija i priprema za štampu
MEHMEDALIJA BOJIĆ

JOSIP BROZ TITO
SABRANA DJELA

TOM TRINAESTI

14. NOVEMBAR 1942—20. JANUAR 1943.

IZDAVAČKI CENTAR »KOMUNIST«, BEOGRAD
BEOGRADSKI IZDAVAČKO-GRAFIČKI ZAVOD, BEOGRAD
IZDAVAČKO KNJIŽARSKO PODUZEĆE »NAPRIJED«, ZAGREB

BEOGRAD 1982.

procesa Tito je velike odluke donosio pravovremeno i u skladu ne samo sa zbivanjima u zemlji nego i na velikim svjetskim ratištima, čiji je tok pomno pratio. Na najznačajnijem – sovjetsko-njemačkom ratištu Crvena armija je u to vrijeme vodila bitku na Volgi, a savezničke snage bitku kod El-Alamejna i vršile iskrcavanje velikih invazionih snaga u sjevernu Afriku, što im je otvaralo put u Sredozemlje i na Balkan, na kojem je Titova armija predstavljala osnovnu i najjaču snagu otpora silama Osovine.

Pošto je ocijenio da je nastupio trenutak za izvođenje velikih operacija, Tito je u novembru 1942. formirao krupnije vojne formacije – divizije i korpuse – stvarajući time operativnu armiju – Narodnooslobodilačku vojsku Jugoslavije. O razlozima njenog stvaranja i njenoj ulozi on piše članak *Stvaranje Narodnooslobodilačke vojske*, kojim i počinje ovaj tom. U ovom direktivnom članku Tito je komandnom kadru i jedinicama dao i svojevrsnu doktrinu o izvođenju operacija u novim uslovima, ističući da taktika ratovanja narodne vojske mora biti kombinovana s partizanskom taktikom i da »u narodnoj vojsci mora vladati isključivo ofanzivni duh ne samo kada je u ofanzivi već i u defanzivi«.

Uporedo sa stvaranjem NOVJ, Tito usavršava sistem rukovođenja i komandovanja: reorganizuje aparat Vrhovnog štaba, poboljšava sistem viših vojno-političkih rukovodstava i donosi druge mjere. Tito i dalje neposredno rukovodi, odnosno daje uputstva glavnim štabovima pojedinih zemalja i pokrajina, a takođe zadržava pod svojom neposrednom komandom 1. i 2. proletersku i 3. udarnu diviziju kao strategijske snage Vrhovnog štaba. Poslije niza uspješnih akcija i napada na italijanske pomorske objekte na Jadranskom moru, po njegovom naređenju je formirana i *Sekcija za ratnu mornaricu.* Da bi objedinio obavještajnu službu u okviru cijele Jugoslavije, Tito izdaje glavnim štabovima i štabovima divizija i korpusa *Uput o organizaciji obavještajne službe;* tada izdaje prvi opštejugoslovenski propis koji za vrijeme narodnooslobodilačkog rata reguliše vojnodisciplinsko suđenje: *Naredbu o ustrojstvu i nadležnosti vojnih sudova Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije,* a radi usavršavanja sistema vojnih vlasti u pozadini izdaje *Naredbu o ustrojstvu vojnih vlasti u pozadini.*

Uz rješavanje ovih problema Tito kao vrhovni komandant neprekidno bdi nad jedinicama NOV i POJ koje su se nalazile u grupaciji pri Vrhovnom štabu, prati i usmjerava njihova dejstva, izučava njihova iskustva i prenosi ih na druge jedinice kako bi one izbjegle promašaje i nepotrebne žrtve. U centru njegove pažnje je, kao što je to bilo i do tada, borac-ratnik. Saznavši za veće gubitke koje su jedinice 1. bosanskog i 1. hrvatskog korpusa imale u svojim ofanzivnim dejstvima u dolinama rijeke Sane i Une, Tito izdaje naredbu svim štabovima, koja se takođe objavljuje u ovom tomu, kako da

pripremaju i izvode operacije, tražeći od starješina da poklanjaju najveću brigu borcima: »U našem oslobodilačkom ratu najveću dragocjenost predstavljaju naši borci-ratnici. Njima se ima pokloniti glavna i prvenstvena pažnja, kako u borbi tako i van borbe... Osnovno je pravilo za svakog starješinu da dobivene zadatke izvršava bez žrtava, odnosno sa minimumom žrtava...«.

Titova odluka o stvaranju Narodnooslobodilačke vojske predstavlja – u procesu razvoja oružanih snaga revolucije – najkrupniju prekretnicu, jer su od tada oružane snage naroda i narodnosti Jugoslavije dobile čvrstu, gotovo definitivnu fizionomiju.

Uporedo sa stvaranjem Narodnooslobodilačke vojske Tito radi na izgradnji nove države. Ocjenivši da su sazreli unutrašnji i međunarodni uslovi, on na sjednici Centralnog komiteta KPJ 19. oktobra 1942. izlaže potrebu da se ostvari njegova ranija zamisao i obrazuje jedno jugoslovensko opštepolitičko tijelo koje bi izrazilo opštejugoslovenski karakter i društveno-političku orijentaciju narodnooslobodilačkog pokreta, tj. organ koji bi imao obilježje vlade. Dobivši saglasnost od Centralnog komiteta, Tito u novembru – s Mošom Pijade, Veselinom Maslešom, Ivanom Milutinovićem i Ivanom Ribarom – veliki dio vremena provodi u radu na svom referatu, izradi predloga za rezoluciju i proglasa narodima Jugoslavije, sastavu izvršnog tijela i drugim aktima koji će se razmatrati na osnivačkoj skupštini Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije 26. i 27. novembra 1942. u Bihaću.

U svom referatu-govoru kojim je otvorio zasijedanje Tito je, pored ostalog, istakao karakter i značaj centralnog političkog tijela narodnooslobodilačkog pokreta Jugoslavije za dalje vođenje narodnooslobodilačke borbe: »Mi nemamo mogućnosti da stvorimo jednu legalnu vladu, jer nam to još međunarodni odnosi i prilike ne dozvoljavaju. Ali, mi imamo pravo na jedno, a to je: da u ovim teškim okolnostima stvorimo jedno političko tijelo, jedan politički organ, koji će okupiti sve narodne mase, koji će okupiti naš narod i povesti ga, zajedno s našom junačkom vojskom, u dalje borbe koje stoje pred nama, a koje će biti veoma teške. Mi nemamo nikakve vlasti na našoj teritoriji osim naših narodnooslobodilačkih odbora, koje je sam narod stvorio. Mi ne priznajemo razne fašističke marionetske vlade, i baš zato mi moramo na ovoj zemlji . . . da stvorimo takvo stanje u kome će naš narod – i u ovakvim okolnostima – moći da doprinese narodnooslobodilačkoj borbi svoj maksimum.«

Zasijedanje je usvojilo *Rezoluciju* u kojoj je istaknuto da je cilj oslobodilačke borbe, pored ostalog, i stvaranje zajedničke države zasnovane na principu ravnopravnosti svih naroda Jugoslavije, te *Proglas narodima Jugoslavije,* u kome je objavljeno osnivanje Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije i istaknuto da

se više ne želi »stari državni aparat bivših vlada« i pozvani svi narodi Jugoslavije da se uključe »u veliki oslobodilački rat protiv okupatora za slobodu i bratsku zajednicu Srbije, Crne Gore, Hrvatske, Slovenije, Bosne i Hercegovine i Makedonije«. Ova sva dokumenta, na kojima je i Tito radio, objavljuju se u Prilozima ovog toma kao kolektivni rad.

Stvaranjem AVNOJ-a krunisan je 18-mjesečni uspješan razvoj narodnooslobodilačke borbe. To je bio, nesumnjivo, najkrupniji događaj narodnooslobodilačkog rata i revolucije u 1942. godini, koji će imati dalekosežan značaj za dalji razvitak narodnooslobodilačkog rata i za budućnost svih naroda i narodnosti Jugoslavije. Na Prvom zasijedanju AVNOJ-a u Bihaću položeni su temelji jedinstva i stvoreni prvi oblici nove narodne države, zajednice ravnopravnih naroda i narodnosti Jugoslavije. Njime je Tito ostvarivao ciljeve Komunističke partije Jugoslavije koji su bili postavljeni još 1941. godine.

Osnivanjem krupnijih formacija – divizija i korpusa – Vrhovni štab je mogao planirati i izvoditi veće operacije. Budući da je postojala prostrana i povezana slobodna teritorija u Bosanskoj krajini i znatnom dijelu Hrvatske, Tito je, da bi je proširio i ojačao oružanu borbu u područjima u kojima ona još nije bila dovoljno razvijena, odlučio da snage s te teritorije usmjeri u tri pravca: prema srednjoj Bosni, prema srednjoj Dalmaciji i sjeverozapadnoj Hercegovini (Operativnu grupu divizija kojom je neposredno komandovao Vrhovni štab) i prema snažnim neprijateljskim garnizonima – najprije u dolinama Une i Sane, a zatim prema Savi, odnosno k sjeverozpadnoj Hrvatskoj (1. bosanski i 1. hrvatski korpus). Tim je operacijama, takođe, trebalo stvoriti povoljne uslove za ostvarivanje budućih strategijskih planova Vrhovnog štaba. A jedan od njih, dalekosežan po značaju, sastojao se u tome da se u proljeće 1943. prodre snažnim jedinicama u istočnu Hercegovinu, Crnu Goru, Sandžak, južnu Srbiju i eventualno u Makedoniju.

Radeći na tim planovima, Tito je stalno imao na umu i mogućnost neprijateljskih ofanzivnih operacija širih razmjera protiv jedinica NOVJ koje su dejstvovale s teritorije »Bihaćke Republike«. Stoga je on još 22. novembra svojom direktivom ukazao Glavnom štabu NOV i POJ Hrvatske na pravce i načine izvođenja dejstava za slučaj neprijateljske ofanzive. Tadašnja Titova predviđanja i procjene pravaca nastupanja neprijatelja sa sjevera ostvarili su se u operaciji »Vajs«, koju će udruženi okupatori, uz podršku kvislinških snaga, otpočeti u drugoj polovini januara 1943. godine.

Rezultat ofanzivnih dejstava jedinica NOV i POJ koja su vođena od sredine novembra 1942. do sredine januara 1943. godine za proširenje slobodne teritorije bio je izvanredan: one su tada, što se vidi iz

tekstova ovog toma, nanijele teške udarce okupatorskim i kvislinškim snagama; komunikacije od životne važnosti za neprijatelja: Beograd – Zagreb, Zagreb – Rijeka, Zagreb – Split, Ljubljana – Trst, Brod – Sarajevo i Beograd – Skoplje, a i mnoge druge bile su izložene gotovo neprekidnim diverzijama; mnogi okupatorski garnizoni su uništeni ili bili opsijedani iz dana u dan; oslobođenjem novih krajeva u Bosni i Hrvatskoj proširena je »Bihaćka Republika«, tako da je slobodna teritorija obuhvatala blizu 50.000 kvadratnih kilometara; u novooslobođenim krajevima znatno su porasle mogućnosti mobilizacije novih boraca – njihov priliv naročito se povećao u Bosanskoj krajini, u kojoj su sada muslimanske mase u znatnom broju prišle narodnooslobodilačkom pokretu, a hrvatske u Dalmaciji, Hrvatskom primorju, Gorskom kotaru, Žumberku i Slavoniji; u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini je kvislinška tvorevina NDH gotovo došla na ivicu rasula; u Sloveniji, koja se djelimično naslanjala na ovu slobodnu teritoriju, dejstvovale su četiri brigade i mnogi partizanski odredi.

U to vrijeme se u Srbiji, Makedoniji, Crnoj Gori, Vojvodini i Kosovu pojačano vrše diverzantske i druge akcije. Doprinos partizanskih snaga iz tih krajeva širenju i konsolidaciji »Bihaćke Republike« bio je značajan jer su one, iako malobrojne, bile potencijalna snaga koja je vezivala za sebe jake njemačke, bugarske i italijanske trupe i razne kvislinške formacije.

Zahvaljujući masovnom prilivu novih boraca, osobito omladine, Narodnooslobodilačka vojska je neprekidno jačala. Ona je krajem 1942. i početkom 1943. izrasla u oružanu silu znatnih operativno-strategijskih mogućnosti. Ukupna jačina oružanih snaga NOP-a tada je iznosila oko 150.000 boraca. Svojom borbom i neprekidnom aktivnošću, NOVJ je u to vrijeme, kada su snage antifašističke koalicije vodile odlučujuće bitke na sovjetsko-njemačkom ratištu i u sjevernoj Africi, vezivale za sebe oko 40 fašističkih divizija, među kojima kompletnih sedam njemačkih, osamnaest italijanskih, pet bugarskih i oko tri mađarske. Tada su sve okupatorske i kvislinške formacije na teritoriji Jugoslavije, ne računajući četnike D. Mihailovića, iznosile oko 740.000 vojnika.

Premda je Tito u ovo vrijeme glavnu pažnju usmjeravao na dalju izgradnju oružanih snaga i osnova nove države, on je, uz druge raznovrsne i mnogostrane aktivnosti, nalazio vremena i za pisanje direktivnih članaka, koje je objavljivao u organu CKKPJ – »Proleteru«. Tako je u decembru napisao dva članka: *Nacionalno pitanje u Jugoslaviji u svjetlosti narodnooslobodilačke borbe*, u kojem je izložio poglede i praksu KPJ u nacionalnom pitanju, objasnio značaj Prvog zasijedanja AVNOJ-a i dao programsku platformu ciljeva narodnooslobodilačkog pokreta. Ovaj članak »namijenjen najširim masama naroda«, kako je autor na samom početku istakao, ima i danas izuzetnu teorijsku i praktičnu vrijednost za izučavanje nacionalnog

pitanja u Jugoslaviji. Članak je služio svim rukovodstvima kao putokaz u objašnjavanju linije Komunističke partije Jugoslavije u jednom od najznačajnijih ondašnjih problema naroda i narodnosti Jugoslavije. Titove postavke u članku su prihvatili svi članovi Partije, borci i ogromna većina naroda. U članku *Borba protiv okupatora – prvi i najvažniji zadatak,* koji je služio rukovodstvima NOP-a kao direktiva, Tito je dao duboku analizu i objasnio klasnu pozadinu kolaboracije vodećih buržoaskih snaga s okupatorom, istakavši da »razbijanje fašističkih osvajača u našoj zemlji znači ujedno i razbijanje te izdajničke gospode i njihovih protivnarodnih planova«.

Iako su u Vrhovni štab s raznih strana stizala obavještenja o pripremama okupatora i kvislinga za napad na slobodnu teritoriju, Tito je s članovima Centralnog komiteta, Vrhovnog štaba i Izvršnog odbora AVNOJ-a radio u decembru i prvoj polovini januara kao da se nije nalazio tako reći u srcu Hitlerove »evropske tvrđave«. I dalje je širena slobodna teritorija, organizovana i učvršćivana narodna vlast. Tito je gotovo svakodnevno primao vojne i političke rukovodioce s terena i članove Izvršnog odbora AVNOJ-a i davao im uputstva za rad. On se početkom decembra angažuje i daje savjete Inicijativnom odboru AFŽ-a oko pripreme Prvog kongresa Antifašističkog fronta žena Jugoslavije, na kojem je održao govor i ukazao na ulogu žena u NOB-u, što je od istorijskog značaja u borbi za oslobođenje žene i promjenu njenog položaja u društvu. Krajem decembra drži govor na Prvom kongresu Antifašističke omladine Jugoslavije. Članovi Izvršnog odbora AVNOJ-a i Vrhovnog štaba, koji su bili gotovo stalno na terenu i održavali zborove s narodom, povremeno angažuju i Tita da učestvuje na tim zborovima. Tako je s predsjednikom Izvršnog odbora AVNOJ-a dr Ivanom Ribarom i potpredsjednikom Nurijom Pozdercom prisustvovao 13. decembra narodnom zboru u Bihaću, a 22. decembra u Cazinu, gdje je govorio pred nekoliko hiljada ljudi; 25. decembra Tito je obilazio neka mjesta u Lici i Kordunu, a 7. januara 1943. izvršio je smotru jedinica 4. krajiške divizije. Zbog izuzetnog značaja i uloge koju je Bosanska krajina imala u prve dvije godine narodnooslobodilačkog rata, Tito je po povratku s narodnog zbora u Podgrmeču napisao i članak *Uloga Bosanske krajine u narodnooslobodilačkoj borbi.*

Poslije posjete Podgrmeču Tito se s članom Politbiroa CKKPJ Sretenom Žujovićem premjestio iz Bihaća u Ostrožac. Izvršni odbor AVNOJ-a i dio članova Vrhovnog štaba ostali su i dalje u Bihaću i Bosanskom Petrovcu. Oni su među sobom imali stalnu telefonsku i kurirsku vezu, a Tito još i radio-vezu sa strategijskom grupom divizija kojom je neposredno rukovodio. Iz Bihaća su, opet, održavane telefonske veze s 1. hrvatskim i 1. bosanskim korpusom. Po dolasku u Ostrožac Tito je, uz svakodnevno praćenje situacije na frontovima, dosta vremena provodio na izradi partijskih direk-

tivnih pisama pokrajinskim i pojedinim oblasnim rukovodstvima. Izradi tih značajnih dokumenata, koji su svi objavljeni u ovom tomu, Tito je pristupio na osnovu diskusije i zaključaka koji su usvojeni na sjednici CKKPJ održanoj početkom januara u Bihaću, kada je odlučeno da se upute pisma pokrajinskim rukovodstvima KPJ za Srbiju, Makedoniju, Vojvodinu i Bosnu i Hercegovinu s ocjenama i stavovima CKKPJ o razvoju ustanka i zadacima Partije u tim krajevima Jugoslavije (sva ta pisma se nalaze u ovom tomu). Tada je odlučeno da kao delegati CKKPJ odu u Sloveniju član Vrhovnog štaba i sekretar CK SKOJ-a Ivo Lola Ribar i član Biroa CK SKOJ-a Rato Dugonjić radi upoznavanja s tamošnjom vojnom i političkom situacijom i radi pomoći u radu s omladinom.

Sredinom novembra Tito je, u ime CKKPJ i Vrhovnog štaba, iz Oštrelja uputio u Srbiju i Makedoniju Svetozara Vukmanovića Tempa, davši mu partijska i vojna ovlašćenja da kao njihov delegat preduzima potrebne mjere radi uspješnijeg razvijanja oružanog ustanka, kao i da stupi u dodir i razvije saradnju s komunističkim partijama i narodnooslobodilačkim pokretima u Albaniji, Grčkoj i Bugarskoj.

Dok je boravio na slobodnoj teritoriji »Bihaćke Republike«, Tito je znatan dio vremena posvećivao i analizama zbivanja na sovjetsko-njemačkom i sjevernoafričkom ratištu. Ali najveću pažnju i u ovom periodu usmjeravao je na rad emigrantske jugoslovenske vlade, na držanje zapadnih saveznika i SSSR-a prema NOB-u i četničkom pokretu D. Mihailovića. Kako je jedina veza sa spoljnim svijetom koju je imao bila Kominterna, Tito joj je, u namjeri da njen Izvršni komitet obavještava vladu SSSR-a i ostali svijet o zbivanjima u Jugoslaviji, gotovo svakodnevno slao radiograme o vojnim operacijama i uspjesima jedinica NOV i POJ, kojih je u ovom periodu zaista bilo mnogo, zatim o pripremama, održavanju i odlukama Prvog zasjedanja AVNOJ-a, ukazivao na izdajničko držanje jugoslovenske kraljevske vlade u Londonu i kolaboraciju s okupatorima njenog ministra vojske u zemlji.

Koliko je Tito bio angažovan ovim pitanjima vidi se iz njegovih sačuvanih 58 radiograma, koji se objavljuju u ovom tomu. Što se tiče spoljnih zbivanja, Tita, koji je praktično prvi otvorio drugi front u Evropi i bio značajan činilac u okviru antifašističke koalicije u borbi protiv fašizma, niko nije ni o čemu obavještavao. Njegova sredstva informisanja su bila jedino jedna prislušna radio-stanica pri Vrhovnom štabu preko koje je dobijao vijesti od zvaničnih radio-stanica drugih zemalja. Povremena obavještenja koja je dobijao od Kominterne, a koja su sačuvana, odnosila su se samo na stavove i sugestije koje je ona imala na poslate Titove depeše. Jednu od takvih depeša Tito je primio sredinom novembra u vezi s predstojećim zasijedanjem AVNOJ-a, u kojoj je bilo rečeno da CKKPJ ne treba AVNOJ da

smatra nekakvom vladom, niti da ga suprotstavlja izbjegličkoj vladi Kraljevine Jugoslavije u Londonu; na toj etapi ne treba postavljati pitanje ukidanja monarhije, niti isticati parolu o republici, jer će se o režimu u Jugoslaviji rješavati poslije razbijanja italijansko-njemačke koalicije i poslije oslobođenja zemlje od okupatora. Tito je ovaj zahtjev Kominterne ocijenio kao nerazumijevanje i neopravdano uzdržavanje vlade SSSR-a da pruži podršku KPJ u njenoj borbi za razobličavanje i svrgavanje izbjegličke vlade i monarhije. Ipak, ne želeći da stvara teškoće vladi SSSR-a u njenim međusavezničkim odnosima, Tito je pristao da se Izvršni odbor AVNOJ-a formalno ne naziva vlada, iako je on to faktički bio. Tito je to stavio do znanja Kominterni u svom radiogramu od 29. novembra o zasijedanju AVNOJ-a, istakavši »da je jugoslovenska vlada u Londonu osuđena kao izdajnička« i da »Iako mi ne smatramo da je ovaj Izvršni odbor nekakva vlada, on će se ipak morati starati o svim pitanjima državnog života«.

Među mnogim radiogramima koje je Tito slao Kominterni u ovom tomu nalazi se i Titov radiogram od 13. decembra 1942, kojim je demantovao i osudio pisanje »Njujork tajmsa« o tobožnjim borbama D. Mihailovića protiv okupatora i ponovo zamolio da u Jugoslaviju dođe jedna komisija svih saveznika koja bi se uvjerila u izdaju D. Mihailovića i upoznala se sa stvarnim stanjem u zemlji. Koliko je Tito nastojao da se u borbi protiv okupatora angažuju i političke ličnosti iz jugoslovenske emigracije vidi se i iz njegovog radiograma od 15. januara 1943. poslatog kao odgovor Kominterni u kojem se kaže da bi bilo korisno da Ivan Šubašić uputi proglas i pozove pripadnike HSS-a da se pridruže partizanima u borbi protiv okupatora.

Krajem 1942. i početkom 1943. godine angažovanje četnika na strani okupatora uzelo je do tada najveće razmjere. Vrhovni štab NOV i POJ je preko svojih obavještajnih kanala već u prvoj polovini januara saznao za pokrete velikih četničkih formacija koje su iz Hercegovine Italijani prebacili u sjeverne dijelove Dalmacije i u Liku, a takođe i o mobilizaciji četnika u Crnoj Gori s namjerom da se upute u Bosnu, u borbu protiv jedinica NOVJ. U isto vrijeme je Tito obavještavan s raznih strana o pokretima velikih okupacionih snaga u drugim, perifernim dijelovima Bosne i Hrvatske, iz čega je zaključio da predstoji velika ofanziva udruženih okupatorskih i kvislinških snaga i o tome je obavijestio i Moskvu.

Dok su Italijani prebacivali hercegovačke četnike u sjevernu Dalmaciju i mobilisali četnike u Crnoj Gori da koncentrično nastupaju ka Glamoču i Prozoru (slobodnoj teritoriji), Tito je saznao da je sredinom decembra kraljevska jugoslovenska vlada objavila o D. Mihailoviću i njegovim četnicima saopštenje u kome je opovrgavala »tvrđenja o neaktivnosti đenerala Mihailovića i o njegovoj saradnji s Osovinom«, što je Tito argumentovano demantovao.

Informacije koje je Vrhovni štab dobijao početkom 1943. godine govorile su o sve jačim četničkim napadima na jedinice NOV i POJ na tromeđi Like, Dalmacije i Bosne, zatim u srednjoj i istočnoj Bosni. U to vrijeme Tito je dobijao vjerodostojne podatke i o sporazumima Mihailovićevih delegata i komande italijanske 2. armije o snabdijevanju četnika pod njihovom komandom. Tito je o svemu tome obavještavao radiogramima Kominternu. U depeši od 10. januara Tito je zamolio »da se razobliče ti izdajnici, zajedno s Mihailovićem i jugoslovenskom vladom u Londonu«.

U nastojanju da se svjetska javnost i saveznički službeni krugovi upoznaju s pravom ulogom Mihailovićevih četnika, a obaviješten iz raznih izvora o pripremama okupatora i D. Mihailovića da združenim snagama izvrše napad na slobodnu teritoriju »Bihaćke Republike«, Tito, u ime Vrhovnog štaba NOV i POJ i Izvršnog odbora AVNOJ-a, 17. januara 1943. preko Radio-stanice »Slobodna Jugoslavija« upućuje vladama SSSR-a, Velike Britanije i SAD notu o izdajničkom držanju D. Mihailovića i jugoslovenske vlade u Londonu, ponovo zahtijevajući da Saveznici pošalju svoju misiju »da bi ona ovdje, u Jugoslaviji, utvrdila stvarno stanje i da jednom zauvijek učini kraj strašnoj prevari i zabludi svjetske javnosti«. Premda je nota sadržala nepobitne činjenice, s kojima su, uostalom, vlade zapadnih saveznika bile upoznate i preko svoje vojne misije koja se tada nalazila kod Mihailovića, na ovu notu nije došao nikakav odgovor. To je, naravno, i dalje izazivalo podozrenje rukovodstva narodnooslobodilačke borbe prema Saveznicima, osobito prema britanskoj vladi, koja je podržavala reakcionarnu kraljevsku jugoslovensku vladu i dinastiju.

Tekstove objavljene u ovom tomu Tito je svojevremeno lično pregledao i dao Redakciji mnoga važna objašnjenja o vremenu i povodu nastanka pojedinih odluka i nekih njegovih radova – članaka. Tekstovi su objavljuju prema originalima koji se čuvaju u naznačenim arhivima. Ništa nije mijenjano, skraćivano ili dodavano. Jedino su, kao nepotrebno opterećenje, izostavljeni brojevi zapisnika, nazivi ustanova ako su dokumenti slati u više primjeraka, pečati i nevažni podaci na marginama. Ovdje su objavljeni svi radovi iz ovog perioda Titovog stvaralaštva koje je priređivač uspio da prikupi. Mnogi se, kao na primjer, veći broj radiograma iz prepiske s Kominternom objavljuju prvi put. Na žalost, neki dokumenti su nestali u ratnom vihoru, mnogi događaji nisu ni bilježeni, a pojedine odluke i zapisnici sa sjednica i savjetovanja Vrhovnog štaba i CKKPJ, govori i slično nisu još pronađeni, a vjerovatno nisu ni sačuvani. Uslijed toga priređivaču je bilo otežano davanje potpunijih i adekvatnijih objašnjenja pojedinih događaja o kojima se govori u nekim dokumentima. Ali bez obzira na sve to, Titovi radovi koji se objavljuju u ovom tomu predstavljaju svjedočanstvo o jednom veoma važnom razdoblju oslobodilačkog rata – o vremenu »Bihaćke Republike« – i daju

gotovo cjelovit uvid – na datoj etapi u Titovu svestranost i ulogu kao revolucionarnog mislioca, vođe i stratega narodnooslobodilačkog rata i socijalističke revolucije u Jugoslaviji.

Mehmedalija Bojić

JOSIP BROZ TITO – SABRANA DJELA

14. novembar 1942 – 20. januar 1943.

1 (13)

STVARANJE NARODNOOSLOBODILAČKE VOJSKE JUGOSLAVIJE[1]

Po odluci Vrhovnog štaba stvorena je od mnogobrojnih udarnih i partizanskih brigada i od nekih većih partizanskih odreda regularna Narodnooslobodilačka vojska Jugoslavije. Ona se rađala kroz 18 mjeseci teške i krvave borbe, iz krvi svojih najboljih boraca, sinova i kćeri naših naroda. Tako se rađala naša junačka, od naroda voljena, osvetnička, oslobodilačka vojska. Stvaranje te narodne vojske jest najveći dosadašnji uspjeh narodnog ustanka u zemljama Jugoslavije.

Bio je to dug i težak proces jer se naša narodna vojska rađala iz malih partizanskih odreda, stvarala se od golorukih rodoljuba, seljaka, radnika, poštene inteligencije, omladinaca grada i sela, koji su se digli na ustanak, u borbu protiv okupatora i njihovih plaćenika. Trebalo je s krvavim žrtvama osvajati od neprijatelja svaku pušku, svaku bombu, svaki metak, svaki mitraljez, svaki bacač, svaki top i odolijevati mnogobrojnim ofanzivama brojčano i tehnički nadmoćnijih neprijatelja, koji su htjeli da pošto-poto unište partizanske odrede i brigade, da uguše narodni ustanak. Prema tome, naša narodna vojska nije stvorena odozgo, putem dekreta, prisilno; nije naoružana iz tvornica, preko vojnih liferanata, koji su nekada zarađivali ogromne pare na naoružanju bivše jugoslovenske vojske. Naprotiv, svaki borac naše hrabre narodne vojske teškom borbom i svojom krvlju osvojio je i osvaja naoružanje od neprijatelja, kome su ga sramotno predali izdajnici našeg naroda, razni viši oficiri i generali bivše jugoslovenske vojske u aprilu prošle godine.

Stvaranje divizija i korpusa, stvaranje naše narodne vojske došlo je baš u vrijeme kad su za to sazreli svi uvjeti, kad se za to pokazala neophodna potreba, kad su već bile stvorene mnogobrojne brigade i bataljoni, kad su te brigade i bataljoni bili naoružani gotovo svim vrstama oružja (osim avijacije), kad je postalo nemoguće rukovoditi na dosadašnji način svim brigadama, bataljonima i odredima i, konačno, kad je oslobođen veliki dio našeg teritorija[2], pa se ukazala potreba za ofanzivnim operacijama krupnijeg karaktera.

Stvaranjem narodne vojske stvoreni su preduvjeti za operacije većeg stila, za još snažnije udarce protiv okupatora i njegovih ustaških i četničkih slugu. Ali, u isto vrijeme, rukovođenje postaje sve složenije i zahtijeva mnogo više spremnosti i ratne vještine komandanata, koji su izrasli u procesu dosadašnje borbe, kada se primjenjivala

gotovo isključivo partizanska taktika ratovanja. Taktika ratovanja naše narodne vojske apsolutno mora biti kombinirana s našom dosadašnjom partizanskom taktikom. To znači da se moramo čuvati krutih frontova i izbjegavati ih, da moramo izbjegavati da nam neprijatelj, svojom taktikom, nametne odbranu pomoću dugačkih i rasplinutih frontova, začepljavanje rupa itd. Naprotiv, u našoj narodnoj vojsci mora vladati isključivo ofanzivni duh ne samo kad smo u ofanzivi već i u defanzivi.

Ofanzivni duh za vrijeme neprijateljske ofanzive ispoljava se u snažnoj, smjeloj partizanskoj taktici, taktici prodora u neprijateljsku pozadinu, u uništavanju ne samo komunikacija nego i neprijateljskih centara snabdijevanja, njegovih baza, koje su za vrijeme neprijateljske ofanzive vojnički oslabljene ili su potpuno ispražnjene. Ne treba da se bojimo opkoljavanja, kao što se nismo bojali ni onda kad smo imali manje jedinice. Svaki naš gubitak nekog teritorija mora u isto vrijeme značiti dobitak novog, još većeg i važnijeg teritorija.

Stvarajući narodnu vojsku, mi zadržavamo naše mnogobrojne teritorijalne partizanske odrede. Štaviše, mi moramo stvarati sve novije i novije partizanske odrede na neoslobođenom teritoriju u svim oblastima zemlje. Ti odredi imaju ogromne i časne zadatke, kao što su ih imali i odredi koji su se pretvorili u današnju narodnu vojsku.

Naša narodna vojska stvorena je od boraca očeličenih u krvavim borbama, od najboljih sinova našjh naroda, s dubokim korijenom u narodu. Zato je ona istinski narodna i nepobjediva.

[Oštrelj, sredina novembra 1942] Tito

»Bilten Vrhovnog štaba NOV i POJ«, za septembar–oktobar–novembar 1942, br. 20-21-22.

ŠTABU III UDARNE DIVIZIJE

Direktiva za rad:

a) U zajednici s Prvom divizijom zauzeti Jajce.[3] Pri tome napadu vi ćete s jednom brigadom neposredno sadejstvovati pravcem s[elo] Brišće – Cusina – k[ota] 728 – Jajce, dok ćete s ostale dvije brigade štititi pravce od Turbeta, Komara i D[onjeg] Vakufa k Jajcu.

Ćusina s k[ote] 728 je uzdignuta strana iznad Jajca, gdje neprijatelj ima rovove. S tog položaja vi ćete teškim oruđima dejstvovati na Jajce. Treća brigada Prve divizije u tu svrhu dodijeliće vam teška oruđa: jedan protivkolski top i nekoliko bacača.

Puteve od Jajca k D[onjem] Vakufu treba potpuno razrušiti i na istima postaviti zasjede. Raspored zasjeda da bude po dubini. Pogodna mjesta za zasjede ispitati na terenu. Nama izgleda da te zasjede u prvo vrijeme do pada Jajca treba postaviti na odsjeku od Vijenca do s[ela] Doganovci.

Pri napadu na samo Jajce[4] vi morate postaviti jednu zasjedu prema Jajcu na liniji s[elo] Zabarje – Podhum – k[ota] 568 (napominjemo vam da je neprijatelj prilikom našeg prvog zauzimanja Jajca[5] tuda pobjegao), pa dalje k Turbetu i Kotor-Varošu.

Pri cijeloj ovoj akciji potpomoći će vas dijelovi III krajiškog odreda. Od toga štaba treba da blagovremeno tražite podatke o jačini neprijatelja u Jajcu i na komunikacijama ka D[onjem] Vakufu i Travniku. Imali smo podataka da se živalj iz Jajca selio k Travniku. Međutim, po neprovjerenim podacima, posljednjih dana u Jajce je pristigao jedan transport Nijemaca sa 5 tenkova. Ovo svakako treba provjeriti. Taj isti izvještaj je govorio da se u D[onjem] Vakufu nalazi 300–400 domobranaca[6] bez teških oruđa.

Pri ovim akcijama vi odredite jačinu snaga na pojedinim pravcima. Svakako morate imati rezervu za blagovremenu intervenciju. Napominjemo vam da je na Ćusini potrebno imati što više teških oruđa.

b) Po padu Jajca vi biste u naslonu na njega napravili solidnu bazu za dejstvo na okolnom terenu: k D[onjem] Vakufu, Komaru, Turbetu, Travniku, zauzimajući ova mjesta u povoljnoj situaciji. Isto tako, na prostoru između Jajca, Travnika, planine Vlašića i rijeke Ugar treba očistiti i razoružati sva sela od ustaških i četničkih bandi. Na ovom sektoru važno je porušiti sve komunikacije.

Svojim boravkom na ovom terenu vi morate nastojati da mobilišete i u svoje jedinice uvrstite što više boraca, povezujući se i s onim dijelovima koji se nalaze između Bugojna i Travnika. Pri preduzimanju svih tih akcija morate biti tako grupisani da možete uvijek intervenisati s nadmoćnijim snagama od neprijatelja.

Vaš boravak na ovom odsjeku ima da omogući polazak Prve divizije u centralnu Bosnu, pri čemu trebate da joj služite kao baza.[7]

Za vrijeme vašeg boravka na terenu istočno od Jajca mi ćemo narediti Prvom bosanskom korpusu da s dijelovima snaga III odreda drži Mrkonjić-Grad.

c) U slučaju da se pod pritiskom jačih neprijateljskih snaga ne biste mogli održati na sektoru Jajce – Travnik – D[onji] Vakuf, onda ćete tražiti naslon sa svim snagama na Prvu diviziju u centralnoj Bosni. U tom slučaju odluke i rad treba da saobrazite s Prvom divizijom. Zato je potrebno da stalno održavate vezu s Prvom divizijom.

d) Na sektoru Glamoča, prije vašeg odlaska, ostavićete tri laka bataljona[8] jačine oko 500 ljudi. Bataljone stavite pod jednu komandu. Zadatak je tih bataljona da štite pravac Livno – Glamoč. Te snage ne treba dijeliti, nego treba da budu u jednoj grupi. Izabrati njihov pogodan smještaj. Jačim izviđačkim četama treba da izviđaju k Priluci i Livnu. Mogu radi svoga uticaja i propagande praviti pokret kroz Livanjsko polje. Pri tome moraju paziti na zaštitu pravca ka Glamoču.

e) Da biste usaglasili dejstvo s Prvom divizijom, izvještavamo vas o njenom pokretu: 16. i 17. marš do Ključa; 18. i 19. likvidacija neprijateljskih uporišta: Sitnica, Čađavica; 20, 21. i 22. marš k Jajcu. Dakle, akcija Prve divizije na Jajce biće oko 23. t.m. Prema ovome, vi biste trebali u to vrijeme da se nalazite na određenim položajima oko Jajca. Znači, vi biste trebali da otpočnete pokret 20. t.m. i u toku 20, 21. i 22. da stignete na određene položaje.

Ovo je približna maršruta. Morate se povezati s Prvom divizijom radi tačne koordinacije rada. I mi ćemo vas izvještavati o radu Prve divizije. S Prvom divizijom vi treba da održavate vezu preko III sandžačke brigade.

Može se pravac pokreta Prve divizije nešto korigirati, ali ćemo mi vas blagovremeno izvijestiti.

Sva sela u predjelu Janja popaljena su, pa se morate blagovremeno raspitati o mogućnosti smještaja vaših jedinica.

f) Treći krajiški odred preuzeće stražu i telefon na Mliništima. Preko toga odreda, za vrijeme akcija, održavaćete vezu s nama. U slučaju da vi uspostavljate kurirsku vezu, onda uvijek određivati jače odjeljenje.

Glamočka grupa održavaće vezu s nama preko Mliništa i preko Drvara.[9]

g) Smještaju trupa, njihovoj ishrani, odjeći i obući posvetiti naročitu pažnju.

h) Ovu direktivu smiju znati samo komandanti i politički komesari. Ako vam nešto nije jasno, blagovremeno nas pitati. Pripremiti i jedan radio-aparat kako bismo mogli s vama preko »Slobodne Jugoslavije«[10] održavati vezu pomoću ugovorenog ključa, koji ćete blagovremeno dobiti.

Smrt fašizmu — sloboda narodu!

Vrhovni komandant
Tito

P.S.

Može se dogoditi da neprijatelj u Jajcu bude jak. U tom slučaju nećemo ga napadati. Prva divizija prebaciće se sjeverno od Jajca.

U tom slučaju vi ćete preći između Jajca i D[onjeg] Vakufa. Pri tome prelazu porušićete prugu i put Jajce – D[onji] Vakuf i napasti neprijateljska uporišta između Jajca, Vakufa i Travnika. Na taj način angažovaćete i uznemiriti neprijatelja na tom prostoru. Vrijeme boravka na tom terenu zavisi od situacije i mogućnosti. Svakako vi trebate ugroziti neprijatelja u navedenim garnizonima, presjeći mu veze, doći do oružja i municije. U ovom slučaju vi možete lakim, ali dovoljno jakim snagama napasti i prugu istočno od Travnika, ka Vitezu, Busovači i Lašvi. Naravno, tamo se ne biste mogli duže zadržati. Ti dijelovi mogli bi u vaš sastav doći istočno i sjeverno od [planine] Vlašića.

Jednom riječi, zahtijeva se vaša aktivnost na tome sektoru kako biste tu privezali i ugrozili neprijatelja. Zauzeće pojedinih uporišta na tome sektoru bilo bi vrlo važno. U svim slučajevima ne traži se neko odsudno zalaganje.

Najzad u duhu ove direktive ostavlja vam se puna inicijativa u radu. Trebate preduzeti sve ono za što ocijenite da je korisno i da ćete imati i vojničkog i političkog uspjeha.

Pri čitavom ovom radu treba da poslužite kao oslonac Prvoj diviziji.

14. novembar 1942. Tito
[Oštrelj]

A – CKSKJ, Fond CKKPJ, reg. br. 2354.

[IZVRŠNOM KOMITETU KOMUNISTIČKE INTERNACIONALE][11]

Hrvatske partizanske udarne brigade zauzele su pored Male i Velike Kladuše i Cetingrada još i Vrnograč. Ofanziva krajiških i hrvatskih udarnih brigada se nastavlja.[12]

U Dalmaciji, dijelovi Mosorskog partizanskog bataljona uništili su električnu centralu na rijeci Krki, koja je davala osvjetljenje gradu Šibeniku.[13] Dijelovi tog istog bataljona na drumu Omiš – Split izvršili su napad na jednu italijansku motorizovanu kolonu i uništili dva kamiona s vojnicima.[14] Ubijeno je 20 talijanskih vojnika, a 10 je zarobljeno. Zaplijenjeni su i teški mitraljez, 1 puškomitraljez, 30 pušaka i drugi materijal.

Jedinice II srpske i IX [hrvatske] udarne brigade, noću između 10. i 11. oktobra vodile su žestoke borbe na sektoru Grahovo – Knin.[15] Ubijeno je mnogo neprijateljskih vojnika. Mi smo imali 7 mrtvih i 20 ranjenih drugova.

Za posljednjih 10 dana oborena su dva neprijateljska bombardera, 1 u Slavoniji i 1 na Žumberku za vrijeme neprijateljske ofanzive.[16] U Žumberku bombardere je oborio jedan partizan iz puškomitraljeza. Poginula je čitava posada od 7 ljudi. Između ostalih poginuo je i poznati pilot major Čulinović, koga je Hitler nagradio gvozdenim krstom za zasluge na istočnom frontu. Ovaj bandit našao je ovdje svoj grob za zločine nad sovjetskim i našim narodima.

14. novembar 1942. Valter
[Oštrelj]

A–CKSKJ, Fond CKKPJ – KI, reg. br. 1942/271.

[IZVRŠNOM KOMITETU KOMUNISTIČKE INTERNACIONALE]

Desetog novembra jedinice naše II [proleterske udarne] divizije Narodnooslobodilačke vojske, na sektoru Knina odbacile su natrag u Strmicu talijansku kolonu koja je pokušala da prodre iz obruča.[17] Ubijeno je 5, a 3 talijanska vojnika su teško ranjena.

Jedan bataljon IV crnogorske brigade napao je noću 12. novembra selo Topole, dva kilometra od Knina. Ubijeno je 25 četnika i mnogo ranjeno, a 30 je zarobljeno.[18] Zaplijenjeno je 28 pušaka, velika količina ratne spreme itd. Talijani iz Knina su se bojali da dođu u pomoć svojim saveznicima. Među ubijenima nalazi se brat poznatog dželata i četničkog vođe popa [Momčila] Đujuća, Gliša, talijanski špijun, krvožedni dželat. Peti bataljon te iste brigade očistio je ustaško selo Vrpolje, ali najkrvožednije ustaše[19] uspjele su pobjeći.

Dvanaestog novembra ponovo je jedna talijanska kolona pokušala da se probije iz Strmice uz pomoć nekoliko tenkova. Njoj je u susret pošla druga kolona iz Knina.[20] Ali su obje kolone odbijene i pretrpjele su veoma velike gubitke u mrtvim i ranjenim.

Jedinice II dalmatinske udarne brigade 10. novembra izvršile su napad na četnike kod sela Cigljana. Ubijen je četnički komandant bataljona Paja Petković i razbijen njegov štab. Zarobljeno je 60 četnika, koji su predali 60 pušaka i onda su pušteni kućama jer su bili prisilno mobilisani.

14. novembar 1942. Valter
[Oštrelj]

A–CKSKJ, Fond CKKPJ – KI, reg. br. 1942/272.

ŠTABU PRVE PROLETERSKE UDARNE DIVIZIJE

Direktiva za rad:

a) Prebaciti se u centralnu Bosnu, čiji teren očistiti od četničkih bandi. Uporišta četničkih bandi ranije su vam dostavljena.[21] Od Štaba Prvog bosanskog korpusa uzeti odgovorne drugove koji potpuno poznaju prilike u centralnoj Bosni.

Pri izvršenju prvog osnovnog zadatka vi morate stvoriti podesno uporište na tome sektoru. Kao najpovoljnije navodi se Snjegotina. No, kod vašeg rada ne smijete se suviše dugo vezivati za teren i pojedina mjesta. Po sebi se razumije da trebate zavisno od situacije na licu mjesta, nastojati da zauzmete pojedina naseljena mjesta: Kotor-Varoš, Derventu*, Teslić; Derventa bi vam donijela plijen u ratnom materijalu i opremi. Zauzimanjem ovih mjesta brže ćete ispoljiti uticaj na okolna seoska naselja, a pored toga, biće vam olakšano manevrovanje vašim jedinicama.

Treba svim silama nastojati da mobilišete i u svoje jedinice uvedete što više boraca. Energičan vojnički stav i pravilan politički rad donijeće vam uspjeh u ovom pogledu.

Prema četničkim vođama i zatrovanim četničkim bandama treba biti nemilosrdan.

Nama izgleda da u prvo vrijeme trebate ispoljiti uticaj i rad u zapadnom dijelu centralne Bosne (Kotor-Varoš – Prnjavor), pa ka Banjoj Luci. Na taj način ugroziće se Banja Luka, neprijatelj neće moći grupisati jače snage prema oslobođenom dijelu krajiške teritorije i biće olakšane naše akcije zapadno od Vrbasa. Dakle, vi morate biti stalna opasnost za Banju Luku, a u pogodnom momentu trebaće tu varoš napasti u vezi sa snagama zapadno od Vrbasa. O ovome vi ćete biti blagovremeno izviješteni.

Za vrijeme boravka na naznačenoj teritoriji morate porušiti sve komunikacije (Banja Luka – Kotor-Varoš – Doboj; Klašnica – Prnjavor – Tešanj; Prnjavor – Derventa).

b) Prelazak u centralnu Bosnu izvršićete pravcem: Ključ – Sitnica – Mrkonjić-Grad – Jajce. Ovo nalaže savlađivanje neprijateljskih uporišta Sitnice, Čađavice, Mrkonjić-Grada, Jajca.[22]

---

* Vjerovatno se odnosi na Prnjavor, što se vidi iz teksta koji slijedi. – *Red.*

Ako je neprijatelj i u Sitnici i Jajcu toliko jak da biste se oko tih mjesta upleli u duže borbe, onda ta mjesta ne treba napadati i trebaćete ih mimoići. O ovome morate blagovremeno prikupiti detaljne podatke. U slučaju mimoilaska ovih mjesta, Vrbas trebate forsirati na odsjeku sjeverno od Jajca.

U napadu na Jajce sadejstvovaće vam Treća divizija, s tim što će jedna njena brigada napadati preko Ćusine na Jajce. Ovoj brigadi trebate dati protivkolski top i neke bacače iz III sandžačke brigade. Druge dvije brigade ove divizije zatvaraće komunikacije koje s istoka i jugoistoka vode u Jajce, dajući istovremeno zasjedu prema Jajcu na neposrednoj istočnoj obali Vrbasa.

U napadu na Jajce vi biste učestvovali s dvije brigade, dok bi vaša jedna brigada ostala u rezervi zapadno od Jajca. No, sve detalje vi treba da utvrdite prema prilikama na samom terenu.

U napadu na Sitnicu i Čađavicu sadejstvovaće vam IV krajiška brigada kao i Krajiška polubrigada. Po padu Sitnice i Čađavice krajiški dijelovi ostali bi u visini Sitnice da vam štite bok, dok biste vi s ostalim snagama produžili određenim pravcem. Pri tome vaše jače snage kretale bi se sjeverno od Jajca.

Dajemo približnu maršrutu: 16. i 17. [novembra] marš u predio Ključa; 18. i 19. likvidacija Sitnice – Čađavice; 20, 21, 22. i 23. marš k Jajcu i prikupljanje trupa; 24, 25, 26. i 27. operacije oko Jajca i odmor trupa; 28, 29, 30. i 1 [decembra] marš ka Kotor-Varošu.[23] Naravno, ovo je samo približna orijentacija, a tačne pokrete vi ćete regulisati prema razvoju događaja na licu mjesta. Pri cijelom vašem pokretu i radu potrebno je da održavate vezu s Trećom divizijom.[24] Tu vezu možete održavati preko vaše III sandžačke brigade i preko nas. Veza mora biti blagovremena. Na pokretu k Sitnici – Mrkonjiću i Jajcu morate s nama imati neprekidnu i višestruku vezu. U tom smislu mi ćemo vam dati jedan motocikl koji će raditi na relaciji Ključ – Petrovac, odakle prenositi telefonom preko druga Lole [Ive Ribara].[25] Vi možete organizovati vezu i preko telefona na Mliništima.

Prema navedenom proračunu regulisan je i marš Treće divizije. Ona će iz predjela Glamoča otpočeti pokret 20. i u toku marševa 20, 21. i 22. postaviti se na određene položaje. Datum napada na Jajce vi joj morate odrediti i tačno precizirati postupke. Mi smo o tome izvijestili Štab Treće divizije.* Napominjemo vam da je Treća divizija ostavila jednu grupu jačine oko 500 boraca u predjelu Glamoča. Pri akcijama oko Jajca Trećoj diviziji odnosno cijeloj vašoj grupi sadejstvovaće snage III krajiškog odreda. Detalje rada III odreda regulisaće Štab Treće divizije, a vi mu u tom pogledu možete dati sugestije, odnosno skrenuti pažnju na to. U Mrkonjić, ili bolje u Jezero, možete pozvati na dogovor komandanta Treće divizije. Uvijek

* Vid. str. 5-7. – *Red.*

ostavite toliko vremena da Treća divizija može biti blagovremeno izviještena i da može izvršiti predviđeni raspored.

O vašem pokretu i akciji izvijestite Štab Prvog bos[anskog] korpusa. To uradite preko telefona, ali pazite da to drugi ne saznaju.

c) Po vašem odlasku iz predjela Jajca u centralnu Bosnu Treća divizija ostaće na prostoriji: Jajce – D[onji] Vakuf – Travnik, služeći kao vaš oslonac i obezbjeđujući vašu pozadinu. Treća divizija ima na tome sektoru da vrši niz akcija. Ne bude li se Treća divizija uslijed jače neprijateljske intervencije mogla zadržati na tome sektoru, onda će ona tražiti vezu i naslon na vas. Tada bi vaše dvije divizije sačinjavale jednu udarnu grupu. Sve odluke morate saglasno donositi u smislu ove direktive. To bi zaista bio jak udarni malj kojim biste mogli riješiti sva pitanja u centralnoj Bosni. Prema tome, nameće se potreba da održavate stalnu vezu sa Štabom Treće divizije. Preko nesigurnog terena ta veza mora se održavati jačim odjeljenjima.

Može se dogoditi da Treća divizija neće imati važnijih ciljeva i akcija na sektoru Jajce – Travnik; u tom slučaju mogli bi pojedini njeni dijelovi sadejstvovati vašoj diviziji.

d) U slučaju da neprijatelj pokuša napad na slobodnu krajišku teritoriju, vi biste trebali, po vašoj ocjeni, napasti i zauzeti Banja Luku. To bi bila nama najefikasnija pomoć.

U slučaju da se na navedenoj prostoriji ne biste mogli zadržati uslijed jačih neprijateljskih napada, onda se vi morate probiti u nekom pogodnom pravcu. Tada bi u obzir došle snage vaših obiju divizija. Kao najbolji i najkorisniji pravac nama izgleda Trebava – Majevica, gdje biste trebali razbiti četničke bande i mobilisati ljudstvo za vaše jedinice. Odsjek za prelazak vi biste sami izabrali. Taktički bi bilo lakše preći Bosnu na odsjeku južno od Maglaja. Napominjemo vam da se na Ozrenu nalaze zatrovane četničke bande, dok je narod na Trebavi više nama naklonjen. Snage VI bosanske brigade nalaze se u predjelu Majevice. U tom slučaju, ako biste mogli uhvatiti vezu s tom brigadom, naredite joj da vam olakša prelazak. Vaša je dužnost da pokušate uhvatiti i održavati vezu sa VI brigadom. Nezavisno od neprijatelja, za ovaj pravac vi biste mogli dobiti naređenje i od nas. To bi se moglo dogoditi u rano proljeće, vjerovatno.[26]

Kao drugi pravac probijanja mogao bi doći na odsjeku Travnik – Jajce, a kao treći preko Vrbasa. Ovaj treći pravac može biti težak i nesiguran. No, u izvjesnoj situaciji može biti lak i vrlo koristan, naročito u sadejstvu s kozarskim snagama.

Pod izvjesnim okolnostima može doći u obzir i prodor k Brodu i Motajici. Nezavisno od rada neprijatelja, tim prodorima treba težiti. Tako biste se približili slavonskim partizanima, uhvatili vezu s njima i ugrozili glavnu slavonsku željezničku prugu.

e) Smještaju, ishrani i odijevanju trupa posvetite najveću pažnju. Imati u vidu predjele s popaljenim naseljima.

f) Najzad, u duhu ove direktive mi vam ostavljamo punu inicijativu u radu. Vi možete preduzeti sve one akcije za koje ocijenite da će vam donijeti vojnički i politički uspjeh. Imajte u vidu da se događaji mogu razvijati velikom brzinom. Mi s vama ne možemo imati brzu vezu. Ali, pravilnom ocjenom, svim tim događajima vi se morate staviti na čelo i rješavati ih u svoju korist. Pri svemu tome morate voditi računa o brojnom ojačanju vaše vojske kao i čuvanju žive snage vaših jedinica.

g) Morate dobaviti jedan radio-aparat, te da preko ugovorenog ključa možemo održavati vezu s vama.

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

15. novembar 1942.
[Oštrelj]

Vrhovni komandant
Tito

A–VII, Fond NOR, kut. 2-B, reg. br. 27/4.

[IZVRŠNOM KOMITETU KOMUNISTIČKE INTERNACIONALE]

Iz dokumenta štaba 718. njemačke divizije koji je pao u naše ruke vidi se da su tri čete te divizije 15. oktobra pretrpjele velike gubitke u borbi blizu Brčkog s jedinicama VI udarne partizanske brigade istočne Bosne.[27] Ubijeno je 45 hitlerovaca, 70 ranjeno. Zaplijenjena je čitava neprijateljska komora.

Jedinice II [proleterske] divizije Narodnooslobodilačke vojske nastavljaju čišćenje teritorije između Sinja i Knina. Jedinice I bosanskog [udarnog] korpusa nastavljaju čišćenje bosanske teritorije Bosanski Novi – Prijedor.

Odlukom Vrhovnog štaba Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije dodijeljeno je zvanje narodnog heroja Slobodanu Principu, komandantu Operativnog partizanskog štaba istočne Bosne, koji je položio svoj mladi život u proljeće 1942. godine za oslobođenje svoga naroda po primjeru svog rođaka iz 1914. godine.[28] Mladi student Slobodan Princip od samog početka je bio organizator ustanka protiv okupatora i ustaša u istočnoj Bosni.

15. novembar 1942. Valter
[Oštrelj]

A– CKSKJ, Fond CKKPJ — KI, reg. br. 1942/273. *Prevod s ruskog*

CENTRALNOM KOMITETU KOMUNISTIČKE PARTIJE SLOVENIJE DRUGU BEVCU [EDVARDU KARDELJU][29]

Primio sam tvoje pismo od 7. X 1942. godine[30] kao i pismo prije toga koje je stiglo preko Zagreba.[31] Moram da kažem da ste vi ipak imali mogućnosti da se češće javljate i stojite sa nama u vezi.[32] One tvoje poruke preko Djede [Izvršni komitet Komunističke internacionale] redovno sam dobijao i na njih sam odgovarao. Te tvoje poruke bile su manje važnoga karaktera, dok o krupnijim pitanjima vaše borbe niste nas obavještavali.[33] Ja ne znam da li je sve to tačno kako sam dobio obavještenje preko Zagreba koje je djelimično poticalo i od Valdesa [Kopinič Josip][34] u pogledu neprijateljske ofanzive protiv vas o vašem nesnalaženju u takvoj situaciji.[35] Ali mislim da je, kao što i sam u svom pismu priznaješ, glavna krivica za vaše velike, naročito materijalne gubitke, ležala u nesposobnosti vašeg vojnog rukovodstva. U vezi s tim htio bih da kažem nekoliko riječi. Vi ste suviše bukvalno shvatili pitanje našega rukovođenja vojnim stvarima i držali na položaju komandanta slovenačkih partizanskih snaga druga Franca [Leskošek], koji zaista nema za te vojne stvari smisla, a kamoli vojnoga znanja. Mislim da ti tu nosiš dosta veliku odgovornost jer si ti dobro vidio, a ipak nisi preduzeo mjere da se tu postavi neki drugi čovjek, koji razumije vojno djelo, iako ne bi bio član C[entralnog] k[omiteta] (jer to nije potrebno), a kontrola se sprovodi pomoću polit[ičkog] komesara koji, razumije se, treba da bude jedan od vaših odgovornih drugova. Ja se čudim da se nije neprijateljska ofanziva svršila katastrofalnije za vas s obzirom na to što vi imate Osvobodilnu frontu[36] u kojoj učestvuju i ostale političke struje slovenačkog naroda. Uslijed čega vi kao predstavnici KPJ preuzimate i suviše veliku odgovornost na sebe kad je u pitanju rukovođenje vojnim operacijama, kada su u pitanju desetine hiljada ljudskih života, kada je u pitanju jedinstvo slovenačkog naroda u toj oslobodilačkoj borbi. Ako vi već niste imali među članovima Partije jednog zaista sposobnog vojnog rukovodioca, mirne duše ste mogli da ga uzmete iz redova ostalih svojih partnera, a sa vaše strane da date samo polit[ičkog] komesara. Samim tim preuzeli bi i ostali partneri veliki dio odgovornosti na sebe i ne bi u slučaju eventualnih neuspjeha padala sva odgovornost na vas, uslijed čega možete pretrpjeti velike političke štete. Ja se ni u kom slučaju ne mogu složiti sa takvim rješenjem kao što ste ga donijeli vi, t[o] j[est] što ste sada umjesto

Franca postavili za komandanta druga Mačeka [Ivan].[37] Drug Maček je vrlo dobar naš politički radnik, ali za komandanta on nema nikakvih uslova, jer niti je bio vojnik, niti je prošao u toku ove borbe kroz bilo kakvu jedinicu kao komandir, a kamoli komandant.[38] Mačeka ste trebali ostaviti za političkog komesara, a jednog vojnog stručnjaka postaviti za komandanta ili zamjenika komandanta, dok se ne bi našlo bolje rješenje. Prema tome, tražim od vas da vi moje navode primite vrlo ozbiljno i da sa dolaskom načelnika Vrhovnog štaba Arse Jovanovića kod vas, smjesta pristupite izmjeni vašeg komandnog sastava. Ovu izmjenu vi treba da sprovedete i kod ostalih članova Osvobodilne fronte, jer je ta izmjena nužna kao preduslov da se kod vas u Sloveniji stvori zaista narodna vojska koja će moći planski izvršavati sve zadatke koji se stavljaju pred nju.[39] Vrhovni štab smatra potrebnim, a to je uglavnom moje gledište, da komandu i reorganizaciju vaših jedinica preuzme privremeno načelnik V[rhovnog] š[taba] Arsa Jovanović, a njegov zamjenik da bude Šaranović [Milovan], koji bi kasnije mogao preuzeti i komandu, kada bi se Arso Jovanović vratio u slučaju potrebe u naš Stab.[40] Zajedno sa Arsom Jovanovićem šaljemo još 12 drugova, koje smo teškom mukom odvojili od naših brigada gdje su se kao komandanti i komandiri pokazali kao vanredno dobri. Ovi su ljudi stekli velikog iskustva u toku 18 mjeseci, jer ti sam znaš da mi ne vodimo slučajna čarkanja već planske krupne operacije. Sve te drugove trebate raspodijeliti saglasno sa načelnikom Vrhovnog štaba, a u karakteristici ćete vidjeti za kakve je funkcije koji sposoban.[41]

Neka vas ne buni to što će drugovi sa strane komandovati vašim jedinicama, jer će to biti na korist vas i slovenskog naroda. Iz naših proleterskih brigada mi smo već dali preko stotinu komandanata i političkih radnika za bosanske, dalmatinske i hrvatske brigade. Proleterske brigade su se zaista pokazale kao škola za takve naše kadrove. I samo blagodareći tome mi smo uspjeli ispuniti prazninu koja je vladala u našem komandnom i političkom sastavu pri stvaranju naših brigada, odnosno 8 divizija, koliko smo ih do sada stvorili.

Ja se ne slažem da vi stvarate tako malobrojne brigade, već treba da stvorite iz ove tri ili četiri, koliko ih do sada imate, 2 brigade sa po najmanje 800–1000 boraca.[42] Tristo, 400 pa i 500 ljudi nije brigada nego bataljon. Prema tome, nema smisla da se žurite da imate što veći broj brigada, a da ni jedna od njih ne bude sposobna za neke veće samostalne operacije. Osim toga, vi i onako oskudijevate u komandnom kadru, što bi se opet odrazilo na kvalitet i uspješnost vaših operacija. To pitanje riješite zajedno sa načelnikom V[rhovnog] š[taba]. Ja neću ovdje ulaziti u sve detalje tih vojno-organizacionih pitanja kao ni pitanja eventualnih vojnih operacija i planova, jer ćete vi to najbolje riješiti na licu mjesta sa načelnikom ovoga Štaba.

Ja se slažem da vi pozivate i primate u OF sve prave rodoljube uključivši i pristalice Londona, jer samim tim što će oni ući u OF, prestaju biti pristalice izdajničke izbjegličke vlade koja je protiv borbe sa okupatorom. Što se tiče pritiska na londonsku izbjegličku vladu, ja takođe mislim da se što šta poduzelo jer smo mi to tražili nekoliko puta, jer ja svakodnevno šaljem vrlo zamašan materijal koji svaki čas zapljenjujemo kod izdajničkih četnika Draže Mihailovića i iz kojeg se jasno vidi saradnja D. Mihailovića sa okupatorima i sa ustašama protiv naše, Narodnooslobodilačke vojske. No ja ne vjerujem da će to uticati na tu izbjegličku bandu u Londonu, jer ona prkosno produžuje svoj izdajnički rad, odlikuje četnike-bandite koji poginu ili su se istakli u borbi sa nama. Mi smo ovdje otvorili vrlo žestoku kampanju protiv izbjegličke vlade i D. Mihailovića. Poduzimamo sve mjere da se ta velikosrpska klika pred narodom raskrinka i politički onemogući. Osim toga, ovih dana formira se Narodnooslobodilačko vijeće Jugoslavije[43], koje će se sastojati od preko 50 članova iz svih krajeva i koje će imati svoj izvršni odbor, tj. neku vrstu narodne vlade. U to Vijeće trebali bi i vi odrediti najmanje 6 članova od istaknutih političkih radnika Slovenije, kao na primjer Kocbek [Edvard] i drugi, a od strane vaše Partije dovoljna su dvojica. Za izvršni odbor bi trebali poslati dvojicu, i to Kocbeka i još jednoga, koji bi ostali stalno u sjedištu Vijeća.[44] Takvo jedno vijeće kao prvu etapu narodne vlade treba, razumije se, što prije stvoriti kao protutežu londonskim izdajnicima i radi rukovođenja civilnom upravom naše zemlje. Ovih dana izdajemo proglas i rezoluciju* ovoga Vijeća koji će se objaviti preko [Radio-stanice] »Slob[odne] Jugoslavije«. Takvo vijeće stvoriće se takođe u nacionalnom okviru Hrvatske, a kasnije i drugim krajevima kada bude moguće. Da li ćete vi zadržati OF umjesto vijeća ili ne, to je vaša stvar. Ja mislim da OF može mirne duše da ostane, a Izvršni odbor OF-a kao vlast za Sloveniju. Prema tome, Kocbeka i još jednoga najhitnije pošaljite ovamo jer mislim da ćete se vi s tim složiti. Kad se stvori to vijeće, onda i ono neka malo ratuje sa londonskim izbjeglicama, a ne samo Vrhovni štab.

Sa Bijelom gardom[45] budite nemilosrdni. Ukoliko se stvari i dalje ovdje dobro razvijaju, mi ćemo tamo bliže k vama poslati jednu našu diviziju kako biste mogli likvidirati tu bandu oko Krškog i drugih mjesta.[46] Pročitao sam za sada vašu brošuru »Zakaj je propadla Jugoslavija« i vidio sam da je zaključak u toj brošuri[47] prilično sektaški, tj. nije u duhu današnje narodnooslobodilačke borbe, jer se na koncu kaže: »Drugačija bi bila sudbina naroda Jugoslavije da su je imali u rukama revolucionarni proletarijat pod vodstvom Komunistične partije Jugoslavije« itd. Takve stvari treba izbjegavati jer one nimalo ne koriste, naročito ako se govori ne članovima Partije, već

* Vid. str. 221–233. – *Red.*

protivnicima i širokim narodnim masama. Takvim zaključcima samo potvrđujemo njihove optužbe da mi komunisti ne mislimo o narodnom oslobođenju, već o prigrabljivanju vlasti.[48]

O našim velikim vojnim uspjesima pričaće vam Arso [Jovanović]. Mi smo sada stvorili već prilično veliku vojsku, tako da imamo čime dobro mlatiti okupatore i njihove sluge i prirediti svečan doček našim nesretnim izbjeglicama.

Što se tiče Arsinog članka u [Nedjeljnom] pregledu [Vrhovnog štaba NOP i DVJ][49], ti nemaš potpuno pravo. Događaji u posljednje vrijeme to potpuno demantuju. Što se tiče roka za otvaranje drugog fronta, tu se nije prevario samo Arsa već i drugi mnogo viši od njega.[50] Jasan i oštar Staljinov istup za vrijeme govora 6. XI jasno pokazuje da se taj front mora otvoriti, mnogo prije no što su ga u stvari Englezi mislili otvoriti. Inače »Teze balkanike« nije bez osnova, što naročito pokazuju događaji poslednjih dana u Africi.[51]

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

16. novembar 1942. Tito
[Oštrelj]

A–CKSKJ, Fond KPJ, reg. br. 15064.

[IZVRŠNOM KOMITETU KOMUNISTIČKE INTERNACIONALE]

Četrnaestog novembra jedinice hrvatskih udarnih brigada zauzele su gradić Slunj. Borba je trajala pet sati i neprijatelj je bio demoralisan našom artiljeriskom vatrom. Neprijatelj je pretrpio velike gubitke. Ratni materijal se prebrojava. Naše jedinice iste noći su nastavile s progonom razbijenog neprijatelja u pravcu Karlovca i Gline.[52]

U ovoj borbi naročito se istakla VIII hrvatska brigada, a takođe I i II hrvatska brigada.

Prilikom zauzimanja grada Bihaća[53] prebrojan je slijedeći ratni materijal: 4 haubice 105 mm, 3 antitenkovska topa 37 mm, 2 brdska topa 75 mm, više od 1000 pušaka, 30 teških i lakih mitraljeza, 1 500 000 metaka, 3 vagona artiljerske municije, 4000 pari cokula, velika skladišta stočne hrane, 15 000 000 kuna i mnogo drugog materijala.

16. novembar 1942. Valter
[Oštrelj]

A— CKSKJ, Fond CKKPJ – KI, reg. br. 1942/274. *Prevod s ruskog*

[RADIO-STANICI »SLOBODNA JUGOSLAVIJA«]

Zašto niste objavili naše saopštenje: »Drug Vukmanović [Svetozar], član Vrhovnog štaba, srećno je došao u naš štab«.[54]

Molimo da ovo hitno javite u emisijama »Slobodne Jugoslavije«.

17. novembar 1942. Valter
[Oštrelj]

A– CKSKJ, Fond CKKPJ – KI, reg. br. 1942/275. *Prevod s ruskog*

[IZVRŠNOM KOMITETU KOMUNISTIČKE INTERNACIONALE]

Jedinice hrvatskih udarnih brigada na sektoru Slunj – Karlovac i dalje uništavaju i hvataju razbijene ustaške jedinice. Broj ubijenih i zarobljenih svakim danom raste. U Slunju je zaplijenjena velika količina ratnog materijala, između ostalog jedan antitenkovski top, nekoliko teških mitraljeza, oko 170 pušaka itd.

Jedinice I bosanskog korpusa Narodno [oslobodilačke] vojske na sektoru Bosanski Novi – Sanski Most nastavljaju sa čišćenjem teritorije i stežu obruč oko ovih mjesta.[55]

Ofanzivne akcije II [proleterske] divizije NOV na sektoru Sinj – Knin i dalje se nastavljaju. Mihailovićevi četnici su demoralisani i svakog dana se predaju zajedno s talijanskim oružjem.[56]

17. novembar 1942. Valter
[Oštrelj]

A– CKSKJ, Fond CKKPJ – KI, reg. br. 1942/276. *Prevod s ruskog*

[IZVRŠNOM KOMITETU KOMUNISTIČKE INTERNACIONALE]

Za vrijeme kontraofanzive Nijemaca, ustaša i Mihailovićevih četnika kod Jajca prije dvije nedjelje ustaše i Nijemci spalili su do temelja naselja Janj, Pljeva, Dragnić, Podgoriju i druge.[57] Spaljeno je nekoliko stotina kuća, ubijeno je zvjerski nekoliko stotina stanovnika – žena, djece i staraca.

Nijemci, ustaše i četnici zajednički su spaljivali partizanska sela i ubijali partizanske porodice. Ali Nijemci i ustaše nisu poštedjeli ni četnički raspoložena sela i stanovnike. Oni su spalili četnički raspoloženo selo Dragnić i Podgoriju. To su ona sela čiji su stanovnici napadali partizane, gdje je izvršen napad na dr Simu Miloševića i njegove drugove, gdje su s leđa napadnuti članovi Vrhovnog štaba[58] itd. U pravcu tih četnički orijentisanih sela nastupali su Nijemci i ustaše, a četnici su nastupali na njihovom desnom krilu u drugom pravcu. Četnički vođ [Uroš] Drenović poslao je u ova sela svoje ljude da bi stanovnike vratio iz šume, jer oni nisu imali mnogo povjerenja u ustaše i Nijemce, iako su im ranije činili usluge. Stanovnici koje je izdajnik Drenović umirivao da im se ništa neće dogoditi od strane njegovih, ustaških i okupatorskih saveznika vratili su se kućama. Ali na svoju nesreću. Nijemci i ustaše zvjerski su ubili 170 žena, djece i muškaraca, spalili sve kuće i oduzeli stoku. Oni koji nisu povjerovali i koji su ostali u šumi vratili su se u spaljena sela proklinjući izdajnika Drenovića i četničke vođe.

Vrhovni štab NOV i POJ je svojom odlukom izdvojio iz svojih skromnih ratnih sredstava 3 miliona kuna kao pomoć stanovnicima Donjeg i Gornjeg Vukovskog, naselja Janj, Dragnić, Podgorija i dr, čije su kuće spalili i cijelo imanje razgrabili okupatori i ustaše.*

18. novembar 1942. Valter
[Oštrelj]

A–CKSKJ, Fond CKKPJ – KI, reg. br. 1942/277. *Prevod s ruskog*

* Vid. str. 23 – *Red.*

NAREDBA O DODJELJIVANJU NOVČANE POMOĆI STANOVNIŠTVU POSTRADALIH KRAJEVA ZAPADNE BOSNE I BOSANSKE KRAJINE

Svojim rješenjem od 18. novembra o.g. Vrhovni štab Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije odredio je iz svojih vojnih sredstava 2 500 000 kuna kao pomoć stanovništvu sela: Donje Vukovsko, Gornje Vukovsko, Janj, Podgorija, Pljeva itd., koja su popaljena i opljačkana od ustaša i Nijemaca uz pomoć izdajničkih četnika Draže Mihailovića, odnosno Drenovića, [Rade] Radića i drugih.

Ova suma će se raspodijeliti po naročito za to određenoj komisiji i pomoću narodnooslobodilačkih odbora.

Dalje je određeno na raspolaganje Narodnooslobodilačkog odbora Bihaća 500 000 kuna za siromašno stanovništvo grada Bihaća, a 200 000 kuna za Drvar i ostala mjesta u istu svrhu.

Ova naredba ima se odmah izvršiti.

19. novembar 1942.
[Oštrelj]

Vrhovni komandant
NOV i POJ
Tito

A–VII, Fond NOR, kut. 6–II, reg. br. 18/2a.

[IZVRŠNOM KOMITETU KOMUNISTIČKE INTERNACIONALE]

U toku 18. i 19. novembra divizije I bosanskog korpusa prodirući prema sjeveru razbile su neprijateljske grupe na liniji Suhača – Šurkovac – Ljubija na lijevoj strani rijeke Une.[59] U ovim borbama zarobljen je jedan cio domobranski bataljon od 500 vojnika i 6 oficira, zatim 20 ustaša i 16 legionara. Dalje, potpuno je razbijen jedan ustaški bataljon, koji je ostavio 200 leševa. Zaplijenjeno je 600 pušaka, 20 puškomitraljeza, 4 teška mitraljeza, 2 bacača mina i velika količina municije i drugog ratnog materijala. Naše jedinice i dalje napreduju.

U ovim borbama naročito se istakla V kozarska brigada sastavljena od boraca s Kozare koji su za vrijeme ofanzive Nijemaca, ustaša, četnika i Mađara na Kozaru[60] nanijeli neprijatelju ogromne gubitke i o kojima su Nijemci i ustaše napisali čitave knjige pokušavajući da ubijede narod da su kozarski partizani uništeni.

19. novembar 1942. Valter
[Oštrelj]

A– CKSKJ, Fond CKKPJ – KI, reg. br. 1942/279. *Prevod s ruskog*

GRAĐANINU ĐURU ČAGOROVIĆU, ZEMLJORADNIKU IZ DANILOVGRADA[61]

Herojska borba Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije, njeni uspjesi, koji su je učinili najmoćnijim vojničkim činiocem u Jugoslaviji i činiocem od međunarodnog značaja,[62] omogućeni najširom i oduševljenom podrškom narodnih masa u svima zemljama Jugoslavije, visoki stupanj razvitka naše narodnooslobodilačke borbe, mnogobrojni i složeni zadaci koji se na tom stupnju nameću narodu i vojsci u oslobođenim i neoslobođenim dijelovima u Jugoslaviji, prostranost oslobođene teritorije[63] i široke perspektive za dalje uspjehe neodložno nameću čvršću i trajniju organizaciju narodne vlasti, obuhvatnije sjedinjavanje napora svih naroda Jugoslavije za osiguranje konačne pobjede narodnog ustanka.

Vrhovni štab [NOV i POJ][64] uzeo je zato na sebe inicijativu da sazove skupštinu istaknutih i narodu odanih boraca i rodoljuba koji su od početka ustanka nesebično i požrtvovano učestvovali u narodnooslobodilačkoj borbi, u cilju obrazovanja Vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije i Vijeća narodnih povjerenika kao najviše narodne vlasti u Jugoslaviji.[65]

Stoga, cijeneći tvoju iskrenu privrženost i odanost narodnooslobodilačkoj borbi, pozivamo te da se primiš članstva u Vijeću narodnog oslobođenja Jugoslavije, te da kao takav lično učestvuješ na konstitucionom zasijedanju Vijeća. Treba odmah da kreneš i dođeš u B[osanski] Petrovac, gdje će ti se saopštiti mjesto i vrijeme zasijedanja.

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

20. novembar 1942. Komandant
[Oštrelj] Tito

A— CKSKJ, Fond CKKPJ, reg. br. 18767.

NAREDBA O PROMJENI NAZIVA VRHOVNOG ŠTABA NOP I DVJ U NOV I POJ

U vezi sa stvaranjem Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije mijenja se naziv Vrhovnog štaba Narodnooslobodilačke partizanske i dobrovoljačke vojske u naziv: Vrhovni štab Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije.[66]

20. novembar 1942. — Komandant NOV i POJ
[Oštrelj] — Tito

»Bilten Vrhovnog štaba NOV i POJ« br. 20-21-22, septembar - oktobar - novembar 1942.

[IZVRŠNOM KOMITETU KOMUNISTIČKE INTERNACIONALE]

Poslije žestokih borbi noću između 19. i 20. novembra divizije I bosanskog korpusa Narodnooslobodilačke vojske zauzele su najveći rudnik gvožđa u Bosni Ljubiju, zatim Stari Majdan i Staru Rijeku.[67] Neprijatelj je pružao žestok otpor. Ova mjesta branile su njemačke jedinice. Njemačka komanda poslala je pojačanja, ali su i ona bila razbijena. Među zarobljenima nalaze se jedan potpukovnik, jedan kapetan, a zaplijenjena je sva arhiva.

Pojedinosti o zaplijenjenom materijalu i borbi daćemo kada dobijemo detaljnije izveštaje.

20. novembar 1942. — Valter
[Oštrelj]

A– CKSKJ, Fond CKKPJ – KI, reg. br. 1942/281. — *Prevod s ruskog*

ŠTABU I PROLETERSKE DIVIZIJE

Primili smo vaš izvještaj od 20. novembra poslat u devet časova.[68]

Vaš izvještaj je veoma kratak, te nismo upoznati kako je tekla borba prema Sitnici, naročito kod I proleterske brigade, koja je u potpunosti izvršila dobiveni zadatak savladavši najjači neprijateljski otpor, ali uz osjetne gubitke.[69]

Iako je vaša divizija u ovoj akciji postigla krupne rezultate, smatramo da ovakvi gubici (75 boraca izbačeno iz stroja I proleterske brigade) za jedan zadatak teže pogađaju jednu operativnu jedinicu, od kojih se sporije oporavlja. Nastojte da ubuduće zadatke izvršavate sa što manje žrtava, kao i da se jedinice angažuju u borbu pod najpovoljnijim mogućim uslovima.

Produžite rad i dejstvo u duhu dobivene direktive*. Danas nas izvještava Štab III Udarne divizije da s vama još nije uspostavio vezu. Nastojte da odmah uspostavite vezu s III divizijom i da objedinite i koordinirate vaša dejstva prema dolini Vrbasa, kako vam je to datom direktivom istaknuto.

Prilikom izvođenja akcija u dolini Vrbasa prema Jajcu budno motrite na pravac od Banje Luke, te da blagovremeno možete osujetiti svaki pokušaj eventualnog prodora neprijatelja ovim pravcem k Jajcu.

Šaljemo vam radio-stanicu s karakteristikom i šifrom na upotrebu.

Za prenos plijena — kamiona — uputićemo sutra deset šofera s potrebnom količinom goriva, te da iste što prije bace do Mliništa, a odatle ćemo ih prevesti dalje vozom.

Hitno nam pošaljite detaljan izvještaj o toku borbe vaše divizije na položaju Sitnica – Čađavica – Mrkonjić-Grad, iznoseći podrobno po fazama rad svake vaše brigade, kao i dejstvo i držanje neprijatelja.[70]

Pored radio-veze, održavajte s nama i telefonsku vezu preko Mliništa. Nastojte da vaša Druga – sandžačka – brigada, uz pripomoć

---

* Vid. str. 10. – *Red.*

mještana, odmah podigne telefonsku liniju Mliništa – Mrkonjić-Grad.
O svemu nas redovno i najhitnije obavještavajte.

Smrt fašizmu — sloboda narodu!

21. novembar 1942. Vrhovni komandant
[Oštrelj] Tito

A–VII, Fond NOR, kut. 2–B, reg. br. 29/4.

GLAVNOM ŠTABU NOV I PO ZA HRVATSKU[71]

Vjerovatno je da neprijatelj može uskoro preduzeti sa sjevera kontraofanzivu širih razmjera protiv naše slobodne teritorije.

Po našoj ocjeni, ta neprijateljska ofanziva prema vašem operativnom području ispoljila bi se, vjerovatno na sljedeće pravce: Karlovac – Slunj, Glina – Topusko – Vrnograč – Cazin – Bihać. Svakako da bi jedan krak te ofanzive iz doline Gline preko Cetingrada bio usmjeren k Slunju, pravcem: Kostajnica – Dvor – Bosanska Krupa – Bihać, to jest dolinom Une.

Po našem mišljenju, težište te neprijateljske ofanzive ispoljilo bi se vjerovatno od pravca Gline i od pravca Kostajnice.

U takvoj jednoj situaciji, u slučaju napada nadmoćnijih neprijateljskih snaga, označenim pravcima, vi biste se trebali pridržavati sljedećeg:

a) Ne podmetati svoje jedinice neprijatelju na pravcu njegovog ofanzivnog zamaha, već sa svojim jedinicama, na odnosnim pravcima, vješto skrenuti desno i lijevo i kontramanevrima na neprijateljske bokove i pozadinu osujetiti njegovo nastupanje. To je najbolji način za pariranje neprijateljske ofanzive.

Prema tome, vi ćete, u ovakvoj situaciji, dejstvo vaših divizija objediniti i koordinirati po sljedećem:

Divizija koja se nalazi na prostoru: Dvor – Šamarica planina – Vrnograč[72] može bočnim udarom paralisati neprijateljsku ofanzivu bilo da se ispolji na pravcu Topusko – Vrnograč – Cazin, bilo na pravcu Kostajnica – Dvor – Bosanska Krupa. Vaša jedna divizija koja se nalazi na prostoru oko Cetingrada[73] treba da bočnim dejstvom parira neprijateljsku ofanzivu bilo na pravcu Topusko – Vrnograč – Cazin, bilo na pravcu Karlovac – Slunj. Vaše snage oko Slunja[74], koje predstavljaju treću manevarsku grupu, trebale bi u ovakvoj situaciji da bočnim dejstvom pariraju neprijateljsku ofanzivu koja bi se iz doline reke Gline mogla ispoljiti bilo prema Cetingradu, bilo prema Cazinu. Svakako da ova grupa oko Slunja mora budno motriti na pravac od Plaškog.

To bi bili, po našoj zamisli, sadejstvo i koordinacija vaših triju manevarskih grupa u pariranju eventualne neprijateljske ofanzive sa sjevera.

b) Da biste mogli donositi realne odluke i biti u toku događaja, morate organizovati dobru obavještajnu službu i službu izviđanja, naročito prema Karlovcu, Zagrebu, Petrinji i Kostajnici, te da blagovremeno otkrijete i uočite eventualne neprijateljske ofanzivne namjere.

c) Budite neprekidno u vezi kako taktičkoj tako i materijalnoj s jedinicama I bosanskog korpusa koje se nalaze na desnoj obali Une. Imajte u vidu da će jedna brigada I bosanskog korpusa, koja je bila na lijevoj obali Une, biti uskoro prebačena na desnu obalu i primiti nove zadatke.[75]

Sva vaša dejstva u dolini Une, bilo ona defanzivna ili ofanzivna, trebate koordinirati s jedinicama Prvog bosanskog korpusa.

d) Sada ne poznajemo situaciju kod vas. Rijetko nas izvještavate. Hitno nam dostavite obavještajni i operativni izvještaj. Imajte u vidu da obavještajni izvještaj trebate dostavljati svakih sedam dana neizostavno, a ako su obavještajni podaci naročito važni, onda ih dostavite odmah, prije pomenutog roka. Operativne izvještaje dostavljati odmah, neposredno poslije svake borbe, detaljno i podrobno izlažući svaku borbu po njenim fazama.

Vezu s nama održavajte preko Bihaća. Pored radio-veze, uspostavite i održavajte u ispravnom stanju telefonsku liniju Slunj – Bihać.

O svemu nas redovno i najhitnije obavještavajte.

Prednja direktiva odnosi se na vaš rad u slučaju neprijateljske ofanzive sa sjevera.

Smrt fašizmu — sloboda narodu!

22. novembar [1942], u 12 časova. Vrhovni komandant
[Oštrelj] Tito

A-CKSKJ, Fond CKKPJ, reg. br. 2360.

NAREDBA [VRHOVNOG ŠTABA NOV I POJ]

Prema rješenju Vrhovnog štaba Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije, formirane su na području Glavnog štaba Hrvatske tri divizije Narodnooslobodilačke vojske, i to: VI, VII i VIII.

Šestu diviziju sačinjavaju: I, II i IX narodnooslobodilačka brigada;

Sedmu diviziju sačinjavaju: VII, VIII i XIII narodnooslobodilačka brigada;

Osmu diviziju sačinjavaju: IV, V i VI narodnooslobodilačka brigada.

Za komandanta VI narodnooslobodilačke divizije postavlja se drug Srećko Manola.

Za političkog komesara VI narodnooslobodilačke divizije postavlja se drug Rade Žigić.

Za komandanta VII narodnooslobodilačke divizije postavlja se drug Pavle Jakšić.

Za političkog komesara VII narodnooslobodilačke divizije postavlja se drug Đuro Kladarin.

Za komandanta VIII narodnooslobodilačke divizije postavlja se drug Vladimir Ćetković.

Za političkog komesara VIII narodnooslobodilačke divizije postavlja se drug Artur Turkulin.

Prema naređenju Vrhovnog štaba, formira se I hrvatski korpus Narodnooslobodilačke vojske.

Za komandanta I hrvatskog korpusa postavlja se drug Ivan Gošnjak.

Za političkog komesara I hrvatskog korpusa postavlja se drug Većeslav Holjevac.

Ova naredba ima se izvršiti odmah.[76]

Smrt fašizmu — sloboda narodu!

22. novembar 1942.
[Oštrelj]

Komandant NOV i POJ
Tito

A-VII, Fond NOR, kut. 103, reg. br. 27/2.

PARTIJSKOM RUKOVODSTVU DIVIZIJE[77]

Dragi drugovi,

U prilogu dostavljamo pismo CK o dužnostima i zadacima dopisnika u Narodnooslobodilačkoj vojsci i na terenu.

Partijsko rukovodstvo divizije mora odmah pristupiti sprovođenju u život date direktive. Direktive treba temeljno proraditi i odrediti dopisnika za vašu diviziju. Mi predlažemo vašoj part[ijskoj] org[anizaciji], to jest rukovodstvu, da za dopisnika izabere druga ......* Ako je pomenuti drug član politodjela[78] u nekoj brigadi, onda njegovu dužnost tamo treba usmjeriti s novim poslom (npr. kulturno-prosvjetni, agitacioni rad, uređivanje brigadnog lista itd).

Potvrdite prijem pisma i obavijestite o izboru dopisnika.[79] Stavite u dužnost dopisniku da odmah stupi u vezu s »Borbom«.[80]

S drugarskim pozdravom

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

Tito

Dragi drugovi,

Da bi »Borba«, organ Komunističke partije Jugoslavije, postala još više masovni list, CK je odlučio da se postave dopisnici u divizijama i korpusima Narodnooslobodilačke vojske. Ove treba tretirati kao saradnike »Borbe« (to je više nego dopisnik i to je njihova glavna dužnost), a njihova je dužnost i to da stvore dopisnike iz manjih jedinica. To isto važi i za dopisnike u većim mjestima, kao u Zagrebu, Beogradu, Sarajevu i sl. Saradnici mogu biti premješteni, dovođeni u redakciju i sl., dok dopisnici većinom ostaju u mjestima, preduzećima itd.

Dužnosti određenih dopisnika iz okruga treba da budu razvijanje saradnje za list iz sela, preduzeća itd.

Partijska rukovodstva za Hrvatsku, Sloveniju, Dalmaciju, Srbiju itd. dužna su preko saradnika i dopisnika obezbijediti saradnju i davanje materijala »Borbi«. Svaki dopisnik mora biti posebno vezan

* Tačkice se nalaze u originalu. – *Red.*

za redakciju »Borbe« ako djeluje na oslobođenoj teritoriji, dok dopisnici koji djeluju na neoslobođenoj teritoriji vezani su svojom redovnom partijskom vezom.

Dužnosti i zadaci saradnika »Borbe« u divizijama i korpusima Narodnooslobodilačke vojske:

Saradnik mora objektivno o svemu, nepristrasno, pisati u svome listu. On mora da piše o svemu što zapazi kako u kraju u kome se kreće tako i u samoj vojsci. Takav njegov rad služi kao znatna pomoć Partiji da ispravlja nedostatke i popularise borbu, ulogu i značaj Narodnooslobodilačke vojske za budućnost našeg naroda. Saradnik to ostvaruje uočavanjem konkretnih, stvarnih činjenica iz života. Saradnik mora budno pratiti razvoj partijske linije i uočavati najznačajnije partijske parole (npr. borba protiv četnika, jedinstvo fronta i pozadine, bratstvo naroda u borbi protiv okupatora) i usmjeriti svoj rad na razjašnjavanje, na iznalaženje načina, na uočavanje kako, kojim putevima i načinima se te parole ostvaruju.

Dužnost saradnika je zato partijska dužnost. On sve mora provjeriti pre nego što napiše.

Rad saradnika mora se kretati u tri pravca:

1. *Svakodnevni rad.* Pisati o svim borbama divizije i pojedinih njenih dijelova, sve do desetine i pojedinaca; o taktičkom usavršavanju u pojedinim borbama, o gubicima i zbog čega je do njih došlo – ako je slučajno napravljena greška – o životu jedinice itd. Opisi moraju biti detaljni i konkretni. Dalje, saradnik mora da opisuje i pozadinu i da iznosi, bilo kritikom nedostataka i razgolićavanjem rada neprijatelja, bilo isticanjem pozitivnih pojava, sve ono što koristi borbi. Sve to mora biti konkretno, jasno, s imenima i podacima, datumima itd. Saradnik pri tome mora obratiti pažnju na zločine okupatora i njegovih slugu, uvijek voditi računa o svemu što se dogodilo: kad, gdje i ko; o formama rada neprijatelja, o stanju u neprijateljskoj vojsci (načinu njene mobilizacije, moralnom stanju, agitaciji, ishrani itd.). Saradnik je istoričar divizije i korpusa i svih njihovih dijelova. Istovremeno, njegov rad služi i za učvršćivanje fronta i pozadine.

2. *Istoričarski rad.* Nalazeći se u jedinicama u kojima su borci iz raznih krajeva Jugoslavije, saradnik se nalazi s ljudima koji mogu biti (i jesu) živa historija razvitka ustanka, razvitka pojedinih odreda, jedinica itd. Saradnik mora pristupiti odmah ostvarenju ovog veoma važnog posla. Taj posao treba razviti već prema pokrajinama, krajevima u pokrajinama itd., idući sve do najsitnijih akcija, borbi i diverzija. Podaci moraju biti detaljni i konkretni, uvijek upisujući od koga su uzeti, bilježeći imena poginulih, odakle su itd.; imena onih koji su se istakli u radu i akcijama itd. Pri tome treba uvijek prikupljati podatke o radu četnika i ustaša, borbi protiv narodnooslobodilačke borbe, s imenima, zločinima itd. četničkih i ustaških

glavešina. Taj rad je od ogromne agitacione važnosti za Partiju i današnju narodnu borbu i on istovremeno služi kao istorijski materijal. Nesumnjivo ovaj zadatak se može ostvariti samo stalnim, planskim radom, mobilišući i okupljajući oko njega što širi krug boraca.

3. *Stvaranje kadrova.* Saradnik mora pomoći partijskoj organizaciji da u svojoj sredini uoči mlade darovite drugove, kakvih ima mnogo u našoj vojsci, pronaći ih, mobilisati oko četnih i bataljonskih listova, pomagati njihovo izgrađivanje za dobre dopisnike i novinare. Od njih i preko njih organizovati saradnju za »Borbu« i druge naše listove i časopise, kao što su »Omladinska borba«[81], »Žena danas«[82] itd. Preko njih se može uspješno sabirati materijal i pod tačkom 2.

Saradnik je član KPJ i kao takav pripada partijskoj ćeliji tamo gdje je stalno vezan svojom funkcijom. Za svoj saradnički rad odgovoran je partijskoj organizaciji od koje je i postavljen, a za svoje držanje i rad kao partijca – ćeliji kojoj pripada. Dužnost je ćelije da pruži svestranu pomoć određenom drugu za dopisnika, to jest za saradnika.

Saradnik mora održavati što življi kontakt s uredništvom »Borbe«.

Dužnost saradnika u okruzima jeste: javljati listu iz pozadine sve što se događa u pozadini: rad neprijateljske pozadine (gdje, ko i kada), rad žena, omladine, naroda na pomoći vojsci, uspjesi u tome radu u pojedinim mjestima s konkretnim podacima, nedostaci u pojedinim mjestima i nerazvijanje toga rada, stanje i raspoloženje, političke manifestacije naroda, žena, omladine.

Drugo, stvaranje dopisnika po mjestima i preduzećima kako na oslobođenoj tako i na neoslobođenoj teritoriji. Treba naročito nastojati na prikupljanju podataka i dobijanju dopisa s neoslobođene teritorije.

Treće, saradnici po okruzima mogu da prikupljaju i konkretne podatke o zločinima nad stanovništvom koje su počinili okupatori, ustaše i četnici.

Dopisnik mora javljati o svemu i biti stvaran i konkretan. Stalnom i živom vezom s uredništvom »Borbe« njegov rad i zadaci i dalje će se razvijati i ispravljati. U tome radu može biti svestrano pomognut kako od uredništva »Borbe« tako i od partijskog rukovodstva pod čijom se neposrednom kontrolom nalazi.

25. novembar 1942. Tito
[Oštrelj]

A-CKSKJ, Fond CKKPJ, reg. br. 1967.

ŠTABU II PROLETERSKE UDARNE DIVIZIJE

Iz vaših posljednjih izvještaja zaključili smo da vi niste u mogućnosti da na dobivenom pravcu operacija postignete veće rezultate i dođete do jačeg izražaja.[83]

Prema tome, mi smo odlučili da promijenimo pravac dejstva vaše divizije.

Direktiva za dalji rad vaše divizije ogleda se u sljedećem:

1. Pristupiti likvidaciji livanjskog garnizona. U ovu svrhu upotrijebiti I i III vašu brigadu, tj. II srpsku proletersku i II dalmatinsku brigadu. Ovim snagama sadejstvovaće za operacije prema Livnu i dva bataljona iz III divizije, koji se sada nalaze na položajima neposredno sjeverno od Livna.[84]

2. Vaša II/IV crnogorska brigada ima da ostane prema [Bosanskom] Grahovu sa zadatkom da spriječi svaki ispad neprijateljske posade iz Grahova u kom bilo pravcu, dejstvujući naročito na neprijateljsku komunikaciju Grahovo – Strmica odnosno Grahovo – Knin. U tom cilju, po našem mišljenju, ova brigada treba da ima sljedeći raspored: jedan bataljon u Resanovcima, a ostatak brigade u Tičevu, s tim da jedan bataljon bude redovno u pokretu za dejstvo na neprijateljsku komunikaciju Grahovo – Strmica, odnosno Grahovo – Knin.

3. Devetu hrvatsku (III ličku) brigadu, čim je smijeni IV crnogorska brigada, imate odmah uputiti pravcem Mala Popina – Velika Popina i dalje prema Gračacu sa zadatkom da likvidira sva četnička uporišta na ovome pravcu i dejstvuje na komunikaciji Knin – Gračac, presijecajući neprijateljski saobraćaj koji redovno teče ovim pravcem. Napomenite štabu ove brigade da na pravcu svoga dejstva odmah stupi u vezu sa svojom pretpostavljenom komandom, tj. sa Štabom VI divizije, stavljajući se pod njenu neposrednu komandu.[85]

4. Vi trebate odmah pristupiti pripremama za likvidaciju livanjskog garnizona.[86] U tom cilju vi ćete rokirati namijenjene brigade za ovu akciju u zapadnom dijelu Livanjskog polja, gdje za sada postoje bolje mogućnosti ishrane i smještaja za vaše ljudstvo.

Situacija u Livanjskom polju je sljedeća:

U samome Livnu ima oko 500-600 ustaša, većinom mlađih boraca. Ova neprijateljska posada ne ispoljava nikakvu aktivnost prema našim jedinicama. Za sada nema artiljerije.

Na Borovoj glavi i u Šujici drže po jednu satniju.

U Livanjskom polju ustaše vrše opštu prisilnu mobilizaciju. Prema tome, vi ćete nastojati da spriječite ovu mobilizaciju po svaku cijenu.

Seosko stanovništvo u zapadnom dijelu Livanjskog polja nama je potpuno naklonjeno; čak i ona sela koja su ranije bila ustaški raspoložena sada prilaze nama i šalju našim jedinicama namirnice koje su sami prikupili dobrovoljnim prilozima. Napominjemo da neprijatelj nigdje nije organizovao niti uspostavio ustašku vlast u zapadnom dijelu Livanjskog polja.

Zato vi trebate sa seljacima u Livanjskom polju postupati oprezno i pokazati se kao pravi narodni oslobodioci i zaštitnici.

5. Pri organizaciji napada na Livno trebate obratiti pažnju na sljedeće:

Napad treba da izvršite noću u vidu prepada.

Blagovremeno, ranije, treba da presiječete sve veze Livna s okolnim garnizonima i to kako prema Šujici[87] i Duvnu[88] tako i prema Obrovcu odnosno Sinju. Za zatvaranje pravca prema Obrovcu možete upotrijebiti, za posijedanje Vagnja, Dinarski dalmatinski bataljon koji se sada nalazi na Vještića gori.[89] Pošto imate dovoljno snaga (oko 10 bataljona), možete jednovremeno pri likvidaciji Livna očistiti i Šujicu i na taj način presjeći komunikaciju Kupres – Duvno.

Odmah postupite u duhu ove direktive.

Smrt fašizmu — sloboda narodu!

Vrhovni komandant

P.S. Ako bude mogućnosti, poslaćemo vam 1-2 haubice.*

25. novembar 1942.
[Oštrelj]

A-VII, Fond NOR, kut. 2-B, reg. br. 32/4.

* Tekst u P.S. dopisan je crvenom olovkom. – *Red.*

ŠTABU IX HRVATSKE [III LIČKE] NOU BRIGADE

Danas smo naredili Štabu II proleterske divizije da vas s dosadašnjih položaja prema Grahovu smijeni IV crnogorska brigada.*

Odmah po izvršenoj smjeni krenite s vašom brigadom pravcem: Mala Popina – Velika Popina i dalje prema Gračacu, sa zadatkom da likvidirate sva četnička uporišta na ovome pravcu i dejstvujete na komunikaciji Knin – Gračac, presijecajući neprijateljski saobraćaj koji redovno teče ovim pravcem.

U ovom smislu vi odmah preduzmite sve potrebne pripreme za pokret označenim pravcem.

Napominjemo vam da odmah u toku pokreta stupite u vezu sa svojom pretpostavljenom komandom, tj. Štabom VI divizije, kojoj pripada vaša brigada, stavljajući se pod njenu neposrednu komandu za dalji zadatak.

Izvijestite nas pismeno o času polaska vaše brigade na dodijeljeni zadatak.

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

25. novembar 1942. Vrhovni komandant
[Oštrelj]

A-VII, Fond NOR, kut. 2-B, reg. br. 31/4.

* Vid. str. 36. – *Red.*

ŠTABU I BOSANSKOG KORPUSA[90]

Jedinice koje otpuštaju drugove koji su nesposobni više za borce, te ih upućuju u pozadinu, često ih otpuštaju bez ikakvog papira. Nekad samo sa zajedničkim spiskom i redovito s vrlo oskudnim podacima.

To je veoma pogrešno. Svaki partizan kad mora zbog onesposobljenja da napusti jedinicu i da ide u pozadinu, ili izlazi iz bolnice kao invalid ili onesposobljen za borca, ima pravo, a jedinice su dužne da dadu svakom, na otpusni list, objavu, odnosno uvjerenje, gdje će se naznačiti: otkad i dokad je bio partizan, je li učestvovao u borbama, kakav je borac bio, je li ranjavan i koliko puta, je li bio pohvaljen ili kažnjavan i zašto, kakav je politički, kakve je izgrađenosti, za kakve je poslove sposoban, kakvog je karaktera, je li pouzdan, disciplinovan, zanimanje u građanstvu, godine starosti, odakle je, ima li braće, sestara itd. u partizanima.

Nije dostojno naše vojske da po pozadini idu bivši borci bez takvog uvjerenja koje pokazuje ko su i kakvi su kao borci bili. To izgleda kao da su svoj posao kao borci svršili, pa neka idu kuda im drago. Treba misliti i na budućnost, kada će našim borcima, invalidima i onesposobljenim trebati davati stalnu pomoć, domove itd. A na osnovu čega će se to moći ako svaki ne bude imao uvjerenje iz jedinice iz koje je otpušten? Ali i bez obzira na pitanja budućnosti, za sam rad na pravilnom raspoređivanju takvih drugova na pozadinske službe ili oporavilišta trebaju takva uvjerenja s potpunim podacima, i to svakom posebno, a ne zajedno za desetke ljudi.

Uvjerenja treba da izradi i odgovara za njih zamjenik političkog komesara bataljona, a da potpiše pored njega i komandant bataljona.

Upućujući takve drugove u pozadinu, unijeće zamjenici polit[ičkih] komesara neke od povjerljivih podataka i mišljenja o dotičnom drugu u poseban povjerljivi akt koji će napisati pored uvjerenja.

Jedinice treba da znaju kuda će, odnosno kojoj ustanovi da upućuju drugove koji više nisu za borce, bilo da ih otpuštaju stalno ili samo za neko vrijeme. Sve onesposobljene borce, bilo da se otpuštaju iz jedinica ili iz partizanskih bolnica, treba upućivati komandama

područja ili mjestâ, pri kojima će biti ustanovljen odsjek za stalni ili privremeni raspored na pozadinske službe.*

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

26. novembar 1942. Tito
[Bihać]

A-VII, Fond NOR, kut. 4,
reg. br. 42/2.

* Vid. str. 161–166. – *Red.*

RAZVOJ NARODNOOSLOBODILAČKE BORBE I ZADACI ANTIFAŠISTIČKOG VIJEĆA NARODNOG OSLOBOĐENJA JUGOSLAVIJE DO POBJEDE NAD NEPRIJATELJIMA [REFERAT ODRŽAN NA PRVOM ZASIJEDANJU AVNOJ-a U BIHAĆU][91]

Drugovi i drugarice, braćo i sestre, delegati Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije.[92]

Pozdravljam vas u ime Vrhovnog štaba, u ime boraca, komandira, komandanata i političkih komesara naše junačke Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije. *(Snažan aplauz i uzvici »Živjela naša vojska!«).*

Smatram za veliku čast što mi se pruža mogućnost da vas ovdje, danas, na ovom historijskom skupu mogu pozdraviti poslije velike, teške i krvave borbe koju su morali naši narodi da vode u toku ovih osamnaest mjeseci.

Otvaram ovu historijsku skupštinu Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije i ovom prilikom htio bih vam reći nekoliko riječi.

Rezultat dugotrajne, teške i krvave borbe – nejednake borbe, jer smo mi u borbu stupili gotovo goloruki – rezultat te borbe jeste i to što mi danas imamo mogućnost da se ovdje sastanemo, da stvorimo jedan organ, jedno tijelo koje će zajedno s Vrhovnim štabom Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije, zajedno s narodnooslobodilačkim odborima podupirati našu borbu, organizirati pozadinu, organizirati našu politički i ekonomski razrušenu zemlju – koliko se to u ovim prilikama može učiniti, da bismo ovu tešku borbu mogli dovesti do pobjedonosnog svršetka.

Drugovi i drugarice! Mi nemamo mogućnosti da stvorimo jednu legalnu vladu, jer nam to još međunarodni odnosi i prilike ne dozvoljavaju.[93] Ali mi imamo pravo na jedno, a to je da u ovim teškim okolnostima stvorimo jedno političko tijelo, jedan politički organ, koji će okupiti sve narodne mase, koji će okupiti naš narod i povesti ga, zajedno s našom junačkom vojskom, u dalje borbe koje stoje pred nama, a koje će biti veoma teške. Mi nemamo nikakve vlasti na našoj teritoriji osim naših narodnooslobodilačkih odbora, koje je sam narod stvorio. Mi ne priznajemo razne fašističke marionetske vlade, i baš zato mi moramo na ovoj zemlji, na ovoj svojoj zemlji, natopljenoj krvlju najboljih sinova naših naroda, stvoriti takvo stanje u kome će naš narod – i u ovakvim okolnostima – moći pridonijeti narodnooslobodilačkoj borbi svoj maksimum. Dok smo mi bili mala partizanska vojska i imali samo male partizanske odrede,

onda i zahtjevi nisu bili tako veliki. Danas su se ti mali partizanski odredi pretvorili u snažnu Narodnooslobodilačku vojsku, koja ne samo da je ravna neprijatelju već je i nadmoćnija od njega po svojoj izdržljivosti i moralu, uprkos njegovoj tehničkoj nadmoćnosti. U vezi s tim postavljaju se mnogo veći zahtjevi nego prije, kada su svako selo, kotar ili općina mogli hraniti svoje borce. Potrebno je da se organizira vlast, politička vlast, koja će moći mobilizirati, koja će sve one latentne snage koje postoje u našem narodu iskoristiti u jednom općem smjeru, a to je: borba protiv fašističkih zlikovačkih okupatora, borba protiv njihovih saveznika – naših domaćih izdajnika, ustaša, četnika i drugih.

Ja sam sretan što mogu danas i ovdje vidjeti najbolje sinove naših naroda, rodoljube, istinske predstavnike naših naroda, koji su se očeličili u ovoj teškoj i krvavoj borbi. To više nisu, kao nekada, predstavnici, koje biraju korteši već su to ljudi koji su u ovoj natčovječanskoj borbi izrasli iz sredine naroda, ljudi koji su išli u borbu spremni da daju svoje živote. Sretan sam što danas mogu vidjeti ovdje ono što je zbilja najbolje u našem narodu.

Drugovi i drugarice! Na naše Antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Jugoslavije pada težak teret, pada velika odgovornost. Mi nemamo tako reći ništa. Mi imamo samo oružje koje smo osvojili krvlju naših najboljih boraca. Naša zemlja je razorena, naš narod pati strahovite patnje i muke, gladan, go i bos, izložen četničkom, ustaškom i okupatorskom zvjerskom teroru. Ali mi imamo jedno – nepokolebljivu čvrstinu i vjeru napaćenog naroda da će pobjeda biti njegova. *(Uzvici: »Tako je!« Aplauz.)* Mi imamo visok moral ne samo u našoj vojsci – moral koji zadivljuje čitav svijet – već i u našem narodu. Gledajte na ona popaljena sela! Kraj njih, na zimi, u daščarama ili pod golim nebom, u šumi kraj vatre seljaci i seljakinje ne hropću na svoju sudbinu, već kažu: »Braćo mila, borite se, a mi ćemo dati i posljednji zalogaj što ga imamo da biste pobijedili našeg zajedničkog neprijatelja.« To je moral kakav se rijetko i teško nalazi, to je ponos naroda Jugoslavije.

I, razumije se, na organ koji mi ovdje stvaramo, koji je odozdo izrastao, padaju ogromna odgovornost i teška zadaća. Našoj vojsci treba odjeće — mi nemamo tvornica. Našoj vojsci treba obuće – mi nemamo tvornica obuće. Našoj vojsci treba naoružanja – mi nemamo tvornica oružja. Našoj vojsci treba hrane. Sve to pada kao zadaća na ovaj visoki forum, koji stvara naš narod kao klicu svoje vlasti. Ja mislim da među nama nema takvog koji bi se bojao tih teškoća i te velike odgovornosti. Ja mislim da ste vi svi spremni da date sve od sebe u daljoj borbi koja se pobjedonosno razvija. Mi smo tukli i tući ćemo neprijatelja bez obzira na njegovu nadmoćnost u naoružanju. *(Aplauz.)* Zajedno s vama, drugovi i drugarice, predstavnici naših naroda, naš Vrhovni štab će moći lako savladati sve teškoće koje se pred njega postavljaju. Danas mi te teškoće lakše primamo i

savladavamo nego prije šest mjeseci.[94] Danas je perspektiva jasna — jasno je kao sunce da će pobjeda biti na strani Saveznika. *(Aplauz.)* Hitlerovske i ostale fašističke bande trpe danas poraz za porazom. Herojska Crvena armija – *(»Živjela Crvena armija!« Aplauz)* zadaje već smrtonosne udarce njemačkim fašističkim hordama i hitlerovskim vazalima. *(Složan uzvik: »Dolje s njima!«)* Staljingrad, ta tvrđava čitavog naprednog čovječanstva, odbranjen je.[95] Stotine hiljada njemačkih fašističkih krvnika poginulo je prije, i u sadašnjoj ofanzivi, pod zidinama ovog kremen-grada. *(Uzvici: »Živjela odbrana Staljingrada!« »Živjeli branitelji Staljingrada!«)* Hitlerovski psi se bacakaju kao bijesna zvjerad u kavezu, na sve strane, ali im spasa nema. Oni će u tim svojim posljednjim trzajima možda pokušati da svoj bijes iskale na slabijim, okupiranim zemljama, na okupiranim narodima, ali mi im kažemo da će kod nas u Jugoslaviji loše proći. *(Uzvici: »Tako je!« Aplauz.)* Mi danas imamo vojsku, mi imamo naoružanje sve od pušaka do topova. Mi se možemo s njima mjeriti. Budite uvjereni da njihova snaga u našoj zemlji nije takva da bi oni mogli da obistine i privedu u djelo svoje paklene namjere – da nas unište. Nikada mi nismo gubili vjeru, a danas ponajmanje sumnjamo da će pobjeda biti naša. *(Aplauz.)* Prema tome, u ovim časovima, kada su srca svih podjarmljenih naroda uzdrhtala od radosti videći neminovnu propast fašističkih zvijeri, mi smjelo, s puno nade i vjere, idemo u susret svim teškoćama koje nas čekaju, uvjereni da ćemo zajedničkim radom, zajedničkom borbom moći da privedemo tu dugotajnu borbu i patnje do sretnoga svršetka. *(Uzvici: »Tako je!« Aplauz.)*

Drugovi i drugarice! Na kraju htio bih još podvući da su svi rezultati naše borbe koje smo do sada postigli najvećim dijelom zasluga naše velike slavenske braće Rusa i svih naroda Sovjetskog Saveza. *(Uzvici: »Živjeli!« »Živio Sovjetski Savez!«).* Jedino vjera, duboka vjera u snagu i moć Sovjetskog Saveza, u snagu i moć Crvene armije, bila je za nas ona hrana koja nas je držala dok smo prebrodili sve one teškoće kroz koje smo prošli za ovih osamnaest mjeseci. Vama, visokom narodnom forumu, Antifašističkom vijeću narodnog oslobođenja Jugoslavije, želim mnogo uspjeha u daljem radu za dobrobit svoga naroda, za dobrobit naše hrabre Narodnooslobodilačke vojske, za dobrobit jedinstva svih naroda Jugoslavije, jer je to temelj koji se sada stvara, temelj bratstva, sloge i jedinstva koje više nitko nikada neće moći srušiti. *(Uzvici: »Tako je!« Aplauz.)* Ova historijska skupština je dokaz jedinstva naših naroda – Srba, Hrvata, Slovenaca, Crnogoraca, Makedonaca, Muslimana i drugih, bez obzira na vjeru i nacionalnost, a ona je ujedno i zalog da se ide k stvaranju bolje i sretnije budućnosti naših naroda. *(Uzvici: »Tako je!« Aplauz.)*

Da živi naš veliki saveznik Sovjetski Savez! (Buran aplauz)

Da živi veliki vođ i strateg drug Staljin! (Buran apaluz)

Da živi herojska Crvena armija! (Buran aplauz)

Da žive naši saveznici Engleska i Amerika! (Buran aplauz)
Smrt fašizmu! – (*Jednodušan odziv:* »Sloboda narodu!« Snažan i dug aplauz)

[Bihać, 26. novembar 1942]

»Tito u Skupštini socijalističke Jugoslavije 1942 – 1977«, izd. Skupština SFRJ, Beograd, 1978, 2-4.

[IZVRŠNOM KOMITETU KOMUNISTIČKE INTERNACIONALE]

Dvadeset petog novembra naše jedinice Prve i Treće divizije nastavile su borbu na ulicama i okolini grada Jajca. Neprijatelj ima velike gubitke, naročito od naše artiljerije i bacača.[96]

Naša ofanziva na sektoru Prvog bosanskog korpusa Sanski most – Bosanski Novi usporena je usljed znatnih pojačanja koje su doveli Nijemci.[97]

26. novembar 1942. Valter
[Bihać]

A-CKSKJ, Fond CKKPJ-KI, reg. br. 1942/282. *Prevod s ruskog*

GLAVNOM ŠTABU NOV I PO SLOVENIJE[98]

Za organizaciju obavještajne službe[99], u duhu predloženoga uputa* za ob[avještajnu] službu, vi ćete postupiti po sljedećem:

1) Pri vašem Glavnom štabu obrazovaćete Glavni obavještajni centar za Sloveniju. Šef ovog obavještajnog centra biće istovremeno i član toga štaba.

Zadatak je Glavnog obavještajnog centra da organizuje, upravlja i rukovodi cjelokupnom obavještajnom službom na području Slovenije u duhu priloženog uputa.

Za organizaciju ob[avještajne] službe i razvoj ob[avještajne] mreže, Glavni ob[avještajni] centar podijeliće svoju teritoriju na četiri sektora i to: sektor Gorenjska, sektor Notranjska, sektor Dolenjska i sektor Ljubljana. Za svaki od pomenutih sektora obrazovati pomoćne obavještajne centre, koji su neposredno potčinjeni i odgovorni za svoj rad Glavnom obavještajnom centru.

2) Pomoćni obavještajni centar organizuje, razvija i upravlja cjelokupnom ob[avještajnom] službom na svom sektoru. Svoj sektor dijeli na više rejona, određujući za svaki rejon šefa s potrebnim brojem saradnika. Šefovi rejona biće neposredno potčinjeni i odgovorni šefu pomoćnog ob[avještajnog] centra.

Šef rejona dijeli svoj rejon na opštinske, odnosno seoske povjerenike, označavajući im njihove dužnosti i granice njihovog rada na dobivenom području odnosno u određenom mjestu.

3) Za organizaciju obavještajne službe u vašim mobilnim-operativnim-jedinicama vi ćete postupiti po sljedećem:

a) Pri štabu svake divizije obrazovati divizijski obavještajni centar, čiji šef ima biti jedan od članova štaba dotične divizije. Divizijski obavještajni centri biće neposredno potčinjeni i odgovorni za svoj rad Glavnom obavještajnom centru za Sloveniju.

b) Pri štabovima brigada takođe obrazovati brigadne obavještajne centre, čiji će šef biti jedan od dotičnih članova štaba ili lice koje se za to naročito odredi.

Takođe, pri bataljonskim štabovima trebate obrazovati bataljonske obavještajne centre, a po četama i baterijama odredićete četne,

---

* Vid. str. 234-241. – *Red.*

odnosno baterijske povjerenike, koji će biti odgovorni za svoj rad svome višem ob[avještajnom] centru.

4) Na oslobođenoj teritoriji obavještajnu službu organizovati po sljedećem:

a) Pri svakoj komandi područja organizovati ob[avještajni] centar komande područja, čija se nadležnost prostire na cjelokupno dotično područje. Ob[avještajni] centri komande područja biće neposredno potčinjeni Glavnom ob[avještajnom] centru za Sloveniju.

b) Pri svakoj komandi mjesta obrazovati ob[avještajne] centre komande mjesta, čiji će šef razviti i razgranati ob[avještajnu] službu na teritoriji opštinskih i seoskih narodnooslobodilačkih odbora određujući povjerenike po opštinama odnosno po selima.

5) Glavni obavještajni centar, pomoćni centri i ob[avještajni] centri komandi područja moraju imati u svome sastavu dvije sekcije i to: sekciju za obavještavanje i sekciju za kontrašpijunažu. Zadaci pomenutih sekcija vide se iz priloženog uputa.

6) Pošto su vaše jedinice u reorganizaciji i preformiranju u brigade, odnosno divizije, to ćete vi organizaciju obavještajne službe saobraziti novoj organizaciji i formaciji vaših vojnih jedinica, vodeći pri tome računa o organizaciji narodne vlasti na oslobođenoj teritoriji vašeg operativnog područja, podešavajući istu prema prilikama i vladajućim okolnostima uopšte.

7) Odmah po prijemu ovog naređenja vi ćete pristupiti organizaciji ob[avještajne] službe na području Slovenije i dostavite nam o tome iscrpan izvještaj.

8) Za Obavještajni odsjek Vrhovnog štaba dostavljaćete redovno svakih sedam dana obavještajni izvještaj adresujući ga: »Vrhovnom štabu NOV i POJ za OB. O. – Položaj«.

U hitnim slučajevima vi ćete dostavljati izvještaje i prije ovoga roka, naročito o važnim vojno-političkim momentima i promjenama, koji nalažu brzo iskorišćenje i upotrebu.

Kad uspostavimo radio-vezu s vama, hitne podatke ob. izvještaja dostavljaćete po ugovorenoj šifri, u vidu radio-depeša. Prijem naređenja potvrdite.

Prilog: uput za obavještajnu službu.

27. novembar 1942. Tito
[Bihać]

A-VII, Mikrofilm Slovenija, br. 1/36-42.

[IZVRŠNOM KOMITETU KOMUNISTIČKE INTERNACIONALE]

Dvadeset šestog novembra u 3 sata noću naša Prva [proleterska] i Treća [udarna] divizija opet su oslobodile grad Jajce. Njemačke i ustaške jedinice pružale su žestoki otpor. Neprijatelj je imao veoma velike gubitke u mrtvim i ranjenim. Zaplijenjena je velika količina ratnog materijala, koji se još prebrojava. Između ostalog, zaplenjeni su 2 haubice 105 mm, 2 antitenkovska topa, 3 bacača itd.

Jedna njemačka motorizovana kolona pošla je u pomoć Jajcu, ali je pred gradom bila razbijena od strane naših jedinica i odbačena nazad, ostavivši 45 leševa svojih vojnika i jednog oficira.[100]

Dvadeset šestog novembra noću jedinice našeg Prvog bosanskog korpusa izvršile su napad na Bosanski Novi. Pošto su likvidirale spoljna utvrđenja, naše jednice upale su u grad, gdje se sada vode ulične borbe.[101] Nijemci pružaju očajan otpor i trpe velike gubitke. U isto vrijeme nama se predao jedan cijeli bataljon domobrana zajedno s oficirima. Ukupno je do sada u toj borbi zarobljeno 650 domobrana i 12 oficira, a zaplijenjen ogromni ratni materijal. Između ostalog, zaplenjeni su 4 haubice 105 mm, 1 antitenkovski top itd. Borba se nastavlja jer su Nijemci dobili pojačanje.

Koordinirajući svoje operacije s jedinicama kod Bosanskog Novog, iste noći 26. novembra jedna naša divizija Prvog hrvatskog korpusa napala je Dvor, gdje se sada takođe vode ulične borbe.[102]

28. novembar 1942. Valter
[Bihać]

A- CKSKJ, Fond CKKPJ-KI, reg. br. 1942/283. *Prevod s ruskog*

ŠTABU I PROLETERSKE DIVIZIJE

Primili smo vašu depešu, bez datuma, kojom nas izvještavate o protivnapadu Nijemaca na Jajce.[103]

Štabu III udarne divizije stavljeno je u zadatak da brani grad Jajce i novooslobođenu teritoriju aktivno dejstvujući prema Travniku i D[onjem] Vakufu.* Kako nije isključeno da neprijatelj preduzme protivnapade i jačim snagama na ovu diviziju, koja je oslabljena ostavljanjem dvaju bataljona kod Livna[104], odlučili smo da vi ostavite jednu svoju brigadu pod komandom Štaba III udarne divizije, na prostoriji: selo Kruščica – selo Bučići – selo Podlipci, da joj posluži kao rezerva u slučaju da neprijatelj pokuša prodor jačim snagama k Jajcu.[105]

S vašom divizijom, bez jedne brigade, produžite pokret u pravcu kako vam je to opštom direktivom određeno.[106]

Zadržavanje jedne od vaših brigada na označenoj prostoriji biće privremeno i težićemo da vam je u što kraćem roku stavimo na raspolaganje.

Što se tiče evakuacije, postupite onako kako vam je telefonskom depešom naređeno.[107]

Po kuriru šaljemo vam partizanske listove od red[nog] broja 1 do red[nog] broja 6000 zaključno.[108] Ovim listovima snabdejte sve borce vaše divizije, a ostatak zadržite za nove borce.

Situacija na našem frontu:

Štab I krajiškog korpusa** 26. novembra u 23 časa napao je grad Bosanski Novi s jednom ojačanom divizijom. Naše trupe ovladale su svim položajima oko Bosanskog Novog i sada se vode ulične borbe s 400 Nijemaca. Zarobljena je i jedna domobranska bojna s oficirima i mitraljeskom četom. Razbijene su tri ustaške bojne. Zaplijenjene su 4 haubice i velika količina drugog oružja, municije i ratne spreme. Peta divizija ovoga korpusa preduzeće dejstvo (između) rijeke Vrbasa i rijeke Sane.

---

* Vid. str. 51-52. – *Red.*

** U dokumentima Vrhovnog štaba NOV i POJ ponegdje se 1. bosanski korpus NOVJ naziva i Krajiški korpus. – *Red.*

Štab I hrvatskog korpusa napao je, jednovremeno sa Štabom Bosanskog korpusa, varošicu Dvor, 6 km sjeverno od Bosanskog Novog. Izviješteni smo da su se 27. novembra vodile ulične borbe.

Druga proleterska divizija preduzela je pokret u pravcu Livna sa zadatkom da ga napadne u što skorije vrijeme. Prema nepotpunim podacima, Talijani evakuišu Grahovo. Četnici napuštaju Grahovo i u većem broju predaju se našim jedinicama.

Situacija na istočnom frontu:

Na frontu kod Staljingrada trupe Crvene armije produžavaju svoje nadiranje k jugozapadu oslobodivši grad Klečkaju. U rejonu Staljingrada zatvoren je obruč oko 25 nemačkih divizija.

Smrt fašizmu — sloboda narodu!

28. novembar 1942. — Vrhovni komandant
[Bihać]

A- VII, Fond NOR, kut. 2-B, reg. br. 36/4.

ŠTABU III UDARNE DIVIZIJE

Glavninom svojih snaga zatvorite pravce: Travnik – Turbe – selo Dubrava – Jajce i Travnik – Turbe – Komar – D[onji] Vakuf na najpodesnijim položajima u visini linije Komar – Radalje pl. – selo Krčevine – selo Ćosići ili istočno od ove linije, ako postoje povoljni uslovi za to. Ova grupa treba manjim dijelovima aktivno da dejstvuje i ugrožava Travnik.

Pomoćnim snagama – ojačanom brigadom – aktivnim dejstvom zatvorite pravac D[onji] Vakuf – Jajce, ugrožavajući D[onji] Vakuf, a ako postoje povoljni uslovi, treba nastojati da se uz sadejstvo III krajiškog odreda očisti Donji Vakuf i poruše drum i pruga D[onji] Vakuf – Komar i D[onji] Vakuf – Jajce.

Treći krajiški odred stavite pod svoju komandu. Dva bataljona[109] ovoga odreda odlaze u sastav VII krajiške brigade, koji će operisati u sastavu svoje divizije između rijeke Sane i rijeke Vrbasa.

Štabu I proleterske divizije naređeno je da stavi pod vašu komandu jednu od svojih brigada na prostoriju: s[elo] Kruščica – selo Bučići – selo Podlipci da vam posluži kao rezerva u slučaju neprijateljskog nadiranja pravcem Travnik – Turbe – Jajce.* Ona pored ovog zadatka ima dužnost da učvrsti ovaj teren i da uspostavi vlast.

Vi imate dovoljno snaga i sredstava da obezbijedite grad Jajce i ne smijete dopustiti da vas neprijatelj iznenadi kao što je to učinjeno 27** o.m. u 6 časova ujutru. Neprijatelj je prošao 40 km kamionima i tek pred Jajcem bio dočekan i odbačen.[110] Drumove treba porušiti i ne dozvoliti neprijatelju da se nesmetano šeta svojim tenkovima i kamionima.

Mi ćemo vam poslati uskoro vaša dva bataljona.*** Izvjestite nas gdje da ih uputimo s obzirom na vaše namjere i planove.

Haubice zadržite s po 50 do 100 metaka na jedno oruđe, a ostatak oruđa i municije uputite na Mliništa, odakle ćemo mi prihvatiti dalju evakuaciju.

---

* Vid. nap. 105. – *Red.*

** Omaška; treba da stoji 26. – *Red.*

*** Vid. nap. 104. – *Red.*

U gradu Jajcu ostavite potrebnu, svjesnu i sigurnu posadu da obezbijedi i olakša evakuaciju. Za evakuaciju soli i fabrike određen je drug Smirnov [Vladimir Vologa], a za ostalo drug [Miloš] Radović.[111]

Štabu I proleterske divizije naređeno je da s dvije brigade produži pokret u pravcu kako joj je to naređeno ranije.

Situacija na našim frontovima:

Štab I krajiškog korpusa 26. novembra u 23 časa napao je grad Bosanski Novi s jednom ojačanom divizijom. Naše trupe ovladale su svim položajima oko Bosanskog Novog i sada se vode ulične borbe s 400 Nijemaca. Zarobljena je jedna domobranska bojna s oficirima i mitraljeskom četom. Razbijene su tri ustaške bojne. Zaplijenjene su 4 haubice i velika količina drugog oružja, municije i ratne spreme. Peta divizija ovoga korpusa preduzeće dejstvo između rijeke Vrbasa i rijeke Sane.

Štab I hrvatskog korpusa napao je jednovremeno s Štabom Bosanskog korpusa varošicu Dvor, 6 km sjeverno od Bosanskog Novog. Izviješteni smo da su se 27. vodile ulične borbe.

Druga proleterska divizija preduzela je pokret u pravcu Livna sa zadatkom da ga napadne u što skorije vrijeme i da likvidira ustašku posadu u Livnu. Prema nepotpunim podacima, Talijani evakuišu [Bosansko] Grahovo. Četnici napuštaju Grahovo i predaju se našim jedinicama. S evakuacijom Grahova od strane Talijana i s likvidacijom Livna oslobodićemo snage II divizije i upotrijebićemo ih vjerovatno za sadejstvo vaše divizije.

Situacija na istočnom frontu:

Na frontu kod Staljingrada trupe Crvene armije produžavaju nadiranje k jugozapadu oslobodivši grad Klečkaju. U rejonu Staljingrada zatvoren je obruč oko 25 njemačkih divizija.

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

28. novembar 1942. Vrhovni komandant
[Bihać]

A–VII, Fond NOR, kut. 2–B, reg. br. 35/4.

ŠTABU III KRAJIŠKOG ODREDA

Stavljeni ste pod komandu Štaba III udarne divizije. Do daljeg naređenja dejstvovaćete po njegovim naređenjima.

Dva bataljona koji ulaze u sastav VII krajiške brigade uputite odmah ukoliko ih dosad niste uputili.

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

28. novembar 1942. Vrhovni komandant
[Bihać]

A–VII, Fond NOR, kut. 2–B, reg. br. 34/4.

[IZVRŠNOM KOMITETU KOMUNISTIČKE INTERNACIONALE]

Ofanziva Prve i Treće divizije na sektoru Jajce – Travnik i dalje se nastavlja.

U gradu Jajcu neprijatelj je imao više od 200 mrtvih i mnogo ranjenih. Nijemci koji su pošli u pomoć Jajcu ostavili su 120 mrtvih, a ne 45, kako je ranije javljeno*, i mnogo ranjenih, dok je 64 zarobljeno. Pored toga, uništena su 3 tenka, 2 oklopna automobila i 2 kamiona. Zaplijenjena je velika količina ratnog materijala, koji se još prebrojava.

Jedinice Treće [udarne] divizije zauzele su na juriš sva utvrđenja od Jajca do Donjeg Vakufa. U ovim borbama ubijeno je 50 neprijateljskih vojnika, a 40 je zarobljeno. Zaplijenjeno je 5000 metaka, 1 bacač, 60 pušaka, 3 mitraljeza itd. U napadu na Jajce naročito se istakla Prva dalmatinska brigada Treće divizije. Ova brigada zauzela je na juriš najutvrđeniju kotu Čusine, gdje je u bunkerima uništeno mnogo njemačkih vojnika.

U Bosanskom Novom i dalje traje ulična borba. Borci Druge krajiške brigade su u noćnom napadu 28. novembra bajonetima ubili 30 Nijemaca. Do sada je zarobljeno 850 vojnika i zaplijenjeno 5 topova i nekoliko desetina mitraljeza, teških i lakih.

29. novembar 1942. Valter
Bosanski Petrovac

Prevod s ruskog

A-CKSKJ, fond CKKPJ – KI, reg. br. 1942/284.

---

* Vid. str. 48. – *Red.*

[IZVRŠNOM KOMITETU KOMUNISTIČKE INTERNACIONALE]

Dvadeset šestog i dvadeset sedmog novembra u gradu Bihaću održana je osnivačka skupština Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije. Prisustvovalo je 53 delegata iz Srbije, Crne Gore, Sandžaka, Hrvatske, Bosne i Hercegovine itd.[112] Delegati iz Slovenije nisu uspjeli doći, a isto rako i neki drugovi* zbog transportnih teškoća. Ovdje su prisustvovali istaknuti politički funkcioneri raznih partija, senatori, sveštenici, poslanici, radnici i seljaci, predstavnici Antifašističkog fronta žena, omladine itd. Zasijedanje je imalo veoma svečan karakter i hiljade ljudi iz svih krajeva oslobođene teritorije došle su da pozdrave ovo zasijedanje, bez obzira na veliku hladnoću.

Zasijedanje je donijelo rezoluciju i proglas[113] i izabralo Izvršni odbor od 10 članova[114]. Od njih je 1 predsjednik, 3 potpredsjednika, od svake nacionalnosti.

Usvojeni su pozdravni telegrami, koje šaljemo.[115]

S vašim savjetima koje ste dali u telegramu mi se slažemo i tako ćemo postupiti.[116] Ali moram reći da je na zasijedanju upravo od strane građanskih političara[117] jugoslovenska vlada u Londonu[118] osuđena kao izdajnička, a i sa strane cijelog prisutnog naroda. Iako mi ne smatramo da je ovaj Izvršni odbor nekakva vlada, on će ipak morati da se stara o svim pitanjima državnog života i da vodi brigu o frontu, u čemu će ga pomagati narodnooslobodilački odbori, koji su stvoreni skoro u svim oblastima na oslobođenoj i neoslobođenoj teritoriji. Kod nas druge vlasti osim ovih odbora i vojne vlasti u cilju borbe nema.

Zasijedanje je sazvao Vrhovni štab NOV i PO Jugoslavije, koji uživa ogroman autoritet u cijeloj zemlji.

29. novembar 1942. Valter
[Bosanski Petrovac]

A-CKSKJ, Fond CKKPJ-KI, reg. br. 1942/285. *Prevod s ruskog*

*Odnosi se na delegate iz Makedonije, s Kosova i iz Vojvodine. – *Red.*

ŠTABU I PROLETERSKE DIVIZIJE

Naređeno je Peku [Dapčeviću] da hitno uputi dva Perova [Ćetkovića] bataljona. Čim ovi stignu, neka vas Pero izvijesti da oslobodite brigadu.[119]

[Bosanski] Novi nismo zauzeli. Zaplijenjeno: 4 haubice sa 700 granata, 2 brđana*, 100 mitraljeza i veliki plijen. Neprijatelj ima 1000 mrtvih i ranjenih.

Dnevno izvještavajte o mjestima, položajima i zadacima brigada.

Pošaljite detaljne izvještaje o operacijama na Sitnici i Jajcu.

Dr [Radoš] Vilotijevića zadržite.[120]

30. novembar 1942. Komandant
[Bosanski Petrovac] Tito

A-VII, Fond NOR, kut. 2,
reg. br. 17-5.

---

* Odnosi se na brdske topove. – *Red.*

[IZVRŠNOM KOMITETU KOMUNISTIČKE INTERNACIONALE]

U borbi kod Bosanskog Novog naše jedinice zaplijenile su 100 teških mitraljeza, veliku količinu puškomitraljeza, oko 1000 pušaka, veliku količinu metaka, 4 haubice 105 mm s 900 granata i 2 brdska topa 75 mm. Samo jedna granata iz naše haubice ubila je 18 njemačkih vojnika i jednog pukovnika. U gradu je ubijeno i ranjeno oko 1000 neprijateljskih vojnika i oficira. Samo Druga krajiška udarna brigada je za vrijeme napada bajonetima ubila 100 njemačkih vojnika. Grad ponovo drže Nijemci u svojim rukama, a naše jedinice nalaze se u okolini grada.

Prodor Prve i Druge [proleterske] divizije na istok Bosne i dalje se nastavlja.

30. novembar 1942. Valter
[Bosanski Petrovac]

A-CKSKJ, Fond CKKPJ-KI, reg. br. 1942/286. *Prevod s ruskog*

[ŠTABU 1. DALMATINSKE NARODNOOSLOBODILAČKE UDARNE BRIGADE]

POHVALA

Borcima, komandirima, komandantima i političkim komesarima I dalmatinske udarne brigade III [narodnooslobodilačke udarne] divizije, koji su pri zauzimanju grada Jajca* pokazali veliko junaštvo, požrtvovanost i primjerno ispunjavanje postavljenih im zadataka, izražavam zahvalnost i priznanje u ime Vrhovnog štaba Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije.

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

1. decembar 1942.
[Bosanski Petrovac]

Vrhovni komandant
NOV i PO Jugoslavije
Tito

A-VII, Fond NOR, kut. 4, reg. br. 30-3.

* Vid. str. 45. i 54. – *Red.*

GLAVNOM ŠTABU NOV I PO HRVATSKE

Za organizaciju obavještajne službe, u duhu priloženog uputa za Ob[avještajnu] službu,* vi ćete postupiti po sljedećem:

1) Pri vašem štabu obrazovaćete glavni obavještajni centar za Hrvatsku, Šef ovog obavještajnog centra koga vi odredite biće istovremeno član toga štaba.

Zadatak je glavnog obavještajnog centra da organizuje, upravlja i rukovodi cjelokupnom obavještajnom službom na području Hrvatske.

Pošto će za Dalmaciju i Hercegovinu biti obrazovan pri Štabu IV operativne zone glavni obavještajni centar za označene pokrajine, teritorija Dalmacije u obavještajnom pogledu ne spada pod vašu nadležnost, već neposredno pod ovaj Štab.

Za organizaciju ob[avještajne] službe i razvoj ob[avještajne] mreže glavni ob[avještajni] centar vašeg štaba podijeliće svoju teritoriju na pet sektora: sektor za Gorski kotar i Istru, sektor za Liku, sektor za Baniju i Kordun, sektor za Zagreb i Zagorje i sektor za Slavoniju. Za svaki od pomenutih sektora obrazovati pomoćne obavještajne centre koji su neposredno potčinjeni i odgovorni za svoj rad glavnom obavještajnom centru.

2) Pomoćni obavještajni centar organizuje, razvija i upravlja cjelokupnom ob[avještajnom] službom na svom sektoru. Svoj sektor dijeli na više rejona određujući za svaki rejon šefa s potrebnim brojem saradnika. Šefovi rejona biće neposredno potčinjeni i odgovorni šefu pretpostavljenog pomoćnog ob[avještajnog] centra.

Šef rejona dijeli svoj rejon na opštinske odnosno seoske povjerenike označavajući im njihove dužnosti i granice njihovog rada na dobivenom području odnosno u određenom mjestu.

3) Na prednji način vi ćete organizovati stalnu teritorijalnu obavještajnu službu s razvijenom ob[avještajnom] mrežom, a u duhu priloženog uputa. U ob[avještajnoj] mreži organizovanoj na izloženi način svi obavještajni centri imaju karakter stalnosti i mobilnosti.

4) Na oslobođenoj teritoriji ob[avještajnu] službu organizovati po sljedećem:

---

* Vid. str. 234. – *Red.*

a) Pri svakoj komandi područja organizovati ob[avještajni] centar komande područja, čija se nadležnost prostire na cjelokupno dotično područje. Ob[avještajni] centri komandi područja biće neposredno potčinjeni glavnom ob[avještajnom] centru toga štaba.

b) Pri svakoj komandi mjesta obrazovati ob[avještajni] centar komande mjesta, čiji će šef razviti i razgranati ob[avještajnu] mrežu na teritoriji pripadajućih opštinskih i seoskih narodnooslobodilačkih odbora određujući povjerenike po opštinama odnosno po selima.

5) Za organizaciju obavještajne službe u vašim mobilnim – operativnim jedinicama, vi ćete postupiti po slijedećem:

a) Pri štabu korpusa, kao i pri štabovima divizija, obrazovati korpusne odnosno divizijske ob[avještajne] centre, čiji šefovi treba da budu istovremeno i članovi štaba dotičnog korpusa odnosno divizije. Korpusni ob[avještajni] centri biće neposredno potčinjeni i odgovorni za svoj rad glavnom ob[avještajnom] centru toga štaba, a divizijski ob[avještajni] centri, ukoliko su divizije u sastavu korpusa, potčinjeni su i odgovorni korpusnom ob[avještajnom] centru.

b) Pri štabovima brigada takođe obrazovati brigadne obavještajne centre, čiji će šef biti jedan od članova dotičnog štaba ili lice koje se za to naročito odredi.

Takođe, pri bataljonskim štabovima treba obrazovati bataljonske ob[avještajne] centre, a po četama i baterijama odrediti četne odnosno baterijske povjerenike, koji će biti odgovorni za svoj rad svom prvom pretpostavljenom ob[avještajnom] centru.

Napominjemo da se za šefove ob[avještajnih] centara pri štabovima korpusa, divizija, brigada mogu uzeti zamjenici komandanata dotičnih jedinica, a ako ovih nema, onda za ovu službu odrediti naročito pogodna lica – odgovorne drugove.

6) Pri organizaciji teritorijalne ob[avještajne] službe na oslobođenoj teritoriji, pod izvjesnim uslovima, ob[avještajni] centri kod nekih komandi područja mogu se uzeti za pomoćne ob[avještajne] centre naprijed označenih sektora vašeg ob[avještajnog] područja, što zavisi od vladajućih prilika i okolnosti uopšte.

7) Glavni obavještajni centar, pomoćni ob[avještajni] centri i ob[avještajni] centri komandi područja moraju imati u svome sastavu dvije sekcije: sekciju za obavještavanje i sekciju za kontrašpijunažu. Zadaci pomenutih sekcija vide se iz priloženog uputa.

8) Prema prednjem, vaš je zadatak da na označenoj teritoriji organizujete kako teritorijalnu ob[avještajnu] službu i uspostavite ob[avještajnu] mrežu tako i kod vaših mobilnih jedinica sprovedete organizaciju ob[avještajne] službe i istom upravljate u duhu ovog naređenja i priloženog uputa.

Vi ćete odmah pristupiti organizovanju ob[avještajne] službe i dostaviti nam o tome iscrpan izvještaj. Tom prilikom vi treba da procijenite sve uticajne činjenice i ispitate sve uslove pri uspostа-

vljanju organizacije ob[avještajne] službe podešavajući istu prema prilikama i vladajućim okolnostima.

Treba da imate u vidu da od temeljno postavljene i planski razvijene ob[avještajne] mreže zavise funkcionisanje i rad svih ob[avještajnih] centara i ob[avještajnih] organa uopšte. To je bitni uslov razvoja i usavršavanja ob[avještajne] službe na vašoj teritoriji.

9) Za obavještajni odsjek Vrhovnog štaba dostavljaćete redovno, svakih sedam dana, *obavještajni izvještaj,* adresujući ga: Vrhovnom štabu NOV i POJ za »OB-O« – Položaj. Ove izvještaje imate obavezno i neizostavno dostavljati u označenom roku. Rok za dostavljanje ob[avještajnih] izvještaja vaših potčinjenih ob[avještajnih] centara vi ćete prema ovome regulisati.

U hitnim slučajevima, naročito o važnim vojno-političkim momentima i problemima koji nalažu brzo iskorišćenje, vi ćete dostavljati izvještaj i prije ovoga roka.

Ovaj izvještaj dostavljati uvijek u zatvorenom kovertu s oznakom »strogo povjerljivo«, po sigurnim i pouzdanim kuririma.

Pošto s vama imamo radio-vezu, to ćete hitne i kratke izvještaje moći dostaviti, po ugovorenoj šifri, u vidu radio-depeše.

Prijem naređenja potvrdite.

Prilog: uput za obavještajnu službu.

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

2. decembar 1942. Vrhovni komandant
[Bosanski Petrovac] Tito

A-VII, Fond NOR, kut. 103–A, reg. br. 24-7.

[IZVRŠNOM KOMITETU KOMUNISTIČKE INTERNACIONALE]

Birk [Edvard Kardelj] iz Slovenije javlja da su u Austriji – Koruškoj – stvoreni mali partizanski odredi koji su povezani s našim partizanskim odredima u Gorenjskoj.[121] Štab Prve grupe slovenačkih NOP odreda uputio je tamo kao pomoć jedan mali slovenački partizanski odred.

Talijanski drugovi[122] javljaju da su nedavno organizovali štrajk radnika fabrike »Fiat« i da je potpuno uspio. Osim toga, javljaju da su tamo narodne mase veoma uznemirene.

U vezi s tim što Englezi pokušavaju da u Italiji montiraju nekakvu socijalističku partiju, u čije ime su oni već objavili neki proglas, ja smatram da je potrebno da u Italiju [123] otputuje nekoliko poznatih drugova iz Moskve koji su poznati talijanskim radnicima, kao, na pr[imjer] Erkoli [Palmiro Togliati] itd. Odavdje mi možemo obezbijediti prebacivanje u Italiju.

2. decembar 1942. Valter
[Bosanski Petrovac]

A-CKSKJ, Fond CKKPJ-KI, reg. br. 1942/290. *Prevod s ruskog*

ŠTABU II PROLETERSKE DIVIZIJE

Odmah po prijemu ove depeše hitno uputite dva bataljona III divizije u njen sastav, kako vam je to već naređeno.[124]

Sva sredstva koja ste tražili uputili smo vam i vjerovatno ste ih dobili.

S izvršenjem postavljenog zadatka nemojte odugovlačiti.[125] Vi svojim dejstvom morate olakšati rad III divizije[126] i zato ne smijete dopustiti neprijatelju da se pribere i počesno obračunava s našim snagama.

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

2. decembar 1942,
21 čas, telefonom.
[Bosanski Petrovac]

Komandant
Tito

A-CKSKJ, Fond CKKPJ,
reg. br. 2372.

[IZVRŠNOM KOMITETU KOMUNISTIČKE INTERNACIONALE]

Na sektoru Travnik – Donji Vakuf već dva dana vode se žestoke borbe. Nijemci su ovdje koncentrisali skoro cijelu svoju 718. diviziju,[127] ustaše[128] i četnike, protiv naše III divizije. Neprijatelj trpi velike gubitke.

3. decembar 1942. Valter
[Bosanski Petrovac]

A-CKSKJ, Fond CKKPJ-KI, reg. br. 1942/290. *Prevod s ruskog*

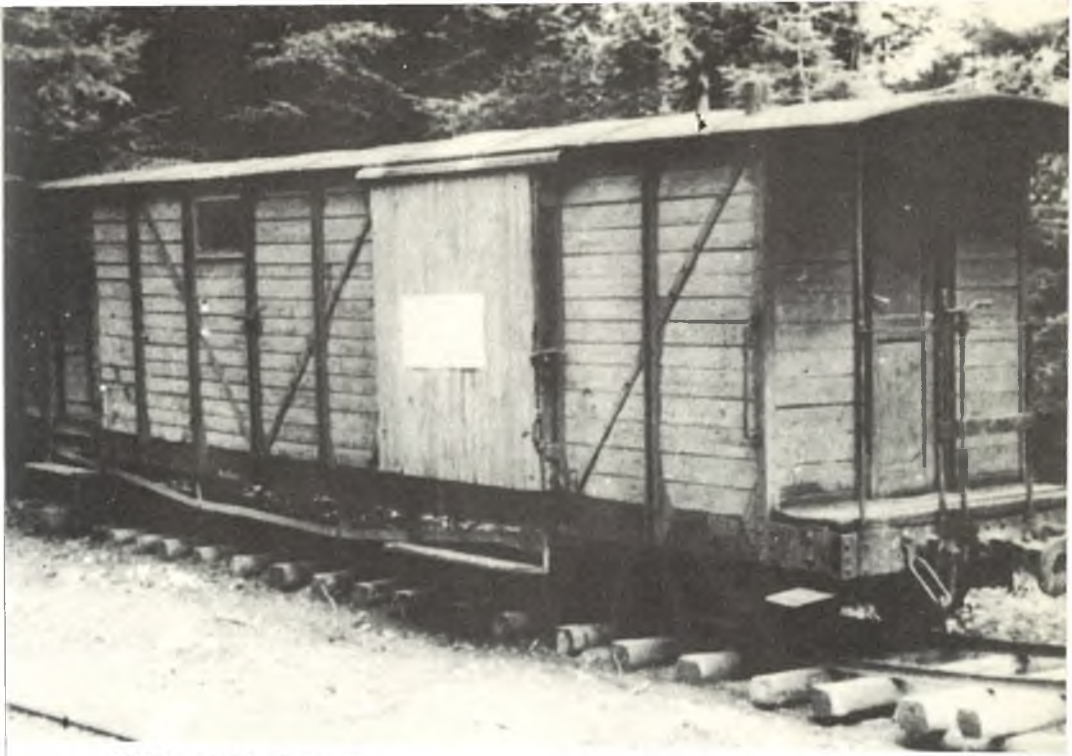

VAGON U KOME JE RADIO JOSIP BROZ TITO ZA VRIJEME BORAVKA U OŠTRELJU (OD 9. OKTOBRA DO 25. NOVEMBRA 1942).

PANORAMA BIHAĆA U KOME JE ODRŽANO PRVO ZASJEDANJE AVNOJ-a I U KOME JE BORAVIO VRHOVNI KOMANDANT NOV I POJ JOSIP BROZ TITO OD 20. DECEMBRA 1942. DO 9. JANUARA 1943.

VRHOVNI KOMANDANT NOV I POJ JOSIP BROZ TITO GOVORI NA PRVOM ZASJEDANJU AVNOJ-a U BIHAĆU, 26. NOVEMBRA 1942.

VRHOVNI KOMANDANT NOV I POJ U BIHAĆU ISPRED ZGRADE U KOJOJ JE ODRŽANO PRVO ZASJEDANJE AVNOJ-a, 26. NOVEMBRA 1942.

VRHOVNI KOMANDANT NOV I POJ JOSIP BROZ TITO GOVORI NA NARODNOM ZBORU U CAZINU, 22. DECEMBRA 1942.

VRHOVNI KOMANDANT NOV I POJ JOSIP BROZ TITO GOVORI NA PRVOM KONGRESU ANTIFAŠISTIČKE OMLADINE JUGOSLAVIJE U BIHAĆU, 27. DECEMBRA 1942.

JOSIP BROZ TITO SA ČLANOVIMA VRHOVNOG ŠTABA NOV I POJ, IZVRŠNOG ODBORA AVNOJ-a, DELEGATIMA I GOSTIMA NA PRVOM KONGRESU ANTIFAŠISTIČKE OMLADINE JUGOSLAVIJE, 27—29. DECEMBRA 1942. U BIHAĆU.

VRHOVNI KOMANDANT NOV I POJ JOSIP BROZ TITO VRŠI SMOTRU JEDINICA 4. KRAJIŠKE UDARNE DIVIZIJE U JASENICI, NA GRMEČU, 7. JANUARA 1943.

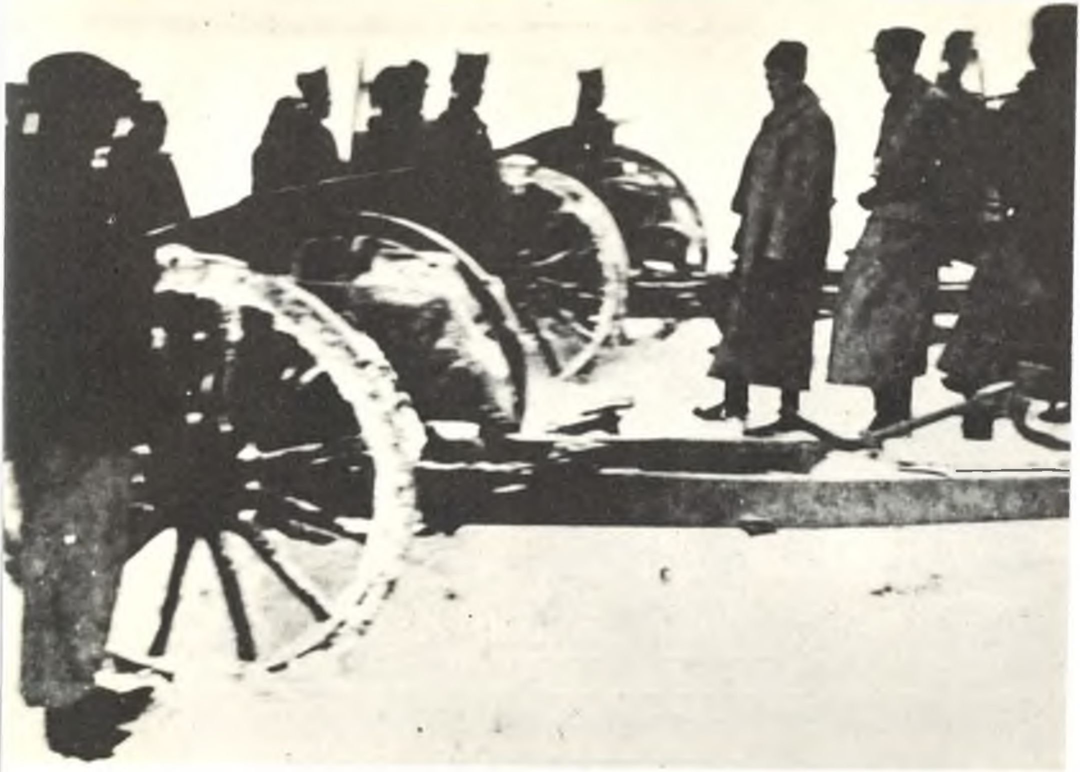

VRHOVNI KOMANDANT NOV I POJ JOSIP BROZ TITO VRŠI SMOTRU ARTILJERIJE 4. KRAJIŠKE UDARNE DIVIZIJE U JASENICI, NA GRMEČU, 7. JANUARA 1943.

[IZVRŠNOM KOMITETU KOMUNISTIČKE INTERNACIONALE]

Glavni štab NOV i PO Hrvatske javlja:

Jedan bataljon Banijskog NOP odreda[129] izvršio je 18. novembra noću napad na željezničku stanicu i opštinu Mošćenicu blizu grada Siska. Zarobljeno je 11 domobrana, a zaplijenjeno 11 pušaka, 4000 metaka, 40 ručnih bombi i razrušene su stanica i državne instalacije.

Jedinice Sedme hrvatske NOU brigade i jedan bataljon Banijskog NOP odreda 19. novembra noću napali su mjesto Blinjski Kut. U borbi je ubijeno 16 njemačkih vojnika i nekoliko domobrana. Zarobljeni su 1 njemački vojnik i 12 domobrana. Zaplijenjeni su 1 mitraljez, 22 puške, 6000 metaka, 40 ručnih bombi itd. U borbi su se naročito istakli komandir voda Gajo Sirota i partizanka Milanka Kljajić. U isto vrijeme partizani su u cilju obezbjeđenja postavili mine na željezničku prugu. Na ove mine naišao je teretni voz iz Sunje. Uništeni su dvije lokomotive i 8 vagona s kukuruzom i pšenicom, a 6 vagona je oštećeno.

Jedinice Osme hrvatske NOU divizije napale su 24. novembra utvrđeno mjesto Čemernicu kod Topuskog. Neprijatelj je pružio uporan otpor i utvrđenje nije moglo biti zauzeto. Zaplijenjeno je 6000 metaka, 2 mitraljeza i drugi materijal. Neprijatelj je pretrpio velike gubitke. Mi smo imali 6 mrtvih i 38 ranjenih.

Jedan bataljon Ličkog NOP odreda razrušio je 11. novembra željezničku prugu između Gračaca i Štikade.[130] Uništeno je 7 vagona i 2 blindirana vagona. Ubijeno je 15 talijanskih vojnika. Šesnaestog novembra na tom istom mestu ponovo je razrušena željeznička pruga. Uništeni su jedna lokomotiva i nekoliko vagona.

Dvadesetog novembra jedan bataljon Kordunaškog NOP odreda razrušio je dva i po kilometra željezničke pruge kod Josipdola na pruzi Karlovac – Sušak.

Petnaestog novembra jedinice Osme hrvatske udarne [narodnooslobodilačke] brigade izvršile su napad na Svetu Janu blizu Samobora;[131] 34 žandarma bili su se utvrdili u kasarni, ali je poslije uporne borbe kasarna na juriš zauzeta. Zarobljeno je 34 žandarma i ustaša, 36 pušaka, 5000 metaka, 30 ručnih bombi i drugi materijal. Neprijatelj je imao 2 mrtva i nekoliko ranjenih.

Kalnički NOP odred napao je Špišić – Bukovicu između Bjelovara i Osijeka.[132] Razrušena je željeznička stanica i jedan most.

Zarobljeni su 1 oficir i 15 domobrana. Zaplijenjeno je 12 pušaka, 1 automat i drugi materijal. Taj isti odred napao je ustaše koji su pljačkali selo Bačkovicu.[133] Ubijeni su 12 ustaša i 1 tabornik, a 9 ustaša je zarobljeno, od kojih su petorica osuđeni na smrt i strijeljani. Zaplijenjeni su 1 mitraljez i 11 pušaka.

Šesnaestog novembra* taj isti odred napao je domobrane koji su sjekli šumu za ustaše. Zarobljeno je 57 domobrana, od kojih se 25 odmah prijavilo u partizane, a ostali su pušteni kućama. Ovaj odred je, dalje, vodio borbe 18. novembra blizu Đurđevca, gdje je zarobljeno 13 ustaša; 20. novembra kod sela Botinovac, gdje je odbijena jedna ustaška četa, a istoga dana ovaj odred je kod Opatovca razbio jedan konjički eskadron, 1 oficir je zarobljen. U borbi je ubijeno nekoliko vojnika. Zaplijenjeno je 37 pušaka, 2 mitraljeza, 1 automat itd.

Dvadeset drugog novembra ovaj odred je bio napadnut u selu Botinovac. Borba se vodila cio dan i neprijatelj je odbijen. Zaplijenjeni su 1 puškomitraljez, nekoliko pušaka itd.

Desetog novembra u Slavoniji, Nijemci su u Daruvaru i Batinjanima (Podborski) koncentrisali 3 bataljona ustaša, 1 bataljon SS-trupa, 1 biciklistički bataljon i veliki broj drugih njemačkih vojnika i pošli u ofanzivu protiv naših slavonskih partizanskih odreda. Borba se vodila nekoliko dana po brdima Pogani vrh, Petrov vrh, Vrani kamen itd.[134] Naše jedinice na juriš su zauzele brdo Kameni vrh, gdje je zaplijenjen 1 top 65 mm, nekoliko automata itd. Neprijatelj nije uspio da zauzme našu oslobođenu teritoriju, već se vratio na polazno mjesto.

4. decembar 1942. Valter
[Bosanski Petrovac]

A-CKSKJ, Fond CKKPJ-KI, reg. br. 1942/291. *Prevod s ruskog*

---

* Omaškom je u originalu napisano »novembra« umjesto »oktobra«, pa su svi dalji datumi u ovom dokumentu pogrešni (pomenuti napadi su vršeni u oktobru, a ne u novembrau 1942). – *Red.*

[GOVOR NA PRVOJ ZEMALJSKOJ KONFERENCIJI ANTIFAŠISTIČKOG FRONTA ŽENA JUGOSLAVIJE][135]

Drugarice!

Predajem vam pozdrave u ime Vrhovnog štaba i u ime boraca, komandira, komandanata i političkih komesara naše junačke Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije. *(»Živjela vojska!«)* Ja sam neobično sretan što mogu da prisustvujem ovoj historijskoj skupštini Antifašističke fronte žena i da vidim delegate naših junačkih žena Jugoslavije, koje su u ovoj dugotrajnoj natčovječanskoj borbi dale toliko žrtava i primjera heroizma da se time možemo ponositi i s ponosom se smatrati saveznicima naše velike ruske braće, sovjetskog naroda i herojskih sovjetskih žena. *(»Živjele!«)*

Vaša današnja skupština ima veliko historijsko značenje. Antifašistički pokret žena postoji u Jugoslaviji već odavno.[136] Ali nikada nije mogao u svojoj punoj organizacionoj formi doći do takvog izražaja kao što je danas došao. To je zasluga naših slavnih boraca, onih koji su dali svoje živote, svoju krv i onih koji se bore u svim dijelovima naše napaćene zemlje. Žene Jugoslavije pokazale su svoj heroizam još u ono vrijeme kad se tek začinjao antifašistički pokret žena, 1936. godine,[137] težeći da budu u prvim redovima borbe za ugnjetene i izrabljivane narode Jugoslavije. Danas Antifašistička fronta žena ima višestruko značenje. Žene se bore danas rame uz rame s muškarcima za slobodu naroda Jugoslavije, protiv zvjerskih okupatorskih osvajača i protiv njihovih domaćih slugu. One se bore za slobodu i nezavisnost svojih naroda, one se bore protiv fašističkog sistema, sistema srednjovjekovnog ropstva kakav postoji u Njemačkoj. One se bore za nezavisnost svojih naroda, a to je sastavni dio velike borbe za njihovu ravnopravnost, koju su našim ženama u granicama Jugoslavije osporavali, ne dajući im ni pravo glasa ni pravo odlučivanja o pitanjima društvenog života. U ovoj borbi one se bore danas za ravnopravnost žena. U ovoj nejednakoj, natčovječanskoj borbi one su dokazale da su imale pravo tražiti svoju ravnopravnost, one su to dokazale svojim životima, svojom krvlju na polju bitke s njemačkim, talijanskim i mađarskim fašistima i ostalim osvajačima.

Kćeri naših naroda stale su u prve redove Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije. Naša pozadina je, više nego išta drugo, dokaz koliko su one svjesne ovog historijskog

momenta, kad se odlučuje sudbina čitavog čovječanstva, kad se odlučuje sudbina žena. I baš zato ova današnja skupština ima ogromno historijsko značenje. Naše žene, naše kćeri, majke, sudjeluju s puškom u ruci u narodnooslobodilačkoj borbi. Ja se ponosim time što stojim na čelu armije u kojoj ima ogroman broj žena. *(Aplauz.)* Ja mogu kazati da su žene u ovoj borbi po svom heroizmu, po svojoj izdržljivosti bile i jesu na prvom mjestu i u prvim redovima, i našim narodima Jugoslavije čini čast što imaju takve kćeri.

Drugarice! Jasno je da na žene u ovoj borbi pada ogroman dio tereta kako u pozadini tako isto i na fronti. Vaši sinovi, očevi i braća su, razumije se, vojnici na bojištu, a vi ste u pozadini isto tako važan faktor. Sve ono što danas čini naša vojska jest devedeset odsto zasluga i naših junačkih žena Jugoslavije.

Borba koju mi vodimo iziskuje ogromne žrtve, a te žrtve padaju svom težinom na naše žene, na naše majke i kćeri, koje gube svoje najmilije. Naša dosadašnja borba progutala je mnogo krasnih drugarica, krasnih boraca – kćeri naših naroda. Mnoge su pale od krvničke ruke ustaša i četnika Draže Mihailovića, mnoge su obeščašćene, zlostavljane i ubijene. Slava palim herojima našeg naroda! *(»Slava im!«)* Smrt izdajnicima! *(»Smrt!«)*

Ali žrtve koje daje naš narod, naše žene, nisu pokolebale vjeru žena u ishod ove borbe, u pobjedu ove pravedne borbe. Naprotiv, ja podvlačim ovdje da su naše žene najviše dale za tu borbu: u pozadini one su najčvršće i najprije mogle naći pravi put. To govore primjeri onih žena iz onih mjesta, iz onih sela i krajeva koji su bili pod utjecajem ustaša, pod utjecajem Draže Mihailovića. I to je ono što mora da nas ispuni ponosom i vjerom: naše žene nisu ušle u ovu borbu slučajno, nesvjesno, spontano, već svjesno, svjesne historijskog zbivanja, svjesne da borba koja se vodi za oslobođenje našeg naroda jest borba za sretniju budućnost naših naroda i sretniju budućnost samih žena. *(Aplauz.)*

Žene Jugoslavije, koje su u ovoj borbi s takvim samoprijegorom dale takve žrtve, one što tako uporno stoje u prvim redovima narodnooslobodilačke borbe, imaju pravo da ovdje, danas, jedanput zauvijek, utvrde jednu činjenicu: da ova borba mora donijeti plod i za žene naroda Jugoslavije, da nikada više niko neće moći istrgnuti te skupo plaćene plodove iz njihovih ruku! *(Aplauz.)* Za ovu stvar naših žena stajat će naša Narodnooslobodilačka vojska i sve žene koje se nalaze u prvim redovima velike borbe.

Možda neko na strani sanja da će u Jugoslaviji poslije rata početi opet sve po starom, pa će žene prijeći u kuhinju i neće odlučivati ni o čemu. Ali, žene su, drugovi i drugarice, položile ispit zrelosti; one su pokazale da su sposobne ne samo da rade u kućanstvu, nego i da se bore s puškom u ruci, da mogu i vladati *(»Tako je!«)* i držati vlast u rukama. I ova skupština je dokaz da naše žene ozbiljno primaju sudbinu naroda i svoju sudbinu u svoje ruke.

Antifašistička fronta žena, koja je uspjela da ujedini žene za velike ciljeve borbe, za konačnu pobjedu nad okupatorom i njegovim slugama, ima cilj da dovede žene do konačnog oslobođenja, da izvojuje njihovu građansku ravnopravnost, društvenu ravnopravnost.

Pred nama, drugovi i drugarice, stoje velike i teške borbe. Činjenica da je ogromna većina žena na našoj strani davala nam je i davat će nam i ubuduće poticaj da još jače i čvršće zbijemo svoje redove, da izdržimo sve teškoće. U teškoj borbi kakvu još imamo da vodimo, razumije se, Antifašistička fronta žena ima pred sobom velike i teške zadatke. Vi ste, drugarice, dosad pokazale svoju veliku ljubav i razumijevanje za borbu, za naše drugove i drugarice na bojištu. Vi ste davale što ste mogle, ali ipak još nisu iskorištene sve mogućnosti koje se dadu iskoristiti, da bi naši drugovi i drugarice, naši borci, imali sve što im treba. Zato ste se vi ovdje i sastale, zato ćete vi postaviti svoj rad još organiziranije i s više sistema i usmjeriti ga na to da naša vojska dobije maksimum što se može dobiti. Mi u vama gledamo glavni oslonac u pozadini. Vi žene treba ne samo da se brinete o svojim zadaćama prema fronti, nego i u pozadini, da budnim okom pratite da se ne ugnjijezdi neprijatelj, koji je ugrožen zajedničkim interesima svih slobodoljubivih snaga Jugoslavije. I taj zadatak pada na vas. Našim borcima treba odijela, treba čarapa – zima je – treba rukavica, hrane i još mnogo i mnogo čega drugog. To najviše zavisi od vas, drugarice. Vi ste desna ruka Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije. Vi ste najmasovnija organizacija, najveća snaga u pozadini, koja može mnogo da dâ, koja može mnogo pomoći.

Ima još mnogo i mnogo žena koje su pod teretom okupatora, koje čekaju vašu riječ, koje čekaju da dođete do njih i da ih pozovete u zajedničku borbu. Mogu da kažem da sam izvanredno zadovoljan rezultatima koje ste postigle na našem oslobođenom teritoriju. Vi ste postigle mnogo, ali još mnogo i mnogo imamo uraditi da bi se žene u drugim oblastima okupile oko Antifašističke fronte žena.

Žene Jugoslavije imaju pravo i dužnost im je da se bore, jer one na oltar ove pravedne borbe daju ono što im je najdraže – svoje sinove, svoje kćeri. Ja sam uvjeren, drugarice, da nam plodove ove borbe koja se danas vodi neće nikada niko moći oteti. Ja sam uvjeren da ćete i dalje u našoj borbi stoički podnositi sve oskudice i da nećete pokleknuti ni pred kakvim teškoćama, da ćete izdržati zajedno s nama, zajedno s Narodnooslobodilačkom vojskom do konačne pobjede, koja – ja vam ovdje mogu reći – neće biti daleko.

Danas – i same to znate – fašistički osvajači, fašistički mračnjaci doživljuju poraz za porazom na bojištu velike, prostrane sovjetske zemlje. *(Aplauz.)* Herojska Crvena armija lomi i krši fašističke bandite i sve je bliži i bliži dan kad će konačno doći do sloma ove, tobože nepobjedive fašističke armije.[138] Ja mogu da kažem da u divovskoj borbi koju vode sovjetski narodi, sovjetske žene daju

bezbroj primjera nezapamćenog heroizma i izdržljivosti. Zato još jedanput ovdje moram podvući da se naši narodi mogu ponositi što i naše žene stoje isto tako istrajno, isto tako izdržljivo u ovoj teškoj i nejednakoj borbi. Treba da se ponosimo time što narodi Sovjetskog Saveza *(»Živjeli!«)*, što Sovjetski Savez zna i cijeni veliku ulogu žena Jugoslavije u našoj narodnooslobodilačkoj borbi. *(Aplauz.)*

Na koncu bih htio reći još to da je Antifašistička fronta žena, koja postoji već odavno, a sada je dobila i svoju organizacionu formu, jedna od organizacija koja je zaista ponikla odozdo zahvaljujući često nezapamćenoj upornosti samih žena. Ja mislim, drugarice, da Antifašistička fronta žena predstavlja takvu organizaciju, takvu snagu s kojom ćemo zaista smjelo moći da idemo u susret svim teškoćama koje stoje pred nama. Želim vam, drage drugarice, mnogo uspjeha u vašem daljem radu i želim da vaš rad bude plodonosan, da bude na dobrobit naše narodnooslobodilačke borbe, na dobrobit naše konačne pobjede i naše zajedničke bolje budućnosti.

Da živi Antifašistička fronta žena!
Da žive herojske žene Sovjetskog Saveza!
Da živi Sovjetski Savez!
Da živi vođa i genijalni strateg drug Staljin!

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

[6. decembar 1942,
Bosanski Petrovac]

Josip Broz Tito, Borba za oslobođenje Jugoslavije 1941-1945, Kultura, Zagreb 1947.

DRUGU VLADU TOMANOVIĆU [ZAMJENIKU KOMANDANTA 10. HERCEGOVAČKE NARODNOOSLOBODILAČKE UDARNE BRIGADE]

Preuzmi komandu nad I crnogorskim i I hercegovačkim [bataljonom] i bataljonima III krajiškog odreda.[139] S ovim snagama osiguraj od neprijatelja pravac Jajce–Mrkonjić-Grad. Crnogorski i Hercegovački bataljon da ne idu u sastav svojih brigada.

6. decembar 1942,
u 19 časova.
[Bosanski Petrovac]

Komandant NOV i POJ
Tito

A-CKSKJ, Fond CKKPJ, reg. br. 3140.

ŠTABU II PROLETERSKE DIVIZ[IJE]

Prema vašoj zapovijesti otpočeli ste s napadom 5. ov[og] m[jeseca] u 24 časa; međutim, danas je 7. decembar, a mi još uvijek nemamo nikakvog izvještaja od vas.[140]

Odmah po prijemu ove depeše pošaljite nam izvještaj o situaciji na vašem pravcu dejstva.

Pero [Ćetković] je popustio usljed zamorenosti i vašeg zakašnjenja, pa smo izgubili ono što smo dvaput zauzimali.[141]

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

7. decembar 1942,
10 čas[ova]
[Bosanski Petrovac]

Komandant
Tito

A-CKSKJ, Fond CKKPJ,
reg. br. 2375.

[IZVRŠNOM KOMITETU KOMUNISTIČKE INTERNACIONALE]

Naša Treća divizija pod komandom Pera Ćetkovića već sedmi dan vodi veoma krvave borbe na sektoru Jajce–Travnik protiv njemačke 718. divizije, ustaša i četnika Draže Mihailovića. Naročito su se žestoke borbe vodile 5. decembra na desnom krilu naše divizije. U toj borbi ubijeno je više od 300 njemačkih vojnika i oficira. Zaplijenjena je komora s 54 konja i mnogo raznog ratnog materijala. Njemačke, ustaške i četničke jedinice broje na ovom sektoru više od 15 000 ljudi.

Dijelovi naše Druge [proleterske] divizije pod komandom Peka Dapčevića otpočeli su 5. decembra napad na grad Livno. Sada se borba vodi u predgrađima grada. Naša artiljerija jakom vatrom bombarduje gradska utvrđenja.

U Dalmaciji jedna naša dalmatinska brigada zauzela je mjesto Vrliku između Sinja i Knina.

Dijelovi naše Šeste hrvatske divizije vode uporne borbe s talijanskim trupama kod mjesta Gračac u Lici,[142] koje pokušavaju da evakuišu ratni materijal i da odu. Mihailovićevi četnici služe kao zaštitnica talijanskim jedinicama, koje se povlače.

7. decembar 1942. Valter
[Bosanski Petrovac]

A-CKSKJ, Fond CKKPJ-KI, reg. br. 1942/292. *Prevod s ruskog*

[IZVRŠNOM KOMITETU KOMUNISTIČKE INTERNACIONALE]

Obraćamo pažnju jugoslovenskim drugovima u Moskvi da treba obavezno i stalno slušati londonsku radio-stanicu. Ova radio-stanica na srpskom jeziku, naročito u emisijama za oficire, stalno i podlo laže o nekakvoj Mihailovićevoj borbi protiv okupatora i ustaša i na kraju svake emisije poziva narod da se još ne podiže u borbu, da još nije vrijeme, da treba čekati dok ih Mihailović ne pozove u borbu i tako dalje. Takve protivrječnosti oni daju u jednoj istoj emisiji. To treba koristiti u emisijama »Slobodne Jugoslavije«. Treba neprestano raskrinkavati ove izdajnike koji su pobjegli u London i otuda ometaju našu tešku borbu protiv okupatora.

7. decembar 1942. Valter
[Bosanski Petrovac]

A-CKSKJ, Fond CKKPJ-KI, reg. br. 1942/292. *Prevod s ruskog*

[IZVRŠNOM KOMITETU KOMUNISTIČKE INTERNACIONALE]

Molimo hitno objavite preko Radio-stanice »Slobodna Jugoslavija«: »Poruka za Janka«, »Neprijatelj bježi«, »Očekujemo Milana«, »Očekujemo rezultate«, »Mi smo opet desno«.[143]

Ove poruke su veoma važne, a odnose se na naše dvije divizije[144] sa kojima je prekinuta radio-telegrafska veza. Poruke objavite nekoliko puta na početku i na kraju emisije.

8. decembar 1942. Valter
[Bosanski Petrovac]

A-CKSKJ, Fond CKKPJ-KI, reg. br. 1942/295. *Prevod s ruskog*

[IZVRŠNOM KOMITETU KOMUNISTIČKE INTERNACIONALE]

Borba kod grada Jajca ponovo se rasplamsava. Nijemci su uspjeli da potisnu naše lijevo krilo tenkovima i ponovno su ušli u grad.[145] Nekoliko bataljona naše Treće divizije drže okolinu grada i nanose Nijemcima teške gubitke. Samo u jednoj borbi 6. decembra Nijemci su ostavili 17 mrtvih i mnogo ranjenih.

Kod Jajca Nijemci se bore toliko uporno zbog fabrike.[146] Kad smo se mi prvi put povukli iz Jajca, naši inženjeri su uništili fabriku i električnu centralu. Ali Nijemci su u toku mjesec dana svim silama pokušavali da koliko-toliko poprave fabriku. Oni su donijeli nove mašine itd., ali fabrika nije proradila, jer smo mi po drugi put zauzeli grad i ponovo još više oštetili fabriku i pohapsili sve inženjere i stručnjake fabrike, a direktor i nekoliko inženjra bili su još prvi put uhapšeni.

8. decembar 1942. Valter
[Bosanski Petrovac]

A-CKSKJ, Fond CKKPJ-KI, reg. br. 1942/295. *Prevod s ruskog*

[IZVRŠNOM KOMITETU KOMUNISTIČKE INTERNACIONALE]

Do sada još nije primijećen pokret njemačkih trupa, već samo talijanskih, koje evakuišu mnoga mjesta u Lici i Dalmaciji i odlaze za Italiju, a možda i u Grčku.[147] Mi smo dobili vjerodostojne izvještaje da je do 6. januara 1943. godine građanskim licima zabranjeno kretanje željezničkim prugama u Hrvatskoj.[148]

Na dalmatinskoj obali za sada nema nikakve njemačke avijacije.

11. decembar 1942. Valter
[Bosanski Petrovac]

A-CKSKJ, Fond CKKPJ-KI, reg. br. 1942/296. *Prevod s ruskog*

[IZVRŠNOM KOMITETU KOMUNISTIČKE INTERNACIONALE]

Jedinice Prvog bosanskog korpusa počele su 10. novembra* ofanzivu na utvrđeni grad Sanski Most i na cio sistem utvrđenja Sanski Most – Stari Majdan – Ljubija – Bosanski Novi.[149] Naše jedinice su oko Sanskog Mosta poslije upornih napada zauzele sva utvrđenja i ušle u grad, gdje se sada vodi borba s njemačkim, ustaškim i četničkim jedinicama D[raže] Mihailovića. Do sada je zarobljeno 200 domobrana i nekoliko desetina Nijemaca i ustaša. Pored toga predala se cijela jedna četa Mihailovićevih četnika.[150] Dalje, do sada su zaplijenjeni 4 protivtenkovska topa, 4 bacača, nekoliko teških mitraljeza, mnogo metaka i pušaka. Borba je bila veoma krvava s obje strane.

11. decembar 1942. Valter
[Bosanski Petrovac]

A-CKSKJ, Fond CKKPJ-KI, reg. br. 1942/296. *Prevod s ruskog*

---

* Omaška; treba: 10. decembra. – *Red.*

ŠTABU III UDARNE DIVIZIJE

Već šest dana nemamo od vas nikakvog izvještaja. Ne poznajemo situaciju kod vas niti kod I proleterske divizije,[151] s kojom takođe nemamo veze.

Iz poslednjeg vašeg dopisa vidi se da ste se s vašim brigadama prebacili na desnu obalu rijeke Ugara radi odmora i prikupljanja ljudstva.

Smatramo da je vaše povlačenje odnosno skretanje k sjeveru, na desnu obalu Ugara, taktički nepravilno iz slijedećih razloga:

Što ste ostavili nezaštićen, upravo otvoren, pravac: Jajce – Mrkonjić-Grad – Čađavica – Ključ odnosno pravac od Jezera ili Mrkonjić-Grada k Mliništima i samim tim dali neprijatelju mogućnost da nesmetano nadire označenim pravcima. Ovo bi svakako neprijatelj uradio da nismo pravac k Mrkonjić-Gradu zatvorili najpotrebnijim snagama.[152]

Samim povlačenjem na desnu obalu Ugara vi ste se toliko udaljili od Jajca i ostalih neprijateljskih garnizona u dolini Vrbasa odnosno od njegovih komunikacija da ste mu omogućili potpuno nesmetan saobraćaj i široku slobodu rada u svima pravcima, naročito prema zapadu, tj. na naprijed navedenim pravcima, gdje mi imamo za sada minimum snaga.

Najzad, što je najglavnije, vaša divizija je postavljena pozadi dubodoline Ugara, upravo kanjona i samim tim ukočena u smislu aktivnosti prema osjetljivim neprijateljskim tačkama i od istih je toliko vremenski i prostorno udaljena da ne može ispoljiti skoro nikakav uticaj niti doći do izražaja kako na neprijateljske garnizone u dolini rijeke Vrbasa tako i na one u dolini rijeke Lašve odnosno na njihove međusobne komunikacije.

S obzirom na stanje kod neprijatelja i njegove dalje namjere, a u vezi s ulogom i zadacima ostalih naših jedinica, direktiva za vaš dalji rad sastoji se u slijedećem:

1. S divizijom odmah preduzeti ofanzivne akcije na neprijateljske komunikacije, i to: Travnik – Komar – Donji Vakuf i Travnik – Turbe – selo Ćosići – Jajce. Obje ove komunikacije (od kojih je prva važnija i osjetljivija za neprijatelja) spajaju se kod Turbeta i predstavljaju životnu arteriju za neprijateljske garnizone u dolini rijeke Vrbasa i jedinu vezu kojom struji sav neprijateljski saobraćaj

preko Travnika za Sarajevo odnosno k [Bosanskom] Brodu. Presjeći odnosno onesposobiti te komunikacije za ma kakav saobraćaj i spriječiti neprijatelja da njima komunicira znači odsjeći neprijateljske garnizone Bugojno, Donji Vakuf i Jajce od njihovih glavnih baza, umrtviti njihovu posadu i na taj način ukočiti svaku njihovu aktivnost u ma kojem bilo pravcu.

Kao najosetljivija mjesta za presijecanje neprijateljskog saobraćaja jesu: na pravcu Travnik – Turbe – Donji Vakuf od željezničke stanice Goleš do željezničke stanice Oborci; na komunikaciji Travnik – Turbe – selo Ćosići – Jajce jesu Malića brdo, Karaula-gora i selo Krezluk.

Takođe, vi ćete prema vladajućoj situaciji u prilikama nastojati da ugrožavate i komunikacije: Donji Vakuf – Jajce i Donji Vakuf – Bugojno.

2. Vaše dejstvo na označenim komunikacijama treba da se ispolji u vidu prepada i zasjeda, rušeći prvenstveno na najosjetljivijim mjestima dotične komunikacije i sprečavajući neprijatelju opravku rušenja. Za rušenje ponijeli ste sa sobom oko dvjesta kg dinamita iz Glamoča s potrebnim priborom, a pošto imate i pionirsko odjeljenje, u stanju ste da izvršite nekoliko najvažnijih rušenja.

Dakle, vaše dejstvo ima se prvenstveno ispoljiti na neprijateljskim komunikacijama u zahvatu prostora: Travnik – Donji Vakuf – selo Ćosići.

Takođe, vi ćete budno pratiti stanje u neprijateljskim garnizonima u zahvatu vaših operacija i pod naročito povoljnim uslovima izvesti i likvidaciju istih. U ovom smislu ostavlja vam se sloboda rada, s tim da se ne upuštate za sada u otvoreni napad na utvrđene neprijateljske varoši i gradove, gdje možete pretrpjeti velike gubitke.

U smislu izvršenja prednjih zadataka vi ne treba da angažujete stalno i jednovremeno sve vaše snage, već povremeno izvjesne brigade. Tako, dok se jedna ili dvije brigade nalaze na zadatku, jedna brigada može se redovno odmarati i zadržati u rezervi spremna za angažovanje za nove zadatke.

3. Da biste mogli uspješno izvršiti postavljene zadatke vi treba s divizijom da se prikupite na prostoru selo Gostilj – selo Lužnica – selo Žilići – selo D[onje] Vitovlje, odakle ćete pristupiti razvođenju vaših jedinica u cilju izvršenja postavljenih im zadataka u duhu ove direktive. Označena prostorija može vam u prvo vrijeme poslužiti kao baza za ishranu i smještaj, s koje vam je najlakše doći u vezu s I divizijom, koja operiše u dolini Vrbanje.

Po našem mišljenju, vi ste imali u posljednjim operacijama, tj. u fazi neprijateljske kontraofanzive pa do vašeg povlačenja na desnu obalu Ugara,[153] izvjesne taktičke propuste, koji se ogledaju u sljedećem:

a) Vaše snage bile su razvučene na velikom prostoru s obje strane rijeke Vrbasa, u kordonskom rasporedu, bez ikakve sile i

udara, bez jasno izražene ideje manevra, koja se, kao što vam je poznato, ogleda u pravilnom grupisanju snaga. Drugim riječima, težište borbe kod vaše divizije nije bilo jasno izraženo grupisanjem snaga.

b) Na tako širokom frontu, u širokom rasporedu, bili su vrlo teški komandovanje i održavanje veze, kao i ispoljavanje samog komandnog uticaja u toku izvođenja akcija, u što ste se i vi sami uvjerili i [što ste] osjetili. Jedinice se nisu mogle držati čvrsto u rukama i, bez međusobne veze i sadejstva i koordinacije u radu, bile su prinuđene da rade po sopstvenoj inicijativi ne snalazeći se kako treba u pojedinim fazama borbe.

c) Slaba ili skoro nikakva služba izviđanja i obezbjeđenja dovela je do toga da vas je neprijatelj svojim malim, ali drskim manevrima sitnih jedinica redovno iznenađivao, kojima vaše jedinice nisu bile u stanju da brzo pariraju, već su se redovno prihvatale čisto defanzivnih akcija. Takođe, služba obezbjeđenja nije bila u dovoljnoj mjeri zastupljena, što se vidi iz činjenice da je i sam Štab divizije bio iznenađen jednom manjom njemačkom jedinicom koja se uspjela probiti kroz međuprostore brigada odnosno bataljona koji su bili u prvom borbenom redu.

Mi smo ovo naveli u cilju pouke i iskustva za buduće zadatke.

Stanje kod ostalih naših jedinica, odnosno na domaćim frontovima je sljedeće:

Na pravcu Jajce – Jezero – Mrkonjić-Grad nalazi se jedna udarna grupa, koju sačinjavaju dva bataljona iz vaše divizije i dva bataljona iz III krajiškog odreda. Ova grupa ima zadatak da zatvori pravac Jajce – Jezero – Mrkonjić-Grad. Bataljoni koji privremeno obrazuju ovu taktičku grupu ostaju na pomenutom zadatku sve do daljeg naređenja ovog štaba, pošto za zatvaranje dotičnog pravca nemamo za sada drugih snaga.

Vezu sa I proleterskom divizijom nemamo već nekoliko dana. Ne poznajemo situaciju kod iste. Smatramo da se ona nalazi u dolini rijeke Vrbanje, orijentisana prema Banjoj Luci s istočne strane. Ako imate nekih podataka o situaciji kod I divizije, trebate ih nama najhitnije dostaviti. Takođe, vi morate uspostaviti vezu s I divizijom i istu neprekidno održavati i obavještavati se o međusobnoj situaciji.

Naša II proleterska divizija pokušala je 5. decembra likvidirati Livno, ali usljed slabe pripreme i organizacije samog napada akcija nije uspjela. Ova jedinica će ponovo pokušati da likvidira Livno, i to u najkraćem roku, o čemu ćemo vas naknadno izvijestiti. Vjerovatno je da ćemo izvjesne jedinice II divizije, posije uspješne likvidacije Livna, uputiti odmah na likvidaciju Šujice i Duvna,[154] što zavisi od razvoja same situacije.

U Dalmaciji je situacija za nas vrlo povoljna, Talijani su poslije evakuacije [Bosanskog] Grahova i Vrlike evakuisali Trilj, Blato na

Cetini, Šestanovac, Imotski i Makarsku. Sada pripremaju evakuaciju Mostara, Sinja, Knina i Like. Naše jedinice su već ušle u Grahovo i Vrliku. Vjerovatno je da će, s obzirom na razvoj ovakve situacije, u Dalmaciju biti upućene izvjesne jedinice II proleterske divizije bilo prema Sinju bilo prema južnoj Dalmaciji.

Jedinice I bosanskog korpusa preduzele su 10. decembra u 23 časa napad na Sanski Most. Poslije uspješne likvidacije svih okolnih položaja i uporišta, borbe su se poslije podne vodile u samoj varoši. Suzbijen je pokušaj pristizanja neprijateljskih pojačanja iz Prijedora. Zarobljeno je oko 200 domobrana, a zaplijenjeno 3-4 topa, toliko bacača i mitraljeza, više pušaka i municije. Vjerujemo da će jedinice ovog korpusa zauzeti Sanski Most i odbaciti ostatke njegovih snaga k sjeveru.[155] Napominjemo da poslije uspješne likvidacije Sanskog Mosta jedinice Bosanskog korpusa baciće se na neprijateljsku komunikaciju Banja Luka – Prijedor – Bosanski Novi u cilju izolovanja Banje Luke i Prijedora i ugrožavanja ovih garnizona neposrednim dejstvom.

Jedinice hrvatskih divizija uspješno su likvidirale selo Skakavac i još neka manja uporišta u neposrednoj blizini Karlovca.[156] Takođe, jedinice ovih divizija s uspjehom izvode akcije i na lijevoj obali Kupe, prema Pisarovini. Na desnoj obali Kupe ove jedinice[157] izvršile su tako reći likvidacije svih neprijateljskih uporišta sem Gline i Topuskog. U Lici takođe naše jedinice[158] izvode uspješne akcije oko Gračaca i Gospića, kao i na pruzi Gračac – Knin.

Na istočnom frontu ofanziva Crvene armije nastavlja se nesmanjenom žestinom, i to kako dolinom Dona u pravcu Rostova tako i od Velikije Luki prema Smolensku.

Pomoćnik vašeg intendanta[159] nalazi se ovdje već 7 dana. Mi smo mu izdali svu spremu koju ste tražili za vašu diviziju. Pored odjećne i obućne opreme, mi smo dodijelili vašoj diviziji jedan brdski top 65 mm s 200 granata, pored toga veći broj ručnih bombi i ostale opreme. Mi vam nismo mogli dostaviti ovu spremu zato što do sada s vama nismo imali veze. Vi ćete odmah po prijemu ovog naređenja uspostaviti s nama stalnu i neprekidnu vezu i odrediti najkraći i najsigurniji pravac za saobraćaj i dotur naprijed označenih potreba za vašu diviziju. Ako je potrebno za obezbjeđenje saobraćaja i prihvat označene spreme od Mrkonjić-Grada do vaše divizije, vi ćete odrediti jednu jedinicu koja će vam obezbijediti transport od eventualnog neprijateljskog napada.

Redovno održavajte vezu s I proleterskom divizijom i s udarnom grupom na pravcu Jajce – Jezero – Mrkonjić-Grad.

Vjerovatno je da ćemo vam u najskorije vrijeme, čim se za to stvore mogućnosti, dodijeliti jednu radio-stanicu za održavanje veze s nama.

Odmah postupite u duhu ove direktive.
Prijem naređenja potvrditi.

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

11. decembar 1942, u 23 časa. Vrhovni komandant
[Bosanski Petrovac]

A-CKSKJ, Fond CKKPJ, reg. br. 2377.

[IZVRŠNOM KOMITETU KOMUNISTIČKE INTERNACIONALE]

Jedinice XIII hrvatske [proleterske] brigade »Rade Končar« koja dejstvuje na granici prema Sloveniji, uz sadejstvo dijelova slovenačke NOU brigade »Ivan Cankar«, uništile su ovih dana talijanski garnizon i Belu gardu Draže Mihailovića u mjestu Suhor[160] blizu Metlike, Ubijeno je 40 talijanskih vojnika i mnogo četnika takozvane »Bele garde«. Zarobljeno je 136 četnika s oficirima. Talijani su im uputili pomoć, ali naše jedinice su razbile ovu kolonu. Tom prilikom ubijeno je 50 talijanskih vojnika, a 9 je zarobljeno. Zaplijenjeno je 6 teških mitraljeza, 6 puškomitraljeza, mnogo pušaka, municije i drugog materijala. Među zarobljenim četnicima nalazi se oficir Draže Mihailovića kapetan Dobrivoje Vasiljević, koji je po naređenju Draže Mihailovića došao iz Srbije sa zadatkom da pomogne Talijanima da organizuju četnike u Sloveniji pod nazivom »Bela garda«. On je dao veoma dragocjene podatke o izdajničkom radu [Draže] Mihailovića u Sloveniji. Ovaj oficir je osuđen na strijeljanje.

12. decembar 1942. Valter
[Bosanski Petrovac]

A-CKSKJ, Fond CKKPJ-KI, reg. br. 1942/297. *Prevod s ruskog*

[IZVRŠNOM KOMITETU KOMUNISTIČKE INTERNACIONALE]

Članak u listu »Njujork Tajms« obična je izmišljotina.[161] U Vojvodini kod mjesta Srbobran vodili su borbe naši partizani, a ne Mihailovićevi četnici. Nikakve borbe protiv Nijemaca četnici Draže Mihailovića nisu vodili kod Danilovgrada, jer u Crnoj Gori nema nijednog njemačkog vojnika, već samo Talijana, s kojima je Mihailović u savezu,[162] a četnici su od Talijana dobili vlast u cijeloj Crnoj Gori kao nagradu za to što su pomogli da se jedan veliki dio naših partizana istjera iz Crne Gore.[163] Niko ne zna za neke borbe četnika na Kopaoniku, već samo za borbe partizana. Sve ostalo je takođe laž, osim da su se četnici Draže Mihailovića kod sela Semeč u istočnoj Bosni (a ne grada, jer takvog nema u Jugoslaviji) sukobili s ustašama. Sve je to samo glupa i lažna propaganda londonske vlade.

Ja sam već nekoliko puta molio da se preduzme sve kako bi k nama u Jugoslaviju došla jedna komisija u ime svih saveznika, koja bi sama upoznala pravo stanje i uvjerila se u izdajstvo Mihailovića. Ta drskost prosto izaziva revolt kada Englezi hvale Mihailovića, koji je sve svoje četničke jedinice stavio u službu Talijana i Nijemaca, protiv kojih se Englezi i Amerikanci bore. Bez obzira na sve žrtve, mi rušimo željezničke pruge da neprijatelj ne bi mogao da šalje vojsku i materijal u Afriku, a četnici Draže Mihailovića čuvaju te pruge.

13. decembar 1942. Valter
[Bosanski Petrovac]

A-CKSKJ, Fond CKKPJ-KI, reg. br. 1942/299. *Prevod s ruskog*

[IZVRŠNOM KOMITETU KOMUNISTIČKE INTERNACIONALE]

Jedinice I bosanskog NOU korpusa vršile su 11, 12. i 13. decembra ofanzivne operacije na sektoru Bosanski Novi – Sanski Most. Za vrijeme petodnevnih borbi na ovom sektoru postignuti su slijedeći rezultati: uništene su odbrambene linije oko Sanskog Mosta, Ljubije i Prijedora s južne strane. Oslobođena je velika teritorija sa slijedećim naseljenim mjestima Dabar, Zagrada I i II, Zagrada,[164] Krkojevci, Dedovača, Umac, Zdena, Podbrežje, Demišovci, Kamengrad, Suhača, Čaplje, Kijevo, Kruhari, Škrljevita i Sasina s desne obale rijeke Sane. Prekinute su komunikacije Sanski Most – Prijedor, Sanski Most – Ljubija i Sanski Most – Banjaluka preko Bronzanog Majdana. Prekinuta je željeznička veza Ljubija – Prijedor i srušen most na Sani. Zarobljeno je 350 domobrana, Nijemaca, ustaša i četnika; ubijeno 300 neprijateljskih vojnika i oficira; zaplijenjena 4 protivtenkovska topa, jedan brdski top, 6 minobacača, mnogo teških mitraljeza i puškomitraljeza i drugog ratnog materijala; uništena dva njemačka tenka i oštećen jedan bombarder na aerodromu.

Mi smo imali preko 100 mrtvih i ranjenih.

Na ovom sektoru, osim ustaša, domobrana i četnika, nalazi se i 714. njemačka pješadijska divizija sa štabom u Prijedoru. Kod Sanskog Mosta borba se nastavlja, jer su Nijemci dobili pojačanje. Domobranske vojnike Nijemci tjeraju s revolverima i batinama u borbu. Moral kod neprijatelja je na vrlo niskom stupnju.

Štab VI hrvatske divizije izvještava da su njene jedinice zauzele Gomirje, četničko-talijanski punkt u Gorskom kotaru.[165] Zarobljeno 175 četnika s potpunim naoružanjem, ubijeno mnogo četnika i Talijana koji su pokušavali da dođu četnicima u pomoć. Sada jedinice naše VI divizije vode uporne borbe protiv talijanskih jedinica na željezničkoj pruzi Gračac – Gospić. Na ovoj pruzi nalazi se 25 vozova sa talijanskim vojnicima, koji ne mogu ni naprijed ni nazad, jer su naše jedinice razrušile željezničku prugu kako bi Talijanima omele odlazak s ratnim materijalom. Danas su naše jedinice borbom zauzele grad Udbinu koji su držale ustaše od samog početka rata i koji se nalazio na našoj oslobođenoj teritoriji.[166] Ovaj garnizon ustaše su cijele godine snabdijevale avionima.

Glavni štab NOV i PO Hrvatske javlja da su jedinice naše VIII hrvatske divizije poslije nekoliko sati žestoke borbe zauzele Lasinju,

Skakavac i neka druga mjesta blizu Karlovca. Ima mnogo zarobljenih, a zaplijenjeno je mnogo ratnog materijala, koji se prebrojava. U ovoj borbi učestvovala su i 3 naša tenka zaplijenjena od Talijana. Neprijatelj je u panici pobjegao u Karlovac. Naše jedinice se sada nalaze na 10 vrsta* od Karlovca. Mi sada imamo ovdje jednu kompaktnu teritoriju veću nego što je Belgija.[167]

14. decembar 1942. Valter
[Bosanski Petrovac]

A-CKSKJ, Fond CKKPJ-KI, reg. br. 1942/300. *Prevod s ruskog*

---

* Jedna vrsta iznosi 1066,97 metara. – *Red.*

[IZVRŠNOM KOMITETU KOMUNISTIČKE INTERNACIONALE]

Jedinice Prve udarne proleterske divizije su 4. decembra noćnim napadom zauzele grad Kotor-Varoš, na desnoj obali rijeke Vrbasa, blizu Banjaluke. Pored toga, oslobođeno je nekoliko desetina naseljenih mjesta, uključujući i Skender-Vakuf.[168] Zarobljeno je 70 domobrana i ustaša, a ubijeno 50 ustaša, četnika i Nijemaca. Zaplijenjena je municija, oko 100 pušaka, 4 ispravna vojna kamiona, nekoliko ispravnih motocikla, 1 tenk od 35 tona, koji su Nijemci oštetili. Naši su uništili 3 tenka. Borba se nastavlja blizu Banjaluke.

Jedinice Prvog bosanskog korpusa su 14. decembra noću po treći put prodrle u grad Sanski Most, ali nisu uspjele da likvidiraju posljednja utvrđenja Nijemaca, koji se očajnički brane. Ovdje su uništena 2 njemačka tenka, a zaplijenjeno 6 vagona artiljerijske municije. Osam naših haubica neprestano tuče utvrđenja Sanskog Mosta i neprijatelj trpi velike gubitke. Skoro čitav grad je razrušen. Jedinice ovoga korpusa posljednjeg dana ubile su 60 njemačkih vojnika kod Bosanskog Novog, a mnogo je ranjeno. U borbi kod Ljubije za poslednja tri dana ubijeno je 100 ustaša i njemačkih vojnika. Borba i dalje traje na cijeloj liniji ovoga fronta.

Na sektoru Travnik – Jajce za vrijeme posljednjih borbi naša Treća [udarna] divizija ubila je 500 njemačkih, ustaških i domobranskih vojnika, a veliki broj je ranjen. Ova naša divizija borila se protiv 718. njemačke pješadijske divizije, 9. i 15. domobranskog puka i jednog puka ustaša. Zaplijenjena je arhiva 718. njemačke divizije.

Jedinice naše Druge [proleterske] divizije noćnim napadom prodrle su 14. decembra u grad Livno, gdje se sada vode ulične borbe.

Sa svih strana dolaze zahtjevi da [Radio-stanica] »Slobodna Jugoslavija« daje izvještaj Vrhovnog štaba u sredini i na kraju emisije. To je potrebno zbog toga što se obično u početku ništa ne čuje.

15. decembar 1942. Valter
[Bosanski Petrovac]

A-CKSKJ, Fond CKKPJ-KI, reg. br. 1942/301. *Prevod s ruskog*

[IZVRŠNOM KOMITETU KOMUNISTIČKE INTERNACIONALE]

Poslije drugog napada i 36-časovne žestoke borbe jedinice naše Druge [proleterske] divizije pod komandom Peka Dapčevića oslobodile su po drugi put grad Livno 15. decembra. Ustaška Crna legija davala je žestok otpor, ali našom jakom artiljerijskom vatrom i naletima naših jedinica otpor je bio slomljen.[169] Ubijeno je 300 legionara [ustaša] i mnogo ih ranjeno. Mi smo imali svega 33 ubijena i 152 ranjena. Zaplijenjen je ogroman ratni materijal, koji se još prebrojava. Pored ostalog, zaplijenjeno je 15 puškomitraljeza i 6 teških mitraljeza, 2 teška minobacača, 3 brdska topa 75 mm, mnogo mina, artiljerijskih granata, pušaka i municije, jedna radio-stanica, nekoliko motocikla, jedan ispravan automobil, mnogo ručnih granata, 2 ustaške zastave itd. Naše jedinice nastavljaju gonjenje neprijatelja.

U ovoj borbi naročito se istakao Drugi bataljon četvrte [proleterske] crnogorske brigade, a takođe i cijela brigada se borila s izvanrednom hrabrošću. Dalje, istakli su se Četvrti bataljon Druge srpske proleterske brigade i Prvi bataljon Treće dalmatinske brigade.

U ovim operacijama istakao se svojim vještim i odvažnim komandovanjem komandant Četvrte crnogorske brigade drug Radovan Vukanović, komandant Trećeg bataljona Druge srpske proleterske brigade drug Marko Milanović i komandant Trećeg bataljona Treće dalmatinske brigade drug Bruno Vuletić – osamnaestogodišnji skojevac. Dalje, istakli su se: komandir čete drug Dušan Strugar i komandir voda drug Jovo Vicara, koji su flašama benzina uništili oklopna kola.

6. decembar 1942.
Bosanski Petrovac]

Valter

A-CKSKJ, Fond CKKPJ-KI, reg. br. 1942/302.

Prevod s ruskog

ŠTABU IV OPERATIVNE ZONE HRVATSKE

Strogo povjerljivo

Prema ukazanoj službenoj potrebi, obrazuje se pri štabu IV operativne zone Hrvatske Sekcija za ratnu mornaricu,[170] kao organ Štaba zone.

Zadatak ove sekcije sastoji se u slijedećem:

a) Da vrši mobilizaciju mornara, mornaričkih podoficira i oficira, na dobrovoljnoj bazi, i to kako onih iz bivše jugoslovenske mornarice[171] tako i onih iz takozvane hrvatske mornarice[172] u cilju formiranja narodnooslobodilačkih mornaričkih odreda na Jadranu.

b) Da organizira, formira i obučava ljudstvo formiranih mornaričkih odreda u cilju izvršenja predstojećih zadataka na moru.

c) Da vrši procjenu i ispitivanje mogućnosti brzog ovladavanja pojedinim neprijateljskim ratnim lukama na Primorju i da u tom smislu razrađuje potrebne planove i projektuje i iznalazi snage i sredstva za takve akcije.

d) U cilju izvršenja naprijed iznijetih zadataka neophodno je da Sekcija za ratnu mornaricu postupi po slijedećem:

da uspostavi i održava veze s mornaričkim oficirima, podoficirima i mornarima kako na Primorju tako i s onima u Zagrebu, odnosno onima koji se nalaze na teritoriji Jugoslavije, i to preko postavljene obavještajne mreže;

da na osnovu prikupljenih podataka vodi evidenciju o dosadašnjem držanju i stavu prema narodnooslobodilačkoj borbi uopšte svih mornaričkih starješina i mornara;

da vodi evidenciju mornaričkog ljudstva u pogledu njegove stručnosti i sposobnosti za pojedine grane mornaričke službe i da prema tome predvidi njihove uloge i zadatke na plovnim jedinicama.

e) Da pri razradi planova za akcije na ratne luke ispituje mogućnost saradnje i sadejstva naših suvozemnih vojnih jedinica.

f) Ima da sprovede i razvije obavještajnu službu na Primorju u cilju:

da prikuplja podatke o rasporedu i jačini neprijateljskih ratnih luka, njihovom naoružanju i utvrđenjima i organizaciji odbrane istih;

da prikuplja sve potrebne podatke o broju neprijateljskih plovnih jedinica (tonaža, posada, naoružanje, akcioni radijus i druge karakteristike), kao i o njihovom kretanju po Jadranu;

da prati i ispituje moralno stanje u neprijateljskoj mornarici i mogućnost uspostavljanja kontakta s posadom neprijateljskih ratnih jedinica u cilju saradnje i zajedničke borbe protiv fašističkih starješina i komandanata uopšte.

Pri organizaciji obavještajne službe u smjeru ove direktive bazirati [je] na već postavljenu ob[avještajnu] mrežu Glavnog ob[avještajnog] centra za Dalmaciju, s tim što treba, prema ovim novim zadacima, proširiti i razviti obavještajnu službu do maksimuma u cilju uspješnog izvršenja postavljenih zadataka.

g) Sekcija za ratnu mornaricu kao organ toga štaba neposredno je potčinjena i odgovorna za svoj rad tome štabu, koji ima dužnost da vodi nadzor i kontrolu nad njenim radom i da joj daje potrebna uputstva i naređenja u duhu ove direktive.

Nastojati svim silama da se u najkraće vrijeme dođe što prije do izvjesnih manjih plovnih jedinica, borbenih čamaca i slično, kako bi se dejstvo naših mornaričkih odreda odmah osjetilo na moru.[173]

Izvršenju ovoga naređenja pristupite odmah.

Prijem naređenja potvrdite.

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

18. decembar 1942. Vrhovni komandant
[Bosanski Petrovac]

A-CKSKJ, Fond CKKPJ,
reg. br. 2380.

ŠTABU IV OPERATIVNE ZONE HRVATSKE

Prema ukazanoj službenoj potrebi, određen je na službu u štab te zone drug Škorpik Josip, bivši domobranski pukovnik.

Imenovani će u tom štabu, po vašoj ocjeni, vršiti dužnost i poslove načelnika štaba zone. Prema do sada prikupljenim podacima drug Škorpik je pouzdan i siguran čovjek i odan našoj borbi. Vi o imenovanom raspolažete boljim i tačnijim podacima, pa ćete prema tome sami ocijeniti važnost i vrstu zadataka koje mu možete dodijeliti u radu.

Dosadašnji načelnik štaba te zone drug Ljubiša Urošević razrješava se dosadašnje dužnosti i stavlja se na raspolaganje Vrhovnom štabu za raspored.

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

18. decembar 1942. — Vrhovni komandant
[Bosanski Petrovac]

A-VII, Fond NOR, kut. 4, reg. br. 6–3.

[IZVRŠNOM KOMITETU KOMUNISTIČKE INTERNACIONALE]

Štab Četvrte dalmatinske zone javlja:

Jedinice Treće dalmatinske NOU brigade napale su 3.* decembra na drumu Omiš – Split 2 kamiona talijanskih crnokošuljaša. U kratkoj borbi ubijeno je 40 fašista i 2 oficira. Zaplijenjeni su 1 teški mitraljez »breda«, 4 puškomitraljeza, 30 pušaka, 80 ručnih bombi, 4000 metaka i drugi materijal.[174]

Jedinice te iste brigade su 4. decembra napale talijansku kolonu od 14 kamiona s vojnicima na drumu Sinj – Split. U ovoj borbi ubijeno je 20 talijanskih vojnika i mnogo je ranjeno. Naši su imali svega 4 mrtva i 1 ranjenog.

Jedan partizanski odred u južnoj Dalmaciji napao je talijanske kamione s vojnicima na drumu Makarska – Zadvarje. Ubijeno je 10 karabinjera, a 4 zarobljeno. Zaplijenjeni su 2 puškomitraljeza, 10 pušaka, 1000 metaka, nekoliko revolvera, ručnih bombi itd.

Dalje, isti partizanski odred u posljednje vrijeme izvršio je desetak raznih akcija i nanio velike gubitke Talijanima. On je, između ostalog, zaustavio talijanski obalski brod, primorao ga da priđe obali i tom prilikom zaplijenjen je cio tovar.

Jedan novoformirani partizanski odred sjeverne Dalmacije uništio je dva kamiona kod Biograda i ubio 3 talijanska vojnika, zaplijenivši cio materijal koji se nalazio na kamionima. Ovaj bataljon napao je ovih dana kod Šibenika kolonu talijanskih kamiona i tom prilikom ubijeno je 25 talijanskih vojnika. Zaplijenjeno je 18 pušaka, 24 ručne bombe i drugi materijal. Pored toga, ovaj bataljon imao je niz sukoba s talijanskim jedinicama i četnicima.

Ovih dana na našu stranu su prešli jedan pješadijski pukovnik[175] iz domobranstva NDH, jedan mornarički poručnik[176] i nekoliko mornara. U posljednje vrijeme sve češće prelaze na našu stranu ne samo vojnici već i oficiri vojske NDH. Neki od ovih oficira rade kao predavači u našoj oficirskoj školi, a neki se nalaze na frontu na komandnim položajima.

---

* Omaškom u originalu je napisano 3. decembra umjesto 4. decembra. – *Red.*

Iz naše oficirske škole[177] izašlo je već više od 600 slušalaca. Sada je otvoren i viši kurs, koji pohađaju komandanti prekaljeni u bitkama.

18. decembar 1942. Valter
[Bosanski Petrovac]

A-CKSKJ, Fond CKKPJ-KI, reg. br. 1942/303. *Prevod s ruskog*

NACIONALNO PITANJE U JUGOSLAVIJI U SVJETLOSTI NARODNOOSLOBODILAČKE BORBE[178]

Htio bih da ovaj članak, namijenjen najširim masama naroda, pridonese lakšem shvaćanju ogromnog značenja što ga za sve narode Jugoslavije ima ova velika i pravedna današnja borba, koju već 19 mjeseci vode najbolji sinovi naših naroda. Htio bih da svi oni koji se boje za svoju sudbinu i strahuju pred budućnošću uvide da postoji jedino moguć, iako trnovit put k boljoj njihovoj budućnosti, k slobodi i ravnopravnosti, a to je: narodnooslobodilačka borba, učešće u toj borbi u redovima Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije. Nitko danas ne treba da se osjeća usamljen, da se boji raznih prijetnji onih koji su u prošlosti počinili toliko zločinstava nad našim narodima i nad čitavom našom zemljom, tako da danas nemaju prava ni u čije ime govoriti. Bratstvo i borbeno jedinstvo koje se kuje u ovoj teškoj oslobodilačkoj borbi iz krvi najboljih sinova naših naroda, daje jasnu perspektivu – sloboda i nezavisnost naših naroda biće zaista izvojevane; u Jugoslaviji ne smije više biti nacionalnog ugnjetavanja i socijalnog izrabljivanja.

Čini se da ono što je danas jasno naprednom čovjeku – antifašistu i rodoljubu, ne samo u našoj zemlji već i u svim zemljama svijeta gdje se bije boj protiv osovinskih fašističkih osvajača[179] – nikako neće da bude jasno jugoslovenskim izbjegličkim vlastodršcima u Londonu. Njima nikako nije jasno:

Prvo, da ovaj rat nije jednak prošlom svjetskom imperijalističkom ratu,[180] već da je domovinski, oslobodilački rat – pravedan rat;

Drugo, da gotovo u svim porobljenim zemljama, a napose u Jugoslaviji, ovaj rat protiv okupatora ne vode razni generali, ministri itd., već sam narod, bez i protiv volje tih generala, oficira i druge izdajničke gospode;

Treće, da u ovom oslobodilačkom ratu učestvuje Sovjetski Savez, koji nosi devedeset procenata težine rata na svojim leđima i koji neće dozvoliti da plodove divovske borbe koju vodi poberu razni izdajnici i reakcionari da bi ponovo mogli ugnjetavati druge narode i kovati planove o novim ratovima;

Četvrto, da su baš nacionalno ugnjetavanje i neravnopravnost u mnogim zemljama omogućili fašističkim osvajačima da lako porobe dotične zemlje;

Peto, da Atlantska povelja[181] ne znači proširivanje granica na račun drugih naroda, ne znači porobljavanje i ugnjetavanje drugih naroda, već treba da znači slobodno samoopredjeljenje naroda, jer u Povelji stoji da će poslije pobjede nad fašističkim osvajačima narodi sami moći riješiti svoju sudbinu.

Do Atlantske povelje došlo je na osnovu gorkog iskustva s Versajskim mirom,[182] koji je, naročito za narode Jugoslavije, imao katastrofalne posljedice. Mir u Versaju je i rodio ovaj osvajački fašističko-imperijalistički rat, najstrašniji rat koji pozna historija čovječanstva.

Eto, to neće da razumiju izbjeglička gospoda ministri u Londonu i zato njihov Draža Mihailović surađuje, zajedno sa svojom četničkom bratijom, s okupatorima; zato oni nijednom riječju ne spominju potrebu rješavanja nacionalnog pitanja u Jugoslaviji, već, naprotiv, otvoreno prijete drugim narodima i kuju planove o proširivanju granica i o velikosrpskoj hegemoniji. Današnji postupak Draže Mihailovića s Muslimanima, Hrvatima itd. potpuno razotkriva te njihove planove.

Rođena na Krfu, u Londonu i Parizu, versajska Jugoslavija je postala najtipičnija zemlja nacionalnog ugnjetavanja u Evropi. Hrvati, Slovenci i Crnogorci bili su potčinjeni narodi, neravnopravni državljani Jugoslavije. Makedonci, Albanci i drugi bili su porobljeni i podvrgnuti istrebljenju. Muslimani, njemačka i mađarska manjina služili su kao moneta za potkusurivanje ili kao instrument u borbi protiv Hrvata i drugih naroda Jugoslavije.

Jedna brojčano neznatna manjina velikosrpskih hegemonista, nezasitna u svojoj pohlepi za bogaćenjem, na čelu s kraljem, vladala je 22 godine Jugoslavijom, stvarala je režim žandara, režim glavnjača,[183] režim socijalnog i nacionalnog bespravlja. Na svaki opravdani zahtjev ugnjetenih naroda Jugoslavije za ravnopravnošću odgovarala su ta gospoda: »Mi smo se borili na solunskoj fronti«, «Mi smo oslobodili ovu zemlju«, »Mi smo prolijevali krv na Kajmakčalanu!«[184] Ovu bezočnu laž upotrebljavala su ova gospoda vlastodršci, razni špekulanti, ratni bogataši i korupcionaši, oskrvnjujući na taj način svijetle grobove pravih srpskih junaka – seljaka, koji su ginuli s dubokom vjerom da svoje živote daju za slobodu i sretnu budućnost srpskog naroda. S druge strane, razni frankovci[185] – današnje ustaše i njima slični, pripisivali su zločinački rad velikosrpske hegemonističke klike čitavom srpskom narodu, stvarajući na taj način mržnju kod hrvatskog i drugih naroda prema bratskom srpskom narodu. Srpski narod ne samo što nije imao ništa zajedničko s takvom zločinačkom nacionalnom politikom svoje gospode već je i on kroz čitave 22 godine bio isto tako izrabljivan i podvrgavan žandarskoj samovolji kao i ostali narodi Jugoslavije. Štaviše, on je uvidio da je prevaren i da su stotine hiljada žrtava koje je dao u prošlom ratu, bile uzaludne, da su plodove njegove herojske borbe prisvojili oni koji su

za vrijeme rata sjedeli po francuskim, londonskim, švajcarskim kavanama i rivijerama. Srpski narod je s bolom primio uvrede i neopravdane optužbe da je sukrivac svojih izroda za nacionalno ugnjetavanje ostalih naroda Jugoslavije.

Nacionalna politika velikosrpske hegemonističke klike bila je:

1) Korumpiranje najreakcionarnijih elemenata Hrvata, Slovenaca, Muslimana itd. i njihovo iskorištavanje za unutrašnje razbijanje naroda koji su se borili za svoju ravnopravnost.

2) Podmićivanje vrhova slovenačkih, muslimanskih i džemijetskih partija[186] i držanje, pomoću njih, u potčinjenosti hrvatskog naroda. Drugim riječima, to je značilo iskorištavanje jednog naroda protiv drugoga, to je značilo sistematsko razjedinjavanje naroda Jugoslavije, značilo je sijanje mržnje i produbljivanje jaza među bratskim narodima Jugoslavije. To je značilo razjedinjavanje, a ne ujedinjenje naroda Jugoslavije u jednu bratsku ravnopravnu državnu zajednicu.

Uporno i glupo brbljanje hegemonističke klike da su Srbi, Hrvati i Slovenci samo plemena jednog istog naroda, imalo je za cilj srbizaciju Hrvata i Slovenaca. Jugoslavija je bila samo maska za tu srbizaciju, koja se potpuno razotkrila u vrijeme šestojanuarske vojne diktature kralja Aleksandra i Pere Živkovića.[187]

Hrvati kao najvažnija nacionalna individualnost među ostalim ugnjetenim narodima Jugoslavije davali su i najžešći otpor takvoj velikosprskoj nacionalnoj politici. Ali, razumije se, taj otpor nije mogao dati one rezultate koje je hrvatski narod očekivao. Prvo, zbog toga što su na čelu Hrvatske seljačke stranke[188] stajala gospoda koja su rješenje nacionalnog pitanja Hrvata promatrala sa stanovišta podjele vlasti između njih i velikosprske gospode, podjele interesnih sfera. Drugo, zbog toga što su ta hrvatska gospoda kanalizirala borbu hrvatskog naroda u pravcu borbe protiv cijelog srpskog naroda, a ne samo protiv velikosrpskih hegemonista, što su sijala mržnju protiv hrvatskog naroda. Treće, zbog toga što su gospoda iz vodstva HSS-a ignorirala rješavanje nacionalnog pitanja ostalih naroda, kao, npr. Slovenaca, Makedonaca itd. Na taj način, borba hrvatskog naroda ostala je izolirana ne samo od srpskog naroda već i od ostalih naroda Jugoslavije. Ostali ugnjeteni narodi Jugoslavije s pravom su gledali u težnjama Hrvata velikohrvatsku tendenciju, tendenciju ugnjetavanja drugih, kao što je to činila i velikosrpska hegemonistička klika. Na koncu, zbog toga što su i velikosrpska i hrvatska gospoda iz HSS-a smatrala da će jednim običnim sporazumom[189] o podjeli vlasti skinuti s dnevnog reda nacionalno pitanje svih naroda Jugoslavije.

Do čega je dovela takva nacionalna politika jugoslovenskih vlastodržaca? Na ovo pitanje daje najjasniji odgovor katastrofa Jugoslavije u aprilu 1941. godine, kada je zemlja porobljena od osovinskih fašističkih osvajača.

Za 22 godine velikosrpska hegemonistička klika oslanjala se u svojoj protivnarodnoj politici na one koji su kumovali stvaranju versajske Jugoslavije, oslanjala se, uglavnom, na francusku reakciju, kao i na englesku. No čim je truli versajski sistem Evrope omogućio da se promijeni ravnoteža evropskih imperijalističkih sila u korist osovinskih fašističkih država, velikosrpska reakcionarna hegemonistička klika orijentirala se prema osovini Rim–Berlin samo da bi sačuvala svoju hegemoniju i držala u potčinjenosti ostale narode Jugoslavije. Slučaj Stojadinovića, Jevtića, Cvetkovića i drugih to najbolje potvrđuje.[190]

Međutim, bilo bi nepravilno optuživati samo te reakcionarne ličnosti za takvu protivnarodnu politiku. Ne, takvim putom išla su i gospoda slovenački reakcionari na čelu s Korošcem, Natlačenom, Krekom[191] i drugima; takvim putom išla su i gospoda reakcionari iz vodstva HSS-a na čelu s Mačekom, Krnjevićem, Pernarom i drugima; takvim putom išli su reakcionarni vrhovi raznih partija[192] drugih naroda Jugoslavije.

Vjerna svojim načelima da svaki narod ima pravo da odlučuje o svojoj sudbini, Komunistička partija, za cijelo vrijeme opstanka Jugoslavije stajala je neprekidno u borbi protiv takve nacionalne politike velikosrpskih hegemonista. Komunistička partija Jugoslavije ustala je najodlučnije protiv ugnjetavanja Hrvata, Slovenaca, Makedonaca, Crnogoraca, Albanaca i drugih. Baš zbog toga se sav bijes velikosrpske hegemonističke gospode iskaljivao na našoj Komunističkoj partiji. Zbog toga su se kroz 22 godine punile jugoslovenske glavnjače najboljim komunističkim borcima, zbog toga nas i danas londonska izbjeglička gospoda i njihovi agenti u zemlji mrze neodoljivom mržnjom, zbog toga što znaju da su nacionalna sloboda i ravnopravnost naroda Jugoslavije najveća zapreka za njihove sebične ciljeve, za njihovu pljačku i izrabljivanje.

Njemački i talijanski fašistički osvajači znali su u punoj mjeri iskoristiti nacionalne suprotnosti u svakoj zemlji, pa i kod nas u Jugoslaviji. U Čehoslovačkoj su svim silama raspirivali mržnju između Čeha i Slovaka, raspirujući kod slovačkih reakcionara težnju za tobožnjom nezavisnošću i otcjepljenjem. Na taj način su njemački fašisti uspjeli da bez borbe raskomadaju Čehoslovačku i porobe je.[193]

U Jugoslaviji su njemački i talijanski fašisti na najnevjerojatniji način žonglirali, samo da bi što bolje iskoristili nacionalne suprotnosti i oslabili zemlju. S jedne strane, uzeli su Pavelića[194] i njegove malobrojne ustaške bande pod zaštitu, godinama ih hranili i omogućavali im da u Jugoslaviji organiziraju razne atentate u vlakovima itd., a s druge strane, do neba su hvalili u svojim novinama i na banketima veliku državničku »mudrost« Stojadinovića i njegovih nasljednika zbog njihove »mudre i odlučne unutrašnje i vanjske politike«. Čas su hvalili Srbe što znaju imati čvrstu ruku i ne popustiti, čas su podjarivali Hrvate da ne popuste, da imaju prava na ono što traže itd.

Njihov cilj bio je da po svaku cijenu razbiju i oslabe zemlju iznutra i onda je porobe. U tome su fašistički osvajači i uspjeli. Pomoglo im je i to što su našli u svakom narodu u Jugoslaviji dovoljno izdajnika, koji su ih poduprli. Fašističko rješavanje nacionalnog pitanja jeste: naći u svakoj zemlji jednog ili nekoliko kvislinga,[195] već prema tome koliko ima nacionalnosti, sastaviti marionetsku vladu, ekonomski i politički potpuno podjarmiti zemlju i takvu je proglasiti »slobodnom« i saveznicom u takozvanom novom evropskom poretku.

Šta predstavljaju danas Pavelić i njegova ustaška banda u Hrvatskoj? Ništa drugo do obične agente u okupiranoj i porobljenoj Hrvatskoj. Šta predstavljaju danas Nedić[196] i kompanija u Srbiji? Ništa drugo do agente okupatora u okupiranoj i porobljenoj Srbiji. Šta predstavljaju danas Draža Mihailović i njegovi četnici u Jugoslaviji? Ništa drugo do agente i saveznike okupatora u borbi protiv naroda. Ali svi ti banditi služe ne samo kao agenti već i kao okrutni krvnici u službi okupatora, pomoću kojih on nemilosrdno istrebljuje naše narode, pomoću kojih nastoji da održi u ropskoj potčinjenosti narode Jugoslavije.

Iz svega toga jasno se vidi da je fašizam najveći i najokrutniji neprijatelj nacionalne slobode i ravnopravnosti svakog naroda. Iz toga proizlazi da je potrebna borba na život i smrt protiv svih onih koji pomažu osvajački fašizam.

Današnja narodnooslobodilačka borba i nacionalno pitanje u Jugoslaviji nerazdvojno su vezani. Naša narodnooslobodilačka borba ne bi bila tako uporna i tako uspješna kada narodi Jugoslavije ne bi u njoj vidjeli, osim pobjede nad fašizmom, i pobjedu nad onim što je bilo za prošlih režima, pobjedu nad onima koji su ugnjetavali i teže daljem ugnjetavanju naroda Jugoslavije. Riječ narodnooslobodilačka borba bila bi samo jedna fraza, pa čak i prevara kada ona ne bi, osim oslobođenja Jugoslavije, značila u isto vrijeme i oslobođenje Hrvata, Slovenaca, Srba, Makedonaca, Albanaca, Muslimana itd., kada narodnooslobodilačka borba ne bi imala taj sadržaj da zaista nosi slobodu, ravnopravnost i bratstvo svim narodima Jugoslavije. U tome i jeste bit narodnooslobodilačke borbe.

Današnja narodnooslobodilačka borba ne bi se mogla završiti pobjedom nad okupatorima i njihovim slugama ako u toj borbi ne bi bilo narodnog jedinstva, ako u redovima Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije ne bi sudjelovali Srbi, Hrvati, Slovenci, Crnogorci, Makedonci i Muslimani. Potpuno oslobođenje svakog naroda posebice ne bi se moglo postići ako on ne bi već sada uzeo pušku u ruku i pošao u borbu za zajedničku pobjedu svih naroda Jugoslavije nad svim neprijateljima naroda.

Glavna smetnja za takvo puno borbeno jedinstvo jesu oni koji gledaju unatrag, koji teže da uspostave ono staro što je bilo do propasti Jugoslavije. To su vodstva raznih bivših građanskih partija, to je tzv. londonska linija: »Čekajte, još nije vrijeme«; to su Draža

Mihailović i njegovi četnici, koji pod parolom »Za kralja i domovinu« vode borbu na strani okupatora, protiv naše Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda; to su, jednom riječju, svi oni koji se boje da narod dobije oružje u svoje ruke, jer znaju da onda više neće biti moguće ostvariti reakcionarne, nenarodne zamisli o uređenju Jugoslavije.

Perspektiva koju narodima Jugoslavije nose londonske izbjeglice vrlo je crna i predstavlja strašnu opasnost za sve one narode koji su bili ugnjetavani od postanka Jugoslavije. Žandarski kundak i četnička kama bili bi glavno sredstvo te londonske izbjegličke vlade za ujedinjavanje naroda Jugoslavije kada bi se ona kojom nesrećom ponovo dokopala vlasti u Jugoslaviji.

Makedonci, Albanci, Hrvati, Muslimani itd. sa strepnjom se pitaju: pa šta će biti s nama ako se povrati ono staro? Londonska izbjeglička vlada već prijeti, četnici već kolju gdje god mogu, uz pomoć okupatora, i bruse kame za još strašnije pokolje – to je ono čega se svi narodi boje. Ali mi dovikujemo svima da se ne boje, spas od svega toga je moguć i to jedino na taj način ako se već sada, odmah, bez oklijevanja, uzme puška u ruke i pođe u sveti boj koji bije naša junačka Narodnooslobodilačka vojska protiv okupatora, za slobodu i ravnopravnost svih naroda Jugoslavije. To je jedini spasonosni put kojim treba da idu svi narodi Jugoslavije.

Moram ovdje istaći činjenicu da se u redovima naše Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije, od samog početka pa do danas, nalaze u ogromnoj većini baš Srbi, umjesto da tu bude obrnuto. Baš srpski, crnogorski, bosanski i lički partizani i brigade koje su bile sastavljene gotovo isključivo od Srba vodili su i danas vode nemilosrdnu borbu ne samo protiv okupatora već i protiv četnika Draže Mihailovića i ostalih neprijatelja ugnjetenih naroda. Šta to dokazuje? To dokazuje da svi narodi Jugoslavije koji su u prošlosti bili ugnjetavani od velikosrpskih hegemonista imaju svog najboljeg i najdosljednijeg saveznika u srpskom narodu. Srpski je narod dao i još uvijek daje najveći doprinos u krvi u borbi protiv okupatora i njegovih izdajničkih slugu, ne samo Pavelića, Nedića, Pećanca[197] nego i protiv Draže Mihailovića i njegovih četnika, za punu slobodu i nezavisnost svih naroda Jugoslavije. Srpski narod ne želi da se povrati ono staro, kao što to ne žele ni Hrvati, ni Slovenci, ni Makedonci, ni Crnogorci, ni Muslimani. Srpski narod vrlo dobro zna zbog čega je došlo do nacionalne tragedije, tko je glavni krivac, i zato se on tako herojski bori i prezire svoje domaće izdajnike. Stoga je sveta dužnost svih ostalih naroda Jugoslavije da bar isto toliko, ako ne i više, učestvuju zajedno sa srpskim narodom u ovom velikom oslobodilačkom ratu protiv okupatora i svih njegovih slugu.

Zastava narodnooslobodilačke borbe protiv okupatora, koju je podigla Komunistička partija Jugoslavije 1941. godine jeste u isto vrijeme i zastava borbe za nacionalnu slobodu i ravnopravnost svakog

naroda posebice. To je ona ista zastava koju, neokaljanu, nosi Komunistička partija još od postanka Jugoslavije, beskompromisno se boreći za nacionalnu slobodu i ravnopravnost svih naših naroda. Nikada se Komunistička partija nije odrekla niti će se odreći svog principa, koji su postavili naši veliki učitelji i vođe Lenjin i Staljin, principa da svaki narod ima pravo na samoodvajanje do odcjepljenja. Ali u isto vrijeme Komunistička partija Jugoslavije nikada neće dozvoliti i borit će se protiv toga da to pravo iskoriste neprijatelji naroda i umjesto slobode i nezavisnosti stvore za narod srednjovjekovni mrak i kolonijalno ropstvo, kao što je to slučaj s Pavelićevom »nezavisnom« Hrvatskom.

Komunistička partija Jugoslavije će se i dalje boriti za bratsku, slobodnu i ravnopravnu zajednicu svih naroda Jugoslavije. Borit će se podjednako protiv velikosrpskih hegemonista, koji teže ponovnom ugnjetavanju drugih naroda Jugoslavije, kao što će se boriti protiv onih koji bi za interese bilo koje neprijateljske sile pokušali da siju razdor i smetnju bratskoj slozi naroda Jugoslavije.

Pitanje Makedonije, pitanje Kosova i Metohije, pitanje Crne Gore, pitanje Hrvatske, pitanje Slovenije, pitanje Bosne i Hercegovine lako će se riješiti na opće zadovoljstvo svih samo na taj način što će ga riješavati sam narod, a to pravo svaki narod stiče, s puškom u ruci, u ovoj današnjoj narodnooslobodilačkoj borbi.

Tito

[Napisano između 10. i 19. decembra 1942. u Bosanskom Petrovcu]

BORBA PROTIV OKUPATORA – PRVI I NAJVAŽNIJI ZADATAK[198]

Ukoliko se narodnooslobodilačka borba sve više zaoštrava i uzima sve veće razmjere, ukoliko ta borba u vojničkom pogledu prima sve organizovaniji karakter i postiže sve veće uspjehe, utoliko ona prima i sve složeniji karakter i zahtijeva od članova Komunističke partije veću elastičnost i sposobnost snalaženja u svakoj konkretnoj situaciji. Iz ovih naprijed navedenih razloga sve više izlaze na vidjelo prikriveni neprijatelji narodnooslobodilačke borbe. Sve više i sve jače se vrši diferencijacija među raznim političkim grupacijama, tako da se na jednoj strani koncentriraju svi reakcionari, protivnici narodnooslobodilačke borbe, koji na razne načine pomažu okupatoru, a na drugoj strani, prilaze u redove narodnooslobodilačkog fronta sve novi i novi rodoljubi koji dolaze do saznanja da je jedino ispravan, jedino moguć put onaj kojim danas ide ogromna većina svih naroda Jugoslavije.

Uslijed sve većeg broja raznih domaćih izdajnika, koji se pridružuju onim izdajnicima koji već od samog početka zabijaju nož u leđa narodnooslobodilačkoj borbi, mnogi članovi Partije skloni su da zaborave na glavnog neprijatelja – okupatora i da vide samo te izdajnike, gubeći pri tome živce i skloni su da prave greške sektaškog karaktera. To je zbog toga pogrešno što oni vide na jednoj strani sve te izdajnike, a na drugoj samo Komunističku partiju, a ne vide onu ogromnu narodnu silu, one široke mase rodoljuba koje se već bore, one koji još uvijek dolaze da se bore, one koji će doći da se bore protiv okupatora i domaćih izdajnika. S druge strane, opet, mnogi članovi Partije, pa i rukovodioci, suviše sporo otkrivaju štetnost i izdajničku ulogu bilo pojedinaca ili grupe izdajnika, koji postepeno i vrlo rafinirano vrše svoju izdajničku ulogu. Ukoliko to i vide, [oni to] promatraju kao izoliranu stvar, bez veze s okupatorom, [kao] stvar ove ili one političke partije ili grupe, a ne kao jednu nerazdvojnu cjelinu – kao savez svih izdajnika s okupatorom.

Dok je jedan dio reakcionarnih vodstava raznih političkih partija i javnih radnika u Jugoslviji odmah od prvih dana prišao u službu okupatora, drugi, veći dio, promatrao je iz svojih skloništa nejednaku borbu najboljih sinova naroda s okupatorima misleći da će se okupatori lako obračunati s tim »bezumnicima«, koje ova gospoda smatraju i svojim protivnicima. To su bile i jesu želje gospode izbjeglica u Londonu, to su želje gospodina Mačeka i kompanije, to su

želje i mnogih drugih. Njihova ćiftinska duša smatra da je današnja narodnooslobodilačka borba samo stvar komunista, koji hoće što više da napakoste toj gospodi, da što više ušićare za sebe i prigrabe vlast. Sva ova gospoda ne mogu da shvate i zapanjeno se čude zašto se nekomunisti, seljaci i inteligencija, bore i ginu »uludo«, umjesto da mirno čekaju dok se Rusi i Nijemci dobro ne iskrvare, a onda da se iskrcaju Englezi, koji treba, po mišljenju te gospode, da dođu ovamo i postave sve po starom. Dakle, sve veće pobjede Crvene armije na Istoku i Engleske i Amerike u Africi nad njemačkim osvajačima, sve veće pobjede naše junačke Narodnooslobodilačke vojske i sve bliži krah fašističkih osvajača podstakli su mnoge vođe i vođice raznih političkih partija, koji su do sada sjedeli u mišjim rupama i pravili se ili neutralni ili tobože simpatizirali narodnooslobodilačkoj borbi, da iziđu na vidjelo i da se konačno opredijele na stranu neprijatelja narodnooslobodilačke borbe, na stranu neprijatelja naroda, tj. na stranu fašističkih osvajača. Ova gospoda se nadaju da će današnjom saradnjom s okupatorima zaustaviti talas narodnog ustanka, da će pomoću okupatora uništiti tu narodnu silu koja ugrožava njihove interese. Prema tome, razbijanje fašističkih osvajača u našoj zemlji znači ujedno i razbijanje te izdajničke gospode i njihovih protivnarodnih planova. S druge strane, s razbijanjem okupatora i izdajnika naših naroda stvaraće se sve čvršće jedinstvo svih rodoljuba, stvaraće se uslovi za bratstvo svih naroda Jugoslavije.

Kao što se u našoj zemlji sve brže vrši proces ujedinjavanja i još tešnja međusobna saradnja i saradnja s okupatorom raznih heterogenih reakcionarnih elemenata, bez obzira na suprotnosti koje postoje među njima, tako se i u međunarodnim razmjerima sve više vrši proces grupiranja reakcionarnih elemenata, bez obzira na rat i suprotnosti među njima. To najbolje pokazuje ovaj primjer: Engleska ratuje protiv Njemačke i Italije, ali to nimalo ne smeta reakcionarnim engleskim krugovima da svim silama pomažu jugoslovensku izbjegličku vladu u Londonu, koja preko svog ministra Draže Mihailovića i njegovih četnika aktivno pomaže okupatore u borbi protiv Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije. U krajnjoj liniji, to znači da engleska reakcionarna gospoda pomaže ratnog protivnika Engleske, protiv istinskog saveznika naroda Engleske i Amerike. S druge strane, okupatori naoružavaju četnike londonske izbjegličke vlade, koja je formalno saveznik Engleske, Amerike i Sovjetskog Saveza, i upotrebljavaju ih u borbi protiv naše Narodnooslobodilačke vojske, tj. protiv naroda Jugoslavije. Šta to znači? To znači da i u ovom velikom oslobodilačkom ratu protiv fašizma postoji sporazumijevanje najreakcionarnijih elemenata u svijetu na račun prave narodnooslobodičake borbe i da ta međunarodna reakcija još uvijek, uprkos ratu, smatra fašizam svojom udarnom pesnicom protiv težnje za istinskom slobodom onih koji se za nju bore. To znači da fašizam mora da posluži, gdje god je to moguće, u borbi protiv takvih

težnja, a najtipičniji primjer za to jeste kod nas u Jugoslaviji. Drugim riječima, fašizam treba da posluži međunarodnoj reakciji dotle dok na njegovo mjesto ne dođu nove reakcionarne snage, koje već u potaji sprema ta reakcionarna gospoda. To znači da je i zbog toga borba protiv fašističkih okupatora najvažnija zadaća sadašnjice, bez obzira na sve mahninacije izdajničkih, reakcionarnih krugova kod nas i u svijetu.

Dalje, osvajački fašizam je najveći i najopasniji neprijatelj svake slobode i nezavisnosti. On još nije slomljen, on je još jak, opasan, i zato je potrebno napregnuti sve snage, mobilizirati sve rodoljubive snage, iskorišćavajući i najmanju suprotnost neprijatelja, u borbi protiv osvajačkog fašizma, za njegovo uništenje, jer to znači i pobjedu nad protivnarodnom reakcijom, pobjedu pravedne narodne stvari. Ne treba izgubiti iz vida da se i u logoru fašističkih osvajača vrši proces diferencijacije. Ta će se diferencijacija vršiti utoliko brže ukoliko se propast Hitlerova režima sve više približava. Ali ta se diferencijacija ne vrši u korist oslobodilačkih težnja naroda fašističkih ili porobljenih zemalja, već u korist reakcije, koja se već danas brine da spase što se da spasti. Zato će takvi reakcionarni elementi dolaziti do sve većeg utjecaja u fašističkom logoru, i baš zato je potrebno uništiti fašizam zajedno s onim koji su ga rodili. Baš je, zbog svega toga, prva i najvažnija zadaća današnjice – nemilosrdna borba do potpunog uništenja fašističkih osvajača, pa onda i njihovih pomagača.

Za uništenje fašističkih osvajača vode borbu narodi Sovjetskog Saveza, njihova herojska Crvena armija, koja nosi na svojim leđima najveći teret ovog velikog oslobodilačkog rata. Tu borbu vode i ostali saveznici, Engleska i Amerika, vode je narodi svih porobljenih zemalja, koji imaju sasvim druge ciljeve nego što ih imaju razne reakcionarne klike tih zemalja. Prema tome, konstatacije u ovom članku tiču se samo tih reakcionarnih klika, a ne naših velikih saveznika – naroda Engleske i Amerike, koji isto tako teže da se uništi fašizam i ukloni sve ono što je dovelo fašizam do ovakve snage, što je dovelo do ovakve strašne katastrofe. Narodi Jugoslavije čvrsto vjeruju da će naši saveznici, narodi Engleske i Amerike, onemogućiti ostvarenje zamisli koje se rađaju u glavama reakcionara njihovih zemalja i doprinijeti svoj dio za potpuno uništenje fašističke osvajačke kuge i uspostavljanje istinske slobode, nezavisnosti i ravnopravnosti među narodima u Evropi.

Uloga Komunističke partije Jugoslavije od prvih dana u ovoj teškoj narodnooslobodilačkoj borbi jeste rukovodeća. Tu ulogu naše Partije priznaju i svi rodoljubi Jugoslavije, bez obzira na vjersku, političku i nacionalnu razliku. Ali, to priznanje i povjerenje rodoljuba došli su kao rezultat pravilne političke linije naše Partije u ovoj velikoj narodnooslobodilačkoj borbi. Oni su došli na osnovu velike požrtvovanosti članova naše Partije u toj borbi. I baš zbog toga komunisti moraju i nadalje svojim pravilnim radom čuvati to

povjerenje koje je naša Partija do sada stekla, a očuvaće ga na taj način što će sav svoj rad, svu svoju energiju i nadalje posvećivati isključivo današnjoj narodnooslobodilačkoj borbi, borbi protiv fašističkih okupatora, smatrajući to prvom i najvažnijom zadaćom današnjice, ne gubeći pri tome iz vida ni nemilosrdnu borbu protiv domaćih izdajnika, jer je to nerazdvojno vezano s borbom protiv okupatora.

Tito

[Napisano između 15. i 20. decembra 1942. u Bosanskom Petrovcu]

»Proleter«, decembar 1942, br. 16.

[IZVRŠNOM KOMITETU KOMUNISTIČKE INTERNACIONALE]

Jedinice Pete krajiške NOU divizije Prvog bosanskog NOU korpusa vodile su 16, 17. i 18. decembra borbe protiv njemačkih jedinica koje su pokušavale da se probiju iz Prijedora u Sanski Most, u pomoć svojim opkoljenim jedinicama.[199]

Naše jedinice napale su voz koji je prevozio iz Prijedora vojnike za Sanski Most. Izbacivši voz iz šina, naši su zasuli vagone granatama i ubili mnogo njemačkih vojnika, zaplijenili jedan mitraljez, nekoliko hiljada metaka i mnogo ratnog tehničkog materijala. Nijemci su veći dio svojih mrtvih i ranjenih odnijeli, a ostali su samo 5 ubijenih vojnika i 1 oficir.

Kolona od 4000–5000 njemačkih vojnika ponovo je pokušala 17. decembra da se probije iz Prijedora prema Sanskom Mostu. Naši su pustili neprijatelja na nekoliko koraka, otvorili jaku vatru i potpuno razbili hitlerovce, koji su ostavili 50 mrtvih, među njima jednog majora. Oko 30 njemačkih vojnika skočilo je u rijeku Sanu da bi se spasli od metaka naših boraca i oni su se utopili. Zarobljeno je 8 hitlerovaca, zaplijenjena 4 teška mitraljeza, 1 minobacač sa 120 mina i mnogo drugog materijala. Druga njemačka kolona pokušala da se probije prema Sanskom Mostu iz Banjaluke preko Bronzanog Majdana, ali je bila razbijena i odbačena nazad, ostavivši 20 mrtvih i 30 ranjenih.

Kod Sanskog Mosta uništen je jedan avion.

19. decembar 1942. — Valter
[Bosanski Petrovac]

A–CKSKJ, Fond CKKPJ–KI, reg. br. 1942/304. — *Prevod s ruskog*

[IZVRŠNOM KOMITETU KOMUNISTIČKE INTERNACIONALE]

Naša Druga [proleterska] divizija nastavlja ofanzivu od Livna u pravcu Hercegovine. Jedinice ove divizije 16. decembra zauzele su mjesto Šujice, a 18. decembra poslije žestokih borbi zauzet je i grad Duvno [Tomislavgrad].[200] Garnizon neprijatelja koji je brojao tri hiljade, potpuno je razbijen i ostaci u panici odstupaju u pravcu Imotskog. Neprijatelj je zapalio mnoge kuće i magacine, ali naše jedinice su uspjele da djelimično ugase požar. Zaplijenjena je velika količina ratnog materijala, koja se još prebrojava. Između ostalog, zaplijenjeno je više od 100 000 metaka, desetak teških i lakih mitraljeza, 1 bacač itd. Naši gubici su bili svega 8 mrtvih i 28 ranjenih.

19. decembar 1942. Valter
[Bosanski Petrovac]

A–CKSKJ, Fond CKKPJ–KI, reg. br. 1942/305. *Prevod s ruskog*

ŠTABU I PROLETERSKE UDARNE DIVIZIJE

Vaš izvještaj od 4. decembra tek[uće] god[ine] primljen je u ovom štabu 12. ov[og] mjeseca. Od toga vremena nemamo izvještaja od vas, niti poznajemo situaciju kod vaše divizije.[201]

S obzirom na razvoj vojno-političke situacije na ostalim pravcima, na dejstva naših jedinica, kao i na stanje kod neprijatelja, direktiva za vaš dalji rad sastoji se u sljedećem:

1) Težište vaših operacija ispoljiti na prostoru: Banjaluka – Prnjavor – izvorišni dio rijeke Vrbanje, likvidirajući sva neprijateljska uporišta na ovom prostoru, čisteći teren od četničkih i ustaških bandi.

Vaše dejstvo naročito treba da se osjeti na komunikacijama koje vezuju banjalučki garnizon s istokom i to: na cesti Banjaluka – Prnjavor, kao i na cesti Banjaluka – Kotor-Varoš – Teslić, onesposobljavajući pomenute komunikacije i sprečavajući neprijatelju ma kakav saobraćaj i vezu s istima. Takvim vašim dejstvom banjalučki garnizon bio bi potpuno odsječen od susjednih garnizona s istoka i jugoistoka.

2) U toku izvođenja vaših akcija na označenoj prostoriji vi treba da nastupate pred narodnim masama kao pravi narodni oslobodioci i zaštitnici. Imajte u vidu da na označenoj prostoriji imate raznorodne elemente: Srbe, Hrvate i Muslimane, te prema tome podesite svoj stav, držanje i propagandni rad.

3) Uporedo s izvođenjem akcija na dotičnoj prostoriji, vi ćete nastojati svim silama da sprovedete mobilizaciju, na dobrovoljnoj bazi, što većeg broja ljudstva, organizujući i formirajući bataljone, odnosno odrede, bilo kao terenske vojne jedinice, bilo kao gotove formacije, koje trebate uvesti u sastav vaše divizije. Ovdje je osnovno da se mobilizacija sprovede što brže, da se što prije formiraju naše vojne jedinice i da se one uvedu što prije u akcije u sadejstvu i saradnji s jedinicama vaše divizije.

4) Naročito vam napominjemo da prema četnicima i ustašama trebate biti nemilosrdni, suzbiti svaki njihov uticaj na označenoj prostoriji i ugušiti u klici sve njihove pokušaje u smjeru oživljavanja odnosno organizovanja njihovih vojnih jedinica.

5) Šaljemo vam novu radio-stanicu za održavanje radio-veze s nama. Održavanje veze ima biti i dalje po poznatoj vam šifri kojom raspolažete. Radio-stanicu koju ste imali do sada na rukovanju imate

vratiti ovome štabu da bismo je opravili i dodijelili nekoj drugoj našoj jedinici.

6) Vezu s nama održavajte (sem radio-veze) i preko Jezera – Mrkonjić-Grada, gdje se nalaze, orijentisane prema Jajcu, naše jedinice.

Situacija kod naših ostalih jedinica je sljedeća:

a) Treća udarna divizija angažovana je s dvije brigade u akciji na komunikaciji Zenica – Žepče i to: s jednom brigadom na Vranduk, a s drugom na Begov Han, dok je III brigada angažovana na komunikaciji Travnik – Vitez. Vi trebate s ovom divizijom uspostaviti i neprekidno održavati vezu i međusobno se obavještavati o razvoju situacije na pravcima dejstva vaših divizija.

b) Na pravcu Mrkonjić-Grad – Jajce, oko Jezera, nalazi se jedna udarna grupa sastavljena od dva bataljona iz III divizije i dva bataljona iz III krajiškog odreda, sa zadatkom da zatvara pravac k Mrkonjić-Gradu i da čisti okolna sela od manjih grupica četničkih bandi.

c) Jedinice Bosanskog korpusa već šest dana drže u neprekidnoj blokadi Sanski Most. U dosadašnjim bojevima ove jedinice nijele su neprijatelju velike gubitke. Takođe, ove jedinice presjekle vezu Banjaluke s Prijedorom i porušile željezničku prugu Banjaluka – Prijedor, kao i Prijedor – Sanski Most i Prijedor – Ljubija. Svi pokušaji neprijatelja iz Prijedora da ukaže pomoć opsjednutom garnizonu u Sanskom Mostu propali su i suzbijeni s velikim gubicima. Dakle, kao što vidite, težište operacija jedinica Bosanskog korpusa ispoljava se na međuprostor Vrbas – rijeka Sana, dejstvujući naročito na komunikacije koje vezuju Prijedor sa susjednim garnizonima. Ovakvim dejstvom jedinica Bosanskog korpusa sa zapadne strane i jedinica vaše divizije s istočne strane banjalučki garnizon biće odsječen od svih susjednih garnizona i ostaće mu samo jedan jedini pravac: dolinom Vrbasa prema Bosanskoj Gradiški.

d) Jedinice II proleterske divizije zauzele su Livno, Šujicu i Duvno i gone neprijatelja u pravcu Imotskog.

e) Jedinice hrvatskih divizija[202] izvode uspješne akcije u dolini rijeke Gline i rijeke Kupe, kao i u neposrednoj blizini Karlovca. Takođe, jedinice VI hrvatske divizije izvode uspješne akcije u Lici na komunikaciji Gospić – Gračac.

Talijani su već evakuisali izvjesna mjesta u Dalmaciji, a sada pripremaju evakuaciju svih ostalih garnizona u Lici i Dalmaciji.[203]

Na istočnom frontu ofanziva Crvene armije nastavlja se nesmanjenom žestinom, i to [kako] u pravcu Rostova tako i u pravcu Smolenska.

Održavajte s nama stalnu i neprekidnu vezu, i to kako putem radio-telegrafije tako i kurirsku preko Jezera i Mrkonjić-Grada. Imajte u vidu da je taj prostor s obje strane Vrbasa prilično nesiguran od strane raznih grupica, četničkih bandi, koje napadaju naše

kurire.[204] Zato na obezbjeđenje kurira obratite naročitu pažnju, tj. davati im potrebnu pratnju za osiguranje.

Takođe trebate uspostaviti vezu i s jedinicama Bosanskog korpusa na lijevoj obali Vrbasa. Ovo ćete uraditi pomoću jačih izviđačkih odjeljenja, koja treba da uputite u pravcu Bronzanog Majdana.

O svemu nas redovno i najhitnije obavještavajte.

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

20. decembar 1942. Vrhovni komandant
[Bihać]

A–CKSKJ, Fond CKKPJ,
reg. br. 2382.

ŠTABU III NARODNOOSLOBODILAČKE UDARNE DIVIZIJE

Vaš izvještaj od 11. decembra tek[uće] god[ine] primljen je u ovome štabu 14. ov[og] mjeseca.[205]

Mi smo vam 11. decembra tek[uće] god[ine] dostavili direktivu za vaš dalji rad.* U međuvremenu mi smo dobili vaš izvještaj o vašim daljim namjerama i odlukama. Mi se uglavnom slažemo s vašom odlukom, s tim što bi na komunikaciji Travnik – Donji Vakuf trebalo angažovati jače snage od jedne čete, po našoj ocjeni jednu brigadu, koja bi dejstvovala u vidu prepada i zasjeda i onemogućila saobraćaj između D[onjeg] Vakufa i Travnika.

Kao što vam je poznato, neprijateljski garnizoni u dolini Vrbasa: Bugojno, D[onji] Vakuf i Jajce imaju sa Sarajevom jedinu vezu preko Travnika, dok su im sve ostale veze sa zapadnim i sjevernim garnizonima presječene i potpuno onemogućene. Zato vaše dejstvo na ovu jedinu njihovu tako važnu i osjetljivu komunikaciju D[onji] Vakuf – Travnik donijelo bi neosporno velike rezultate,[206] kao što smo vam iznijeli u našoj direktivi od 11. decembra tek[uće] godine.

Prema prednjem, težište vaših operacija treba da se prevenstveno ispolji na sljedećim komunikacijama: Travnik – Donji Vakuf, Travnik – Visoko, kao i na cesti i na željezničkj pruzi Zenica – Žepče, rušeći iste i sprečavajući neprijatelju ma kakav saobraćaj i vezu.

Uporedo s izvođenjem akcija na dotičnoj prostoriji vi ćete nastojati svim silama da sprovedete mobilizaciju, na dobrovoljnoj bazi, što većeg broja ljudstva, organizujući ga i formirajući bataljone, odnosno odrede, bilo kao terenske vojne formacije, bilo kao gotove jedinice, koje trebate uvesti u sastav vaše divizije. Ovdje je bitno da se mobilizacija sprovede što brže, da se što prije formiraju nove vojne jedinice i da se one uvedu u akcije u sadejstvu i saradnji s jedinicama vaše divizije.

U toku izvođenja vaših akcija na označenoj prostoriji vi treba da nastupate pred narodnim masama kao pravi narodni oslobodioci i zaštitnici. Imajte u vidu da na označenoj prostoriji postoje raznorodni elementi: Srbi, Hrvati i Muslimani, te prema tome podesite svoj stav, držanje i propagandni rad.

---

* Vid. str. 79-83. – *Red.*

Naročito vam napominjemo da prema četnicima i ustašama trebate biti nemilosrdni, suzbiti svaki njihov destruktivni uticaj i ugušiti u klici sve njihove pokušaje u smjeru oživljavanja odnosno organizovanja izvjesnih vojnih jedinica.

Šaljemo vam radio-stanicu za održavanje radio-veze s nama. Održavanje veze ima biti u svemu, po priloženoj šifri, putem radio-telegrafije. Dobro čuvajte ovu radio-stanicu i starajte se o njenoj ispravnosti, pošto će to biti ubuduće jedino sredstvo za održavanje veze između nas.

Vezu s nama održavajte (sem radio-veze) i preko Jezera – Mrkonjić-Grada, gdje se nalaze, orijentisane prema Jajcu, naše jedinice.

Situacija kod naših ostalih jedinica je sljedeća:

a) Prva proleterska divizija angažovana je na prostoru Banjaluka – Prnjavor – izvorišni dio Vrbanje, presijecajući komunikacije koje vezuju banjalučki garnizon s istokom i ugrožavajući Banjaluku. Vi trebate s ovom divizijom uspostaviti i neprekidno održavati vezu i međusobno se obavještavati o situaciji na pravcima dejstva vaših divizija.

b) Na pravcu Mrkonjić-Grad – Jajce, oko Jezera, nalazi se jedna udarna grupa sastavljena od dva bataljona vaše divizije i dva bataljona III krajiškog odreda, sa zadatkom da zatvara pravac Jajce – Mrkonjić-Grad, kao i da čisti okolna sela od manjih četničkih grupica koje ugrožavaju naš saobraćaj.

c) Jedinice Bosanskog korpusa već šest dana drže u neprekidnoj blokadi Sanski Most. U dosadašnjim bojevima ove jedinice nanijele su neprijatelju velike gubitke. Takođe ove jedinice presjekle su vezu Banjaluke s Prijedorom i porušile željezničku prugu koja je vezivala ova dva neprijateljska garnizona. Takođe su prekinute veze i komunikacije Prijedora s Ljubijom i Sanskim Mostom. Svi pokušaji neprijatelja iz Prijedora da ukažu pomoć opsjednutom garnizonu u Sanskom Mostu propali su i suzbijeni s njihovim velikim gubicima. Dakle, kao što vidite, težište operacija jedinica Bosanskog korpusa ispoljava se na međuprostoru Vrbas – Sana, dejstvujući naročito na komunikacije koje vezuju Prijedor sa susjednim garnizonima.

d) Jedinice II proleterske divizije zauzele su Livno, Šujicu i Duvno i gone neprijatelja u pravcu Imotskog. Takođe i jedinice ove divizije nanijele su neprijatelju velike gubitke i došle do velikog plijena.

e) Jedinice hrvatskih divizija izvode uspješne akcije u dolini rijeke Gline i rijeke Kupe, u neposrednoj blizini Petrinje, Pisarovine i Karlovca, dok izvjesne njihove jedinice dejstvuju u Lici na komunikaciji Gospić – Gračac.[207]

Talijani su evakuisali izvjesna mjesta u Dalmaciji koja smo vam pomenuli u prošlom našem dopisu, a sada pripremaju evakuaciju svih

ostalih garnizona u Lici i Dalmatinskom zagorju, zadržavajući za sada samo neposredni primorski pojas — luke.[208]

Na istočnom frontu ofanziva Crvene armije nastavlja se nesmanjenom žestinom, i to kako u pravcu Rostova tako i u pravcu Smolenska.

Odmah uspostavite vezu s jedinicama VI proleterske n[arodno] o[slobodilačke] udarne brigade, koja je prije izvjesnog vremena bila na planini Majevici, ali se sada vjerovatno izvjesni njeni dijelovi nalaze negdje oko planine Ozrena. Vi treba takođe da se povežete sa svima mjesnim partizanskim odredima i jedinicama koje postoje s one strane rijeke Bosne.

Vezu s nama održavati preko Jezera i Mrkonjić-Grada. Imajte u vidu da je taj prostor s obje strane Vrbasa prilično nesiguran od strane raznih četničkih grupica koje napadaju naše kurire. Zato na obezbjeđenje kurira obratite naročitu pažnju, tj. redovno im dajte jaču pratnju za osiguranje i obezbjeđenje. Ovo naročito trebate uraditi kada upućujete ovim pravcem bolesnike i ranjenike ili transporte uopšte.

Vaša dva bataljona koje smo zadržali na pravcu Jajce – Mrkonjić-Grad ostaju i dalje na dosadašnjem zadatku, tj. na zatvaranju dotičnog pravca.

Upućujemo vam po vašem pomoćniku intendanta svu spremu koju ste nam tražili, kao i oruđa (brdski top 65 mm i protivtenkovski top 37 mm) s dovoljnom količinom municije. Prijem ove spreme, oruđa i municije potvrdite obratnom poštom. Mi smo preduzeli potrebne mjere za organizaciju i obezbjeđenje ovog transporta do vaše divizije. Ubuduće vi ćete nastojati da s nama održavate neprekidnu i sugurnu vezu naprijed označenim pravcem.

O svemu nas redovno i najhitnije obavještavajte.

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

20. decembar 1942. Vrhovni komandant
[Bihać]

A–CKSKJ, Fond CKKPJ, reg. br. 2382.

[IZVRŠNOM KOMITETU KOMUNISTIČKE INTERNACIONALE]

Jedinice Prvog bosanskog udarnog korpusa odbacile su natrag jednu njemačku kolonu kod Bosanskog Novog, koja je pokušala prodor.[209] Ubijeno je 155 hitlerovaca. Naše jedinice 18. decembra uništile su 2 neprijateljska aviona kod Sanskog Mosta i zarobile još 100 domobrana, ustaša i Nijemaca. U gradu vladaju tifus i strašna oskudica.

Jedinice Sedme hrvatske divizije vode žestoke borbe na 10 vrsta od grada Petrinje. Nastupanje naših jedinica na svim dijelovima fronta nastavlja se.

Valter

Javite da li su potrebna imena potpisnika deklaracije Antifašističkog vijeća i Izvršnog odbora.*

20. decembar 1942.
[Bihać]

A-CKSKJ, fond CKKPJ-KI, reg. br. 1942/306. *Prevod s ruskog*

* Ovu rečenicu je autor naknadno dopisao. — *Red.*

[IZVRŠNOM KOMITETU KOMUNISTIČKE INTERNACIONALE]

Jedinice naše Prve proleterske divizije uspješno nastavljaju nastupanje u Bosni u pravcu Prnjavora. Kod mjesta Maslovare 12. decembra razbijeno je 800 četnika Draže Mihailovića pod komandom Radića [Rade] i njemačkih oficira. U četničkom centru Jošavka 14. decembra razbijene su njemačke i četničke jedinice.[210] Zaplijenjena je velika količina ratnog materijala i 12 vagona žita. Ovdje je ubijeno i ranjeno 45 Nijemaca i četnika, među njima i jedan njemački oficir. Zarobljeno: 1 njemački oficir, 3 vojnika i 10 četnika. Ova divizija je u toku pet dana očistila od neprijatelja dva sreza.[211]

Jedinice Treće divizije odsjekle su sve veze između Travnika i Sarajeva i dejstvuju, takođe, na željezničkoj pruzi Zenica – Sarajevo. Jedinice Bosanskog korpusa 21. i 22. decembra vode žestoke borbe protiv njemačkih i ustaških jedinica koje pokušavaju da oslobode okruženi garnizon.[212]

Jedinice Sedme hrvatske divizije uništile su ogromni vijadukt i most na željezničkoj pruzi kod Volinja između Bosanske Kostajnice i Predajne.[213]

Jedinice Trinaeste hrvatske brigade [»Rade Končar«] s borbom su zauzele mjesto Krašić blizu Jastrebarskog.

Dvadeset drugog decembra oborena su dva ustaška aviona kod Slunja. U jednom se nalazio poznati ustaški pukovnik Francetić [Juraj], komandant svih operativnih ustaških jedinica u Hrvatskoj.[214] To je najkrvožednija zver; on je naredio da se ubiju desetine hiljada žena, djece i staraca i spalio je stotine sela. On je zarobljen poslije žestokog otpora i bio je teško ranjen. Ako ostane u životu, mi imamo namjeru da mu sudimo javno za sve zločine.

22. decembar 1942.
[Bihać] Valter

A-CKSKJ, Fond CKKPJ–KI, reg. br. 1942/307. *Prevod s ruskog*

[IZVRŠNOM KOMITETU KOMUNISTIČKE INTERNACIONALE]

Kako javlja štab naše Druge [proleterske] divizije, u gradu Livnu ubijeno je 400, a ne 300 ustaša, kako je ranije javljeno.*

U gradu Duvnu [Tomislavgrad] zaplijenjeno 120 000 metaka, 6 teških mitraljeza i 6 puškomitraljeza, 3 minobacača, 800 ručnih granata, 200 pušaka, oko 1000 mina, 1300 kg šećera, 25 000 kg bijelog brašna, 7000 kg kafe, vagon soli itd. Sve je to bilo u vojnom magacinu. Jedinice ove divizije, goneći neprijatelja u pravcu Imotskog, 21. i 22. decembra razbile su ustaška uporišta Vukovica – Petrovići. Ubijeno je 27 ustaša, zaplijenjeno 9000 metaka, pušaka i drugog materijala.

Jedinice Pete divizije Prvog bosanskog korpusa 22. decembra razbile su i odbacile nazad njemačku kolonu koja je pokušala da se izvuče iz Sanskog Mosta. Ubijeno je 60 njemačkih vojnika.

Jedinice Kupreškog partizanskog bataljona 21. decembra razbile su manju grupu ustaša između Bugojna i Kupresa. Ubijeno je 10 ustaša i mnogo ih ranjeno.

24. decembar 1942.
[Bihać] Valter

A-CKSKJ, Fond CKKPJ–KI, reg. br. 1942/308. *Prevod s ruskog*

---

* Vid. str. 89. – *Red.*

ŠTABU I BOSANSKOG KORPUSA

Primili smo vaš izvještaj od 23. decembra tek[uće] god[ine].[215]

1) Vaše naređenje izdato bataljonima VII krajiške brigade da se povuku s dosadašnjeg zadatka, bez obzira na sva naređenja koja bi dobili ma kojim drugim putem osim preko vas, potpuno je pogrešno i protivi se osnovnim principima našeg komandovanja i odnosa pretpostavljenih i potčinjenih. Vi nemate prava da tako naređujete kada znate da postoji viši pretpostavljeni štab, koji je u ovom slučaju Vrhovni štab, koji ima prava i dužnosti da izdaje naređenja svagda i u svim prilikama, bilo posredno bilo neposredno, i koja predstavljaju najvišu komandu za sve naše borce, za sve naše jedinice.

Ubuduće klonite se ovakvih naređenja, koja mogu negativno uticati na disciplinu, red i komandne odnose u našoj vojsci.

2) Vi ste dotičnim naređenjem, bez obzira na situaciju na pravcu Jajce – Mrkonjić-Grad, povukli odnosne bataljone, što je takođe u osnovi taktički pogrešno. Nijedna se taktička situacija ne smije posmatrati jednostrano, kao što ste vi u ovom slučaju uradili.

Po naređenju ovoga štaba, ta udarna grupa sastavljena je od dva bataljona VII vaše brigade i dva bataljona III divizije[216] sa zadatkom da zatvara važan i za nas osjetljiv pravac Jajce – Mrkonjić-Grad, s tim da bude pod našom neposrednom komandom. To je bilo poznato tome štabu.

S obzirom na moralno stanje tih bataljona koje ste izneli u vašem dopisu, mi smo se složili s vama da se ti bataljoni povuku u cilju hitnog formiranja i organizovanja VII krajiške brigade.[217]

3) Imajte u vidu da će za najkraće vrijeme dva bataljona III divizije koja su sada ostala na pravcu Jajce – Mrkonjić-Grad, biti upućena u svoju diviziju. Prema tome, vi ćete primiti na sebe zadatak da s jednom brigadom, odnosno odgovarajućom snagom, zatvarate pravac Jajce – Mrkonjić-Grad i suzbijete svaki pokušaj eventualnog prodora neprijatelja prema našoj slobodnoj teritoriji. Naročito vam napominjemo da je u ovoj taktičkoj situaciji ovaj pravac veoma osjetljiv za vaše jedinice koje su angažovane prema Sanskom Mostu, odnosno prema Bronzanom Majdanu. Eventualni prodor neprijatelja

ovim pravcem brzo bi ugrozio pozadinu svih vaših jedinica koje se sada nalaze na desnoj obali Save.

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

25. decembar 1942,
u 10 časova.
[Bihać]

Vrhovni komandant
Tito

A-VII, Fond NOR, kut. 2,
reg. br. 22-5.

ZA KOI [KOMUNISTIČKU OMLADINSKU INTERNACIONALU][218]

Decembra 27. i 28. održava se I antifašistički kongres omladine Jugoslavije.[219] Na kongresu će prisustvovati nekoliko stotina izabranih delegata omladine iz oslobođenih krajeva i iz vojske, kao i delegati iz okupiranih krajeva. U proglasu Organizacionog komiteta kongresa istaknuto je učešće omladine Jugoslavije u narodnooslobodilačkoj borbi. Proglas[220] su potpisala 52 istaknuta omladinska rukovodioca – borci i komandanti naše vojske i kulturni radnici. Među njima se nalaze: Ljubinka Milosavljević i Dragi Stamenković – u ime srpske omladine, Drago Teslić [Drago Saso] i Milka Kufrin – u ime hrvatske, Silvo Moščan [Viktor Stopar] – iz Slovenije, Rato Dugonjić – iz Bosne, Velimir Knežević – iz Crne Gore, Mara N[aceva] – iz Makedonije, Ivo Ribar, sekretar Saveza komunističke omladine Jugoslavije, Lune Milovanović – zamjenik komandanta Druge udarne brigade, Ranko Šipka – komandant bataljona Druge krajiške brigade, Mate Stančić – komandant dalmatinskog bataljona »Bude Borjan«, Vukosava Mićunović – partizanka, Mojmir Martin – politkomesar čete u Prvom udarnom bataljonu Hrvatske itd.

Dnevni red kongresa: 1. Omladina u oslobodilačkom ratu protiv fašističkih istrebljivača naroda; 2. Bratstvo omladine svih naroda Jugoslavije i oružano bratstvo s omladinom SSSR-a – zalog pobjede; 3. Omladina i sutrašnjica naše domovine. Na kraju proglasa omladina i njena organizacija pozivaju na široke pripreme pretkongresnog udarničkog takmičenja u radu za front i u uništavanju neprijatelja.[221]

Bilo bi veoma dobro i korisno kad bi omladina SSSR-a poslala pozdravni telegram kongresu koji bi se na njemu pročitao.[222]

[25. decembar 1942, Bihać] Valter

A-CKSKJ, Fond CKKPJ–KI, reg. br. 1942/316. *Prevod s ruskog*

ŠTABU III BATALJONA IX BRIGADE HRVATSKE

S vašim bataljonom[223] krenite preko Tiškovca za Srb sa zadatkom da očistite Srb od četnika kao i sva okolna sela oko Srba, a zatim prema Popini Maloj i Popini Velikoj i likvidirajte četnička uporišta u ovim selima.

Razrušite željezničku prugu na prostoru između Male Popine i Gračaca. U svome radu treba da budete energični, puni inicijative i nemilosrdni prema neprijatelju – četničkim bandama.

Odmah očistiti Srb i poslati pismeni izvještaj preko Drvara; takođe, kad izbijete na Malu Popinu, izvijestite; porušiti prugu i poslati izvještaj preko Resanovaca za Drvar.

Po dolasku u Malu Popinu gledajte produžiti dejstvo prema Plavnu i Benderu. Uspostaviti vezu s Popine s IX brigadom kod Gračaca; prugu neprekidno rušiti. O svemu nas izvještavati bilo preko Resanovaca i Drvara ili [preko] Grahova.

Po dolasku u Popinu javite se Štabu IX brigade, pod čiju se komandu stavljate, izvještavajući Štab o ovim zadacima koje ste dobili od nas.[224]

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

Vrhovni komandant
Tito

[25. decembar 1942, Bihać]

A-VII, fond NOR, kut. 421, reg. br. 1-1.

[IZVRŠNOM KOMITETU KOMUNISTIČKE INTERNACIONALE]

Jedinice Sedme hrvatske divizije 23. decembra uništile su kod Bosanske Kostajnice 2 tenka od 32 tone zajedno s posadom.

Istog dana uništena su kod mjesta Sunje 2 voza. Dva vagona s njemačkim oficirima i vojnicima potpuno su izgorela. Zarobljeni su jedan potpukovnik i jedan major.[225]

Štab naše Treće divizije izvještava:

Naređenje Vrhovnog štaba potpuno smo izvršili.[226] Jedinice naše divizije u neprekidnim borbama, 16. decembra došle su do željezničke pruge Brod – Sarajevo između Zenice i Žepče. Blokirale su 25 kilometara željezničke pruge i poslije kratkih borbi [uništile] njemačku, ustašku i četničku stražu, i pored toga što su stigla 2 oklopna voza, koji su se žurno vratili natrag. Uništene su stanice: Nemila, Topčić-Polje i Begov Han i sva postrojenja na ovom sektoru. To rušenje trajalo je dva dana. Nijemci su hitno koncentrisali 4000 svojih vojnika, 2000 domobrana, ustaša i četnika s namjerom da opkole naše jedinice. Mi smo zauzeli povoljne položaje i nanijeli okupatorima velike gubitke. Svega je zarobljeno 403 ustaša, 100 domobrana, među kojima 2 oficira, a 1 oficir i nekoliko domobrana sami su prešli na našu stranu. Ubijeno je oko 100 njemačkih vojnika i oficira, 20 domobrana i 20 ustaša. Zaplijenjeno je preko 500 pušaka, 6 puškomitraljeza, nekoliko automata, 300 pari vojničke obuće, nekoliko vagona žita i drugog materijala. Dva vagona žita razdijeljeno je siromašnim seljacima.

Za vrijeme nastupanja prema željezničkoj pruzi naše jedinice vodile su borbu protiv Mihailovićevih četnika koji su Nijemcima odali pravac našeg nastupanja i nemoguće je bilo izvršiti iznenadni napad i osvojiti voz. Nijemci su na vrijeme zaustavili vozove s vojskom i ratnim materijalom, koji su se, dnevno po 20, kretali u pravcu Dubrovnika.[227] Ovo treba javiti Englezima i reći im da Mihailović pomaže Nijemcima, a ne Saveznicima.

25. decembar 1942.
[Bihać]

Valter

A-CKSKJ, Fond CKKPJ–KI, reg. br. 1942/309.

Prevod s ruskog

[IZVRŠNOM KOMITETU KOMUNISTIČKE INTERNACIONALE]

Jedinice naše Sedme hrvatske divizije zauzele su 24. decembra željezničku stanicu Majur između Kostajnice i Sunje. Zarobljeno je 60 domobrana, zaplijenjeno 60 pušaka, 4 puškomitraljeza i drugo.

Na uništenim vozovima kod Sunje uništena su i tri demontirana aviona.[228] Zaplijenjeno je veoma mnogo ratnog materijala i zarobljeno nekoliko stotina raznih lica, među kojima mnogo špijuna Gestapoa,[229] a oko 800 radnika za Njemačku oslobođeno.

Operativni štab iz Slavonije izvještava da su jedinice slavonskih brigada, poslije žestokih borbi, zauzele grad Podravsku Slatinu i mjesto Voćin.[230] Zarobljeno je 20 domobrana, zaplijenjeno 25 puškomitraljeza i 3 teška mitraljeza, 3 minobacača, 250 pušaka i mnogo drugog ratnog materijala. Neprijatelj je imao velike gubitke, o kojima ćemo izvijestiti.

Glavni štab Hrvatske izvještava da je Šesta hrvatska divizija 25. decembra poslije žestokih borbi zauzela mjesto i stanicu Lovinac na željezničkoj pruzi blizu Gospića. Talijanske, ustaške i četničke bande imale su ogromne gubitke i u panici odstupaju prema Gospiću. Zaplijenjeno je mnogo ratnog materijala, koji se još prebrojava.[231]

26. decembar 1942. Valter
[Bihać]

A-CKSKJ, fond CKKPJ–KI, reg. br. 1942/310. *Prevod s ruskog*

GOVOR NA PRVOM KONGRESU ANTIFAŠISTIČKE OMLADINE JUGOSLAVIJE[232]

Drugovi i drugarice, omladino Jugoslavije!

Predajem vam pozdrav u ime Vrhovnog štaba naše Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije.

Omladina Jugoslavije pokazala je još davno prije rata, na djelu, kako neizmjerno mrzi fašizam. Kada se sjena fašističke nemani nadvila nad sve narode Evrope, omladina Jugoslavije bila je u prvim redovima stvaranim za odbranu od ogromne fašističke opasnosti, za odbranu nezavisnosti naše zemlje. Hiljade jugoslovenskih mladića i djevojaka bilo je bačeno, zbog te svoje ljubavi prema domovini i zbog mržnje prema nasilju i neprijateljima našeg naroda, u jugoslovenske tamnice i glavnjače. Bacili su ih oni reakcionarni tipovi koji su doveli naš narod do katastrofe u aprilu prošle godine.[233] Kad je fašistička neman zarila svoje krvave kandže u tijelo naše domovine, naše Jugoslavije, omladina je bila prva koja je, na poziv Komunističke partije, zajedno sa svim narodima Jugoslavije, ustala da brani, uprkos strahovitoj nadmoći neprijatelja, svoju domovinu. Ali, kao što znate, tu našu vojsku nije imao ko voditi, jer su na čelu vojske u koju je narod slao svoje sinove bili izdajnici.

Kad je naša zemlja porobljena, omladina je opet bila prva koja je na ulicama Zagreba, Beograda i drugih krajeva naše zemlje, uprkos strahovitom teroru fašističkih osvajača, po bijelom danu, javno palila neprijateljske kamione, palila fašističke novine itd. Životi naših mladih boraca padali su za slobodu dok još nisu imali pušku u ruci.[234]

I kada je Komunistička partija, od prvog dana porobljavanja naše zemlje i napada na bratski Sovjetski Savez, pozvala narod na odbranu naših golih života, naše drage domovine Jugoslavije, omladina je pošla prva da puni naše male partizanske odrede, koji su postepeno rasli u sve veće i veće jedinice, i danas čine oslobodilačku armiju. S ponosom možemo konstatirati da u našoj Narodnooslobodilačkoj vojsci i partizanskim odredima ima 70–75 procenata boraca iz mlade generacije naših naroda.

U ovoj teškoj i natčovječanskoj, nejednakoj borbi naši omladinci pokazali su da su dostojni sinovi naših slavnih predaka. Pokazali su bezbrojne primjere herojstva i požrtvovanosti, samoprijegora u raznim teškim i krvavim borbama.

Naši omladinci i omladinke bili su najprivlačnija meta za krvavu izdajničku kamu četnika Draže Mihailovića i ostalih izdajica; najprivlačnija meta za ustaške krvnike, koji su u omladini gledali svog najvećeg neprijatelja. I s pravom su omladinu smatrali svojim neprijateljem. Fašistički plaćenik Pavelić u Hrvatskoj, kao i fašistički sluga Nedić, nisu mogli da ukalupe omladinu Jugoslavije u svoje fašističke kalupe, da je zatruju i povedu na put krvi i suza, put uništavanja svih tekovina čovječanstva, na put borbe protiv naše velike sovjetske braće. Omladina Jugoslavije je prva u Evropi – i mi se time ponosimo – rekla fašističkim osvajačima: ne, mi ćemo ostati tu u našoj Jugoslaviji da se borimo protiv vas, koji ste na silu i protiv naše volje došli u našu zemlju.[235]

Ja mogu potvrditi činjenicu da je omladina naših naroda dostojno prošla slavni put od 19 mjeseci natčovječanske i krvave borbe. Od naših šesnaestogodišnjih omladinaca, devetnaestogodišnjih mladića izrasli su heroji kakvih je rijetko bilo u historiji naših naroda.

I čovjek se pita: šta je to što je nosilo našu omladinu u ovim teškim danima, uprkos svim teškoćama, uprkos svim naporima i žrtvama? To je bila ona neizmjerna mržnja protiv fašizma koja je tinjala i odgajala se u srcima naše omladine još mnogo prije rata, jer je jugoslovenska omladina i prije gledala u fašizmu svog najvećeg neprijatelja. To je bila neizmjerna ljubav kojom je zadojena naša omladina prema velikoj sovjetskoj zemlji; to je bila ona velika ljubav prema svojoj slobodi i nezavisnosti svojih naroda; to je bila neodoljiva želja, riješenost omladine da se bori za bolju i sretniju budućnost, za ljepši život no što ga je imala u prošlosti. To su bili faktori koji su našu omladinu pokretali i pokreću naprijed i samo naprijed. Rezultat je jasan: mi danas na oslobođenom teritoriju možemo držati historijski Prvi antifašistički kongres omladine Jugoslavije.

Ovaj kongres ima ogromno značenje za našu mladu generaciju. On je manifestacija snage naše omladine, on je smotra vaših snaga. Ovim kongresom treba da se još više učvrsti jedinstvo koje se iskovalo u procesu naše divovske borbe, jedinstvo svih mladih sinova i kćeri naših porobljenih naroda. Ovim kongresom treba da se još više učvrsti bratstvo između svih naroda Jugoslavije, jer je Komunistička partija oduvijek gledala u omladini nosioca tog bratstva i jedinstva – i nije se prevarila.

Pred nama, mladi drugovi, stoje još velike i teške zadaće. Mi još uvijek imamo mnogo neprijatelja. Ali naša borba već ide pravcem koji jasno pokazuje da će konačna pobjeda biti naša i naših saveznika. Vi sami znate da je herojska Crvena armija, posljednjih dana zadala strahovite udarce njemačkim i ostalim fašističkim psima, koji su došli da porobe veliku zemlju sreće i zadovoljstva, zemlju neizmjernih mogućnosti mlade generacije. Fašistički psi htjeli su da razore zemlju mladih, ali su se baš tu prevarili. Naišli su na mladu generaciju

sovjetskih naroda, koja se bori s nečuvenim herojstvom i koja danas, po snježnim stepama, goni fašističke osvajače. Danas je perspektiva naše pobjede jasna. Ali baš sada se pojavljuje sve više unutarnjih neprijatelja naše mlade generacije: raznih četnika Draže Mihailovića, raznih kukavica, koje su se skrivale po mišjim rupama, a sada su izišle da spasavaju što se spasti može. Svi su se oni slizali s okupatorom i hoće da zabodu nož u leđa našoj do sada pobjedonosnoj borbi protiv okupatora. Svima njima pomaže izbjeglička, izdajnička vlada u Londonu. Naša mlada generacija ima svog krvnog neprijatelja ne samo u fašizmu nego i u onim reakcionarnim izdajicama koje su i prije ovog rata svim mogućim sredstvima kočile razvitak naše mlade generacije i htjele da od nje stvore oruđe za porobljavanje naroda Jugoslavije i za socijalno ugnjetavanje .radničke klase Jugoslavije. Pred nama su teške zadaće, jer se radi o borbi protiv podmuklog i rafiniranog neprijatelja, koji hoće da zavede našu omladinu i da zavadi brata s bratom. I na vama, na omladini je da pomrsi račune svih izdajnika. Ja mislim da nema nijednog među vama koji bi zaželio da se povrati ono što je bilo. Mlada generacija lije svoju krv za slobodu i nezavisnost svojih naroda, ona lije svoju krv za bolju budućnost i neće osvojene tekovine dati nikakvim izbjeglicama iz Londona ili ma kome drugom. Mi ne bismo bili dostojni tekovina današnje borbe ako ih ne bismo znali čuvati.

Mogu podvući ovu činjenicu: omladina Jugoslavije, u toku ovog rata i ove teške borbe, stekla je, zajedno sa svim ostalim borcima naše Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda, pred licem čitavog naprednog čovječanstva, ime kakvo još nikad nije imala naša vojska u historiji naših naroda. Ogromna je zasluga naše mlade generacije što je naša vojska osvjetlala lice pred čitavim naprednim svijetom.

Mogu podvući činjenicu da su mladi u dosadašnjoj borbi pridonijeli mnogo da narodi Jugoslavije postanu kod naroda Sovjetskog Saveza voljeni. Na nas narodi Sovjetskog Saveza gledaju s ponosom, kao na svoju krvnu braću, braću po oružju. Junačka omladina Sovjetskog Saveza gleda na našu mladu generaciju, omladinu Jugoslavije, kao na svoju braću. To je najveća čast koju smo mi postigli u toku ovoga rata.

Ja sam uvjeren, drugovi i drugarice, da ćete vi, kako u redovima naše Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda tako i na radu u pozadini i na okupiranom teritoriju, raditi poslije ovog kongresa s udesetostručenim snagama da bi pobjeda nad neprijateljima naših naroda i naše mlade generacije bila što brža i potpunija. Ja sam uvjeren da ćete vi, drugovi i drugarice, borci naših legendarnih brigada, s udesetostručenim snagama uništavati naše najveće neprijatelje, njemačke i talijanske fašističke horde, ustaške i nedićevske bande i bande Draže Mihailovića. Ja sam uvjeren da vaša ruka neće

zadrhtati kada vaša puška treba da pogodi makar i najbližeg vašeg rođaka koji je prešao u izdajničke redove.

Ja želim, drugovi i drugarice, da ovaj vaš kongres donese takve plodove i rezultate kakve očekuju naši narodi, naša omladina, kao i demokratske snage svijeta. To znači: bratstvo i jedinstvo svih rodoljuba i mlade generacije Jugoslavije u borbi za konačno uništenje fašističkih pasa.

Ja vas pozdravljam i želim uspjeh u vašem radu.

Da živi mlada generacija Jugoslavije!

Da žive naša herojska Narodnooslobodilačka vojska i partizanski odredi Jugoslavije!

Da živi junačka bratska omladina Sovjetskog Saveza!

Da živi herojska Crvena armija!

Da živi veliki vođa i strateg drug Staljin!

Smrt fašizmu!

[27. decembar 1942, Bihać]

»Omladinska borba«, br. 4–5, decembar 1942, januar 1943.

[IZVRŠNOM KOMITETU KOMUNISTIČKE INTERNACIONALE]

Jedinice Treće udarne divizije 26. decembra zauzele su upornom borbom jako utvrđeni gradić Turbe i stanicu Goleš, na željezničkoj pruzi 10 vrsta od Travnika i desetak drugih naseljenih mjesta.[236] Uništeni su željeznički most dug 35 metara, ogromne pilane koje su radile za Nijemce, električna centrala i drugi vojni objekti. Zarobljeno je 70 neprijateljskih vojnika, zaplijenjeno 2 teška mitraljeza i 5 puškomitraljeza, 100 pušaka, 15 000 metaka, velika količina dinamita, nekoliko hiljada kilograma brašna i drugog ratnog materijala.

Zauzimanjem Turbeta potpuno su odsječeni neprijateljski garnizoni u Donjem Vakufu, Bugojnu i dr.

Njemačko-ustaške jedinice su 26. decembra pokušale nastupanje iz Prijedora desnom obalom rijeke Sane. Poslije kratke uporne borbe i kontranapada jedinica Pete krajiške divizije, neprijatelj je bio razbijen i odbačen nazad. Na bojnom polju ostalo je 50 njemačkih i ustaških leševa koje oni nisu uspjeli da odnesu sa sobom. Neprijatelj je imao vrlo velike gubitke. Zarobljeno je 5 njemačkih i 8 ustaških vojnika. Zaplijenjeni su jedan minobacač s minama, 2 teška mitraljeza, 3 puškomitraljeza i drugi materijal.

Istovremeno, jedna neprijateljska kolona pokušala je da se probije iz Sanskog Mosta, ali je bila odbačena nazad u grad ostavivši 20 leševa.

Glavni štab NOV i PO Hrvatske javlja da Šesta hrvatska divizija već nekoliko dana vodi krvave borbe kod željezničkog čvora Lovinac u Lici protiv talijanskih, ustaških i četničkih jedinica.

28. decembar 1942. Valter
[Bihać]

A-CKSKJ, Fond CKKPJ–KI, reg. br. 1942/312. *Prevod s ruskog*

ŠTABOVIMA NARODNOOSLOBODILAČKIH UDARNIH BRIGADA I ODREDA, KOMANDAMA MJESTA I PODRUČJA

Štabovima narodnooslobodilačkih udarnih brigada
Štabovima partizanskih odreda
Komandama mjesta
Komandama područja

U svrhu stvaranja jednoobraznog sudovanja na cijeloj oslobođenoj teritoriji, kao i kod pokretnih jedinica Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda, obrazuju se vojni sudovi.[237] Obrazovanje ovih sudova vrši se saobrazno s članom 8. Statuta proleterskih NOU brigada, [238] dok se sastav sudova, koji je predviđen u navedenom članu Statuta, mijenja na slijedeći način:

1) Kod narodnooslobodilačkih [proleterskih] udarnih brigada obrazuju se stalni vojni sudovi koji se sastoje od tri lica, i to: a) političkog komesara brigade, b) komandanta jednog bataljona, c) jednog borca. Drugove pod b) i c) predložit će štab brigade štabu divizije, koji može da potvrdi predložene drugove ili da ih otkloni.

Nadležnost vojnog suda kod NOU brigada prostire se na sva zločinačka djela koja izvrše borci, vojni i politički rukovodioci te brigade. Od toga se izuzimaju ona djela koja izvrše pripadnici brigade u slučaju dužeg izbivanja iz brigade (npr. kao ranjenici, na odsustvu, ako su određeni na koju naročitu dužnost izvan sastava brigade); u tom slučaju bit će za njih nadležan redovni vojni sud pozadinske vojne komande, koji je nadležan na teritoriji gdje je zločino djelo izvršeno.

Nadalje se nadležnost stalnog vojnog suda kod NOU brigada proteže na sva zločinačka djela izvršena od civilnih lica ili neprijatelja ako su ova djela izvršena na položaju ili za vrijeme borbe protiv pripadnika te brigade, ili ako se brigada nalazi odvojeno od oslobođene teritorije.

2) Drugi odjeljak člana 8. Statuta proleterskih NOU brigada mijenja se u ovome: U slučaju da koji bataljon djeluje samostalno izvan sastava svoje brigade i bez neposredne veze s njom formiraće se vojni sud bataljona od tri lica, koji sačinjavaju: a) politički komesar bataljona, b) komandir jedne čete, c) jedan borac. Drugove pod b) i c) predlaže štab bataljona, a potvrđuje štab brigade.

Nadležnost vojnog suda kod bataljona ista je kao i nadležnost vojnog suda kod brigade, a prestaje u času kada se bataljon povrati u sastav svoje brigade.

3) Kod pozadinskih vojnih vlasti osnivaju se sudovi saobrazno naredbi o obrazovanju pozadinskih vojnih vlasti. Ti sudovi sastoje se, prema tome, od: a) zamjenika komandanta područja, b) komandanta mjesta na čijem je području (teritoriji) zločino djelo izvršeno i c) jednoga borca s teritorije te komande mjesta. Člana vojnog suda pod c) predlaže komanda mjesta komandi područja, koja po svojoj uviđavnosti potvrđuje ovaj predlog.

Nadležnost ovih vojnih sudova, koji se sastaju prema ukazanoj potrebi u komandi mjesta na čijoj je teritoriji zločino djelo izvršeno, obuhvata sva djela zločine prirode koja su na teritoriji odnosne komande mjesta izvršena, kao i ona djela koja viši vojni sud naročito stavlja u nadležnost tih sudova.

4) Svi vojni sudovi moraju imati svog isljednika. Za isljednika treba postaviti otresitog i odlučnog druga, koji je ranijom svojom borbom ili sudjelovanjem u narodnooslobodilačkoj borbi dokazao svoju odanost današnjoj borbi, te pruža garantiju da će ovu odgovornu dužnost savjesno ispunjavati. Isljednike kod brigada postavlja štab divizije na predlog štaba brigade, a kod komande mjesta komanda područja na predlog komande mjesta.

Dužnost drugova vojnih isljednika sastoji se u tome što će oni na pismenu ili usmenu prijavu, ma sa čije strane ona dolazila, odmah povesti postupak radi istraživanja prijavljenoga zločina. Oni će u prvom redu s još jednim članom vojnog suda riješiti pitanje da li se ima osumnjičeno lice zadržati u zatvoru ili ne. Treba paziti na to da se građani ne hapse na osnovu neprovjerenih podataka, ali se mogu po potrebi privesti radi saslušanja. U slučaju da isljednik riješi da osumnjičeni ima biti zatvoren, on će se truditi da što prije prikupi sve potrebne podatke kako bi slučaj u što kraćem roku bio zrio za donošenje presude.

Prilikom vršenja istrage isljednik ima dužnost da pribere što tačniji i podrobniji materijal o prijavljenom zločinu. Kada se u toku isljeđenja pokaže da je u pitanju zločin špijunaže ili petokolonaštvo, isljednik će odmah o tome obavijestiti obavještajni odsjek i komisiju za suzbijanje pete kolone i čekati da primi uputstva od njih. Kod isljeđivanja zločina koji su u vezi s prošlogodišnjim pokoljem nad pravoslavnim stanovništvom ili zločina okupatora, ustaša i četnika protiv pripadnika naše vojske ili civilnih lica, dužnost je isljednika da prikupi što potpunije podatke (vrijeme, mjesto, imena lica koja su izvršila zločine, imena i broj žrtava) o tim zločinima, jer su ovi podaci dragocjeni propagandni materijal u našoj narodnooslobodilačkoj borbi, a pored toga, i historijski materijal od ogromne važnosti, koji će takođe poslužiti kao materijal za kažnjavanje fašističkih krivaca, izazivača svih ovih zvjerstava i zločina prema noti sovjetske vlade. U

tu svrhu potrebno je sastaviti opširne i tačne zapisnike, koje će potpisivati preslušana lica i isljednik. Zapisnike o ovakvim slučajevima dostaviti odmah Vojnosudskom odsjeku [Vrhovnog štaba].

U svim ostalim sličajevima isljednik sastavlja samo kratak zapisnik u koji unosi samo bitne činjenice koje se odnose na učinjeno djelo.

Kad je istraga završena, isljednik će o tome odmah obavijestiti nadležni vojni sud, a u slučaju kada misli da treba prekinuti istragu, prekinut će je u sporazumu s još jednim članom suda.

4)*Vojni se sudovi osnivaju također kod partizanskih odreda. Oni su sastavljeni od: a) političkog komesara odreda, b) komandanta jednog bataljona i c) jednog borca. Drugove pod b) i c) postavlja viši vojni sud na predlog štaba odreda. Nadležnost ovih vojnih sudova ista je kao i brigadnih vojnih sudova.

5) Čim je stvar dozrela za odluku, a to je onda kada je istraga završena, vojni sud će unaprijed odrediti ročište (dan suđenja), na koje će pozvati sva potrebna lica. Svi članovi suda moraju biti prisutni za sve vrijeme suđenja. Postupak je usmen, a o najvažnijim stvarima sastavit će se kratak zapisnik. Isljednik će prisustvovati suđenju kao referent, ali on nema pravo glasa. Sud može narediti da se ponovo preslušaju svjedoci koji [su] već ispitani u toku istrage. Ako sud to nađe za potrebno, može suđenje proglasiti javnim. Ako je više lica okrivljeno za isto krivično djelo ili ako su njihove krivice u međusobnoj vezi, sud će po pravilu suditi svima zajednički i donijeti jednu presudu.

Nakon što je rasprava završena članovi suda odlučuju o tome da li je stvar zrela za presudu ili ne. Ako misle da je stvar dozrela, izreći će presudu, u protivnom slučaju odredit će potrebne dopune i održati ponovno suđenje. Raspravom rukovodi kod sudova pokretnih jedinica član suda politički komesar, a kod pozadinskih vojnih sudova član suda zamjenik komandanta područja. Svi članovi suda imaju jednako pravo glasa. U slučaju da im se mišljenja ne podudaraju važi ono što zaključi većina, ali onaj član suda koji je ostao u manjini mora obavezno svoje obrazloženo odvojeno mišljenje dostaviti višem vojnom sudu.

6) Kad vojni sud donese smrtnu presudu dužan [je] odmah presudu s obrazloženjem i isljednim materijalom dostaviti višem vojnom sudu. Od ove dužnosti izuzimaju se samo brigadski, bataljonski i odredski vojni sudovi kad su bez veze s višim vojnim sudom i ako osuđeni nije pripadnik narodnooslobodilačke vojske. U svim drugim slučajevima smije se smrtna kazna izvršiti tek nakon potvrde višeg vojnog suda.

7) Smrtna kazna vrši se strijeljanjem, a u naročito teškim slučajevima vješanjem, odmah nakon primitka saglasnosti višeg

* Redni broj 4 omaškom ponovljen u originalu dokumenta. – *Red.*

vojnog suda, a najkasnije 12 sati nakon toga. O izvršenoj kazni ima se odmah obavijestiti viši vojni sud.

8) Svi vojni sudovi dužni su svakog mjeseca poslati Vojnosudskom odsjeku Vrhovnog štaba izvještaj o svome radu u proteklom mjesecu i o svim prekinutim istragama.

[29. decembar 1942, Bihać] Tito

A-VII, Fond NOR, kut. 6-II, reg. br. 3–6.

[IZVRŠNOM KOMITETU KOMUNISTIČKE INTERNACIONALE]

Jedinice Pete kozarske brigade Prvog bosanskog NOU korpusa 26. i 27. decembra vodile su borbe na sektoru Prijedor – Ljubija kod mjesta Blagaj – Martin brdo. Zarobljeno 139 domobrana, 100 pušaka, 5 puškomitraljeza, 3 teška mitraljeza i mnogo drugog materijala.

Štab naše Prve [proleterske] divizije koja djeluje u srednjoj Bosni izvještava: 26. decembra naša Treća [krajiška] brigada vodila je borbe s ustašama i Mihailovićevim četnicima blizu Teslića. Ubijeno je 60 neprijateljskih vojnika, zarobljeno 10 domobrana i 6 četnika. Zaplijenjeni su 1 protivtenkovski mitraljez, 3 puškomitraljeza i 30 pušaka. U toj borbi poginuo je Jovo Kitić,[239] komandant četničkog bataljona »Tankosić«, poznati zločinac i agent ustaša i Nijemaca.

Štab naše Druge [proleterske] divizije izvještava da je 28. decembra nekoliko bataljona Druge srpske brigade napalo Kupres, ali i pored naše jake artiljerijske vatre naši nisu uspjeli ni ovoga puta da likvidiraju ovo jako utvrđeno mjesto.[240] Ubijeno 100 ustaša i 60 ranjeno.

30. decembar 1942. Valter
[Bihać]

A-CKSKJ, Fond CKKPJ – KI, reg. br. 1942/313. *Prevod s ruskog*

ŠTABU I BOSANSKOG NOU KORPUSA

S obzirom na razvoj situacije u dolini Vrbasa, vi ćete jednom brigadom odnosno odgovarajućom snagom smijeniti dva bataljona III divizije koji su do sada bili prema Jajcu[241] i preuzeti na sebe zadatak zatvaranja pravca Jajce — Mrkonjić-Grad, istovremeno čisteći lijevu obalu Vrbasa od raznih četničkih bandi.

Ovu smjenu izvršiti do 3. januara 1943. neizostavno, tako da već 4. januara ujutro odnosni bataljoni III divizije krenu u sastav svojih brigada.

Ovo naređenje je već usmeno saopšteno komandantu korpusa drugu Kosti [Nađu] prilikom njegovog bavljenja u ovom štabu.

Izvršenju ovog naređenja pristupite odmah i o tome nas pismeno odnosno telefonskim putem izvijestite.

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

30. decembar 1942.
[Bihać]

Vrhovni komandant
Tito

A-VII, Fond NOR, kut. 2, reg. br. 24–5.

ZA [RADIO-STANICU] »SLOBODNU JUGOSLAVIJU« ORGANIZACIJA VLASTI NA OSLOBOĐENOJ TERITORIJI

Slušaocima »Slobodne Jugoslavije« u još neoslobođenim krajevima zemlje, a naročito slušaocima u inostranstvu biće interesantno da saznaju makar ukratko o organizaciji pozadine na oslobođenoj teritoriji.

Uzimajući u obzir samo oslobođene krajeve Like, Korduna, Banije, Dalmacije i Bosne, koji su potpuno objedinjeni u jednu teritoriju, oslobođena teritorija prostire se od Karlovca do Imotskog i graniči se na istoku otprilike linijom: Dvor, Prijedor, Banjaluka, Kotor-Varoš, Prnjavor do Zenice. Teritorija raste iz dana u dan. Na toj slobodnoj teritoriji ima 27 slobodnih srezova.[242]

U svojstvu civilne vlasti svuda postoje seoski i gradski narodnooslobodilački odbori, koji se biraju na seoskim i gradskim zborovima. U izborima učestvuju i mogu da budu izabrani svi pošteni muškarci i žene koji su navršili osamnaest godina, bez obzira na narodnost, veru i politička ubeđenja samo ako su odani narodnooslobodilačkoj borbi. Ovi seoski i gradski odbori kao osnovne ćelije narodne vlasti granaju se u okružne i sreske narodnooslobodilačke odbore, koji se takođe biraju, na demokratskoj osnovi, na opštinskim skupovima. Najviša instanca je Izvršni odbor Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije sa svojim odjeljenjima: administrativnim, privredno-finansijskim, prosvjetnim, odjeljenjem za narodno zdravlje, propagandnim odjeljenjem, odjeljenjem za socijalno staranje i vjerskim odjeljenjem. Na čelu svih ovih odjeljenja nalaze se pojedini članovi Izvršnog odbora.

Cijela oslobođena teritorija podijeljena je na okruge (područja). Ova podjela u stvari je podjela na vojne okruge. Vojne pozadinske vlasti čine komande okruga, komande mjesta i stanice partizanskih straža. Na cijeloj ovoj spomenutoj oslobođenoj teritoriji postoji sada deset oblasti, i to: *primorsko-goranska oblast* (srezovi: brinjski, ogulinski, novljanski); *Kordun* (srezovi: Vrginmost, Vojnić, Veljun, Slunj); *lička oblast* (srezovi: Gračac, Korenica, Donji Lapac, Udbina, Gospić); *oblast splitskog okruga* (srezovi: Split, Sinj); *oblast livanjskog okruga* (srezovi: Glamoč, Livno, Duvno); *oblast drvarskog okruga* (srezovi: Drvar, Petrovac); *oblast Podgrmeč* (srezovi: Krupa, Sanski Most, dijelovi srezova Bosanski Novi i Drvar); *oblast ključko-mrkonjićkog okruga* (srezovi: Ključ i Mrkonjić); *oblast*

bihaćkog okruga (srezovi: Bihać, Cazin); *oblast jajačkog okruga* (srezovi: Jajce, Kotor-Varoš i dijelovi srezova Bugojno i Travnik).

Na čelu komande okruga stoje komandant okruga, zamjenik komandanta i pomoćnik. Svim komandama oblasti rukovodi Pozadinsko odjeljenje Vrhovnog štaba. Pri komandama oblasti postoje vojni sudovi koji sude neprijateljima naroda.

Ovih dana sprovedeni su novi opšti izbori za seoske, opštinske i sreske narodnooslobodilačke odbore u Lici,[243] uz ogromno učešće birača oba pola, oduševljenih slobodom izbora kakvu oni nikada ranije nisu uživali. Pravo glasa imaju i borci koji su odsutni iz selâ i nalaze se na frontu.

Ogromnu ulogu na oslobođenoj teritoriji imaju omladinske organizacije i organizacije Antifašističkog fronta žena.

Cijelu tu teritoriju oslobodila je Narodnooslobodilačka vojska u žestokim borbama protiv udruženih neprijatelja: Nijemaca, Talijana, ustaša i četnika Draže Mihailovića.

[30. decembar 1942, Bihać] Tito

A-CKSKJ, Fond CKKPJ – KI, reg. br. 1942/333. *Prevod s ruskog*

SVIM BORCIMA, KOMANDIRIMA, KOMANDANTIMA I POLITIČKIM KOMESARIMA NARODNOOSLOBODILAČKE VOJSKE I PARTIZANSKIH ODREDA JUGOSLAVIJE VRHOVNI ŠTAB NOV I POJ ČESTITA NOVU GODINU

Uvjereni smo da će godina 1943, biti godina naše konačne pobjede nad omraženim fašističkim osvajačima i njihovim domaćim slugama. S tim uvjerenjem, drugovi borci, komandiri, komandanti i polit[ički] komesari, mi nastavljamo našu borbu u ovoj godini još energičnije, još upornije, nanoseći što silnije udarce fašističkim okupatorima i njihovim domaćim slugama – ustašama i četnicima. Prema tome, naprijed, drugovi, u susret novim pobjedama, uprkos svim teškoćama, u susret našoj konačnoj pobjedi, pobjedi za slobodu i srećniju budućnost naših naroda!

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

1. januar 1943.
[Bihać]

U ime Vrhovnog štaba NOV i POJ
vrhovni komandant
Narodnooslobodilačke vojske i
partizanskih odreda Jugoslavije

Tito

A-VII, Fond NOR, kut. 19-A, reg. br. 52–1.

ŠTABU IV OPERATIVNE ZONE [NOV I PO HRVATSKE]

Odlukom Vrhovnog štaba NOV i POJ i u saglasnosti sa CK KPJ, postavljaju se u Politodjel vaše III nar[odno]osl[obodilačke] partiz[anske] udarne brigade, drugovi:

Dobrivoje Vidić kao rukovodilac Politodjela,
Branko Petričević za političko-kulturni rad i
Zagorka Stoilović za rad po omladinskoj liniji.

Drug Petričević nalazi se sada u II brigadi II divizije, pa ga na osnovu ovoga pisma potražite od političkog komesara ove divizije.

S drugarskim pozdravom

Smrt fašizmu — sloboda narodu!

1. januar 1943. Tito
Položaj [Bihać]

A-VII, Fond NOR, kut. 1491, reg. br. 1—3.

[EKONOMSKOM ODSJEKU VRHOVNOG ŠTABA NOV I POJ]

NAREDBA

Na osnovu rješenja Vrhovnog štaba Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije određeno je da se izda iz vojnih sredstava ovoga štaba 1 000 000 kuna (jedan milion kuna) kao pomoć siromašnom stanovništvu Kozare.

Ovaj se novac ima podijeliti u prvom redu najsiromašnijim porodicama koje su postradale od okupatorske i ustaške ofanzive. Pomoć će određivati naročito za to određena komisija u zajednici s narodnooslobodilačkim odborima i putem seoskih zborova, koji će u svakom pojedinom slučaju određivati količinu date pomoći.

Ovo naređenje izvršiti odmah i spisak primalaca pomoći s vlastitim potpisima dostaviti ovome štabu.

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

2. januar 1943.
[Bihać]

Vrhovni komandant
Narodnooslobodilačke vojske i
partizanskih odreda Jugoslavije
Tito

A-CKSKJ, Fond CKKPJ, reg. br. 5092.

[IZVRŠNOM KOMITETU KOMUNISTIČKE INTERNACIONALE]

Jedinice Prve srpske divizije[244] koje dejstvuju u centralnoj Bosni, u borbi kod Teslića 28. decembra zarobile su 78 četnika i 40 ustaških vojnika. Pored toga, predalo se još 67 četnika. Zaplijenjeni su 4 puškomitraljeza, mnogo pušaka i drugog materijala. Uništen je oklopni voz s nekoliko vagona na željezničkoj pruzi Teslić – Doboj.[245]

Štab Druge slovenačke operativne zone[246] javlja: partizani ove zone napali su talijanski garnizon i Mihailovićevu Belu gardu u Turjaku i Škocjanu, st[aro] Apno (kod Lašča).[247] Ubijena su 22 i ranjeno mnogo Talijana i četnika. Ubijen je i komandant garnizona. Poslije toga partizani su pristupili uništavanju željezničke pruge Ljubljana–Kočevje. U toku jedne nedjelje partizani brigade »Tomšič«[248] digli su u vazduh 3 voza na pruzi Ljubljana – Karlovac.

2. januar 1943. Valter
[Bihać]

A-CKSKJ, Fond CKKPJ–KI, reg. br. 1943/1. *Prevod s ruskog*

[IZVRŠNOM KOMITETU KOMUNISTIČKE INTERNACIONALE]

U posljednjem času štab Prve proleterske udarne srpske divizije javlja: od 1. do 2. januara jedinice ove divizije zauzele su u noćnoj borbi grad Teslić u srednjoj Bosni. Zarobljeno je preko 1000 neprijateljskih vojnika i oficira i zaplijenjen ogroman ratni materijal; između ostalog, zaplijenjeno je 9 topova raznih kalibara. Trofeji se prebrojavaju.[249] Koča Popović je komandant Prve divizije.

2. januar 1943. Valter
[Bihać]

A-CKSKJ, Fond CKKPJ–KI, reg. br. 1943/2. *Prevod s ruskog*

[IZVRŠNOM KOMITETU KOMUNISTIČKE INTERNACIONALE]

I

Glavni štab Hrvatske izvještava: jedinice Sedme hrvatske divizije 2. januara po peti put su zauzele željezničku stanicu Majur blizu Sunje.[250] Ubijeno je 70 njemačkih vojnika i legionara, zarobljeno 13 legionara i jedan Nijemac. Zaplijenjena su 2 ispravna protivtenkovska topa 47 mm i drugi materijal.

Na željezničkoj pruzi Plaški – Karlovac lički partizani su uništili jedan voz i zarobili 10 talijanskh vojnika i 10 ustaša, nekoliko četnika, jednu komisiju Ministarstva pošta i telegrafa i jednog oficira.

Jedinice Pete operativne zone[251] uništile su u Gorskom kotaru željezničku stanicu Skrad. Zarobljeni su 23 ustaše, zaplijenjeni 23 puške i 2 puškomitraljeza.

Na sektoru Imotski 1. januara neprijatelj je pokušao da pređe u napad na Tomislavgrad [Duvno], ali su jedinice Četvrte crnogorske [proleterske] brigade kod sela Brišnika razbile ovu ustašku kolonu i odbacile je nazad. Neprijatelj je ostavio 52 leša ubijenih i još mnogo ranjenih. Zarobljeno je 28 vojnika. Zaplijenjeno 45 pušaka, jedan kamion i drugi materijal.

Valter

II

Mi imamo primopredajnu radio-stanicu na dugim talasima od 250–1500 metara. Jačina stanice je 100 W. Mogli bismo je upotrebiti i kao radio-far na aerodromima.

3. januar 1943.
[Bihać]

Valter

A-CKSKJ, Fond CKKPJ-KI, reg. br. 1943/3.

Prevod s ruskog

ŠTABU I PROLETERSKE [UDARNE] DIVIZIJE

Domobrane[252] ne puštati, već one koji hoće da se bore s nama zadržati, a ostale sprovesti III diviziji, koja ih ima sprovesti do Mrkonjić[-Grada] gdje će ih prihvatiti Krajišnici.

Sav zaplijenjeni novac poslati nama, za vas zadržite 20 odsto.

Dio plijena u oružju i municiji naročito, dajte III diviziji, a ostatak pošaljite nama preko III divizije.

Kao delegata ovoga štaba za raspodjelu i prihvat plijena upućujemo Miloša Radovića.

3. januar 1943.
[Bihać]

A-VII, Fond NOR, kut. 14,
reg. br. 1–1.

[IZVRŠNOM KOMITETU KOMUNISTIČKE INTERNACIONALE]

Štab Prve srpske udarne divizije 3. januara je izvijestio: garnizon u Tesliću brojao je preko 2000 vojnika. Zarobljen je skoro cio puk na čelu s pukovnikom Binderom i 24 oficira, među kojima 3 ljekara i jedan logornik. Do sada je prebrojano: 4 haubice 100 mm, 3 protivtenkovska topa 47 mm i 2 topa »Pito«, nekoliko hiljada artiljerijskih granata i mina, 5 minobacača, više hiljada pušaka, 8 lokomotiva, 30 vagona, jedna fabrika destilata i ogromna količina drugog materijala koji se još prebrojava.

Grad je zauzela Prva srpska proleterska brigada, pri čemu se naročito istakao Kraljevački bataljon, koji se prvi probio u grad, zaplijenio svu artiljeriju i počeo da dejstvuje protiv neprijatelja. Komandant divizije je Koča Popović, politkomesar divizije je Filip Kljajić.

Između Gračaca i Volinja* jedinice naše Šeste hrvatske divizije razbile su Talijane, ustaše i Mihailovićeve četnike. Talijani su imali velike gubitke; samo u Knin su dovezli 150 mrtvih i još više ranjenih;[253] 31. decembra na ovom sektoru uništen je jedan dvomotorni bombarder. Piloti Talijani su poginuli.

Na ostalim sektorima borba se nastavlja.

4. januar 1943. Valter
[Bihać]

A-CKSKJ, Fond CKKPJ-KI, reg. br. 1943/4. *Prevod s ruskog*

* Treba Lovinca. – *Red.*

[IZVRŠNOM KOMITETU KOMUNISTIČKE INTERNACIONALE]

Na našu oslobođenu teritoriju došao je iz Zagreba veliki hrvatski pjesnik i književnik sedamdesetogodišnji Vladimir Nazor,[254] član Jugoslavenske akademije nauka. Zajedno s njim pobjegao je od ustaša i hrvatski književnik Goran Kovačić. Veliki pjesnik Nazor s oduševljenjem govori da je spreman da dâ posljednje dane svog života za veliku stvar za koju se bore partizani. On će napisati izjavu za objavljivanje preko Radio-stanice »Slobodna Jugoslavija«.

Kaplar Denvir[255] poslao je u naš štab pismenu izjavu. Godina kada je zarobljen vjerovatno je pogrešna: umjesto 1941. napisano je 1940. Ponavljamo:

Kaplar Džon Denvir, 80–28, A četa, 20. bataljon, 4. pješadijska brigada 2. novozelandskog ekspedicionog korpusa. Zatražićemo od njega tačne podatke, ali to ne može biti brzo.

5. januar 1943. Valter
[Bihać]

A-CKSKJ, Fond CKKPJ-KI, reg. br. 1943/5. *Prevod s ruskog*

[IZVRŠNOM KOMITETU KOMUNISTIČKE INTERNACIONALE]

U Zagreb su došli s istočnog fronta 370. pješadijski hrvatski puk »Vražje divizije« i Legija sa svom artiljerijom, avijacijom i tenkovima.[256] Pored toga, iz Njemačke je došla Hrvatska legija, koja je tamo obučavana. Svi su oni u njemačkim uniformama i pod njemačkom komandom i broje oko 6000 vojnika. Prvog januara bila je u Zagrebu smotra ovih jedinica i sada već dolaze u Bosnu za borbu protiv nas.[257] Dalje, u Sarajevo je došla jedna nova njemačka divizija, čiji broj još ne znamo. Ukupno na ovom sektoru fronta u Bosni nalaze se 3 njemačke divizije,[258] domobranske i ustaške jedinice i Mihailovićevi četnici, koji su ovdje već skoro sasvim razbijeni i demoralisani.

U Knin su Talijani doveli oko 2500 Mihailovićevih četnika iz Hercegovine.[259] Pored toga, došlo je i u Gračac i druga mjesta u Lici nekoliko hiljada Mihailovićevih četnika iz raznih krajeva.[260] Ove jedinice potpuno snabdijeva namirnicama i naoružanjem talijanska komanda i one imaju zadatak da štite talijanske jedinice koje su se iz unutrašnjosti povukle na jadransku obalu u jako utvrđene gradove. Između svojih trupa i nas Talijani su postavili četnike i ustaše da bi se obezbijedili od naših napada u slučaju konačnog bjekstva iz Jugoslavije. Sva ova saradnja ide po sporazumu i po naređenju londonske vlade S[lobodana] Jovanovića.[261]

Štab Prve [proleterske] divizije javlja da se na sektoru Teslić – Doboj borbe nastavljaju. Zaplijenjen je još jedan top i drugi materijal. Petog januara nekoliko njemačkih bombardera bombardovalo je Teslić[262] i položaje naše Pete [krajiške] divizije kod Sanskog Mosta.

6. januar 1943. Valter
[Bihać]

A-CKSKJ, Fond CKKPJ-KI, reg. br. 1943/6. *Prevod s ruskog*

[IZVRŠNOM KOMITETU KOMUNISTIČKE INTERNACIONALE]

Pao nam je u ruke izvještaj koji je ustaškoj vladi poslao jedan general NDH[263] koji je kao vojni posmatrač bio na istočnom frontu pri 17. njemačkoj armiji. U ovom izvještaju dati su detaljni podaci o naoružanju njemačke i sovjetske vojske, generalova ocjena i drugi podaci s fronta i iz pozadine. Ako je potrebno, mi ćemo neke najvažnije podatke iz ovog izvještaja poslati.[264]

6. januar 1943. Valter
[Bihać]

A-CKSKJ, Fond CKKPJ-KI, reg. br. 1943/6. *Prevod s ruskog*

SANITETSKOM ODSJEKU VRHOVNOG ŠTABA NOV I POJ
ŠTABU I BOSANSKOG UDARNOG KORPUSA
ŠTABU IV OPERATIVNE ZONE I GLAVNOM ŠTABU NOV I PO ZA HRVATSKU

NAREDBA

Određujem da se obrazuje komisija od 4 lica koja će imati za zadatak da obiđe sve bolnice i oporavilišta Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije na teritoriji Bosne, Like i Korduna.[265] Ovu komisiju sačinjavaju:

1) Mijat Vuletić, član Ekonomskog odsjeka pri Vrhovnom štabu NOV i POJ;
2) Sredoje Urošević, komandant II bataljona II prolet[erske] NOU brigade;
3) Anđa [Mara] Kusturić, borac II prolet[erske] NOU brigade;
4) Dr Kraus [Herbert].

Ova komisija ima za zadatak da ispita po bolnicama i oporavilištima sanitetske, prehrambene, higijenske i druge prilike. Dalje, ona ima za dužnost da sakupi razne pritužbe, ako ih ima, kod ranjenika i da na osnovu svega toga podnese iscrpan izvještaj ovome štabu.[266]

Rad ove komisije ima odmah optočeti.

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

6. januar 1943.
[Bihać]

Vrhovni komandant
Narodnooslobodilačke vojske i
partizanskih odreda Jugoslavije
Tito

A-VII, Fond NOR, kut. 407-A, reg. br. 7/1–9.

[GOVOR NA SMOTRI 4. KRAJIŠKE NARODNOOSLOBODILAČKE UDARNE DIVIZIJE][267]

DRUGOVI I DRUGARICE, BORCI, KOMANDIRI, KOMANDANTI I POLITIČKI KOMESARI NAŠE HEROJSKE NARODNOOSLOBODILAČKE VOJSKE!

Drugovi Krajišnici,

Meni je neizmjerna čast i ja osjećam veliku radost da vas mogu pozdraviti u ime Vrhovnog štaba Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije. Odavno smo već zajedno, odavno mi je bila želja da vas vidim ovako na okupu kao danas. Mi smo došli u Bosansku krajinu s braćom Srbima i Crnogorcima da se zajedno s vama borimo i uništimo neprijatelja i oslobodimo narod u cijeloj Bosanskoj krajini.

Mogu reći da sam bio iznenađen, ali i ponosan, što ste vi, sinovi dostojni vaših junačkih predaka, ostali na vašoj rodnoj grudi i borili se tako uporno za slobodu svog napaćenog naroda. Mrski neprijatelj je htio da istrijebi sve Srbe u Bosni i počeo je od Krajišnika. Vi ste se digli na ustanak skoro goloruki, osvajali ste u borbi oružje koje i sada imate, i na taj način vi ste spasli srpski narod u Bosanskoj krajini od pokolja i zvjerstava neprijatelja.* A šta bi bilo da niste uzeli puške u ruke? Tijela vaših sestara, majki i drugarica, vaše djece, punila bi jame i bosanske gudure. Ali ne samo to: vi ste postigli velike pobjede i uspjehe u toj borbi, vi ste svojom borbom zadivili cio svijet. Vi ste znali da razlikujete krivce od nedužnih, vi ste znali da odvojite krvnika Pavelića i njegove ustaše od poštenog hrvatskog naroda, i to je takođe jedna velika vaša zasluga u današnjoj borbi. Svi narodi danas čvrsto stoje u bratskoj zajednici i zato se uspjesi i postižu. Pitam ja vas, da li bismo mi mogli izdržati 19 mjeseci kada ne bismo imali bratstvo i jedinstvo naroda, zar bismo bez toga pobrali ovakve uspjehe kakve smo postigli? Ne bismo, jer bi nas neprijatelj razjedinjene savladao brzo. A eto mi danas vidimo puške, topove, mitraljeze koje ste vi sami u borbi zaplijenili od neprijatelja i nanijeli fašističkim okupatorima velike udarce, nanijeli ste udarce okupatorima koji su imali paklene namjere da potpuno istrijebe naše narode.

Drugovi i drugarice, mi smo u našoj oslobodilačkoj borbi imali jake neprijatelje – okupatore i njihove ustaške i nedićevske sluge, ali mi smo dobili još jednog opasnog neprijatelja u licu Draže Mihailovića i londonske izbjegličke vlade. Ovi neprijatelji unijeli su razdor u redove jednog dijela boraca za slobodu, u redove naroda Crne Gore,

* Tito ima u vidu pokolje koji su izvršile ustaše 1941. godine. — *Red.*

Hercegovine, Bosne itd. i poveli ih na krivi put, na put službe okupatorima, krvnim neprijateljima naših naroda. Međutim, većina poštenog naroda nije pošla za njima i ona se i danas bori protiv okupatora i njegovih pomagača. I šta se dogodilo? Mi smo pobjeđivali i vanjskog i unutarnjeg neprijatelja. Ruka nije zadrhtala ni kada je trebalo obračunati i s rođenim ocem ako je on prišao izdajnicima, četnicima.

Vi ste u isti čas shvatili da je vaša borba samo jedan dio velike borbe na čijem čelu stoje Sovjetski Savez i njegova herojska Crvena armija. I poslije ovih naših velikih pobjeda mi vidimo ko će pobijediti. Mi smo se digli kada je, osim Sovjetskog Saveza, cio svijet drhtao pred njemačkom imperijalističkom silom. Mi smo tako reći jurišali na nebo, jurišali smo protiv svih sila koje su se okomile na našu porobljenu zemlju. A danas, danas je perspektiva za nas jasna – mi ćemo pobijediti jer smo narasli u veliku vojsku, jer nas napaja zajednički duh bratstva i jedinstva, zajednička vjera u pobjedu Crvene armije i u našu pobjedu.

Danas, kad slavimo Božić na oslobođenoj teritoriji, mi vidimo, drugovi, da ga slavimo pod mnogo boljim uslovima nego prošle godine, a duboko smo uvjereni da i idući Božić neće biti u ovakvim uslovima kao danas. Vi ćete ga slaviti pod još boljim uslovima, vi ćete ga slaviti slobodni na svojoj slobodnoj grudi.

Dok mi ovdje proslavljamo ovaj praznik, tamo na sjeveru, na Kavkazu, Crvena armija uništava fašističku ratnu mašinu. Fašistički osvajač već osjeća da su njegovi dani izbrojani. To više nije fraza; činjenica je da je njemačka vojska već djelimično u rasulu. Ona pobijeđena bježi glavom bez obzira. Kod Dona, u pravcu Rostova, idu crvenoarmejci da im presijeku vojsku na Kavkazu. Na centralnom frontu Crvena amrija juri prema litvanskoj granici i nije daleko čas kada će i ova hitlerovska armija biti odsječena od svoje baze — Njemačke. Tako mi vidimo da samo Sovjetski Savez daje odlučan otpor fašizmu između svih vojnih sila Saveznika. Sovjetski narodi ustali su kao jedan da pobijede osvajačku fašističku Njemačku i njene trabante. Šta je to što je omogućilo ovu silnu pobjedu nad fašističkom ratnom mašinom, pobjedu kakvu nikad niko nije zapamtio? Prvo, pobjeda je moguća zato što na čelu te borbe stoji genijalni vođa i strateg drug Staljin. Drugo, zato što tu borbu vodi herojska Boljševička partija. Treće, zato što su se kroz 25 godina stvarali bratstvo i jedinstvo naroda na jednoj šestini Zemljine kugle. Četvrto, zato što je Crvena armija – armija naroda, koju on svim silama pomaže u pozadini. Eto, to su faktori koji su omogućili da osvajački fašizam doživljava sve veće i teže poraze i da propadne u najskorije vrijeme.

I kod nas ne bi bilo pobjeda i uspjeha da se u redovima Narodnooslobodilačke vojske nisu borili Srbi, Hrvati, Slovenci, Muslimani, Crnogorci, Hercegovci itd. i da se ti redovi svaki dan ne

popunjavaju novim borcima. Vi ste, drugovi, vojska naroda, i vi imate častan zadatak ne samo da uništavate unutrašnje i spoljne neprijatelje, već i da svuda kuda budete prolazili, u svakom selu, širite bratstvo među narodima, jer je to bratstvo velika zaloga naše konačne pobjede nad fašizmom.

Drugovi i drugarice, mi se danas ne borimo samo za uništenje fašističkog osvajača već i za našu srećniju budućnost. Među vama nema nikog, u Krajini nema čovjeka koji bi želio da se povrati ono što je bilo. Mi danas lijemo svoju dragocjenu krv da iz nje procvjeta srećnija budućnost za naša buduća pokoljenja. Mi smo pokoljenje koje pati, ali mi smo ti koji našim potomcima stvaramo bolji i srećniji život.

Narod je stvorio svoju vojsku da mu ona ostvari mir zauvijek. A to će biti samo onda ako se narod i dalje bori i ako zadrži vlast u svojim rukama. Mi nećemo nikada dozvoliti da se ikada povrate na vlast oni tipovi koji bi naše sinove i kćeri opet poveli na ratnu klanicu za svoje interese.

Mi imamo pred sobom još teških borbi, ali, vjerujte meni, drugovi, mi smo najteže prošli. Fašizam osjeća da mu idu zadnji dani i u svom bijesu on će sve pokušati. Ali, mi ćemo ga pobijediti. Mi ćemo na njegovim kostima stvarati našu budućnost, nove gradove i sela, naša će zemlja procvasti. I vi nećete pustiti pušku iz ruku dok to ne bude ostvareno.

Ja vas pozivam da se dalje borite isto tako uporno protiv svih neprijatelja kud god vas bude vodio Vrhovni štab, da se borite protiv narodnih izdajica, da se borite za mir i našu sretnu budućnost.

Da živi naša Narodnooslobodilačka vojska!
Da žive naši junački Krajišnici!
Da živi naša herojska Kozara!
Da živi Sovjetski Savez!
Da živi herojska Crvena armija!
Da žive naši saveznici!

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

[7. januar 1943,
selo Jasenica]

A-VII, Fond NOR, kut. 12,
reg. br. 2–1.

[ZDRAVICA NARODU I BORCIMA PODGRMEČA]

Ja sam protivnik fraza, ali sve ono što sam ovdje doživio duboko me dira. Narod se ne vara ako ima povjerenje u naše vodstvo. Mi nikada nismo išli za nikakvim politikanstvom, nego samo za oslobođenjem naroda.

Nikada nisam sumnjao u vjernost naših boraca i vaše riječi mi padaju kao veliko zadovoljstvo. Mi smo bili uvijek obavezni da vodimo borce do uspjeha. Mi ne možemo ni danju ni noću biti a da ne mislimo na svoju dužnost o borbama i uspjesima. Moramo biti svjesni toga da borba traži žrtve. Mi moramo voditi borbu tako da barem sačuvamo cvijet našega naroda koji će izgrađivati budući svijet, moramo voditi računa da postignemo maksimum uspjeha s najmanje gubitaka najdragocjenije krvi. Mi smo spremni bez predomišljanja da damo svoje živote. Ovdje u Krajini mi smo našli razumijevanje za politiku bratstva, mi smo uvijek vjerovali u Krajišnike i u tome se nismo prevarili.

Današnju prekretnicu ne shvataju mnogi, a to je najznačajnija prekretnica u historiji svijeta. Nastavimo borbu do konačne pobjede, makar plodove naše borbe uživali samo naši potomci, pa makar u ovoj borbi mi svi položili svoje živote.

[7. januar 1943, selo Jasenica]

A-VII, Fond NOR, kut. 12,
reg. br. 4–1.

[GOVOR NARODU PODGRMEČA][268]

Braćo i sestre,

Ja vam predajem pozdrav Vrhovnog štaba, čestitam vam božićne praznike i Novu godinu i želim da iduću godinu provedete u još boljim uslovima nego što ih danas provodite. Ovaj Božić slavimo u znaku borbe, ali i duboke vjere i sigurnosti u pobjedu ove pravedne narodnooslobodilačke borbe. Ja sam radostan što se baš danas nalazim kod vas, u Bosanskoj krajini, koju ste vi svojim herojstvom sačuvali od krvnika naših naroda. Prolazeći kroz Podgrmeč ja nisam vidio popaljenih kuća, a to je veliki rezultat vaše borbe da sačuvate svoje gole živote, svoja sela i domove. Ja sam isto tako uvjeren da ste vi spremni da pomognete i ostalim krajevima naše zemlje da se oslobode, da pomognete Srbima, Hrvatima i ostalim našim narodima da na svojim popaljenim domovima, da na zgarištima izgrade nove domove i bolji i srećniji život.

Drugovi i drugarice, ja sam radostan što mogu da vidim vašu ogromnu ljubav i povjerenje prema našoj Narodnooslobodilačkoj vojsci, prema našem velikom savezniku Sovjetskom Savezu. Ja vam kažem da niko nije pokazao toliko požrtvovanje i toliku ljubav prema ovoj našoj borbi kao vi. Ja gledam vaše žene kako iznose i poklanjaju svoje rukotvorine našoj vojsci, rukotvorine koje su one radile uz svjetlost lojanica. Recite mi, drugovi, koja je vojska doživjela nešto takvo u našoj zemlji osim naše? Tako jedinstvenog bloka fronta i pozadine nikada nije bilo u historiji naših naroda. A to je velika zaloga naše pobjede.

Danas vam mogu reći, drugovi, da se možete nadati da idući Božić možete provesti mnogo bolje nego danas. Naša herojska Crvena armija danas goni, goni, goni i goni neprijatelja. Fašistički bandit trpi poraz za porazom, on propada. Ogromne snage sovjetske pozadine digle su se radeći noć i dan, žrtvujući sve da pobjeda bude što skorija, a Crvena armija svakodnevno zadaje neizlječive udarce njemačkom okupatoru.

Drugovi i drugarice, vi ste stub i temelj naše Narodnooslobodilačke vojske u ovom sudbonosnom času; vi ste u prvim redovima boraca za osvetu nečuvenih zvjerstava i krvološtava nad našim narodima. Neka nikad ne ugasne vaša mržnja prema krivcima za ta zločinstva; budite osvetnici svojih sestara i braće zvjerski ubijenih.

Drugovi Krajišnici, budite ponosni što se nalazite u prvim redovima borbe za slobodu kako u vojsci tako i u pozadini.

Ovaj veliki praznik koji su praznovali vaši očevi, djedovi i pradjedovi vaši, vi danas praznujete s vjerom u bolju budućnost, jer mi smo izvršili prvi zadatak: spriječili smo neprijatelja u njegovoj perfidnoj namjeri da posvađa naše narode, spriječili smo međusobni pokolj naroda. Spriječili smo njemačkog osvajača, koji ustaše upotrebljava kao oruđe da pomoću njih istrijebi sve Srbe. Spriječili smo da okupator pomoću četnika istrijebi Hrvate i Muslimane, spriječili smo ih jer smo mi svi skupa Slaveni. Mi, Slaveni smo sastavni dio naše braće Rusa, naroda kome danas odaju priznanje svi narodi svijeta, pa makar se to mnogo i ne sviđalo raznim reakcionarima u nekim zemljama. I mi smo ponosni što smo se do danas tako uspješno borili rame uz rame s bratskim Sovjetskim Savezom.

Narodi Jugoslavije, blagodareći svojim legendarnim partizanima, čija djela zadivljuju čitav svijet, poznati su ne samo u bratskom Sovjetskom Savezu već i u cijelom svijetu. Šta bi bilo od hrvatskog naroda da hrvatski partizani ne peru sramotu koju su nanijeli ustaše njegovom imenu? Šta bi bilo od srpskog, slovenačkog i drugih naroda Jugoslavije da nisu ustali u borbu protiv okupatora, da se nisu okupili najbolji sinovi naroda Jugoslavije koji se bore za našu čast i slobodu? Šta bi bilo od nas da mi nismo kovali jedinstvo i bratstvo naroda, da nismo kovali jedinstvo fronta i pozadine? Njemački fašistički okupator uspio bi u svojoj zločinačkoj namjeri da nas potpuno istrijebi.

Mi, drugovi, imamo pred sobom još teške zadatke i borbe. Ali mi danas imamo već našu Narodnooslobodilačku vojsku, izraslu iz naroda, čedo naroda, koju on čuva, hrani, odijeva i obuva. Naša vojska nema magacina, vojnih liferanata, ali ona ima svoju monolitnu pozadinu. Naš front je jedinstven i on je zaloga naše konačne pobjede. I mi idemo smjelo naprijed u buduće, nove borbe, oslanjajući se na snagu, jedinstvo i bratstvo naroda, da zadamo što veće i konačne udarce njemačkom fašističkom osvajaču.

Pozivam vas danas da se ne date zavesti ni od koga, a najmanje od onih kojih nigdje nije bilo onda kada su naše narode klali, ubijali, pljačkali i palili nam kuće i ognjišta. Gdje su bila onda ta gospoda kada je ustaški nož klao našu djecu, naše žene, sestre, majke i očeve? Oni su pobjegli sramno u London i druge zemlje, a narod je ostao sam sa svojom sudbinom. Našem narodu oni više nisu potrebni. Naš je narod znao da se sam bori i pobjeđuje u najtežim danima svoje historije, pa će znati da bez njih sobom i upravlja kad uništi svoje neprijatelje.

[7. januar 1943, selo Jasenica]

A-VII, Fond NOR, kut. 12, reg. br. 1-1.

[IZVRŠNOM KOMITETU KOMUNISTIČKE INTERNACIONALE]

Štab Prve [proleterske] udarne divizije izvještava: 2. i 4. januara jedinice ove dvizije vodile su uporne borbe na sektoru Banjaluka – Prnjavor protiv njemačkih i ustaških jedinica koje su pokušale da nastupaju.[269] U isto vrijeme druge jedinice ove divizije vodile su uporne borbe na sektoru Teslić – Doboj – Maglaj – Derventa s velikim njemačkim i ustaškim snagama koje su pošle u napad. Neprijatelj je bio zadržan i naneseni su mu veliki gubici.[270] Zarobljeno je na ovom sektoru još 200 vojnika i 10 oficira. Svega na ovom sektoru posljednjih dana zarobljeno je 1200 vojnika i 34 oficira.

Razbijeni, malobrojni ostaci Mihailovićevih četnika u srednjoj Bosni prebacili su se na lijevu obalu ove rijeke [Vrbasa], ali ih i ovdje sada goni i uništava jedan dio naše Krajiške divizije.[271] Ovih dana na Manjači je razbijen jedan njihov manji odred.[272] Ubijeno je mnogo četnika i njihov komandant ozloglašeni Sekulić [Dragomir].

Glavni štab Hrvatske javlja: jedinice Trinaeste [proleterske] i Četvrte udarne brigade, poslije 24-časovne uporne borbe potpuno su razbile ustaše kod Krašića.[273] Ubijeno je 200 ustaša i 100 ranjeno. Zarobljeno je 315 ustaša i među njima 80 domobrana; 40 domobrana prešlo je u partizane.

Potpuno je razbijen 33. i 35. ustaški bataljon. Narod srdačno dočekuje naše jedinice. Očišćeno je 6 opština, i to: Krašić, Kalne, Sveta Jana, Sošice, Vidovica i Godotović. Naši gubici: 38 ubijenih i 52 ranjena. Zaplijenjeno 400 pušaka, 7 teških mitraljeza i 10 puškomitraljeza, 2 teška bacača, nekoliko stotina mina, 30 000 metaka, jedan ispravan kamion, 2 motocikla i mnogo drugog materijala.

U ovoj borbi naročito se istakla Trinaesta udarna brigada »Rade Končar«.

Jedinice jedne druge hrvatske divizije zauzele su Saborsko i nastupaju dalje.[274]

Jedinice Pete operativne zone u Gorskom kotaru razrušile su željezničku prugu između Gomirja i Vrbovskog, zbog čega je 14 dana bio obustavljen saobraćaj.

Štab Četvrte dalmatinske operativne zone – Sekcija ratne mornarice – izvještava: 31. decembra [1942] i 1. januara 1943. naši partizani – mornari preduzeli na južnom Jadranu akcije na vojne

brodove s namirnicama i u toku dva dana zaplijenili 5 manjih čamaca s namirnicama u težini od sto pedeset hiljada kilograma.[275]

Drugog januara jedan talijanski vojni brod [napao je] na našu malu luku Podgora i pokušao da iskrca vojsku kako bi oslobodio zarobljene čamce. Naši mornari su pripustili talijanske brodove na blisko rastojanje i otvorili vatru. Neprijatelj je odbijen i oštećen, zarobili smo samo jedan brod.[276]

8. januar 1943. Valter
[Bihać]

A-CKSKJ, Fond CKKPJ-KI, reg. br. 1943/7. *Prevod s ruskog*

ŠTABU I BOSANSKOG NOU KORPUSA[277]

U posljednjim operacijama, krajem prošle godine izvjesne naše jedinice imale su teške i osjetne gubitke. Naročito su bili ogromni gubici u starješinskom kadru. Iznosimo, radi primjera, gubitke I bosanskog korpusa u bojevima oko Bihaća, Bosanskog Novog i Sanskog Mosta. Tako je I krajiška brigada u tim bojevima imala 448 boraca izbačenih iz stroja, od kojih 93 mrtva, II krajiška brigada imala je 338 izbačenih iz stroja, od kojih 91 mrtav (od ovih 62 borca pripadali su komandnom kadru), IV krajiška brigada imala je 77 mrtvih i 97 ranjenih (od kojih jedan komandant bataljona i 3 zamjenika komandanata bataljona).

Takođe, osjetne gubitke imale su i sljedeće jedinice: I hrvatski korpus u operacijama oko Dvora i Novog i II proleterska divizija u bojevima oko Livna.

Ispitujući stvarne uzroke ovakvih teških gubitaka, ovaj štab došao je do sljedećih zaključaka:

1) Slabo i nedovoljno vođenje računa i brige o ljudima. Nadležni štabovi i rukovodeći drugovi uopšte pri projektovanju i izvođenju operacija nisu nastojali da postavljene zadatke izvršavaju s minimumom žrtava. Drugim riječima, pretpostavljeni štabovi nisu dovoljno ispitali sve uslove za izvršenje dobivenog zadatka i prema tome nisu donosili najcjelishodnije i najrealnije odluke da se zadaci izvršavaju u potpunosti i sa što manje žrtava.

2) Pripreme za operacije nisu bile temeljito i svestrano izvršavane u duhu vladajuće situacije, tj. kako su to nalagale vrsta i težina postavljenog zadatka.

3) Samo upravljanje i rukovođenje u odnosnim bojevima i borbama, kako viših tako i nižih starješina, nisu bili na zavidnoj visini. Naročito se ispoljilo nesnalaženje komandovanja u situacijama kada se operacije usljed nepredviđenih neprijateljskih otpora nisu razvijale po projektovanom planu, već je trebalo, saobrazno razvoju situacije na bojištu, vršiti pregrupisavanje snaga, odnosno prenositi težište borbe s jednog mjesta na drugo i na taj način ispoljiti gipkost i elastičnost, brzo snalaženje i blagovremeno odlučivanje u komandovanju. U takvim prilikama obično se ostajalo tvrdoglavo i uporno pri planu donijetom ranije, prije početka borbe, čije je izvršenje zahtijevalo nesrazmjerne žrtve.

4) Projektovane operacije nisu bile koordinirane, tj. nije bilo između angažovanih jedinica u borbi sadejstva, saradnje i saglasnosti u radu, niti je bila zastupljena jednovremenost akcije. Usljed ovoga pojedine jedinice bile su prinuđene da trpe znatno više gubitaka nego što bi inače imale da su bile obezbijeđene veza i jednovremenost dejstva.

5) Slabi i nepotpuni podaci o jačini i rasporedu neprijatelja. Nije se poklanjala dovoljna pažnja službi obavještavanja i izviđanja: o jačini, rasporedu i namjerama odnosnih neprijateljskih snaga, i to kako prije početka akcije tako i u toku izvođenja borbi. Usljed ovoga je situacija u momentu angažovanja izvjesnih jedinica bila nejasna, nerasvijetljena i neizvjesna. Angažujući jedinice na ovakav način, i starješine su bile iznenađene organizovanim neprijateljskim otporima, a usljed čega je ljudstvo bilo izloženo znatnim gubicima.

6) Slaba i nedovoljna obučenost trupa. Mlade i neiskusne jedinice, bez borbenog iskustva i rutine i bez prethodne obuke, uvođene su odmah, neposredno, u teške zadatke, gdje su se usljed nepoznavanja savremene borbe i modernih borbenih sredstava uopšte slabo snalazile i zbog toga bile izložene vrlo teških gubicima.

Ovakvi teški i izlišni gubici naših jedinica, uglavnom prouzrokovani naprijed iznijetim činjenicama, u znatnoj mjeri su oslabili borbenu sposobnost i vrijednost ovih jedinica za buduće zadatke.

Nije potrebno naglašavati kolike su teškoće u pogledu popunjavanja naših jedinica ljudstvom, u kadrovima naročito. Ponovljeni ovakvi gubici mogli bi naše jedinice toliko oslabiti i onesposobiti u tolikoj meri da za duže vrijeme ne budu u stanju da izvrše ni najlakše i najprostije zadatke. Najzad, danas je potrebno izvjesno duže vrijeme da mladi borci odnosno starješine kojima se naknadno popunjavaju naše jedinice, steknu potrebno iskustvo i rutinu, te da se mogu uvesti u teže borbe.

Da se ne bi u budućim operacijama ponovile ovakve krupne greške našeg komandnog kadra,

NAREĐUJEM

a) U našem oslobodilačkom ratu najveću dragocjenost predstavljaju naši borci-ratnici. Njima se ima pokloniti glavna i prvenstvena pažnja kako u borbi tako i van borbe, svagda i u svima prilikama uopšte. To je prva i osnovna dužnost svih staješina u našoj vojsci.

Neosporno je da naša borba traži žrtve. Naši su borci spremni da polože svoje živote za izvršenje postavljenih zadataka.

Osnovno je pravilo za svakog starješinu da dobivene zadatke izvršava bez žrtava odnosno s minimumom žrtava. Ako se žrtve moraju dati, onda se svaka data žrtva mora, s jedne strane, dobro proučiti i proračunati, a zatim u toku borbi trostruko nagraditi najtežim i najosjetljivijim gubicima naših neprijatelja. Izvršavati

zadatke u potpunosti i s najmanje žrtava – u tome se i sastoji vještina komandovanja i vođenja trupa u ratu.

b) Pripreme za operacije izvoditi temeljito i svestrano. Potrebno je prethodno ispitati sve uticajne činjenice na izvršenje postavljenog zadatka, pa tek onda, poslije detaljne procjene svih vladajućih okolnosti, uzimajući u obzir momente koji će vjerovatno nastupiti u toku izvođenja dotične operacije, pristupiti izboru najcjelishodnijeg i najboljeg rješenja i najbolje odluke za konkretnu situaciju. Tek poslije ovoga pristupiti razradi detaljnih planova, koje u vidu zapovijesti dostaviti potčinjenim jedinicama, upoznajući sve učesnike s ulogom i zadacima, taktičkim i borbenim postupcima koje je potrebno primijeniti u cilju potpunog izvršenja postavljenog zadatka s minimumom žrtve.

c) Starješine moraju svakog trenutka dobro poznavati snage i sredstva kojima raspolažu. Obavezno, u svim prilikama starješine moraju poznavati stanje sopstvene jedinice i znati šta je njihova jedinica u stanju da dâ u izvjesnoj situaciji, pa prema tome dodjeljivati joj i odgovarajuće zadatke.

Moralna i fizička snaga trupe, s njenim naoružanjem, borbenim iskustvom, rutinom i vještinom komandovanja, čini borbenu sposobnost, odnosno borbenu vrijednost izvjesne jedinice.

Ukoliko vrsta i težina postavljenog zadatka nisu u srazmjeri s borbenom vrijednošću dotične jedinice u izvjesnoj taktičkoj situaciji, starješine su dužne da svoje jedinice angažuju pod najpovoljnijim uslovima, gdje brojna i tehnička nadmoćnost neprijatelja ne može doći do izražaja.

d) Vještina vođenja trupa u stvari počinje od momenta angažovanja odnosne jedinice u borbi. To mora biti poznato svim starješinama.

U upravljanju i rukovođenju borbom moraju se sve starješine vježbati i temeljito pripremati za svaku projektovanu operaciju, tako da postanu pravi majstori u komandovanju u svakoj taktičkoj radnji.

Komandovati znači predviđati. To znači: starješine treba da predvide i pažljivo ispitaju sve šta se može u toku projektovane operacije dogoditi i da budu spremni da brzo pariraju svakoj neprijateljskoj radnji. Starješine moraju biti neprekidno u toku događaja i budno pratiti na bojištu razvoj situacije, brzo misliti, brzo se odlučivati i energično sprovoditi donijete odluke u djelo. Zato je neophodno da se jedinice drže čvrsto u ruci u toku operacija. Ne smije se nijednog trenutka desiti da jedinice ostanu bez komandnog uticaja svojih starješina. A ako se ovo dogodi, onda raditi u duhu dobivenog zadatka, saobrazno vladajućoj situaciji, razvijajući maksimum korisne inicijative i aktivnosti u radu uopšte.

e) Obavještajnoj službi, službi izviđanja i obezbjeđivanja moraju sve starješine pokloniti naročitu pažnju. U tom smislu već su do sada nekoliko puta izdata potrebna naređenja od strane ovoga štaba.

Od pravilno organizovane službe obavještavanja, izviđanja i obezbjeđenja zavisi i pravilnost pojedinih odluka u konkretnim situacijama. Kao osnovni elementi za donošenje odluke svakog starješine jesu: stanje kod neprijatelja (raspored, jačina, sastav i namjera). U službi obavještavanja i izviđanja prikupljanju ovih podataka posvetiti prvenstvenu pažnju.

f) Veći broj naših starješina i mlađih boraca je bez borbenog iskustva i rutine. Ovakve mlade i neiskusne starješine i borce ne treba uvoditi u akcije bez prethodne obuke i izvježbanosti u rukovanju raspoloživim borbenim sredstvima i u upotrebi tih sredstava.

Odmah preduzeti obuku jedinica u izvođenju svih taktičkih radnji, a naročito napada i odbrane, gonjenja i odstupanja.

Pri štabovima brigada obrazovati desetodnevne kurseve za komandante bataljona i komandire četa, s kojima izvoditi obuku u upravljanju i rukovođenju borbom četa odnosno bataljona u raznim konkretnim situacijama.

Takođe, u istom smislu, pri štabovima divizija obrazovati isti ovakav kurs za komandante brigada i njihove zamjenike.

Sve jedinice naročito treba izvježbati i obučavati u sljedećem:

1) obuka, rukovanje i upotreba naših borbenih sredstava;

2) upoznavanje s osobinama, dejstvom i upotrebom neprijateljskih borbenih sredstava i načinom zaštite od njih;

3) upoznati ih s našom taktikom, tj. s našim taktičkim i borbenim postupcima;

4) upoznavanje ljudstva s metodama ratovanja naših neprijatelja, tj. s njihovim taktičkim i borbenim postupcima.

Ovu obuku izvoditi svakodnevno i neprekidno, kad god to dozvoljava situacija na frontu dotične jedinice.

O stanju vojnostručne spreme i izvježbanosti starješina i boraca dostavljati ovome štabu petnaestodnevni izvještaj.

Pripremajući, projektujući i izvodeći operacije u duhu ove naredbe, starješine će biti u stanju da sve postavljene zadatke izvršavaju blagovremeno, u potpunosti i s najmanje žrtava. Boreći se na ovakav način, naše jedinice neće nikad pretrpjeti izlišne i suvišne gubitke niti dati žrtve koje nisu u srazmjeri s postignutim rezultatima borbe. Najzad, što je bitno, jedinice će steći povjerenje u svoje starješine kad uvide da ih rukovodioci pametno i razumno, vješto i majstorski vode kroz sve bojeve i borbe. Na taj način rastu ugled i autoritet starješina.

Prednju naredbu dobro proučiti, saopštiti svim nadležnim štabovima i starješinama i u duhu iste izdati potrebna uputstva i naređenja.

Ova naredba je dokumenat trajne vrijednosti, strogo povjerljive prirode i ne smije pasti u ruke neprijatelja.

Prijem ove naredbe potvrdite.

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

8. januar 1943. Vrhovni komandant
[Bihać] Tito

A–VII, Fond NOR, kut. 7, reg. br. 4/3–1.

[ODSJEKU VRHOVNOG ŠTABA NOV I POJ ZA VOJNE VLASTI U POZADINI] NAREDBA O OBRAZOVANJU I USTROJSTVU VOJNIH VLASTI U POZADINI[278]

Naredba Vrhovnog štaba NOV i POJ od septembra 1942. god. o obrazovanju pozadinskih vojnih vlasti* mijenja se i glasi:

Naredba Vrhovnog štaba NOV i POJ o obrazovanju i ustrojstvu vojnih vlasti u pozadini

U cilju savlađivanja svih zadataka narodnooslobodilačke borbe u pozadini naše vojske i radi usklađivanja rada građanskih i vojnih vlasti, ima se na oslobođenoj teritoriji sprovesti organizacija vojnih pozadinskih vlasti preko Odsjeka Vrhovnog štaba za vojne vlasti u pozadini i ovakvih odsjeka kod glavnih štabova NOV i PO Hrvatske, Bosne i Hercegovine, Slovenije, Srbije, Vojvodine i Crne Gore. Usljed specijalnih vojno-političkih uslova i radi olakšanja i ubrzanja rada nižih organa vojnih vlasti u pozadini, ovlašćuju se glavni štabovi da u pojedinim svojim oblastima formiraju oblasne odsjeke za vojne vlasti u pozadini. Tako se Glavni štab NOV i PO Hrvatske ovlašćuje da formira takav odsjek za Dalmaciju pri Štabu IV operativne zone, za Slavoniju pri Štabu III operativne zone, a Glavni štab NOV i PO Hercegovine i Bosne osnovaće takav oblasni odsjek pri Štabu I bosanskog korpusa.

Odsjeci za vojne vlasti u pozadini kod glavnog štaba podređeni su Odsjeku Vrhovnog štaba za v[ojne] v[lasti] u p[ozadini]. Oblasni odsjeci podređeni su odsjecima kod glavnih štabova. Komande područja, komande mjesta i postaje partizanskih straža kao izvršni organi vojnih vlasti u pozadini odgovorne su za svoj rad odsjecima kod glavnih štabova odnosno oblasnim odsjecima.

A. Ustrojstvo vojnih vlasti u pozadini

1. Odsjek V[rhovnog] š[taba] za v[ojne] v[lasti] u p[ozadini] organizuje, rukovodi i kontroliše sve organe vojnih vlasti u pozadini oslobođene teritorije. Njegova je uloga direktivna, instruktivna i kontrolna. Ove svoje zadatke vrši preko odsjeka za v[ojne] v[lasti] u p[ozadini] kod glavnih štabova, preko kojih izdaje naređenja opšte naravi svim organima vojne vlasti u pozadini.

* Tu naredbu vid. u 12. tomu. – *Red.*

Radi povećanja ekspeditivnosti u radu, Odsjek V[rhovnog] š[taba] za v[ojne] v[lasti] u p[ozadini] održavaće neposrednu vezu s oblasnim odsjecima po sporazumu s nadležnim štabovima i uz njihovo obavezno obavještavanje i savjetovanje s njima.

Komande područja šalju izvještaje u dva primjerka, i to jedan za glavni ili operativni štab i jedan za Odsjek pri Vrhovnom štabu. Svi organi vojnih vlasti u pozadini, u slučaju naročite potrebe i hitnosti stvari, dužni su izvršiti naređenje Odsjeka V[rhovnog] š[taba] za v[ojne] v[lasti] u p[ozadini] i odgovarati njegovim zahtjevima i kada iste dobiju neposredno od njega.

Odsjeci kod glavnog štaba ili oblasti mogu između sebe saobraćati preko Odsjeka V[rhovnog] š[taba] ili neposredno uz obavezno obavještenje Odsjeka V[rhovnog] š[taba]. Komande područja i komande mjesta mogu takođe saobraćati međusobno neposredno u slučaju hitne potrebe, uz obavezno obavještenje o tome nadležne više komande.

2. Teritoriju svake komande područja, kao i podređenih iz komandi mjesta i njihovo sjedište određuju odsjeci kod glavnih štabova ili oblasni odsjeci. Broj postaja partizanskih straža, njihovu jačinu, rejone i sjedišta određuju komande područja uz saglasnost odsjekâ kod glavnih štabova ili oblasti.

3. Na čelu Odsjeka V[rhovnog] š[taba] za vojne vlasti u pozadini stoji šef Odsjeka, koji za svoj rad odgovara Vrhovnom štabu NOV i POJ. Za sve poslove raznih odsjeka V[rhovnog] štaba koji se izvršuju preko komandi područja i komandi mjesta i postaja partizanskih straža ili preko organa ostalih odsjeka V[rhovnog] š[taba] koji se postavljaju pri komandama područja i komandama mjesta, šef Odsjeka za vojne vlasti u pozadini održavaće stalnu vezu i saradnju sa šefovima nadležnih odsjeka.

Na isti način kao u Odsjeku V[rhovnog] š[taba] ima se organizovati rad i odsjeka kod glavnog štaba ili oblasti.

4. Na čelu komande područja stoji komandant područja, kojeg postavlja nadležni pokrajinski ili oblasni odsjek za v[ojne] v[lasti] u p[ozadini]. Komandant područja potpisuje sva naređenja za svoje područje. Pored komandanta, nadležni odsjek postavlja i zamjenika i pomoćnika komandanta, te dodjeljuje komandi područja na službu potreban broj lica, prvenstveno drugova i drugarica koji su manje sposobni za borbenu liniju usljed rana, bolesti, manje izdržljivosti. Za odsjek komande područja kojim oni rukuju, potpisuju akta pomoćnik i zamjenik komandanta, a zamjenik i pomoćnik komandanta mogu potpisivati umjesto komandanta samo u njegovom odsustvu. Niko drugi od lica zaposlenih u komandi ne može potpisivati akta ni rukovati pečatom komande.

5. Kao svoje organe komanda područja ima svoje komande mjesta i partizanske straže, a seoske straže, koje formiraju narodnooslobodilački odbori, stoje takođe pod kontrolom nadležne komande

mjesta, koja ih za određeni zadatak može pripojiti najbližoj partizanskoj straži.

Komande mjesta u pozadini postavljaju se samo u većim mjestima ili važnim čvorovima. Svaka komanda mjesta ima komandanta, zamjenika komandanta i pomoćnika komandanta, kao i drugo pomoćno osoblje. Komandanta, zamjenika i pomoćnika i ostalo pomoćno osoblje u komandi mjesta postavlja nadležni odsjek za v[ojne] v[lasti] u p[ozadini].

6. Komande mjestâ ustanovljavaju se u svakom novoosvojenom gradu ili važnijem mjestu od strane štaba koji rukovodi operacijama na tome sektoru, dajući potrebno osoblje iz svojih operativnih jedinica dok odsjek za v[ojne] v[lasti] u p[ozadini] ne bude u mogućnosti da u tim komandama postavi stalno osoblje.

7. Različni odsjeci glavnih štabova odnosno Vrhovnog štaba, kao: ekonomski, tehnički, sanitetski, vojnosudski, obavještajni, pri komandama područja i komandama mjesta stvaraju svoje odsjeke u kojima oni postavljaju potrebno osoblje. Ovi odsjeci po komandama područja i mjesta stoje pod direktnim rukovođenjem i kontrolom šefova svojih odsjeka pri glavnom odnosno Vrhovnom štabu, ali njihov rad stoji i pod kontrolom nadležnog odsjeka za v[ojne] v[lasti] u p[ozadini] i nadležne komande područja.

8. Pri svakoj komandi područja obrazuje se vojni sud područja s imenom dotičnog područja (na primjer: Vojni sud bihaćkog područja). Ovi sudovi rade prema propisima koji su za vojne sudove propisani od Vrhovnog štaba NOV i POJ.

9. Svaka komanda područja ima svoj politički odsjek i sanitetski odsjek. Političkim odsjekom rukovodi pomoćnik komandanta, ekonomskim odsjekom rukovodi zamjenik komandanta ili lica koja odredi Ekonomski odsjek V[rhovnog] š[taba] odnosno glavnog štaba kao svoje organe pri komandi područja, a ostali odsjeci obrazuju se prema potrebi i po rješenju ostalih odsjeka V[rhovnog] štaba. Pomoćnik komandanta područja kao šef političkog odsjeka svoje komande može za izvjesne poslove primati direktive i neposredno od šefova pojedinih odsjeka Vrhovnog štaba odnosno glavnog štaba koji tim poslovima rukovodi.

10. Na važnijim tačkama, raskršćima itd., gdje i ukoliko postoji potreba za to, ustanovljavaju komande područja postaje partizanskih straža, koje su podređene komandi mjesta na čijoj se teritoriji postaja nalazi. Komandira partizanske straže, njegovog zamjenika, vodnike i desetare određuje komandant mjesta, koji vrši i prijem stražara u službu, uz potvrdu komandanta područja.

11. Odsjeci za v[ojne] v[lasti] u p[ozadini] pod glavnim štabovima ili oblastima mogu pri komandama područja postavljati instruktore i kontrolore koji će u datom području pomagati u cilju poboljšanja rada u komandi područja i u komandama mjestâ. Isto tako, odsjek postavlja instruktore i kontrolore, vojne i političke, pri

komandama mjestâ s dužnošću da poučavaju i kontrolišu partizanske straže.

12. Stupajući na službu partizanski stražari polažu partizansku zakletvu, ukoliko to nisu učinili prije stupanja u ovu službu. Za njih važe svi propisi i disciplina Narodnooslobodilačke vojske. Njihove krivice sude vojni sudovi područja, kao i krivice svih lica zaposlenih u aparatu pozadinskih vojnih vlasti. Disciplinske kazne stražarima izriče komandant mjesta ili, na njegov predlog, komandant područja. Disciplinske kazne za osbolje komandi područja izriče nadležni odsjek za v[ojne] v[lasti] u p[ozadini], a njihove krivice sudi viši vojni sud kod Vojnosudskog odsjeka V[rhovnog] š[taba].

13. Komande područja nose naziv prema mjestu svoga sjedišta ili kraja, na primjer: Komanda livanjskog područja ili Komanda ličkog područja.

Komande mjesta nose naziv prema mjestu gdje se nalaze, npr.: Koman[da] mjesta Cazin.

Postaje partizanskih straža nose isto tako naziv prema svome sjedištu, na primjer: Postaja partizanske straže Mliništa.

14. Svi drugovi i drugarice zaposleni kod pozadinskih vojnih vlasti nose na kapama crvenu petokraku zvijezdu na zelenom petouglom polju čiji se uglovi poklapaju s vrhovima zvijezde. Kao specijalne oznake nosi komandant područja na lijevom rukavu manju petokraku crvenu zvijezdu na odgovarajućem petouglom zelenom polju, a ispod nje tri uspravne zelene pruge, komandant mjesta dvije, a komandir straže jednu. Zamjenici komandanta i komandira, kao i pomoćnici, nose iste znake, ali s položenim crtama. Kontrolori i instruktori nose na rukavu petokraku crvenu zvijezdu oko koje je zelen krug, s tim da politički instruktor ima na zvijezdi izvezene srp i čekić.

B. Dužnost pozadinskih vojnih vlasti

15. Zadaci pozadinskih vojnih vlasti jesu:

a) Mobilizacija ljudstva za NOV i POJ i za pozadinske vojne dužnosti, raspoređivanjem na pozadinske vojne dužnosti za borbenu liniju onesposobljenih drugova i drugarica.

b) Staranje o bezbijednosti i redu na teritoriji svoje nadležnosti, borba protiv pete kolone, izdajstva, panikerstva i sabotaže, protiv špijunaže i svakog oblika služenja neprijatelju, konfiskacija imovine narodnih neprijatelja, evidencija narodnih neprijatelja i sumnjivih lica, hapšenje, isljeđivanje krivice po pomenutim djelima i izvršenje presuda vojnih sudova i komisije za borbu protiv pete kolone.

c) Staranje o ishrani, snabdijevanju i smještaju operativnih trupa i pozadinskih vojnih organa, rukovanje i kontrola vojnih magacina po uputstvima Ekonomskog odsjeka Vrhovnog štaba.

d) Obrazovanje vojnih radionica i slagališta i rukovanje njima, ukoliko njima ne rukuje neposredno Ekonomski odsjek ili Tehnički odsjek Vrhovnog štaba.

e) Qrganizovanje javnih radova po uputstvima Tehničkog odsjeka V[rhovnog] š[taba].

f) Organizovanje sanitetske vojne službe u pozadini po uputstvima Sanitetskog odsjeka V[rhovnog] š[taba].

g) Regulisanje i kontrola saobraćaja po uputstvima Tehničkog odsjeka V[rhovnog] š[taba].

h) Organizovanje obavještajne službe po uputstvima Obavještajnog odsjeka V[rhovnog] š[taba].

i) Organizovanje tijesnog dodira i saradnje s NO odborima i pomaganje NO odbora.

j) Kontrolisanje kretanja građana i vojnika u pozadini, izdavanje legitimacija i propusnica.

k) Obezbjeđivanje bolnica, nadleštava, saobraćajnih linija, vojnih magacina itd.

l) Evakuisanje i obezbjeđivanje ratnog plijena.

m) Zaštita stanovništva od ubistva, pljačke, nasilja i paljevine.

16. *Komandant područja* odgovoran je za rad svih organa vojne vlasti u području, za brza i tačna sprovođenja naredaba Vrhovnog štaba i nadležnog glavnog štaba, za održavanje reda i bezbijednosti i za pravilan drugarski odnos svih organa vojne vlasti prema narodu.

Zamjenik komandanta zastupa komandanta u njegovom odsustvu i rukovodi ekonomskim odsjekom.

Pomoćnik komandanta rukovodi borbom protiv pete kolone kao organ komisije Vrhovnog štaba i organizuje obavještajnu službu.

Na sličan način kao u komandi područja organizovan je rad i u komandi mjesta.

Politički instruktori, koje nadležni pokrajinski ili oblasni odsjek za v[ojne] v[lasti] u p[ozadini], delegira stalno ili privremeno komandama područja, komandama mjesta i postajama partizanskih straža, brinu se za političko izgrađivanje cjelokupnog osoblja pozadinskih vojnih vlasti na povjerenom im sektoru.

Vojni instruktori partizanskih straža brinu se za dalje vojničko vaspitavanje partizanskih straža, za učvršćivanje njihove discipline i za njihovo što veće osposobljavanje za specijalnu službu koju vrše.

Partizanske straže su oružani organi koji stoje pod neposrednom komandom komande mjesta.

18. Dužnosti partizanskih straža jesu:

a) Vršenje svih poslova koji se odnose na mobilizaciju ljudstva u svome rejonu; u ovom cilju prikupljaju podatke za mobilizacione spiskove i spiskove onesposobljenih, ranjenih, bolesnih, poginulih i umrlih partizana i partizana prevedenih na pozadinsku službu.

b) Kontrolišu kretanje pojedinih vojnika u pozadini vodeći o tome naročitu knjigu.

c) Obilaze povjereni rejon, čuvaju na njemu red i bezbijednost, zaštićuju stanovništvo od ubistva, pljačke, nasilja i paljevine, kontrolišu elemente neprijateljske narodnooslobodilačkoj borbi, učestvuju – po naredbi komandanta područja ili šefa odsjeka za v[ojne] v[lasti] u p[ozadini] – u proganjanju narodnih neprijatelja i izvan granica svoga rejona ili svoga područja.

d) Staraju se o prihvatu, smještaju i snabdijevanju prolazećih trupa.

e) Kontrolišu i obezbjeđuju sve vrste saobraćajnih linija i čuvaju i obezbjeđuju vojne objekte u pozadini.

f) Izdaju stanovništvu svoga rejona propusnice za kretanje prema postojećim propisima. Sva lica bez propisnih isprava ili s falsifikovanim ispravama i sva sumnjiva lica, bila ona građanska ili vojna, sprovode nadležnoj komandi mjesta. Vrše po naredbi pretpostavljenih uviđaje, pretrese i hapšenja, a u slučaju hitnosti vrše to i po sopstvenoj inicijativi.

g) Organizuju obavještajnu službu i službu veze u svom rejonu.

h) Kontrolišu rad seoskih straža koje određuje opštinski NO odbor i koje se po naredbi komandanta mjesta, a u slučaju hitne potrebe i po naredbi komandanta postaje, mogu priključiti partizanskoj straži za izvršenje nekog određenog zadatka.

i) Pomažu narodnooslobodilačkim odborima i povjerenicima u sprovođenju naredaba vojne vlasti i odluka samih NO odbora.

Odsjek za v[ojne] v[lasti] u p[ozadini] izradiće sva potrebna uputstva za rad svih svojih područnih organa.

8. januar 1943. Vrhovni komandant NOV i POJ
[Bihać] Tito

A-VII, Fond NOR, kut. 6-A, reg. br. 4-4.

[RADIO-STANICI »SLOBODNA JUGOSLAVIJA«]

Predsjedništvo Antifašističkog fronta žena Jugoslavije moli da [Radio-stanica] »Slobodna Jugoslavija« bar svakih 14 dana daje jednu emisiju posvećenu ženama Jugoslavije. Mi smatramo da je to neophodno zato što je Antifašistički front žena najjača organizacija u Jugoslaviji, koja ima preko sto hiljada članova.

9. januar 1943. Valter
[Bihać]

A–CKSKJ, Fond CKKPJ – KI, reg. br. 1943/9. *Prevod s ruskog*

NAREDBA O IZRADI SPISKOVA OBVEZNIKA NOV I POJ[279]

U vezi s naredbom VŠ NOV i POJ od 1/XI 1942. godine o stvaranju NOV kao redovne vojske, i s ozbirom na mnogo puta i na razne načine izraženu želju stanovništva svih vjera i narodnosti da s oružjem u ruci uzme aktivnog učešća u narodnooslobodilačkoj borbi i na potrebu brzog uništenja neprijatelja i konačnog narodnog oslobođenja,

NAREĐUJEM

da Odsjek Vrhovnog štaba NOV i POJ za vojne vlasti u pozadini odmah pristupi izradi spiskova vojnih obveznika Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije.

U spiskove će se uvesti svi muški stanovnici od navršene 18. godine do navršene 45. godine starosti na cijeloj oslobođenoj teritoriji Jugoslavije kao obveznici prvog poziva. Ovo je obaveza za sve muško stanovništvo, a od žena uvešće se u spiskove samo one, istih godina, koje se dobrovoljno same prijave za prijem u redove boraca NOV i POJ.

U posebne spiskove imaju se obavezno uvesti omladinci od 17 i 18 godina starosti, kao omladinski poziv, a omladinke samo one koje se dobrovoljno jave.

Spiskovi imaju biti gotovi u najkraćem roku.

Odsjek Vrhovnog štaba za vojne vlasti u pozadini izradiće pravilnik po kome će se vršiti izrada spiskova.

Ova naredba stupa na snagu današnjim danom.

9. januar 1943.
[Bihać]

Vrhovni komandant NOV i POJ
Tito

A-VII, Fond NOR, kut. 7,
reg. br. 8-1.

ŠTABU VOJNE ŠKOLE VRHOVNOG ŠTABA NOV I POJ

Po ukazanoj službenoj potrebi obrazuje se Štab Vojne škole Vrhovnog štaba Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije.[280]

Štab Vojne škole sačinjavaju:

komandant: drug Savo Orović;

politkom: drug Milentije Popović;

pomoćnik komandanta: drug Vojislav Đokić;

referent za nastavu: drug Milan Lah.

Štab škole upravlja i rukovodi cjelokupnom nastavom kod slušalaca u školi. On razrađuje nastavne programe i planove, dostavlja ih ovome štabu na pregled i odobrenje i po njima izvodi nastavu kod slušalaca.

Štab škole je neposredno potčinjen i odgovoran za svoj rad Vrhovnom štabu.

Kao organ za izvođenje nastave kod slušalaca postoji pri Štabu škole nastavnički kadar, koji izvodi nastavu u duhu odobrenih nastavnih planova, a pod rukovodstvom Štaba škole. Nastavnički kadar neposredno je potčinjen i odgovoran za svoj rad Štabu škole.

Izvršenju ove naredbe pristupiti odmah.

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

9. januar 1943. Vrhovni komandant
[Bihać]

A-VII, Fond NOR, kut. 7, reg. br. 5-1.

ULOGA BOSANSKE KRAJINE U NARODNOOSLOBODILAČKOJ BORBI[281]

Već 19 mjeseci u Bosanskoj krajini traje narodni ustanak svom žestinom i čak se sve više razvija. Može se reći da je ustanak u Bosanskoj krajini do sada bio uspješniji nego u mnogim drugim krajevima. Oslobođena je najveća teritorija, oslobođeno je mnogo gradova, vođene su bitke velikih razmjera, razbijane su velike neprijateljske snage, iako je često neprijatelj bio nadmoćniji kako brojčano tako i u tehnici. U Bosanskoj krajini postoji oslobođena teritorija gdje neprijateljska pogana noga u toku čitavog oslobodilačkog rata nije uspjela da stane.

Šta je to što je narod i borce Bosanske krajine učinilo tako upornima i tako izdržljivim u ovoj narodnooslobodilačkoj borbi?

To je, prvo, zbog toga što su okupatorski plaćenici – ustaše od samog početka podvrgli srpski živalj u Bos[anskoj] krajini zvjerskom istrjebljivanju, jer je pokolj srpskog stanovništva bio masovniji no u drugim krajevima. Drugo, zbog toga što je bolje nego u ma kojoj drugoj pokrajini, osim Like možda, bio povezan front s pozadinom, jer narod Bosanske krajine u pozadini, naročito žene i omladina, čini natčovječanske napore da pomogne svojim borcima na frontu. Treće, zbog toga što je kroz ovaj dugotrajni proces borbe sve više i više sazrijevala svijest, ne samo kod boraca nego i kod cijelog naroda Bosanske krajine, da je ta njihova borba sastavni dio općenarodnog ustanka u svim zemljama Jugoslavije i da ju je potrebno, uprkos svim žrtavama i teškoćama, dovesti do pobjedonosnog svršetka. Četvrto, zato što podli izdajnički četnici nisu uspjeli da unesu razdor u redove krajiških boraca, kao što im je to uspjelo u istočnoj Bosni, u Crnoj Gori, Srbiji, Hercegovini i drugim krajevima. Narod Bos[anske] krajine je na vrijeme prozrio njihove izdajničke namjere, vidio je njihovo bratimljenje s najvećim krvnicima srpskog naroda – ustašama. Peto, zbog toga što su u toku ove velike oslobodilačke borbe došle do punog izražaja one vrline junaštva koje su vjekovima resile slobodarski narod Bos[anske] krajine. Šesto, zbog toga što Komunistička partija u Bos[anskoj] krajini ima dubokog korijena u narodu, što je dala u Krajini takve legendarne junake kao što su bili Šolaja,[282] Stojanović[283] i mnogi drugi, koji su dali svoje živote za slobodu i sreću svoga naroda. Eto, to su razlozi zašto ustanak u Bos[anskoj] krajini nije bio ugušen, već se, naprotiv, sve više razvija.

Narod Bos[anske] krajine nije se dao zavesti na krivi put od raznih četničkih plaćenika da svoju osvetničku mržnju usmjeri protiv cijelog hrvatskog i muslimanskog naroda, već je, naprotiv, dobro znao razlikovati ustaške zlikovce od ostalog nedužnog svijeta, kao što zna razlikovati i četničke razbojnike od pravih srpskih rodoljuba. U srcima krajiških boraca rasla je i svakim danom sve više raste mržnja, ali samo protiv pravih neprijatelja naroda, protiv talijanskih i njemačkih okupatora, protiv krvoločnih ustaša i mrskih četničkih izdajnika. Baš u tome se i izražava visoka svijest krajiških boraca što njihovo ubojito oružje podjednako pogađa sve neprijtelje naroda –njemačke i talijanske okupatore, ustaške zlikovce i četničke izdajnike. Može se kazati da takva dosljedna borba koju vode Krajišnici protiv svih neprijatelja naroda baš i remeti sve planove njemačkih osvajača i londonskih izbjeglica, koji idu za tim da otupe oštricu narodnog ustanka, da izazovu bratsko krvoprolіće i da na isti način kao što su to učinili u Crnoj Gori, Hercegovini i drugim krajevima, ponovo porobe narod, nad kojim treba da vlada kundak bivših jugoslovenskih žandara, koji su danas najbolji čuvari okupatorskih interesa.

Kada su naše proleterske brigade došle na teritoriju Bos[anske] krajine, narod ovih krajeva pokazao je divne primjere bratske požrtvovanosti i ljubavi prema svojoj braći iz Srbije i Crne Gore, čije je ranjene borce on s radošću prihvatio da ih neguje i da im pomogne na onom malom parčetu oslobođene teritorije koje je tada postojalo. Bratska pažnja prema svojoj srpskoj i crnogorskoj braći imala je to dejstvo da su se naši slavni borci proleterskih brigada osjećali ovdje kao kod svoje kuće i vjernost vratili vjernošću, boreći se već 7 mjeseci rame uz rame sa svojim krajiškim drugovima i oslobađajući gradove i sela od mrskog okupatora i njegovih slugu. Ta samoprijegorna borba boraca naših proleterskih brigada koji se bore daleko od svoje rodne grude izaziva još veću ljubav i vjernost kod njihove braće u Bos[anskoj] krajini, koja je već danas isto tako spremna da sutra, ako to ustreba, zajedno sa svojom srpskom i crnogorskom braćom pođe da se bori u Srbiji ili Crnoj Gori za oslobođenje svoje porobljene braće.

Uloga Bosanske krajine u ovom današnjem velikom oslobodilačkom ratu ima ogroman značaj. Upornost i dosljednost Krajišnika u ovoj borbi daju primjer i ostalim krajevima naše zemlje da isto tako odlučno i uporno nastave svoju borbu protiv okupatora i svih izdajnika. Krajiški borci zauzimaju u redovima naše narodnooslobodilačke borbe jedno od prvih mjesta kako po svome junaštvu tako i po svojoj izdržljivosti. Naše krajiške brigade izvršavaju bez pogovora i najteže zadatke dokazujući time da su prava narodna vojska. Prava vojnička disciplina u krajiškim brigadama svakoga dana sve više se učvršćuje i uvjeren sam da će uskoro i u tom pogledu Krajišnici zauzeti jedno od prvih mjesta u našoj Narodnooslobodilačkoj vojsci.

Takvi borci, koji su prošli legendarnu epopeju Kozare, koji su tim svojim junaštvom zadivili čitav svijet, koji su tim svojim junaštvom ulili novu vjeru narodima ostalih krajeva naše zemlje u nepobjedivost našeg narodnog ustanka, koji su dokazali kakva je čuda narod sposoban učiniti kada je jedinstven i riješen da do posljednje kapi svoje krvi brani svoju slobodu, nezavisnost, svoju čast, takvi borci imaju sve kvalifikacije jedne nepobjedive i disciplinovane narodne vojske. Takvi borci neće nikada dozvoliti da se u njihovim redovima nalaze elementi koji bi sramotili njihovu čast pravih narodnih vojnika i boraca za veliku stvar narodnog oslobođenja.

Isto tako divne primjere kakve pokazuju naši krajiški borci na frontovima pokazuju i naša krajiška omladina i naše krajiške žene u pozadini. Zar nije divan primjer junaštva i upornosti naša krajiška poljoprivredna brigada[284] koja noć i dan ispod vatre neprijateljskih kuršuma izvlači hranu za naše borce, za naše ranjene? Zar nije divan primjer naših krajiških žena koje na svojim zgarištima rade i vode brigu da što više pomognu našim borcima na frontu, koje ogroman dio tereta u pozadini nose na svojim plećima? To su pravi primjeri kakva treba da bude naša pozadina. Vojska koja ima takvu pozadinu, koja ima takvu omladinu i takve žene mora biti nepobjediva.

Ja sam uvjeren da će Bosanska krajina nastaviti tim putem, da će i u daljnjoj borbi pokazati istu takvu upornost i istrajnost kao što je to pokazala do sada. Ja sam uvjeren da će u ovoj velikoj narodnooslobodilačkoj borbi, u kojoj se pišu najslavnije stranice historije naših naroda, Bosanska krajina – njezina narodna vojska i njezina pozadina – dati sve od sebe da se ova velika borba dovede do konačne pobjede.

[Napisano oko 10. januara 1943. u Ostrošcu]

Tito

A-VII, Fond NOR, kut. 12, reg. br. 18-1.

[IZVRŠNOM KOMITETU KOMUNISTIČKE INTERNACIONALE]

Primili smo vjerodostojne informacije da Nijemci pripremaju ofanzivu protiv nas s raznih strana, i to s pet njemačkih divizija i dvije divizije legionara, ustaša i domobrana. Dvije divizije ustaša i legionara, prema njihovom planu, nastupaće od Karlovca, jedna njemačka divizija od Banjaluke, jedna divizija od Save u središnju Bosnu, jedna divizija od Bijeljine, sa srpske granice, u istočnu Bosnu, a dvije divizije od Sarajeva i Zenice.[285]

Ofanziva će početi upornim bombardovanjem iz vazduha naših oslobođenih gradova. Ovdje ne računamo četnike Draže Mihailovića, koji se koncentrišu kod Knina i Gračaca, koje su Talijani doveli iz Hercegovine i drugih krajeva i koji zajedno s Talijanima ugrožavaju našu pozadinu[286] ometaju nas da upotrijebimo sve naše snage protiv Nijemaca i ustaša.

Četnici su 8. januara već počeli da napadaju na našu teritoriju.[287] Jedan bataljon ovih četnika napao je selo Tiškovac, ali je bio odbijen od mjesnog partizanskog odreda i imao je 10 mrtvih i 15 ranjenih.

Mihailovićev saradnik, poznati izdajnik Dobrosav Jevđević,[288] vodio je ovih dana pregovore s talijanskom komandom o snabdijevanju četnika. Talijani su se složili da daju četnicima isto sljedovanje kao i svojim vojnicima. U Opatiji, blizu Rijeke, nalaze se bivši jugoslovenski potpukovnik Ilija Mihić, major Bjelajac, novinar Radenko Gudić[289] i Dobrosav Jevđević, koji na talijanskoj teritoriji čine četnički štab. Ovaj štab uz pomoć Talijana vrši pritisak na zarobljene jugoslovenske vojnike i oficire u Italiji da stupe u četnike. Ovih dana opet je pušteno iz zarobljeništva i konclogora u Italiji mnogo vojnika i oficira, koji su odmah upućeni protiv partizana zajedno s Talijanima. Birčanin,[290] Petković, Tomašević i druge četničke vođe nalaze se u Splitu i otuda komanduju četničkim bandama.

Molimo da se demaskiraju ovi izdajnici zajedno s Mihailovićem i jugoslovenskom vladom u Londonu.

10. januar 1943. Valter
[Ostrožac]

A-CKSKJ, Fond CKKPJ–KI, reg. br. 1943/10. *Prevod s ruskog*

[IZVRŠNOM KOMITETU KOMUNISTIČKE INTERNACIONALE]

Glavni štab NOV i PO Hrvatske izvještava: Jedinice Sedme hrvatske divizije u noći 5. januara uništile su vojni voz kod sela Komareva, između Siska i Sunje. Neprijatelj je dao otpor, pri čemu je ubijeno 58 vojnika i nekoliko njemačkih oficira. Oklopni voz koji je došao u pomoć takođe je miniran.[291] Zarobljeno 80 legionara kursista iz Njemačke i 3 Nijemca. Zaplijenjena 4 puškomitraljeza, 50 pušaka, 250 granata 105 mm i 140 granata 155 mm, 5 konja i drugi materijal. Mi smo imali 5 mrtvih i 12 ranjenih.

Partizani Druge operativne zone Zagreb – Bjelovar u toku 17 dana u decembru imali su 29 akcija, pri čemu su uništili 140 neprijateljskih vojnika i 17 oficira. Zarobljeno 70 vojnika i jedan oficir. Zaplijenjeno 230 pušaka, 2 puškomitraljeza s municijom. Uništena su 3 okna uglja, dignuti u vazduh 3 teretna voza, desetak kilometara željezničke pruge, nekoliko automobila itd.

Partizanske jedinice Treće operativne zone – Slavonije u toku 14 dana u decembru uništile su preko 100 neprijateljskih vojnika; zarobile 500 vojnika i 14 oficira, zaplijenile 542 puške, 1 teški mitraljez i 52 puškomitraljeza, 800 000 metaka, mnogo granata i drugog materijala. Uništena 4 teretna voza, jedan željeznički most, nekoliko kilometara željezničke pruge itd. Za to vrijeme mi smo imali samo 20 mrtvih i 40 ranjenih partizana.

11. januar 1943. Valter
[Ostrožac]

A–CKSKJ, Fond CKKPJ – KI, reg. br. 1943/11. *Prevod s ruskog*

ŠTABU II PROLETERSKE [UDARNE] DIVIZIJE

Rokirajte odmah srpsku i crnogorsku brigadu[292] u zapadni dio Livanjskog polja, na prostor Crni Lug – Sajković – Bastasi.

Haubički divizion takođe rokirajte na Grahovo.

Štab vaše divizije da bude oko Grahova, odakle ćete preuzeti pod svoju komandu i tamošnju Kombinovanu brigadu.[293] Čim stignete, oko Grahova preduzmite izviđanje neprijatelja.

Na pravcu Imotski – Duvno ostavite vašu Dalmatinsku brigadu.

Naredite Kupreškom bataljonu da čvrsto drži u šahu kuprešku posadu.

Izvršenju ovog naređenja pristupite odmah.

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

11. januar 1943.
[Ostrožac]

Vrhovni komandant
Tito

A-CKSKJ, Fond CKKPJ,
reg. br. 6917.

ŠTABU IV OPERATIVNE ZONE [NOV I PO HRVATSKE]

Najhitnije naredite vašoj IV brigadi da se ofanzivno angažuje prema Imotskom, Prološcu i Studencima.[294]

11. januar 1943.
[Ostrožac]

Vrhovni komandant
Tito

A– CKSKJ, Fond CKKPJ, reg. br. 3751.

VRHOVNI KOMANDANT NOV I POJ JOSIP BROZ TITO GOVORI BORCIMA 4. KRAJIŠKE UDARNE DIVIZIJE I NARODU U JASENICI, NA GRMEČU, 7. JANUARA 1943.

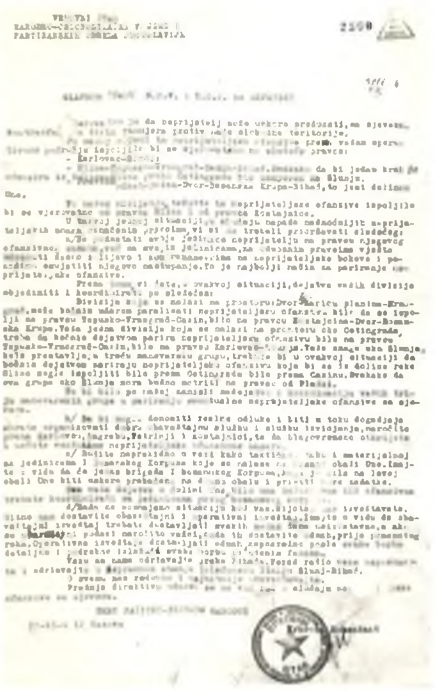

FAKSIMIL TITOVE DIREKTIVE OD 22. NOVEMBRA 1942. GLAVNOM ŠTABU NOV I PO HRVATSKE.

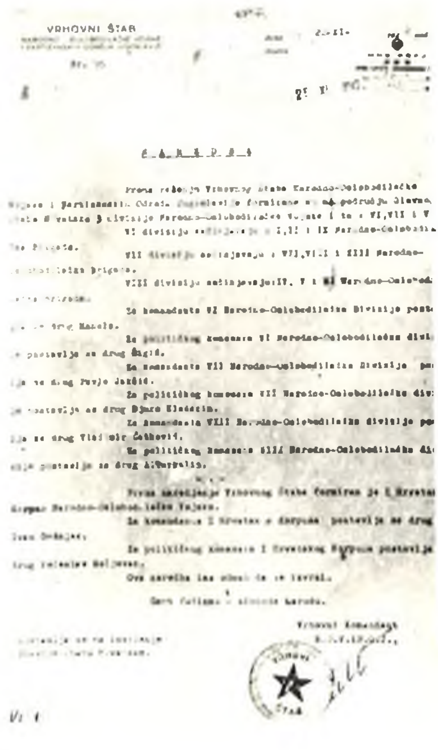

FAKSIMIL TITOVE NAREDBE OD 25. NOVEMBRA 1942. O FORMIRANJU DIVIZIJA NA PODRUČJU GLAVNOG ŠTABA NOV I PO HRVATSKE.

ПРВО ЗАСЕДАЊЕ АВНОЈ-а

ПРОЈЕКТ РЕЗОЛУЦИЈЕ

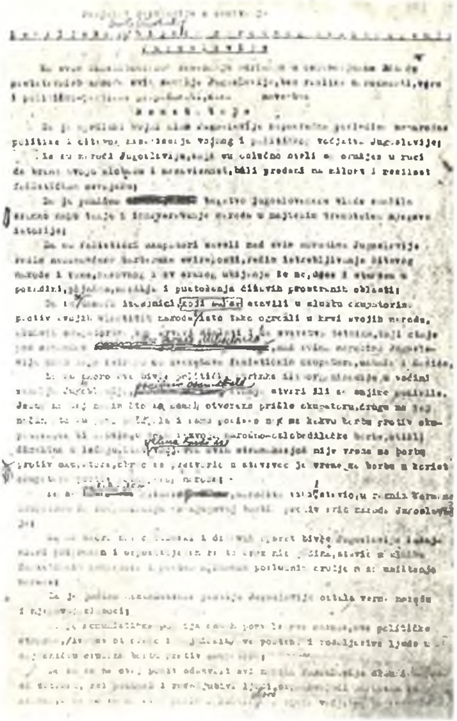

AKSIMIL PRVE STRANE PROJEKTA REZOLUCIJE
RVOG ZASJEDANJA AVNOJ-a SA TEKSTOM KOJI
E NAPISAO MOŠA PIJADE.

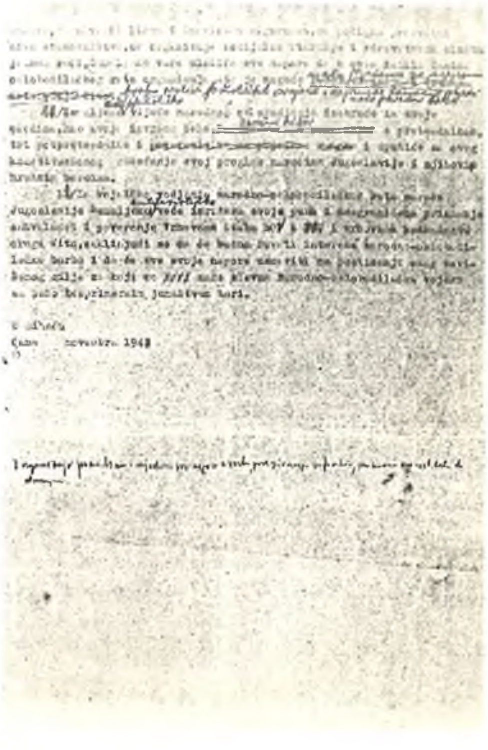

FAKSIMIL PRVE I POSLJEDNJE STRANE PROJEKTA REZOLUCIJE PRVOG ZASJEDANJA AVNOJ-a SA TITOVIM KOREKTURAMA.

NARODIMA JUGOSLAVIJE

Braćo svih narodnosti i vjera!

Braćo!

Narodi Jugoslavije!

Narodi Jugoslavije!

Hrvati!

Slovenci!

Muslimani!

FAKSIMIL PRVE STRANE PROGLASA AVNOJ-a NARODIMA JUGOSLAVIJE, OD 27. NOVEMBRA 1942.

FAKSIMIL DRUGE I TREĆE STRANE NAREĐENJA VRHOVNOG KOMANDANTA NOV I POJ JOSIPA BROZA TITA ŠTABOVIMA KORPUSA I DIVIZIJA, OD 8. JANUARA 1943.

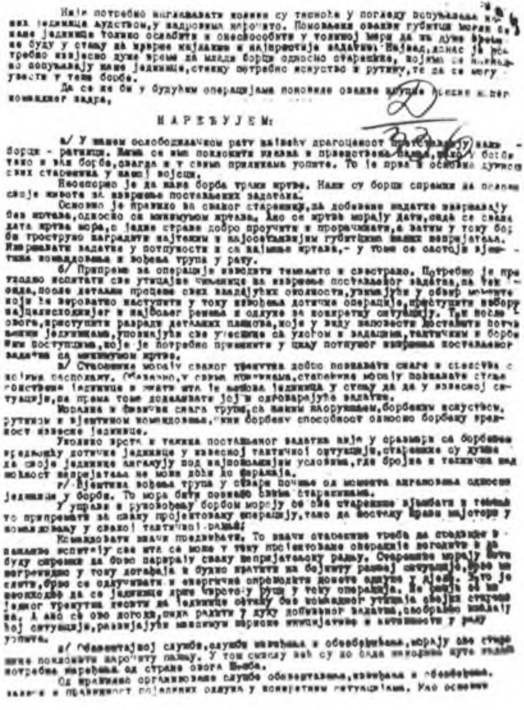

Није потребно наглашавати колике су тешкоће у погледу попуњавања наших јединица људством, у садашњим [illegible]. Понављање оваквих губитака могло би наше јединице толико ослабити и онеспособити у толикој мјери да за дуже вријеме не буду у стању да врше најлакше и најпростије задатке. Најзад, данас је потребно извјесно дуже вријеме да млади борци односно старјешине, којима се накнадно попуњавају наше јединице, стекну потребно искуство и рутину, те да се могу увести у теже борбе.

Да се не би у будућим операцијама понављале овакве крупне [illegible] нашег командног кадра,

Н А Р Е Ђ У Ј Е М:

а/ У нашем ослободилачком рату највећу драгоценост претстављају наши борци - ратници. Њима се мора поклонити пажња и предусретљивост, како у борби тако и ван борбе, свагда и у свим приликама уопште. То је прва и основна дужност свих старјешина у нашој војсци.

Неоспорно је да наша борба тражи жртве. Наши су борци спремни да положе своје животе за извршење постављених задатака.

Основно је правило за сваког старјешину, да добивене задатке извршава без жртава, односно са минимумом жртава. Ако се жртве морају дати, онда се свака дата жртва мора, с једне стране добро проучити и прорачунати, а затим у току борбе троструко наградити најтежим и најосетљивијим губицима наших непријатеља. Извршавати задатке у потпуности и са најмање жртава, - у томе се састоји вјештина командовања и вођења трупа у рату.

б/ Припреме за операције изводити темељито и свестрано. Потребно је претходно испитати све утицајне чињенице за извршење постављеног задатка, па тек онда, после детаљне процјене свих владајућих околности, узимајући у обзир моменте који ће вероватно наступити у току извођења дотичне операције, приступити избору најцелисходнијег и најбољег рјешења и одлуке за конкретну ситуацију. Тек после овога, приступити разради детаљних планова, које у виду заповести доставити потчињеним јединицама, упознајући све учеснике са улогом и задацима, тактичким и борбеним поступцима, које је потребно примјенити у циљу потпуног извршења постављеног задатка са минимумом жртве.

в/ Старјешине морају сваког тренутка добро познавати снаге и средства с којима располажу. Обавезно, у свим приликама, старјешине морају познавати стање сопствене јединице и знати шта је њихова јединица у стању да да у извесној ситуацији, па према томе додјељивати јој и одговарајуће задатке.

Морална и физичка снага трупа, са њиховим наоружањем, борбеним искуством, рутином и вјештином командовања, чини борбену способност односно борбену вредност извесне јединице.

Уколико врста и тежина постављеног задатка није у сразмери са борбеном вредношћу дотичне јединице у извесној тактичкој ситуацији, старјешине су дужне да своје јединице ангажују под најповољнијим условима, где бројна и техничка надмоћност непријатеља не може доћи до изражаја.

г/ Вјештина вођења трупа у борби почиње од момента ангажовања односне јединице у борбу. То мора бити познато свим старјешинама.

У управљању и руковођењу борбом морају се све старјешине вјежбати и темељно припремати за сваку пројектовану операцију, тако да постану прави мајстори у командовању у свакој тактичкој радњи.

Командовати значи предвиђати. То значи старјешине треба да предвиде и детаљно испитају све што се може у току пројектоване операције догодити и да буду спремни да брзо парирају сваку непријатељску радњу. Старјешине морају бити [illegible] непредвиђено у току догађаја и будно пратити на бојишту развој ситуације, брзо [illegible] схватити, брзо се одлучивати и енергично спроводити донете одлуке у дјело. Зато је неопходно да се јединице држе чврсто у руци у току операције. Не смије се ни једног тренутка десити да јединице остану без командног утицаја својих старјешина, а ако се ово догоди, онда радити у духу добивеног задатка, сообразно моменталној ситуацији, развијајући максимум личне иницијативе и активности у раду уопште.

д/ Обавештајној служби, служби извиђања и обезбеђења, морају све старјешине поклонити нарочиту пажњу. У том смислу већ су до сада издавана [illegible] потребна наређења од стране овога Штаба.

Од правилно организоване службе обавештавања, извиђања и обезбеђења зависи и правилност појединих одлука у конкретним ситуацијама. Као основне

елементи за доношење одлуке сваког старешине јесу: стање код непријатеља /распоред, јачина, састав и намера/. У служби обавештавања и извиђања, прикупљању ових података посветити првенствену пажњу.

b/ Већи број наших старешина и млађих бораца су без борбеног искуства и рутине. Овакве млађе и неискусне старешине и борце, не треба уводити у акције без претходне обуке и извежбаности у руковању и употреби расположивим борбеним средствима.

Одмах предузети обуку јединица у извођењу свих тактичких радња, а нарочито напада и одбране, гоњења и отступања.

При штабовима бригада, образовати десетодневне курсеве за команданте батаљона и командире чета, са којима изводити обуку у управи и руковођењу борбом чета односно батаљона у разним конкретним ситуацијама.

Такође, у истом смислу, при штабовима дивизија образовати исти овакав курс за команданте бригада и њихове заменике.

Све јединице нарочито треба извежбати и обучавати у следећем:

- Обука, руковање и употреба наших борбених средстава;
- Упознавање са особинама, дејством и употребом непријатељских борбених средстава и начином заштите од истих;
- Упознати их са њиховом тактиком т.ј. њиним тактичким и борбеним поступцима;
- Упознавање људства са методама ратовања наших непријатеља т.ј. њиховим тактичким и борбеним поступцима;

Ову обуку изводити свакодневно и непрекидно, кад год то дозвољава ситуација на фронту дотичне јединице.

О стању војно-стручне спреме и извежбаности старешина и бораца - достављати овом штабу петнаестодневне извештаје.

Припремајући, пројектујући и изводећи операције у духу ове наредбе, старешине ће бити у стању да све постављене задатке извршавају благовремено, у потпуности и са најмање жртава. Борећи се на овакав начин, наше јединице неће никад претрпети изненадне и сувишне губитке, нити дати жртве које нису у сразмери са постигнутим резултатима борбе. Најзад, што је битно, јединица ће стећи поверење у своје старешине, кад увиде да их руководиоци паметно и рачунско, вјешто и мајсторски воде кроз све бојеве и борбе. На тај начин расте углед и ауторитет старешина.

Предњу наредбу добро проучити, саопштити свима надлежним штабовима и старешинама и у духу њене давати потребна упутства и наређења.

Ова наредба је докуменат трајне вредности, строго поверљиве природе и не сме пасти у руке непријатеља.

Пријем ове наредбе потврдити.

СМРТ ФАШИЗМУ - СЛОБОДА НАРОДУ

ВРХОВНИ КОМАНДАНТ

ВРХОВНИ ШТАБ

FAKSIMIL PRVE I POSLJEDNJE STRANE PISMA GENERALNOG SEKRETARA KPJ JOSIPA BROZA TITA POKRAJINSKOM KOMITETU KPJ ZA SRBIJU, OD 16. JANUARA 1943.

16 januara 1943 godine.

drugarskim pozdravom

Vladi Saveza Sovjetskih Socijalističkih Republika, Vladi Velike Britanije i Vladi Sjedinjenih Država Amerike

Mi smo više puta saopćavali preko radio-stanice "Slobodna Jugoslavija" da vojni ministar jugoslavenske vlade u Londonu, Draža Mihailović otvoreno sarađuje sa talijanskim vojnim okupatorskim vlastima, a potajno, preko pojedinih svojih četničkih komandanata, sarađuje sa Nijemcima i ustašama. Draža Mihailović nema nikakve regularne vojske, već ima tako zvane četničke odrede koje je on, pomoću talijanske komande, organizirao u Bosni, Crnoj Gori, Hercegovini, u Lici, Srbiji itd. Naoružanje, municiju, hranu i ostale prinadležnosti, uključivši i plaće, četnici Mihailovića dobivaju od Talijana, Nijemaca i ustaša.

Izjavljujemo pred licem čitavoga svijeta - i za ovo snosimo punu odgovornost - da četnici Draže Mihailovića nisu do sada ispalili ni jednog metka protiv talijanskih okupatora, da se četnički vođe: Birčanin, Jevđević, pop Đujić, Baja Stanišić, Đurišić i ostali, nalaze u Splitu, Mostaru, u Lovrani itd. pri štabovima talijanske komande; da četnici Mihailovića ratuju na strani okupatora protiv naše Narodno-oslobodilačke Vojske i Partizanskih Odreda od novembra mjeseca 1941. godine, da četnici Draže Mihailovića učestvuju u svakoj ofenzivi okupatora na našu oslobođenu teritoriju pod komandom talijanskih i njemačkih oficira, da se u tom cilju transport četnika Mihailovića vrši pomoću okupatorskih automobila, vozova i brodova, kao što je to slučaj i sada, kada je u Knin i Južnu Dalmaciju dovezeno vozovima i brodovima iz Istočne Bosne, Hercegovine i Crne Gore 6000 četnika Draže Mihailovića, koji treba da učestvuju u općoj ofenzivi protiv naše slobodne teritorije, zajedno sa Nijemcima, Talijanima i ustašama. Naše čete već su se sukobile kod sela Tiškovac sa ovim četnicima. Do sada, u raznim bojevima sa okupatorima, ustašama i četnicima, mi smo zarobili hiljade četnika, mi smo zaplijenili u četničkim štabovima kao i štabovima okupatora i ustaša, ogromnu količinu raznih dokumenata, koji nepobitno dokazuju fakte koje smo izložili o izdaji Draže Mihailovića i njegovih četnika, a koji u tome dokazuju i krivicu jugoslavenske vlade u Londonu.

Mi smatramo da se ne mogu poklapati takve činjenice da jugoslavenska vlada u Londonu, s jedne strane ratuje, preko svoga ministra Draže Mihailovića i njegovih četnika, protiv Narodno-oslobodilačke Vojske i Partizanskih Odreda Jugoslavije na strani okupatora, a na drugoj strani, u isto vrijeme, koristi se gostoprimstvom saveznika, koristi se diplomatskom podrškom saveznika.

Naša Narodno-oslobodilačka Vojska i Partizanski Odredi dali su već desetine hiljada žrtava i svaki dan daju sve nove i nove žrtve u teškim i besprekidnim bojevima sa okupatorima, ne samo za oslobođenje naroda Jugoslavije, nego i za stvar saveznika, i prema tome imamo pravo zahtijevati od saveznika ne samo priznanje naše borbe, nego imamo pravo zahtijevati od saveznika da se oni energično zainteresiraju o slučaju jugoslavenske vlade i Draže Mihailovića.

Mi smo više puta zahtijevali komisiju saveznika da bi ona utvrdila ovdje, u Jugoslaviji, stvarno stanje i da jednom za uvijek učini kraj strašnoj prevari i zabludi svjetske javnosti.

U ime Vrhovnog Štaba Narodno-oslobodilačke Vojske
i Partizanskih Odreda Jugoslavije
komandant **T I T O**

U ime Izvršnog Odbora
Antifašističkog Vijeća Narodnog Oslobođenja Jugoslavije
pretsjednik dr. **IVAN RIBAR**

FAKSIMIL NOTE VRHOVNOG ŠTABA NOV I POJ I IZVRŠNOG ODBORA AVNOJ-a VLADAMA SSSR-a, VELIKE BRITANIJE I SAD, OD 17. JANUARA 1943.

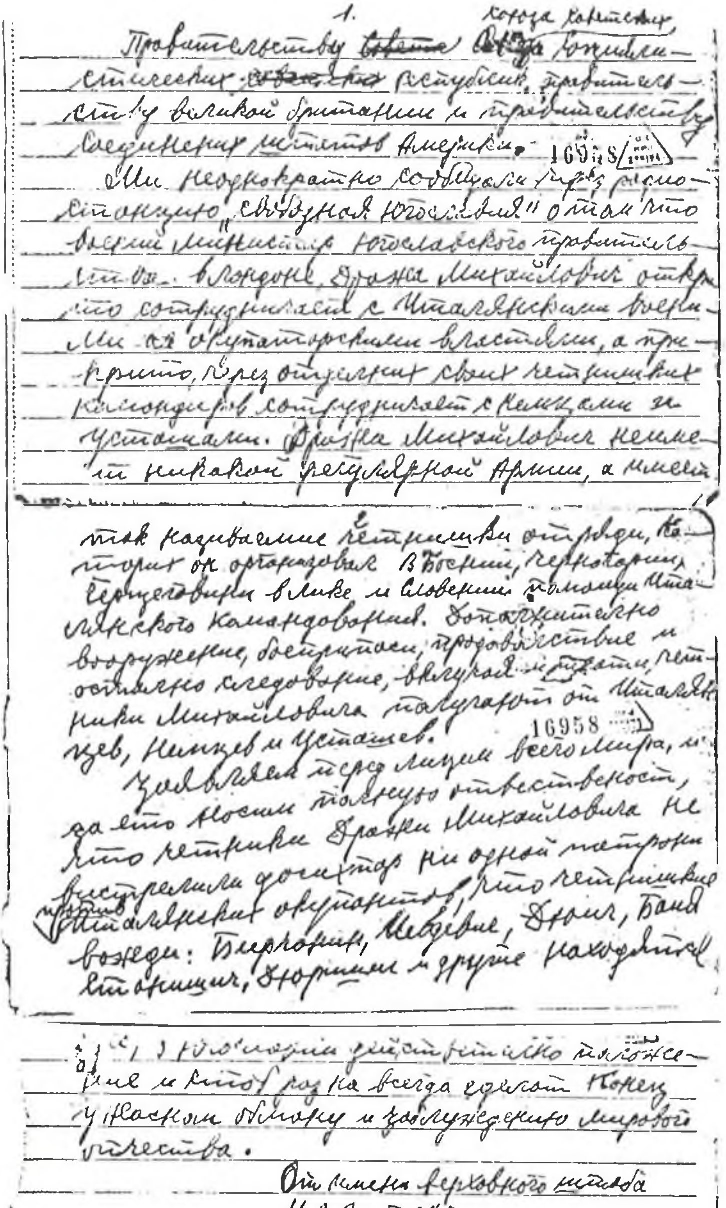

1.

Правительству Союза Советских Социалистических республик, правительству Великой Британии и правительству Соединенных Штатов Америки. 16958

Мы неоднократно сообщали через радиостанцию „Свободная Югославия" о том что военный министр югославского правительства в Лондоне, Дража Михайлович открыто сотрудничает с итальянскими оккупаторскими властями, а прикрыто, через отдельных своих четнических командиров сотрудничает с немцами и усташами. Дража Михайлович не имеет никакой регулярной армии, а имеет

так называемые четнические отряды, которых он организовал в Боснии, Черногории, Герцеговине, в Лике и Словении помощи итальянского командования. Дополнительно вооружение, боеприпасы, продовольствие и [illegible] четнические отряды Михайловича получают от итальянцев, немцев и усташей. 16958

Заявляем перед лицом всего мира, и за это носим полную ответственность, что четники Дражи Михайловича ни одной патроны не выстрелили до сих пор против итальянских оккупантов, что четнические вожди: Бирчанин, Медведич, Джуич, Баич, Станишич, Джуришич и другие находятся

[illegible] действительно положение и чтобы раз на всегда сделать конец ужасному обману и заблуждению мирового общества.

От имени верховного штаба
Н.О.А. и П.О.Ю.
Командующий Тито

От имени
Исполнительного Комитета
Антифашистского Веча
народного освобождения Югославии
председатель: Доктор Иван Рибар.

FAKSIMIL PRVE, DRUGE I POSLJEDNJE STRANE RADIOGRAMA (NOTE) KOJI JE TITO NAPISAO NA RUSKOM JEZIKU I UPUTIO, PREKO KOMINTERNE, VLADAMA SSSR-a, V. BRITANIJE I SAD, 17. JANUARA 1943.

ŠTABU VI PROLETERSKE NOU BRIGADE

Već dugo vremena nemamo od vas nikakvih izvještaja. Ne poznajemo situaciju kod vas niti razvoj vojno-političkih prilika u istočnoj Bosni, gdje se vi već toliko dugo vremena nalazite. Iznenađuje nas da niste nastojali da uspostavite vezu s nama i da nas redovno o svemu izvještavate, iako ste za to imali mogućnosti. Takođe mi nismo uopšte upoznati sa stanjem vaše brigade, niti s izvedenim akcijama,[295] kao ni s uspostavljenim operativnim vezama susjednih vam odnosno sadejstvujućih ostalih naših partizanskih jedinica.

Dakle, mi uopšte ne poznajemo stepen razvoja narodnooslobodilačke borbe na teritoriji istočne Bosne.

Vi ste bezuslovno trebali dostavljati nam redovno sva obavještenja i izvještaje s teritorije istočne Bosne. To je vaša osnovna dužnost. Takvi vaši propusti, koji u stvari predstavljaju veoma krupne greške, negativno će se odraziti na interese naše borbe uopšte, a naročito na situaciju u istočnoj Bosni, kojoj mi poklanjamo osobitu pažnju.

Direktiva za vaš dalji rad sastoji se u sljedećem:

1) Odmah pristupite mobilizaciji snaga u istočnoj Bosni i formiranju novih jedinica. Mobilizaciju treba da vršite na dobrovoljnoj bazi, mobilišući prvenstveno omladinu. Mobilizaciji radnika posvetiti prvenstvenu pažnju. Vi znate da u Varešu, Zenici i Olovu, kao i u ostalim rudnicima i tvornicama istočne Bosne, ima nekoliko hiljada radnika. Vi ste već trebali do sada s ovim radnicima čvrsto se povezati, privući ih k sebi i organizovati ih u vojne jedinice. To sada, svakako, bezuslovno izvršite.

Vaša brigada treba da se pretvori u diviziju, i to u najkraćem roku. Mi smatramo da ste već i do sada imali povoljnih uslova da brojno ojačate vašu brigadu odnosno da uvećate broj naših vojnih jedinica na teritoriji istočne Bosne.

2) Vi trebate oživjeti borbu u istočnoj Bosni i razbuktati narodni ustanak do najvećeg stepena. Na tom terenu vi ste jedina naša viša operativna jedinica, koja je za sada u stanju ovo da postigne, mobilišući mase, organizujući ih u vojne jedinice, a zatim izvodeći neprekidne operacije.

Zato vi trebate odmah, s cjelokupnim snagama na teritoriji istočne Bosne (sa svim odredima i diverzionim grupama) preduzeti ofanzivne operacije s ciljem da se likvidiraju sva neprijateljska uporišta u istočnoj Bosni, i to kako okupatora tako i ustaško-četničkih bandi. Prema okupatoru svoje dejstvo upraviti prvenstveno na komunikacije – njegove glavne saobraćajne arterije, i to sa vašom brigadom na pruzi Sarajevo – Brod, kao i na veze u dolini rijeke Spreče i rijeke Krivaje. S ostalim vašim jedinicama upraviti svoje dejstvo prvenstveno na komunikaciju Sarajevo – Višegrad, kao i na ona uporišta neposredno sjeverno od ove komunikacije.

Imajte u vidu da na pruzi Sarajevo – Brod dejstvuju naša I i III divizija, i to I proleterska divizija na dijelu između Žepča i Doboja, a III na dijelu između Zenice i Žepča. S ovim našim divizijama, ukoliko već niste uspostavili vezu, trebate je neizostavno, najhitnije uspostaviti i neprekidno je održavati.

Vaše akcije koje preduzmete u duhu ove direktive treba da se karakterišu: bezobzirnim ofanzivnim duhom, smjelošću, drskošću i nasrtljivošću, izvodeći ih brzo, iznenadno i neodoljivo, u vidu prepada i zasjeda, težeći da se neprijatelju nanesu što veći gubici, kao i da se dođe do plijena, naročito u oružju i municiji.

Samo akcijama vi ćete osloboditi mnoga naselja, stvoriti slobodnu teritoriju, organizovati na njoj narodnu vlast, a koja će vam poslužiti kao baza za širenje borbe na sve strane.

3) Planskom i smišljenom političko-propagandnom radu među narodnim masama posvetiti osobitu pažnju. Pred narodom nastupati kao pravi narodni oslobodioci i zaštitnici. Svagda i na svakom koraku suzbijati četničko-ustaški uticaj na mase i u klici ugušiti svaki pokušaj ovih bandi da formiraju neke vojne jedinice odnosno formacije.

4) Vezu s našim jedinicama s one strane Drine, tj. u Srbiji i Sandžaku, kao i s onima u Sremu, morate uspostaviti i neprekidno održavati. Takođe, s ovim jedinicama vi trebate uspostaviti i operativnu vezu i koordinirati rad vaših susjednih jedinica, naročito s radom onih u dolini Drine.

Situacija kod naših ostalih operativnih jedinica je sljedeća:

Prva proleterska divizija i III udarna divizija nalaze se u centralnoj Bosni, između Vrbasa i rijeke Bosne, gdje su likvidirale i očistile mnogobrojna neprijateljska uporišta kako od okupatora tako i od ustaško-četničkih bandi. Sada se I proleterska divizija angažuje na pruzi Sarajevo – Brod, i to na dijelu između Žepča i Doboja, dok se III divizija angažuje na pruzi između Zenice i Žepča. S ovim našim divizijama vi trebate bezuslovno uspostaviti vezu i stupiti s njima u neposredni lični dodir.

Vezu s ovim divizijama najbolje ćete i najbrže uspostaviti ako rokirate vašu brigadu bliže pruzi Sarajevo – Brod i ugrozite neprijateljska uporišta na ovoj pruzi s istočne strane, oslanjajući se pri tome bilo

na planinu Ozren i Ravan-planinu, bilo na Tvrtkovac i Zvijezdu planinu.

Neprijatelj još drži garnizone u dolini Vrbasa, ali je veza ovih garnizona kako sa zapadom tako i s istokom potpuno prekinuta, tako da su sada izolovani i odsječeni.

Jedinice I bosanskog korpusa potpuno su očistile prostor između Vrbasa i rijeke Sane, kao i između Sane i Une i sada se njihove glavne snage nalaze na neprijateljskoj komunikaciji Banjaluka – Prijedor – Novi.

Jedinice II proleterske divizije, poslije uspješne likvidacije Livna, Duvna i Šujice, nalaze se u Livanjskom polju pred novim zadatkom.

Jedinice I hrvatskog korpusa orijentisane su jednim dijelom na donji tok Kupe, prema Petrinji, Sisku i Glini. Ove jedinice izvode veoma uspješne akcije na komunikaciji Zagreb – Beograd. Jedan dio jedinica I hrvatskog korpusa nedavno je očistio Žumberak i sada dejstvuje prema Samoboru i Jastrebarskom. Jedna hrvatska divizija izvodi uspješne akcije u Lici na pruzi Ogulin – Gospić – Gračac.

Slovenačke brigade, poslije izvršene reorganizacije snaga, vode uspješne bojeve u svim oblastima Slovenije. Takođe, u Slavoniji tamošnje naše jedinice izvode uspješne akcije u Zagorju, oko Moslavačke gore i Bilogore presijecajući neprijateljske komunikacije i likvidirajući mnogobrojna neprijateljska uporišta.

U Dalmaciji formirane su još dvije brigade[296] (pored ranije tri formirane brigade), koje izvode uspješne akcije u svim krajevima Dalmacije, kao i na ostrvima. Naši mornarički odredi već izvode smjele akcije na moru i već su postigli krupne rezultate.

Sada se sve naše jedinice nalaze u pokretu, u ofanzivnim operacijama, na svim pravcima, gdje vode žestoke bojeve s okupatorom i četničko-ustaškim bandama.

Odmah, čim dobijete ovo naređenje, dostavite nam sljedeće izvještaje: operativni – o izvedenim akcijama vaše brigade i susjednih vam jedinica, organizacijski – o stanju vaše brigade (moralno stanje, komandni kadar, broj, jačina, sastav, naoružanje, stručna sprema i izvježbanost trupa, zdravstveno stanje, stanje ishrane, odjeće i obuće), obavještajni izveštaj – u duhu našeg naređenja za organizaciju obavještajne službe koje smo vam dostavili početkom decembra prošle godine. U obavještajnom izvještaju iznesite nam podrobno vojno-političke prilike u Sremu, Srbiji i Sandžaku.

Ove izvještaje dostavite nam najhitnije, bilo preko I ili III naše divizije, bilo ranije uspostavljenom partijskom vezom preko Sarajeva.[297]

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

12. januar 1943. Vrhovni komandant
[Ostrožac]

A-VII, Fond NOR, kut. 7, reg. br. 6–1.

[IZVRŠNOM KOMITETU KOMUNISTIČKE INTERNACIONALE]

Jedinice Osme hrvatske divizije, poslije žestokih borbi, 11. januara zauzele su Ličku Jasenicu. Zarobljeno je 200 četnika, zaplijenjeno 5 teških mitraljeza i 4 puškomitraljeza, 200 pušaka, 2 minobacača i mnogo metaka i drugog materijala. Ubijeno je 55 i ranjeno preko 100 četnika. Dvanaestog januara talijanski avioni bombardovali su Saborsko i Jasenicu, kada je stradalo mirno stanovništvo i ubijeno 30 zarobljenih četnika – njihovih saveznika, u jednoj školi.

Jedinice Bosanskog korpusa čistile su od četnika Manjaču blizu Banjaluke, pri čemu je ubijeno 57 četnika, 11 ranjeno i 30 zarobljeno. U Prijedoru Nijemci su uhapsili 640 domobrana koji odbijaju da se bore protiv nas. U Banjaluci Nijemci su ovih dana strijeljali 6 domobranskih oficira i 30 domobrana. Prilikom strijeljanja pitali su ih da li imaju šta da kažu – oficiri su odlučno odgovorili: »Imamo da kažemo samo to da se domobrani neće boriti protiv partizana za vas.«

13. januar 1943. Valter
[Ostrožac]

A–CKSKJ, Fond CKKPJ – KI, reg. br. 1943/12. *Prevod s ruskog*

[AVDI HUMI, ORGANIZACIONOM SEKRETARU PK KPJ ZA BOSNU I HERCEGOVINU][298]

Dragi druže Kulturni,

Već odavno nemamo nikakvih vijesti od tebe, kao ni od VI brigade.[299] Sve što u posljednje vrijeme znamo o vama to je jako oskudno, jer je drug Tempo[300] [Svetozar Vukmanović] proveo na putu duže vrijeme, pa nije bio u mogućnosti reći nam o najnovijim vijestima. Tempo je prije mjesec dana pošao preko grada Z[agreba] u grad B[eograd], ali se tamo neće zadržavati duže, već odmah nastaviti put za pokrajinu M[akedoniju]. O ovome još nismo mogli obavijestiti VI brigadu, koja ga vjerovatno očekuje.

Partijski materijal, kao i sav drugi, redovito ti dostavljamo pravcem Prozorski bataljon – M[ostar] – S[arajevo]. Ne znamo da li ga redovno i na vrijeme primaš. Naročito nas interesuje da li VI brigada dobija nešto od naših stvari. *Bilo bi od velikog značaja da se naša štampa naročito danas pojavi u Sarajevu i po čitavoj istočnoj Bosni*, kao *i u Hercegovini, jer tim krajevima posvećujemo veliku pažnju.* U vezi s tim potrebno je da i nama redovno šalješ izvještaje o org[anizacionom] stanju partijske organizacije kako u Sarajevu tako i u istočnoj Bosni. Izvještaji o političkom stanju na tvome sektoru za nas su neobično važni. Kakav je utisak na narod ostavilo stvaranje *Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije*, zatim održavanje kongresa antifašističke omladine, AFŽ-a, kao i stvaranje *Narodnooslobodilačke vojske* – eto to su pitanja koja nas mnogo interesuju.

Ne možemo ti opširnije pisati jer ne raspolažemo vašim izvještajima. Ali na osnovu nekih podataka dobijenih od naših vojnih jedinica koje su po vojnim zadacima dopirale čak i do Zenice i tamošnjih radnika, vidi se velika slabost u vašem radu. Zenički radnici se žale da nemaju nikakve veze s Partijom, da ne dobijaju našu štampu i ostale materijale, da nemaju mogućnosti organizovanog odlaska u partizane itd. Prema tome, raspoloženje kod radnika za stupanje u redove boraca postoji, ali su oni u tome pogledu, kao i inače, prepušteni samima sebi. Stvaranje Narodnooslobodilačke vojske, njen nagli porast kako po broju boraca tako i u naroužanju, pružaju široke mogućnosti za mobilizaciju novog ljudstva. Prostranost oslobođene teritorije i sve oštrije borbe protiv okupatora i njegovih slugu iziskuju više vojnih jedinica, više odlučnih i odanih boraca.

Stoga je neophodno izvlačiti radnike iz gradova i upućivati u našu vojsku. To je jedan od tvojih najvažnijih zadataka. Takav zadatak je već dobila mostarska organizacija, kao i partijski rukovodioci koji se nalaze na hercegovačkom terenu.

Nastoj da učvrstimo ovu vezu koju smo prije nekoliko dana uspostavili s mostarskom organizacijom.[301]

Pored ostalog materijala, poslali smo za tebe i 50 primjeraka decembarskog broja »Proletera«.[302]

U prilogu ti šaljemo pismo za VI brigadu, otvori ga i pročitaj, pa odmah pošalji dalje.[303]

Organizujte širenje naše štampe među domobranima, a naročito među avijatičarima u Sarajevu i drugdje.

S drugarskim pozdravom

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

13. januar 1943. Tito
[Ostrožac]

A-CKSKJ, Fond CKKPJ, reg. br. 5159/II-1-2/43.

[IZVRŠNOM KOMITETU KOMUNISTIČKE INTERNACIONALE]

Glavni štab NOV i PO za Srbiju izvještava:

Na teritoriji Srbije sada dejstvuje [devet] partizanskih odreda i to: Prvi šumadijski odred »Milan Blagojević«,[304] Požarevački p[artizanski] odred »Veljko Dugošević«,[305] Rasinsko-kruševački p[artizanski] odred,[306] Vranjski p[artizanski] odred »Sima Pogačarević«,[307] Kukavički p[artizanski] odred »Kosta Stamenković«,[308] Jablaničko-pasjački p[artizanski] odred »Stanimir Veljković«,[309] Jastrebački p[artizanski] odred,[310] Babički p[artizanski] odred[311] i Suvoborski p[artizanski] odred.[312]

Šumadijski partizanski odred imao je od 22. avgusta do 23. oktobra 1942. god. 22 akcije protiv okupatora i četnika Nedića i Draže Mihailovića. U tim borbama ubijeno je mnogo Nijemaca, Bugara i četnika i zaplijenjeno mnogo trofeja. U avgustu Nijemci su protiv ovog odreda uputili kaznenu ekspediciju od 5000 Nijemaca, četnika i Bugara, ali nisu uspjeli da unište ovaj odred.

Navodimo samo neke akcije [ovog odreda]: 18. septembra na liniji Lajkovac – Milanovac, kod Krive Reke razrušio željezničku prugu i uništio stanicu; 19. septembra uništene željezničke stanice u Umčarima i Maloj Ivanči; uništena dva okna u Misači i jedan u Rudovcima, koje iskorišćavaju Nijemci. Zaplijenjeno je 150 pušaka, mnogo metaka i drugog ratnog materijala, nekoliko kamiona itd.

Požarevački partizanski odred dejstvuje pod veoma teškim uslovima, ali s uspjehom sprječava neprijatelja i četnike da pljačkaju narod. Naročito česte borbe vodio je ovaj odred protiv četnika Draže Mihailovića na čelu sa zloglasnim vojvodom Kalabićem [Milanom]. U ovim borbama istakao se partizan Dragoš,[313] invalid bez noge. On je poginuo herojskom srmću u borbi protiv Mihailovićevih četnika. Kad mu je nestalo municije sam se ubio da ne bi pao u ruke kvrožednih četnika. Narod ga smatra svojim herojem i stvara legende o njemu.

Ovaj odred neprekidno ruši željezničku prugu Požarevac – Aleksandrovac, Požarevac – Žabari i Velika [Plana] – Žabari. Uništeno je tri kamiona na putu Požarevac – Kučevo; razoružava žandarme i Mihailovićeve seoske straže itd.

Rasinski partizanski odred izdržao je u 1942. god. nekoliko kaznenih ekspedicija. U avgustu, za vrijeme neprijateljske ofanzive,[314] probio se u neprijateljsku pozadinu i uništavao manje

neprijateljske jedinice, palio opštinske arhive, sprječavao neprijatelja da seljacima oduzima žito itd. Jedan odred Mihailovićevih četnika na čelu s majorom Keserovićem napao je na Kruševačko-rasinski partizanski odred, ali su četnici bili razbijeni. U posljednjim akcijama partizani su zaplijenili 100 pušaka, 1 puškomitraljez, 100 000 metaka, uništili rudarska okna u selu Gora na Dedinskoj stanici, više puta razrušili željezničku prugu Kruševac – Stalać i uništili arhivu u 27 opština. Vranjski partizanski odred uglavnom je vodio borbe s bugarskim okupatorima. U posljednje vrijeme vodio je žestoke borbe i bilo je na objema stranama mnogo mrtvih i ranjenih. Neprijatelj nije uspio da uništi ovaj odred.

Kukavički partizanski odred dejstvuje u okolini Leskovca. On uglavnom razoružava Mihailovićeve četnike i sprječava okupatora da pljačka narod.

Jabaničko-pasjački partizanski odred uglavnom vodi borbu protiv Mihailovićevih četnika. Razoružao je četničkog vođu [Radovana] Radovića iz Magaša i Dragog Dola. Zaplijenjeno je 50 pušaka, 2 puškomitraljeza i mnogo drugog materijala. Okupatori su uputili nekoliko kaznenih ekspedicija, ali uz pomoć naroda partizani su se održali.

Jastrebački partizanski odred uspio da se održi i pored svih nastojanja okupatora da ga uništi. On sprječava pljačakanje naroda od strane okupatora i njegovih slugu.

Babički odred vrši mnogobrojne manje akcije i diverzije i sprječava oduzimanje žita od seljaka.

Suvoborski odred čisti teritoriju od četnika i špijuna, sprječava oduzimanje žita i stoke od seljaka. Kod sela Rajkovići razbio je odred Ljotićevaca, pri čemu su ubijeni 10 fašista i komandant; zaplijenjeni su puške, mitraljez, municija i drugi materijal.

Sve su to rezultati borbe u toku 5 nedjelja. Odredi sada brzo rastu.

14. januar 1943. Valter
[Ostrožac]

A-CKSKJ, Fond CKKPJ–KI, reg. br. 1943/13. *Prevod s ruskog*

ŠTABU I [PROLETERSKE UDARNE] DIVIZIJE

Pero [Ćetković][315] javlja da on ne može prije 17. o[vog] m[jeseca] napasti Žepče zbog teškoća puta.

Neprijateljska ofanziva nije započela i vjerovatno neće tako skoro početi, kako nam javljaju iz Zagreba.[316]

14. januar 1943.
[Ostrožac]

A-VII, Fond NOR, kut. 14-A, reg. br. 8 – 15.

[IZVRŠNOM KOMITETU KOMUNISTIČKE INTERNACIONALE]

Smatramo da je korisno Šubašićevo istupanje s proglasom seljacima,[317] jer je Maček pristalica politike jugoslovenske vlade u Londonu, politike »čekati i ne ustajati«. Mi otvoreno raskrinkavamo Mačeka i ostale vođe Seljačke stranke. Sada se vrši diferencijacija u toj stranci i neki istaknuti funkcioneri već su prišli nama.

U posljednje vrijeme na našu stranu prelaze mnogi domobranski oficiri i vojnici.

Ono što je saopštila londonska radio-stanica na srpskom jeziku – da je tobože jedan puk domobrana otišao u planine i sad želi da se stavi pod Mihailovićevu komandu obična je laž. Domobrani i većina Hrvata boje se povratka jugoslovenske vlade i vide spas samo u partizanima.

15. januar 1943. Valter
[Ostrožac]

A–CKSKJ, Fond CKKPJ–KI, reg. br. 1943/14. *Prevod s ruskog*

POKRAJINSKOM KOMITETU KPJ ZA SRBIJU

Dragi drugovi,

Primili smo partijske i vojne izvještaje i ostale partijske dokumente zaključno s novembrom.[318] Izvještaj iz Srbije, Makedonije, Vojvodine, Kosova i Metohije, kao i dokumenti bratske bugarske Partije, odlično su nam poslužili za upotpunjavanje naših dosadašnjih veoma oskudnih obavještenja o političkom stanju u navedenim pokrajinama. Ali da bismo naša obavještenja još više upotpunili, neophodno je da nam ubuduće, redovno i što češće, šaljete detaljnije podatke o organizacionom stanju naših partijskih organizacija. Na osnovu tavkih izvještaja bićemo još više u mogućnosti da vam pružimo još veću političku pomoć. Naša udaljenost od vas nije i ne smije biti zapreka za održavanje redovnih veza. Sa svoje strane sve smo učinili u cilju učvršćivanja tih veza. Postojeće mogućnosti treba iskoristiti za razmjenu što više partijskog i drugog materijala. Mi ćemo vam slati ovim putem ne samo pisma nego, obavezno, bar po jedan primjerak od svih naših izdanja.

Između ostalih partijskih materijala, poslali smo vam 8. o.m. i »Proleter« br. 16. Po važnosti članaka i problema koji se postavljaju pred Partiju na ovoj etapi borbe, ovaj broj je od ogromnog značaja. U njemu je iznesena linija CK i data kritika rada, nedostataka i slabosti partijskih organizacija, kako ranije tako i u posljednje vrijeme. Stoga je potrebno da sav materijal koji vam šaljemo, a u prvom redu »Proleter«, temeljno proradite u svim našim partijskim organizacijama i prema njemu izvršite eventualne ispravke u liniji vašeg rada i načinu postavljanja pojedinih pitanja. Pri tome vam skrećemo pažnju naročito na članak *Nacionalno pitanje u Jugoslaviji u svjetlosti narodnooslobodilačke borbe.** Ako niste u mogućnosti štampati cio »Proleter« za vaše potrebe i za potrebe vaših susjeda, onda vam preporučujemo da štampate pojedine važnije članke u pojedinim brošurama. Ovo učinite samo u slučaju da baš ne možete štampati cio »Proleter«.

U ovom pismu dodirnućemo samo neka pitanja iz vaših posljednjih pisama.

---

* Vid. str. 95. – *Red.*

1. Iz vaših izvještaja vidi se velika aktivnost četnika i pristalica izbjegličke londonske vlade. Ali, budući da se ta njihova aktivnost ne ispoljava u borbi protiv okupatora, već naprotiv, preko službe okupatoru, u učvršćivanju svojih pozicija, vama se pruža odlična mogućnost za raskrinkavanje njihove izdajničke politike. Političku borbu protiv četnika, protiv Draže Mihailovića i protiv izbjegličke izdajničke vlade u Londonu potrebno je povesti još šire i snažnije. Prema svim agentima okupatora – četničkim bandama, raznim vojvodama,[319] oficirima i nedićevsko-ljotićevskim plaćenicima treba postupiti isto onako kao i prema okupatoru. Na tome pitanju može se, naročito danas, povesti uspješna kampanja u narodu i ostvariti jedinstvo svih rodoljubivih snaga u stvarnoj i nepoštednoj borbi protiv okupatora i svih njihovih slugu. Nezadovoljstvo srpskih masa, opljačkanih od okupatora, izgladnjelih i izloženih strahovitom teroru i progonima, ide nam naruku.

Držanje dragoljubovaca* ne treba da vas zbunjuje. Kao i svi građanski političari, i oni su neodlučni, kolebljivi i skloni demoralizaciji u teškim situacijama. Ali to se ne bi moglo reći za sve pristalice vođstva, za ljude iz naroda. Držanje u borbi i junačka smrt Dragoljubovog pristalice seljaka Radoja Krstića treba da nas još više podstakne na učvršćivanju jedinstva odozdo.

Dizanje nekih mostova u vazduh od strane dražinovaca** majora Keserovića jeste najobičniji manevar i jeftino reklamerstvo. U stvari sve je to sračunato na blagonaklonost njemačkih okupatora prema njemu, koji tu postoji samo zbog partizana i njihove stvarne borbe protiv okupatora. Pooštreni kurs Nijemaca protiv izvjesnih četničkih dijelova treba posmatrati na liniji međusobne konkurencije raznih četničkih grupa, s jedne strane, i Nedića i Ljotića, s druge strane. Prema obavještenjima kojima mi raspolažemo, Nijemci svuda nastoje aktivizirati četnike u borbi protiv nas. Stoga je nužno i putem naše propagande i s oružjem u ruci nemilosrdno razbijati četničke bande i osujetiti svaki pokušaj uspostavljanja njihove civilne vlasti.

2. Jedan od najvažnijih zadataka koji stoji danas pred našim organizacijama u Srbiji jeste učvršćenje naše Partije, budno čuvanje njenih redova od svih pokušaja provokatora i tuđih elemenata da je iznutra razbiju, zatim popularizacija i dosljedno sprovođenje naše pravilne političke linije. Prva i glavna briga PK treba da bude jačanje već postojećih, obnavljanje i stvaranje partijskih organizacija tamo gdje još ne postoje. Užice, Čačak i Kraljevo treba što prije partijski obuhvatiti. U tim okruzima, nesumnjivo, pretrpjeli smo najosetljivije gubitke u kadrovima. Ali za dva mjeseca rada na toj bivšoj slobodnoj teritoriji ostavili smo duboki korijen u narodu. U tim okruzima i

* Članova i pristalica Srpske zemljoradničke stranke na čelu s dr Dragoljubom Jovanovićem. – *Red.*

** Misli se na četnike Draže Mihailovića. – *Red.*

danas ima komunista i članova Partije nepovezanih i neaktiviziranih. Njih treba pronaći, povezati i otpočeti s planskim radom, uz potrebnu opreznost i čuvanje kadrova. *Naše partijske organizacije u Srbiji moraju biti u svakom pogledu sposobne da organizaciono obuhvate sve one koji simpatiziraju narodnooslobodilačku borbu i koji su spremni da makar nešto učine za nju.*

3. Iz vaših izvještaja vidi se da još niste uspjeli da učvrstite beogradsku partijsku organizaciju, koja je stalno izložena udarcima neprijatelja putem većih ili manjih provala. To pitanje treba odlučno postaviti. Učvršćenju partijske organizacije i njenom daljem razvitku treba prići, sem ostalih organizacionih i političkih mjera, i čišćenjem svih sumnjivih i nedovoljno provjerenih članova. Na rukovodeća mjesta treba uzimati Partiji najodanije i najprovjerenije kadrove. Slažemo se s vašom konstatacijom da je beogradska mjesna organizacija uvijek bila i ostala »nepresušni izvor kadrova«. Utvrđujući tu činjenicu mi dodajemo: beogradska organizacija bila je i mora ostati jedna od najboljih škola za podizanje partijskih kadrova, primjer akcione sposobnosti, herojskog držanja pred klasnim neprijateljem i širokih mogućnosti mobilizacije masa, te velikih finansijskih sredstava.

4. Pošto ne raspolažemo potrebnim podacima o organizacionom stanju, rasporedu vaših kadrova i stanju partijskih foruma, nije nam moguće dati savjete i predloge u tom pravcu. Ali se već sada može postaviti kao nužno pojačanje PK. Predlažemo da po mogućnosti dođe drug Ćora [Moma Marković][320] na rad u PK. Što se tiče dolaska kod vas nekoga odavdje, imaćemo u vidu vaše predloge. Drug Tempo [Svetozar Vukmanović] vam je vjerovatno dosta pomogao prilikom svog prolaska kroz Beograd.[321] Očekujemo vaše predloge o podizanju novih drugova na viša rukovodeća mjesta.

U narednom izvještaju, pored ostalog, javite nam i sljedeće:

a) brojno stanje partijskih organizacija u Srbiji, socijalni sastav posebno za svaku organizaciju, po mogućnosti broj ćelija i koliko je mjesta partijski obuhvaćeno;

b) stanje (broj i socijalni sastav) partijskih rukovodstava: MK, SK i OK, po mogućnosti navesti imena nama poznatih rukovodećih drugova, i

c) to isto učiniti i za beogradsku organizaciju s tim da se iz izvještaja vidi jačina pojednih rejona, broj industrijskih ćelija i svih ostalih.

5. Vaši uspjesi u obnavljanju i stvaranju novih partizanskih odreda u Srbiji mnogo su obradovali i nas i sve borce iz srpskih brigada. Uvjereni smo da ćete svim snagama raditi, na njihovom jačanju i da ćete ih pametno voditi kroz ove teške zimske dane, pripremajući ih za nastupajuće događaje, koji se već munjevitom brzinom razvijaju i u svakom pogledu povoljno za nas.

Što se tiče Glavnog štaba za Srbiju, za sada vam možemo predložiti drugove: Bradonju [Radivoja Jovanovića], Peru Stambolića i Miloša Minića. Ukoliko imate nekih izmjena ili dopuna, javite nam ličnosti što prije.

Povodom sukoba iskrslih oko pitanja razbijanja Suvoborskog odreda od strane nadmoćnijeg neprijatelja, vi niste pokazali odlučnosti u raščišćavanju razmimoilaženja između rukovodećih drugova valjevske partijske organizacije i druga Seljaka [Mirka Tomića].[322] Posljedice te neodlučnosti i sporosti bile su duge prepiske, razne komisije, potrebna i nepotrebna ispitivanja i saslušavanja, neumjesne intervencije, što je sve išlo na štetu rada i aktivnosti drugova i čitave valjevske organizacije. O svemu tome mi smo dali ocjenu u »Proleteru«. Ali smatramo za potrebno i ovom prilikom naglasiti da drug Seljak nije zaslužio isključenje iz Partije i da s njim i dalje treba računati kao s ozbiljnim partijskim radnikom. Gdje i kako ćete ga zaposliti — to je vaša stvar.[323] Ukoliko pitanje Suvoborskog odreda nije još likvidirano, treba ga brzo i energično likvidirati.

Ovom prilikom šaljemo vam 100 000 dinara za vaše i vaših susjeda potrebe. Sada ne raspolažemo nekim vrijednostima.

Iskoristite stan u Zemunu koji smo ovih dana predali drugovima u Zagrebu. Budite oprezni i nemojte slati na tu adresu nesigune drugove.

Javite nam da li još govori lažna partizanska stanica »Ravna gora«, vrijeme i talasnu dužinu.[324]

S drugarskim podravom

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

16. januar 1943. Tito
[Ostrožac]

A-Srbije, Fond CKSKS, reg. gr. 2466.

ZA PK [KPJ] ZA MAKEDONIJU

Dragi drugovi,

Iz poslatog vašeg materijala[325] vidi se da ste nedovoljno i nepravilno shvatili karakter i cilj današnje narodnooslobodilačke borbe i zbog toga činili krupne greške. Ujedno se vidi i slabost rada partijske organizacije, koja, poslije prevlađivanja grupaštva i antipartijskog rada bivšeg rukovodioca,[326] još nije uspjela da se organizaciono učvrsti i ojača i politički osamostali.

Glavne karakteristike partijske organizacije u Makedoniji su: nedovoljno dosljedno sprovođenje političke linije naše Partije, kolebanje po pitanju njene primjene u praksi, organizaciona zbrka i slabost, labav odnos prema kolebljivim, tuđim, oportunističkim i nepartijskim elementima unutar Partije, usko postavljanje pitanja borbe za slobodu i nezavisnost makedonskog naroda, nepovezanost s narodnim masama u vođenju akcija, neizživljavanje i liberalan odnos prema »autonomističkim« tendencijama organizaciono-partijskog karaktera, kao i prema »autonomističkim« tendencijama nacionalnog karaktera.

Uvjereni smo ipak da je ovo stanje izmijenjeno nabolje (vaši materijali su od novembra pr[ošle] god[ine] i raniji) i da ste iz naknadno primljenog partijskog materijala izvukli potrebne pouke za vaš rad.

Partijski materijali koje vam šaljemo uz ovo pismo pomoći će vam da mnoge stvari sredite i jasno postavite. Ali već i sama činjenica da je obim akcija u Makedoniji jači govori o vašem življem radu. Obraćamo vam naročito pažnju na uvodni članak druga Tita u »Proleteru«, čije će vam jasno postavljanje nacionalnog pitanja u svjetlosti narodnooslobodilačke borbe omogućiti pravilno snalaženje i razumijevanje ovog pitanja.[327]

U pismu upućenom drugu Ljubi [Dobrivoju Radosavljeviću] od 16. novembra 1942. drug Mihajlo [Blagoje Nešković] pravilno postavlja opštu političku liniju naše Partije. Ona je nastavak i dalje razvijanje predratne partijske linije borbe protiv fašizma spolja i iznutra i danas primijenjena u formi oružane borbe protiv fašističkih osvajača i okupatora, njihovih saveznika, pomagača i slugu.

Pravilno razumijevanje ciljeva i karaktera narodnooslobodilačke borbe i uloge naše Partije pruža široke mogućnosti i vama, partijskoj

organizaciji u Makedoniji, da okupite oko sebe i vežete za svoje rukovodstvo sve radne mase i cio makedonski narod u borbi za njegovu slobodu. Jer baš taj stav naše Partije po nacionalnom pitanju obuhvata sve težnje radnih masa i naroda i omogućava kako pravilno rješavanje nacionalnog pitanja tako i narednih problema u interesu i za račun naroda.

Vama, drugovi, mora biti jasno da je narodnooslobodilačka borba izrazita forma kroz koju se rješava pitanje opstanka, slobode i nezavisnosti svih naroda, pa, naravno, i makedonskog. Kroz učešće u današnjoj borbi protiv fašizma ogledaju se politička zrelost masa i gotovost pojedinih naroda da izvojuju svoju nacionalnu slobodu i obezbijede pun budući nacionalni razvoj. Ovo učešće je ujedno mjerilo za našu Partiju i naše partijske organizacije za njihovu organizaciono-partijsku jačinu, politički uticaj i povezanost s masama. Činjenično stanje razvoja događaja pokazuje da je naša Partija odgovorila svome zadatku u svim krajevima Jugoslavije sem u Makedoniji, gdje taj proces ide s velikim zakašnjenjem.

Pitanje obezbjeđenja nesmetanog razvitka poslije rata svih naroda (naravno i makedonskog) i obezbjeđenja budućeg mira ne može se ni zamisliti bez bratstva naroda i njihove ravnopravnosti. Samo pod tim uslovima pitanje samoopredjeljenja može imati realni smisao. U današnjim uslovima rata i oružane borbe protiv fašističkih osvajača za uništenje fašizma, jedinstvo naroda (ne samo u Jugoslaviji) slobodoljubivih, podjarmljenih i porobljenih, povezanih s frontom otečestvenog* rata Sovjetskog Saveza, i aktivno učešće svih naroda u borbi garancija su pobjede i ostvarenja slobode svih naroda, njihove bratske zajednice, potpunog onemogućavanja nacionalnog podjarmljivanja, i garancija njihovih nacionalnih prava i ravnopravnosti.

Postavljanje pitanja »autonomije« ili »mogućih specfičnih makedonskih uslova« ispada iz okvira našeg stava i linije, i oni koji to pitanje potržu u suštini se, u krajnjoj liniji, izjednačavaju s onima koji zbog naziva Jugoslavije[328] izoluju makedonski narod od jedinstvene borbe svih naroda Jugoslavije.

»Pitanje« Jugoslavije ne postavlja se danas kao pitanje režima bivše Jugoslavije (koji karakter voljno ili nevoljno, ali objektivno tendenciozno, žele tom pitanju da dadu neki Makedonci), već kao pitanje zajedničke borbe za oslobođenje svih naroda i poslije svršenog rata (poslije izvojevane pobjede nad fašizmom, neprijateljem slobode i nezavisnosti naročito malih naroda) bratskog zajedničkog uređenja i života. Kroz bratstvo u borbi za slobodu svih naroda (i ne samo Jugoslavije) kuju se bratstvo i buduća sloga naroda, njihova bolja budućnost, zasnovana ne na starom uređenju nacionalne mržnje, sukoba, ugnjetavanja, odnarođavanja, ropstva, bijede, pljačke, itd., već na odnosima bratske sloge i ravnopravnosti naroda. Nosilac ove

* Otadžbinskog (ruska riječ). – *Red.*

misli i njenog pretvaranja u djelo jeste naša Komunistička partija Jugoslavije. Jasno je da autonomističke tendencije ne mogu biti nosilac ove misli, a na djelu te tendencije dovode do sasvim drugih rezultata. Jasno je, isto tako, da vaše mišljenje o političkoj korisnosti izdvajanja iz okvira KPJ znači nasijedanje ovakvim tendencijama i nerazumijevanje kako perspektive današnje borbe tako i uloge naše Partije u njoj.

Pravilnim stavom u nacionalnom pitanju i borbom na koju je pozivala narode Jugoslavije za izvojevanje narodnih prava i sloboda, organizacijom i učešem u toj borbi (rad naše Partije u ovom pravcu u Makedoniji posljednjih godina, odlukom CK o poklanjanju naročite pažnje radu naše partijske organizacije u Makedoniji, početkom 1940. god.) naša Partija mogla je da digne na oružani ustanak sve narode Jugoslavije, da im se stavi na čelo i ustanak uspješno završi, pripremajući uslove za rješavanje daljih i narednih problema.

Organizacija narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda, i rukovođenje tom vojskom, u kojoj postoje vojne formacije sastavljene od pripadnika svih naroda Jugoslavije pod jedinstvenom komandom Vrhovnog štaba NOV i POJ, stvaranje narodne vlasti u formi narodnooslobodilačkih odbora na čelu s AVNOJ-em (Antifašističkim vijećem narodnog oslobođenja Jugoslavije) kao političkim izrazom narodnooslobodilačke borbe, omasovljenje narodnooslobodilačke borbe učešćem masovnih organizacija (Antifašistički front žena — AFŽ, Antifašistički savez omladine Jugoslavije – AFSOJ, udarne poljoprivredne brigade, radne brigade, organizacija prenosa, transporta, pomoći vojsci i frontu, obavještenja, pioniri itd.) – sve su to činjenice koje dokazuju volju naroda Jugoslavije za zajedničku borbu, za pobjedu i ostvarenje zajednice svih naroda Jugoslavije. Naša Komunistička partija Jugoslavije je baš ta garancija da će bratska zajednica ravnopravnih naroda s pravom na samoopredjeljenje (koje neće moći biti zloupotrijebljeno) biti u suštini sasvim suprotna i sasvim druga od bivše Jugoslavije i njenih od naroda omrznutih reakcionarnih, ugnjetačkih i hegemonističkih režima. Današnjim jedinstvom i zajedničkom borbom povezanom s borbom protiv fašizma u svjetskom razmjeru, narodi Jugoslavije sve su bliže ostvarenju svojih nacionalnih težnja. U tom pravcu naša KPJ spaja, vezuje i učvršćuje to jedinstvo za borbu i svojom političkom linijom i djelatnošću obezbjeđuje da ne dođe do onog starog čega se baš plaše ugnjetavani narodi Jugoslavije.

Promjena partijskog naziva, koji se vama čini razlogom otuđivanja masa od naše Partije, u suštini ne bi ništa promijenilo, već znači oportunistički uzmak pred neprijateljima ili budućim ugnjetačima makedonskog naroda i skrivenim ili otvorenim agentima fašizma. Vi se ne smijete plašiti da otvoreno ističete djelo naše Partije, njen stav i njenu današnju ulogu, kao i sve ono što je naša Partija ranije radila, protiv čega i kako se borila. Naprotiv, isticanje svega ovoga još više će

vas zbližiti i povezati s radnim masama i narodom Makedonije. Pitanje nacionalnog osamostaljivanja partijske organizacije u Makedoniji ne može se postaviti bez jake, čvrste istorijske organizacije s provjerenim i odanim partijskim kadrovima, s masovnim uticajem te organizacije sposobne da rukovodi nacionalnim pokretom u Makedoniji. Promjena u nazivu Partije ni tu ništa ne mijenja, već naprotiv. Kolebljivi, malograđanski i oportunistički nastrojeni elementi s još nejasnim i nepravilnim stavovima po opštim političkim problemima (i tim prije nesigurni za snalaženje u konkretnim situacijama) pokušavali bi stalno da zajašu partijsku organizaciju (mlado i neiskusno članstvo) i navodili na nasijedanje čestite partijce tuđim i štetnim uticajima. Bez čvrste jedinstvene partijske organizacije i kontrole oni bi svodili partijsku organizaciju na skup raznih politikantskih i frakcionaških grupica, izolovanih od masa i naroda. Vaše nedavno iskustvo to najbolje dokazuje.

»Dosljedan stav u makedonskom pitanju« (kako se drug Ljuba [Dobrivoje Radosavljević] izrazio), dakle, imperativno nalaže apsolutno ostvarenje jedinstva svih slojeva (radnika, seljaka, poštene inteligencije), cjelokupnog makedonskog naroda za oružanu borbu protiv fašizma, njemačkih i talijanskih zavojevača i okupatora i njihovih saveznika i slugu. Upozoravamo vas da ne smijete nikako gubiti iz vida glavnog neprijatelja na koga treba da budu upereni oštrica naših akcija i glavni udar. Isto tako, ne smije se, zbog kukavičluka ili skrivenih izdajničkih raspoloženja kod izvjesnih vođa bivših građanskih partija i političara i njihovog odricanja iz bilo kakvih razloga od učešća u borbi, to smatrati i raspoloženjem njihovih bivših političkih pristalica. Ovo ostvarenje jedinstva za borbu nije samo politički stav i potreba već i dužnost i obaveza makedonskog naroda da se pridruži naprednim snagama za odbranu i spas čovječanstva od fašizma. U ovoj borbi dolazi do izražaja rukovodeća uloga naše Partije kao jedine političke stranke koja je ukazala pravilan put i pravac narodima Jugoslavije u vrijeme potpune izdaje zemlje i rasula države i koja danas uspješno rukovodi tom borbom, sigurna da će je narodi Jugoslavije riješiti u svoju korist stvarajući kroz nju temelje svoje sutrašnje u suštini nove zajednice.

Pokrajinski komitet naše Partije za Makedoniju mora preduzeti odlučne mjere za učvršćenje partijske organizacije i njeno čišćenje od svih nezdravih elemenata s kursom na uvođenje u Partiju zdravih, poštenih i borbenih radnika, seljaka i poštene inteligencije, spremnih da za Partiju i svoj narod podnesu sve teškoće rada i borbe. Pokrajinski komitet mora izvršiti mobilizaciju svoga članstva, koje mora biti spremno da izvrši svaki nalog Partije bilo da se tiče rada u partijskoj organizaciji, na terenu ili u odredu, oružane akcije itd. i istovremeno vršiti dobrovoljnu mobilizaciju svih rodoljuba za sitna djela sabotaže do oružanih borbi.

Uvjereni smo, drugovi, da ćete uložiti sve napore da prebrodite teškoće u vašem radu, te da ćete, razvijajući akcionu sposobnost povezivanjem s narodom, učvrstiti našu partijsku organizaciju i osposobiti je da izraste u stvarnog organizatora i rukovodioca oružane borbe makedonskog naroda. Drug Mihajlo vam je učinio izvjesne primjedbe koje ste vi vjerovatno uzeli u obzir. Međutim, nepravilno vam je objasnio funkciju i organizacionu strukturu NOF-a (Narodno-oslobodilački fond).[329] Ne postoje nikakvi odbori NOF-a, niti je to neka organizacija za sebe. To nije prekrštena Narodna pomoć, kako ste, izgleda, vi shvatili. NOF je nastavljanje i dalje razvijanje Narodne pomoći na neoslobođenoj teritoriji: u mjestima gdje ne postoje NO odbori, nužno je i obavezno postojanje NOF-a. NOF je institucija u okviru djelatnosti NOO (narodnooslobodilačkih odbora). Svaki NOO ima svoj NOF i jedan od članova odbora je odgovoran za rad NOF-a. Uputstva o ovome imate u brošuri Vrhovnog štaba o organizaciji vlasti u pozadini.[330]

Isto tako su kod vas nepravilan odnos Partije prema vojnim formacijama, kao i struktura vojnih komandi. Partijska organizacija u vojsci postavljena je tako da svi članovi Partije iz jedne čete sačinjavaju jednu ćeliju. To je partijska jedinica u vojsci: jedna četa – jedna ćelija. Ukoliko ima više članova, partijska ćelija se može podijeliti na grupe po vodovima i sve su to partijske grupe jedne ćelije. Sekretar ćelije je istovremeno zamjenik političkog komesara čete. Sekretari svih četnih ćelija u jednom bataljonu ili odredu sačinjavaju partijski komitet bataljona ili odreda, u čiji sastav ulazi kao član komiteta i politkomesar bataljona odnosno odreda. Sekretar partijskog komiteta je istovremeno zamjenik politkomesara bataljona, odnosno odreda. On je rukovodilac partijske organizacije. On se povezuje s partijskim forumom na terenu, s OK i sa sreskim komitetima, kako radi partijskog rada u vojsci tako i zbog rada na terenu. Štabovi su vojna operativna rukovodstva i samostalni su u pogledu rješavanja vojnotaktičkih zadataka, preduzimanja i rukovođenja akcijama i komandovanja partizanskim jedinicama. Štab sačinjavaju za četu komandir, zamjenik komandira, politički komesar čete i zamjenik politkomesara. Štab je kolektivno rukovodstvo, ali odgovornu funkciju ispred štaba, u odnosu na komandovanje i rukovanje trupom i akcijama, ima komandir odnosno komandant. Štab bataljona ili odreda sačinjavaju: komandant, zamjenik komandanta, politički komesar i zamjenik političkog komesara. Po mogućnosti treba da su svi članovi štaba članovi Partije, ali komandir odnosno komandant mogu biti i nečlanovi. Partija odnosno nadležni partijski forumi sprovode partijske direktive, upute i predloge i dr[ugo] kroz partijsku štapsku ćeliju. Svi članovi štaba koji su članovi Partije sačinjavaju partijsku jedinicu u štabu (štapsku ćeliju). Njen sekretar je obavezno zamjenik politkomesara bataljona odnosno odreda. U četi ne postoji štapska ćelija, već i članovi štaba Partiji

ulaze u četnu ćeliju. Politički komesar ne može biti sekretar štapske ćelije. Članovi štaba za svoj rad po vojnoj liniji odgovorni su svojoj višoj vojnoj komandi. Ali kao Partijci odgovorni su za svoj cjelokupan rad istovremeno Partiji, koja ih može smijeniti s položaja ukoliko ne odgovaraju. Smjena se sprovodi redovnim putem kroz vojnu komandu. Na sastanku svoje ćelije partijci vrše, pored ostalog partijskog rada, kritiku i samokritiku svoga rada. Na taj način Partija ima uvid, pregled rada u vojsci i kontrolu, i preko članova Partije koji su na odgovornim mjestima sprovodi svoj uticaj i svoje rukovođenje. Partijski rad u vojsci konspirativan je za partizane nečlanove, naime, oni ne treba da znaju ko je član Partije, ali mogu i treba da znaju za postojanje Partije, a njih partijci maksimalnom političkom propagandom i vaspitavanjem, objašnjavanjem ciljeva i karaktera narodnooslobodilačke borbe i uloge naše Partije vaspitavaju i pridobijaju za članove Partije.

Politički komesar je delegat Partije u vojsci, što je, naravno, konspirativno za nečlanove Partije. Njegova dužnost je opšta politička propagandna djelatnost u jedinici među svim partizanima (tu spada kako politički tako i prosvjetno-kulturni i vaspitni rad), briga o ljudstvu u vojsci (zdravstvena, prehrambena preko sanitetskog i intendantskog aparata), opšta kontrola rada štaba u ispunjavanju zadataka i dužnosti i, najzad, odgovoran je za boračku sposobnost i moralni i politički nivo i jedinstvo svoje jedinice. Svoj rad u masi sprovodi, pomognut od partijske organizacije, kroz konferencije (četne, bataljonske), predavanja, referate, kružoke teoretske i za opšte obrazovanje, analfabetske, horove, diletantske grupe itd. Ima svoje političke delegate po vodovima (partijci). Dužan je da svoju agitaciono-propagandnu djelatnost, uz pomoć partijske organizacije i svih partizana, razvija i u narodu na terenu kuda se odred kreće.

Zamjenik političkog komesara je rukovodilac partijske organizacije. Kao članovi štaba, i politkomesar i njegov zamjenik moraju pokazivati razumijevanje i interesovanje i za vojna pitanja i u tom smislu pomagati štabu.

Vodite računa o tome da se ni partijska organizacija u odredu ni partijski forumi na terenu ne smiju pretvoiti u tutore štabova. Odnos mora biti postavljen tako da Partija stvarno bude rukovodilac, ali da to ne smije kočiti samostalnost i inicijativu vojne komande; treba da bude obezbijeđeno sprovođenje partijskih direktiva i, s druge strane, da vojna komanda ima siguran oslonac i pomoć od partijske organizacije u svim pitanjima kao od rukovodećeg faktora narodnooslobodilačke borbe.

Treba paziti da »vojna linija« (ovaj naziv se već uobičajio) ne nadjaše partijsku, tj. da članovi Partije koji su na rukovodećim vojnim i političkim funkcijama ne ostanu samo to, a zanemare svoje partijske dužnosti i odnos prema partijskoj organizaciji i svedu sve na vojničke dužnosti, te se na taj način isprazni politički sadržaj cilja

oružane borbe i umanjuje se i gubi rukovodeća uloga Partije, te se gubi i ne osjeća uticaj partijske organizacije u jedinici. Dešavalo se da izvjesne vojne jedinice, vrlo dobre kao takve, zanemare političku stranu rada, te se ljudi jednostrano »povojniče«, što može u izvjesnim situacijama (neuspjesi u borbi, zamor, nestašica hrane i dr., štetna politička propaganda neprijatelja ili malodušnih, itd.) da dovede do negativnih rezultata. Budnost partijske organizacije i partijskih članova mora se stalno održavati na velikoj visini i rad partijske organizacije stalno obavljati.

Učvršćujući partijsku organizaciju, pravilno sprovodeći našu političku liniju, vaspitavajući i budno čuvajući naše kadrove, ne sumnjamo, drugovi, da ćete za kratko vrijeme pokazati uspjeh.

Mi smo vam za rukovođenje radom kako po vojnoj tako i po partijskoj liniji poslali u pomoć jednoga druga[331] koga vi već poznajete, pa se nadamo da će on stići do vas prije ovoga pisma.

S drugarskim pozdravom

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

16. januar 1943. Tito
[Ostrožac]

A-CKSKJ, Fond CKKPJ, reg. br. 1943/36.

DRUGU TOZI [SVETOZARU MARKOVIĆU], ČLANU PK ZA VOJVODINU. DRUGU ĐORĐU [ĐURI JOVANOVIĆU] I P[OKRAJINSKOM] P[OVJERENSTV]U ZA BANAT OK KPJ ZA SREM

Dragi drugovi,

Primili smo vaše izvještaje i prepisku s drugom Mihajlom [Blagojem Neškovićem] od avgusta, septembra, oktobra i novembra 1942. godine.[332] Gotovo istovremeno dobili smo izvještaj o pogibiji sekretara vašega PK i člana CK KPJ druga [Žarka] Zrenjanina Uče.[333] Smrt druga Uče težak je udarac ne samo za vas već i za čitavu našu Partiju, koja u njemu gubi jednog od svojih najodanijih i najboljih rukovodilaca. Jasno je da će cijelo pitanje konsolidacije i odnove naših organizacija u Vojvodini time biti još teže.

U vezi s vašim izvještajem[334] i današnjom situacijom naših organizacija u Vojvodini smatramo za potrebno da učinimo sljedeće napomene:

1. Nije bilo pravilno što ste toliko oklijevali s izvršenjem direktive[335] koju su vam prenijeli drugovi Fišer [Ivo Lola Ribar] i Mihajlo avgusta 1942. god[ine] o reorganizaciji pokrajinskog rukovodstva. Obnova rada na čitavoj teritoriji Vojvodine nije moguća bez jednog čvrstog rukovodećeg centra. Iskustvo sremskih drugova pokazalo je da je taj centar za Vojvodinu mogao biti uspostavljen u Sremu. Dugo zadržavanje druga Uče u Banatu, gdje je bio potpuno kompromitovan, i jeste jedan od razloga za njegovu smrt. Na isti način, može se postaviti pitanje druga Toze odnosno njegovog nedolaska u Srem.

I danas smatramo da je pitanje reorganizacije PK jedno od bitnih pitanja našeg rada u Vojvodini. Uz pomoć druga Mihajla, drugovi Toza, Đorđe i Slobodan [Aćim Grulović] moraju naći načina da se u najkraćem roku okupe i riješe ovo pitanje. Sjedište PK treba odrediti imajući u vidu mogućnosti održavanja veza i što sigurnijeg boravka članova rukovodstva.

2. U vašim materijalima, naročito onima iz Srema, primijetili smo da još uvijek vrlo slabo stojite s uvlačenjem hrvatskih masa u narodnooslobodilačku borbu. Štaviše, vi govorite gotovo stalno o radu u nekim hrvatskim masama i [među] njemačkom nacionalnom manjinom kao o zadacima koji su po svojoj važnosti, manje-više jednaki. Ovo je skroz nepravilno. Na današnjoj etapi borbe mi u redovima njemačke nacionalne manjine možemo da pridobijemo i da se oslonimo još uvijek samo na pojedince – svjesne antifašiste, dok je

u pogledu hrvatskih masa velika mogućnost uvlačenja širokih masa u redove narodnooslobodilačke borbe. Primjeri masovnog ustanka hrvatskih masa u Dalmaciji, Hrvatskom primorju, Gorskom kotaru, kao i sve življih partizanskih akcija u Pokuplju, Žumberku i Zagorju to najbolje pokazuje.

U pitanju akcija i postupaka vaših partizanskih odreda dobićete iscrpnije direktive od Vrhovnog štaba NOV i POJ. Akcije sremskih partizana u toku 1942. godine,[336] pored izvjesnih slabosti i nedostataka, mnogo su doprinijele za narodnooslobodilačku borbu. Saradnja sa VI bosanskom brigadom i s našim slavonskim snagama, kao i briga OK u Sremu za očuvanje žive snage naših odreda, potpuno su na svome mjestu.[337]

U jednom od vaših pisama OK za Srem postavio je pitanje preko koga okružno rukovodstvo rukovodi partijskim radom u vojsci: preko partijskog sekretara ili zamjenika politkomesara. Ovdje je posrijedi nesporazum. Zamjenici politkomesara u našoj vojsci su redovno i partijski sekretari u svojoj jedinici, pored toga što vrše svoju dužnost zamjenika politkoma kao vojnu funkciju. Na primjer, zamjenici politkoma četa istovremeno su i sekretari četnih partijskih ćelija. Četne ćelije tj. njihovi sekretari sačinjavaju bataljonski biro, u koji ulaze politkom kao običan član, a njegov zamjenik kao sekretar biroa. Zamjenik politkoma brigade ili odreda održava veze i rukovodi čitavim partijskim radom preko zamjenika politkoma bataljona, kao i preko bataljonskih biroa. Nadležna partijska rukovodstva (OK, PK, CKKPJ) održavaju partijske veze s partijskim organizacijama u vojsci isključivo preko zamjenika politkomesara.

3. U vezi s ranijom zamisli druga Uče o organizaciji većih partijskih kurseva u Banatu, potpuno se slažem sa stavom druga Mihajla.[338] Treba se orijentisati na kurseve u malim grupicama i u lokalnim razmjerama.

4. Smatramo da niste još dovoljno konkretno uočili četničku opasnost, iako posljednji izvještaji OK za Srem govore jasno o nekim pojavama u tom pravcu. Ne treba zaboraviti da će velikosrpske reakcionarne klike iz Beograda i Draža Mihailović preduzeti sve da među vojvođanskim Srbima, koji su izloženi strahovitom teroru Nijemaca, Mađara i ustaša, stvore četniče organizacije.[339] Oni se čak služe i ubacivanjem četničkih »trojki« i »petorki« u naše redove da bi ih iznutra razbijali.

5. Učvršćenje naše Partije, budno čuvanje kadrova, pravilno sprovođenje naše političke linije – to su najvažniji zadaci koji danas stoje pred PK za Vojvodinu, povjerenstvom za Banat i za Bačku i OK za Srem. U tom pravcu detaljno proučiti »Proleter« koji smo vam 8. o[vog] m[jeseca] poslali zajedno s drugim materijalom preko druga Mihajla.

Veze s nama održavajte i dalje preko druga Mihajla, a nadamo se da će uskoro biti moguća i veza preko VI bosanske brigade, kojoj

se već približavaju jedinice Prve proleterske divizije[340] u svojoj ofanzivi između Vrbasa i Bosne. Jačajte vaš odred i mobilišite novo ljudstvo, naslanjajući se u svemu na III zonu – Slavonija i na VI bosansku brigadu.

Naša organizacija u Vojvodini imala je neosporno najteže gubitke i zato ona mora udesetostručiti svoje snage u sticanju novih kadrova. Junačka borba naših drugova u Vojvodini i partizanskih odreda u Sremu najbolji su dokaz da nema te sile koja može razbiti redove naše Partije. Ta borba predstavlja temelj izgradnje naših organizacija i njihovog čvrstog povezivanja s narodnim masama.

Preko [Radio-stanice] »Slobodne Jugoslavije« i naše štampe svakako ste upoznati bar u glavnim crtama s razvojem političke i vojne situacije na oslobođenoj teritoriji naše zemlje, koja je već danas velika oko 50 000 kvadratnih k[ilo]m[etara]. Jedinice naše Narodnooslobodilačke vojske svuda su u ofanzivi i zadaju sve žešće udarce neprijatelju. Na oslobođenoj teritoriji učvršćuje se demokratska narodna vlast, čiji je nosilac danas *Antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Jugoslavije.* Rastu masovne antifašističke organizacije, omladinske i ženske. Jedinstvo narodnih masa pod rukovodstvom naše Partije danas je čvršće nego ikada. Sve to potvrđuje pravilnu političku liniju KPJ u ovoj narodnooslobodilačkoj borbi. Uz pobjedonosnu ofanzivu Crvene armije i požrtvovani rad komunista i naših partijskih organizacija, kako na oslobođenoj teritoriji tako i u neoslobođenim dijelovima, stvaraju se uslovi sve bliže pobjede.

S drugarskim pozdravom

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

16. januar 1943. Tito
[Ostrožac]

A-CKSKJ, Fond CKKPJ,
reg. br. 7135/43.

[IZVRŠNOM KOMITETU KOMUNISTIČKE INTERNACIONALE]

Glavni štab NOV i PO za Hrvatsku izvještava: Nijemci i ustaše 13. januara pokušali su da napadnu iz Gline na našu oslobođenu teritoriju s tri kolone, ali su bili odbijeni nazad u Glinu uz velike gubitke. Zaplijenjen je ratni materijal.

Jedan bataljon Šeste hrvatske divizije napao je četnike blizu Gračaca[341] koji su branili talijanski garnizon u Gračacu. Zarobljeni su 60 četnika, 3 teška mitraljeza, 1 teški minobacač i municija.

Jedinice Bosanskog korpusa uništile su vodovod blizu Banjaluke i grad je zbog toga ostao bez vode.

Jedinice Prve [proleterske] i Treće [udarne] divizije nastavljaju borbe u centralnoj Bosni i čiste teritoriju od četnika, ustaša i Nijemaca.

16. januar 1943. Valter
[Ostrožac]

A-CKSKJ, Fond CKKPJ-KI, reg. br. 1943/16. *Prevod s ruskog*

OBLASNOM KOMITETU KPJ ZA HERCEGOVINU

Dragi drugovi,

Primili smo vaše pismo od 3. decembra 1942. g[odine], [342] a pročitali smo i ono od 31. decembra upućeno štabu II proleterske divizije. Pozdrav mostarskog NOO predali smo AVNOJ-u.

Pravilno je što se obraćate nama za direktive. To treba činiti i ubuduće, bez obzira na veze s vašim PK ili njegovim predstavnikom drugom Kulturnim [Avdom Humom]. Sa svoje strane poduzeli smo potrebne mjere za obezbjeđenje što redovnije veze s vama.

Zajedno s ostalim materijalom poslali smo vam 11. ov[og] mjeseca i »Proleter« br. 16. Neophodno je da uspostavite dobru vezu s Prozorskim bataljonom.[343] Kao do sada, mi ćemo i ubuduće slati sve materijale i ostalu poštu preko tog bataljona. S vašim omladincem [344] ugovorili smo sve pojedinosti. Ali je potrebno svesti na minimum krug ljudi iz toga bataljona koji bi bili upućeni u tu vezu. Mislimo da nije potrebno naglašavati od kolikog je značaja imati danas redovnu i čvrstu vezu. Obavještavajte na vrijeme o eventualnim promjenama veze i uvijek potvrdite prijem pošte koju vam šaljemo.

Mnogo nam je koristio vaš izvještaj u pogledu upotpunjavanja naših obavještenja o političkim prilikama u Hercegovini. Tom pitanju posvetite ubuduće još veću pažnju. U radu na uspostavljanju i usavršavanju obavještajne službe nemojte žaliti truda i napora. Upoznavanje političkih, ekonomskih i drugih prilika na terenu omogućuje nam pravilno orijentisanje u radu bilo po partijskoj ili po vojnoj liniji. Koliko god je to potrebno nama ovdje, toliko je još važnije za vas, koji se nalazite baš na tom terenu s određenim i krupnim zadacima.

Sve pokušaje neprijatelja možemo uspješnije osujetiti samo ako unaprijed i na vrijeme saznamo njegove namjere, plan i ciljeve. Ne pustiti neprijatelja iz vida, ne dati mu ni korak da napravi bez našeg znanja, svuda i u svakoj situaciji biti uz njega i oko njega. Eto, to je zadatak rukovodećih komunista, to je dužnost naših partijskih organizacija. Planskim, savjesnim i aktivnim radom, oslanjajući se uvijek na podršku naroda, mi ćemo uspjeti da pariramo svaki plan i svaku akciju neprijatelja.

Ne treba gubiti iz vida, drugovi, da se događaji počinju munjevitom brzinom razvijati u cijelom svijetu. Uspjehom Crvene

armije na istočnom frontu pomršeni su svi planovi fašističke Osovine i njenih slugu. Hitlerova vojska iz dana u dan dobija sve žešće udarce. Nesigurnost u njegovoj pozadini i u pozadini njegovih slugu već se počinje vidno manifestovati. Smrtni strah je zahvatio fašističke sluge. Pobune u Rumuniji, izvođenje 600 antifašista pred sud u Mađarskoj, masovno strijeljanje domobrana i oficira u Hrvatskoj – sve su to znaci rasula i skorog kraha fašističke ratne mašine.

Ali usprkos tome, neprijatelj ne miruje, on će pokušati i posljednje napore u spasavanju svojih pozicija ne birajući sredstva. Upotreba i bacanje otrovnih gasova na našu slobodnu teritoriju u Slavoniji* najbolji su dokaz razdraženosti i očajničkih poduhvata. Ali na pravednom i jedino mogućem putu, putu pobjednosne narodnooslobodilačke borbe, niko nas ne može zaustaviti, pa ni po cijenu upotrebe tih najnečovječnijih sredstava.

Pred nama stoje krupni zadaci. I mi moramo biti spremni i pripravni za svaku situaciju, ne samo stupati ukorak s razvojem događaja nego imati jasnu perspektivu i njihovog daljeg razvitka.

U vezi s tim, a na osnovu vašeg izvještaja, želimo učiniti još nekoliko napomena organizacionog karaktera:

1. CKKPJ odobrava mjere koje je preduzeo drug Tempo [Svetozar Vukmanović] u cilju ozdravljenja vaše partijske organizacije. Kritika rada vaše organizacije, promjene u rukovodstvu i sve ono što je poslije toga uslijedilo: aktivnost part[ijske] org[anizacije], akcije kako u gradu tako i na terenu – sve to najočiglednije potvrđuje pravilnost zadataka koji su pred vas postavljeni.[345]

Oportunistički i sektaški stav ranijeg rukovodstva vaše organizacije zaista je nanio velike štete našoj stvari.[346] Nezdravo stanje u m[ostarskoj] organizaciji bilo je prenijeto i na Hercegovačku brigadu, tj. u Mostarski bataljon. Ali energičnim mjerama partijskih i vojnih rukovodilaca u brigadi, sprovedenim s našim znanjem i po našim direktivama, stanje u bataljonu je ozdravilo, a partijska organizacija u brigadi je učvršćena.[347]

Nosioci tog nezdravog stanja i antipartijskog rada bili su drugovi Vasić, komandant, i Fejić, politkom[esar]. Njihovim radom i neprijateljskim držanjem bataljon je bio vojnički onesposobljen, a jedinstvo partijske organizacije u njemu potpuno razbijeno. Zamjenik politkoma drug Franc Novak pao je pod uticaj ove dvojice i svojom nebudnošću mnogo doprinio ovakvom stanju. Stoga su prva dvojica kažnjena strogim ukorom s posljednjom opomenom, a treći strogim ukorom. Sva trojica su prekomandovana još prije tri mjeseca iz hercegovačke brigade. Dok su prva dvojica prilično nezdravo reagirala na kaznu i premještaj,[348] dotle je radnik drug Novak i na praksi pokazao volju u iživljavanju svojih sopstvenih slabosti i političkih

* Obavještenje o upotrebi bojnih otrova u Slavoniji dobijeno je preko ilegalnih veza iz Zagreba. Ono nije bilo tačno. Vid. o tome nap. 395. – *Red.*

grešaka. Sada se on nalazi u Bihaću zajedno s još 10 drugava iz Hercegovačke brigade na jednomjesečnom partijskom kursu.

2. Jedan od najvažnijih zadataka, koji se danas postavlja pred Oblasni komitet za Hercegovinu: obnoviti razbijene partijske organizacije, organizaciono i politički učvrstiti postojeće i stvoriti ih tamo gdje još ne postoje. Na tom zadatku raditi brzo i energično, mobilišući sve raspoložive partijske kadrove, vodeći računa o njihovoj odanosti Partiji i provjerenosti. Garancija za uspješan rad i povezivanje naše Partije sa širokim narodnim masama, pored ostalog, jeste i u pravilnom sprovođenju naše političke linije na ovoj etapi borbe. S obzirom na krupne sektaške političke greške u toku narodnog ustanka u Hercegovini, vi, drugovi, morate sada udesetostručiti svoje napore u radu na ispravljanju tih grešaka.[349]

Linija CK izložena je u posljednjem broju »Proletera«. Proradite temeljno sve članke u vašim organizacijama i ukoliko ste eventualno pravili greške, ispravite ih odmah. S obzirom na važnost članka *Nacionalno pitanje u Jugoslaviji u svjetlosti narodnooslobodilačke borbe* predlažemo da ga po mogućnosti umnožite i razdijelite na svome terenu u što većem broju primjeraka.

3. Pravilan je vaš stav po pitanju akcija. Jedna vojna jedinica, bez obzira na jačinu, može se održati samo ako je aktivna u borbi protiv neprijatelja. Takvu vojsku narod voli i uvijek rado pomaže. Postojanje partizanskog bataljona »Sloboda« u Južnoj Hercegovini daće podstreka hercegovačkom narodu za ponovno masovno dizanje na ustanak. Sadašnja politička i vojnička situacija stvorila je povoljne uslove za mobilizaciju širokih masa u redove Narodnooslobodilačke vojske. Na vama je da te uslove iskoristite u pravcu jačanja postojećih i stvaranja novih partizanskih odreda.

Pri tome treba povesti najširu borbu protiv četničkih bandi Draže Mihailovića i izdajničke izbjegličke vlade u Londonu. Tu borbu voditi ne samo putem naše propagande u narodu već i s oružjem u ruci. Organizovano i planski raditi na izvlačenju bivših partizana iz četničkih redova, razbijajući iznutra njihove čete, bataljone i »brigade«.

4. U cilju pojačanja rada u Hercegovini, mobilizacije novog ljudstva za brigade i tamošnje odrede, izvlačenja naših ljudi iz četničkih jedinica i prelaska čitavih takvih jedinica na našu stranu, upućeni su ovih dana u Hercegovinu Čile Kovačević s još nekoliko drugova iz Hercegovačke brigade.[350] Pošto im je stavljeno u zadatak da se na terenu povežu s vama, nastojte i vi sa svoje strane da ih pronađete.

5. Budite oprezni prema drugu koji je bez znanja i pitanja Partije stupio u tajnu talijansku obavještajnu službu. Njegove veze i velike mogućnosti treba iskoristiti. Ali je najbolje prebaciti ga na vojnu liniju i tako spriječiti eventualnu provalu partijske organizacije.[351]

6. Ubuduće šaljite izvještaj o organizacionom stanju partijskih organizacija. Po mogućnosti što detaljniji, ali voditi računa o konspiraciji.

Drug Čokalija [Uglješa Danilović] nije još obaviješten o dolasku na vaš teren. Nastojaćemo da ga što prije obavijestimo.[352] Prekinite sve veze sa Sarajevom[353] dok vam se drug Kulturni ne javi.

S drugarskim pozdravom

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

17. januar 1943.
[Ostrožac]

A-CKSKJ, Fond CKKPJ, reg. br. 5189/43.

VLADI SAVEZA SOVJETSKIH SOCIJALISTIČKIH REPUBLIKA, VLADI VELIKE BRITANIJE I VLADI SJEDINJENIH DRŽAVA AMERIKE[354]

Mi smo više puta saopštavali preko Radio-stanice »Slobodna Jugoslavija« da vojni ministar jugoslovenske vlade u Londonu Draža Mihailović otvoreno sarađuje s talijanskim vojnim okupatorskim vlastima, a potajno, preko pojedinih svojih četničkih komandanata, sarađuje s Nijemcima i ustašama. Draža Mihailović nema nikakve regularne vojske, već ima takozvane četničke odrede, koje je on, pomoću talijanske komande, organizovao u Bosni, Crnoj Gori, Hercegovini, Lici, Srbiji itd. Naoružanje, municiju, hranu i ostale prinadležnosti, uključivši i plaće, Mihailovićovi četnici dobijaju od Talijana, Nijemaca i ustaša.

Izjavljujemo pred licem cijelog svijeta – i za ovo snosimo punu odgovornost – da četnici Draže Mihailovića nisu do sada ispalili nijednog metka protiv talijanskih okupatora, da se četnički vođe Birčanin, Jevđević, pop Đujić, Bajo Stanišić, Đurišić i ostali nalaze u Splitu, Mostaru, Lovranu itd. pri štabovima talijanske komande, da Mihailovićevi četnici ratuju na strani okupatora protiv naše Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda od novembra 1941. godine, da četnici Draže Mihailovića učestvuju u svakoj ofanzivi okupatora na našu oslobođenu teritoriju pod komandom talijanskih i njemačkih oficira, da se u tom cilju transport Mihailovićevih četnika vrši pomoću okupatorskih automobila, vozova i brodova, kao što je slučaj i sada, kada je u Knin i južnu Dalmaciju dovezeno vozovima i brodovima iz istočne Bosne, Hercegovine i Crne Gore 6000 četnika Draže Mihailovića[355] koji treba da učestvuju u opštoj ofanzivi protiv naše slobodne teritorije zajedno s Nijemcima, Talijanima i ustašama.[356] Naše čete već su se sukobile kod sela Tiškovac s ovim četnicima. Do sada u raznim bojevima s okupatorima, ustašama i četnicima mi smo zarobili hiljade četnika, mi smo zaplijenili u četničkim štabovima, kao i štabovima okupatora i ustaša, ogromnu količinu raznih dokumenata, koji nepobitno dokazuju fakte koje smo izložili o izdaji Draže Mihailovića i njegovih četnika, a koji u tome dokazuju i krivicu jugoslovenske vlade u Londonu. Mi smatramo da se ne mogu poklapati takve činjenice da jugoslovenska vlada u Londonu, s jedne strane, ratuje preko svog ministra Draže Mihailovića i njegovih četnika protiv Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije na strani okupatora, a na drugoj strani, u isto

vrijeme koristi se gostoprimstvom Saveznika, koristi se diplomatskom podrškom Saveznika.

Naša Narodnooslobodilačka vojska i partizanski odredi dali su već desetine hiljada žrtava i svaki dan daju sve nove i nove žrtve u teškim i besprekidnim bojevima s okupatorima ne samo za oslobođenje naroda Jugoslavije nego i za stvar Saveznika i, prema tome, imamo pravo zahtijevati od Saveznika ne samo priznanje naše borbe nego imamo pravo zahtijevati od Saveznika da se oni energično zainteresiraju za slučaj jugoslovenske vlade i Draže Mihailovića.

Mi smo više puta zahtijevali komisiju Saveznika da bi ona ovdje, u Jugoslaviji utvrdila stvarno stanje i jednom zauvijek učinila kraj strašnoj prevari i zabludi svjetske javnosti.

[17. januar 1943,
Ostrožac]

U ime Vrhovnog štaba
Narodnooslobodilačke vojske
i partizanskih odreda Jugoslavije
komandant

Tito

U ime Izvršnog odbora
Antifašističkog vijeća narodnog
oslobođenja Jugoslavije
predsjednik

dr Ivan Ribar

A-VII, Fond NOR, kut. 422,
reg. br. 33–19.

[IZVRŠNOM KOMITETU KOMUNISTIČKE INTERNACIONALE]

Jedinice jedne krajiške brigade 15. januara razbile su kod Magaljdola[357] blizu Jajca Nijemce i domobrane koji su pokušali da se probiju iz okruženja. Ubijeno je i ranjeno mnogo Nijemaca.

Jedinice jedne druge krajiške brigade razrušile su željezničku prugu [Bosanski] Novi – Kostajnica i [Bosanski] Novi – Prijedor[358] pri čemu su zarobljen 1 njemački i 1 hrvatski oficir-kapetan.

Kod Gračaca nije zarobljeno 30 četnika, kako je bilo i javljeno, nego 130 četnika, 100 pušaka, 4 teška mitraljeza, 1 puškomitraljez itd.

U Žumberku se već 10 dana vode žestoke borbe između naših hrvatskih brigada[359] i Nijemaca i ustaša. Naše jedinice napale su grad Samobor, 10 km od Zagreba, koji brani 2000 Nijemaca.

17. januar 1943. Valter
[Ostrožac]

A-CKSKJ, Fond CKKPJ – KI, reg. br. 1943/17. *Prevod s ruskog*

[IZVRŠNOM KOMITETU KOMUNISTIČKE INTERNACIONALE]

Jedinice Sedme hrvatske divizije napale su 16. januara jednu kolonu ustaške, legionarske protivtenkovske divizije[360] između Kostajnice i Petrinje. Ubijeno je 30 i zarobljeno 30 legionara. Zaplijenjena su 2 protivtenkovska topa, mnogo granata za ova oruđa, 2 protivtenkovske puške, 10 automata, 3 minobacača, 100 pušaka, 1 radio-stanica, 80 bicikla, 40 konja, 2 herc-aparata i drugi materijal. Naši gubici su 6 mrtvih i 15 ranjenih.

Štab Prve [proleterske] srpske udarne divizije izvještava: na sektoru Teslić – Doboj 14. januara naše jedinice vodile su borbe, pri čemu su zarobile 150 domobrana i 2 oficira, 1 minobacač, 7 puškomitraljeza i mnogo drugog materijala i 4 vagona suvih šljiva. Uništen je jedan oklopni voz, a jedan je oštećen.

Jedinice ove divizije pod komandom Miloja Milojevića 16. januara zauzele su grad Prnjavor.[361] Zarobljeno je oko 400 domobrana, 10 oficira, [zaplijenjeno] 300 pušaka, 20 puškomitraljeza, 3 teška mitraljeza, 2 minobacača, 2 kamiona, 1 autobus itd. U ovim borbama neprijatelj je imao velike gubitke, naročito ustaše. Jedinice ove divizije zauzele su Jelah i Tešanj.[362] Nastupanje se nastavlja.

17. januar 1943. Valter
[Ostrožac]

A-CKSKJ, Fond CKKPJ–KI, reg. br. 1943/18. *Prevod s ruskog*

[IZVRŠNOM KOMITETU KOMUNISTIČKE INTERNACIONALE]

GLAVNI ŠTAB NOV I PO ZA HRVATSKU IZVJEŠTAVA:

Jedan bataljon[363] Pete operativne zone razrušio je železničku prugu između Ogulina i Gomirja 28. decembra. Pruga nije radila 10 dana. Jednu talijansku kolonu koja je pokušala da popravi prugu sačekala je partizanska omladinska četa;[364] u borbi je ubijeno 50 Talijana i mnogo je ranjeno. Zaplijenjeno: 2 minobacača, 50 mina, 1 mitraljez i drugi materijal. Druga kolona Talijana je 29. decembra pokušala da iziđe iz Vrbovskog i Ogulina i popravi prugu, ali je takođe bila odbijena uz velike gubitke, a zarobljeno je nekoliko četnika. Trećeg januara ponovo je spriječen pokušaj da se popravi pruga, pri čemu su uništeni 1 lokomotiva i 2 vagona. Neprijatelj je imao velike gubitke. Četvrtog januara jedan bataljon je sačekao novi transport vojnika za popravku pruge između Skrada i Moravica. Lokomotiva i nekoliko vagona su uništeni. Ubijeno 5, a zarobljena 3 talijanska vojnika. Zadobijen je plijen. Petog januara jedinice Drugog bataljona napale su sjeverno od Kupe jednu talijansku kolonu. U borbi je ubijeno 20 talijanskih vojnika i 1 oficir, a ranjeno 15 vojnika. U svim ovim borbama naročito se istakao Boro Sušanj, komandir čete, Milan Ivošević, komandir voda, i partizani: Frane Mesić, Sava Zrnić, Ivan Jelić, Mane Maravić, Milan Čabrijan, Boško Kosanović, Dušan Ivošević, Milan Zrnić i Saša Zrnić. Svi su oni iz 4. omladinskog bataljona. U isto vrijeme Drugi bataljon je razrušio željezničku prugu između Skrada i Delnica i srušen je jedan voz.

Jedan bataljon je 29. decembra napao domobranski garnizon u Skradu.[365] Poslije kratke borbe zarobljeno je 23 domobrana, zaplijenjeno: 2 puškomitraljeza, 35 pušaka, 5000 metaka i drugi trofeji. Drugog januara zapaljena je željeznička stanica Kupjak i ponovo srušeno 70 metara pruge, a na drugom mjestu, kod Delnica, 40 metara i kod Moravica 40 metara. Ovu željezničku prugu, koja je vrlo važna za transport između Zagreba i Italije, stalno ruše naše jedinice.

Sada se vode žestoke borbe između jedne naše divizije i jedne njemačko-hrvatske divizije kod mjesta Gline.[366]

U trećoj (operativnoj) zoni uništena su posljednjih dana 2 voza: jedan između Popovače i Volodera – uništena lokomotiva i 16 vagona

s namirnicama za Njemačku, a drugi između Kutine i Banove Jaruge. Uništen je 50 metara dug most na rijeci Čazmi između Bjelovara i Čazme.

20. januar 1943. Valter
[Ostrožac]

A-CKSKJ, Fond CKKPJ–KI,
reg. br. 1943/20.

Prevod s ruskog

LENJINGRAD JE OSLOBOĐEN

Kao munja prostrujala je ova vijest u eteru, širom svijeta. Lenjingrad je oslobođen.[366a] Oslobođen je grad Lenjina, oslobođen je grad u kome se u svojoj mladosti on učio, u kome je radio na stvaranju prvih kružoka i radničkih organizacija, iz kojih je niklo i razvijalo se najveće Lenjinovo djelo – herojska Boljševička partija.[366b] Oslobođen je grad Februarske revolucije,[366c] revolucije svrgavanja omraženog carističkog režima – grad Velike oktobarske revolucije.[366d] Nije slučajno što je grad Lenjinov oslobođen uoči godišnjice Lenjinove smrti,* jer je Lenjin taj grad najviše volio i jer on zaista ima najslavniju historiju u povijesti čovječanstva. Herojska Crvena armija,[366e] koja svakoga dana zadivljuje svijet sve novim i novim pobjedama, izvojevala je do sada najveću pobjedu, oslobodivši herojski grad iz kandži fašističke blokade. To je ujedno najveći i najljepši dar koji je ona doprinijela godišnjici smrti velikoga Lenjina, to je najljepši dar koji je darovala, ne štedeći svoje krvi, narodima Sovjetskog Saveza.

Petnaest mjeseci bio je Lenjingrad opkoljen od krvožednih osvajačkih fašističkih hordi. U toku 15 mjeseci građani Lenjingrada: radnici, inteligencija, crvenoarmejci i mornari Crvene flote bili su jednim obručem odvojeni od svoje ostale braće, od ostalih frontova, ali veza između njih i ostalih građana Sovjetskog Saveza, ona veza koja neraskidivo povezuje sve narode Sovjetskog Saveza, sve građane Sovjetskog Saveza, nikada nije bila prekinuta. Ta veza je – jedinstvena volja, jedinstvena mržnja protiv fašističkih osvajača, jedinstvena i nepokolebljiva vjera da će osvajač biti pobijeđen, a što je najvažnije, jedinstvena misao da grad Lenjinov ne smije nikada pasti u kandže krvavih fašističkih hordi. Vorošilov[366f] je u času opasnosti uputio proglas Lenjingrađanima – Lenjingrad ne smije pasti. Ovaj poziv čuli su veterani iz Velike oktobarske revolucije – radnici Kirovske fabrike (bivši Putilov), radnici ostalih fabrika, junački baltički mornari, mlada generacija Lenjingrada – djeca Velikog oktobra; čuli su taj glas i primili ga kao zavjet Lenjinov da će braniti njegov grad do posljednje kapi krvi. Pod kišom topovskih granata i avionskih bombi, radile su žene i djeca, zamijenivši radnike koji su se odazvali pozivu da brane

* Lenjin Vladimir Iljič je umro 21. januara 1924.

Lenjingrad. Radnici su zamijenili svoje čekiće i mašine puškama i topovima i kao granitna stijena, zajedno sa crvenoarmejcima, pod najtežim uslovima, branili su 15 mjeseci grad Lenjinov, dok ga konačno nisu odbranili.

Duboka vjera u branioce Lenjingrada, koja je postojala kod sovjetskih naroda, duboka vjera da grad Lenjinov neće pasti u kandže Hitlerovih krvnika-osvajača, postojala je kod svih onih rodoljuba svijeta koji se nisu davali zavarati raznim klevetama protiv Sovjetskog Saveza, koji nisu vjerovali hvalisavim obećanjima ludaka Hitlera i njegovih pomoćnika. Ta vjera je postojala i kod nas, kod naše Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda, kod naših ugnjetenih naroda, i baš ta vjera napajala nas je sve novim i novim snagama da izdržimo sve teškoće koje su stajale pred nama, videći i diveći se junačkim braniocima Lenjingrada, Staljingrada i Moskve. Svi oni koji su poznavali Lenjingrad Velikog oktobra, koji su znali za herojsku borbu Lenjingrada protiv Judeniča, Rodzjanka i ostalih bandi 1918. godine, svi oni bili su čvrsto uvjereni da taj veliki grad ne može nikada pasti u ruke njemačkih bandita. Ali džinovska borba za odbranu Lenjingrada stajala je Lenjingrađane ogromnih žrtava. Mnogo stanovnika Lenjingrada pomrlo je i poginulo u ovoj džinovskoj borbi. I baš ta ogromna žrtva, koju su narodi Sovjetskog Saveza dali, koju je dao Lenjingrad, zadivljuje čitavo napredno čovječanstvo i stvara uvjerenje da je čas konačnog uništenja hitlerovske tiranije blizu.

Oslobođeni Lenjingrad, još iste noći između 18. i 19. januara, poslao je svoj borbeni pozdrav oslobođenom Staljingradu.[366g] Dva herojska grada pružaju prvi ruke jedan drugome, čestitaju jedan drugome na junaštvu kakvom nema primjera u historiji čovječanstva. Dva grada heroja – grad Lenjinov i grad Staljinov – ujedinjuju se sada sa herojskom prijestonicom Moskvom, da zadaju konačni udarac krvavim fašističkim hordama, koje su se usudile da provale u veliku i srećnu zemlju socijalizma.

Kada je odjeknuo glas da je Lenjingrad oslobođen blokade, srca su se ispunila neizmjernom radošću, i ne samo srca naroda Sovjetskog Saveza, nego i srca čitavog naprednog čovječanstva. Ova radosna vijest ispunila je neizmjernom radošću podjarmljene narode Jugoslavije. Ona je ispunila neizmjernom radošću srca boraca naše Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije. Ona je prodrla u srca naših boraca takvom snagom, da ih to ispunjuje ogromnim poletom za još snažnije udarce protiv fašističkih okupatora i njihovih izdajničkh slugu, da ih to pretvara u neodoljivu silu, koja je kadra savladati najveće napore koji još stoje pred nama. Oslobođenje Lenjingrada, oslobođenje Staljingrada, neodoljiva ofanziva na Kavkazu, na Donu, kod Voronježa, na Centralnom frontu kod Velikih Luka i konačno kod Lenjingrada, znak je da je pobjeda nad fašizmom blizu, znak je da će ogromne žrtve koje daju narodi Sovjetskog Saveza biti

uskoro okrunjene uspjehom, tj. pobjedom nad fašizmom. To znači da će i žrtve koje daju naši narodi u borbi protiv okupatora i njihovih izdajničkih slugu biti uskoro krunisane uspjehom, tj. pobjedom nad fašističkim okupatorima i njihovim izdajničkim slugama u našoj zemlji.

Uoči godišnjice smrti velikoga Lenjina, na dan najljepše i najveće pobjede Crvene armije – oslobođenja Lenjingrada, sve naše misli, naše najljepše želje, sa osjećanjem neizmjerne sreće, upućene su velikom sovjetskom narodu, koji rađa takve herojske sinove kao što su branioci Lenjingrada, Staljingrada i Moskve, koji rađa takve div-junake kao što su borci slavne Crvene armije. Naše čestitke upućene su herojskoj Crvenoj armiji, one su upućene braniocima Lenjingrada i one ujedno znače naš zavjet, koji dajemo na dan godišnjice smrti velikog Lenjina, da ćemo udesetostručiti naše snage u borbi protiv fašizma, za spas čovječanstva od ove najveće opasnosti. Uvjeren sam da dijelim mišljenje svih boraca Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda kada dajem taj zavjet, jer je to u interesu naših naroda, jer je to u interesu pobjede nad fašističkim okupatorima i njihovim slugama, jer je to u interesu naše srećne budućnosti.

20. januar 1943. Tito
[Ostrožac]

»Borba«, br. 36, 24. januar 1943.

PRILOZI

[IZVRŠNOM KOMITETU KOMUNISTIČKE INTERNACIONALE]

Molimo da se prenese preko »Slobodne Jugoslavije«.[367]

Borci, komandiri i politički komesari IV i V crnogorske udarne brigade i ostalih bataljona koji se bore daleko od svojih porodica, na dan praznika Velikog oktobra šalju cijelom crnogorskom narodu svoj vatreni pozdrav. Nama su poznati vaše patnje i zvjerstva talijanskih okupatora i njihovih prezrenih saveznika – četnika Draže Mihailovića i Popovića [Krsta], ali budite hrabri i uporni. Dan oslobođenja je blizu. Izdajnički žig koji su Mihailovićevi i Popovićevi četnici htjeli da udare cijelom crnogorskom narodu pogodio je same izdajnike.

Crnogorski narod bezgranično voli svoju rusku braću i cio sovjetski narod, i on će ostati vjeran svojim velikim saveznicima – narodima Sovjetskog Saveza.

Mi vas uvjeravamo da će naše puške i mitraljezi uskoro opet odjeknuti po crnogorskim brdima da istjeramo iz naše ponosne zemlje okupatora i uništimo sve one izdajnike koji su nanijeli sramotu našem narodu stojeći u ovim sudbonosnim danima na strani okupatora, a protiv sopstvenog naroda, protiv sovjetskog naroda i svih saveznika.

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

Borci, komandiri i politički komesari
IV i V udarne crnogorske brigade

14. novembar 1942.
[Oštrelj]

Valter

A-CKSKJ, Fond CKKPJ–KI,
reg. br. 1942/270.

Prevod s ruskog

[IZVRŠNOM KOMITETU KOMUNISTIČKE INTERNACIONALE I RADIO-STANICI »SLOBODNA JUGOSLAVIJA«]

Srpski sveštenici i studenti duhovnih škola sa svog prvog historijskog kongresa,[368] koji je održan 15. novembra 1942. godine u Srpskoj Jasenici, Bosanska Krajina, obraćaju se sveštenstvu i narodu oslobođene i okupirane teritorije Jugoslavije sa sljedećom

POSLANICOM

Srpski narod i njegovo sveštenstvo čvrsto ostaju u redovima Narodnooslobodilačke partizanske i dobrovoljačke vojske Jugoslavije i pozivaju srpski narod i sveštenstvo sa okupirane teritorije, kao i ostale rodoljube i slobodoljubive narode i sveštenstvo drugih vjeroispovijesti da nam se pridruži u svetoj narodnooslobodilačkoj borbi koja se sada vodi.

Više od dvadeset godina srpski pravoslavni narod bio je kao zidom odvojen od bratskih sovjetskih naroda i od pravoslavne ruske crkve. Zvanična svetosavska crkva nikada nije dozvoljavala svome narodu i sveštenstvu da saznaju stvarno stanje pravoslavne vjere u Sovjetskom Savezu, kao i drugih strana života. Bilo je potrebno da otpočne otadžbinski rat sovjetskih naroda protiv zločinačkog fašizma da bismo saznali da u Rusiji postoje pravoslavna crkva i sveštenstvo. Kao važnu činjenicu saopštavamo srpskom narodu i sveštenstvu da je ovih dana u Sovjetskom Savezu formirana komisija od 8 lica kojoj je stavljeno u zadatak da ustanovi štete i zločine koje su izvršili fašisti na okupiranoj sovjetskoj zemlji. U ovu komisiju ušli su eminentni predstavnici sovjetskog naroda, a među njima i mitropolit kijevski i galicijski Nikolaj.

U toku svog mnogovjekovnog ropstva srpski narod nije vidio takve zločine, paljevine i ubistva stotine hiljada Srba koje su počinili propagatori »nove Evrope« – fašisti u toku 16 mjeseci okupacije Jugoslavije. Zato nema opravdanja ni za episkope, ni za sveštenike, ni za Srbina koji sarađuju s okupatorom. Zbog toga sadašnja saradnja s fašistima jednog dijela episkopa i sveštenika jeste zločin i izdaja prema svome narodu, zbog čega ih narod briše iz spiska svojih sinova i izjednačava ih sa zločincima – okupatorima. Isto tako, mi odbacujemo bjelogardejskog emigrantskog samozvanog mitropolita Germogena, Pavelićevog »poglavara pravoslavne hrvatske crkve«, koji unosi sablazan i ponižava pravoslavlje.

Takvo stanovište našeg kongresa jedino odgovara tradicijama svetosavske crkve.

Sadašnje ponašanje Njegove Svetosti patrijarha Gavrila u skladu je s tradicijama i idealima svetosavske crkve, zbog toga ga narod i sveštenstvo s pravom mogu smatrati poglavarom srpske crkve.

Izražavamo svoje priznanje i zahvalnost svim hrabro poginulim sveštenicima, koji su se s puškom u ruci borili protiv zločinačkih okupatora i protiv njihovih slugu, izdajnika naroda – ustaša i četnika. Isto tako, izražavamo svoje priznanje palim mučeničkom smrću mitropolitima i sveštenicima, koji su mučeni zločinačkom rukom Nijemaca, Italijana, ustaša i četnika.

Vojni sveštenici partizanskih jedinica, prateći pobjedonosno brigade u svim krajevima Jugoslavije, obnovili su crkveni život srpskog naroda. Otvorene su mnoge crkve i u njima je otpočela služba božja. Razrušene i oskrnavljene crkve su očišćene i osvećene. Desetine hiljada djece je kršteno. Desetine hiljada ubijenih, preklanih, ubijenih i umrlih bilo je opevano, stotine bračnih parova su venčani. Stotine novih domova su osvećeni. Mnogo hiljada ljudi dobilo je pričešće i obavljeni su mnogi religiozni obredi u narodu.

Nikad srpsko sveštenstvo nije bilo slobodnije u propovijedi, službi i vršenju svojih svešteničkih obaveza kao za vrijeme ovog narodnooslobodilačkog rata. Nikada srpski sveštenici nisu bili bliži svome narodu i narod njima kao sada, na oslobođenoj teritoriji.

Narod i srpsko sveštenstvo se zavjetuju da će učiniti sve što je u njihovoj moći da vjerske razlike više ne služe kao razdor između naroda Jugoslavije. Za vrijeme ovog narodnooslobodilačkog rata krvlju je ispisano bratstvo Srba, Hrvata, Slovenaca i Muslimana i niko i nikada ih ne može razdvojiti. Zbog toga srpsko sveštenstvo poziva katoličko i muslimansko sveštenstvo da se pridruži svojim narodima, koji sve masovnije stupaju u partizanske borbene redove.

U ovoj svetoj narodnooslobodilačkoj borbi narodi Jugoslavije iskovali su svoje bratstvo s narodima Sovjetskog Saveza i sa svima porobljenim i slobodoljubivim narodima.

Mi s prezirom osuđujemo emigrantsku vladu u Londonu, koja je izazvala bratoubilački rat preko svog ministra vojnog Draže Mihailovića, koji zajedno s okupatorima vodi borbu protiv najboljih sinova i kćeri jugoslovenskih naroda – protiv partizana.

Kongres donosi ovu poslanicu u prisustvu mnogih predstavnika naroda i zato s pravom očekuje da će narod i sveštenstvo s okupirane teritorije iskreno stupiti u redove Narodnooslobodilačke partizanske i dobrovoljačke vojske Jugoslavije da bi naša pobjeda bila ostvarena brže i potpunije, jer s nama su narod i Bog!

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

Protojerej Jev[statije] Karamatijević, vjeroispovijedni referent III brigade, Novi Pazar, Sandžak; protojerej Jagoš Simonović, vjeroispovijedni referent IV udarne brigade iz Kolašina; jerej Vlada Zečević, vjeroispovijedni referent Vrhovnog štaba Narodnooslobodilačke partizanske i dobrovoljačke vojske Jugoslavije, iz Srbije; jerej Blažo Marković, sudija crkvenog suda na Cetinju i vjeroispovijedni referent I udarne brigade; jerej Vidak Drakić, vjeroispovijedni referent X hercegovačke brigade; jeromonah Rufim Žižić, vjeroispovijedni referent II brigade; jerej Stevan Pejić, iz Like; jerej Jovan Šolaja, iz Dalmacije; jerej Blažo Radoičić, iz Bosne; jerej Milan Ciganović, iz Bosne; jerej Krstan Bjelajac, iz Bosne; jerej Bogdan Vuksan, iz Dobrosela, Lika; Mato Antunović, student Teološkog fakulteta, Crnogorac, V brigada; Radomir Sokolović,* student Duhovnog seminara iz Bosne, III krajiška brigada; Ranko Dimić,** student Duhovnog seminara iz Like, IX hrvatska brigada; Veselin Koprivica, student Duhovnog seminara, V crnogorska brigada; Jovo Radošević,*** student Duhovnog seminara iz Petrovca, IV krajiška brigada; Radovan Stijačić, student Duhovnog seminara, V hercegovačka brigada; Slobodan Savić, student Duhovnog seminara, II krajiška brigada; Branko Bojnović,**** završio Duhovni seminar, iz Like; Veselin Bulatović, student Teološkog fakulteta, Sandžak, III sandžačka brigada; Milan Obradović, student Duhovnog seminara, III brigada iz Sandžaka; Veselin Kujović,***** student Duhovnog seminara, Sandžak, III brigada; Rista[n] Pavlović, student Duhovnog seminara, Sandžak, III brigada.

Molimo da ovo emitujete preko »Slobodne Jugoslavije«.

19. novembar [1942] Valter
[Oštrelj]

A-CKSKJ, Fond CKKPJ-KI, reg. br. 1942/280. *Prevod s ruskog*

* Odnosi se na Rajka Sokolovića;
** Odnosi se na Janka Dimića;
*** Odnosi se na Lazu Radoševića;
**** Odnosi se na Branka Bogunovića;
***** Odnosi se na Dragoja Kujovića. – *Red.*

PREDLOG REZOLUCIJE O OSNIVANJU ANTIFAŠISTIČKOG VEĆA NARODNOG OSLOBOĐENJA JUGOSLAVIJE[369]

Na skupštini održanoj u oslobođenom Bihaću dana 26. i 27. novembra 1942. god. predstavnici naroda svih zemalja Jugoslavije, bez razlike narodnosti, vere i političko-partijske pripadnosti,

konstatuju

da je aprilski vojni slom Jugoslavije neposredna posledica nenarodne politike i čitavog niza izdaja vojnog i političkog vođstva Jugoslavije;

da su narodi Jugoslavije, koji su odlučno hteli sa oružjem u ruci da brane svoju slobodu i nezavisnost, bili predati na milost i nemilost fašističkom osvajaču;

da je panično bekstvo jugoslovenske vlade značilo sramno napuštanje i izneveravanje naroda u najtežim trenucima njegove istorije;

da su fašistički okupatori zaveli nad svim narodima Jugoslavije režim nezapamćene varvarske svireposti, režim istrebljivanja čitavih naroda i rasa, masovnog i zverskog ubijanja žena, dece i staraca u pozadini, pljačke, nasilja i pustošenja čitavih prostranih oblasti;

da su se domaći izdajnici Pavelić, Nedić i njima slični stavili u službu okupatorima protiv svojih vlastitih naroda i isto tako ogrezli u krvi svojih naroda, služeći okupatorima kao krvavi dželati, i da zverstva četnika, koji stoje pod komandom ministra Draže Mihailovića, nad svim narodima Jugoslavije nisu manje svirepa ni manje masovna od zverstava okupatora, ustaških i Nedićevih bandi;

da su skoro sve bivše političke stranke ili organizacije u većini zemalja Jugoslavije pasivno posmatrale stanje stvari ili se s njime pomirile. Jedne na taj način što su odmah otvoreno prišle okupatoru, druge što su prvo odbijale i samu pomisao na ma kakvu borbu protiv okupatora, da bi zatim, u toku razvoja narodnooslobodilačke borbe, otišle direktno u izdaju. Stav većine ljudi iz vođstva ovih stranaka: »Još nije vreme za borbu protiv okupatora«, ubrzo se pretvorio u stav: »Već je vreme za borbu u korist okupatora protiv pobunjenog naroda«;

da se veliki deo oficira, naročito viših, stavio u raznim formama na raspolaganje okupatoru u njegovoj borbi protiv svih naroda Jugoslavije;

da se skoro sav opštinski i državni aparat bivše Jugoslavije, koji je kroz niz godina bio izdajnički pripreman i osposobljavan za to, stavio u službu fašističkih okupatora i postao njihovo poslušno oružje za uništenje naroda;

da je jedino Komunistička partija Jugoslavije ostala verna narodu i njegovoj slobodi, te da je odmah pozvala sve narode, sve političke stranke osim otvoreno izdajničkih, sve poštene i rodoljubive ljude u zajedničku oružanu borbu protiv okupatora;

da su se na ovaj poziv oduševljeno odazvale široke mase svih naroda Jugoslavije, dižući narodni ustanak, svi pošteni i rodoljubivi ljudi, organizujući gerilske, partizanske odrede, a da su se na ovaj poziv oglušila skoro sva bivša vođstva političkih stranaka;

da su svi narodi Jugoslavije u oružanoj borbi protiv okupatora i njihovih slugu dali najuzvišeniji primer šta mogu učiniti goloruki narodi protiv daleko nadmoćnijeg osvajača samo kad su voljni da se bore za svoju čast, slobodu i nezavisnost;

da su u toj borbi podneli i podnose ogromne žrtve uvereni da neće biti uzaludne;

da je u plamenu narodnog ustanka, koji je zahvatio sve narode i sve zemlje Jugoslavije, ostvareno borbeno jedinstvo svih rodoljubivih snaga naših naroda, bez obzira na bivše građanske političke stranke i u direktnoj borbi s njihovim bivšim vođstvima, od kojih je većina, u raznim oblicima, prešla na stranu okupatora.

Konstatujući ovo i odajući slavu i poštu senima hiljada palih narodnih heroja i milionskim narodnim žrtvama fašističkog terora, skupština predstavnika svih naroda Jugoslavije donosi sledeću

REZOLUCIJU

1. Blagodareći jedinstvu svih iskrenih rodoljuba u Jugoslaviji, koje se iskovalo u osamnaestomesečnoj oružanoj borbi protiv fašističkih okupatora i svih njihovih slugu i pomagača, prvobitni mali partizanski odredi, koji su tu borbu poveli golim šakama, izrasli su u moćnu i nepobedivu Narodnooslobodilačku vojsku. Njezine proleterske i partizanske udarne brigade i odredi proslavili su se pod hrabrim i mudrim rukovodstvom Vrhovnog štaba i komandanta Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije druga Tita i zahvaljujući sve jačem razbuktavanju narodnog ustanka i sve većem prilivu narodnih masa u redove Narodnooslobodilačke vojske ovih dana prerasli su i organizuju se u divizije i korpuse, pred kojima se otvaraju nove široke perspektive velikih i odlučnih pobeda.

Naša slavom ovenčana Narodnooslobodilačka vojska junački je odolela svim dosadašnjim ofanzivama neprijatelja i njegovim podmuklim spletkama; ona se svojim pobedama izdigla do činioca od međunarodnog značaja. Svi narodi Jugoslavije pokazuju na delu, što i mi ovde, kao njihovi predstavnici, javno utvrđujemo, da priznaju i

pomažu tu vojsku kao jedini izraz i oruđe njihove svete oslobodilačke borbe, kao jedinu zdravu i jedinu stvarno narodnu snagu sposobnu da tu borbu dotera do pobedničkog kraja, dok su se pred očima celog sveta raspršile u dim sve laži proturane u stranoj javnosti o tobožnjoj borbi protiv okupatora koju »vodi« izdajnik ministar Draža Mihailović.

2. Herojska odbrana Kavkaza i Staljingrada, pod najtežim uslovima, kao i prošle zime slavna odbrana Moskve i Lenjingrada, ne samo da oduševljavaju naše narode, nego su za njih i poslednje jemstvo skore konačne pobede slobodoljubivih naroda nad varvarskim fašizmom. Porobljeni slovenski narodi mogu vedro gledati u svoju blisku slobodnu budućnost, jer na čelu borbe za njihovo oslobođenje stoji moćni Sovjetski Savez sa svojom nepobedivom Crvenom armijom pod rukovodstvom genijalnog Staljina. Operacije savezničke britanske i američke vojske u Africi takođe znače znatan doprinos bržem raspadanju italijansko-nemačke koalicije.

Svoju ogromnu i neograničenu ljubav prema velikom zaštitniku slovenskih i svih porobljenih naroda, prema Sovjetskom Savezu, narodi Jugoslavije pokazali su i pokazuju čitavom svojom neprekidnom borbom protiv fašista u svim manifestacijama svoga raspoloženja.

Narodi Jugoslavije i njihova Narodnooslobodilačka vojska s radošću pozdravljaju pobedničke napore američkih i britanskih trupa i borbenih Francuza u Africi, gledajući u tim velikim demokratskim narodima svoje saveznike u borbi za uništenje fašističke kuge.

3. Skupština pozdravlja istorijsku notu sovjetske vlade od 14. septembra o. g. o odgovornosti hitlerovskih osvajača i njihovih pomagača za zločine koje su izvršili u okupiranim državama Evrope. S najvećim ponosom primili su narodi Jugoslavije ono veliko priznanje koje je u toj noti učinjeno njihovoj narodnooslobodilačkoj partizanskoj borbi. Narodni predstavnici okupljeni na ovoj skupštini izjavljuju da će i dalje ulagati sve napore u toj borbi, svesni reči te note koje kažu da je van svake sumnje da će uspešan razvitak te slavne partizanske borbe biti jedan od najvažnijih uslova konačnog sloma opšteg neprijatelja i da će on približiti čas odmazde. Oni izjavljuju da će svestranim prikupljanjem podataka o zločinima okupatora i njihovih pomagača i otkrivanjem zločinaca pomoći Narodnooslobodilačku vojsku da joj ne umakne nijedan zločinac i da nijedna nevina narodna žrtva ne ostane neosvećena.

Ali skupština smatra za svoju dužnost prema nevinim žrtvama da pred celim svetom izjavi: da su zverstva koja su počinili i danas čine nad Srbima, Hrvatima i Muslimanima četnici Draže Mihailovića ne manje masovna i svirepa od zverstava okupatora i ustaša i da jugoslovenska izbeglička vlada snosi punu odgovnornost za te zločine za koje ona prosipa odlikovanja zločincima; da, prema tome, ona nije imala moralnog prava da pored vlada drugih porobljenih država

potpisuje apel sovjetskoj vladi o pitanju odgovornosti za zločine okupatora i njegovih pomagača. Njen ministar vojske Draža Mihailović spada pored fašističkih okupatora, pored Pavelića, Ljotića, Nedića, Pećanca takođe na optuženičku klupu za zločine izvršene nad narodima Jugoslavije.

4. Jedinstvo naroda Jugoslavije u narodnooslobodilačkom ratu obuhvatilo je najšire mase svih naroda Jugoslavije, sve prave i iskrene rodoljube bez razlike narodnosti, vere i partijsko-političke pripadnosti, sve društvene slojeve, ljude i žene, sve prave i iskrene rodoljube, bez obzira na različite forme koje je ono dobilo u različitim zemljama i pokrajinama. Najuzvišeniji izraz toga jedinstva jeste Narodnooslobodilačka vojska, u čijim se redovima bore rame uz rame rodoljubi svih naroda Jugoslavije, svih vera i različitih partijskih opredeljenja.

U *Slovenačkoj* je ostvarena *Osvobodilna fronta* kao opštenarodno telo, obuhvatajući sve društvene slojeve, sve političke partije, struje i organizacije u slovenačkom narodu, komuniste, hrišćanske socijaliste, kmetijce, socijaldemokrate, sokole i druge demokratske i rodoljubive elemente osim male šake izdajničke Bele garde koja služi okupatoru. U *Hrvatskoj* je takođe ostvarena Narodnooslobodilačka fronta, koja je privukla u svoje redove sve što je pošteno i istinski rodoljubivo u hrvatskom narodu, u redovima radnika, seljaka, narodne inteligencije i u redovima Hrvatske seljačke stranke, uprkos izdajničkom ili kukavičkom držanju većeg dela vrhova HSS i oportunističke politike »čekanja« i trpljenja dr Vlatka Mačeka. U *Srbiji,* privremeni vojnički uspesi okupatora koji su došli kao posledica izdaje Nedića i Draže Mihailovića, nisu mogli razbiti jedinstvo srpskog naroda iskovano u ognju narodnog ustanka. U svim zemljama gde živi srpski narod, razbijači jedinstva naroda, izdajnički četnici, izgubili su svaki moralni i politički oslonac i drže se samo uz pomoć okupatora i strahovitim terorom. *Crnogorski* narod, koji se listom bio digao na oružje protiv okupatora i ovoga doveo do toga da već mora napustiti Crnu Goru, podlegao je jednim delom, izdajničkoj propagandi četničkih vođa kao što su Bajo Stanišić, Blažo Đukanović i Krsto Popović, koji su pomoću okupatora privremeno poremetili jedinstvo crnogorskog naroda i omogućili okupatoru da ponovo ugnjetava crnogorski narod, koji je teškim žrtvama bio oslobodio čitavu Crnu Goru. Ali ta je izdaja danas poznata crnogorskom narodu i on se već ponovo diže da svrgne okupatorski jaram i četničko haranje po Crnoj Gori. Slično je i u *Hercegovini,* gde su četnički vođi, pomognuti oružanom snagom italijanskog okupatora, privremeno uspeli da razbiju jedinstvo naroda koji je u ustanku već bio postigao velike uspehe, i gde sada narodni ustanak ponovo oživljava. U *Bosni* narodni ustanak uprkos svim naporima Pavelića, Nedića i Draže Mihailovića, Nemaca i Italijana, uprkos izdajničkim sporazumima četničkih oficira i vojvoda s okupatorima i Pavelićem, nije nikada malaksao, nego je zabeležio najveće uspehe. Uspesi Narodnooslobo-

dilačke vojske u pravcu Zapadne Bosne silno su pomogli masovno razbuktavanje narodnog ustanka u Dalmaciji.

5. U svim zemljama Jugoslavije od samog početka oružane borbe nicali su na oslobođenoj i neoslobođenoj teritoriji narodnooslobodilački odbori kao nužni organi jedinstva pozadine i fronta, kao od samog naroda stvorena tela, koja su okupljala narod u njegovim naporima da pomogne svoje junačke borce, koja su ujedinjavala stanovništvo u narodnooslobodilačkoj borbi. Oni su nužnim razvitkom postali organima narodnodemokratkse vlasti i potvrdili se kao izraz jedinstvene narodne volje za oslobođenje ispod jarma fašizma. Na prostranoj oslobođenoj teritoriji nema sela bez narodnooslobodilačkih odbora spojenih u opštinskim i sreskim svojim telima. Mnogobrojni narodnooslobodilački odbori rade ilegalno pod najtežim uslovima u još neoslobođenim delovima zemlje. Oni su glavno oruđe jedinstva naroda u oslobodilačkoj borbi, jedinstva pozadine i fronta, koje je bilo i ostaje uslov i zaloga konačne pobede nad krvavim okupatorima i njihovim ustaškim i četničkim slugama. Preko njih, kao i preko ženskih i omladinskih antifašističkih organizacija ostvaruju se natčovečanski napori narodnih masa u pozadini.

6. Oslobodilački pravecni rat naroda Jugoslavije, oružani ustanak naroda silno se razbuktao i proširio ove jeseni i neodoljivo ruši pred sobom sve prepreke. Niču kao iz zemlje nove čete i bataljoni koji se brzo pretvaraju u brigade i divizije. Silan talas antifašističke borbe sve se više i više širi. Svuda narodne mase uviđaju da je Narodnooslobodilačka vojska jedini njihov borac, zaštitnik i osvetnik. Izgladnjavani i maltretirani hrvatski domobrani predaju se Narodnooslobodilačkoj vojsci u masama, koja ih vraća kućama, jer u njima gleda svoju buduću braću kojima je oružje silom gurnuto u ruke. Sve dublje prodire u mase vojnika, pa i oficira domobrana svest o izdajničkoj zlikovačkoj strahovladi ustaša, koji su bacili hrvatski narod u ropstvo i naneli mu najveću ljagu u njegovoj istoriji. Ali pod uticajem snažnih udaraca naše herojske vojske protiv četničkih bandi i njihovih gospodara, raspadaju se te tvornice izdaje i reakcije i mnogi zavedeni seljaci, koje su izdajnički oficiri uvukli u bratoubilačku borbu umesto u borbu protiv okupatora, predaju se i odriču daljeg slušanja svojih izdajničkih vođa. I u krajevima gde su ti izdajnički vođi uspeli da zavedu narod obećavajući mu mir i sigurnost života i imovine na bazi saradnje s okupatorima i ustašama, narod je otvorio oči, jer je postao žrtva zverskih masovnih pokolja od strane ustaša, četnika i okupatora. Narod je krvavo platio u takvim krajevima svoju naivnu veru u sporazum četnika s ustašama i okupatorima, i taj se sporazum na delu pokazao kao sporazum za masovno ubijanje Hrvata i Muslimana od strane četnika, a Srba od strane ustaša, no na mnogim mestima pokolje vrše svi ti zlikovci zajedno i nad Srbima i nad Hrvatima i nad Muslimanima. Skupština zbog toga javno ulaže protest protiv postupaka izbegličke jugoslovenske vlade, koja re ipa odlikovanja baš na

najgore zločince i izdajice i obmanjuje svetsku javnost da borbu protiv okupatora u Jugoslaviji vodi njen ministar Draža Mihailović. U tome pogledu, kao i u pogledu odbrane pred svetskom demokratskom javnošću časti onih hrabrih i poštenih jugoslovenskih oficira koji nisu izdali narod u njegovoj oslobodilačkoj borbi, već se od prvoga dana bore u partizanskim redovima, a mnogi su i svoje živote položili na oltar narodne slobode, skupština u potpunosti shvata i potpisuje sve izjave koje je dao Vrhovni štab Narodnooslobodilačke vojske.

7. Ogromni razmah narodnooslobodilačke borbe, visoki stupanj na koji se ispela naša borba, mnogobrojni i sve složeniji zadaci koji se na tom stupnju borbe nameću svima nama, zahtevaju stvaranje jednog tela koje će još više i bolje ujedinjavati velike narodne napore za konačnu pobedu. Zbog toga predstavnici svih zemalja Jugoslavije okupljeni u slobodnom Bihaću odlučuju da se konstituišu u *Antifašističko veće narodnog oslobođenja Jugoslavije* kao najviši politički izraz stvorenog čvrstog jedinstva naroda Jugoslavije, izraz njihove nesalomljive volje za pobedu nad okupatorima i svima njihovim slugama i pomagačima, kao telo koje će još više razviti i ujediniti napore narodnooslobodilačkih odbora i svih drugih narodnih masovnih antifašističkih organizacija u oslobođenim i još neoslobođenim delovima naše zemlje.

8. U Antifašističkom veću narodnog oslobođenja okupljeni su predstavnici svih narodnosti, veća i antifašističkih političkih partija i grupa koji su se na delu pokazali verni i odani narodu, koji su izdržali sva iskušenja teške borbe za narodno oslobođenje. Antifašističko veće narodnog oslobođenja i iz njegove sredine izabrani Izvršni odbor stajaće pored Vrhovnog štaba Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije, kao vrhovnog vojničkog rukovodioca narodnooslobodilačke borbe, na čelu te borbe kao njeno političko predstavništvo.

9. Osnovni zadatak Antifašističkog veća narodnog oslobođenja Jugoslavije biće dalje razvijanje jedinstvenosti napora svih naroda Jugoslavije za izvojevanje konačnog oslobođenja za sve njih i za stvaranje uslova za punu njihovu slobodu i ravnopravnost u oslobođenoj bratskoj zajednici, koju niko neće moći razoriti jer će se iskovati u ognju zajedničke borbe. U tom cilju Antifašističko veće narodnog oslobođenja trudiće se da još više razvije i utvrdi već ostvareno jedinstvo pozadine i fronta, da Narodnooslobodilačka vojska i partizanski odredi budu dostojno snabdeveni. Veće će se truditi da razvije i učvrsti narodnooslobodilačke odbore i pomogne sve ostale narodne masovne antifašističke organizacije, da obezbedi što uži kontakt između naroda i narodnooslobodilačkih odbora, da učvrsti ličnu i imovnu sigurnost, da podigne prosvetni nivo stanovništva, da organizuje socijalno staranje i zdravstvenu službu, jednom reči, Veće će uložiti sav trud da u ovim teškim danima oslobodilačkog rata kada sve nas očekuju najveći napori, organizuje što je moguće bolje našu

pozadinu za uspešnu borbu protiv fašističkih osvajača i time doprinese konačnoj pobedi naše pravedne stvari.

10. Antifašističko veće narodnog oslobođenja Jugoslavije izabraće iz svoje sredine Izvršni odbor s predsednikom i tri potpredsednika i uputiće s ovog zasedanja svoj proglas narodima Jugoslavije i njihovim hrabrim borcima.

11. Za vojničko vođenje narodnooslobodilačkog rata naroda Jugoslavije, Antifašističko veće narodnog oslobođenja izražava svoje puno i neograničeno priznanje, zahvalnost i poverenje Vrhovnom štabu NOV i POJ i vrhovnom komandantu drugu Titu, zaklinjući se da će budno čuvati intrerese narodnooslobodilačke borbe i da će sve svoje napore usmeriti na postizanje ovog uzvišenog cilja, za koji se naša slavna Narodnooslobodilačka vojska s tako besprimernim junaštvom bori.

[27. novembar 1942,
Bihać]

*»Prvo i Drugo zasjedanje AVNOJ-a«,
Stvarnost, Zagreb, 1965.*

PROGLAS AVNOJ-a NARODIMA JUGOSLAVIJE[370]

Braćo svih narodnosti i vjera!

Veliki uspjesi naše narodnooslobodilačke borbe izvojevani junačkim djelima i naporima naše hrabre vojske omogućili su nam da podignemo svoj glas s oslobođene teritorije naše domovine i da vam objavimo osnivanje Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije, koje s današnjim danom, sporazumno s Vrhovnim štabom Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda, preuzima svoje dužnosti po svim pitanjima i stvarima narodnih potreba i života upravne, privredne, socijalne, zdravstvene, finansijske, propagandne, prosvjetne i vjerske prirode, a naročito organizovanja pomoći našoj junačkoj narodnoj vojsci i partizanskim odredima.

Prvu našu riječ upućujemo borcima, komandirima, komandantima i političkim komesarima koji su položili svoje živote i žrtvovali svoje zdravlje u natčovječanskim borbama, koje su kroz minulih osamnaest mjeseci vođene pod najtežim uslovima, a kojima po žrtvovanju, svijesti i heroizmu boraca nema premca u istoriji naših naroda. Imena njihova slavom ovjenčana vječno će pominjati zahvalno potomstvo. Poklonimo se sjenima palih junaka sa zakletvom da ćemo produžiti putem koji su nam oni pokazali i u amanet ostavili. Jedinstveni i složni izdržaćemo u borbama sve dotle dok ne istjeramo i posljednjeg okupatorskog vojnika iz naše zemlje i ne uništimo njihove sluge i izdajice u zemlji.

Bezbrojne su žrtve koje su naši narodi podnijeli od početka rata do danas. Tijela stotine i stotine hiljada izmučenih i iznakaženih ljudi, među njima nevinih staraca, žena i djece, leže danas rasuta u gomilama po svim stranama naše zemlje: to su žrtve jednog do danas neviđenog i nezapamćenog svirepog zvjerstva naših dušmana i domaćih izroda. Ustaše i četnici, žbiri i panduri, natjecali su se u vršenju zločinstava s tuđinom, s fašističkim okupatorima.

Braćo!

Našim velikim saveznicima, nepobjedivoj Crvenoj armiji i britanskoj i američkoj vojsci, koji se bore zajedno s nama protiv

fašističkih osvajača, upućujemo naše pozdrave sa zavjetom da će naša Narodnooslobodilačka vojska voditi do kraja veliki oslobodilački rat sve do konačne pobjede nad podlim njemačkim fašističkim tiranima i zavojevačima.

Narodi Jugoslavije!

Uz naš pozdrav mi vas s oslobođene teritorije pozivamo da se okupite oko Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije, da mobilišete sve svoje zdrave i žive snage kako bi s uspjehom što skorije okončali veliko djelo narodnog oslobođenja. Pod parolom: sve za front i slobodu — pođimo naprijed do pobjede!

Naša pobjeda biće potpuna samo onda kada se narodi u oslobođenoj svojoj zemlji budu osjećali kao svoj na svome, kada budu sami preko svojih slobodnom svojom voljom izabranih narodnooslobodilačkih odbora, solidarnim radom svih, kao i organizacijom u svim granama naše narodne privrede, obezbijedili sve uslove za jedan poredak koji će im pružiti mogućnost da ostvare istinsku i pravu demokratiju i da izgrade jednu slobodnu, nezavisnu i bratsku zajednicu.

Da bi se sve ovo postiglo, potrebna je prije svega jedinstvena i složna borba protiv fašističkog poretka, koji nam želi nametnuti italijansko-njemačka koalicija, kao i protiv starog reakcionarnog poretka koji pokušava silom održati izbjeglička jugoslovenska vlada, iako su naši saveznici, englesko-sovjetsko-američka koalicija, proklamovali pravo svake nacije da bira poredak kakav želi. Fašistički poredak znači porobljavanje i istrebljivanje naših naroda. On je opasnost koja je diktirala članovima englesko-sovjetsko-američke koalicije neophodnost zajedničke akcije da bi spasli čovječanstvo od povratka u divljaštvo i srednjovjekovna zvjerstva. A što znači stari poredak, znaju narodi Jugoslavije, jer su ga dobro osjetili na svojim grbačama pod raznim jugoslovenskim vladama.

Mi nećemo stari državni aparat bivših vlada, koji je danas u službi okupatora; nećemo stare korumpirane petokolonaške izdajničke činovnike i oficire, policijske i žandarmerijske žbire. Isto tako nećemo više ni nametnute opštinske odbore i pokvarene opštinske činovnike, koji su stajali i prije u službi policijskih vlasti, a u zavisnosti od seoskih zelenaša i glavešina raznih političkih stranaka, a danas u službi okupatora.

Naročita pažnja naroda treba da bude danas koncentrisana na zločine koje su počinili protiv narodnooslobodilačke borbe četnici Draže Mihailovića, ministra izbjegličke vlade. Ove izdajničke bande spregle su se s najvećim krvnicima naroda, s njemačkim i italijanskim okupatorima i njihovim ustaškim slugama. I dok nas izbjeglička vlada

poziva da mirujemo i da čekamo njen poziv, dotle u isto vrijeme izdaje uputstva svom ministru Draži Mihailoviću da sa četnicima udari u leđa naše vojske u momentu kada se ona bori protiv ustaša i okupatora. Ali je zato ta vlada imala smjelosti da pred javnošću i Saveznicima uspjehe naše narodne vojske u Hrvatskoj, Dalmaciji i Bosni pripiše vrhovnom vođstvu komandanta Draže Mihailovića.

Izdajnik Draža Mihailović sa svojim četnicima nalazi se danas u otvorenoj borbi protiv Narodnooslobodilačke vojske, koja jedina u našoj zemlji predstavlja težnje i snagu naroda Jugoslavije, koji su svoju vjernost i odanost prema Saveznicima, a pored toga i neograničenu ljubav prema zaštitniku slovenskih i svih porobljenih naroda, prema Sovjetskom Savezu, dokazali još i time što su im pružili svaku podršku za koju su bili kadri: dizanjem ustanka i prihvatanjem odlučnog otpora i borbe protiv hitlerovskih bandi, vežući tako kroz sve vrijeme rata velike snage neprijatelja, koje bi on mogao da upotrebi u krvavim borbama na istočnom frontu.

Narodi Jugoslavije!

Vi već danas u borbi s okupatorom teško osjećate sramnu igru starih političkih stranaka, koje preko svojih ministara i prvaka »vladaju« iz inostranstva. Sa svima onima što su danas protiv narodnooslobodilačke borbe, počevši od petokolonaša Ljotićevih[371] pa do četničkih bandi Draže Mihailovića, bjelogardejaca slovenačkih[372] i Pavelićevih ustaša, naći će se zajedno vođe tih političkih stranaka da bi pokušali oslabiti i razbiti narodni pokret i front slobode.

Ne samo vođstvo srbijanskih političkih stranaka, već i vođstvo Hrvatske seljačke stranke[373] i Slovenske ljudske stranke[374] zbili su se danas oko centra reakcije koji predstavlja ultrareakcionarna velikosrpska grupa – Srpski kulturni klub[375] predsjednika izbjegličke vlade profesora Slobodana Jovanovića. Ova velikosrpska grupa uvela je u vladu vođstva Hrvatske seljačke stranke i Slovenske ljudske stranke samo da bi ih iskorišćavala za svoje ciljeve. A onda se oni tijesno povezaše uz velikosrpsku grupu, jer vjeruju da će ova pomoću svojih četnika zaplašiti hrvatski i slovenački narod, koji se sve više grupiše oko svog Narodnooslobodilačkog fronta.

Dok prvaci Hrvatske seljačke stranke sjede u toj vladi, a vođstvo njeno u Zagrebu poziva hrvatski narod da bude miran i da čeka, dotle najveći zlotvori srpskog naroda, izdajice i dželati Srbije, velikosrpski četnici i banditi u sporazumu s ministrom izbjegličke vlade Dražom Mihailovićem i Pavelićevim ustašama haraju po Dalmaciji – biseru i kolijevci hrvatstva.

Hrvati!

Pozivamo vas da se u bratskoj zajednici sa Srbima, preko svoje Narodnooslobodilačke fronte, okupite oko Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja, da ustanete protiv četnika, ustaša i okupatora. Pozivamo sve domobranske oficire i vojnike da prelaze u redove Narodnooslobodilačke vojske, jer ustanak i borba su jedini put ka sreći i nezavisnosti hrvatskog naroda!

Slovenci!

Prvaci Slovenske ljudske stranke i ministri u izbjegličkoj vladi, sporazumno s vođstvom stranke u Ljubljani, mirno posmatraju djela izdajničke Bijele garde koju su okupatori organizovali za suzbijanje ustanka u Sloveniji, a udaraju protiv Osvobodilne fronte, koja je obuhvatila sve slojeve i političke partije, struje i organizacije u slovenačkom narodu. Bijela garda, ta šaka jada, za koju se zakačila izbjeglička vlada, isto tako kao i za četničke bande, samo će još više ojačati otpornu i borbenu snagu slovenačkog naroda, koji se hrabro bori za svoju slobodu i domovinu protiv okupatora.

Muslimani!

Vi ste na svojim leđima osjetili svu oštrinu ustaških zločinstava izvršenih protiv Srba u Bosni, Hercegovini i Sandžaku onda kada su krvožedne četničke bande počele da kolju vašu djecu i žene i da pale vaša sela i domove. Vođstvo Jugoslovenske muslimanske organizacije[376] varalo vas je u danima najtežih nevolja i nesreće koje ustaše izazvaše svojim pokoljem srpskog življa. Danas već Muslimani znaju gdje im je mjesto u zajedničkoj borbi s onima koji se bore za ravnopravnost, bratstvo i vjersku snošljivost.

Bosanci i Hercegovci, samo ujedinjeni i složni preko svojih narodnooslobodilačkih odbora, a u redovima Narodnooslobodilačke vojske možete sebi ostvariti jednu ljepšu i zajedničku budućnost. Muslimani ne smiju više biti roba o koju će se nadmetati velikosrpski pljačkaši, pokvarenjaci i izrodi sve zbog toga da bi mogli vladati jedni ili drugi. Vama svima, i Srbima, i Hrvatima i Muslimanima potrebna je iskrena i bratska saradnja da bi Bosna i Hercegovina kao jedinica u našoj bratskoj zajednici mogla napredovati na zadovoljstvo svih bez razlike na vjeru i stranku.

Crnogorci!

Nemojte dozvoliti da izdajnički četnici prljaju najveće i najslavnije dane crnogorske istorije: dane herojske borbe protiv okupatora. U borbenom bratstvu sa svim narodima Jugoslavije crnogorski narod će konačno ostvariti svoju slobodu i nezavisnost, u slobodi i bratstvu sa svim narodima Jugoslavije.

Makedonci!

Fašistički imperijalisti, kao i velikosrpski i velikobugarski hegemonisti, donijeli su samo nesreću i ropstvo makedonskom narodu, čiju su domovinu pretvorili u monetu za potkusurivanje svojih imperijalističkih interesa. Vaša sloboda leži u našoj borbi. Pridružite se narodnooslobodilačkoj borbi svih naroda Jugoslavije!

Srbi!

Vi ste najteže osjetili fašističku politiku istrebljivanja naših naroda, baš na vas je pala sva težina posljedica velikosrpske ugnjetačke politike svih jugoslovenskih režima. Pozivamo vas da odlučno, snažno i složno udarite protiv fašističkih osvajača, protiv četničkih i ustaških izdajica i da ne dopustite da grobari vaše slobode, oni koji su poklali vaše najbolje sinove zajedno sa fašističkim okupatorom, istrebljuju sada hrvatski narod. Dižite se svi na oružje, u veliki oslobodilački rat protiv okupatora za slobodu i bratsku zajednicu Srbije, Crne Gore, Hrvatske, Slovenije, Bosne i Hercegovine i Makedonije.

Antifašističko vijeće narodnog oslobođenja izabralo je danas iz svoje sredine svoj Izvršni odbor s predsjednikom i tri potpredsjednika.

Za vojničko vođenje narodnooslobodilačkog rata Antifašističko vijeće narodnog oslobođenja izražava neograničeno i puno priznanje i zahvalnost vrhovnom komandantu drugu Titu.

Pozivajući sve narode u Jugoslaviji da pomognu svim raspoloživim silama i sredstvima Antifašističko vijeće narodnog oslobođenja u vršenju njegovih teških dužnosti, naročito u njegovim naporima koje će uložiti za ostvarenje jedinstva naroda i vojske, pozadine i fronta, a očekujući od naroda da razviju do savršenstva započetu akciju oko snabdijevanja Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda, kličemo:

Živjela naša Narodnooslobodilačka vojska i partizanski odredi!

Živjela oslobodilačka borba naših naroda!
Živjeli naši saveznici Sovjetska Unija, Engleska i Amerika!

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

[27. novembar 1942,
Bihać]

*»Prvo i Drugo zasjedanje AVNOJ-a«,
Stvarnost, Zagreb, 1965.*

UPUT ZA OBAVJEŠTAJNU SLUŽBU

U našem oslobodilačkom ratu jedan od bitnih uslova uspjeha je poznavanje stanja kod neprijatelja i njegovih namjera uopšte, s jedne strane, a s druge strane ne dopustiti neprijatelju da sazna naše stanje i naše namjere. To je zadatak naše obavještajne službe. Obavještajna služba predstavlja najmoćnije oružje komandovanja.

U ovom cilju ima se organizovati obavještajna služba kako na oslobođenoj tako i na neoslobođenoj teritoriji, kao i u mobilnim, operativnim jedinicama naše vojske.

Organizacija obavještajne službe ima biti izvedena po sledećem:

1) *Na oslobođenoj i neoslobođenoj teritoriji.* — Skelet obavještajne službe predstavlja planski postavljena obavještajna mreža. Skelet obavještajne mreže čine glavni obavještajni centri, pomoćni obavještajni centri, centri rejona, obavještajni organi, obavještajni poverenici po opštinama i selima. To je u stvari teritorijalna obavještajna mreža, čiji centri imaju karakter stalnosti – nepokretnosti.

Glavni obavještajni centri neposredno su potčinjeni i odgovorni za svoj rad Obavještajnom odsjeku Vrhovnog štaba, koji upravlja i rukovodi cjelokupnom obavještajnom službom.

U Glavnom obavještajnom centru stiču se i prikupljaju, sređuju i provjeravaju, proučavaju i pripremaju za iskorišćavanje svi izvještaji primljeni od pomoćnih obavještajnih centara i obavještajnih organa uopšte. Na osnovu tih svih podataka šef centra sastavlja jedan skupan izvještaj za cjelokupno svoje obavještajno područje i dostavlja ga u predviđenom roku Obavještajnom odsjeku Vrhovnog štaba.

Pomoćni obavještajni centri postupaju na sličan način, a tako isto postupaju i centri rejona, odnosno povjerenici opština i sela.

U svakom obavještajnom centru postoji šef centra s nekoliko saradnika – obavještajnih organa. Broj tih organa pri pojedinim centrima ne može se precizirati, to zavisi od veličine i obimnosti, vrste i težine zadataka dotičnog centra, kao i od uslova pod kojima radi i dejstvuje na dobijenom području. Glavno je imati onoliki broj saradnika s kojima se mogu u duhu dobijenih direktiva blagovremeno izvršavati svi postavljeni zadaci i obezbijediti neprekidno funkcionisanje odnosnog obavještajnog centra. Sve to zavisi od vladajućih prilika i okolnosti na dotičnom obavještajnom području.

Na oslobođenoj teritoriji obrazovati pri komandama područja i komandama mjestâ obavještajne centre za pripadajuću im teritorijalnu nadležnost. Obavještajni centri komandi područja neposredno su potčinjeni i odgovorni za svoj rad glavnom obavještajnom centru, dok su obavještajni centri komande mjesta neposredno potčinjeni i odgovorni za rad obavještajnim centrima pretpostavljenih komandi područja.

Opštinski i seoski povjerenici odgovorni su za svoj rad obavještajnim centrima pretpostavljenih komandi mjesta.

Ako to nalažu vojno-političke prilike i ostale vladajuće okolnosti, mogu, u izvjesnim slučajevima, komande područja poslužiti kao pomoćni obavještajni centri na izvjesnom dijelu oslobođene teritorije, a obavještajni centri kod izvjesnih komandi mjestâ takođe mogu biti obavještajni centri rejona. U tom smislu ostavlja se puna sloboda organizacije rada nadležnim glavnim obavještajnim centrima.

Glavni i pomoćni obavještajni centri, kao i obavještajni centri komandi područja imaju u svome sastavu dvije sekcije i to: sekciju za obavještavanje i sekciju za kontrašpijunažu. Svaka sekcija mora imati svoga rukovodioca, koji su u dotičnom centru najbliži pomoćnici i saradnici šefa centra. Zadaci ovih sekcija biće izloženi u daljem izlaganju.

2) *Obavještajna služba u mobilnim i operativnim jedinicama.* — U ovim jedinicama organizacija obavještajne službe ima se sprovesti po sljedećem:

Pri štabovima korpusa, divizija, brigada, bataljona i diviziona imaju se organizovati obavještajni centri, koji će u svojim jedinicama odmah uspostaviti obavještajnu mrežu i u toku operacija i pokreta uopšte rukovoditi i upravljati obavještajnom službom. Po četama i baterijama odrediti povjerenike, koji su za svoj rad odgovorni bataljonskim obavještajnim centrima, odnosno obavještajnim centrima dotičnog diviziona.

Korpusni obavještajni centri, kao i divizijski obavještajni centri onih divizija koje su neposredno pod komandom Vrhovnog štaba potčinjeni su i odgovorni za svoj rad Obavještajnom odsjeku Vrhovnog štaba.

Obavještajna služba mobilnih jedinica prethodi operacijama i pokretima svoje jedinice. Njen je zadatak da blagovremeno pribavi i pripremi za iskorišćenje sve potrebne podatke o neprijatelju radi toga da svome štabu omogući donošenje realnih odluka i cjelishodno komandovanje. Njena djelatnost naročito se ima ispoljiti uoči priprema kao i u fazi samih priprema predviđenih operacija dotičnih jedinica.

Ako je obavještajna služba mobilnih jedinica temeljito organizovana i ako se njeni rukovodioci i organi vješto i brzo snalaze u svakoj situaciji, onda se ne može nikada desiti da dotična jedinica bude iznenađena od strane neprijatelja.

Obavještajna mreža mobilnih operativnih jedinica ima karakter mobilnosti, pokretnosti i u svom radu prvenstveno se oslanja na teritorijalnu obavještajnu službu ako je ona organizovana i uspostavljena na pravcu operacija dotične jedinice.

Korpusni, divizijski i brigadni obavještajni centri imaju u svom sastavu dvije sekcije i to: sekciju za obavještavanje i sekciju za kontrašpijunažu. Kao što je i naprijed istaknuto, ove sekcije treba da imaju svoje rukovodioce, kao najbliže saradnike šefa dotičnog obavještajnog centra.

3) *Zadaci obavještajne službe.*

a) *Sekcija za obavještavanje.* – Zadatak je ove sekcije da prikuplja podatke o sljedećem:

– *Podatke o neprijatelju* – operativne podatke: organizacija i formacija neprijateljske vojske, raspored, jačina i sastav, naoružanje i oprema, položaj i njihova utvrđenja, način obezbjeđenja varoši, sela i komunikacija uopšte; neprijateljske namjere; pokret i saobraćaj neprijatelja na pojedinim komunikacijama.

Moralno stanje neprijatelja, kod starješina i kod vojnika; red i disciplina u neprijateljskoj vojsci; odnosi starješina i vojnika.

Borbena vrijednost i sposobnost neprijateljskih trupa, kvalitet starješina i vojnika, ratno iskustvo neprijateljskih jedinica, njihov nacionalni i socijalni sastav.

Materijalno stanje: naoružanje, municija i ostala borbena sredstva; stanje odjeće i obuće; stanje ishrane i način snabdijevanja; zdravstveno stanje neprijatelja.

Šta se govori o ratu u neprijateljskoj vojsci, šta misle i govore o ovome starješine, a šta vojnici. Odnosi neprijatelja prema nama i našoj borbi uopšte; šta govore o našoj vojsci, njihovo gledište o nama.

Na neoslobođenoj teritoriji – odnos neprijatelja prema mjesnom stanovništvu, organizacija vlasti, kakvu podršku i oslonac nalazi neprijatelj u mjesnom stanovništvu, teror, rekvizicije itd. Sve ovo iznijeti posebno za okupatora, a odvojeno i posebno za četnike i ustaše.

Podatke o stanju u narodnim masama. Moralno-političko stanje stanovništva; šta misli o ratu, ko će pobijediti [. . .],* da li ima povjerenja u našu vojsku i da li je sigurno u našu pobjedu; da li treba da pomaže našu borbu i čime; njegova izdržljivost i istrajnost i nada za bolju budućnost.

Materijalno stanje, ishrana, smještaj, imovno stanje uopšte; da li vlada glad u narodu i kako savlađuje sve teškoće i od koga traži podršku i pomoć.

Na neoslobođenoj teritoriji odnosi stanovništva s okupatorom kao i sa četnicima i ustašama; kako je organizovana vlast od strane

* Na ovom mjestu tekst je oštećen. — *Red.*

neprijatelja; ko su glavni neprijateljski pomagači i organizatori protivnarodne borbe, kako narod gleda na njih i da li ih pomaže; ko je u javnoj, a ko u tajnoj službi neprijatelja; gledišta masa o okupatoru, četnicima i ustašama; najefikasnije mjere za suzbijanje i paralisanje četničkog i ustaškog uticaja na odnosnom dijelu neoslobođene teritorije.

b) *Sekcija za kontrašpijunažu.* — Zadatak ove sekcije je da vodi odbranu od neprijateljske špijunaže. Ovaj zadatak sastoji se u sljedećem:

Suzbijanje lažnih i tendencioznih vijesti o snazi i moći fašističke vojske, četnika i ustaša i predočavanje narodu prave istine, tj. da su fašizam i njegove sluge četnici i ustaše na izdisaju. Tom prilikom iznijeti i gotove činjenice, rezultate dosadašnjih borbi naših saveznika i naše vojske protiv talijansko-njemačke koalicije i domaćih izroda, četnika i ustaša.

Na očiglednim primjerima predstaviti našu vojsku kao pravu izrazito oslobodilačku narodnu vojsku.

Vaspitno djelovati na mase da se stanje o našoj vojsci i njenim operacijama ne iznosi na javnost da ne bi neprijateljski agenti na osnovu tih nenamjerno iznijetih podataka mogli prozreti naše dalje namjere. Samo zvanične radio-vijesti i ostali vojni izvještaji koji se u ovome smislu naročito izdaju mogu se objaviti i saopštiti dotičnom stanovništvu.

Da pronalazi i otkriva neprijateljske obavještajne centre, agente i špijune, da otkriva njihov sistem rada, i da, zatim, pripremi i izvede pariranje i likvidaciju neprijateljskih obavještajnih organa. U pogodnim prilikama, zadatak je rukovodilaca ove sekcije da po mogućstvu ubace u neprijateljsku obavještajnu mrežu svoje sigurne i odane ljude, u cilju poznavanja stanja kod neprijatelja i organizacijâ njegove obavještajne službe. Takođe, ovi obavještajni organi koji uspiju da se uvuku u neprijateljsku obavještajnu mrežu, pored iznijetog imaju zadatak da daju izmišljene i suprotne podatke neprijateljskim obavještajnim organima o stanju naše vojske, o njenim operacijama kako bi neprijateljsko komandovanje naveli na pogrešne zaključke uopšte i na taj način prinudili ga na nerealne i pogrešne odluke.

Podjela zadataka obavještajnim organima vrši se uvijek posebno i odvojeno, tako da pri tome nije prisutan niko osim onaj na koga se odnosi dotični zadatak.

U teritorijalnoj obavještajnoj mreži obavještajni organi pojedinih centara i povjerenici (rejona) načelno ne bi trebalo da znaju jedan za drugog da vrše obavještajnu službu. Ovaj princip treba sprovesti i u obavještajnoj mreži mobilnih jedinica.

Pošto prime i prouče dobijene zadatke, obavještajni organi odlaze na teren i pristupaju odmah njihovom izvršenju u predviđenom roku.

Obavještajni organi, odnosno povjerenici biraju najpogodniji način za izvršenje dobijenih zadataka. U tom pogledu oni imaju punu inicijativu. Oni moraju uložiti na tom poslu sve znanje, vještinu, umješnost i energiju. U svom radu obavještajni organi treba da se upravljaju po sljedećem:

— da ostanu nevidljivi i nezapaženi, tj. njihovo je pravilo – vidjeti i čuti, ne biti viđen niti primijećen;

– oni se ne smiju osjetiti u sredini u kojoj rade ni po čemu da vrše obavještajnu službu; zato svoju osnovnu dužnost – obavještajnu službu trebaju uvijek maskirati nekom drugom vrstom posla na dotičnoj prostoriji;

– mogu se prerušavati – oblačiti u razna odijela u cilju uspješnog izvršenja postavljenog zadatka;

– njihovo naoružanje ima da bude pištolj s potrebnim brojem bombi;

– ako je predviđena šifra za brzo izvještavanje ili neki ugovoreni znaci, onda ih treba blagovremeno snabdjeti i objasniti način održavanja veze s istima.

5) *Osobine i izbor obavještajnih organa i povjerenika.* – Za obavještajne organe i ostale saradnike u obavještajnoj službi treba uzimati ona lica koja imaju smisla, volje i sposobnosti za ovu vrstu službe. Obavještajni organi treba da budu ljudi jače inteligencije, vješti, hladni i prisebni [. . .],* ljudi koji imaju jako razvijen osjećaj brze orijentacije, brzog uočavanja, ocjene i saznanja svih okolnih pojava. Oni moraju biti hrabri i neustrašivi, uvjerenja i ubjeđenja da za njih nema prepreke koju oni ne bi mogli savladati.

Za obavještajne organe i njihove povjerenike treba prvenstveno uzimati pouzdane i sigurne partizane koji su pogodni za ovu službu. U teritorijalnoj obavještajnoj službi za obavještajne organe treba uzimati prvenstveno omladince i omladinke koji su odani i privrženi našoj borbi, a imaju volje i sposobnosti za uspješno obavljanje svih ovih zadataka. Također za obavještajnu službu koristiti iz odnosnih mjesta sva ona lica koja iz patriotizma i odanosti našoj borbi sama izraze želju da se prihvate ovog posla.

U izvjesnim slučajevima, a prema vladajućim prilikama, mogu se za obavještajne organe uzeti i ona lica koja hoće da rade za izvjesnu materijalnu nagradu, odnosno materijalnu pomoć. Ovakve obavještajne organe, koji su manje sigurni i pouzdani, treba budno kontrolisati i dodjeljivati im samo strogo određene konkretne zadatke.

6) *Saradnja i sadejstvo obavještajnih organa.* — Saradnja i sadejstvo svih obavještajnih organa neophodni su i neminovni u

* Nedostaje jedna riječ. — *Red.*

svakoj situaciji. Ovu saradnju treba predvidjeti pri dodjeljivanju zadataka pojedinim obavještajnim organima. Ova saradnja mora se naročito ispoljiti između obavještajnih organa teritorijalne obavještajne službe i obavještajnih organa mobilnih jedinica. Obavještajni organi mobilnih jedinica dužni su da blagovremeno stupe u dodir s obavještajnim organima teritorijalne obavještajne službe i da od istih dobiju potrebne podatke o neprijatelju i vojno-političkoj situaciji na dotičnom operativnom području. Obavještajni organi teritorijalne službe dužni su da pruže sve potrebne podatke i obavještenja obavještajnim organima mobilnih jedinica, u cilju uspješnog izvođenja predviđenih operacija.

Ukoliko teritorijalna obavještajna mreža nije uspostavljena na izvjesnom pravcu operacija, onda obavještajni organi mobilnih jedinica imaju sami, prema vladajućim prilikama i okolnostima, izvršiti postavljene zadatke, doći do potrebnih podataka o neprijatelju i na vrijeme upoznati vojno-političko stanje uopšte.

7) *Pomoć partijskih organizacija.* — Partijske organizacije kako mjesne tako one u mobilnim jedinicama dužne su da ukažu svu potrebnu pomoć i podršku u organizovanju i razvijanju obavještajne službe svima odnosnim rukovodiocima kojima su povjereni zadaci ove vrste.

8) *Dostavljanje izvještaja.*

a) *Šta treba izvještaj da sadrži.* — Obavještajni izvještaj treba načelno da sadrži sljedeće:

– podatke o neprijatelju: jačina, sastav, raspored, naoružanje, pokreti, namjere, podatke o neprijateljskoj špijunaži – agentima i špijunima; način borbe i suzbijanje neprijateljske obavještajne službe, šta je preduzeto i šta je potrebno još preduzeti;

– podatke o [narodnim masama], odnos prema nama i našoj borbi, ko pomaže našu vojsku; ko su naši neprijatelji javni i tajni; na neoslobođenoj teritoriji: stav i držanje prema okupatoru, četnicima i ustašama, uslovi za razvoj i širenje našeg ustanka, šta bi trebalo preduzeti za pariranje četničkog i ustaškog uticaja.

Opšti zaključci. Koji podaci zahtijevaju brzo iskorišćavanje, odnosno koji su već dati na iskorišćenje i upotrebu i kojim jedinicama ili komandama, kome je još poslat ovakav izvještaj i šta je preduzeto od strane obavještajnih organa kao i od ostalih susjednih jedinica ili komandi da se stanje popravi. Svoja gledišta i sugestije za razvoj i usavršavanje obavještajne službe na dotičnom prostoru odnosno teritoriji.

Od vrste i prirode dodijeljenih zadataka zavisiće i sadržina izvještaja obavještajnih organa svojim centrima. U stvari dostavljaće se ono što je po datom zadatku postignuto i što je od interesa za naše opšte vojno-političke potrebe.

b) *Kakav treba da bude izvještaj.* — Da bi izvještaji bili od koristi treba da odgovore sljedećim uslovima: da su istiniti, da su razumljivo i čitko napisani, da se iz istih vidi stepen pouzdanosti njihove sadržine i da blagovremeno stignu onome kome su upućeni.

Izvještaj je potpun i precizan kada sadrži sve podatke o snazi, zemljištu, vremenu i radnjama uopšte kod okupatora i njegovih slugu četnika i ustaša, kao i podatke vojno-političke prirode i stanje kod narodnih masa uopšte. Ako je potrebno da se izvještaj pošalje što prije, makar i nepotpun, onda obrazložiti zašto se izvještaj šalje nepotpun.

Izvještaji su korisni ako su tačni, istiniti i ako predstavljaju stvarno stanje o kome se izvještava. Treba razlikovati važno od sporednog, korisno od nekorisnog· i podnosilac izvještaja, bolje orijentisan o situaciji na svome području, treba da šalje samo korisne izvještaje.

Neistiniti izvještaji predstavljaju nečasne postupke i podležu najstrožoj odgovornosti.

Izvještaj je razumljiv ako je njegova sadržina jasno i koncizno iznesena bez ikakvih dvosmislenosti.

Iz izvještaja treba jasno da se vidi iz koga su i koliko sigurnog izvora podaci. Treba jasno odvojiti ono što je podnosilac izvještaja lično vidio, osmotrio i utvrdio od onoga što je dobio ili prikupio od drugih lica. Svaki izvještaj, ma kako on bio potpun, vjeran i razumljiv, imaće tek onda koristi – za onoga kome se šalje – ako je blagovremeno stigao. Radi toga podnosilac izvještaja mora nastojati da izvještaj pošalje što prije sigurnim sredstvom koje mu stoji na raspolaganju. Izvještaj treba slati redovno prvom pretpostavljenom obavještajnom centru, odnosno obavještajnom organu. Jedino u hitnim slučajevima, kad izvještaj treba brzo iskoristiti, može se obići pretpostavljeni organ, ali o tome mora isti biti najhitnije obavješten.

9) *Prenošenje izvještaja.* — Pri prenosu – dostavljanju izvještaja treba uzeti najsigurnije i najpouzdanije kurire, ljude vješte i okretne, koji se znaju snaći u svakoj situaciji. Kuririma tačno označiti postupak u slučaju nailaska neprijatelja ili ako budu napadnuti, kako izvještaj da unište ako budu bili prinuđeni da padnu u ruke odnosno da polože svoj život za izvršenje zadatka. Pri ovome treba uzeti kao pravilo da kurir može pasti u ruke neprijatelju ili poginuti, ali obavještajni izvještaj mora biti uništen i ne smije doći do ruku neprijatelja.

Prenošenje izvještaja na neoslobođenoj teritoriji predstavlja osobite teškoće. Zato treba predvidjeti sve mjere bezbijednosti i sigurnosti dostavljanja izvještaja. Svi su izvještaji strogo povjerljive prirode i uvijek ih dostavljati u zatvorenoj koverti (ako su pismeni).

Ovaj uput je strogo povjerljive prirode i dokumenat trajne vrijednosti i ne smije pasti u ruke neprijatelju.

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

[Druga polovina novembra 1942, Oštrelj]

Komandant
Tito

A-VII, Fond NOR, Mikrofilm Slovenija, reg. br. 1/39-42.

ŠTABU IV OPERATIVNE ZONE [NOV I PO HRVATSKE][377]

Juče sam se sastao s drugom Starim [Josipom Brozom Titom] u Bihaću i prodiskutovali smo o svim pitanjima koja vas interesuju i uopšte o situaciji u Dalmaciji.

Po mišljenju druga Starog, situacija u Dalmaciji je takva da bi bilo štetno i suviše rano zalagati naše snage i razbijati utvrđene neprijateljske garnizone, gde možemo imati samo veliki broj mrtvih i ranjenih, čime vojnički i politički slabimo naše udarne snage. Talijani još uvek nisu napustili garnizone u Dalmaciji koji mogu biti vrlo važni za nas; naprotiv, oni su u njima koncentrisali veći broj jedinica. Ukoliko ustaše zaposedaju ispražnjene garnizone, po našem mišljenju to nije tako opasno, jer se oni do sada nisu pokazali aktivni ako nemaju okupatorske podrške. Naš najopasniji neprijatelj jesu i ostaju četnici: dok su ustaše politički onemogućeni, dotle četnici mogu naći tu i tamo izvesne podrške. Stoga je naš glavni zadatak u ovom periodu da ih razbijemo svuda gde god se oni pojave. Prema podacima vaše obaveštajne službe, zapažena je jača koncentracija četničkih snaga u Kninskoj krajini i u Lici. Mi u Lici imamo jednu ličku diviziju koja je dobila zadatak da razbija koncentraciju četnika na tome području. Trenutno u Kninskoj krajini imamo vrlo slabe snage koje bi mogle da se uhvate ukoštac s prilično jakim četnicima.[378]

Stoga je potrebno da preduzmete sledeće mere:

U severnoj Dalmaciji treba što pre formirati V severnodalmatinsku brigadu pod komandom druga Milića [Maksa Baće].[379] Ova brigada, prema vašem* mišljenju, ne bi mogla da dejstvuje niti da se održi kao celina, odnosno kao cela brigada, ali bi bilo vrlo korisno da se na toj prostoriji objedini dejstvo partizanskih snaga pod jednu komandu i budno prate kretanje i rad četničkih snaga, kao i svih ostalih neprijateljskih snaga. Za sada ima uslova da ova brigada dejstvuje po bataljonima i zato je treba što pre formirati. Ovu brigadu treba formirati i stoga što se na ovoj prostoriji oseća prisustvo jačih četničkih snaga, dok mi na pravcu Knin – [Bosansko] Grahovo – Drvar imamo svega jedan slabi bataljon[380] vaše zone. Četnici su podigli glave u rejonu Srba i zato smo bili prinuđeni da iz Grahova

---

* Greška; treba da piše: našem. – *Red.*

prebacimo u Srb bataljon IX ličke brigade.[381] Kako je pravac Knin – Grahovo – Drvar za nas vrlo važan, neophodno je da u rejonu Grahova imamo jače snage nego što je jedan bataljon.

Obaveštajnu službu na sektoru severne Dalmacije pojačajte, jer nas u ovoj situaciji naročito interesuje područje Kninske krajine zbog prisustva tih četnika. U slučaju da Talijani evakuišu Knin i ustupe ga četnicima ili četnicima i ustašama, mi ćemo upotrebiti sve raspoložive snage da razbijemo četnike i zauzmemo Knin kako bismo onemogućili četnicima da uspostave svoju vlast na ovom sektoru i terorom izvrše mobilizaciju srpskog življa kao što su učinili u Crnoj Gori.

Formiranje V brigade treba izvršiti u Grahovu i kako se koji bataljon formira tako ga uputiti na prostorije gde to potrebe borbe zahtevaju. U tom cilju u Grahovo treba uputiti raspoloživo oružje i municiju i odmah uputiti druga Milića s tim zadatkom. Obaveštajne izveštaje s tog sektora trebalo bi da prima drug Milić i po jedan primerak da upućuje neposredno nama u Petrovac. Bilo bi zgodno da Štab V brigade ostane izvesno vreme u Grahovu kako bismo preko njega mogli što bolje da pratimo razvoj događaja u severnoj Dalmaciji.

Na pravcu Sinj – Obrovac – Vaganj treba formirati jedan, makar i slabiji, samostalni bataljon ili u sastavu III dalmatinske brigade kao njen peti bataljon. Ovaj bataljon imao bi zadatak da izviđa neprijateljske snage u sinjskom garnizonu i zatvara pravac Sinj – Obrovac – Vaganj – Livno. Mi za sada nemamo nameru da napadamo na Sinj niti Imotski, bar prema ovoj situaciji dok Talijani drže jače snage u Mostaru. Na području srednje Dalmacije treba što bolje učvrstiti vojnički i politički III brigadu i staviti joj u zadatak da na tom području što jače razvije svoju delatnost.

Na području južne Dalmacije formirati IV dalmatinsku brigadu u što kraćem roku.[382] Za komandanta ove brigade postavićete druga Sava Drljevića, do sada komandanta II bataljona IV proleterske brigade [crnogorske]. Štabu II proleterske brigade* naređeno je da vam odmah stavi na raspolaganje druga Sava Drljevića. Ovoj brigadi stavite u zadatak da dejstvuje kao celina i da razbije slabije neprijateljske posade koje se nalaze van garnizona Imotski, otežavajući neprijatelju saobraćaj na komunikaciji Mostar – Imotski i Imotski – Ljubuški. Ova brigada treba da bude u tesnoj vezi s jedinicama II proleterske divizije.

Jačina bataljonâ vaših brigada ne bi trebalo da bude veća od 200 ljudi ako u svom sastavu nemaju mitraljeski vod. S mitraljeskim vodom brojno stanje ovih bataljona ne bi trebalo da prelazi jačinu od 225 ljudi; u protivnom, veće brojno stanje otežalo bi snabdevanje i vojno-politički rad dok borbeni zadaci ne zahtevaju jače jedinice.

* Greška; treba da piše: divizije. – *Red.*

U livanjskom području nastojati da se formira Livanjski područni bataljon, koji će preuzeti obezbeđenje gradova na ovom području i pozadinskih ustanova i da obezbeđuje sprovođenje [odluka i mera] narodne vlasti.

Kako vidite, vaši zadaci u ovom periodu su vrlo veliki i mnogobrojni i vi ih svakako nećete moći ostvariti tako brzo kako potrebe zahtevaju, a pogotovu bez naše pomoći i pomoći Štaba II divizije. Mi ćemo nastojati da vam sa svoje strane ukažemo svu potporu u pogledu naoružanja i municije, kao i u pogledu kadrova. Vaše zahteve u pogledu kadrova predao sam drugu Marku [Aleksandru Rankoviću] i on će vam izaći u susret po mogućstvu što pre. Štabu [1. bosanskog] korpusa naređeno je da vam uputi tražene drugove i ja ću urgirati da vam ih on u što kraćem roku uputi. Vi ste do sada primili od nas 500 pušaka, a od Štaba II divizije oko 400 pušaka i iz Jajca 120, što ukupno iznosi oko 1000 pušaka. Nastojaćemo da vam i ubuduće šaljemo puške i ostalo pešadijsko naoružanje kako bismo zadovoljili potrebe vaše zone.

Treba da nastojite da se ovo naoružanje ravnomerno raspodeli na gore navedene jedinice koje treba da formirate. Ako bi izvestan broj boraca po tim jedinicama ostao bez pušaka, mogu se naoružati bombama i kamama, a kasnije će dobiti puške bilo od nas, bilo iz akcija svojih jedinica.

Srbima iz okoline Kninske krajine koji su tražili da formiraju svoje jedinice treba to dozvoliti i uzimati ih s terena i staviti na raspolaganje Štabu II proleterske divizije za popunu njegovih formacija. Smatramo da će u sastavu II proleterske brigade* imati mogućnosti da se prevaspitaju, a njihovo odsustvo onemogućiće četnicima da ih, eventulano, mobilišu i upotrebe za svoje ciljeve.

Govorio sam s drugom Kostom [Nađom] o drugu Miri Višiću[383] i on mi je rekao da će ga odmah uputiti, kao i ostale Dalmatince koji se nalaze u njihovim jedinicama na osnovu traženja druga Marka.

Drug Ljubiša [Urošević] neka ostane još izvesno vreme u vašoj zoni[384] dok ne budemo formirali artiljerijsku školu za niži komandni kadar. Što se tiče Komande mesta Glamoč, drugovi Marko i Crni [Sreten Žujović] su rekli da o tom pitanju napišete jedan izveštaj u kome ćete dati detaljno obrazloženje za odvajanje ovoga sreza od livanjskog područja.

Suvišno ljudstvo koje se bude prijavljivalo za partizanske odrede stavite na raspolaganje Štabu II proleterske divizije.

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

25. decembar 1942. — Za Vrhovni štab
[Bosanski Petrovac] — Veljko [Pavle Ilić]

A-VII, Fond NOR, kut. 2, reg. br. 36–1.

---

* Greška; treba da piše: divizije. – *Red.*

ŠTABU II PROLETERSKE [UDARNE] DIVIZIJE[385]

Juče sam bio u Bihaću i sastao se s drugom Starim [Josipom Brozom Titom]. Upoznao sam ga detaljno s radom divizije za vreme mog bavljenja kod vas, s njenim operacijama i perspektivama za budući rad vaše divizije. Drug Stari se složio s tim da se Kupres likvidira[386] pošto sam ga upoznao sa stanjem neprijateljske posade u Kupresu i situacijom na terenu Kupreškog bataljona, samo smatra da bi trebalo učiniti sve da gubici našeg ljudstva budu što manji [. . .].*

U Bihaću sam se sastao sa Glavnim štabom Hrvatske i od komandanta druga Rukavine [Ivana] zatražio da vam za likvidaciju Kupresa stavi na raspolaganje svoje dve tankete. On je obećao da će ih poslati čim bude završena izvesna prepravka na njima. Oklopni automobil će biti gotov najkasnije 26-og do mraka, a možda će biti gotov i 26-og do 6 časova. U svakom slučaju, mi ćemo ga odmah uputiti vozom do Mliništa, a odatle suvim do Livna. U Livnu ga prihvatite i montirajte na njega teški mitraljez i ostala oruđa, jer onaj šofer koji ga je sproveo iz Livna nije pronašao mitraljez koji je ranije stajao na oklopnom automobilu. U slučaju da tenkovi ne stignu, vi pristupite likvidiaciji kupreškog garnizona i bez njih.

Po likvidaciji kupreškog garnizona zadržite se izvesno vreme na toj prostoriji dok ne konsolidujete prilike i što više popunite svoje jedinice ljudstvom s te prostorije. Drug Stari se složio s tim da Nedeljko [Manojlović] sa svojim bataljonom uđe u sastav II proleterske brigade,[387] a IV proletersku brigadu popuniti prilivom novog ljudstva s toga terena.

Po likvidaciji kupreškog garnizona, II dalmatinsku brigadu ostaviti na prostoriji Donji Vakuf – Kupres – Gornji Vakuf – Bugojno sa zadatkom da priveže neprijateljske snage za sebe odnosno za garnizone Donji Vakuf – Bugojno – Gornji Vakuf, da ugrožava komunikacije u dolini Vrbasa i održava vezu sa Zijametom i Prozorskim bataljonom i, ukoliko to prilike dozvole, da prebaci jedan bataljon na prostoriju Zijameta sa zadatkom da dejstvuje na komunikaciju Travnik – Donji Vakuf i mobiliše ljudstvo za borbu na toj prostoriji.

---

* Ispušten dio koji se odnosi na jedan oklopni automobil koji treba da se popravi. – *Red.*

Uhvatite vezu još sada s Prozorskim bataljonom i stavite mu u zadatak da prikupi što detaljnije podatke o nerpijateljskim snagama u Prozoru, Konjicu, Rami i Jablanici.

Što se tiče likvidacije kupreškog garnizona, drug Stari se složio s time da za njegovu likvidaciju treba da se izvrše što detaljnije pripreme i da se on likvidira tehničkim sredstvima, a ne grudima naših boraca. Obezbeđenju ove operacije treba pokloniti punu pažnju. U direktnom napadu na Kupres treba da učestvuju jedan bataljon II proleterske brigade, jedan bataljon II dalmatinske brigade i Kupreški bataljon. Težište napada živom snagom treba da bude preko Čardačice, dok težište tehničkim sredstvima treba da bude preko Pogane glavice. Artiljerijska priprema može početi u 15 časova, tako da se za vreme dana omostre oslonci neprijateljske odbrane i razbiju posrednim i neposrednim dejstvom artiljerijskih oruđa. Ovom operacijom treba da rukovodi Štab divizije.

Što se tiče perspektiva vaših daljih operacija, drug Stari stoji na gledištu da za izvesno vreme treba da zastanemo sa razbijanjem utvrđenih neprijateljskih garnizona i da se posveti pažnja omasovljenju divizije, njenoj vojničkoj i političkoj konsolidaciji. Jer, kako on kaže, »vreme radi za nas«. Likvidacija imotskog garnizona u ovom periodu, dok je talijanski garnizon u Mostaru još dosta jak, ne bi bila podesna. Uostalom, mi bismo se kod Imotskog tukli s ustašama, koji su politički likvidirani i za nas u budućnosti ne predstavljaju nikakvu opasnost. Međutim, četnici tu i tamo imaju izvesna uporišta u krajevima gde je stanovništvo izmešano. Prema izvesnim podacima obaveštajne službe IV operativne zone, primećena je izvesna koncentracija nekih četničkih snaga u Kninskoj krajini i u Lici. U Lici raspolažemo dovoljno jakim snagama za njihovu likvidaciju čim izgube uporište u talijanskom okupatoru. Međutim u Kninskoj krajini ne raspolažemo takvim snagama koje bi bile u stanju da se odupru toj četničkoj koncentraciji. U slučaju da Talijani evakuišu Knin i prepuste ga četnicima, mi ćemo tu koncentrisati sve rapoložive snage i sva tehnička sredstva da ih razbijemo i potpuno uništimo. Stoga bi vaša divizija trebala da bude odmorna i spremna da može izvršiti jednu ovakvu operaciju kad se za to ukaže povoljan vojno-politički momenat.

Dalmatinskoj operativnoj zoni ukažite svu pomoć kako u pogledu naoružanja tako i u pogledu organizacije da bi mogla formirati III,[388] IV i V brigadu i konsolidovati prilike na livanjskom području, tako da kad vi napustite tu teritoriju ona može sopstvenim snagama primiti na sebe operativne zadatke koji joj se nameću.

Štabu IV operativne zone naređeno je da vam stavi na raspolaganje ljudstvo za popunu i omasovljenje divizije. Ukoliko vam bude moguće uhvatite vezu s Hercegovinom i ukoliko je to moguće, popunite i odatle svoju diviziju. Danas sam vam uputio 12 Krajišnika koji su do sada bili u Glavnom štabu Hrvatske kao posluga

Haubičkog diviziona. Rasporedite ih u artiljerijske jedinice svoje divizije,[389] a u slučaju da Haubički divizion Vrhovnog štaba[390] ne bude imao dovoljno ljudstva, onda ih tamo rasporedite.

Četvrta proleterska brigada, prema izjavi druga Starog, zaslužila je proletersku zastavu, i ona će joj biti dodeljana čim se za to bude pružila prilika, kao i svima njenim bataljonima.

Kako vidite, kroz celo naređenje govorio sam o II proleterskoj, IV proleterskoj i II dalmatinskoj brigadi. Ovako sam ih obeležavao zato što je drug Stari rekao da brigade moraju zadržati svoje stare nazive koje su nosile pre ulaska u sastav divizije.

Druga Sava Drljevića, do sada komandanta [2. bataljona] IV proleterske brigade, stavite na raspolaganje Štabu IV operativne zone, s tim da ga postavi za komandanta IV dalmatinske brigade.

Sve ranjenike vaše divizije pošaljite u odeljenje Centralne bolnice u Glamoču. Divizija neće čuvati ranjenike u svojoj posebnoj bolnici sve dotle dok postoje mogućnosti da se oni evakuišu u Centralnu bolnicu.

U livanjsko područje uskoro će doći drug Ribar [dr Ivan] predsednik Antifašističkog veća, s nekoliko članova istog. O danu njihovog dolaska blagovremeno ćemo vas izvestiti.

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

25. decembar 1942.
[Bosanski Petrovac]

Za Vrhovni štab
[Pavle Ilić Veljko]

A-CKSKJ, Fond CKKPJ,
reg. br. 2383.

[KOMANDAMA PODRUČJA I ŠTABOVIMA OPERATIVNIH JEDINICA]

8. januar 1943.
[Bihać]

NAREDBA[391]

1. Sva hrana, odjeća, obuća i ubojna sprema koja se nalazi u magacinima komandi područja, komandi mjesta, kao i kod svih ostalih komandi i ustanova, stoji pod kontrolom Ekonomskog odsjeka Vrhovnog štaba NOV i PO Jugoslavije koji može njome raspolagati i vršiti povremene rasporede prema stvarnim potrebama cjelokupne NOV i POJ.

2. Operativni štabovi mogu vršiti rasporede hrane za potrebe do 10 dana na teritoriji koja stoji pod njihovom neposrednom kontrolom i o tome izvještavati Ekonomski odsjek Vrhovnog štaba NOV i POJ.

3. Operativni štabovi ne čuvaju kod sebe hranu više od 3 – 4 dana. Komande područja vrše neposredni nadzor svih magacina na svojoj teritoriji. U tu svrhu zastupnici komandanata obilaze jedanput mjesečno sve magacine.

4. Svim članovima Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije i mobilisanim radnicima u vojnim radionicama pripada kao dnevni obrok hrane:

	A.	B.
	Bolesnicima i ranjenicima	Svim ostalim
a) Hljeba[392]	500 grama	500 grama
ili		
dvopeka	250 grama	250 grama
b) Mesa svežeg		
govеđeg	300 grama	250 grama
ili		
govеđeg	300 grama	250 grama
ili		
svinjskog	250 grama	200 grama
ili		
suvog	250 grama	150 grama

c)	Pasulja	170 grama	150 grama
	ili		
	pirinča	120 grama	100 grama
	ili		
	geršle	120 grama	100 grama
	ili		
	griza	120 grama	100 grama
	ili		
	makarona	120 grama	100 grama
	ili		
	rezanaca	120 grama	100 grama
	ili		
	krompira	500 grama	400 grama
	ili		
	kupusa	500 grama	400 grama
	ili		
	brašna	100 grama	100 grama
d)	Masti	10 grama	10 grama
	ili		
	ulja	10 grama	10 grama
	ili		
	loja	10 grama	10 grama
	Soli	15 grama	10 grama
	Paprike	1 gram	1 gram
	Luka	10 grama	10 grama
e)	Kafe konzervirane sa šećerom	20 grama	
	ili		
	čaja	2 grama	
	ili		
	kafe	10 grama	
	šećera	20 grama	
	ili		
	brašna	10 grama	10 grama
	Masti	10 grama	10 grama
	Soli	5 grama	5 grama

ILI
suve hrane

f)	Hleba	500 grama
	Suvog mesa	250 grama
	ili	
	pekmeza	200 grama
	ili	
	sira	200 grama

g) Duvana	10 grama
ili	
cigareta	10 kom.

Napomena uz ovu tablicu:

I. Izrada hljeba vršiće se u vojnim pekarama u veličini od po jednog kilograma i to:
pšenični za bolesnike i ranjenike, kao i ostale kojima ljekarske komisije propišu ovaj hljeb;
miješani u srazmjeri do 30% zobi i do 70% kukuruza i ječma za sve ostale.
Preporučuje se izrada hljeba s krompirom, koji dodavati umjesto kukuruza u srazmjeri do 15%.

II. Od pomenutih artikala a) b) c) d) e) f) i g) pripada dnevno kao sljedovanje hrane po jedan ili više artikala, tako da se ukupno dnevno sljedovanje ne prekorači i da se izdaju tri obroka hrane (doručak, ručak i večera).

III. Utornikom i subotom izdaje se smanjeni obrok u mesu 50% od pripadajuće količine. Radi poboljšanja ishrane u ove dane pripada preko sljedovanja još i 10 grama masti i 50 grama brašna.

IV. Kod svih bolnica – odjeljenja, ako broj osoblja prelazi 15, sprema se odvojeno hrana kako je tablicom B predviđeno.

V. Za ljudstvo za koje ljekarske komisije propišu lakšu hranu neka se ista sprema od artikala koji se trebuju iz magacina po zasebnim trebovanjima, prema brojnom stanju ljudstva.

Preporučuje se da se ovakvo ljudstvo grupiše u jednoj kuhinji, sem bolničkih, pri komandi mjesta.

VI. Ishrana ljudstva privremeno mobilisanog za izvršenje raznih radova, kao i sprovodnika – pratilaca prevoznih sredstava, ako radovi traju preko 2 dana, vrši se iz NOF-a (Narodnooslobodilačkog fonda) preko narodnooslobodilačkih odbora.

Do dva dana ishrana ovog ljudstva treba da bude od svojih kuća. Ovo važi i za stoku.

VII. Komande područjâ obezbijediće sve bolnice na svojim teritorijama potrebnim brojem krava za mužu, kojima osigurati zimnicu.

VIII. Ishrana operativnih jedinica ima se i dalje vršiti na terenu prema direktivi Vrhovnog štaba NOV i POJ od 13. septembra 1942. god.,[393] s tim da se tablice pridržavaju kada hranu izuzimaju iz magacina komandi područja i komandi mjesta.

5. O svim primanjima i izdavanjima hrane, odjeće, obuće, naoružanja i ubojne spreme dužni su magacioneri i intendanti jedinica voditi knjigu (primanja i izdavanja), koja mora u svako doba predstavljati pravo stanje u magacinu.

Intendanti i magacioneri vode ove knjige:

a) za naoružanja i ubojnu spremu;
b) za hranu (ljudsku i stočnu), ogrjev, osvjetljenje i duvan;
c) za odjeću i obuću;
d) za pečenje hljeba i
e) za klanje stoke.

Ove knjige zaključuju se:

u komandama područja svakog 1, 10. i 20. u mjesecu, i o stanju magacina dostavlja se izvještaj Ekonomskom odsjeku Vrhovnog štaba po obrascu koji je dostavljen komandama područja s pismom br[oj] službeno] od 14. decembra 1942. godine,[394] i

u intendanturama operativnih jedinica svakog 1. u mjesecu, pa se o stanju intendantura i o stanju naoružanja, ishrani i odjeći dostavlja izvještaj Ekonomskom odsjeku V[rhovnog] š[taba] do 5. u mjesecu, za protekli mjesec.

Ova naredba stupa na snagu od dana obnarodovanja.

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

Vrhovni komandant
NOV i POJ
Tito

A-VII, Fond NOR, kut. 13, reg. br. 1–4.

[IZVRŠNOM KOMITETU KOMUNISTIČKE INTERNACIONALE]

Dajemo neka mjesta iz referata hrvatskog generalštabnog pukovnika iz Prve pješadijske divizije, koji je on podnio vladi Pavelića [Ante] 11. jula 1942. god.[395]

Operativna situacija 17. njemačke armije:

Sastav – 3 korpusa, svaki od po 3 divizije, svega 9 divizija.

Širina fronta 17. armije: 210 km; korpusi: 62, 74, 75 km; divizije: 32, 24, 28, 18, 23 km itd.

Prema njemačkim podacima, Sovjeti su imali protiv 17. armije 26 streljačkih i 11 konjičkih divizija, 12 tenkovskih i 3 streljačke brigade.

Desni susjed 17. armije – talijanski Ekspedicioni korpus, a istovremeno, lijevo krilo Prve njemačke tenkovske armije: divizije »Ćelere«, »Torino« i »Pasubio«. Lijevo krilo 17. armije takođe jedinice Prve njemačke tenkovske armije, u čijem sastavu je i Hrvatska legija. Dalje, lijevo, front drži 6. njemačka armija, koja svojim desnim krilom i pomenutim jedinicama Prve tenkovske armije, lijevo od 17. armije, obuhvata sovjetski klin između Slavjanska i Balakleje u širinu od 70 km i 85 km u dubinu. Na sektor ovoga klina Sovjeti su bacili 19 pješadijskih i 12 konjičkih divizija. Veza ovih sovjetskih jedinica sa njihovom pozadinom išla je preko Donjeca, čija je širina u to vrijeme bila 3 km. Znači, 31 divizija u jednom tijesnom klinu, koji je s tri strane okružen Nijemcima, a s jedne strane vodom, bez obezbijeđene veze s pozadinom, i kao klasičan primjer za jednu izrazitu crtu – kako u strategijsko-operativnom tako i u taktičkom smislu – potpuna neosjetljivost prema ugroženim krilima i pozadini.

Napomena:

Za snabdijevanje ovih krupnih sovjetskih snaga Sovjeti su morali da zauzmu Slavjansk, željeznički čvor. To je bio cilj njihove posljednje ofanzive u junu, koja je izazvala njemačku kontraofanzivu i zarobljavanje pomenutih divizija u pomenutom klinu.

3*) Glavna karakteristika njemačkog rasporeda:

Vrlo širok front; 111. divizija od 3 puka s po 3 bataljona od po 3 streljačke i 1 mitraljeske čete jačine 50 – 60 ljudi, držala je 32 km

---

* Redni brojevi 1 i 2 nedostaju u originalu depeše. – *Red.*

fronta. Sve to u prvoj liniji. Cijela armija od 9 divizija nije imala nijedan puk u drugoj liniji u rezervi. Meni nije bilo jasno kako iz takvog rasporeda mogu ove jedinice biti sposobne za ofanzivu. Strategijsku rezervu nisam nigdje vidio. Vjerovatno ona je bila zapadno od Dnjepra.

Utvrđenje prve linije: mnogo mina. Dešavalo se da su Sovjeti prenosili njemačka minska polja na pravac kojim je trebalo da nastupaju Nijemci. Veoma malo žičane ograde; rovovi samo za prednje straže i sve ostalo u kućama na kraju sela.

Utvrđenje druge linije: nekoliko bunkera od zemlje i drveta. U srednjem [dijelu], na sektoru jednog puka 3 [bunkera] na 8 – 12 kilometara – znači sasvim nedovoljno.

4) Aktivnost fronta u aprilu 1942. godine: Mir i s vremena na vrijeme ispadi da bi došli do zarobljenika u cilju dobijanja od njih podataka o mogućnosti sovjetskog nastupanja.

5) Pješadija: isključivo mladi ljudi, dobro izgledaju, vrlo dobro naoružani automatima M 41 s brzinom gađanja 1200 u minutu. Takvih automata izrađeno je tada samo 800 komada i dato četama radi isprobavanja.

6) Artiljerija: vrlo dobra, posebno se obraća pažnja na saradnju s pješadijom. Ali osjetna je razlika u korist pješadije.

Artiljerija divizije: samo haubice i to 100 mm i teške 150 mm. Oruđima raznih kalibara i merzerima raspolaže samo Vrhovna komanda.

Municija artiljerije: samo granate.

Protivavionska artiljerija vrlo dobra, ali malobrojna. U Gorlovki, na primjer, gdje je bio štab 17. armije i skoro 2/3 svih armijskih jedinica, Nijemci su raspolagali samo s 2 baterije kalibra 4 santimetra.

7) Jurišna artiljerija:

Pododjeljenje jurišnih oruđa dodjeljuju jednom korpusu. Jedan podrazdjel ima 3 baterije, svaka po 3 voda sa po 2 oruđa, svega 6 oruđa i jedan šefgešuc* kalibra 75 mm. Brzina gađanja maksimalno 10 granata u minutu, brzina kretanja: 40 km na čas po drumu a 15 po zemlji. Ide na gusenicama. Nema pokretnu kupolu za osmatranje, a ni mitraljeze za odbranu izbliza.

Ova oruđa do sada su imala velike gubitke i to prije svega zbog neracionalne primjene. Pješadija traži od njih ono što se traži od tenkova, tj. da prate pješadiju do blizu neprijatelja. Rezultat toga su veliki gubici ovih oruđa, ali to se ne može objasniti pripadnicima pješadije. Ta oruđa nemaju pokretnu kupolu ni puškomitraljeze i zato moraju da dejstvuju iz zaklonjenog mjesta i često mijenjaju mjesto. Ova oruđa ne mogu se upotrijebiti za uništavanje tenkova – to je moguće samo ako se vatra koncentriše na malo rastojanje.

---

* Vrsta topa. – *Red.*

Moje je mišljenje da konstruktivno-tehnička obrada ovih oruđa nije dobra.

16. januar 1943. Nastaviće se![396]
[Ostrožac, kod Cazina] Valter

A-CKSKJ, Fond CKKPJ–KI, reg. br. 1943/15. *Prevod s ruskog*

GLAVNOM ŠTABU [NOV i PO] HRVATSKE

Kao što je poznato tome štabu, neprijatelj je početkom ovog mjeseca upotrijebio bojne otrove u borbi protiv naših jedinica kod Orahovice u Slavoniji.[397] Tom prilikom mi smo imali osjetne žrtve.

Vjerovatno je da će neprijatelj i u budućim okršajima s nama primjenjivati bojne otrove.[398]

U cilju odbrane i zaštite naših jedinica od ponovne upotrebe bojnih otrova od strane naših neprijatelja,

PROPISUJEM

»Uput za zaštitu od bojnih otrova«, koji se dostavlja u prilogu.[399]

Ovaj uput trebate dobro proučiti, razraditi i umnožiti u vašim jedinicama, tako da ga ima bar svaka četa odnosno baterija.

U duhu ovoga uputa preduzeti odmah izvođenje nastave i obuke kod svih starješina i boraca vaših jedinica.

Ovaj uput je dokumenat trajne vrijednosti i povjerljive prirode, te ne smije pasti neprijatelju u ruke.

Prijem potvrdite.

Smrt fašizmu — sloboda narodu!

17. januar 1943. — Vrhovni komandant
[Ostrožac] — Tito

A-VII, Fond NOR, kut. 7,
reg. br. 7-1.

[IZVRŠNOM KOMITETU KOMUNISTIČKE INTERNACIONALE]

Nastavak

8) Zaštita od otrovnih gasova.*

Vojnik ima gas-masku, ali ne svaki: »gastlane«, impregnirano platno i jedno sredstvo – »Antigiftungsmittel«** za sebe i za oružje. Protivotrovnih zaštitnika za konje još nema, mada su predviđeni. Interesantno je da nema sredstava za kolektivnu odbranu, kao npr. detektora za obavještavanje itd. Za kontrolu svih mjera za odbranu od otrovnih gasova postoji u svakom štabu korpusa jedan štabni oficir-specijalista. Ali pri štabovima divizija, pukova, bataljona itd. ovu dužnost vrše specijalno imenovani oficiri. Svaka formacija do čete ima grupu od 4 čovjeka za istraživanje otrovnih gasova. Zadatak tih grupa jeste: ispitivanje i obilježavanje zatrovanih sektora zemlje žutim zastavicama i utvrđivanje prisustva gasa pomoću nekog žutog praška koji se prska jednom prskalicom i koji prilikom spajanja mijenja boju.

18. januar 1943. Nastavak slijedi![400]
[Ostrožac]

A-CKSKJ, Fond CKKPJ-KI, reg. br. 1943/19. *Prevod s ruskog*

* Vid. tekst na str. 252-253. – *Red.*
** Sredstvo protiv bojnih otrova. – *Red.*

[IZVRŠNOM KOMITETU KOMUNISTIČKE INTERNACIONALE]

Potvrđujemo podatak da su Nijemci u Slavoniji kod Orahovice primjenili otrovne gasove protiv naših jedinica.[401] To za nas predstavlja veliku opasnost, jer nemamo sredstava za borbu protiv toga. Molimo vladu Sovjetskog Saveza, Engleske i Amerike da nam nekako pomognu i da opomenu Nijemce na posljedice, ističući da je Narodnooslobodilačka vojska Jugoslavije saveznica ovih država. Molimo hitno nam javite vaše mišljenje.

U ime Vrhovnog štaba NOV i POJ
Tito

[19. januar 1943,
Ostrožac]

A-CKSKJ, Fond CKKPJ-KI, reg. br. 1943/35.

Prevod s ruskog

NAPOMENE

[1] Ovaj članak Tito je napisao sredinom novembra 1942. u Oštrelju povodom svoje odluke o stvaranju regularne Narodooslobodilačke vojske Jugoslavije (više o tome vid.: u 12. tomu *Sabranih djela)*. Prvi put je objavljen u *Biltenu Vrhovnog štaba NOP i DV Jugoslavije*, br. 20-21-22, za septembar, oktobar i novembar 1942.

[2] Tito ima u vidu slobodnu teritoriju u Bosanskoj krajini, Lici, Kordunu i Baniji, koja je poslije oslobođenja Bihaća bila povezana i na kojoj je dejstvovalo osam divizija NOVJ (o toj slobodnoj teritoriji vid. više u nap. 63).

[3] Titovu direktivu Štabu 1. proleterske udarne divizije za napad na Jajce i njenu djelatnost u novembru i decembru 1942. vid. na str. 10-13.

[4] Napad na Jajce su vršile 1. proleterska i 3. krajiška brigada 1. proleterske udarne divizije, 1. dalmatinska udarna brigada 3. udarne divizije i dijelovi 3. krajiškog NOP odreda i oslobodili ga; poslije dvodnevnih borbi, 26. novembra 1942.

[5] Tito ima u vidu napad na utvrđeni garnizon Jajce koji su izvršili 1. i 2. krajiška, 2. proleterska i 4. crnogorska NOU brigada i tri bataljona 3. krajiškog NOP odreda, a pod rukovodstvom Operativnog štaba NOP i DV za Bosansku krajinu, i oslobodile ga 25. septembra 1942. Posada (ojačani ustaški 17. bataljon, 2. bataljon domobranskog 9. pješadijskog puka i četa žandarma – do 100 ljudi) uglavnom je uništena.

[6] Tada su se u Donjem Vakufu nalazili dijelovi domobranskog 9. pješadijskog puka.

Domobranstvo je formirano, po odobrenju Nijemaca i pod njihovom kontrolom, poslije stvaranja kvislinške Nezavisne Države Hrvatske, a po uzoru na ugarsko-hrvatsko domobranstvo do 1918. Dio ljudstva i komandnog kadra je poticao iz bivše Jugoslovenske vojske, a na vodeće položaje postavljeni su oficiri iz bivše austrougarske vojske. Nijemci su prvobitno bili odredili da NDH ne može imati više od 16 000 ljudi, ali su, kasnije, zbog narodnog ustanka u Jugoslaviji, dozvolili formiranje daleko jačih snaga. Na zahtjev Nijemaca, a radi boljeg prilagođavanja vođenja borbi protiv jedinica narodnooslobodilačkog pokreta, domobranstvo je krajem 1941. reorganizovano u 3 domobranska zbora (korpusa) i 3 domobranska zborna (korpusna) područja. U svakom zboru su bile po dvije pješadijske divizije od po tri pješadijske pukovnije s odgovarajućom artiljerijom i drugim jedinicama. Van sastava domobranskih zborova bila je Vojna krajina sa štabom u Sarajevu, jačine 5 bojni (bataljona). Krajem 1941. kopnena vojska NDH imala je oko 65 000 ljudi. Formiranjem novih jedinica, a u Bosni i neke vrste milicije, tzv. *domdo postrojbi* (domobranske dobrovoljačke jedinice) za posadnu službu u garnizonima, te 20 željezničarsko stražarskih bojni za objezbeđenje željezničkih pruga, domobranstvo je krajem 1942. poraslo na 110 000 ljudi.

[7] O Titovom upućivanju 1. proleterske udarne divizije u srednju Bosnu vid. u njegovoj direktivi na str. 10-13.

[8] Ostavljena su samo dva bataljona: 1. bataljon 5. crnogorske i 1. bataljon 10. hercegovačke NOU brigade.

[9] Sjedište Vrhovnog štaba je tada bilo u Oštrelju, kod Bosanskog Petrovca.

[10] *Radio-stanica »Slobodna Jugoslavija«* je formirana 11. novembra 1941. u Ufi, SSSR. Radila je u sistemu radio-stanica Kominterne. Od aprila 1942. do januara 1945, kada je prestala s emitovanjem vijesti, nalazila se u Moskvi. Stanica je emitovala vijesti na srpskohrvatskom i slovenačkom jeziku, a od polovine 1944. i na makedonskom. Za narode porobljene Evrope davala je emisije od 1943. na više jezika. Stanica je do kraja 1942. davala vijesti jedanput, poslije dva puta dnevno. Redakcija je sastavljala izvještaje na osnovu primljenih Titovh depeša i Glavnog štaba NOV i PO Slovenije, agencijskih vijesti, savezničkih listova i drugih izvora. U teškim situacijama, kada su štabovi jedinica ili pokrajinska partijska rukovodstva ostajali bez veza, stanica je preuzimala i ulogu transmisije, prenoseći starješinama i partijskim forumima direktive i naređenja Vrhovnog štaba NOV i POJ i naloge CK KPJ.

[11] *Komunistička internacionala* – Treća internacionala (Kominterna), međunarodna organizacija komunističkih i njima bliskih organizacija radničke klase cijelog svijeta. Osnovana je pod Lenjinovim rukovodstvom na kongresu održanom u Moskvi od 2. do 6. marta 1919. uz učešće 52 delegata komunističkih i lijevih socijalističkih organizacija iz 30 zemalja. Stvorena je radi organizovanja »zajedničkih akcija proletera raznih zemalja koji teže jednom cilju – svrgavanju kapitalizma, uspostavljanju diktature proletarijata i međunarodne sovjetske republike radi potpunog ukidanja klasa i ostvarenja socijalizma – prvog stadijuma komunističkog društva« *(Statut KI)*. Kominterna je djelovala do 15. maja 1943, kada je raspuštena. Komunistička partija Jugoslavije bila je sekcija KI za cijelo vrijeme njenog postojanja. Generalni sekretar KPJ Josip Broz Tito je lično održavao radio-vezu s Izvršnim komitetom KI od januara 1942.

[12] Tito misli na ofanzivu krajiških i hrvatskih snaga NOV u sjeverozapadnom dijelu Bosanske krajine, na Kordunu i Baniji koja je počela napadom na Bihać 2. novembra 1942 (o tome vid. više u 12. tomu).

[13] Pomenutu akciju na električnu centralu na rijeci Krki izvela je Šibenska četa Primorskog partizanskog bataljona uz pomoć radnika iz centrale, 31. oktobra 1942. Ta centrala je služila i za pogon 38 električnih peći fabrike aluminijuma u Lozovcu koju su koristili okupatori u svojoj ratnoj industriji. Fabrika zbog toga nije radila više od dva mjeseca.

[14] Dijelovi Mosorskog partizanskog bataljona izvršili su napad na pomenute italijanske kamione 5. novembra 1942. u selu Grljevcu (na putu Split – Omiš).

[15] Da bi spriječio ofanzivu italijanskih trupa iz Dalmacije u pravcu Bosanske krajine, na koju su napadale njemačke i ustaško-domobranske snage sa sjevera i istoka, Tito je u prvoj polovini oktobra usmjerio u pravcu sjeverne i srednje Dalmacije 2. proletersku, 2. dalmatinsku i 9 (3) ličku NOU brigadu (o borbama tih i drugih jedinica NOVJ na sektoru Bosansko Grahovo – Knin vid. više u 12. tomu *Sabranih djela)*.

[16] U Slavoniji je oboren tromotorni avion tipa »Savoja-Marketi« 6. oktobra 1942. kod Španovice, a u Žumberku je oboren tromotorni bombarder tipa »Hajnkel« 7. oktobra 1942.

[17] Italijansko-četničko uporište Strmicu, te Golubić i Plavno tada su napadale jedinice 2. proleterske NOU brigade i dva bataljona 1. proleterske NOU brigade.

[18] Na sektoru Knina su se nalazili pripadnici četničke Dinarske divizije.

[19] Po odobrenju i uz pomoć Nijemaca, Pavelićeva vlada je u Hrvatskoj i Bosni organizovala oružane snage po uzoru na fašističke režime u Italiji i Njemačkoj i od svojih političkih sljedbenika stvarala posebne, najbolje vojne formacije svoga režima – *ustašku vojnicu*, u kojoj su komandni kadar predstavljali ustaški emigranti koji su se vratili u zemlju s njemačkim i italijanskim trupama, a od ostalog stanovništva (regrutovanjem i mobilizacijom) – *domobranstvo* (vid. nap. 6). Krajem 1941. ustaška vojnica je imala 14 bojni (bataljona) i Crnu legiju (nazvana po crnoj uniformi koju su nosili njeni pripadnici) poznatu po svojim zvjerstvima – ukupno jačine oko 15 000 ljudi; 1942. ustaške snage narasle su na oko 42 000 ljudi formiranih u jedan zdrug

(brigadu), 56 bojni i Crnu legiju od 3–4 bojne. Pošto je Pavelićeva vlada od prvih dana svog postojanja otpočela sa svojim ustaškim formacijama masovne progone i pogrome: pokatoličavanje, preseljavanja i pokolje srpskog stanovništva, progone i ubistva komunista i ostalih naprednih ljudi – antifašista kao i Jevreja – ustaške formacije su od samog početka postale zlikovačke koje su se fanatizovano tukle, raspirivane najprimitivnijim šovinističkim i vjerskim ili samo pljačkaškim motivima.

[20] U Kninu i Strmici su se tada nalazile jedinice italijanske divizije »Sasari«.

[21] Dokument s podacima o četničkim snagama u srednjoj Bosni priređivač nije pronašao. U to vrijeme u ovoj oblasti, pored ustaško-domobranskih garnizona u većim mjestima, sela sa srpskim stanovništvom kontrolisali su, u duhu sporazuma između Glavnog štaba četničkih odreda za Bosnu i administracije NDH od juna 1942, četnici formirani u odred »Borja« sastavljen od pet bataljona s oko 1 500 četnika. Ove četničke formacije nastale su u proljeće 1942. poslije razbijanja 4. krajiškog NOP odreda, čije su se jedinice pod uticajem četničke propagande i četničkih pučeva raspale.

[22] Jedinice 1. proleterske udarne divizije su napale i oslobodile Sitnicu i Čađavicu noću 19/20. novembra, Mrkonjić-Grad 20. novembra, Jajce, u sadejstvu s jedinicama 3. udarne divizije i 3. krajiškog NOP odreda, 26. novembra 1942.

[23] U svom nastupanju kroz srednju Bosnu jedinice 1. proleterske udarne divizije su zauzele Kotor-Varoš noću 2/3. decembra 1942, kojom prilikom su zarobile dio mjesnog domobranskog dopunskog bataljona i razbile njemačku tenkovsku četu koja je intervenisala iz Banjaluke.

[24] O pravcima nastupanja i djelatnosti 3. udarne divizije vid. Titovu direktivu na str. 5–7.

[25] Ivo Lola Ribar, sekretar CK SKOJ-a, tada se nalazio u Bosanskom Petrovcu, odakle je postojala telefonska veza s Vrhovnim štabom, koji je bio u Oštrelju.

[26] Tito je u novembru 1942. namjeravao da s Operativnom grupom divizija Vrhovnog štaba izvrši u proljeće 1943. pokret u pravcu istoka – istočne Bosne, Crne Gore, Sandžaka i Srbije da bi pomogao rasplamsavanje ustanka u tim krajevima zemlje. Nailaskom tzv. četvrte neprijateljske ofanzive koja je počela 20. januara 1943. ta zamisao je ubrzana i počela se ostvarivati u februaru 1943. (vše o tome vid. u 14. tomu).

[27] Pomenuti napad izvršila je 6. istočnobosanska NOU brigada u sadejstvu s 1. bataljonom 3. sremskog NOP odreda i Bosutske partizanske čete 14. oktobra na Filipovom putu, između sela Jamene i Morovića (kod Šida). Tada su razbijene dvije njemačke čete iz njemačke 718. divizije i zaplijenjeno, pored cijele komore, i 1 radio-stanica, 2 minobacača sa 150 mina, 4 puškomitraljeza, veći broj pušaka s oko 10 000 metaka, kao i drugog oružja i opreme.

[28] Tito ima u vidu Gavrila Principa, rodoljuba i pripadnika Mlade Bosne, koji je izvršio atentat na austrougarskog prestolonasljednika Franca Ferdinanda 28. juna 1914. u Sarajevu.

[29] Pošto je iz više izvora dobio podatke o teškom stanju u Sloveniji (za vrijeme i poslije italijansko-njemačke četvoromjesečne ofanzive na slovenačke jedinice), Tito je, prihvatajući predlog Edvarda Kardelja od septembra 1942, tamo uputio, 17. novembra 1942, načelnika Vrhovnog štaba NOV i POJ Arsa Jovanovića s grupom iskusnih vojnih rukovodilaca sa zadatkom da prenesu stečena iskustva i pomognu u reorganizaciji i sređivanju jedinica Glavnog štaba NOV i PO Slovenije. Tito je A. Jovanoviću na njegovom polasku dao šira ovlašćenja za preduzimanje potrebnih mjera i po njemu poslao ovo pismo Centralnom komitetu KP Slovenije, a koje mu je uručeno tek sredinom decembra 1942.

[30] Pismo Edvarda Kardelja od 7. oktobra 1942. nije u cjelini sačuvano; pronađene su samo dvije posljednje stranice. Na njima se nalazi tekst pod tačkama 12, 13, 14 i 15, iz čega se može zaključiti da nedostaje veći dio pisma. Tito ga je primio

sredinom novembra 1942 (pismo E. Kardelja nalazi se u A-CKSKJ, Fond CKKPJ, reg. br. 1942/556).

[31] Odnosi se na pismo koje je Edvard Kardelj poslao po kuriru 20. septembra 1942. Vladimiru Popoviću, delegatu CKKPJ pri CK KP Hrvatske, s tim da ga ovaj proslijedi Titu. Kardelj je u tom pismu obavijestio Tita: o toku, ishodu i vojnim i političkim posljedicama velike okupatorske ljetne ofanzive u Sloveniji, u kojoj je učestvovalo šest italijanskih divizija; o najvažnijim vojnim i političkim zadacima slovenačkog rukovodstva (stvaranje brigada; uništenje Bele garde, jačanje Osvobodilne fronte i »razbijanje jedinstva Bele garde i ostalih elemenata koji imaju strah pred OF i još više pred KP«); o djelatnosti KP Italije (ocjenjujući da je ona postala bolja, da je njen rad pojačan, da ponovo izlazi »Unità«, organ CKKPI, te da je u zatvoru umro član CKKP Italije Rigoleto Martini, o čemu je trebalo obavijestiti Kominternu). Tito je vjerovatno i ovo pismo primio u prvoj polovini novembra 1942. (ovo Kardeljevo pismo se nalazi u A-CKSKJ, reg. br. 593).

[32] Riječ je o ljetnom periodu 1942, kada su kurirske veze i direktna prepiska između Tita i Kardelja bile veoma slabe. Tito se u toku ljetnih mjeseci nalazio u pokretu komandujući grupom proleterskih brigada koje su nastupale iz istočne Bosne i Crne Gore u Bosansku krajinu, dok je Kardelj bio na teritoriji zahvaćenoj italijanskom ofanzivom. Ali veza između Tita i Kardelja nije ni tada bila sasvim prekinuta. Prepiska je nastavljena, ali posredno, preko pisama koja su izmjenjivali Kardelj i Ivo Lola Ribar, koji je početkom jula stigao iz Vrhovnog štaba u Zagreb. Pisma koja je Kardelj slao Ribaru bila su namijenjena i Titu, dok je Ribar u svojim pismima Kardelju prenosio Titova obavještenja, uputstva, direktive (o tome više vid. u 11. i 12. tomu).

[33] Riječ je vjerovatno o depešama koje je Kardelj slao Kominterni u avgustu 1942 (o tome više vid. u 11. tomu, u zborniku »Dokumenti ljudske revolucije v Sloveniji«, knj. 3, i u A-CKSKJ, Fond CKKPJ-KI, avgust-septembar 1942).

[34] Riječ je o Josipu Kopiniču (Valdes, Vazduh), članu KPJ od 1931. On je 1934. emigrirao u Beč, a zatim u SSSR. Po odluci Kominterne otišao je 1936. u republikansku Španiju, gdje je radio u ratnoj mornarici, a od početka 1938. bio je na službi u poslanstvu republikanske Španije u Parizu. Sredinom te godine odlazi ponovo u SSSR. Po nalogu Kominterne i u dogovoru s Titom Kopinič dolazi u ljeto 1940. u Jugoslaviju da u Zagrebu organizuje punkt za veze Kominterne s KPJ i komunističkim partijama Italije, Španije, Austrije, Čehoslovačke, Mađarske, Jugoslavije i Grčke. Tu je dužnost obavljao do 1944.

[35] Odnosi se na ofanzivu italijanskih snaga na oslobođenu teritoriju Slovenije koja je trajala od 16. jula do 4. novembra 1942, a u kojoj je učestvovalo oko 75 000 italijanskih vojnika. Ofanziva se razvijala na teritoriji Dolenjske, Notranjske i Bele krajine, gdje se nalazilo oko 2 500—3 000 partizana. Uporedo s italijanskom ofanzivom u Gorenjskoj i u Štajerskoj je oko 20 000 njemačkih vojnika izvodilo svoju ofanzivu. Ove ofanzivne operacije okupatora bile su izvedene u 12 etapa. Iako cilj ove četvoromjesečne ofanzive u Sloveniji — po priznanju samih Italijana — »nije ni izdaleka postignut«, ipak je njome bio razbijen veliki broj organizacija Narodne zaštite, Komunističke partije, Osvobodilne fronte i omladine. Zahvaljujući Osvobodilnoj fronti, koja je imala jak oslonac u narodu, i izvršenoj reorganizaciji partizanskih jedinica, slovenački partizani su i pored ogromne brojne nadmoćnosti neprijatelja i izvjesnog nesnalaženja u prvim etapama ofanzive, naročito u trećoj tzv. roškoj ofanzivi, sačuvali živu silu i ostali na svom terenu. Narodnooslobodilačka borba u Sloveniji se do kraja novembra ponovo konsolidovala, a vojnički položaj 11. italijanskog armijskog korpusa, prema njegovim izvještajima, »postao je ponovo kritičan«.

[36] *Osvobodilna fronta slovenskog naroda* je osnovana 27. aprila 1941. na inicijativu CKKP Slovenije, kada je potpisan sporazum između KPSl, hrišćanskih socijalista, demokratskog krila organizacije »Soko« i grupe kulturnih radnika o zajedničkoj oslobodilačkoj borbi. Do ustanka je nosila naziv *Antiimperijalistička fronta.* Ta organizacija slovenačkog oslobodilačkog pokreta postavila je sebi prilikom osnivanja program: da se sav slovenački narod, uključujući primorske i koruške

Slovence, mora jedinstveno boriti za oslobođenje, nezavisnost i ujedinjenje slovenačkog naroda, za složnu zajednicu ravnopravnih naroda, za nacionalno samoodređenje, protiv pljačke, terora i denacionalizacije. Prilikom osnivanja imala je izvjesne koalicione forme, uglavnom u Vrhovnom plenumu. U osnovnim odborima na terenu, OF je djelovala kao jedinstvena politička organizacija da bi se *Dolomitskom izjavom* februara 1943, a posebno na konferenciji svih predstavnika koji su sačinjavali OF, na Pugledu, aprila 1943, koaliciona osnova potpuno ukinula i OF počela raditi kao jedinstvena politička organizacija s jedinstvenim programom i jedinstvenim zadacima.

[37] Tito ima u vidu odluku Izvršnog odbora Osvobodilne fronte od 1. oktobra 1942. kojom se na mjesto Franca Leskošeka za komandanta Glavnog štaba slovenačkih NOP odreda postavlja njegov dotadašnji politički komesar Ivan Maček Matija. Po ovoj odluci F. Leskošek je otišao na politički rad, a Boris Kidrič, koji je do tada bio sekretar Izvršnog odbora Osvobodilne fronte, postavljen je za političkog komesara Glavnog štaba Slovenije.

[38] Ivan Maček Matija je postao član KPJ 1930. Na IV konferenciji KPJ za Sloveniju 1934. izabran je za sekretara PK KPJ. Na osnivačkom kongresu KP Slovenije izabran je za člana CKKPSl. Godine 1938. osuđen je na 4 godine robije. Pobjegao je iz zatvora u Sremskoj Mitrovici s grupom od 32 druga 21. avgusta 1941. Od kraja septembra 1941. do 12. januara 1942. bio na radu pri Vrhovnom štabu NOPO Jugoslavije. U januaru 1942. odlazi s Edvardom Kardeljem ilegalnim vezama u Zagreb, a zatim 14. marta stiže u Ljubljanu. Od marta do oktobra 1942. bio je politički komesar, a zatim do jula 1943. komandant Glavnog štaba Slovenije.

[39] Pošto su mnoge informacije koje je Tito dobio iz više izvora o toku i ishodu italijansko-njemačke četvoromjesečne ofanzive i stanju u Sloveniji bile zasnovane na mnogim netačnim vijestima, neka uputstva i odluke iz ovog Titovog pisma nisu sprovedeni u život. Kada je Tito, primivši opširne vojne i političke izvještaje od Glavnog štaba NOV i PO Slovenije, kao i dva izvještaja od strane Edvarda Kardelja (od 14. decembra 1942 – Istorijski arhivi CK SK Slovenije, reg. br. VI/42-3-293, te od 12. januara 1943 – A–CKSKJ, Fond KPJ, reg. br. 5802), dobio cjelovitu sliku o stvarnom stanju u Sloveniji, on se složio s radom Glavnog štaba odnosno CKKP Slovenije.

[40] Odluka Vrhovnog štaba NOV i POJ da Arso Jovanović privremeno preuzme komandu u Glavnom štabu NOV i PO Slovenije, te da Milovan Šaranović bude njegov zamjenik, nije sprovedena, jer je A. Jovanović, kako je javio E. Kardelj 12. januara 1943. Titu – prekoračivši punomoćja koja je dobio od Vrhovnog štaba svojim prepotentnim držanjem »ponašanje kao nekakvog jugoslovenskog inspektora« i nerazumijevanjem i neshvatanjem političke linije KP Slovenije na planu stvaranja širokog fronta naprednih i rodoljubivih snaga (»stav apsolutnog potcjenjivanja svih dosadašnjih rezultata«), te što se »počeo da meša u politička pitanja«, »da napada OF, uvodi znakove srpa i čekića, da se nepravilno ponaša prema saveznicima KP«, »da uveliko prenosi bosanske prilike i da svojim sektaštvom povlađuje našim sektašima« – došao u sukob sa slovenačkim rukovodstvom. Pošto je ocijenjeno da je takvo ponašanje načelnika Vrhovnog štaba »krnjenje nacionalnih prava, kršenje samoodređenja naroda, ponavljanje jugoslovenske prakse«, te da je takvim držanjem »Arsin položaj politički ovde postao nemoguć«, Kardelj mu je, u svojstvu člana Politbiroa CKKPJ i Vrhovnog štaba, naložio »da se on samo bavi vojskom, a da se ne petlja u naše političke prilike«.

[41] S Arsom Jovanovićem su sredinom novembra 1942. iz Vrhovnog štaba NOV i POJ upućeni u Sloveniju ovi vojni rukovodioci: Branko Babič, Radomir Božović, Petar Brajović, Mile Čubrić, Predrag Jevtić, Zdravko Jovanović, Milo Kilibarda, Aleksandar Marjanović, Pero Popivoda, Milovan Šaranović, Danilo Šorović, Rajko Tanasković (A–CKSKJ, Fond CKKPJ, 1942/925). Nekoliko njih su naredbom Glavnog štaba NOV i PO Slovenije od 7. i 26. decembra 1942. postavljeni na slijedeće dužnosti: Milovan Šaranović za komandanta Dolenjske operativne zone; Zdravko Jovanović za načelnika štaba Notranjske operativne zone; Pero Popivoda za načelnika štaba 1. NOU

brigade »Tone Tomšič«; Predrag Jevtić za zamjenika komandanta 2. NOU brigade »Matija Gubec«; Danilo Šorović za zamjenika komandanta 3. NOU brigade »Ivan Cankar«; Rajko Tanasković za načelnika štaba 3. NOU brigade »Ivan Cankar«; Milo Kilibarda za načelnika štaba 4. NOU brigade »Ljubo Šercer«.

[42] U Sloveniji su do sredine novembra 1942. postojale ove brigade: 1. proleterska NOU brigada »Tone Tomšič« (formirana 16. jula 1942; naredbom Glavnog štaba NOP odreda za Sloveniju ova brigada je 11. avgusta 1942. preimenovana u 1. slovenačku NOU brigadu »Tone Tomšič«; prilikom formiranja imala je oko 400 boraca); Slovenačka NOU brigada »Matija Gubec« (formirana 4. septembra 1942, kada je imala oko 450 boraca); Slovenačka NOU brigada »Ivan Cankar« (formirana 23. septembra 1942, kada je imala oko 400 boraca) i Slovenačka NOU brigada »Ljubo Šercer« (formirana 4. oktobra 1942, jačine od oko 650 boraca). Ove brigade su u decembru 1942. reorganizovane tako da su popunom iz NOP odreda imale po 500 boraca i dobile brojne oznake 1, 2, 3. i 4. zadržavši uz to i ranije nazive. Sve četiri brigade su ubrzo narasle na preko 700 boraca.

[43] O obrazovanju i prvom zasijedanju Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije vid. nap. 61. i 92.

[44] Pošto rukovodstvo iz Slovenije nije bilo zbog slabih veza pravovremeno obaviješteno o vremenu zasijedanja AVNOJ-a, iz tog razloga ni slovenački vijećnici nisu mogli stići na njegovu osnivačku skupštinu. Edvard Kardelj je 14. decembra 1942. obavijestio Tita da je Izvršni odbor Osvobodilne fronte predložio da se Edvard Kocbek, književnik i predstavnik hrišćanskih socijalista, kooptira za potpredsjednika AVNOJ-a, a za članove Izvršnog odbora predstavnik organizacije »Soko« sudija Josip Rus i predstavnik KP Edvard Kardelj. Takođe je Izvršni odbor Osvobodilne fronte predložio da se i svi ostali članovi IO OF kooptiraju u AVNOJ, i to: Jože (Josip) Vidmar, dramaturg ljubljanskog kazališta, pisac i kritičar; Franc Lubej, učitelj i jedan od rukovodećih funkcionera organizacije »Soko«; Tone Fajfer, grafički radnik i predstavnik hrišćanskih socijalista, i predstavnici KP Slovenije Franc Leskošek i Boris Kidrič.

[45] *Bela garda* je bio naziv za kvislinšku vojnu i političku organizaciju jednog dijela slovenačke buržoazije u vrijeme drugog svjetskog rata. Njeni idejni tvorci su bili dr Marko Natlačen i ljubljanski biskup dr Gregorij Rožman. Marta 1942, po uputstvu dr Mihe Kreka, predstavnika slovenačke buržoazije u jugoslovenskoj kraljevskoj vladi u izbjeglištvu, u Ljubljani je formirana politička organizacija *Slovenska zveza*, koja je objedinila rad već ranije obrazovane klerofašističke organizacije *Katolička akcija*, studentske udarne klerofašističke grupe *Straža*, *Slovenske legije*, kao i još nekih terorističkih grupa koje su stvorene još u toku 1941. za borbu protiv narodnooslobodilačkog pokreta (Sokolska legija, Narodna legija, Slovenska legija). Sve te grupe su se 1942. vojnički objedinile u *Belu gardu* ili *Redovnu jugoslovensku vojsku* i potčinile Mihailovićevoj *Komandi Slovenije* kojoj je bio major Karlo Novak na čelu. Osnovni zadatak Bele garde je bila borba, uz pomoć okupatora i svestranu podršku Jugoslovenske kraljevske vlade u izbjeglištvu, protiv jedinica narodnooslobodilačkog pokreta u Sloveniji.

[46] Titova namjera da uputi jednu diviziju iz sastava Vrhovnog štaba NOV i POJ na područje Krškog i drugih mjesta nije ostvarena uslijed nailaska tzv. četvrte neprijateljske ofanzive na slobodnu teritoriju »Bihaćke Republike«, s koje su dejstvovale i divizije koje su bile neposredno potčinjene Vrhovnom štabu NOV i POJ.

[47] Brošuru *Zakaj je propala Jugoslavija* napisao je Boris Ziherl, a izdala ju je Agitacijsko-propagandistična komisija CKKP Slovenije u prvoj polovini 1942. Umnožavana je na ciklostilu.

[48] Titove primjedbe na ovu brošuru su bile upravo na liniji Kardeljeve aktivnosti protiv sektaštva. U svom članku »Odlučan boj sektaštvu«, objavljenom u »Delu«, jula 1942, Kardelj je isticao opasnosti od sektaških pojava, kako na području oslobodilačke borbe tako i na području partizanskog pokreta (više o tome vid. u: »Dokumenti ljudske revolucije v Sloveniji«, knj. 3).

[49] Vrhovni štab je u drugoj polovini 1942. izdao osam brojeva svog informativnog časopisa. U prva tri broja to glasilo je nosilo naziv »Nedeljni pregled VŠ i DVJ«, četvrti broj »Politički pregled«, a od broja 5 izlazilo je pod nazivom »Vojno-politički pregled VŠ NOP i DVJ«. Prvi broj je štampan 20. jula 1942. u rejonu Pidriš – Gornji Vakuf, brojevi 2–4 na planini Cincaru, 5 u Glamoču, a 6 i 7/8 u Drinićima. Od broja 4 izlazio je desetodnevno, a od br. 6 dvaput mjesečno. Članak Arsa Jovanovića je objavljen u 3. broju »Nedeljnog pregleda VŠ i DVJ«, od 2. avgusta 1942, ali ovaj broj nije sačuvan, odnosno priređivač ga nije mogao pronaći.

[50] Edvard Kardelj je povodom članka načelnika Vrhovnog štaba Arsa Jovanovića (objavljenog u 3. broju »Nedeljnog pregleda« Vrhovnog štaba), u kojem se razmatralo pitanje izgleda za otvaranje drugog fronta u Evropi, izrazio svoje neslaganje (u pismu koje je poslao Titu 7. oktobra 1942) ovim obrazloženjem:

»Čitao sam Arsin članak (u ,Pregledu') o mogućnostima za drugi front. Mislim da bi bilo bolje da se takvi članci ne štampaju. Prvo, jer politički nije sasvim ispravan, a drugo, jer je u vojnoj analizi sasvim . . . [nečitka riječ]. Moje je mišljenje da je pitanje drugog fronta mnogo kompliciranije nego što to Arso pretpostavlja. Držim da se na pitanju drugog fronta vodi borba između čemberlenovskih tendencija, koje još uvek hoće Hitlera da iskoriste za uništenje socijalizma, i istinskih demokratskih i antifašističkih snaga. Zato pitanje drugog fronta ima u prvom redu politički karakter. To je pre svega pitanje političkog sloma čemberlenovskih ostataka u Engleskoj i Americi. Zato ja ne bih imao kuraži da onako olako predvidim otvaranje drugog fronta u – septembru. Takođe i što se tiče polaznih tačaka invazije koje predviđa Arsa, držim da ne valja tako postavljati, jer nema za to nikakvih oslonih tačaka, a ljudi se ipak pitaju: a šta onda s londonskom vladom i Mihailovićem? Arsa kao privatni čovek može dakako razvijati svoje mišljenje kako hoće, no kao načelnik štaba i u organu VŠ ipak, po mom mišljenju, ne bi trebao pisati stvari koje vreme tako brzo demantira . . .« (A–CKSKJ, Fond CKKPJ, reg. br. 1942/556).

[51] Tito ima u vidu iskrcavanje savezničkih snaga u sjevernu Afriku koje je otpočelo 8. novembra 1942. s ciljem likvidacije snaga sila Osovine na sjevernoafričkom ratištu i premještanja, poslije toga, operacija u južnu Evropu, posebno na Balkan.

[52] Napad na Slunj je izvršen po Titovom naređenju, a u cilju ostvarenja plana Vrhovnog štaba NOP i DV Jugoslavije da se unište sva neprijateljska uporišta u međurečju Une i Korane i spoji oslobođena teritorija u Bosni i Hrvatskoj. U napadu na Slunj su učestvovale 1, 2, 4. i 8. hrvatska NOU brigada, a garnizon su sačinjavale ustaško-domobranske snage.

[53] Bihać je, poslije dvodnevnih borbi, oslobođen 4. novembra 1942. koncentričnim napadom pet brigada NOVJ. Tom prilikom su uništena dva bataljona ustaške 4. brigade i dijelovi 2. i 12. pješadijskog puka (više o bihaćkoj operaciji vid. u 12. tomu).

[54] Tito je zbog nepostojanja radio-veze između CKKPJ i pokrajinskih rukovodstava (sem sa CKKP Hrvatske) ovima povremeno upućivao poruke i naloge preko Radio-stanice »Slobodna Jugoslavija«. U namjeri da obavijesti Pokrajinski komitet KPJ za Bosnu i Hercegovinu, koji se tada nalazio u istočnoj Bosni, da je otuda u Vrhovni štab stigao delegat CKKPJ Svetozar Vukmanović Tempo – koji je u istočnoj Bosni radio od jula 1941. do početka novembra 1942 – Tito je zbog toga poslao Kominterni pomenutu poruku da bi je emitovala Radio-stanica »Slobodna Jugoslavija«.

[55] Odnosi se na jedinice 4. krajiške udarne divizije 1. bosanskog udarnog korpusa koje su poslije oslobođenja Bihaća vršile napade na njemačko-ustaško-domobranski odbrambeni pojas »Jugozapad«, koji se protezao od Bosanskog Novog do Sanskog Mosta (vid. ishod tih napada na str. 24 i 27).

[56] Dragoljub-Draža Mihailović, ne mogavši se sam svojim četnicima nositi s narodnooslobodilačkim pokretom u italijanskoj okupacionoj zoni, uz saglasnost vlade Kraljevine Jugoslavije u izbjeglištvu, ponudio je saradnju italijanskim komandama.

Musolinijeva vlada je to prihvatila i naložila svojoj komandi u Jugoslaviji »Siperslodi« da na anektiranom i okupiranim područjima Crne Gore, Hercegovine, Dalmacije, Like, Hrvatskog primorja i Slovenije, formira od postojećih četničkih jedinica »Antikomunističku dobrovoljačku miliciju« – Milizia Volontaria Anticomunista – (skraćeno M.V.A.C.). U vezi s time ostvaren je tokom 1942. niz usmenih i pisanih sporazuma između četničkih i italijanskih komandi. Na inicijativu komandanta italijanske 2. armije održana je 12. novembra 1942. na Rijeci konferencija istaknutih četničkih starješina i italijanskih vojnih i građanskih okupacionih vlasti. Predstavnici D. Mihailovića su se obavezali da će na području Crne Gore, Hercegovine, južne Bosne, Dalmacije i Like primiti u svoje štabove italijanske oficire koji će koordinirati i rukovoditi zajedničkim operacijama u borbi protiv NOVJ. Štab 2. armije se obavezao da će podržavati artiljerijom, tenkovima i avijacijom sve značajnije četničke akcije protiv NOVJ i da će snabdijevati municijom, hranom i sanitetskim materijalom sve četničke jedinice na području 2. armije.

[57] Riječ je o ofanzivi glavnine njemačke 718. pješadijske divizije, koja je ojačana ustaško-domobranskim snagama (9 pješadijskih bataljona, 4 artiljerijska diviziona i 1 oklopni bataljon), te njemačko-domobransko-četničkom borbenom grupom »Tomas« (jačine oko 2 bataljona), trajala od 21. oktobra do 1. novembra 1942. u cilju razbijanja partizanskih jedinica u Janju i Pljevi (tzv. druga jajačka operacija – »Jajce II«).

[58] Tito ima u vidu napad koji su četnici iz zasjede izveli 4. oktobra 1942. blizu sela Dragnića na grupu rukovodilaca Vrhovnog štaba u kojoj su bili: Aleksandar Ranković, Moša Pijade, Ivo Lola Ribar, dr Ivan Ribar, dr Sima Milošević, dr Olga Milošević i Stojan Cerović, zatim načelnik Vrhovnog štaba, i komandant i načelnik Operativnog štaba NOP i DV za Bosansku krajinu, koji su se sa nekoliko kurira vraćali iz Jajca za Mlinište, gdje je tada bilo sjedište Vrhovnog štaba. Poslije jednočasovne borbe četnička zasjeda je bila rastjerana bez gubitaka na strani pripadnika NOP-a.

[59] Riječ je o napadu na tzv. liniju »Jugozapad«: Suhača – Šurkovac – Ljubija – Tromeđa (kota 505) – Stara Rijeka – Ruškovac (kota 562) – Donji Kamengrad – Djedovača (kota 444) – Čaplje – kota 311 (Palanka), koju je branilo 10 ustaških i domobranskih bataljona.

[60] Riječ je o ofanzivi koju je njemačka borbena grupa »Vestbosnien«, sastava: 12 njemačkih pješadijskih, 1 tenkovski i 1 pionirski bataljon i 2 diviziona artiljerije, 5 mađarskih monitora i oko 25 ustaških i domobranskih bataljona, s izvjesnim brojem četnika i milicionera (ukupno oko 35–40 000 vojnika), podržana od nekoliko eskadrila avijacije, izvela od 10. juna do 30. jula 1942, a u kojoj je u početku okružila 2. krajiški NOP odred (5 bataljona sa 3 500 boraca, 1 avion, 2 tenka, 2 oklopna automobila i 4–6 topova) s ciljem da ga uništi. Međutim, zahvaljujući herojskom otporu i jedinstvu naroda i jedinica, odred je, u borbi u okruženju, razbio i uništio desetak neprijateljskih (domobranskih, ustaških i njemačkih) bataljona. Štab odreda ocijenio je da se može održati i odbraniti narod na Kozari. Ali kada je, u pogoršanoj situaciji, preduzeo proboj, on je, opterećen velikim zbjegom i brojnim ranjenicima, pretrpio znatne gubitke; ipak se dijelom probio, a dijelom, razbijen u manje grupice, izbjegao uništenje. Do kraja jula neprijatelj je dvaput prokrstario planine Kozaru i Prosaru, uništio veći broj ranjenika, sela opljačkao, a nekoliko desetina hiljada stanovnika ili internirao u logore ili preselio u druge krajeve.

[61] Ovo je jedan od sačuvanih primjeraka pisma koji je Tito uputio istaknutim pripadnicima NOP-a s pozivom da uzmu učešće na osnivačkoj skupštini Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije. Tekst poziva izvučen je na šapirografu, dok su ime i prezime vijećnika i datum dodati kasnije mašinom za pisanje. Od 71 poziva, koliko ih je uručeno vijećnicima, sačuvan je mali broj, među kojima: Florijanu Sučiću, Miloju Dobrašinoviću i Marku Pavićeviću (u Arhivi Muzeja AVNOJ-a i Pounja u Bihaću), Đuru Čagoroviću (u Arhivi CKSKJ), Pavlu Saviću i Pavlu Gregoriću. Naknadno, pred zasijedanje, dobili su pozive i Ivo Lola Ribar, sekretar CK SKOJ-a, i Rato Dugonjić, član Biroa CK SKOJ-a. Na spisku nema imena ni vijećnika iz Slovenije,

Makedonije i Kosova. CKKPJ je pismom od 16. novembra 1942. tražio od CKKP Slovenije da u Vijeće iz Slovenije uđe »najmanje šest članova«, među kojima Kocbek i dr. (vid. str. 17) ali zbog zakašnjenja prijema obavještenja – pisma vijećnici iz Slovenije nisu upućeni. Pozivi nisu poslati u Makedoniju i na Kosovo, jer delegati iz tih krajeva zbog slabih veza i velike udaljenosti ne bi mogli blagovremeno stići. Izvršni odbor AVNOJ-a, na osnovu odluke donijete na Prvom zasijedanju, naknadno je verifikovao izbor vijećnika iz Slovenije: Josipa Vidmara, Edvarda Kardelja, Borisa Kidriča, Eduarda Kocbeka, Franca Leskošeka, Franca Lubeja, Josipa Rusa i Toneta Fajfera. Mandate vijećnika Prvog zasijedanja AVNOJ-a imalo je 79 predstavnika naroda Jugoslavije (original spiska vijećnika, umnožen na šapirografu, na dvije strane jednog lista, nalazi se u Arhivi Muzeja AVNOJ-a i Pounja u Bihaću).

[62] Narodnooslobodilačka vojska Jugoslavije je u jesen 1942. u vrijeme bitke kod El Alamejna prikivala na jugoslovenskom ratištu veće snage Osovine od onih koje je vezivala Osma britanska armija. Narodnooslobodilačka vojska je od ustanka naroda Jugoslavije u ljeto 1941. faktički otvorila drugi front: Italiji na istočnoj obali Jadrana i na granici Njemačke i u dubini Hitlerovog »novog poretka«. Zato neki istoričari na Zapadu Tita i zovu »prvim komandantom drugog fronta u Evropi«.

[63] U jesen 1942. postojao je u raznim krajevima Jugoslavije veći broj slobodnih teritorija. Najveća je bila u središnjim i zapadnim krajevima zemlje koja se protezala od Gline na sjeveru do Imotskog na jugu, od Gospića na zapadu do Banjaluke na istoku. Na toj teritoriji bili su organizovani narodna vlast, vojnopozadinski organi, saobraćaj, privreda i sve ono što karakteriše organizovanu državu. Kao takvu priznavali su je i Nijemci u svojim internim ratnim dokumentima nazivajući je »Titovom državom«, »Partizanskom državom«, »Titovim carstvom« ili »Komunističkom državom«. Komandant njemačkih trupa u Hrvatskoj general Liters je poslije oslobođenja Bihaća (4. novembra 1942) javio svojoj Vrhovnoj komandi: »Komunistička država primjetno se povećala [. . .] Unutrašnja konsolidacija je napredovala. Uslijed čvrste organizacije, regulisanog naplaćivanja poreza, uređenja vojne pošte i temeljitog nadzora cjelokupnog željezničkog saobraćaja, u njoj vladaju za stanovništvo mir i sigurnost«. Poslije oslobođenja Livna i drugih gradova (u decembru) Liters je javio da je »carstvo vrhovnog komunističkog komandanta Tita doseglo svoje dosad najveće dimenzije. Njegovo sadašnje područje proteže se 250 km u dužinu i oko 80–100 km u širinu. U ovoj partizanskoj državi nalazi se, prema pronađenim zapovjestima, 63 000 naoružanih ljudi, koji raspolažu teškim oruđem, većim brojem topova, motorizovanim i zaprežnim vozilima i dovoljnom zaprežnom komorom«. U decembru 1942. ta slobodna teritorija je bila površine oko 50 000 kvadratnih kilometara. S nje je u raznim pravcima dejstvovalo osam proleterskih i udarnih divizija, a unutar nje su se nalazili još desetine samostalnih brigada, NOP odreda i četa. U to vrijeme se širom Jugoslavije u raznim jedinicama NOV i POJ borilo oko 150 000 boraca, koji su za sebe vezivali oko 40 fašističkih divizija i više samostalnih jedinica jačine ukupno oko 740 000 vojnika.

[64] Vrhovni štab NOV i POJ (raniji naziv: Vrhovni štab NOP i DV Jugoslavije) do osnivačke skupštine AVNOJ-a u Bihaću vršio je, pored funkcije rukovodećeg vojnog organa, i funkciju političkog tijela narodnooslobodilačkog pokreta s državnopravnim obilježjima.

[65] U vrijeme upućivanja poziva vijećnicima još je bio na snazi stav CKKPJ da se na predstojećem zasijedanju obrazuju tijela koja će biti najviši organi narodne vlasti. Tek je uoči zasijedanja, na sugestiju Kominterne, odlučeno da se ide na formiranje Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije kao opštepolitičkog tijela narodnooslobodilačkog pokreta. Na Titovu depešu od 12. novembra 1942, kojom je javio: »Sada mi formiramo nešto slično vladi, što će se zvati Nacionalni komitet oslobođenja Jugoslavije. U Komitetu će biti zastupljene sve nacionalnosti Jugoslavije iz raznih ranijih partija . . . « rukovodstvo Kominterne (zapravo Staljin) prije zasijedanja AVNOJ-a je odgovorilo:

»Stvaranje Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije veoma je potrebno i izvanredno važno. Dajte obavezno tome komitetu opštenacionalni jugoslovenski i

opštepartijski antifašistički karakter kako po njegovom kadrovskom sastavu tako i po njegovom akcionom programu. Nemojte gledati na taj komitet kao na nešto što predstavlja vladu, već kao na politički organ narodnooslobodilačke borbe. Nemojte ga suprotstavljati jugoslovenskoj vladi u Londonu. U datoj etapi ne postavljajte pitanje o ukidanju monarhije. Ne postavljajte parolu o republici. Pitanje o režimu u Jugoslaviji, kako vi to shvatate, rješavaće se poslije poraza talijansko-njemačke koalicije i poslije oslobođenja zemlje od okupatora.

Poraz fašističkih bandita i oslobađanje od okupatora – to je sada najosnovniji zadatak, zadatak koji stoji iznad svih ostalih zadataka. Uzmite u obzir da se Sovjetski Savez nalazi u ugovornim odnosima s jugoslovenskim kraljem i vladom i da bi otvoreno istupanje protiv njih stvorilo nove teškoće u zajedničkim ratnim naporima i odnosima između Sovjetskog Saveza, s jedne strane, Engleske i Amerike, s druge. Pitanje vaše borbe ne posmatrajte samo sa svoje, nacionalne tačke gledišta, nego i s internacionalne tačke gledišta englesko-sovjetsko-američke koalicije. Učvršćujući svestrano svoje pozicije u narodnooslobodilačkoj borbi, pokažite u isto vrijeme više političke elastičnosti i sposobnosti za manevrisanje. Svi smo ushićeni vašom herojskom borbom i od duše se radujemo vašim uspjesima. Vašu borbu široko popularišemo u svim zemljama, što opravdano izaziva oduševljenje među narodima koji se bore protiv fašizma i među javnim radnicima i služi kao prekrasan primjer za otpor naroda i u drugim okupiranim zemljama. Želimo vam da junački izdržite predstojeće teškoće i da izvojujete dalje velike uspjehe. Čvrsto stežemo vaše muške ruke«. (A–CKSKJ, Fond CKKPJ–KI, reg. br. 15808/295 i 15710/322).

[66] Od poziva na ustanak 4. jula 1941. ustankom i revolucijom naroda Jugoslavije rukovodi *Glavni štab narodnooslobodilačkih partizanskih odreda Jugoslavije*, koji je na savjetovanju u Stolicama 26. septembra 1941. preimenovan u *Vrhovni štab NOP odreda Jugoslavije*, a oko 11. januara 1942. dobio naziv *Vrhovni štab Narodnooslobodilačke partizanske i dobrovoljačke vojske Jugoslavije*. Stvaranjem narodnooslobodilačke vojske Vrhovni štab NOP i DV Jugoslavije, 20. novembra dobija naziv *Vrhovni štab Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije*. Pri formiranju sačinjavali su ga članovi Politbiroa i nekoliko članova Centralnog komiteta KPJ, a kasnije je proširivan komandantima i rukovodiocima iz glavnih i operativnih štabova i štabova pojedinih odreda. Od prvog dana komandant Glavnog (kasnije Vrhovnog) štaba bio je Josip Broz Tito, generalni sekretar KPJ. Unutrašnja organizaciona struktura i sistem komandovanja Vrhovnog štaba vremenom su se mijenjali zavisno od uslova u kojima je radio, prilagođavajući se stepenu razvitka ustanka i revolucije. Od decembra 1942. Vrhovni štab je imao sedam odsjeka i jednu komisiju: Operativni odsjek (tri sekcije: za pripremu i izvođenje operacija; za organizaciju, formaciju i mobilizaciju vojske; za nastavu i obuku); Obavještajni odsjek (obavještajna sekcija i sekcija za kontrašpijunažu); Ekonomski odsjek (tri sekcije: za naoružanje i ubojnu opremu; za ishranu i dotur hrane; za odjeću i obuću opremu); Vojnosudski odsjek; Odsjek za vojne vlasti u pozadini; Tehnički odsjek (četiri sekcije: građevinska, poštansko-telegrafska, saobraćajna i industrijska); Sanitetski odsjek sa četiri referenta (za sanitet operativne vojske; za bolnice; za epidemiologiju i za apotekarstvo) i Komisiju za borbu protiv špijuna i pete kolone. Vrhovni štab je za svoj rad bio odgovoran Centralnom komitetu KPJ. Vrhovni štab je rukovodio narodnooslobodilačkom borbom i socijalističkom revolucijom na čitavoj teritoriji Jugoslavije preko zemaljskih, pokrajinskih i oblasnih glavnih i operativnih štabova, zatim preko štabova brigada, divizija i korpusa. Tito je često kao vrhovni komandant neposredno komandovao i štabovima nižih jedinica. Vezu s glavnim štabovima je održavao preko svojih delegata i specijalnih kurira, a od kraja 1942. uglavnom radio-vezom i preko kurira. Odlukom Povjereništva narodne odbrane Demokratske Federativne Jugoslavije, 1. marta 1945. Narodnooslobodilačka vojska Jugoslavije dobila je naziv *Jugoslovenska armija*, Mornarica NOVJ dobila naziv *Jugoslovenska mornarica*, a Vrhovni štab NOV i POJ reorganizovan je u *Generalštab JA*, kao neposredni organ Povjereništva narodne odbrane za svu oružanu vojnu silu.

[67] U vrijeme od 18. do 23. novembra snage 1. bosanskog udarnog korpusa su napadale na utvrđenu liniju Suhača – Šurkovac – Pravoslavna Ljublja – Tromeđa (kota

505) – Stara Rijeka – Ruškovac, s ciljem da odbace neprijateljske snage, unište rudnik Ljubiju, presjeku komunikacije Bosanski Novi – Prijedor – Sanski Most i ugroze, a eventualno i zauzmu ove gradove. U prvim napadima 18. i 20. novembra dijelovi korpusa nanijeli su teške udarce snagama neprijatelja (razbijena su 4 bataljona) i zauzeli više otpornih tačaka. Tom prilikom ušli su i u rudnik Ljubiju, ali su uslijed protivnapada svježih snaga njemačke 714. divizije iz pravca Prijedora bili prinuđeni da ga napuste.

[68] Pomenuti izvještaj Štaba 1. proleterske divizije nije sačuvan.

[69] Napad na Sitnicu su izvršile jedinice 1. proleterske i 3. krajiške brigade 1. proleterske divizije noću 19/20. novembra 1942. Posade Sitnice i sela Čađavice koje su napale jedinice 3. krajiške NOU brigade, činila su tri ustaško-domobranska bataljona i vod Nijemaca, ojačani jednom haubičkom baterijom. Ove snage bile su razbijene, a mjesta oslobođena. Zarobljeno je preko 200 ustaško-domobranskih vojnika i 40 Nijemaca, dok je 1. proleterska brigada imala 22 poginula i 46 ranjenih boraca.

[70] Izvještaj Štaba 1. proleterske udarne divizije o toku borbi na sektoru Sitnica – Čađavica – Mrkonjić-Grad nije sačuvan.

[71] Original i kopija ovog dokumenta nalaze se u Istorijskom arhivu CKSKJ. Na kopiji je zelenim mastilom naznačeno »Nije otišlo«, a crvenom olovkom »Nije ekspedovano«. Priređivač nije mogao ustanoviti da li je ova direktiva kasnije poslata i da li je primljena u Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske. Ali su se predviđanja u Vrhovnom štabu o mogućnosti protivofanzive okupacionih i kvislinških snaga izložena u ovom dokumentu, uključujući i moguće pravce njihovog nastupanja, pokazala realnim. Upravo u to vrijeme uslijedila je direktiva njemačke Vrhovne komande na temelju koje je u Vrhovnoj komandi Jugoistoka razrađena zamisao za izvođenje zimskih operacija koje će početi 20. januara 1943. protiv slobodne teritorije u zapadnoj Bosni i susjednim oblastima Hrvatske (Baniji, Kordunu i Lici), odnosno protiv »Titove države«, kako su okupatori nazivali tu teritoriju, dok ju je narod zvao »Bihaćka Republika« (vid. više o pripremama okupatora za izvođenje pomenutih operacija u nap. 285. i 286).

[72] Odnosi se na 7. banijsku diviziju NOVJ.

[73] Odnosi se na 8. kordunašku diviziju NOVJ.

[74] Tu su bili glavnina 6. ličke divizije NOVJ i dijelovi Kordunaškog NOP odreda.

[75] Odnosi se na 1. krajišku NOU brigadu, koja će uskoro biti angažovana u napadu na Bosanski Novi.

[76] Divizije i korpusi NOVJ su se počeli formirati u novembru 1942. od brigada kojima je neposredno rukovodio Vrhovni štab, i to: 1. i 2. proleterska udarna divizija – 1. novembra i 3. narodnooslobodilačka udarna divizija – 9. novembra; od postojećih brigada na teritoriji Bosne formiran je 9. novembra 1. bosanski narodnooslobodilački udarni korpus, sastava: 4. i 5. narodnooslobodilačka udarna divizija i 6. narodnooslobodilačka udarna brigada istočne Bosne. Pod komandu ovog korpusa stavljeni su i svi partizanski odredi na teritoriji Bosne.

[77] Ova direktiva je upućena partijskim rukovodstvima u divizijama i korpusima i okružnim komitetima KPJ. Treba imati u vidu da CKKPJ još nije bio donio odluku o strukturi organizacije KPJ u divizijama i korpusima niti o rukovodećim organima KPJ u tim tek formiranim jedinicama. Malo kasnije je odlučeno da se ne stvaraju divizijske odnosno korpusne organizacije i rukovodstva, već da se zadrži jedinstvena organizacija u brigadi kojom će rukovoditi zamjenik političkog komesara brigade i koji će biti neposredno povezan sa CKKPJ, odnosno s nacionalnim i pokrajinskim komitetima KPJ u slučaju kada je brigada u sastavu trupa koje su pod neposrednom komandom nacionalnih odnosno pokrajinskih glavnih štabova NOV i PO.

[78] *Politodjeli* su bili partijsko-politički instruktorski organi Centralnog komiteta KPJ. Postojali su pri brigadama (od sredine 1942) i pri divizijama (od kraja 1943). Njihov sastav, uglavnom, bio je od tri člana: rukovodilac, odgovoran i za partijsko-politički rad, i dva člana odgovorna za političko-prosvjetni rad i za rad sa SKOJ-em. Zadaci su im bili da pružaju pomoć organizacijama KPJ i SKOJ-a i političko-prosvjetna djelatnost u vojnim jedinicama i narodu. Politodjele je postavljao Centralni komitet KPJ, ili, s njegovom saglasnošću, nacionalni (pokrajinski) komiteti.

[79] Za prve dopisnike »Borbe« iz jedinica NOVJ bili su izabrani: u 1. proleterskoj diviziji: Jovan Popović i Prvoslav Vasiljević; u 2. proleterskoj udarnoj diviziji: Čedomir Minderović; u 3. udarnoj diviziji: Maksim Garanović; u 4. krajiškoj udarnoj diviziji: Pavle Mijović; u 5. krajiškoj udarnoj diviziji: Branko Ćopić.

[80] *»Borba«*, organ Komunističke partije Jugoslavije. »Borba« je pokrenuta 15. februara 1922. u Zagrebu i izlazila, s prekidima, do 13. januara 1929, kada je policija zabranila njeno izlaženje. »Borba« je obnovila izlaženje u oslobođenom Užicu 19. oktobra 1941. Izlazila je tri puta nedeljno. Listom je neposredno rukovodio Politbiro CKKPJ. Prvi saradnik obnovljene »Borbe« bio je generalni sekretar KPJ Josip Broz Tito, koji je napisao uvodnik prvog broja *Zašto izlazi »Borba«*. Glavni urednik je bio Edvard Kardelj, član Politbiroa CKKPJ. U Užicu je od 19. oktobra do 27. novembra izišlo 18 brojeva. Poslije toga nije izlazila oko deset mjeseci. Septembra 1942. CKKPJ je odlučio da »Borba« ponovo izlazi, te 1. oktobra 1942. s br. 20 počinje izlaziti u Drinićima kod Bosanskog Petrovca. »Borba« je u Drinićima izlazila nedjeljno. Prvi broj krajiške serije opremio je i uredio Moša Pijade s Veselinom Maslešom. Od 1. oktobra 1942. do 27. februara 1943, koliko traje period izlaženja krajiške serije, izišlo je 20 brojeva i jedan nenumerisani vanredni broj od 23. decembra 1942. Posljednji broj krajiške serije izdan je u dolini Rame kod Gračanice, gdje je zakopana i štamparija, i tada nastaje drugi period ratnog neizlaženja »Borbe«. »Borba« po treći put obnavlja svoje izlaženje u slobodnom Beogradu 15. novembra 1944. kao dnevni list.

[81] *»Omladinska borba«*, organ Saveza komunističke omladine Jugoslavije, izlazila je u tri vremenska odvojena perioda s dužim prekidima. Prva serija obuhvata br. 1 i 2, koji su izašli u Užicu 17. i 24. novembra 1941, kada je bila pokrenuta kao nedjeljni list. U zaglavlju br. 1. i 2 kao mjesto izlaženja označen je Beograd. Izlazak br. 3, koji je bio spremljen za štampu, omela je prva neprijateljska ofanziva. Obnovila je izlaženje u Bosanskoj krajini, u selu Drinićima. U ovoj seriji »Omladinska borba« je izlazila mjesečno, a izišla su svega dva broja: br. 3, za novembar 1942 (u 1 000 primjeraka) i br. 4/5 za decembar 1942 – januar 1943 (1 000 primjeraka). U novembru 1943. počelo je izlaženje takođe u Bosanskoj krajini treće serije »Omladinske borbe« s br. 6, dok je posljednji broj 7 izišao za april 1944, kad je CK SKOJ-a donio odluku da obustavi dalje izlaženje.

[82] *»Žena danas«*, organ Antifašističkog fronta žena Jugoslavije. Časopis »Žena danas« počeo je da izlazi 1936. u Beogradu. U toku NOR-a časopis je izlazio u dugim vremenskim razmacima, premda svaki broj nosi oznaku mjesečne periodičnosti. Redni broj godišta i numeracije nastavljaju se na predratno brojenje. U toku rata izišla su tri broja: br. 31 – januara 1943, štampan u Drinićima u 1 200 primjeraka; br. 32 – novembra 1943, štampan u Jajcu i br. 33 – septembra 1944, štampan na Visu. Jedan broj je poslat na štampanje u Italiju, u Bari, ali je izgubljen.

[83] Druga proleterska divizija je tada dejstvovala na prostoru Knin, Bosansko Grahovo, Drvar.

[84] Ovi bataljoni nisu učestvovali u predviđenom napadu na Livno, već su po naređenju Štaba 3. udarne divizije 3. decembra povučeni k Jajcu radi učešća u odbrambenim borbama na tom sektoru.

[85] Treća lička brigada je po naređenju Vrhovnog štaba od 23. oktobra bila angažovana u borbama u cilju obezbjeđenja napada na Bosansko Grahovo, a zatim u borbama protiv četnika u Kninskoj krajini. U tom cilju je naređenjem vrhovnog

komandanta od 5. novembra bila stavljena pod komandu Štaba 2. proleterske divizije. Naređenje da se brigada uputi ka Gračacu i da se stavi pod komandu Štaba 6. divizije u čiji je sastav ušla naredbom od 22. novembra bilo je povučeno naređenjem Vrhovnog štaba od 29. novembra kojim je brigada zadržana pod neposrednom komandom Vrhovnog štaba sa zadatkom da zatvara pravac Bosansko Grahovo – Drvar, preuzimajući time zadatak snaga 2. proleterske divizije koja je upućena u napad na Livno.

[86] Jedinice 2. proleterske divizije su poslije desetodnevnih borbi oslobodile Livno 15. decembra 1942. Posada od dva bataljona ustaške 5. brigade i po jedna četa domobrana i milicije potpuno je razbijena.

[87] U Šujicu je ušla noću 17/18. decembra 2. dalmatinska udarna brigada 2. proleterske divizije. Ustaška posada se bez otpora povukla u Duvno.

[88] Duvno su poslije kraće borbe protiv dijelova ustaške 5. brigade i domobranskog 1. dobrovoljačkog puka oslobodili 19. decembra dijelovi 2. proleterske divizije.

[89] Dinarski partizanski bataljon je samostalno dejstvovao kao bataljon 4. operativne zone NOV i PO Hrvatske, a u drugoj polovini novembra 1942. bio je pod neposrednom komandom Vrhovnog štaba NOV i POJ.

[90] Ovo Titovo naređenje o davanju uvjerenja s potpunim podacima o učešću u narodnooslobodilačkoj borbi svakom pripadniku NOV i POJ prilikom njegova otpuštanja iz vojske upućeno je i svim ostalim višim štabovima NOV i POJ.

[91] Tito je u svojstvu vrhovnog komandanta NOV i POJ i sazivača Prvog zasijedanja AVNOJ-a, 26. novembra 1942, poslije izbora radnih tijela, govorio na svečanoj sjednici. Njegov govor je najprije objavljen u prvom broju »Narodnog oslobođenja«, organa AVNOJ-a, i u »Borbi« od 6. decembra 1942; kasnije je širom Jugoslavije umnožavan i rasturan zajedno s ostalim materijalima Prvog zasijedanja AVNOJ-a.

[92] Antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Jugoslavije (AVNOJ) obrazovano je 26. i 27. novembra 1942. u Bihaću, u prisustvu 54 delegata narodnooslobodilačkog pokreta iz Srbije, Hrvatske, Bosne i Hercegovine i Crne Gore (o razlozima neprisustvovanja delegata iz Slovenije, Vojvodine, Kosova i Makedonije vid. nap. 61). Prvog dana zasijedanja, na svečanoj sjednici, izvršen je izbor počasnog i radnog predsjedništva i saslušani govor vrhovnog komadanta NOV i POJ Josipa Broza Tita, pozdravi predstavnika CKKPJ (Sretena Žujovića), CK SKOJ-a (Ivo Lole Ribara), Antifašističkog fronta žena (Spasenije Cane Babović), Štaba 1. bosanskog udarnog korpusa (Osmana Karabegovića), grada Bihaća (Smajila Delića) i pročitani su pozdravni telegrami (vid. nap. 115). Drugog, radnog dana saslušani su izvještaj verifikacionog odbora i referati: *Narodnooslobodilačka borba i osnivanje Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije* (Veselin Masleša) i *Organizacija AVNOJ-a* (Moša Pijade). Poslije diskusija o referatima izvršen je izbor Izvršnog odbora AVNOJ-a, donijeta Rezolucija o osnivanju *Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije* kao najvišeg opštenacionalnog i opštepartijskog političkog predstavništva naroda Jugoslavije (vid. o tome nap. 113. i str. 221—227), *Rezolucija o organizaciji AVNOJ-a* i prihvaćen i upućen *Proglas AVNOJ-a narodima Jugoslavije* (vid. nap. 113).

[93] Tito ima u vidu stav sovjetske vlade izražen preko Kominterne (vid. nap. 65) da se u Bihaću ne stvara vlada, već samo jedno političko antifašističko tijelo koje ne bi dovodilo direktno do konfrontacije Moskve s jugoslovenskom vladom u izbjeglištvu, inače ponovo priznatom od sovjetske vlade u ljeto 1941, poslije prekida odnosa u maju 1941, s obrazloženjem da sovjetska vlada nema dodira s vladom Kraljevine Jugoslavije.

[94] Riječ je o teškoćama koje je Vrhovni štab imao za vrijeme treće neprijateljske ofanzive na teritoriji jugoistočne Bosne i Crne Gore i kada nisu postojale povezane slobodne teritorije širokog prostranstva i brojne krupnije jedinice kao što je

to bio slučaj u jesen 1942, dok su na sovjetsko-njemačkom i afričkom ratištu snage Osovine bile u opštoj ofanzivi.

[95] *Staljingradska bitka*, jedna od najvećih u drugom svjetskom ratu. Trajala od 23. jula 1942. do 2. februara 1943, a vodila se na sovjetsko-njemačkom frontu na površini od 100 000 kvadratnih kilometara; u njoj je učestvovalo više od 2 miliona ljudi sa 20 000 topova i minobacača, oko 2 000 tenkova i oko 2 000 aviona. U ovoj bici su Nijemci i njihovi sateliti izgubili, po njemačkim podacima, oko 75 divizija. Poslije bitke, Nijemci uglavnom više nisu imali na istočnom frontu strategijsku inicijativu. Staljingradska bitka je prva velika pobjeda nad silama Hitlerove koalicije.

[96] Napad na utvrđeni garnizon Jajce izvršen je po Titovoj direktivi (vid. str. 10–13). Poslije dvodnevnih borbi 1. proleterska i 3. krajiška udarna brigada 1. proleterske udarne divizije, 1. dalmatinska udarna brigada 3. udarne divizije i dijelovi 3. krajiškog NOP odreda zauzeli su ga 26. novembra. Posadu su činili tri bataljona domobrana i manja grupa Nijemaca, ojačani s jednim divizionom haubica (vid. o napadu na Jajce i str. 54).

[97] Na pomenuti sektor Nijemci su prebacili više jedinica svoje 714. pješadijske divizije, dvije njemačke tenkovske čete i dijelove 2. i 3. domobranske brdske brigade.

[98] Original ovog dokumenta se nalazi u Istorijskom arhivu Centralnog komiteta SK Slovenije. Slična uputstva su malo kasnije upućena, zajedno s *Uputom za obavještajnu službu*, Glavnom štabu NOV i PO za Hrvatsku (vid. str. 59–61) i Štabu 1. bosanskog udarnog korpusa NOVJ.

[99] *Obavještajna služba* u NOR-u počela se razvijati od prvih dana oružane borbe. Već na savjetovanju u Stolicama, septembra 1941, postavljaju se osnove jedinstvene obavještajne i kontraobavještajne službe i utvrđuje sistem organizacije i veza ovih organa. Prvi organizacijski oblici i nosioci obavještajne službe javljaju se 1941. pod različitim nazivima: *Partizanska straža, Narodna milicija, Narodna straža.* Na području Glavnog štaba Slovenije formira se, već u avgustu, *Obveščevalna in varnostna služba* (od maja 1942 – Varnostno-obveščevalna služba – VOS), a na teritoriji Glavnog štaba Hrvatske (1942) tzv. *Informativna služba.* Maja 1942. Vrhovni štab izdaje i prvo *Uputstvo o organizaciji obavještajne i kontraobavještajne službe* u partizanskim jedinicama. Formiranjem divizija i korpusa, Tito u svojstvu vrhovnog komandanta NOV i POJ, izdajući oko 27. novembra *Uputstvo o organizacionoj strukturi i osnovnim zadacima obavještajne službe na oslobođenoj i neoslobođenoj teritoriji* (vid. str. 234–241), inauguriše jedinstvenost obavještajne organizacije, objedinjenost obavještajnih i kontraobavještajnih zadataka i njenu potčinjenost Drugom (Obavještajnom) odsjeku Vrhovnog štaba. Naredbom od 2. decembra 1942. formirana je jedinstvena obavještajna služba u svim jedinicama NOV i POJ i na cijeloj teritoriji zemlje. Pri glavnim štabovima formirani su *glavni obavještajni centri*, a u Vrhovnom štabu – *Obavještajni odsjek* sa sekcijama za obavještavanje i kontrašpijunažu. S daljim razvojem narodnooslobodilačke borbe po odluci vrhovnog komandanta NOV i POJ od septembra 1943. obrazovan je pri Vrhovnom štabu *Odsjek za zaštitu naroda – OZNA*, koji je Titovom naredbom od 13. maja 1944. prerastao u *Odeljenje zaštite naroda – OZNA* pri Povjereništvu za narodnu odbranu Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije, čime je obavještajna služba dobila status centralizovane organizacije bezbjednosti s jedinstvenom organizacijskom strukturom i metodama rada na cijeloj teritoriji Jugoslavije.

[100] Odnosi se na njemačku motorizovanu borbenu grupu »Anaker« iz 718. divizije koja je intervenisala na pravcu Donjeg Vakufa. Ona je 26. novembra ujutru upala u Jajce, ali je bila prisiljena da se povuče u pravcu Travnika.

[101] Napad na Bosanski Novi su tada vršile 1. i 2. krajiška NOU brigada, koje su zarobile 1. bataljon domobranskog 12. pješadijskog puka i haubičku bateriju, ali grad nisu zauzele jer je neprijatelju stiglo pojačanje iz Kostajnice i Prijedora (jedinice domobranske 2. i 3. brdske brigade i dvije njemačke tenkovske čete). U 1. krajiškoj brigadi je bilo 35 poginulih i 106 ranjenih (vid. o napadu na Bosanski Novi na str. 52. i 57).

[102] Jedinice 1. hrvatskog korpusa NOVJ su vršile napad na Dvor na Uni od 26. do 28. novembra, ali mjesto nije zauzeto zbog pristiglih neprijateljskih ojačanja iz Kostajnice i njihovog spajanja s napadnutom posadom. Korpus je pretrpio gubitke od oko 310 izbačenih iz stroja, od kojih 85 mrtvih. Štab korpusa je 29. novembra ujutro naredio povlačenje.

[103] Tada su s pravca Travnika pokušale da prodru u Jajce njemačka 718. divizija (bez dva bataljona), ojačana dijelovima ustaške 5. brigade i domobranskog 9. i 15. pješadijskog puka.

[104] Odnosi se na 1. bataljon 5. crnogorske i 1. bataljon 10. hercegovačke brigade, koji su obezbjeđivali pravac Livno – Glamoč.

[105] Za ovaj zadatak određena je 3. sandžačka brigada 1. proleterske udarne divizije.

[106] Riječ je o prodoru u srednju Bosnu u duhu direktive Vrhovnog štaba od 15. novembra (vid. str. 10–13).

[107] Pomenuta depeša nije sačuvana, te se nije mogao utvrditi njen sadržaj.

[108] Vrhovni štab NOP i DVJ je još marta 1942. donio odluku da svaki borac, kao dokaz svog identiteta, posjeduje »Partizanski list«, neku vrstu legitimacije. U tom cilju su već u Foči izrađeni jednoobrazni formulari i dostavljeni štabovima jedinica da ih oni popune i podijele svakom borcu. Na prednjoj strani je u zaglavlju stajao naslov: »Narodnooslobodilačka partizanska i dobrovoljačka vojska Jugoslavije«, a po sredini: »Partizanski list« i pečat Vrhovnog štaba. Na poleđini »Partizanskog lista« unijeti su lični podaci: ime i prezime, godina i mjesto rođenja, zanimanje, bračno stanje, da li je služio vojsku, rod oružja, datum stupanja u partizane i naziv jedinice. »Partizanski list« je imao svoj broj evidencije, a ovjeravali su ga komandir i politički komesar čete odnosno bataljona svojim potpisima i pečatom štaba. S dolaskom Vrhovnog štaba u Bosansku krajinu ovaj list je štampan u štampariji »Borbe«. Stvaranjem NOVJ sadržaj »Partizanskog lista« je izmijenjen samo u zaglavlju: umjesto »Narodnooslobodilačka partizanska i dobrovoljačka vojska Jugoslavije« pisalo je »Narodnooslobodilačka vojska i partizanski odredi Jugoslavije«.

[109] Riječ je o bataljonima »Iskra« i »Pelagić«. Zbog napada jačih njemačkih i ustaško-domobranskih snaga iz pravca Travnika u cilju ponovnog posijedanja Jajca, bataljoni su zadržani na sektoru Jajce – Mrkonjić-Grad sve do 27. decembra, kada su upućeni u sastav 7. krajiške NOU brigade.

[110] Tito ima u vidu prodor njemačke borbene grupe »Anaker« (vid. o tome nap. 100).

[111] Inž. Vladimir Smirnov Volođa je bio tada šef Tehničkog odsjeka, a Miloš Radović član Ekonomskog odsjeka Vrhovnog štaba NOV i POJ.

[112] Priređivač nije mogao ustanoviti koliko je poziva Tito poslao istaknutim političkim ljudima i borcima protiv fašizma da učestvuju na Prvom zasijedanju AVNOJ-a. Međutim, ustanovljeno je da je uručen 71 takav poziv. Na zasijedanje su stigla i predala svoja uvjerenja 54 vijećnika (o tome više vid. u nap. 61).

[113] *Rezoluciju* i *Proglas* su vijećnici AVNOJ-a donijeli na svojoj sjednici 27. novembra 1942. *Rezolucija* objavljuje da je konstituisano Antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Jugoslavije, kao najviši politički izraz stvorenog čvrstog jedinstva naroda Jugoslavije, sa zadatkom da dalje rukovodi borbom naroda Jugoslavije za konačno oslobođenje i za punu slobodu i ravnopravnost u bratskoj zajednici, koju niko neće moći razoriti jer će se iskovati u ognju zajedničke borbe (vid. sadržaj Rezolucije na str. 221). U *Proglasu* je narodima Jugoslavije objavljeno osnivanje AVNOJ-a i istaknuto da se narodi Jugoslavije moraju boriti protiv fašističkog poretka koji hoće da nametnu okupator i njegove sluge, i protiv reakcionarnog poretka koji hoće da održi izbjeglička vlada Kraljevine Jugoslavije. Projekt Rezolucije i Proglasa su pripremili

Moša Pijade i Veselin Masleša, a Tito ih je redigovao, te se zbog toga uvrštavaju u ovaj tom kao kolektivni rad (vid. str. 221-233).

[114] U Izvršni odbor AVNOJ-a izabrani su: predsjednik dr Ivan Ribar; potpredsjednici: dr Pavle Savić, Nurija Pozderac i Edvard Kocbek; članovi: Mile Peruničić, za unutrašnje poslove, Ivan Milutinović, za privredna pitanja, dr Sima Milošević, za zdravstvene poslove, Vlada Zečević, za vjerska pitanja, dr Mladen Iveković, za socijalna pitanja, i Veselin Masleša, za propagandu.

[115] Pozdravne telegrame su vijećnici AVNOJ-a usvojili na kraju prvog dana sjednice i uputili ih: Mihailu Ivanoviću Kalinjinu, presjedniku Vrhovnog sovjeta Sovjetskog Saveza, Josipu Visarionoviču Staljinu, predsjedniku Sovjeta narodnih komesara i komesaru narodne odbrane, Vječeslavu Mihailoviču Molotovu, komesaru za spoljne poslove, Franklinu Delanu Ruzveltu, predsjedniku Sjedinjenih Američkih Država, Vinstonu Čerčilu, predsjedniku vlade Velike Britanije, Vrhovnom štabu NOV i POJ i Centralnom komitetu Komunističke partije Jugoslavije.

[116] Tito ima u vidu savjet Kominterne da se ne formira vlada (vid. o tome nap. 65).

[117] Na Prvom zasijedanju AVNOJ-a su od bivših pristalica građanskih političkih stranaka i grupa učestvovali u diskusiji i osuđivali vladu Kraljevine Jugoslavije u izbjeglištvu iz svih krajeva zemlje: Pavao Krce, seljak iz Dalmacije i član Glavnog odbora Hrvatske seljačke stranke (Vlatka Mačeka); Radovan Mijušković iz Srbije, advokat, član Glavnog odbora Narodne seljačke stranke (Dragoljuba Jovanovića); Stojan Cerović iz Crne Gore, publicista, član glavnog odbora Srpske zemljoradničke stranke (Milana Gavrilovića); Mile Peruničić iz Sandžaka, učitelj, član Glavnog odbora Demokratske stranke (Ljube Davidovića); Vojin Gajić iz Srbije, seljak, član Demokratske stranke (ljevice dr Ivana Ribara); Jagoš Simonović iz Crne Gore, sveštenik, član Jugoslovenske radikalne zajednice; Nurija Pozderac iz Bosne, bivši senator, član Jugoslovenske muslimanske organizacije.

[118] Na čelu kraljevske jugoslovenske vlade u izbjeglištvu bio je u cijeloj 1942. godini (od 11. januara) Slobodan Jovanović. Njegova vlada, premda formirana sporazumom građanskih političkih grupa u inostranstvu, od početka konstituisanja sprovodila je najmračnije šovinističke aspiracije. U njoj je D. Mihailović postavljen za ministra vojske, mornarice i vazduhoplovstva. Ukazom kralja od 10. juna 1942. Štab D. Mihailovića je pretvoren u »Vrhovnu komandu jugoslovenske vojske«, a za načelnika toga štaba je postavljen D. Mihailović, koji je 17. juna dobio i vanredna ovlašćenja za sprovođenje vladine politike u zemlji. Kako je glavni cilj te vladine politike bio obezbeđenje velikosrpske hegemonije i povratak kralja i predratnog društvenog poretka u zemlji, D. Mihailović je, ne mogavši svojim snagama uništiti narodnooslobodilački pokret, nastavio da sarađuje i sklapa sporazume s okupatorima i drugim kvislinzima (vid. o tome šire u tomovima 10–12 ove Edicije). Kada je D. Mihailović 1. septembra dobio saglasnost od Slobodana Jovanovića da zajedno s okupatorima može učestvovati u operacijama za likvidaciju partizana, on je ovlastio svoje područne komandante da zajedno s italijanskim i njemačkim komandama preduzmu mjere za zajedničko izvođenje operacija »za uništenje Sovjetske Republike« (tj. slobodne teritorije), što će njemačke, italijanske, ustaško-domobranske i četničke snage pokušati da ostvare u tzv. četvrtoj neprijateljskoj ofanzivi (vid. o tome i nap. 285. i 286).

Zbog surevnjivosti između emigrantskih grupa, a posebno zbog velikih uspjeha koje su postizale jedinice NOVJ u zemlji i otvorene saradnje D. Mihailovića s okupatorima, krajem 1942. je došlo do krize vlade. Slobodan Jovanović je 1. januara 1943. podnio ostavku, a slijedećeg dana formirao novu, u kojoj je D. Mihailović i dalje ostao na položaju ministra vojske, mornarice i vazduhoplovstva. Druga vlada S. Jovanovića je, polazeći sa stanovišta obnove državnog uređenja kakvo je bilo u Jugoslaviji do aprilskog sloma, bez obzira na poraze četnika u zemlji, zadržala stari politički program: podrška četnicima D. Mihailovića, borba protiv svih progresivnih snaga u zemlji i održavanje jedinstva između grupa građanskih partija u emigraciji, a na

spoljnjem planu vezati se što čvršće uz Veliku Britaniju i raditi na obezbjeđenju podrške SAD.

[119] Peko Dapčević, komandant 2. proleterske udarne divizije, trebalo je da vrati 1. bataljon 5. crnogorske i 1. bataljon 10. hercegovačke brigade koje mu je Tito stavio na raspolaganje, u sastav 3. udarne divizije, čiji je komandant bio Petar – Pero Ćetković, kako bi ovaj mogao da oslobodi 3. sandžačku brigadu i uputi je sa sektora Jajca u sastav njene 1. proleterske divizije.

[120] Dr Radoš Vilotijević je tada bio ljekar u 1. proleterskoj udarnoj brigadi. Vjerovatno je trebalo da, prema ranijem naređenju, ode u drugu jedinicu.

[121] Edvard Kardelj, član Politbiroa CKKPJ i Vrhovnog štaba NOV i POJ, poslao je početkom novembra 1942. Titu pismo-izvještaj o vojno-političkoj situaciji u Sloveniji. O razvoju oružane borbe u Slovenačkom primorju i u Koruškoj, Kardelj je, između ostalog, javio:

»[. . .] Pokret O[svobodilne] f[ronte] obuhvatio je cijelo Primorje (Trst, Goricu) i Korušku u Austriji. Partizanski odred u Primorju dostigao je 400 ljudi; većinom su to dezerteri (Slovenci) iz talijanske vojske. I u Koruškoj je formiran manji partizanski odred. U tome odredu nalaze se i Austrijanci i čak Nijemci – dezerteri iz njemačke vojske. Tamo se nalazi i mnogobrojni »zeleni kadar« iz njemačkih dezertera, no oni neće da stupaju u partizane, već se samo kriju. Naši rade na tome da ih privuku u partizane.«
(A-CKSKJ, Fond CKKPJ, reg. br. 744).

[122] Tada je veze između CKKPJ i CKKP Italije održavao preko CKKP Slovenije povjerenik CKKP Italije Umberto Masola Kvinto, koji se je još od 1940. nalazio u Ljubljani i Zagrebu. On je uz materijalnu i drugu pomoć CKKP Slovenije organizovao svoje sjedište u Ljubljani, odakle je povremeno održavao veze s malobrojnim partijskim članstvom u sjevernoj Italiji. Krajem 1942. Masola se je uz pomoć CKKPSl prebacio u sjevernu Italiju. Prije Masole veze između CKKPJ i CKKP Italije održavao je delegat Kominterne za Italiju i član CKKP Italije Rigoleto Martini Kvatro, koji je iz Moskve došao krajem 1940. u Zagreb, gdje su mu CKKPJ i CKKP Hrvatske organizovali ilegalnu bazu. On je imao zadatak da uspostavi veze s revolucinarnim elementima u svojoj zemlji i formira CKKPI sa sjedištem u sjevernoj Italiji. Ali ne obavještavajući ni CKKPJ, ni CKKPH, on je nakon oslobođenja iz logora Kerestinac (što je izvršio Rade Končar 6. juna 1941) pokušao jula te godine da se sa Marijom Martini prebaci u Italiju, ali su ga na putu kod Novog Mesta karabinjeri uhapsili i prebacili u Rim, gdje je osuđen na 30 godina robije. Za vrijeme rata umro je u zatvoru.

Vezu između dijela CKKP Italije (koji se nalazio sa Luiđi Longom u sjevernoj Italiji) i CKKP Slovenije (odnosno CKKPJ) održavali su i Lidija Šentjurc i Anton Vratuša, kao i kurirka Draga Tavčar.

[123] Priređivač nije mogao ustanoviti da li je Izvršni komitet Komunističke internacionale odgovorio na ovu Titovu depešu. Titov prijedlog o prebacivanju Palmira Toljatija preko Jugoslavije u Italiju ni tada ni kasnije nije ostvaren.

[124] Odnosi se na 1. bataljon 5. crnogorske i 1. bataljon 10. hercegovačke brigade, koji su na Korićni zatvarali pravac Livno – Glamoč. Štab 2. proleterske divizije uputio je, po Titovom naređenju, te bataljone 3. ili 4. decembra u rejon Mrkonjić-Grada, a ne u sastav 3. divizije, koja je tada dejstvovala na komunikaciji Turbe – Donji Vakuf (vid. o tome str. 71 i 81).

[125] Tito ima u vidu napad na ustašku posadu u Livnu. Jedinice 2. proleterske divizije su oslobodile Livno 15. decembra 1942.

[126] Tih dana 3. udarna divizija je vodila teške odbrambene borbe s njemačkim i ustaškim snagama koje su napadale s pravca Travnika s ciljem da povrate Jajce.

[127] Njemačka 718. pješadijska divizija za obezbjeđenje (sastava 738. i 750. pješadijski puk i 668. artiljerijski divizion, kasnije puk) stigla je iz Njemačke krajem

jula 1941. u rejon Sarajeva. Od tada je stalno vodila borbe protiv jedinica narodnooslobodilačkog pokreta u Bosni. Početkom decembra 1942. imala je u svom sastavu 7 505 oficira, podoficira i vojnika.

128 Tada su na sektoru Turbe – Donji Vakuf napadale, u sadejstvu s njemačkom 718. divizijom, dijelovi 5. ustaške brigade i domobranskog 9. i 15. pješadijskog puka.

129 Odnosi se na 3. bataljon Banijskog NOP odreda.

130 Pomenutu željezničku prugu je porušila 2. četa 2. bataljona Ličkog NOP odreda.

131 Napad na uporište Svetu Janu, blizu Samobora, nisu izvele jedinice 8. hrvatske NOU brigade, već jedinice 13. hrvatske NOU brigade »Josip Kraš« (od 11. decembra 1942. dobila naziv: 13. proleterska NOU brigada »Rade Končar«), uz sadejstvo jedne čete Krškog NOP odreda. Osma hrvatska NOU brigada se tada nalazila u rejonu Slunja.

132 Napad na željezničke objekte u Špišić – Bukovici izvršen je 13. oktobra 1942.

133 Napad na ustaše u selu Bačkovici izvršen je 15. oktobra 1942.

134 Borbe na pomenutim položajima su vodili dva bataljona 1. slavonskog NOP odreda i Bosanska proleterska četa.

135 Prva zemaljska (osnivačka) konferencija Antifašističkog fronta žena Jugoslavije (AFŽ) je održana od 6. do 8. decembra 1942. u Bosanskom Petrovcu. Sazivački odbor (Spasenija Cana Babović, Olga Kovačić, Vanda Mates i Mira Morača) je 22. novembra 1942. preko lista »Borba« pozvao sve pokrajinske, oblasne, okružne, sreske, opštinske i mjesne odbore organizacija AFŽ s oslobođene i neoslobođene teritorije da na konferenciju pošalju delegate s izvještajima i prijedlozima za rad. Takođe je upućen poziv i ženama – borcima iz jedinica NOV i POJ da pošalju svoje delegate. U prisustvu 166 delegata-žena gotovo iz svih krajeva Jugoslavije, konferenciju je prvog dana pozdravio u ime Vrhovnog štaba NOV i POJ Josip Broz Tito. Na konferenciji su podnijeti referati: *O političkoj situaciji u vezi s AFŽ-om* (Mitra Mitrović) i *Organizaciono pitanje AFŽ-a i konkretni zadaci* (Spasenija Cana Babović), te poslije diskusije o referatima izabran Glavni odbor Antifašističkog fronta žena Jugoslavije od 20 žena i usvojen *Proglas* tog odbora ženama Jugoslavije (u kojem su pozvane žene da još smjelije stupaju u borbu, pomažu front i što bolje se organizuju oko AFŽ-a). Titov govor je prvi put objavljen u prvom broju AFŽ-a »Žena danas«, a u izvodu ga je objavila »Borba«, br. 30 od 13. decembra 1942.

136 Komunistička partija Jugoslavije je od svog postanka poklanjala značajnu pažnju borbi za ravnopravnost žena i njihovu političku organizovanost. Ona je već na svom Osnivačkom kongresu (aprila 1919) razmatrala pitanje političkog organizovanja žena i donijela Statut žena socijalista (komunista). Od tada, gotovo na svim važnijim partijskim skupovima raspravljano je o uključivanju žena u sindikalni i komunistički pokret. Feministička društva ženskog pokreta u Jugoslaviji objedinila su svoj rad septembra 1923. osnovavši Feminističku alijansu, koja je 1926. reorganizovana u Alijansu ženskog pokreta. Čim je Alijansa stvorena KPJ je imala uticaja u njoj, a od polovine tridesetih godina stvarala je omladinske sekcije u njoj radi svog uticaja. Uvrštavajući u svoj program prije svega zahtjev za opšte i jednako izborno pravo za žene za sve zakonodavne i autonomne vlasti (prema važećim zakonima Kraljevine Jugoslavije žene su bile i politički i socijalno obespravljene – one nisu imale ni aktivno ni pasivno biračko pravo, bila su im nepristupačna viša zvanja u državnim službama, nisu mogle biti sudije, u odnosu na muškarce bile su neravnopravne i u nasljednom pravu, nagrađivanju itd.). U to isto vrijeme mnogobrojna ženska udruženja su u vezi s pojačanom opasnošću od fašizma, a pod uticajem KPJ, povećala i svoju djelatnost u borbi za mir i uspostavljanje demokratskih sloboda. Takvu aktivnost osobito je razvijala *Jugoslovenska liga žena za mir i slobodu,* koja je osnovana 1931. i bila sekcija Internacionalne lige žena za mir i slobodu sa sjedištem u Ženevi. Na inicijativu KPJ i

klasnih sindikata, novembra 1939. i u decembru 1940. održan je veliki broj zborova žena širom Jugoslavije na kojima su traženi pravo glasa, ravnopravnost, mir i ukazivano na fašističku opasnost koja je prijetila zemlji. Takvi zborovi su održani u Zagrebu, Beogradu, Ljubljani, Jagodini, Leskovcu, Nišu, Kragujevcu, Kosovskoj Mitrovici, Mariboru, Banjoj Luci, Bijeljini, Splitu, Skoplju, Tetovu, Cetinju, Kolašinu, Podgorici.

[137] Tito ima u vidu da je te, 1936. godine, pored ostalog, u Beogradu pokrenut politički list »Žena danas«, a u Zagrebu list »Ženski svijet«.

[138] Riječ je o velikim bitkama koje su vođene u to vrijeme za Lenjingrad i Staljingrad, gdje su hitlerovske armije doživljavale teške gubitke.

[139] Riječ je o 1. bataljonu 5. crnogorske i 1. bataljonu 10. hercegovačke NOU brigade (iz sastava 3. udarne divizije), te bataljonima »Iskra« i »Pelagić« 3. krajiškog NOP odreda.

[140] Tito ima u vidu prvi napad jedinica 2. proleterske udarne divizije na ustašku posadu u Livnu; taj napad nije uspio uslijed njegove slabe pripreme i organizacije.

[141] Odnosi se na 3. udarnu diviziju NOVJ, koja je početkom decembra 1942. vodila teške borbe protiv njemačke 718. pješadijske divizije i ustaško-domobranskih snaga koje su nastupale komunikacijom Travnik – Donji Vakuf i ušle 6. decembra u evakuisano Jajce.

[142] U Gračacu i drugim garnizonima duž željezničke pruge od Knina do Vrhovina nalazile su se jedinice italijanske pješadijske divizije »Sasari« (u Gračacu je bio njen 151. pješadijski puk). Italijanska Vrhovna komanda je imala tada u planu prebacivanje te divizije u Italiju, te je zbog toga i vršeno izvjesno pomjeranje jedinica na tom sektoru. Ali uslijed snažnog dejstva jedinica NOVJ do njenog prebacivanja u Italiju ipak nije došlo, već je zadržana da učestvuje u zimskim operacijama protiv jedinica NOVJ u Dalmaciji i Lici.

[143] Iz tablice šifrovanih naređenja koju je Vrhovni štab NOV i POJ uputio sredinom novembra 1942. štabovima 1. proleterske i 3. udarne divizije (kopija originala se nalazi u Arhivu CKSKJ, pod reg. br. 16429) vidi se da rečenica »Poruka za Janka«, znači: Naši napadaju Sanski Most, pritisnite Banju Luku; »Očekujemo Milana«, znači: Pošaljite nam izvještaj o situaciji na vašem sektoru; »Očekujemo rezultate«, znači: Budite aktivniji; »Mi smo opet desno«, znači: Naši su u Mrkonjiću, tuda možete održavati vezu s nama.

[144] Odnosi se na 1. proletersku i 3. udarnu diviziju koje su izvodile dejstva na prostoru srednje Bosne.

[145] Jedinice njemačke 718. pješadijske divizije su prodrle u Jajce 6. decembra 1942.

[146] Odnosi se na fabriku »Elektrobosna« u Jajcu, koja je proizvodila za rat veoma značajan ferosilicijum i hlor.

[147] Obavještenja o pokretima italijanskih trupa u pravcu Italije dostavio je Vrhovnom štabu NOV i POJ 4. i 9. decembra 1942. Štab 4. operativne zone NOV i PO Hrvatske. Podaci su bili samo djelimično tačni. Radilo se, u stvari, o pripremama i planovima Komande italijanske 2. armije da (uslijed teškoća nastalih u vezi s iskrcavanjem Engleza i Amerikanaca na teritoriju sjeverne Afrike i očekivanja njihovog desanta na italijansku obalu) vrati diviziju »Sasari« u Italiju, a sve druge snage koje su se tada nalazile u tzv. »drugoj okupacionoj zoni« i u oblasti Karlovca (dio »treće zone«) povuče, sredinom januara 1943. godine, na uži obalni pojas. Taj plan je pripreman pod šifrom »Raspored 15. januara« (»Schieramento 15 gennaio«). No do ostvarenja toga plana nije došlo uslijed pritiska njemačke Vrhovne komande oružane sile (OKW) na italijansku Vrhovnu komandu da se protiv jedinica NOV i POJ najprije izvedu zimske operacije »u cilju njihovog konačnog uništenja«.

[148] Zabrana kretanja građanskih lica željezničkim prugama je uslijedila zbog učestalih diverzija jedinica NOV i POJ na svim prugama u Hrvatskoj. Sem toga, prugom Zagreb – Beograd trebalo je da se tokom decembra 1942. i januara 1943. prebaci iz Njemačke u Hrvatsku 369. legionarska »vražja« divizija, a iz Srbije u rejon Karlovca SS-dobrovoljačka brdska divizija »Princ Eugen« radi učešća u operacijama protiv jedinica NOV i POJ na teritoriji »Titove države« (Banije, Korduna, Like i Bosanske krajine).

[149] Napad na dobro utvrđeni neprijateljski pojas odbrane od Sanskog Mosta do Ljubije i Bosanskog Novog izveli su 4. i 5. krajiška udarna divizija NOVJ. U žestokim borbama je zauzeto preko 20 uporišta spoljne odbrane. Dvije brigade (1. i 6. krajiška) su prodrle i u Sanski Most, ali ga nisu mogle zauzeti uslijed prodora jačih njemačko-domobranskih snaga iz pravca Prijedora.

[150] Izvještaj o napadu na Sanski Most i o gubicima neprijatelja je dostavio 11. decembra 1942. Štab 1. bosanskog NOU korpusa, u kome je, pored navedenog podatka u Titovoj depeši, javio da se »Predala jedna četa, kompletna, ‚zelenog kadra' – četnika«. (A-VII, Fond NOR, kut. 406, reg. br. 8/2).

[151] Po Titovoj direktivi, 1. proleterska i 3. udarna divizija NOVJ, poslije napuštanja Jajca, prodrle su u srednju Bosnu, razbile brojne četničke jedinice, oslobodile Skender-Vakuf i Kotor-Varoš, presjekle komunikacije između Banje Luke i Doboja, ugrozile Banju Luku i željezničke pruge u dolini rijeka Bosne i Lašve i stvorile uslove za razmah oslobodilačke borbe u tom kraju.

[152] Radi odbrane pravca Jajce – Mrkonjić-Grad po Titovom naređenju je 5. decembra 1942. formiran Štab operativnog sektora Mrkonjić-Grad – Jajce, koji je objedinjavao dejstva po jednog bataljona 5. crnogorske i 10. hercegovačke NOU brigade i dva bataljona 3. krajiškog NOP odreda (vid. o tome str. 71).

[153] Tito ima u vidu borbe jedinica 3. udarne divizije koje su vođene u prvoj dekadi decembra protiv njemačke 718. pješadijske divizije i ustaško-domobranskih snaga koje su nastupale s pravca Travnika i zauzele 6. decembra Jajce, poslije čega je 3. divizija prenijela svoja dejstva u srednju Bosnu.

[154] Jedinice 2. proleterske udarne divizije su oslobodile Livno 15. decembra, Šujicu noću 17/18. decembra, a Duvno 19. decembra 1942.

[155] Jedinicama 1. bosanskog NOU korpusa nije tada pošlo za rukom da zauzmu Sanski Most (vid. nap. 149).

[156] Selo Skakavac i selo Banski Kovačevac oslobodile su 9. septembra 1942. jedinice 8. hrvatske (kordunaške) divizije NOVJ. Zarobljeno je 244 domobrana, zaplijenjeno 12 puškomitraljeza, 260 pušaka, 300 bombi i znatne količine drugog materijala.

[157] Odnosi se na jedinice 8. hrvatske (kordunaške) i 7. hrvatske (banijske) divizije 1. hrvatskog korpusa NOVJ.

[158] U Lici je tada dejstvovala 6. hrvatska (lička) divizija NOVJ i Lički NOP odred.

[159] Pomoćnik intendanta 3. udarne divizije NOVJ tada je bio Kosta Grubačić.

[160] Napad na belogardistički i italijanski garnizon u mjestu Suhor izvršile su 13. hrvatska NOU brigada »Rade Končar« i Slovenačka NOU brigada »Ivan Cankar« 26, a oslobodile ga 27. novembra 1942.

[161] Izvršni komitet KI je, dostavljajući Titu radiogramom (nedatiran, a vjerovatno poslat 12. decembra 1942) sadržaj članka koji je objavio list »Njujork tajms« (»New York Times«) o borbama četnika D. Mihailovića protiv okupatora u Srbiji, Bosni i Hrvatskoj, tražio potvrdu o vjerodostojnosti činjenica iznijetih u listu, te je Tito zbog toga uputio ovaj radiogram Kominterni.

[162] O sporazumima četničkih komandanata D. Mihailovića u Crnoj Gori s italijanskim okupatorom i njihovoj međusobnoj saradnji u borbi protiv jedinica narodnooslobodilačkog pokreta vid. u tomovima 8, 9, 10, 11. i 12.

[163] Tito ima u vidu tzv. 3. neprjateljsku ofanzivu u kojoj su, u vrijeme od druge polovine aprila do sredine juna 1942, udružene njemačke, italijanske, ustaške, domobranske i četnike snage reokupirale slobodnu teritoriju u istočnoj Bosni, Sandžaku, Crnoj Gori i Hercegovini i prinudile glavninu jedinica NOPO i DV Jugoslavije da napusti tu teritoriju (vid. više u 10. i 11. tomu).

[164] Nazivi mjesta ili naselja Zagrada I i II su preuzeti iz depeše-izvještaja Štaba 1. bosanskog NOU korpusa od 14. decembra 1942. Vjerovatno je šifrant pogriješio, jer takvih naselja na karti nema (vid. orginal depeše u A-CKSKJ, reg. br. 3014).

[165] Gomirje su oslobodile 9. decembra 1942. jedinice 6. i 14. hrvatske NOU brigade 5. operativne zone NOV i PO Hrvatske.

[166] U Udbini su se tada nalazile jedinice 12. domobranske pukovnije. One su poslije višemjesečne opsade bile prisiljene da 14. decembra 1942. napuste garnizon i upute se u pravcu Lovinca. Tom prilikom su ih napale jedinice 2. udarne brigade 6. (ličke) divizije NOVJ i 4. bataljon Ličkog NOP odreda, zaplijenili veću količinu ratnog materijala i oslobodili Udbinu.

[167] Tito ima u vidu najveću oslobođenu teritoriju u to vrijeme u Jugoslaviji koja se prostirala od prilaza Zagrebu, Karlovcu i Rijeci na jugoistok do rijeke Bosne i Neretve sa centrom u Bihaću. Bila je veličine oko 50 000 kvadratnih kilometara (vid. o tome u nap. 63).

[168] Kotor-Varoš je oslobodila 1. proleterska NOU brigada noću 2/3. decembra, a Skender-Vakuf noću 1/2. decembra 1942.

[169] Posadu u Livnu su sačinjavali dva bataljona 5. ustaške brigade i po jedna četa domobrana i mjesne milicije.

[170] Vrhovni komandant NOV i POJ donio je odluku o formiranju *Sekcije za ratnu mornaricu*, jer je partizanska aktivnost na moru u 1942. godini doživjela snažan uspon, osobito u vodama Dalmacije. Na Makarskom primorju izgrađen je i učvršćen sistem partizanskih pomorskih veza, pojačana su ofanzivna dejstva protiv saobraćaja i nanijete su okupatoru štete na moru vađenjem mina i demoliranjem svetionika. On je bio prisiljen da oprema specijalne brodove za borbu protiv partizana i da pribjegne mjerama defanzivnog karaktera — konvoiranju brodova u vodama koje su bile najviše ugrožene. U vezi s ovim Titovim naređenjem, Štab 4. operativne zone NOV i PO Hrvatske je već 24. decembra 1942. oformio *Sekciju za ratnu mornaricu NOV i POJ.* U okviru nje formirana je 28. decembra Mornarička stanica (postaja) u Podgori koja je imala karakter lučke vlasti i sabirnog centra za prikupljanje mornara. Ona se oslanjala na postojeći Biokovski partizanski bataljon »Vid Mihaljević« i Primorski vod, koji su predstavljali osnovne partizanske snage za ometanje saobraćaja neprijatelju na Makarskom primorju.

[171] U aprilskom ratu 1941. cijela flota i ostali brodovi ratne mornarice Jugoslovenske vojske, osim jedne podmornice i dvije motorne torpiljarke, te razarača »Zagreb«, pali su neoštećeni u italijanske ruke. Veći dio mornaričkog kadra je dospio u italijansko i njemačko zarobljeništvo, dok su ostali poslije rasula otišli kućama, sem jednog dijela koji se priključio mornarici NDH.

[172] Poslije sloma Kraljevine Jugoslavije u aprilskom ratu 1941, Italijani su okupirali veći dio jadranske obale i nisu dozvolili tzv. Nezavisnoj državi Hrvatskoj da organizuje svoju ratnu mornaricu. No ipak je formirano Zapovjedništvo plovnih snaga sa sjedištem u Zagrebu, Zapovjedništvo obale i pomorskog prometa u Splitu s lučkim zapovjedništvom u Crikvenici, Makarskoj i Dubrovniku. Malo kasnije formirana je Legija hrvatske mornarice (oko 250 mornara), koja je prebačena u Varnu i ušla u sastav njemačke mornarice. Sve mornaričke komande i ustanove NDH na Jadranu, koje su imale svega nekoliko čamaca, bile su pod kontrolom italijanskih vlasti.

[173] Izvršavajući Titovo naređenje, Biokovski partizanski bataljon »Vid Mihaljević« i Primorski vod su već 31. decembra 1942. napali i zaplijenili pet motornih jedrenjaka (»Istok«, »Madre Đovana«, »Zdravlje«, »Otac Vladimir«, »Sveti Ante«, a sutradan i putnički brod od 17 brt »Evropa«). Sekcija za ratnu mornaricu je formirala 23. januara 1943. *Odred ratne mornarice južne Dalmacije*, jačine 150 ljudi, svrstanih u dvije mornaričke stanice (postaje) – Podgoru i Igrane – i jednu četu. Prvi komandant ovog odreda je bio Niko Srzić, a politički komesar Ivo Rafaneli. Flota se sastojala od »Pionira« i »Partizana«, a od naoružanja odred je imao samo puške, ručne bombe i nekoliko puškomitraljeza. Kada je sredinom februara 1943. Štab 4. operativne zone NOV i PO Hrvatske preimenovan u Štab 9. dalmatinske divizije, ukinuta je Sekcija za ratnu mornaricu, a za komandanta Odreda mornarice južne Dalmacije postavljen je Velimir Škorpik.

[174] Ovaj napad je izveden 4. decembra 1942. kod sela Podstrane. Italijanske jedinice su toga dana za odmazdu u tome selu zapalile 30 kuća i ubile 23 stanovnika.

[175] Odnosi se na Josipa Škorpika (vid. str. 93).

[176] Odnosi se na Velimira Škorpika, koji je ilegalno radio za narodnooslobodilački pokret u mornarici NDH. On je, s narednikom Stjepanom Muhtićem i podnarednikom Ratimirom Frankovićem, početkom decembra 1942. došao iz Makarske na slobodnu teritoriju. Njemu je Tito povjerio da u sastavu 4. operativne zone NOV i PO Hrvatske organizuje Sekciju ratne mornarice NOV i POJ.

[177] Prva vojna škola u narodnooslobodilačkom ratu bila je formirana 20. februara 1942, pod nazivom *Partizanska oficirska škola Glavnog štaba Hrvatske*. Imala je dva tečaja: niži – za vodnike i komandire i političke komesare četa, i viši – za komandante bataljona i brigada. Tečajevi su radili u Korenici (sada Titova Korenica) i Donjem Lapcu. Kako je ta škola brzo stekla određena iskustva i imala nastavni kadar, razrađen program i metod rada, po naređenju vrhovnog komandanta NOV i POJ ta škola je 4. novembra 1942. preformirana u *Vojnu školu Vrhovnog štaba NOV i POJ*. U njen sastav ušla je i *Škola za vojne rukovodioce Operativnog štaba za Bosansku krajinu* (formirana 29. avgusta 1942). U njenom sastavu radila su tri tečaja: viši – za komandante bataljona, brigada i divizija, niži – za vodnike i komandire četa i tečaj za omladinske rukovodioce. Viši tečaj trajao je 21, a niži 30 dana. Izučavani su taktika, naoružanje, topografija, fortifikacija, služba veze, nastava gađanja i politička nastava. Početkom tzv. četvrte neprijateljske ofanzive (20. januara 1943) ta škola je prestala s radom, a ponovo je obnovljena 1. septembra 1943. u Jajcu pod nazivom *Oficirska škola Vrhovnog štaba NOV i POJ*.

[178] Članak je prvi put objavljen u »Proleteru« br. 16 od decembra 1942. Odatle su ga kasnije na razne načine umnožavale pojedine organizacije NOP-a, te je brzo bio rasprostranjen u sve krajeve Jugoslavije. Prevođen je na sve jezike naroda i narodnosti Jugoslavije. U brojnim arhivima i muzejima u kojima se čuva istorijska građa o NOR-u nalazi se po više primjeraka ovoga članka. Redakcija ga ovdje preštampava iz knjige: Josip Broz Tito, *Borba za oslobođenje Jugoslavije 1941–1945* (»Kultura«, Zagreb, decembar 1947), jer je uz saglasnost autora članak iz »Proletera« s ekavice preinačen na ijekavicu.

[179] *Osovinske sile* (ili Sile osovine, Osovina), zajednički naziv za agresivni vojno-politički blok fašističkih sila – Njemačke, Italije i Japana, stvoren uoči drugog svjetskog rata, koji je i bio glavni izazivač toga rata. Osim srodnosti u režimu, ovaj blok je nastao i na osnovu zajedničkih političkih, ideoloških i ekonomskih interesa, a najdublju osnovu ovog saveza su činili uzajamno razumijevanje ovih sila za osvajačke ciljeve i njihova zajednička težnja za osvajanjem i vladavinom nad svijetom. Kao ideološka osnova i paravan za ovu reakcionarnu tvorevinu poslužio je njen izraziti antikomunizam. Izraz »osovina« prvi je upotrijebio Musolini u svom govoru u Milanu 1. novembra 1936. ocjenivši kao uspješan tadašnji sporazum između fašističke Italije i nacističke Njemačke (potpisan 26. oktobra iste godine), jer, po njegovim riječima, »taj sporazum, ta vertikala Berlin – Rim predstavlja u stvari osovinu . . .« Kasnije je ova »osovina« pretvorena u osovinu Berlin – Rim – Tokio.

[180] *Prvi svjetski rat* (1914–1918) se vodio kao sukob dvaju imperijalističkih blokova – Antante (Francuska, Engleska, Rusija i dr.) i Centralnih sila (Austro-Ugarska, Njemačka i dr.). Počeo je napadom Austro-Ugarske na Srbiju 28. jula 1914, koja je kao povod za taj napad iskoristila ubistvo Franca Ferdinanda u Sarajevu 28. juna iste godine, a zatim su u rat ušle Rusija, Francuska, Njemačka i Engleska. Tokom 1914–1916. u rat su ušli Japan, Rumunija, Turska, Italija (koja je u početku rata bila u savezu s Njemačkom i Austro-Ugarskom, a poslije je, nakon tzv. Londonskog sporazuma, prešla na stranu Antante) i dr. U aprilu 1917. na strani Antante ušle su u rat i Sjedinjene Američke Države. U ratu je učestvovalo 36 država, a mobilisano je oko 70 miliona ljudi. Pretrpjevši poraz na frontovima, Centralne sile i njihove saveznice kapitulirale su u toku 1918. i to: Bugarska 29. septembra, Turska 30. oktobra, Austro-Ugarska 3. novembra i Njemačka 11. novembra iste godine. Posljedice prvog svjetskog rata bile su u modernoj istoriji čovečanstva dalekosežne: srušena su carstva u Rusiji, Njemačkoj i Austro-Ugarskoj, izvršena je prva socijalistička revolucija na svijetu (oktobarska) i obrazovane su samostalne nacionalne države: Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca, Republika Čehoslovačka, Republika Poljska, Mađarska i dr. U ratu je poginulo preko 10 miliona ljudi, 20 miliona je ranjeno i 10 miliona je umrlo od bolesti i gladi.

Drugi svjetski imperijalistički rat je počeo 1. septembra 1939. napadom fašističke Njemačke na Poljsku, na što je uslijedila objava rata Engleske i Francuske Njemačkoj. Ali kako na zapadu dugo nije dolazilo do jačih sukoba (»prividni rat«), Hitler je tu nespremnost zapadnodemokratskih sila iskoristio i postepeno je (od aprila 1940. do aprila 1941) pokoravao evropske države jednu za drugom: Dansku i Norvešku, Belgiju i Holandiju i Francusku (tada je i Italija objavila rat Francuskoj), a zatim Jugoslaviju i Grčku, prebacujući prethodno operacije na Mediteran i u sjevernu Afriku. U međuvremenu su na strani fašističkih sila (pristupanje Trojnom paktu) prešle Mađarska, Rumunija i Bugarska. Japan je u sastavu tzv. osovine Rim – Berlin – Tokio nastavio operacije u Aziji, a poslije zauzimanja najvećeg dijela Kine prešao je na jugoistočnu Aziju i otočje na Tihom okeanu, što je dovelo do ulaska u rat krajem 1941. i SAD. Otpor pojedinih naroda agresiji fašističkih sila nosio je u sebi sve elemente pravednog, oslobodilačkog rata, bez obzira na kolebljivost u uslovima vladajućih zapadnih sila. Krupni prelomni događaj u toku drugog svjetskog rata je napad fašističke Njemačke i njenih satelita na Sovjetski Savez 22. juna 1941. tj. ulazak u rat SSSR-a kao socijalističke zemlje, što je dalo novi smisao i perspektivu borbi porobljenih naroda da njihova borba neće biti uzaludna. Drugi svjetski rat se u Evropi završio 9. maja 1945. pobjedom snaga antihitlerovske koalicije nad fašističkim silama, uspješnim ishodom borbe mnogih nacionalnooslobodilačkih pokreta, naročito u evropskim zemljama. Tri mjeseca kasnije, sredinom avgusta iste godine, s kapitulacijom Japana, završio se rat i na Dalekom istoku. Drugi svjetski rat predstavlja najmasovniji i po svom razornom dejstvu i broju žrtava najstravičniji sukob u dosadašnjoj istoriji. Trajao je šest godina, obuhvatio je preko 60 država (samo 6 država je bilo neutralno), a vođen je na teritoriji 40 zemalja; u tom ratu je poginulo 55–60 miliona, a ranjeno oko 35 miliona ljudi.

[181] *Atlantska povelja* je zajednička izjava koju su dali predsjednik Sjedinjenih Američkih Država Ruzvelt i predsjednik britanske vlade Čerčil 14. avgusta 1941. prilikom sastanka na Atlantskom okeanu. Ona sadrži osam tačaka – načela. Prve tri glase: 1. SAD i Velika Britanija ne traže nikakva teritorijalna ili druga povećanja. 2. Svaka teritorijalna promjena mora biti u skladu sa slobodno izraženom voljom naroda. 3. Svaki narod ima pravo da izabere oblik svoje vladavine, pa zato treba vratiti prava i pravo samoupravljanja onim narodima koji ih budu silom lišeni. Na Londonskoj konferenciji (24. septembra 1941) načela Atlantske povelje je, pored osnivača, prihvatilo 10 država koje su se nalazile u ratu s Njemačkom i Italijom, a na kraju rata njihov broj se popeo na 47 država koje su ujedno i bile osnivači Organizacije ujedinjenih nacija.

[182] Odnosi se na mirovni ugovor koji je zaključen u Versaju 1919, poslije završetka prvog svjetskog imperijalističkog rata, kojim je uspostavljen nepravedni sistem međunarodnih i međudržavnih odnosa. *Versajski mir* je značio, s jedne strane,

diktat jedne grupe velikih sila (pobjednica iz rata) drugoj grupi država (pobijeđenih sila u tom ratu), prvenstveno Njemačkoj, a, s druge, diktat triju velikih sila (Francuske, Velike Britanije i SAD) malim i ostalim državama, što je produbilo i stvorilo nove međuimperijalističke i međudržavne suprotnosti i uticalo na izbijanje drugog svjetskog rata.

[183] Pod režimom glavnjača podrazumijevali su se zatvaranje, mučenje, potajna ubijanja ljudi, posebno komunista, koji su se suprotstavljali režimu. Inače, *Glavnjača* je bio naziv za policijski zatvor Uprave grada Beograda. I neki drugi zatvori su, na primjer u Zagrebu, zbog istih policijskih svireposti nazivani »glavnjačama«.

[184] Kajmakčalan (najviši vrh na planini Nidže, 2521 metar, u Makedoniji) bio je jedan od ključnih položaja na Solunskom frontu, gdje su jedinice srpske vojske u prvom svjetskom ratu vodile teške borbe.

[185] *Frankovci* – nekadašnje pristalice »Čiste« stranke prava (zvane i Stranka prava), čije je rukovodstvo 1896. preuzeo advokat dr Josip Frank (otuda i naziv frankovci), koji je odigrao negativnu ulogu u hrvatskoj istoriji stavivši ovu stranku u službu bečkog dvora i njegove politike u Hrvatskoj. U vrijeme sloma Austro-Ugarske u oktobru 1918, vođi ove stranke su proglasili njeno raspuštanje, ali se ona već početkom decembra iste godine opet pojavljuje kao protivnik ujedinjenja Hrvatske s ostalim jugoslovenskim zemljama. Krajem 1928. pristalice ove stranke formirale su ilegalnu profašističku organizaciju »Hrvatski domobran«, koja je 1931. ili u prvoj polovini 1932. promijenila naziv u »Ustaša – hrvatska revolucionarna organizacija« (UHRO), a 1933. u »Hrvatski ustaški pokret« na čelu s dr Antom Pavelićem. Odnoseći se krajnje neprijateljski prema ideji zajedničke države jugoslovenskih naroda, kao separatistički i ultranacionalistički, ustaški pokret se opredijelio za terorističke metode i stavio se u službu i pod zaštitu fašističkih sila.

[186] *Džemijetska partija* je bila politička organizacija (stranka) Albanaca, Turaka i Muslimana u Makedoniji, na Kosovu i u Sandžaku. Obrazovana je 1919, a zabranjena 1925.

[187] Tito ima u vidu državni udar koji je izvršio kralj Aleksandar Karađorđević 6. januara 1929. kad je suspendovao Ustav i raspustio Narodnu skupštinu, a za predsjednika vlade postavio generala Petra Živkovića. Na osnovu Zakona o kraljevskoj vlasti i vrhovnoj upravi, koji je objavljen istog dana (6. januara), kralj je postao »nosilac sve vlasti u zemlji«, tj. uveo je apsolutistički, diktatorski režim, zabranivši djelatnost i svih opozicionih političkih partija. U proklamaciji narodu rekao je da je »nastupio čas kad između naroda i kralja ne može i ne sme biti više posrednika«. Oštrica represivnih mjera diktature bila je usmjerena protiv revolucionarnog radničkog pokreta i organizacija KPJ.

[188] *Hrvatska seljačka stranka* (HSS) osnovana je 1904, najprije pod nazivom Hrvatska pučka seljačka stranka, na inicijativu braće Antuna i Stjepana Radića. Nakon stvaranja zajedničke jugoslovenske države ova stranka se izjašnjavala za republiku i 1920. mijenja naziv u Hrvatsku republikansku seljačku stranku (što je krajem 1920. i zvanično sprovedeno) i od tada se naglo razvija. Suprotstavljajući se centralističkom uređenju zemlje, HRSS je iz taktičkih razloga 1924. pristupila Seljačkoj internacionali. S obzirom na to da je 1925. režim i protiv nje primijenio »Obznanu«, njeno vodstvo se sporazumjelo s radikalima i priznalo Vidovdanski ustav; stranka tada mijenja naziv u HSS. Zabranjena je, kao i druge političke stranke, poslije zavođenja šestojanuarske diktature 1929; njena politička aktivnost, sa snažnim uticajem naročito u seljaštvu, oživjela je sredinom tridesetih godina, kada ona postiže i velike uspjehe na parlamentarnim izborima 1935. i 1938. Ali heterogena po svom socijalnom sastavu, s buržoaskim vodstvom, HSS je obuhvatala politički različite grupacije (od kojih su se poneke izdvajale kao disidentske grupe) – od krajnje desnice, koja će u toku rata sarađivati s ustašama, zatim preko konzervativno i prozapadno orijentisanih, do pripadnika ljevice, koji će u izvjesnim pitanjima sarađivati s KPJ, učestvujući i u NOB-u. Dok je ovakva diferencijacija bila karakteristična za vodstvo ove stranke,

njeno široko članstvo, u prvom redu seljačke mase, u procesu društvenih borbi i povećane polarizacije u narodu koja je nastala naročito poslije sporazuma Cvetković–Maček, dolaziće sve više pod uticaj KPJ, što se potvrdilo u toku NOB-a.

[189] Odnosi se na sporazum Cvetković–Maček koji je sklopljen 26. avgusta 1939. Na osnovu ovog sporazuma formirana je Banovina Hrvatska (od savske i primorske banovine i od srezova Dubovnik, Šid, Ilok, Brčko, Gradačac, Derventa, Travnik i Fojnica). Ovaj sporazum između srpske i hrvatske buržoazije uz sudjelovanje slovenačke buržoazije nastao je, s jedne strane, iz unutrašnjih političkih razloga, prije svega iz straha buržoazije pred narastajućim revolucionarnim i nacionalnooslobodilačkim pokretima i, s druge strane, iz spoljnopolitičkih razloga, iz potrebe da se Jugoslavija predstavi stabilnijom pred pritiscima iz inostranstva i pred sve većom ratnom opasnošću.

[190] Odnosi se na politiku oslanjanja, a postepeno i profašističku orijentaciju i sporazume koji su sklapale vlade Kraljevine Jugoslavije, kojima su na čelu bili Bogoljub Jevtić (predsjednik vlade 1934–1935), Milan Stojadinović (1935–1939) i Dragiša Cvetković (1939–1941) s fašističkom Italijom i nacističkom Njemačkom.

[191] Dr Anton Korošec, dr Marko Natlačen i dr Miha Krek su bili na čelu Slovenske ljudske stranke, koja je bila više puta na vlasti u koaliciji s radikalima, demokratima ili s obadvjema zajedno. Slovenska ljudska stranka je zajedno s Radikalnom strankom i Jugoslovenskom muslimanskom organizacijom 1935. obrazovala novu stranku – Jugoslovensku radikalnu zajednicu.

[192] U Kraljevini Jugoslaviji postojalo je preko 40 građanskih političkih stranaka, od kojih su bile najznačajnije Radikalna narodna stranka, Demokratska stranka, Samostalna demokratska stranka, Zemljoradnička stranka, Republikanska stranka, Hrvatska seljačka stranka, Slovenska ljudska stranka, Jugoslovenska muslimanska organizacija, Jugoslovenska nacionalna stranka i Jugoslovenska radikalna zajednica.

[193] Na osnovu Minhenskog sporazuma (sklopljenog 29. i 30. septembra 1938) njemačke trupe su od 1. do 10. oktobra 1938. okupirale Sudetsku oblast (28 193 km^2 sa 3 959 000 st.). Uskoro zatim ČSR je ustupila dio teritorije Poljskoj i Mađarskoj. Slijedeće, 1930. nastavljeno je komadanje ČSR. Slovačka je 14. marta objavila svoju samostalnost, dok su njemačke trupe toga dana ušle u Češku. Hitlerovska Njemačka je 15. marta proglasila Protektorat Češke i Moravske.

[194] Ante Pavelić je prije rata bio predstavnik najreakcionarnijeg separatističkog dijela hrvatske buržoazije i jedan od glavnih organizatora pete kolone u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini. Uz podršku klerofašističkih elemenata, on osniva 1928. ilegalnu fašističku organizaciju – Hrvatski ustaški pokret. Kako nije imao podrške u hrvatskom narodu, Pavelić odlazi u inostranstvo i među emigrantima osniva 1931. ustašku terorističku organizaciju, čije je članove, uz pomoć fašističke Italije i Hortijeve Mađarske, pripremao u posebnim logorima za terorističke akcije. Po okupaciji Jugoslavije 1941. sile Osovine ga dovode na vlast u tzv. Nezavisnoj Državi Hrvatskoj, gdje postaje najokrutniji organizator i izvršilac nacističkih planova rasne diskriminacije i istrebljenja svih progresivnih snaga. S osloncem na njemačke policijske i SS – jedinice i snage organizovao je koncentracione logore u kojima je, uz najzverskija mučenja, ubijeno preko 800 000 ljudi, žena i djece. Jedan je od najvećih zločinaca drugog svjetskog rata.

[195] Vidkun Kvisling, norveški oficir i političar, koji je uoči drugog svjetskog rata osnovao fašističku partiju, stavio se u službu okupatora poslije ulaska Nijemaca u Norvešku i postao predsjednik marionetske norveške vlade. Po V. Kvislingu, ličnosti koje su se u okupiranim zemljama Evrope stavile u službu okupatora nazvane su »kvislinzima«, a organizacije »kvislinške«.

[196] Prije rata general kraljevske Jugoslovenske vojske Milan Nedić je kao ministar vojske i mornarice podržavao fašističku Ljotićevu organizaciju *Zbor*, i propagirajući snagu nacističke Njemačke unosio defetizam među komandni kadar. U

aprilskom ratu je bio komandant 3. grupe armija i odmah po kapitulaciji, aprila 1941. otvoreno se stavio u službu njemačkog okupatora. Krajem avgusta 1941. postavljen je za predsjednika kvislinške, tzv. srpske vlade u okupiranoj Srbiji. Za borbu protiv narodnooslobodilačkog pokreta, po nalogu Nijemaca, formirao je Srpsku državnu stražu i Srpski dobrovoljački korpus i povezao se sa D. Ljotićem, K. Pećancem i D. Mihailovićem.

[197] Kosta Milovanović Pećanac, četnički vojvoda, bio je prije rata na čelu Četničkog udruženja. Poslije aprilskog rata 1941. nastojao je da očuva doratnu četničku organizaciju sa ciljem da je aktivira u pogodnom trenutku. Na toj osnovi je stvorio svoja uporišta i formacije u dijelu jugoistočne Srbije. Nastojanja KPJ da s njim postigne sporazum u borbi protiv okupatora ostala su bez uspjeha. Pećanac je 28. juna 1941. naredio potčinjenim vojvodama da ne napadaju okupatore, a kada su otpočele oružane akcije partizanskih odreda protiv okupatora, Pećanac je, da bi spriječio saradnju svojih odreda s partizanima, ponovio 28. jula 1941. istu naredbu. Ubrzo poslije sporazuma sa šefom GESTAPO-a za Srbiju dr Karlom Krausom, otvoreno se izjasnio za borbu protiv partizana, i zatim, uključio svoje oružane odrede u opšte napore njemačke okupacione uprave za slamanje ustanka. Poslije obrazovanja kvislinške vlade M. Nedića, Pećanac je došao u Beograd i tu, pod okriljem Nijemaca, obrazovao svoju novu komandu, tzv. »Štab svih četničkih odreda u zemlji«. U kvislinškim formacijama K. Pećanca bilo je u proljeće 1942. oko 8 000 četnika. Pošto se sasvim kompromitovao kod naroda, njegovi odredi su se tokom 1942. potpuno raspali.

[198] Članak je prvi put objavljen u »Proleteru« br. 16 od decembra 1942. Kasnije je odatle na razne načine umnožavan u svim krajevima Jugoslavije. Redakcija ga ovdje preštampava iz knjige: Josip Broz Tito, *Borba za oslobođenje Jugoslavije 1941–1945* (»Kultura«, Zagreb, decembar 1947), jer je uz saglasnost autora članak iz »Proletera« s ekavice u toj knjizi preinačen na ijekavicu.

[199] Jedinice 1. bosanskog udarnog korpusa NOVJ (4. i 5. krajiška udarna divizija) su vodile borbe za Sanski Most i likvidaciju utvrđenog pojasa odbrane, koji se protezao od Sanskog Mosta do Ljubije, od 10. decembra. Opkoljene neprijateljske jedinice u Sanskom Mostu su se održale do 22. decembra, kada im se jedna kombinovana njemačko-domobranska pukovska borbena grupa, poslije višednevnih uzastopnih pokušaja, ipak uspjela pridružiti.

[200] Šujicu su oslobodile noću 17/18. decembra 1942. jedinice 2. dalmatinske, a Duvno 19. decembra jedinice 2. proleterske NOU brigade, obje iz sastava 2. proleterske udarne divizije.

[201] Izvještaj Štaba 1. proleterske udarne divizije od 4. decembra 1942. nije sačuvan, te njegov sadržaj nije poznat. U to vrijeme je 1. proleterska divizija (sa 3. udarnom divizijom), po direktivi Vrhovnog štaba NOV i POJ, dejstvovala u srednjoj Bosni, gdje je razbijala domobranske garnizone, napadala na njemačke i četničke jedinice, vršila mobilizaciju boraca, uspostavljala narodnu vlast, prenoseći težište napada prema Banjoj Luci i drugim većim garnizonima u pravcu rijeke Bosne.

[202] Odnosi se na jedinice 7. banijske i 8. kordunaške divizije 1. hrvatskog korpusa NOVJ.

[203] Obavještenja o evakuaciji italijanskih trupa iz Dalmacije i Like, koja je Vrhovnom štabu NOV i POJ dostavio Štab 4. operativne zone NOV i PO Hrvatske, nisu bila tačna (vid. više o tome u nap. 147).

[204] Napade na kurire i manje jedinice NOVJ u Manjači i oko Mrkonjić-Grada vršili su u decembru 1942. četnici Uroša Drenovića, kojih je bilo oko 300.

[205] Štab 3. udarne divizije NOVJ je u pomenutom izvještaju obavijestio Vrhovni štab NOV i POJ o napadu njemačke 718. divizije, koja je bila ojačana s ustaškim i domobranskim trupama, na Jajce, borbama koje je 3. divizija vodila s njima,

o zaplijenjenoj arhivi 718. divizije i o namjeri da dijelovi 3. divizije izvrše napad na Jajce i Travnik, kako bi se spriječilo neprijatelju dalje nastupanje u pravcu Mrkonjić-Grada i Sanskog Mosta (izvještaj Štaba 3. divizije se nalazi u A–CKSKJ, reg. br. 3050).

206 Izvršavajući Titovu direktivu, 1. dalmatinska i 10. hercegovačka NOU brigada 3. udarne divizije su noću 26/27. decembra 1942. izvršile napad na neprijateljska uporišta na komunikaciji Donji Vakuf – Travnik, zauzele Turbe, gdje su razbile 1. bataljon domobranske 9. pješačke pukovnije i uništile željezničke stanice Turbe i Goleš, jedan veći vijadukt, pilanu i električnu centralu (više o tome vid. na str. 127).

207 U dolinama rijeke Gline i Kupe dejstvovale su jedinice 7. banijske i 8. kordunaške NOU divizije, a na komunikaciji Gospić – Gračac jedinice 6. ličke NOU divizije. Ove jedinice su do kraja decembra 1942. izvele više uspješnih akcija na ustaško-domobranska uporišta i željezničke pruge. Jedinice 6. ličke NOU divizije su od 25–30. decembra neprekidno vršile napade na ustaške, domobranske i italijanske posade u selima Raduču, Metku i Lovincu (kod Gospića), kada su izbacile iz stroja oko 650 neprijateljskih vojnika, podoficira i oficira i zaplijenile veće količine naoružanja i raznog ratnog materijala (vid. o tome i na str. 115, 122, 127 i 141).

208 Obavještenje o evakuaciji italijanskih trupa iz Dalmacije i Like nije bilo tačno (vid. nap. 147).

209 Na sektoru Bosanskog Novog su se nalazile jedinice domobranskog 3. gorskog zdruga i dijelovi njemačke 714. pješadijske divizije. Nasuprot tih snaga položaje je držala 2. krajiška NOU brigada.

210 Prva proleterska NOU brigada je u rejonu sela Jošavke u susretnoj borbi razbila 14. decembra 1942. ojačanu 3. četu 1. bataljona 741. puka njemačke 714. pješadijske divizije i četnički bataljon »Petar Mrkonjić«.

211 Odnosi se na srezove Kotor-Varoš i Prnjavor.

212 Riječ je o Sanskom Mostu, koji je bio pod opsadom od 10. decembra.

213 Vijadukt i železnički most između Bosanske Kostajnice i Dobrljina uništile su noću 16/17. decembra 1942. jedinice 7. hrvatske (banijske) divizije NOVJ. Tom prilikom je zarobljeno 35 avijatičara NDH i 30 domobrana, te zaplijenjena veća količina ratnog materijala.

214 Pošto je zbog kvara aviona bio prisiljen da se spusti padobranom, seljaci su kod sela Močila (kod Slunja) uhvatili komandanta zloglasne ustaške Crne legije Juraja Francetića i predali ga komandi mjesta. Francetić je prilikom hvatanja pružio otpor i bio teško ranjen, od čega je kasnije umro.

215 U svom izvještaju od 23. decembra 1942. Štab 1. bosanskog NOU korpusa je javio, pored ostalog, Vrhovnom štabu da je izdao naređenje bataljonima »Iskra« i »Pelagić« iz 3. krajiškog NOP odreda da se sa sektora Jajce – Mrkonjić-Grad (na kojem su pravcu dejstvovali od 6. decembra 1942. po Titovom naređenju i bili pod neposrednom komandom Vrhovnog štaba NOV i POJ) ». . . povuku na sređivanje i formiranje VII krajiške brigade, bez obzira na sva naređenja, koja bi dobila, ma kojim drugim putem osim preko nas« (izvještaj se nalazi u A–CKSKJ, reg. br. 3019), zbog čega je i uslijedilo ovo Titovo naređenje i upozorenje Štabu 1. bosanskog NOU korpusa.

216 O sastavu Operativne grupe bataljona i njenim zadacima na pravcu Jajce – Mrkonjić-Grad vid. više na str. 71 i 81.

217 Sedma krajiška NOU brigada je formirana 27. decembra 1942. u selu Orahovljanima, kod Ključa, od Krajiške polubrigade i bataljona »Iskra« i »Pelagić« 3. krajiškog NOP odreda. Ona je po formiranju upućena na obezbeđenje pravca Jajce – Mrkonjić-Grad.

[218] *KOI – Komunistička omladinska internacionala*, međunarodna organizacija revolucionarne omladine; stvorena je na I kongresu KOI u Berlinu 20–26. novembra 1919, kada je donijeta i odluka o njenom stupanju u Komunističku internacionalu. Najviši organ je bio kongres. Radom je između kongresa rukovodio Izvršni komitet KOI. U vrijeme svoga VI kongresa (1935) KOI je imala svoje sekcije – saveze komunističke omladine – u 56 zemalja. Savez komunističke omladine Jugoslavije (SKOJ) stupio je u KOI juna 1920.

[219] Prvi kongres Antifašističke omladine Jugoslavije održan je 27–29. decembra 1942. u Bihaću. U prisustvu 365 delegata – predstavnika omladine svih naroda Jugoslavije i Narodnooslobodilačke vojske (ukupno iz vojske 123) i iz gotovo svih oslobođenih i okupiranih krajeva zemlje (sem Slovenije i Makedonije, koji nisu stigli zbog nemogućnosti prelaska preko okupirane teritorije), kongres je otvorio član Sazivačkog odbora Ivo Lola Ribar, sekretar Centralnog komiteta komunističke omladine Jugoslavije, kraćim uvodnim govorom. Na svečanom dijelu, poslije izbora počasnog i radnog predsjedništva, kongres je u ime Vrhovnog štaba NOV i POJ pozdravio Josip Broz Tito (vid. njegov govor na str. 123–126), zatim predstavnik CK KPJ Aleksandar Ranković, predsjednik Izvršnog odbora AVNOJ-a dr Ivan Ribar, predsjednica Centralnog odbora AFŽ-a Kata Pejnović, komandant 1. bosanskog udarnog korpusa Kosta Nađ i delegati omladine svih pokrajina Jugoslavije. Kongres je dobio pismene pozdarve gotovo iz svih divizija i brigada NOVJ i od omladine mnogih krajeva zemlje, a iz stranih zemalja primljen je i pročitan pozdrav sovjetske omladine, dok je od engleske omladine pročitan 8. januara 1943. preko Radio-stanice London. Prvog dana rada kongresa pročitani su i usvojeni pozdravi omladini Sovjetskog Saveza, engleskoj i američkoj omladini i omladini jugoslovenskih iseljenika u Americi, a slijedećeg dana poslat je pozdrav vrhovnom komandantu NOV i POJ J. B. Titu. U toku radnog dijela kongresa pročitani su referati: *Omladina u borbi protiv fašističkih istrebljivača naroda* (referent Rato Dugonjić), *Jedinstvo omladine svih jugoslovenskih naroda i oružano bratstvo s omladinom Sovjetskog Saveza – zalog pobjede* (Drago Saso – Drago Teslić) i *Omladina i sutrašnjica naše domovine* (Ljubinka Milosavljević). Poslije diskusije o pojedinim referatima, posljednjeg dana kongresa Ivo Lola Ribar je u svom govoru izvukao zaključke i naznačio puteve budućeg rada omladine. Tog dana usvojena je *Organizaciona rezolucija Prvog antifašističkog kongresa omladine Jugoslavije*, te pročitani i usvojeni proglasi omladini Jugoslavije i omladini okupiranih zemalja Evrope. Sve dotadašnje organizacije antifašističke omladine pojedinih pokrajina: *Narodnooslobodilački omladinski savez Srbije, Savez mlade generacije Hrvatske, Mladinska osvobodilna fronta, Narodnooslobodilački omladinski savez Bosne i Hercegovine, Antifašistička omladina Crne Gore i Boke* (a malo kasnije i *Savez antifašističke omladine Makedonije)* na kongresu se objedinjuju u jedinstveni antifašistički omladinski pokret pod nazivom *Ujedinjeni savez antifašističke omladine Jugoslavije* (USAOJ). Izabran je Zemaljski odbor od 30 članova. Ovaj odbor je na prvom sastanku izabrao svoj Sekretarijat. Kongres je ustanovio dvije prelazne zastavice za okrug i selo u pozadini koji se najbolje pokažu u radu na pomoći frontu. Tako su prema rezultatima pretkongresnog takmičenja, prve zastavice na kongresu dobili okrug Bosanski Petrovac – Drvar – Bosansko Grahovo i selo Trnovac kod Korenice u Lici.

[220] Proglas Sazivačkog odbora I antifašističkog kongresa omladine Jugoslavije objavljen je 20. novembra 1942. U Proglasu 52 predstavnika omladine iz svih krajeva zemlje, osvrćući se na izdaju ranijih vlastodržaca i komadanje zemlje poslije aprilskog rata 1941, zatim na ustanak i oružanu borbu za slobodu u kojoj je omladina prednjačila, istakla su da je »Posle sedamnaest meseci borbe došlo vreme da ta omladina kaže svoju reč o velikim problemima današnje borbe i naše narodne sutrašnjice, da izvrši smotru svojih snaga i rezultate svog dosadašnjeg nastojanja i još snažnije ujedini svoje redove na putu ka pobedi i budućnosti . . .« U Proglasu je naznačeno da će se kongres održati 27. i 28. decembra 1942, da će mu prisustvovati izabrani delegati iz svih oslobođenih i neoslobođenih krajeva zemlje i održati referati. U Proglasu je upućen i apel omladini i omladinskim organizacijama da se organizuju i proučavaju pitanja koja će se na njemu raspravljati, da učestvuju u izboru svojih

delegata i priređuju svuda, na frontovima i u pozadini, pretkongresna udarnička takmičenja u uništavanju neprijatelja i radu za front i pobjedu.

221 Poziv na takmičenje ko će više dati za front omladina je s entuzijazmom primila. Takmičenje se razvijalo između pojedinaca, sela, opština, srezova i pokrajina. Omladina u NOV i POJ se takmičila pod parlom »Ko će više, ko će bolje, ko će jače tući neprijatelja«. Tih dana pretkongresnog takmičenja stigle su u jedinice NOVJ hiljade novih džempera, čarapa, rukavica i uništeno ili zarobljeno više hiljada neprijateljskih vojnika. Prema podacima iz lista »Omladinska borba« iz toga vremena, rezultat takmičenja u dobrovoljnim prilozima izgledao je ovako:

»Bosanska krajina (delimični rezultati): 2047 pari čarapa, 363 čaršava, 76 biljaca (pokrivača), 102 maje, 1345 pari rukavica, 770 marama, 1344 peškira, 63 jastuka, 2746 kg kukuruza, 4920 kg krompira, 2701 kg graha, 262 kg pšenice, 126 kg zobi, 134 kg masti, 116 kg voća, 2906 metara zavoja za ranjenike, 136 773 dinara.

Slavonija (vrlo nepotpuni podaci): preko 2000 pari čarapa, oko 2000 pari veša.

Hrvatska (bez Dalmacije) (oskudni podaci): 3274 pari čarapa, 762 para rukavica, 200 biljaca, 275 metara zavoja za rat, nekoliko stotina čaršava i peškira, 452 maje, 2250 tabaka hartije, 19 073 kune i 1200 lira.«

222 O primljenim i poslanim pozdravima vid. nap. 219.

223 Treći bataljon 9. hrvatske brigade se tada nalazio u rejonu Bosanskog Grahova, gdje je vodio borbu protiv četničkih i italijanskih snaga.

224 Postupajući po Titovom naređenju, 3. bataljon pomenute brigade je razbio četnike oko Srba, savladao glavna njihova uporišta na pravcu Srb – selo Sučevići i ušao u sastav svoje brigade.

225 Na željezničkoj pruzi Sisak – Sunja napade na vozove je vršila 8. brigada 7. divizije NOVJ.

226 Odnosi se na Titovu direktivu od 11. decembra 1942. Štabu 3. divizije za njena desjtva u srednjoj Bosni (vid. direktivu na str. 79).

227 U izvještaju Štaba 3. udarne divizije od 21. decembra 1942. Vrhovnom štabu NOV i POJ, na osnovu kojeg je Tito napisao ovaj radiogram Kominterni, piše da je neprijatelj zabranio svaki privatni saobraćaj na pruzi Brod – Sarajevo – Dubrovnik u vremenu od 7. decembra 1942. do 7. januara 1943, da se svakodnevno prebacuje oko 20 dugih kompozicija trupa i ratnog materijala u pravcu Mostara, da Nijemci vjerovatno namjeravaju posjesti obalu Dalmacije i »jačim snagama očistiti svoju pozadinu od Narodnooslobodilačke vojske, o čemu treba na vrijeme prikupljati podatke i preduzimati odgovarajuće mjere« (Izvještaj Štaba 3. divizije se nalazi u A–CKSKJ, reg. br. 3051). Podaci su bili tačni. Njemačke trupe su u to vrijeme vršile pripreme za izvođenje zimskih operacija protiv jedinica Narodnooslobodilačke vojske, dok se dio njihovih trupa vjerovatno prebacivao i u pravcu Mostara i Dubrovnika radi njihovog upućivanja u sjevernu Afriku.

228 Dijelovi 7. hrvatske (banijske) divizije NOVJ su oslobodili selo Majur noću 21/22, a ne 24. decembra 1942. Te noći napad na vozove između Siska i Sunje je vršila 8. banijska brigada ove divizije.

229 *GESTAPO*, skraćenica za Geheime Staatspolizei, tajna državna policija Trećeg Rajha, organizovana poslije Hitlerovog dolaska na vlast (26. aprila 1933) sa zadatkom da uništava protivnike nacionalsocijalizma. Njegove metode su bile samovoljna hapšenja, mučenja, potajna ubijanja, špijunaža. Njegova špijunska mreža je obuhvatala cijelu Njemačku i Evropu. Žrtve Gestapoa od početka su bili pored komunista i svi ostali napredni ljudi, a on je sprovodio i rasističke pogrome. U njegovoj nadležnosti su bili i koncentracioni logori. Gestapo je imao u 78 mjesta okupirane Jugoslavije svoje ustanove.

230 Napad na Podravsku Slatinu je vršila 1. slavonska brigada 6. decembra 1942. Tom prilikom su zarobljena 64 domobrana, a zaplijenjeno 70 pušaka, 8

puškomitraljeza, 3 automata i 10 000 metaka. Voćin je oslobodila 12. decembra takođe 1. slavonska brigada. Tada su zarobljena 183 domobrana, a zaplijenjeno 190 pušaka, 15 puškomitraljeza, 8 automata, 50 000 metaka i druga ratna oprema.

[231] Jedinice 6. (ličke) divizije NOVJ su 25. decembra 1942. napale italijanske i ustaško-domobranske posade u selima Raduču, Metku i Lovincu (između Gospića i Gračaca) i u šestodnevnoj borbi izbacile iz stroja 650 vojnika, a zaplijenile 160 pušaka, 3 puškomitraljeza, 4 mitraljeza, 3 minobacača i 253 mine. Takođe je zarobljeno 80 vojnika, dok su uništena 2 tenka i oboren jedan avion.

[232] Govor na Prvom kongresu antifašističke omladine Jugoslavije Tito je u ime Vrhovnog štaba NOV i POJ održao 27. decembra 1942. u Bihaću. Poslije Titovog govora sekretar Centralnog komiteta komunističke omladine Jugoslavije i predsjedavajući kongresa Ivo Lola Ribar je u ime omladine Jugoslavije izrekao slijedeće riječi zavjeta mlade generacije vrhovnom komandantu NOV i POJ: »Drugovi i drugarice delegati, vi ste čuli riječi našeg najomiljenijeg druga, našeg vrhovnog komandanta druga Tita. Ja sam siguran da izražavam želje i misli sviju nas ako mu ovdje, na ovoj svečanoj sjednici našega kongresa, kažem: druže vrhovni komandante, kao i do sada i više nego do sada, mlada generacija naše zemlje izvršavaće časno sve zadatke. Kao i do sada i više nego do sada ona će znati da ujedini sve napore da bi što prije zadala smrtni udarac krvavom fašizmu i svim neprijateljima njene sutrašnjice«. Titov govor i zavjet mladih prvi put su objavljeni u listu Saveza komunističke omladine Jugoslavije »Omladinska borba«, br. 4–5, za decembar 1942 – januar 1943. (više o I kongresu vid. u nap. 219. i 220).

[233] Tito ima u vidu aprilski rat 1941.

[234] Od prvih dana oružanog ustanka omladinske udarne partizanske grupe, predvođene svojom organizacijom SKOJ-a, gotovo su svakodnevno u mnogim okupiranim gradovima, a naročito u Beogradu, Zagrebu, Ljubljani, Splitu, Slavonskom Brodu, Mostaru, Sarajevu, Cetinju, Kragujevcu, Nišu, Leskovcu, Kosovskoj Mitrovici, palile okupatorske automobile i garaže, vršile sabotaže po preduzećima, vršile atentate na oficire i izdajnike, uništavale poštansko-telefonsko-telegrafske instalacije, spaljivale okupatorsku štampu, lijepile i ispisivale borbene i antifašističke parole (više vid. u 7. tomu).

[235] Tito ima u vidu događaje od 25, 26. i 27. marta 1941, kada je pod uticajem raspoloženja narodnih masa, a posebno omladine, oborena vlada Cvetković – Maček koja je pristupila Trojnom paktu sila Osovine i kada je omladina u velikim demonstracijama i manifestacijama u Beogradu, Ljubljani, Splitu, Sarajevu, Kragujevcu, Cetinju, Skoplju i drugim gradovima širom zemlje, ističući parole »Bolje rat nego pakt«, »Bolje grob nego rob« i sl. nedvosmisleno pokazala da želi i hoće da brani slobodu i nezavisnost zemlje (više o tome vid. u 6. tomu).

[236] Napad na Turbe, Goleš i druga mjesta na sektoru Travnika su vršile 1. dalmatinska i 10. hercegovačka NOU brigada 3. udarne divizije NOVJ, a posadu su sačinjavale jedinice domobranske 9. pješačke pukovnije.

[237] U prve dvije godine narodnooslobodilačkog rata nije postojao cjelovit sistem disciplinskih i krivičnih propisa koji bi važili za cijelu teritoriju odnosno za sve jedinice NOP-a. Ti propisi izrastaju tokom narodnooslobodilačke borbe iz prakse u pojedinim zemljama i pokrajinama, pri pojedinim odredima i jedinicama, ali su svi rađeni u duhu ciljeva i zadataka NOB-a. U raznim aktima vojnih organa i organa narodne vlasti nalaze se i propisi o organizaciji vojnih sudova. U »Fočanskim propisima«, koje je Vrhovni štab izdao početkom februara 1942, u tački 4, govori se o nadležnosti i vojnih sudova: »Borba protiv špijunaže, izdajica, plaćenika i agenata neprijatelja, protiv sabotera i panikera pripada u prvom redu vojnim vlastima uz saradnju NOO. Krivice po ovim delima sude vojni sudovi«.

[238] *Statut proleterskih narodnooslobodilačkih udarnih brigada* je štampan prvi put u »Biltenu Vrhovnog štaba NOP i DV Jugoslavije« u broju 14–15 za februar –

mart 1942. Tačka 8. ovog Statuta glasi: »Pri štabovima brigada formiraju se stalni vojni sudovi od 3 lica i to: zamenik političkog komesara, zamenik komandanta i jedan član Partije iz redova boraca. Ako bataljoni deluju odvojeno od brigade i samostalno, onda se i kod njih formiraju vojni sudovi od 5 lica. Ovi vojni sudovi nisu stalni, već povremeni«.

239 Jovan Kitić je tada bio načelnik Štaba četničkog odreda »Borija«.

240 O Titovoj direktivi od 25. decembra 1942. Štabu 2. proleterske udarne divizije za napad na Kupres i daljim dejstvima njegovih jedinica vid. na str. 245–247.

241 Odnosi se na 1. bataljon 5. crnogorske i 1. bataljon 10. hercegovačke NOU brigade. Njihove položaje na pravcu Jajce – Mrkonjić-Grad je preuzela 7. krajiška NOU brigada.

242 Veličinu slobodne teritorije vid. i u nap. 63.

243 Decembra 1942. izbori su održani u Lici, na Kordunu i okruzima Drvar i Podgrmeč (27. decembra), kada su izabrani seoski i gradski narodnooslobodilački odbori (NOO), koji su pak, po delegatskom sistemu, birali opštinske, sreske i okružne NO odbore. Na inicijativu Upravnog odsjeka Izvršnog odbora AVNOJ-a i Odsjeka Vrhovnog štaba NOV i POJ za vojne vlasti u pozadini, održana je 15. januara 1943. prva konferencija predstavnika sreskih NOO i komandi vojnih područja s oslobođene teritorije »Bihaćke Republike«. Na konferenciji je prisustvovalo 60 delegata iz 30 NOO i iz 12 komandi područja. Pretresana su pitanja u vezi s organizacijom i učvršćenjem narodne vlasti i s razgraničenjem nadležnosti NO odbora i vojno--pozadinskih organa.

244 Tito je u radiogramima koje je slao Izvršnom komitetu Komunističke internacionale ponekad 1. proletersku udarnu diviziju i nazivao 1. srpskom divizijom, kao što je učinio i u ovom slučaju.

245 U rejonu Teslića je tada izvodila akcije 3. krajiška NOU brigada 1. proleterske udarne divizije (o borbama oko Teslića vid. više u nap. 249 i str. 140 i 143).

246 *Druga slovenačka (notranjska) operativna zona* je formirana 26. decembra 1942. naredbom Glavnog štaba NOV i PO za Sloveniju. U njenom sastavu su bile 1. slovenačka NOU brigada »Tone Tomšič«, 4. slovenačka NOU brigada »Ljubo Šercer« i Notranjski NOP odred. Operativno područje zone je bilo predio Notranjske, između komunikacija Ljubljana – Turjak – Ribnica – Kočevje – rijeka Kupa i komunikacija Ljubljana – Postojna do granice s Italijom.

247 Napad na neprijateljske posade u selima Turjak i Škocjan (kod Lašča) je izveden 15. decembra 1942.

248 Odnosi se na 1. slovenačku udarnu brigadu »Tone Tomšič«.

249 U oslobođenju Teslića učestvovale su 3. krajiška NOU brigada i tri bataljona 1. proleterske NOU brigade 1. proleterske udarne divizije. Tom prilikom potpuno je razbijen domobranski 4. pješadijski puk. Zarobljeno je 1200 domobrana i 38 oficira, a, između ostalog, zaplijenjeno 4 haubice, 19 topova, 12 minobacača, 12 mitraljeza, 102 puškomitraljeza, 70 automata, nekoliko hiljada granata i mina, preko 1500 pušaka, 2 vagona puščanih metaka, velike količine sanitetskog materijala i životnih namirnica i razne druge ratne opreme. Jedinice 1. proleterske udarne divizije imale su gubitke samo 1 mrtvog i 10 ranjenih boraca (vid. o tome i str. 143).

250 Napad na neprijateljsku posadu u Majuru izvele su 7. i 8. brigada 7. hrvatske divizije NOVJ noću 28/29. decembra 1942, a ne 2. januara 1943.

251 Odnosi se na 6. i 14. hrvatsku NOU brigadu 5. operativne zone NOV i PO Hrvatske.

252 Riječ je o domobranima koji su zarobljeni noću 1/2. januara 1943. u Tesliću (vid. nap. 249).

[253] Jedinice 6. hrvatske (ličke) divizije NOVJ su od 25. do 30. decembra 1942. napadale na italijanske, ustaške i domobranske posade u selima Raduču, Metku i Lovincu, ali nisu uspjele da zauzmu ta sela zbog dolaska jakih neprijateljskih snaga iz Gospića. U šestodnevnim napadima neprijatelju je izbačeno iz stroja oko 650 vojnika, podoficira i oficira, zarobljeno je 80 vojnika, a zaplijenjeno 160 pušaka, 4 mitraljeza, 3 puškomitraljeza, oko 40 000 metaka, 3 minobacača i veće količine razne ratne opreme. Uništena su 2 tenka i oboren jedan avion.

[254] *Vladimir Nazor* je s pjesnikom *Ivanom Goranom Kovačićem* otišao iz Zagreba posljednjih dana decembra 1942. Njihovo bjekstvo je organizovao, uz pomoć vajara Antuna Augustinčića i zagrebačke partijske organizacije, član Centralnog komiteta KP Hrvatske Dragutin Saili Konspirator. Fašistički vrhovi u Zagrebu su odmah za to saznali. Ne mogavši sakriti njihov bijeg na teritoriju »partizanske države«, oni su proturili vijesti da su ih partizani silom odveli. Međutim, Nazorov susret s narodom na slobodnoj teritoriji i vijesti preko Radio-stanice »Slobodna Jugoslavija« razobličili su brzo fašističke klevete. Nazor je stigao ilegalnim vezama najprije u Slunj, gdje se nalazio Glavni štab NOV i PO za Hrvatsku. Tu je 2. januara 1943. prisustvovao pokrajinskoj konferenciji SKOJ-a za Hrvatsku i održao borben i patriotizmom nadahnut govor. U Bihać, gdje je tada bilo sjedište Vrhovnog štaba NOV i POJ, stigao je 5. januara. Tu se tada Nazor prvi put susreo s Titom, koji mu je priredio topao doček. O tome susretu Nazor je u svom dnevniku *S partizanima* zapisao ovo: »Povedoše nas u Bihać, gdje odmah dođosmo pred vrhovnog zapovjednika Tita, čovjeka s licem kao u mlada lava. Taj me polutajanstveni i već sada polulegendarni čovjek osvojio odmah svojim držanjem i svojim govorom . . .«. S obzirom na njegove godine, ugled koji je uživao u narodu i patriotsko držanje, od tada pa do kraja avgusta 1943, kada se vratio kao predsjednik Zemaljskog antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Hrvatske, o Nazorovom boravku na slobodnoj teritoriji brinuo se lično Tito.

[255] Kaplara Džona Denvira su zarobili Nijemci u Grčkoj. Bio je u zarobljeničkom logoru u Mariboru, odakle je dva puta bježao. Poslednji put je pobjegao s tri druga u Ljubljanu, gdje su ih 9. decembra 1941. prihvatile ilegalne grupe Osvobodilne fronte i prebacili u slovenačke partizanske jedinice.

[256] Tada su u Zagreb sa sovjetsko-njemačkog fronta stigli samo neznatni ostaci tzv. *Hrvatske legije.* Ova legija je formirana na zahtijev Nijemaca i Italijana iz redova domobranstva NDH 16. jula 1941 (od ojačane 369. pješačke pukovnije s topničkim sklopom) jačine 3865 ljudi; krajem avgusta formiran je i Laki prevozni zdrug (brigada) jačine 1907 ljudi. Obje te jedinice su najprije upućene na obuku u Njemačku, odnosno Italiju, a zatim su upotrebljene u operacijama na istočnom frontu. Kod Staljingrada su te formacije pretrpjele velike gubitke i uglavnom zarobljene u decembru 1942. i januara 1943.

[257] Poslije izbijanja oružanog ustanka u Jugoslaviji Nijemci su dozvolili vladi NDH da formira jače domobranske snage kako bi ih angažovali protiv jedinica narodnooslobodilačkog pokreta. Prisilno regrutovanu omladinu za domobranstvo ustaške vlasti i Nijemci su dijelom upućivali na obuku u Austriju (Štokerau, kod Beča) i od njih su u toku 1942. i 1943. formirali dvije njemačke tzv. legionarske divizije ratnog sastava 369. i 373. (nazvane »Vražja« i »Tigar«), čiji su komandni kadar i specijalisti bili isključivo njemački. Obje te divizije su bile namijenjene za istočni front, ali su zbog razvoja ustanka Nijemci bili primorani da ih upotrebe na području Hrvatske i Bosne. Prva je bila angažovana protiv jedinica NOVJ za vrijeme tzv. četvrte neprijateljske ofanzive (vid. nap. 285), a 373. je stigla u Hrvatsku u proljeće 1943. Na dan 21. januara 1943. godine 369. divizija je imala u svom sastavu 9988 ljudi.

[258] U Bosni su se tada – početkom 1943 – nalazile, pored njemačkih policijskih snaga, njemačka 714, 717. i 718. pješadijska divizija.

[259] Pošto su jedinice NOV i POJ nanosile velike gubitke italijanskim trupama i četnicima D. Mihailovića u Dalmaciji i Lici, po naređenju komande 2. italijanske

armije, a na molbu četničke Vrhovne komande, prebačeno je tokom decembra 1942. italijanskim brodovima i drugim prevoznim sredstvima iz Hercegovine na područje Knina 2807 četnika pod komandom majora Petra Baćovića.

Četnička Vrhovna komanda je krajem 1942. takođe veoma živo radila da uz saglasnost i pomoć italijanskih fašističkih komandi uputi i znatan broj četnika iz Crne Gore u Bosnu i Dalmaciju. D. Mihailović je o tome 31. decembra 1942. poslao Zahariju Ostojiću ovu depešu:

»Bajo [Stanišić] je već prikupio 1 200 ljudi. Pavle [Đurišić] je već prikupio 3000 ljudi. Bajovi su u Ostrogu, a Pavlovi u Kolašinu. Tetkići [Italijani] kažu da 2. januara pada odluka. Dozvoljavaju za sada pokrete do Nikšića. Ne bi ih Pavle ni pitao, ali je još u toku pitanje hrane, jedan i po milion metaka, obuća, oružje. Naročito je obuća u bednom stanju. Kod mene proveli celu noć u radu Pavle, Ivanišević, Rakočević. Rakočević danas garantuje da će dobiti [. . .] Šta je s Plećašom? Da li ste uhvatili vezu s Bjelajcem i Mitranovićem? Mitranović u vezi s Dinarcima [Dinarska četnička divizija] može pocepati sovjetsku republiku na dva dela. Zato Mitranović da ima što jače snage u akciji [. . .]« – (A–VII, Fond ČA, k. 299, reg. br. 17/1–39).

260 U Lici, Gorskom kotaru, Hrvatskom primorju i sjevernom dijelu Dalmacije početkom 1943. se nalazilo: pri italijanskom 5. armijskom korpusu 4313 četnika, kojima su komandovali pored italijanskih oficira i Mihailovićevi komandanti potpukovnik Ilija Mihić i major Slavko Bjelajac, te pri 18. armijskom korpusu 8137 četnika iz sastava četničke Dinarske divizije kojom je komandovao pop i vojvoda Momčilo Đujić, i već pomenuta hercegovačka grupa (vid. šire o nastojanjima četničke Vrhovne komande da pomoću Italijana prebaci četničke formacije iz Hercegovine i Crne Gore za borbu protiv jedinica NOVJ na području Dalmacije i zapadne Bosne u nap. 286. i 287).

261 O politici i držanju izbegličke vlade Kraljevine Jugoslavije sa *Slobodanom Jovanovićem* na čelu vid. više u nap. 118.

262 Radilo se o početku šireg napada, jer su u Teslić, uz podršku avijacije, artiljerije, tenkova i četnika, već 6. januara 1943. ušle njemačke jedinice 718. i domobranske 3. divizije.

263 Priređivač nije uspio da ustanovi ime i prezime pomenutog generala. U tekstu na str. 252 ovog toma Tito navodi za isto lice da je imao čin generalštabnog pukovnika. Takve podatke Titu je poslao Ivan Krajačić Stevo, koji je tada, ostavši po zadatku Centralnog komiteta KPJ na partijskom radu u Zagrebu, između ostalog, održavao i ilegalne veze s nekim domobranskim oficirima.

264 Izvršni komitet Komunističke internacionale je vjerovatno zatražio da mu se pomenuti podaci dostave, što je Tito i učinio u dva navrata (vid. str. 252–254 i 256).

265 Krajem 1942. i početkom 1943. na teritoriji »Bihaćke Republike« su postojala četiri bolnička centra. *Prvi*, na prostoru Bosanskog Petrovca s osloncem na planine Klekovaču, Osječenicu i Grmeč (grad Bosanski Petrovac, sela Drinići, Smoljane, Bjelaj, Stjenjani i Martin Brod; šumske bolnice Jasikovac, Otaševac, Slatina i Šobotovac). U tom centru, koji je bio pod neposrednom brigom Sanitetskog odsjeka Vrhovnog štaba, moglo se istovremeno liječiti do 1200 ranjenika. Prvenstveno je bio namijenjen za zbrinjavanje ranjenika iz proleterskih jedinica koje se nisu držale kruto svojih teritorija, a raspolagale su samo trupnim, pokretnim sanitetom. *Drugi* bolnički centar se nalazio na teritoriji Grmeča (šumske bolnice: Lukići, Korićanica i Lastva; bolnice su se nalazile i u selima Majkići, Suvaja, Risovac i drugima). U početku je centar bio potčinjen Operativnom štabu NOPO i DV za Bosansku krajinu, a zatim Štabu 1. bosanskog udarnog korpusa NOVJ. U ovaj centar su dolazili ranjenici s područja Bihaća, Bosanskog Novog, Sanskog Mosta i Manjače. *Treći* bolnički centar se nalazio u Lici s osloncem na planinu Plješevicu (šumska bolnica u Bijelim potocima). Bio je direktno potčinjen Glavnom štabu NOV i PO za Hrvatsku. *Četvrti* centar se nalazio na Kordunu s osloncem na Petrovu Goru. Sem tih, zbog povoljnih smještajnih

uslova, organizovana je bolnica i u Bihaću, gdje su se liječili samo laki, pokretni ranjenici i bolesnici.

[266] Uslijed nailaska neprijateljske ofanzive na teritoriju »Bihaćke Republike«, pomenuta komisija nije mogla da pregleda sve bolnice u kratkom roku, te nije ni podnijela izvještaj Vrhovnom štabu.

[267] Na molbu štabova 1. bosanskog udarnog korpusa i 4. krajiške udarne divizije, Tito je 7. januara 1943. ujutro stigao s predsjednikom Izvršnog odbora AVNOJ-a dr Ivanom Ribarom i članom toga odbora i Vrhovnog štaba Vladom Zečevićem automobilom iz Bihaća u selo Jasenicu, gdje je izvršio smotru 2, 5. i 6. krajiške NOU brigade i Haubičkog diviziona 4. krajiške udarne divizije i održao ovaj govor borcima i okupljenom narodu. Govor je bio najprije stenografski zabilježen, a onda otkucan na pisaćoj mašini. Govor je prvi put, u znatno skraćenom obliku, objavljen u »Borbi« br. 35 od 17. januara 1943, odakle je docnije više puta preštampavan. Prvi primjerak otkucanog originala nalazi se u A–VII, Fond NOR, kut. 12, reg. br. 2–1.

Narodnooslobodilački odbori i organizacija žena Podgrmeča su nakon smotre priredili u osnovnoj školi gostima i starješinama jedinica 4. krajiške divizije svečani ručak, a borcima i narodu je podijeljeno na desetine tovara hrane. Tom prilikom spontano su ustajali i držali zdravice starješine i toplim riječima pozdravljali svog vrhovnog komandanta. Tito je i sâm nekoliko puta držao zdravice i zahvaljivao na pažnji koju su mu narod i borci ukazivali, a od kojih su svega dvije, pa i to nepotpuno, zabilježene i sačuvane (vid. str. 151).

[268] Poslije održane smotre jedinica 4. krajiške udarne divizije i ručka, u krugu osnovne škole u selu Jasenica priređeno je narodno veselje. Na traženje naroda Tito je još jedanput govorio. Ovaj govor je bio najprije stenografski zabilježen, a zatim otkucan na pisaćoj mašini. Prvi primjerak tog otkucanog originala se nalazi u A–VII, Fond NOR, kut. 12, reg. br. 1–1.

[269] Odnosi se na borbe koje su vodile jedinice 1. proleterske i 3. proleterske (sandžačke) NOU brigade na prostoriji selâ Lišnja – Dubrava – Crni Vrh – Devetina. Neprijatelj je opljačkao više sela, ali je bio prisiljen da se povuče u polazne garnizone – Banja Luku i Prnjavor.

[270] Nastupajući iz Tešnja, Doboja i Maglaja, dijelovi njemačke 718. i domobranske 3. pješadijske divizije su, uz podršku četnika D. Mihailovića, artiljerije, avijacije i tenkova, poslije trodnevnih oštrih borbi, 6. januara 1943. potisli jedinice 1. proleterske divizije i zauzeli Teslić.

[271] Na Manjači su tada dejstvovali dijelovi 5. krajiške udarne divizije NOVJ.

[272] Odnosi se na četnički odred »Petar Kočić«.

[273] Mjesto Krašić (kod Jastrebarskog) su pomenute brigade oslobodile, poslije dvodnevnih borbi, 2. januara 1943.

[274] Odnosi se na 8. hrvatsku (kordunašku) diviziju NOVJ.

[275] Tada su u vodama južne Dalmacije jedinice postaje Ratne mornarice iz Podgore i Primorski vod partizanskog bataljona »Vid Mihaljević« zarobili šest brodova – trabakula.

[276] Odnosi se na italijanski motorni jedrenjak »Europa«.

[277] Ovo Titovo naređenje je dostavljeno štabovima 1. i 2. proleterske i 3. udarne divizije, 1. bosanskog i 1. hrvatskog korpusa NOVJ, 4. operativne zone NOV i PO Hrvatske i glavnim štabovima NOV i PO za Hrvatsku i Sloveniju s napomenom da ono ima trajnu vrijednost.

[278] Titova *Naredba o obrazovanju i ustrojstvu vojnih vlasti u pozadini* nastala je kao rezultat prerastanja NOPO i DV Jugoslavije u Narodnooslobodilačku vojsku,

formiranja krupnijih formacijskih jedinica, te stvaranja slobodnih teritorija velikih prostranstava širom Jugoslavije, kao i iz potrebe boljeg i jednoobraznijeg obrazovanja i regulisanja rada vojnih vlasti u pozadini, a što nije dovoljno pružala naredba o obrazovanju pozadinskih vojnih vlasti od septembra 1942 (vid. tu naredbu u 12. tomu).

[279] Stupanje u partizanske jedinice bilo je, od samog početka narodnooslobodilačke borbe, na dobrovoljnoj osnovi i ne ograničeno godinama starosti. Taj princip popunjavanja jedinica ljudstvom bio je dominantan za sve vrijeme rata, a gotovo isključiv u prvim dvema ratnim godinama. U nekim prilikama, kada su okolnosti na to navodile, naređivana je i mobilizacija, ali uglavnom radi izvršavanja određenih zadataka: rušenja i zaprečavanja komunikacija, obavljanja pozadinskih zadataka (transportovanje ratnog materijala i namirnica i slično). Stvaranjem Narodnooslobodilačke vojske »i s obzirom na mnogo puta i na razne načine izraženu želju stanovništva svih vjera i narodnosti da sa oružjem u ruci uzme aktivnog učešća u narodnooslobodilačkoj borbi«, Tito je izdao ovu naredbu o izradi spiskova na slobodnoj teritoriji »Bihaćke Republike«, ali ti spiskovi nisu, uslijed nailaska tzv. četvrte neprijateljske ofanzive, dovršeni. Na Drugom zasijedanju AVNOJ-a, novembra 1943, donijeta je odluka na osnovu koje je Nacionalni komitet oslobođenja Jugoslavije proglasio opštu mobilizaciju svih punoljetnih muškaraca. Realizacija ove odluke zavisila je od niza okolnosti, prije svega od snage narodnooslobodilačkog pokreta u određenom regionu, jer se mobilizacija mogla sprovesti samo na teritoriji na kojoj su narodnooslobodilački organi imali punu vlast.

[280] O vojnim školama pri visokim štabovima NOV i POJ više vid. u nap. 177.

[281] Poslije smotre boraca 4. krajiške udarne divizije i narodnog zbora u selu Jasenica (vid. o tome str. 148 i 152, kao i nap. 267. i 268), Tito je, da bi još jednom odao priznanje narodu Bosanske krajine i po odlasku u Ostrožac, napisao i ovaj članak. Ali uslijed nailaska neprijateljske ofanzive i pomjeranja štamparije, članak tada nije objavljen. Original teksta se nalazi u A-VII, Fond NOR, kut. 12, reg. br. 18–1.

[282] Simo Šolaja, narodni heroj, proslavljeni legendarni borac, poginuo kao komandant 2. bataljona »Iskra« i zamjenik komandanta 3. krajiškog NOP odreda prilikom napada na ustašku posadu u Kupresu 11/12. avgusta 1942.

[283] Odnosi se na dr Mladena Stojanovića, narodnog heroja, jednog od organizatora ustanka na Kozari i u narodu omiljenog komandanta 2. krajiškog NOP odreda, kojeg su ubili četnici 31. marta 1942.

[284] Odnosi se na 1. saničku omladinsku poljoprivrednu radnu brigadu, koja je formirana 14. avgusta 1942. od omladinki i omladinaca iz podgrmečkog i drvarskog okruga angažovanih na sakupljanju ljetine u Saničkoj dolini. Imala je u svom sastavu pet bataljona. Do oktobra je sabrala oko 100 vagona žita.

[285] Informacije koje je Tito dobio s raznih strana o pripremama okupatora za izvođenje ofanzive velikih razmjera na slobodnu teritoriju (»Bihaćke Republike« ili »Titove države«) bile su tačne. Njene pripreme su se počele vršiti još od novembra 1942. Cijeneći da će se savezničke trupe poslije afričke kampanje iskrcati na Balkan već u proljeće 1943, Hitler i njegova Vrhovna komanda odlučuju da do toga vremena slome ustanak naroda Jugoslavije, a prvenstveno unište rukovodstvo NOP-a i njegove jedinice koje su dejstvovale s teritorije »Titove države«. Kako je njemačka Vrhovna komanda zaključila da to neće moći ostvariti postojećim njemačkim i ustaško-domobranskim snagama, na Hitlerov zahtjev održava se 18. i 19. decembra 1942. u njemačkoj Vrhovnoj komandi u Rastenburgu sastanak najviših njemačkih i italijanskih vojnih i političkih predstavnika. Odlučeno je, između ostalog, da njemačke i italijanske trupe, uz angažovanje domaćih kolaboracionista, izvedu zajedničke obimne zimske operacije i do proljeća »konačno unište« rukovodstvo NOP-a Jugoslavije i njegove najbolje snage. Na konferenciji u italijanskoj Vrhovnoj komandi, 3. januara 1943. u Rimu – kojoj su prisustvovali vrhovni komandant Jugoistoka general A. Ler, načelnik italijanske Vrhovne komande U. Kavalero, komandant italijanske 2. armije general M. Roata i drugi – potanko su razmotreni plan operacija, snage, sredstva i način izvođenja

i odlučeno da se operacija izvede u tri etape (»Vajs I«, »Vajs II« i »Vajs III«), da njemačkim snagama komanduje general Rudolf Liters, a italijanskim general Mario Roata, da operacija otpočne između 15. i 20. januara i da se izvede na području od sjeverozapadne Hrvatske do zapadne granice Crne Gore. U prvoj etapi (»Vajs I«) predviđalo se strategijsko okruženje »Titove države«, tj. koncentrično nastupanje s periferije slobodne teritorije – iz Karlovca, Ogulina, Gospića, Knina, Sanskog Mosta, Kostajnice i Gline i potiskivanje jedinica NOVJ ka njenom središtu, gdje bi ih, zajedno s vrhovnim vojnim i političkim rukovodstvom NOP-a, okružene uništile. U drugoj etapi (»Vajs II«) planirano je koncentrično nastupanje k Livnu i uništenje preostalih snaga NOV i POJ (između Bosanskog Petrovca, Bosanskog Grahova, Livna, Jajca i Ključa). Za izvođenje prve etape predviđeno je i angažovano ukupno 105 000 vojnika (od kojih njemačkih 50 000, italijanskih 25 000, ustaško-domobranskih 17 000 i preko 12 000 četnika), koje je podržavalo 150 aviona. Toj velikoj okupatorskoj operaciji pridružila se, uz saglasnost okupatora i šefa kvislinške NDH A. Pavelića, i četnička Vrhovna komanda s Dražom Mihailovićem na čelu. Poslije usaglašavanja planova i prikupljanja trupa operacija je otpočela 20. januara ujutro.

[286] Četnička Vrhovna komanda nastojala je krajem 1942. da, uz saglasnost i podršku italijanskih komandi, izvrši, dovođenjem iz Crne Gore i Hercegovine četnika koji su istovremeno bili i pod komandom italijanskih štabova, koncentričan napad na slobodnu teritoriju »Titove države«. Dobivši načelnu saglasnost od italijanske Vrhovne komande i Štaba 2. italijanske armije, Mihailović je 2. januara izdao »Direktivu br. 1« u kojoj su dati cilj, način izvršenja operacije i zadaci jedinicama:

»Naša je namera da iz obuhvatnog položaja koga imaju naše snage [iz oblasti Otočca, Gračaca, Knina i Drniša, Jablanice, Jajca i Manjača planine – izvod iz Direktive nap. *Red.*] izvrše koncentričan napad na komuniste na označenoj prostoriji (Bihać – Korenica – Udbina – Bosansko Grahovo – Livno – Jezero – Mrkonjić-Grad – Ključ, Stari Majdan – Bihać), komuniste unište i time oslobode ovu srpsku teritoriju komunističkog terora.

Ideja manevra je:

Glavnim snagama iz oblasti Knina i Gračaca izvršiti frontalan napad u cilju proboja i razdvajanja komunističkih snaga. Snagama iz oblasti Jajca i Manjače planine izvršiti napad s leđa u cilju opkoljavanja i razdvajanja komunističkih snaga, a potom njihovo uništenje [. . .]« (A-VII, Fond ČA, kut. 2, reg. br. 1/1).

Kako se plan napada četničke Vrhovne komande na »Titovu državu« poklapao s planovima okupatora o sprovođenju tzv. zimskih operacija, komandant italijanske 2. armije general M. Roata je 12. januara radiogramom zatražio od svoje Vrhovne komande konačnu saglasnost o angažovanju četnika iz Crne Gore:

»Još nisam primio izvještaj o gledištu OKW [njemačka Vrhovna komanda, nap. *Red.*] na pitanje poznate četničke operacije protiv partizana koja je u Rimu predložena generalu Leru [. . .]

U vezi s poznatim formacijama iz Crne Gore koje bi imale učestvovati u spomenutoj akciji, govorio sam s poglavnikom. On je na kraju razgovora dodao: ako je s operativne strane potrebno i ako se ove formacije ne smatraju kao četničke nego dobrovoljačke jedinice u sastavu italijanskih snaga, neka se upotrebe u kratkom periodu, s tim da se po završetku operacije ponovo vrate u Crnu Goru. Molim da mi izvolite javiti mogu li izdati naređenja«. (A-VII, Fond IA, kut. 3 C/2).

Čim je dobio od načelnika Generalštaba italijanske Vrhovne komande konačnu saglasnost, general Roata je 15. januara 1943. dostavio komandama 5, 6. i 18. armijskog korpusa, šifrovanim telegramom, slijedeće naređenje:

»Nezavisno od operacija koje će vršiti naše trupe na teritoriji između 5. i 18. armijskog korpusa uz sudjelovanje njemačkih i hrvatskih trupa, hercegovačke i crnogorske formacije antikomunističke dobrovoljačke milicije [četnika, nap. *Red.*] koje su pod našom komandom, djelovaće na teritoriji između 18. i 6. armijskog korpusa.

Posebno:

Prvo: Cilj operacije: očistiti od partizanskih formacija centralnu oblast Dinare i, posebno, zone Glamoč, Livno i Tomislavgrad [Duvno].

Drugo: Operisaće: sa zapada, hercegovačke formacije, pravcem Knin – Glamoč. Kad stignu na zajednički cilj, spomenute će formacije očistiti okolnu teritoriju. Zatim će se, pravcima i na način koji ću naknadno javiti, povratiti jedni u Hercegovinu, a drugi u Crnu Goru [. . .]

Četvrto: Pravac operacija povjeren komandantu 18. armijskog korpusa. Organizacija snabdijevanja, eventualno dodjeljivanje materijala, učešće naših jedinica minobacača 81 i artiljerije, priključenje posebne formacije naših oficira za hercegovačke formacije nastojanjem 6. korpusa. Učešće vazduhoplovstva utvrđeno sporazumom između 18. armijskog korpusa i taktičke komande avijacije [. . .]

Peto: Formacija naših oficira mora biti što je moguće veća i od energičnih oficira, sposobnih i iskusnih [. . .]

Šesto: Bilo bi zgodno da Dinarske formacije popa Đujića posjednu polazne baze Gračac – Otrić – Knin, uz učešće naših trupa [. . .]« (A-VII, Fond IA, kut. 3 D/13).

287 Komandant Štaba isturenog dijela četničke Vrhovne komande Zaharije Ostojić Branko je o napadima četnika na jedinice NOVJ u Lici i Dalmaciji, obavijestio 8. januara 1943. depešom D. Mihailovića:

»Jevđa [Dobrosav Jevđević, nap. *Red.*] danas javlja iz Nevesinja: Ištvan [Petar Baćović] ne može preduzeti napad dok ne dođe pojačanje. Dinarci [četnička Dinarska divizija] za operacije ne mogu dati više od 2 000 ljudi. Bjelajac takođe. Dobili su [od Italijana] obećanu hranu, municiju, oružje, odelo. Izveli su lokalne operacije ka Grahovu i Lovincu, zapalili neka sela, zarobili štab jedne crvene brigade i 1 000 volova i naneli gubitke neprijatelju. Obavestio sam ga [Jevđevića] o situaciji i naredio da Ištvan i dalje vodi lokalne operacije, da ima strpljenja i da će Crnogorci doći u pravo vreme, onda kada bude najkorisnije za opštu stvar [. . .]« (A-VII, Fond ČA, kut. 289, reg. br. 5/1–36).

288 Vojvoda Dobrosav Jevđević, politički delegat četničke Vrhovne komande za Bosnu i Hercegovinu, bio je predstavnik D. Mihailovića pri Štabu italijanske 2. armije na Sušaku i 6. armijskom korpusu u Dubrovniku.

289 Omaška; treba da piše Radmilo Grđić. On je bio politički povjerenik četničke Vrhovne komande za Liku i jedan od Mihailovićevih predstavnika pri italijanskom 5. armijskom korpusu u Crikvenici.

290 Ilija Trifunović Birčanin je bio tada, kao komandant zapadnobosanskih, ličko-dalmatinskih i hercegovačkih vojno-četničkih odreda, u Splitu pri komandi italijanskog 18. armijskog korpusa.

291 Napad na transportni voz kojim su se prevozili dijelovi njemačke 369. pješadijske »vražje« divizije, kao i na oklopni voz kod Sunje, izvršila je 5. januara 1943. godine 8. brigada 7. hrvatske divizije NOVJ.

292 Odnosi se na 2. i 4. proletersku NOU brigadu.

293 U sastavu privremene Kombinovane brigade, koja je u toku januara 1943. dejstvovala na sektoru Bosanskog Grahova, nalazili su se Dinarski, Primorski i Drvarski partizanski bataljon i Tiškovačka partizanska četa.

294 Četvrta dalmatinska brigada je tada (u početku januara 1943) dejstvovala na sektoru planine Biokovo.

295 Poslije odlaska (juna 1942) Vrhovnog štaba i brigada kojima je neposredno rukovodio iz jugoistočne u zapadnu Bosnu, u istočnoj Bosni je, uslijed ofanzive udruženih njemačkih, ustaških i četničkih snaga, ustanak preživljavao krizu. Veća slobodna teritorija u ljeto te godine bila je samo u Birču. U želji da stvori nove

slobodne teritorije i partizanske odrede, 6. istočnobosanska NOU brigada se početkom septembra iz Birča prebacila na planinu Majevicu. Tu, zatim na Trebavi i u Semberiji, brigada je izvela više uspješnih akcija, ali su je jake neprijateljske snage prisilile da se početkom oktobra 1942. prebaci preko Save u Srem. Poslije mjesec dana boravka u Sremu, brigada se sa Sremskim NOP odredom prebacila u Semberiju, gdje je zauzela više ustaško-domobranskih uporišta na drumu Tuzla – Čelić, obnovila Majevički NOP odred, te napala i gotovo potpuno uništila u rejonu sela Maleševci grupu od 1300 četnika s Majevice i Trebave. Zbog napada njemačkih i ustaško-domobranskih snaga na Majevicu, brigada se, sredinom decembra, sa Sremskim i Majevičkim NOP odredom, prebacila u Birač, gdje je dejstvovao Birčanski NOP odred. Početkom januara 1943. brigada kraće vrijeme čisti Romaniju od četnika, a zatim se vraća u Birač, te s postojećim NOP odredima izvodi akcije prema dolini Spreče, ka Majevici i na komunikaciji Tuzla – Kladanj.

[296] U Dalmaciji je, po naređenju Vrhovnog štaba NOV i POJ, sredinom januara 1943. formirana 4. (na Biokovu), a početkom februara 5. dalmatinska narodnooslobodilačka brigada (formirana u Bosanskom Grahovu). Obje su bile pod komandom Štaba 4. operativne zone NOV i PO Hrvatske.

[297] O uspostavljanju i funkcionisanju ilegalne partijske veze između Vrhovnog štaba NOV i POJ i Pokrajinskog komiteta KPJ za Bosnu i Hercegovinu vid. nap. 301.

[298] Ovo Titovo pismo nije bilo u to vrijeme uručeno *Avdi Humi*, jer je poslije godinu dana vraćeno preko Dalmacije Centralnom komitetu KPJ.

[299] Odnosi se na 6. istočnobosansku NOU brigadu koja je dejstvovala na teritoriji istočne Bosne (vid. nap. 295).

[300] *Svetozar Vukmanović Tempo* je kao delegat Centralnog komiteta KPJ i Vrhovnog štaba boravio u istočnoj Bosni od jula 1941. do jeseni 1942. On je sredinom novembra stigao konspirativnim vezama preko Tuzle, Sarajeva i Mostara u Oštrelj, gdje se tada nalazio Vrhovni štab. Pošto je Tempo dao ocjenu da su uslovi u istočnoj Bosni povoljni za dalji razvoj narodnooslobdilačke borbe, Tito ga je, pridajući veliki značaj Makedoniji i Kosovu za dalji razvitak NOB-a u cijeloj Jugoslaviji i na Balkanu, tamo poslao. Prije polaska Tito je dao Tempu partijska i vojna ovlašćenja da kao delegat CK KPJ i Vrhovnog štaba preduzima potrebne mjere za uspješniji razvoj oružane borbe u tim pokrajinama, te da stupi u dodir i razvije saradnju s komunističkim partijama i narodnooslobodilačkim pokretima u Albaniji, Grčkoj i Bugarskoj. Tempo je iz Bosanske krajine otišao (oko 20. novembra 1942) partijskim vezama najprije u Zagreb, a zatim u Zemun i Beograd. Obavivši razgovore s pokrajinskim rukovodstvom u Beogradu, on se uz pomoć partijske organzacije beogradskih željezničara, oko 25. januara 1943. prebacio na jug Srbije, gdje se preko Leskovca povezao s partizanima na planini Kukavici, a zatim je, kada je obavio zadatak u Srbiji i na Kosovu, krajem februara iste godine otišao u Makedoniju.

[301] Prenos pošte između CKKPJ i Pokrajinskog komiteta KPJ za Bosnu i Hercegovinu vršili su specijalni kuriri preko teritorije na kojoj je dejstvovao Prozorski partizanski bataljon (okolina Duvna, Prozora i doline Rame), zatim preko partijskih ilegalnih kanala koji su bili organizovani u Mostaru i Sarajevu. Veza s mostarskom partijskom organizacijom o kojoj Tito govori uspostavljena je preko omladinskih delegata iz Mostara koji su prisustvovali Prvom kongresu antifašističke omladine Jugoslavije 27. decembra 1943.

[302] *»Proleter«* teoretski organ Centralnog komiteta KPJ, štampan je u narodnooslobodilačkom ratu tri puta: u julu 1941. u Beogradu (br. 3–5 za maj – jun 1941), aprila 1942. u Foči (br. 14–15 za mart – april 1942) i decembra 1942. u selu Drinićima kod Bosanskog Petrovca (br. 16 za decembar 1942).

[303] Titovo pismo 6. istočnobosanskoj NOU brigadi vid. na str. 177–179.

[304] Misli se na *1. šumadijski NOP odred »Milan Blagojević«* koji je ponovo formiran (u stvari obnovljen juna 1942). Krajem avgusta imao je tri čete (Oplenačku,

Rudničku i Kosmajsku) s ukupno oko 80 boraca. Dejstvovao je u rejonu Aranđelovca, na planini Bukulji i Rudniku. Naziv je dobio po Milanu Blagojeviću, koji je bio španski borac, jedan od organizatora ustanka u Srbiji i komandant 1. šumadijskog NOP odreda (formiranog jula 1941), koga su četnici D. Mihailovića poslije svirepog mučenja ubili.

305 *Požarevački NOP odred »Veljko Dugošević«* je formiran sredinom septembra 1941. Dejstvovao je u požarevačkom, zaječarskom i jagodinskom okrugu. Novembra 1941. udružene njemačke i kvislinške snage su napale odred, kojom prilikom je poginuo njegov komandant Veljko Dugošević Uča, po kome je, marta 1942, odred dobio naziv. Krajem 1942. odred je imao oko 80 boraca.

306 *Rasinsko-kruševački NOP odred* (nazivan i Rasinski) je formiran 22. jula 1941. u selu Dedine, kod Kruševca. Dejstvovao je na području kruševačkog okruga. Početkom januara 1943. imao je tri čete. Februara te godine dobija naziv »Mirko Tomić«, koji je bio jedan od organizatora ustanka u Srbiji, a kojeg su ubili kvislinzi januara 1943.

307 *Vranjski NOP odred »Sima Pogačarević«* je formiran septembra 1942. u rejonu Crne Trave. Dejstvovao je u Crnoj Travi i prema Kumanovu. Početkom januara 1943. imao je dvije čete. Dobio je naziv po Simi Pogačareviću, organizatoru ustanka na području Vranja, a koji je poginuo decembra 1941.

308 *Kukavički NOP odred »Kosta Stamenković«* je formiran 10. avgusta 1941. na planini Kukavici. U teškim borbama marta 1942. je pretrpio velike gubitke. Tada je poginuo i član Okružnog komiteta KPJ za Leskovac Kosta Stamenković, po kome je odred dobio ime. Krajem 1942. imao je oko 150 boraca koji su izvodili akcije u Crnoj Travi i Kukavici.

309 *Jablaničko-pasjački NOP odred »Stanimir Veljković Zele«* je formiran avgusta 1942. od dijela boraca Jablaničkog NOP odreda i Pasjačke čete Jastrebačkog NOP odreda. Dobio je naziv po Stanimiru Veljkoviću Zeletu, članu PK SKOJ-a za Srbiju i članu OKKPJ za Leskovac, a koji je poginuo u borbi protiv bugarskih vojnika 13. aprila 1942. u selu Jugovcu, kod Prokuplja. Početkom 1943. ušao je u sastav 1. južnomoravskog NOP odreda.

310 *Jastrebački NOP odred* je formiran krajem aprila 1942. od dijelova Topličkog NOP odreda. Dejstvovao je u širem rejonu planina Velikog i Malog Jastrepca, Vidojevice i Pasjače. Početkom februara 1943. ušao je u sastav 1. južnomoravskog NOP odreda.

311 *Babički NOP odred* je formiran krajem septembra 1941. S osloncem na Babičku goru, odred je dejstvovao duž komunikacija u dolini Južne Morave, prema bugarskoj granici i Suvoj planini. Polovinom 1942. ušao je u sastav Crnotravskog NOP odreda.

312 *Suborski NOP odred* je formiran kod sela Poćute, kod Valjeva, sredinom januara 1942. od Kolubarskog bataljona Valjevskog NOP odreda i 2. čete Užičkog NOP odreda. Dejstvovao je na području planine Maljena i Suvobora, južno od Valjeva i istočno od komunikacije Valjevo – Užice. Udružene njemačke, Nedićeve i četničke snage su ga razbile marta 1942.

313 Odnosi se na Dragutina Ilića Dragoša i borbu koja je vođena 5. novembra 1942.

314 Napad ili tzv. »Aćimovićeva ofanziva« u cilju uništenja Rasinskog i Jastrebačkog NOP odreda na planini Jastrebac otpočela je 10. avgusta, a završila se 10. septembra 1942. U napadu je učestvovalo oko 10 000 pripadnika Nedićeve »Srpske državne straže« i četnika D. Mihailovića. Da bi osujetio namjeru neprijatelja, Štab Rasinskog NOP odreda je uputio jedinice u neprijateljsku pozadinu. Kada se neprijatelj povukao jedinice su se, krajem septembra ponovo vratile na Jastrebac.

[315] *Petar Pero Ćetković* je tada bio komandant 3. udarne divizije, koja je dobila zadatak od Vrhovnog štaba da što prije napadne Žepče i poruši željezničku prugu Zenica – Doboj.

[316] Obavještenje iz Zagreba nije bilo tačno, jer je neprijateljska (tzv. četvrta) ofanziva na slobodnu teritoriju otpočela 20. januara (više o tome vid. u nap. 285. i 286).

[317] Izvršni komitet Komunističke internacionale uputio je Titu 14. januara 1943. radiogram slijedećeg sadržaja:

»Poznati aktivista Hrvatske seljačke stranke Ivan Šubašić, bivši ban [Banovine] Hrvatske, koji sada živi u Sjedinjenim Državama Amerike, hoće da uputi proglas seljačkoj partiji i »Seljačkoj zaštiti« u Hrvatskoj i da ih pozove da se pridruže partizanima u borbi protiv okupatora.

Javite hitno vaše mišljenje [. . .], kao i to da li ovakvo obraćanje smatrate korisnim. Djeda.« (A–CKSKJ, Fond CKKPJ – KI, reg. br. 1943/32). Svoj pozitivan odgovor na ovu poruku iz KI Tito je poslao već sutradan.

[318] Sekretar *Pokrajinskog komiteta KPJ za Srbiju* Blagoje Nešković Mihajlo je u jesen 1942. dva puta poslao partijsku i vojnu poštu Centralnom komitetu KPJ i Vrhovnom štabu, i to: po Svetozaru Vukmanoviću Tempu, koji je iz istočne Bosne išao za Vrhovni štab u Oštrelj, gdje je stigao 10. novembra, a zatim uobičajenim partijskim kanalom između Pokrajinskog komiteta KPJ za Srbiju i Centralnog komiteta KP Hrvatske organizovanom na relaciji Zemun – Zagreb. Nešković je po Vukmanoviću poslao: informaciju o stanju narodnooslobodilačke borbe na Kosovu, više izvještaja o slučaju Mirka Tomića Seljaka u vezi s razbijanjem Suvoborskog NOP odreda (vid. o tome u nap. 322), kopiju pisma koje je upućeno Vukmanoviću o situaciji u Srbiji, Vojvodini, na Kosovu i u Makedoniji (datirano od 17. septembra 1942), letak Glavnog štaba NOV i PO za Srbiju upućen bugarskim vojnicima (od 25. septembra 1942) i izvještaj Stefana Mitrovića (nedatiran, a vjerovatno od avgusta ili septembra 1942) o situaciji u Srbiji, a posebno u Beogradu. Preko zagrebačkog i zemunskog ilegalnog kanala B. Nešković je poslao Centralnom komitetu KPJ: svoje pismo-izvještaj, datirano 6. novembra 1942. s prilozima (dva pisma-izvještaja Dobrivoja Radosavljevića Bobija Centralnom komitetu KPJ o situaciji u Makedoniji, pismo Centralnog komiteta Bugarske komunističke partije, izvještaj Okružnog komiteta KPJ za Srem od 26. oktobra 1942. o situaciji u Sremu, nekoliko izvještaja-pisama Žarka Zrenjanina Uče), te informaciju koju je PK KPJ za Srbiju poslao Dragutinu Sailiju Konspiratoru u Zagreb o akcijama u Srbiji, Vojvodini i Makedoniji; u drugom pismu, datiranom 20. novembra 1942, Nešković je javio o pogibiji Žarka Zrenjanina Uče, o stavu Nijemaca prema pristalicama D. Mihailovića i o sastanku održanom između Neškovića i komandanta Glavnog štaba NOV i PO za Srbiju Radivoja Jovanovića Bradonje, s raznim prilozima (više informacija o situaciji na Kosovu, publikaciju *Glas*, »Okružnicu« br. 4 od 1. septembra 1942. – direktiva PK KPJ za Srbiju partijskim organizacijama i članovima KPJ o razobličavanju D. Mihailovića i sprovođenju linije narodnooslobodilačkog pokreta, letak povodom oktobarske revolucije, Staljinov referat, uzorak unutrašnje naslovne strane *Istorije SKP(b)*; u trećem pismu, datiranom 26. novembra 1942, Nešković je javio da je primio Titovo pismo od 23. oktobra 1942, proglas Centralnog komiteta KPJ za 7. novembar i dva broja lista »Borba«, te dostavio informaciju o akcijama i situaciji u Srbiji i Sremu, kao i molbu za upućivanje pomoći u kadrovima.

[319] *Vojvoda*, riječ slovenskog porjekla, koja je kroz istoriju imala različito značenje – označavala je čin, zvanje, funkciju ili titulu vojnih i civilnih starješina. U vrijeme prvog srpskog ustanka vojvoda stoji na čelu nahijske vojske. Za vrijeme bosansko-hercegovačkih ustanaka u 19. vijeku na čelu ustaničkih odreda su vojvode; oni takođe predvode i čete ilindenskih ustanika 1903. i srpske četničke odrede u prvom svjetskom ratu. U srpskoj i Jugoslovenskoj vojsci vojvoda je bio najviši čin, dodjeljivan samo za najviše zasluge (imali su ga Radomir Putnik, Živojin Mišić, Stepa Stepanović i Petar Bojović). U drugom svjetskom ratu D. Mihailović i njegova četnička organizacija

je, zloupotrebivši pozitivne tradicije, dodijelila više desetina zvanja vojvode ljudima koji su bili kolaboracionisti okupatora i izvršili brojne i teške zločine.

[320] Moma Marković Ćora je bio član Pokrajinskog komiteta KPJ za Srbiju i sekretar Okružnog komiteta KPJ za Požarevac. Za političkog komesara Glavnog štaba NOV i PO za Srbiju postavljen je 22. januara 1943.

[321] *Svetozar Vukmanović Tempo* je, na putu za Makedoniju (vid. o tome nap. 300), stigao u Beograd početkom januara. Odatle je oko 25. januara otišao u južnu Srbiju, a krajem februara stigao u Makedoniju.

[322] Sredinom marta 1942. njemačke i četničke jedinice su opkolile na prostoriji selâ Rogljević, Beloševac, Paune, Klinci (kod Valjeva) Suvoborski NOP odred i 18. marta ga, poslije ogorčenih borbi, potpuno razbile. Tadašnji član Glavnog štaba NOPO za Srbiju Mirko Tomić je, ne savjetovavši se s Okružnim komitetom KPJ za Valjevo, nakon poraza rasformirao ostatak odreda. Međutim, OK KPJ za Valjevo se s tim nije složio, oštro je kritikovao Tomićevu odluku i isključio ga iz članstva KPJ. Pokrajinski komitet KPJ za Srbiju je 10. septembra 1942. dostavio Centralnom komitetu KPJ istražni materijal o uzrocima uništenja i rasformiranja Suvoborskog NOP odreda. Po ocjeni PK KPJ za Srbiju, odgovornost za to su snosili Mirko Tomić, partijski i vojni rukovodioci odreda i Okružnog komiteta KPJ za Valjevo, što je i dovelo do Titove intervencije da se Tomiću daju partijski zadaci.

[323] Pošto je povučen s terena na partijski rad u Beograd, Mirko Tomić, član PK KPJ za Srbiju, ubijen je na Dedinju 17. januara 1943. od strane agenata Specijalne policije.

[324] U svom pismu-izvještaju o situaciji u Srbiji od 20. novembra 1942. sekretar Pokrajinskog komiteta KPJ za Srbiju B. Nešković je o pomenutoj lažnoj radio-stanici javio Titu slijedeće: »Ovamo se pojavila i već duže vreme govori lažna partizanska stanica ‚Ravna gora' i to svakog dana na kratkim talasima od 42–43 u pola deset uveče (9,30). Ovo je gestapovska radio-stanica i po svoj prilici govori odavde« [tj. iz Beograda]. (A–CKSKJ, Fond CKKPJ, reg. br. 841). Priređivač nije mogao ustanoviti kada je ova radio-stanica prestala s radom.

[325] Tito je u decembru 1942. primio preko sekretara Pokrajinskog komiteta KPJ za Srbiju Blagoja Neškovića četiri prisma-izvještaja instruktora Centralnog komiteta KPJ Dobrivoja Radosavljevića Bobija o situaciji i akcijama u Makedoniji kao i o vezama sa KP Bugarske (original tih pisama od 4. i 16. oktobra i 2. i 6. novembra 1942. se nalaze u A–CKSKJ, Fond CKKPJ, pod reg. br. 1942/552, 583, 626. i 633). Na tu poštu Tito je odgovorio ovim pismom, koje je poslato uobičajenim partijskim vezama preko Zagreba, Zemuna i PK KPJ za Srbiju u Makedoniju.

[326] Odnosi se na političkog sekretara PK KPJ za Makedoniju Metodija Šatorova Šarla (o njegovom antipartijskom i kontrarevolucionarnom radu vid. u 7. tomu na str. 58, 114, 117–121, 215–217. i 237–239).

[327] Odnosi se na »Proleter« br. 16 od decembra 1942 (vid. Titov članak o nacionalnom pitanju na str. 95–101).

[328] Po dolasku Baneta Andrejeva za sekretara PK KPJ za Makedoniju, u proglasima i lecima se umjesto potpisa *PK KPJ za Makedoniju*, stavljalo »*PK KP za Makedoniju*« ili »*Grupa Makedonaca*«, »*Česni makedonci*«, kako bi se izbjeglo u potpisu slovo J. (Jugoslavija).

[329] Narodnooslobodilački fond (NOF) se prvi put pominje u Titovom direktivnom članku *Zadatak narodnooslobodilačkih partizanskih odreda* (objavljen u »Biltenu Glavnog štaba NOPOJ« br. 1. od 10. avgusta 1941) kao *Fond narodnog oslobođenja*, koji treba da prikupljaju komiteti NOF-a radi organizovanja ishrane i druge opskrbe partizanskih odreda. On je, u stvari, nastavak *Narodne pomoći Jugoslavije* (NPJ), ali s novom ulogom i sadržajem. Njega su obrazovali *narodnooslobodilački odbori* u saradnji sa štabovima jedinica, vojno-pozadinskim komandama i masovnim antifašističkim

organizacijama (AFŽ, USAOJ i dr.). Funkciju NOF-a u Sloveniji vršili su *Ljudska pomoč* i terenski odbori Osvobodilne fronte. Prikupljena sredstva NOF-a (hrana, odjeća, obuća, sanitetaki materijal, novac i dr.) služila su u prvom redu za snabdijevanje jedinica NOV i POJ. Sredstva su dobijana i iz okupiranih gradova i sela.

[330] Brošuru o obrazovanju pozadinskih vojnih vlasti s Titovim potpisom izdao je Vrhovni štab NOP i DV Jugoslavije u prvoj polovini septembra 1942, a *Naredbu o izmjenama i dopunama o obrazovanju i ustrojstvu vojnih vlasti u pozadini* izdao je Tito 8. januara 1943 (vid. o tome na str. 161). U *Naredbi* vrhovnog komandanta NOP i DVJ od 2. septembra 1942. *o izboru, strukturi i zadacima narodnooslobodilačkih odbora* (štampana kao brošura Vrhovnog štaba NOP i DVJ polovinom septembra 1942) šire je objašnjena i namjena narodnooslobodilačkih fondova (vid. o tome u 12. tomu).

[331] Odnosi se na Svetozara Vukmanovića Tempa, koji je 26. februara 1943. stigao u Skoplje. Titovo pismo je stiglo u Makedoniju 10. avgusta 1943.

[332] Pošta između Pokrajinskog komiteta KPJ za Vojvodinu i Centralnog komiteta KPJ išla je preko Pokrajinskog komiteta KPJ za Srbiju. Redakcija nije mogla ustanoviti koje je sve izvještaje iz Vojvodine Tito tada primio preko PK KPJ za Srbiju, izuzev onih koji su pomenuti u nap. 318.

[333] O pogibiji Žarka Zrenjanina Uče prvi je Tita obavijestio sekretar PK KPJ za Srbiju Blagoje Nešković pismom od 20. novembra 1942. Ž. Zrenjanin Uča, politički sekretar PK KPJ za Vojvodinu, poginuo je 4. novembra 1942. u selu Pavliš, kod Vršca, kada je 100 neprijateljskih vojnika opkolilo to malo selo. Boreći se do posljednjeg metka, Zrenjanin je poginuo izrešetan mitraljeskim mecima.

[334] Vjerovatno se odnosi na izvještaj od 10. oktobra 1942. koji je PK KPJ za Vojvodinu poslao Centralnom komitetu KPJ o stanju partijske organizacije, planovima predstojećeg rada i držanju nacionalnih grupa u Bačkoj (original izvještaja se nalazi u Arhivu PK KPJ za Vojvodinu).

[335] Tito ima u vidu direktivu koju je 25. avgusta 1942. uputio član Sekretarijata CKKPJ za neoslobođene krajeve Ivo Ribar, u dogovoru sa sekretarom PK KPJ za Srbiju Blagojem Neškovićem Mihajlom, rukovodstvima KPJ za Vojvodinu. U njoj je, pored ostalog, I. Lola Ribar naložio partijskim organizacijama da obrazuju (s obzirom na velike žrtve i razbijanje PK KPJ za Vojvodinu krajem 1941. godine, kao i na nedostatak vijesti o sudbini sekretara PK Žarka Zrenjanina Uče, koji je krajem te godine otišao u Banat da rukovodi ustankom) privremeni Pokrajinski komitet sa Svetozarom Markovićem Tozom, kao političkim sekretarom, te da u njega uđu sekretari Pokrajinskog povjereništva za Banat (Miloš Jovanov i Sredoje Stančić) i Okružnog komiteta KPJ za Srem i dva člana iz Bačke koja Toza bude izabrao.

[336] U toku 1942. Srem je bio najjače žarište narodnooslobodilačke borbe u Vojvodini. Njegov Fruškogorski i Podunavski NOP odred u prvoj polovini te godine izveli su preko 30 uspješnih napada na njemačke, ustaške i domobranske posade i transporte. Sredinom jula tu su formirani još i Posavski NOP odred i Bosutska partizanska četa. U julu su sve te jedinice izvele oko 150 partizanskih akcija. Ti odredi su stalno jačali. U avgustu Fruškogorski NOP odred je narastao na 350, Podunavski na 250, Posavski na 150, a Bosutska četa na oko 100 boraca. Oslobođena teritorija obuhvatala je oko 40 sela. U Sremu su djelovali Okružni komitet KPJ za Srem, pet sreskih komiteta KPJ i više desetina partijskih ćelija, Okružni komitet SKOJ-a s više stotina skojevaca, organizacija antifašističke omladine, više organizacija NOF-a i velika mreža narodnooslobodilačkih odbora. Na teritoriji Srema tada se štampaju listovi »Udarnik«, »Naša borba«, »Glas omladine«, »Fruškogorski partizan«, »Bilten Štaba NOP odreda za Srem« i dr. Da bi ugušili ustanak u Sremu, njemačke i ustaško-domobranske snage, jačine oko 17 000 vojnika, uz podršku artiljerije, tenkova, vazduhoplovstva, od 24. do 31. avgusta izveli su veliku ofanzivu. Tom prilikom su naneseni znatni gubici Fruškogorskom i Podunavskom odredu, ali su jedinice nastavile da izvode akcije. Od svih partizanskih jedinica u Sremu je početkom septembra

formiran veliki 3. NOP odred 3. operativne zone NOPO Hrvatske s tri bataljona i samostalnom Bosutskom partizanskom četom. Odred je u septembru i oktobru izveo preko 30 akcija. Krajem godine tri bataljona su se zajedno sa 6. istočnobosanskom NOU brigadom povukli u Bosnu.

337 Štab NOPO za Srem je održavao direktne veze sa Majevičkim NOP odredom, a od jeseni 1942. i sa 6. istočnobosanskom NOV brigadom. Održavao je, ali samo povremeno, i veze sa Štabom 3. operativne zone NOPO Hrvatske kojem je bio od početka te godine direktno potčinjen u operativnom pogledu.

338 Pošto je održao avgusta 1942. u Deliblatskoj peščari ideološko-politički kurs s 13 partijskih aktivista južnog Banata, Žarko Zrenjanin je u pismu od 29. oktobra 1942. Ivi Loli Ribaru i Blagoju Neškoviću Mihajlu predložio da, u cilju jačanja partijske organizacije i stvaranja brojnijeg rukovodećeg kadra, organizuje novi kurs za 30–40 ilegalnih partijskih radnika, koji bi trajao 2–3 mjeseca. U svom odgovoru – pismu od 2. novembra B. Nešković mu je predložio da odustane od organizovanja takvog kursa i naložio mu da se prebaci u Srem, gdje je ustanak dobio masovnije razmjere, a da Okružni komitet KPJ za Banat organizuje više kurseva s manjim brojem učesnika. Međutim, to pismo nije bilo ni stiglo do Ž. Zrenjanina, jer je on u to vreme već bio pod jačom prismotrom neprijateljskih snaga, a već je 4. novembra 1942. bio opkoljen i ubijen u Pavlišu (kod Vršca) (vid. nap. 333).

339 Na teritoriji Vojvodine četničke organizacije D. Mihailovića nisu stvorene, zahvaljujući pravilnom i upornom radu KPJ. Samo je poneki pojedinac simpatisao ili pokušavao da pridobije ljude za tu organizaciju, što je u korijenu sprječavano.

340 Prva proleterska i 3. udarna divizija NOVJ su januara 1943. dejstvovale na teritoriji srednje Bosne. One su od Tita dobile zadatak da uspostave vezu na rijeci Bosni sa 6. istočnobosanskom NOU brigadom, koja je dejstvovala na teritoriji istočne Bosne. Ali ta veza nije uspostavljena jer je uskoro otpočela tzv. četvrta neprijateljska ofanziva.

341 Napad na Gračac je izveo noću 14/15. januara 1943. bataljon »Ognjen Prica« iz 2. hrvatske NOU brigade 6. hrvatske (ličke) divizije NOVJ. Gračac je branilo oko 600 četnika i oko 300 vojnika 151. puka italijanske pješadijske divizije »Sasari«. Tom prilikom neprijatelj je imao gubitke od 41 mrtvog i 22 ranjena; sem toga, zarobljeno je 115 četnika. Dijelovi 6. divizije su imali 40 mrtvih, 65 ranjenih i 57 nestalih. U vezi s četničkim gubicima na sektoru Gračac, D. Mihailović je 19. januara poslao P. Baćoviću, komandantu hercegovačkih četnika koje su Italijani prebacili u Dalmaciju, slijedeću depešu:

»Vojvoda Đujić izvestio me je da je Gračac napadnut od 1500 komunista, a ne 2400, kako vi kažete. Prema tome, naših ukupno je bilo 2300. Naši gubici su zbog slabo razvijene izviđačke službe kao i zbog slabe obav[eštajne] službe. Preduzmite potrebno s vojvodom Đuićem. Sada nije vreme uzajamnog optuživanja. Preduzmite sve što vam je u moći. Pozdravlja Čiča [Draža Mihailović] Vas i vaše junake. Vojvoda Birčanin je komandant svih trupa tamo« A–VII, Fond ČA, kut. 299, reg. br. 18/1–36).

342 Riječ je o pismu koje su, pošto je uslijed provala u Sarajevu bila prekinuta veza između PK KPJ za Bosnu i Hercegovinu i CKKPJ, zajednički napisali i poslali u ime Oblasnog komiteta KPJ za Hercegovinu Mladen Knežević Traktor i Olga Marasović Okrugla Centralnom komitetu KPJ o vojno-političkim prilikama i partijskim problemima u Hercegovini, o neuspješnim pokušajima italijanskog okupatora da mobiliše Srbe, Hrvate i Muslimane u svoje i NDH formacije, o radu partizanskog bataljona »Sloboda« u južnoj Hercegovini, hapšenju partijskih kadrova u Sarajevu i o samoinicijativnom uključivanju jednog člana KPJ u italijansku obavještajnu službu (original pisma se nalazi u A–CKSKJ, Fond CKKPJ, reg. br. 1943/759).

343 Prozorski bataljon formiran je 10. avgusta 1942. U oktobru 1942. ušao sa dvije čete kao 4. prozorski bataljon u sastav 10. hercegovačke udarne brigade. Do ulaska u sastav 10. hercegovačke dejstvovao je samostalno a kasnije, u sastavu ove brigade na

prostoru Prozora, Rame, Fojnice i Gornjeg Vakufa. Komandant ovog bataljona bio je Muharem-Muho Osmić a politički komesar Nijaz Šarić.

[344] Odnosi se na Sulejmana – Sulu Mehmedbašića, koji je krajem decembra 1942. bio delegat omladine Mostara i Hercegovine na I kongresu antifašističke omladine Jugoslavije u Bihaću. Tom prilikom primili su ga drug Tito u Bosanskom Petrovcu i drugovi A. Ranković-Marko i S. Žujović-Crni radi podnošenja izvještaja o situaciji u Mostaru i Hercegovini i o stanju partijske i skojevske organizacije.

[345] U svom pismu od 3. decembra 1942. M. Knežević i O. Marasović su obavijestili CKKPJ i o ispravljanju, poslije Tempovog ukazivanja i kritike, ranijeg gledišta partijske organizacije da se ne mogu izvoditi krupnije akcije bez oslonca na veće partizanske jedinice, navodeći kao primjer da je mobilizacijom ljudi izvedeno nekoliko akcija na željezničku prugu Mostar – Dubrovnik, likvidirane neke četničke kolovođe itd. Inače, novo rukovodstvo (postavljeno avgusta 1942) Oblasnog komiteta KPJ za Hercegovinu sačinjavali su: Muhamed Grebo, Mladen Knežević Traktor, Olga Marasović Okrugla, Dragutin Kosovac i Džemil Šarac (A–CKSKJ, Fond CKKPJ, reg. br. 1942/535 i 1942/759).

[346] Odnosi se na krupne sektaške i lijeve greške koje su počinjene od strane Oblasnog komiteta i Operativnog štaba, na čijem su čelu stajali Miro Popara i Petar Drapšin, krajem 1941. i početkom 1942, u istočnoj Hercegovini. U to vrijeme tu se ustanak naglo proširio, stvoren je veći broj partizanskih četa i bataljona i oživljena je borba protiv italijanskog okupatora, dok je partijski i politički rad i u jedinicama i u narodu bio zapostavljen, jer je težište rada gotovo svih kadrova bilo na vojnoj aktivnosti. Međutim, uslijed demagoškog istupanja italijanskog okupatora prema srpskom stanovništvu i djelovanja četničke propagande ubrzo je došlo do kolebanja u ustaničkoj masi, pa i u vojnim jedinicama. Političko i vojno rukovodstvo, Oblasni komitet i Operativni štab, umjesto da povećavaju političku aktivnost i razobličavaju neprijateljske elemente, radi prevladavanja nastalog kolebanja preduzeli su mjere kažnjavanja – od materijalnih sankcija do fizičkih likvidacija, i to na veoma grub način. Pošto je među kažnjenim bivalo i lica koja kaznu nisu zasluživala, stvoreni su nezdrava atmosfera i strah, što je dovelo do smanjenja uticaja partijsko-političkih kadrova na raspoloženje masa prema NOP-u. Ovo grubo ljevičarenje nije bilo samo rezultat nepravilne procjene i pogrešnih metoda nego je imalo i svoju ideološku podlogu. Propagirana je teorija »druge etape«. Najodgovorniji politički i vojni kadrovi zastupali su gledište da je došlo vrijeme da se pređe »na drugu etapu revolucije, na njen proleterski karakter«. Oni su smatrali da treba vršiti »raskulačivanje« i uništiti kulake kao klasu, kao buduće klasne protivnike socijalizma. Na upozorenje i kritiku da su te njihove teorije sumnjive, odgovarali su da to možda nije zrelo za druge krajeve, ali da je za istočnu Hercegovinu ispravno. Zapostavljanje partijsko-političkog rada i ove lijeve greške imali su katastrofalne posljedice u tzv. trećoj neprijateljskoj ofanzivi (u proljeće 1942). Došlo je do osipanja i raspada većine jedinica. Samo mali broj, 300–400 boraca, uspio je da se organizovano i pod borbom povuče u sastav glavnine snaga u NOP i DVJ. Zbog pogrešne procjene da je ofanziva prolaznog karaktera, kao i direktive da dio kadrova i boraca ide »na svoj teren«, ovi su postali žrtve četničkog terora ili su se iz straha javili u četničke formacije. Stanovništvo je bilo zbunjeno. Trebalo je da prođe godina dana četničkog terora pa da se mase opet opredijele za narodnooslobodilački pokret.

[347] U Mostarskom bataljonu (nosio je naziv i Konjički bataljon), u čijem su sastavu pretežno bili radnici, studenti i đaci iz Mostara s visokim stepenom borbene i idejno-političke izgrađenosti, a koji je dejstvovao terenski odvojeno od ostalih hercegovačkih jedinica – na prostoru Konjic, Nevesinje, Mostar – poslije četničkih pučeva u četama u proljeće 1942, došlo je do pojave »familijarnosti«, međusobne kompaktnosti, nepovjerenja prema kadrovima s ostalog područja Hercegovine i izražavala se želja da bataljon prilikom odlaska jedinica Vrhovnog štaba iz Crne Gore i Hercegovine u Bosansku krajinu ostane i samostalno dejstvuje u Hercegovini, što je oštro kritikovano. Poslije ulaska ovog bataljona u 10. hercegovačku brigadu (10.

avgusta 1942), Štab bataljona je u više navrata izražavao nepovjerenje i neumjesno kritikovao Štab brigade, pa je Vrhovni štab u namjeri da pojača disciplinu i razbije postojeću »familijarnost« među rukovodiocima prekomandovao političkog komesara S. Fejića u politodjel brigade. Međutim, tu promjenu partijsko članstvo bataljona i njegov Štab nisu prihvatili s razumjevanjem, pa su tražili da se S. Fejić vrati na svoju raniju dužnost, što je okarakterisano kao akt kršenja vojne i partijske discipline. CKKPJ i Vrhovni štab su pozvali na partijsku i vojničku odgovornost komandanta bataljona Nenada Vasića, političkog komesara S. Fejića i zamjenika političkog komesara F. Novaka.

[348] Pored partijskih kazni, Nenad Vasić i S. Fejić su tada lišeni svih vojno-političkih funkcija i prekomandovani u 2. dalmatinsku NOU brigadu na položaj običnih boraca. Ali zbog primjernog držanja i isticanja u hrabrosti oba su ubrzo u vrijeme tzv. četvrte neprijateljske ofanzive postali ponovo rukovodioci. S. Fejić je u tzv. petoj neprijateljskoj ofanzivi ili u bici na Sutjesci bio zamjenik političkog komesara 2. bataljona 2. dalmatinske NOU brigade.

[349] Riječ je o greškama tzv. »lijevog skretanja« koje je ispoljeno u istočnoj Hercegovini u zimu 1941/1942 (više o tome vid. u nap. 346. i u tomovima 8, 9. i 10).

[350] Po nalogu CKKPJ i Vrhovnog štaba NOV i POJ upućeni su, sredinom januara 1943, iz 10. hercegovačke NOU brigade u Hercegovinu Dušan Grk, Radovan Mirković, Peko Papić i Luka Sredanović sa zadatkom da pomognu u organizacionom sređivanju partijske organizacije u partizanskim jedinicama i grupama, u obrazovanju ilegalnih narodnooslobodilačkih odbora, mobilizaciji boraca, organizovanju obavještajne službe. Grupa je stigla u Hercegovinu 1. februara. Tada je odatle otišao Vasilije Čile Kovačević po istim zadacima u Crnu Goru.

[351] Priređivač nije mogao ustanoviti na koga se ovo odnosi iz partijske organizacije Hercegovine.

[352] Uglješa Danilović Čokalija je tada bio član Pokrajinskog komiteta KPJ za Bosnu i Hercegovinu. Uslijed nailaska tzv. četvrte neprijateljske ofanzive i u to vrijeme privremenog prekida veza sa PK KPJ za Bosnu i Hercegovinu, CKKPJ nije obavijestio U. Danilovića o svojoj odluci da ga uputi u Hercegovinu. On je po odluci CKKPJ i Vrhovnog štaba tamo upućen tek poslije završetka tzv. pete neprijateljske ofanzive – u drugoj polovini juna 1943. Radi sređivanja i učvršćenja partijske organizacje bio je kraće vrijeme i sekretar Oblasnog komiteta KPJ za Hercegovinu.

[353] Tito je izdao ovaj nalog Oblasnom komitetu KPJ za Hercegovinu jer ga je ovaj komitet pismom obavijestio da je došlo do velike provale u partijskoj organizaciji u Sarajevu (1/2. decembra 1942. ustaška policija u tom gradu je uhapsila 87 aktivista NOP-a, a kroz nekoliko dana još 45; pored više partijskih ćelija, ustašama su pala u ruke i neka ilegalna skladišta i dijelovi tehnike Mjesnog komiteta KPJ). Tada se u Sarajevu nalazio organizacioni sekretar PK KPJ za Bosnu i Hercegovinu Avdo Humo Kulturni, koji je srećno izbjegao hapšenje.

[354] Original ovog Titovog pisma – u stvari note savezničkim vladama nije sačuvan. U Arhivu Vojnoistorijskog instituta JNA nalazi se primjerak note koji je štampan na tigl-mašini, latinicom, zaveden pod reg. br. 33-19, u k. 422. Notu je prvi put objavila Radio-stanica »Slobodna Jugoslavija« 23. januara 1943. Noti su dali širok publicitet svi ondašnji listovi narodnooslobodilačkog pokreta. Objavili su je i neki napredni listovi na Zapadu. Vrhovna komanda savezničkih snaga za Bliski istok ju je 24. februara dostavila vladi Velike Britanije s predlogm da se uputi grupa posmatrača u Jugoslaviju sa zadatkom da utvrde pravo stanje i istinitost navoda Vrhovnog štaba NOV i PO Jugoslavije. Predsjednik vlade V. Britanije Vinston Čerčil se početkom marta saglasio s predlogom Vrhovne komande za Bliski istok, te je ona od druge polovine aprila počela da šalje svoje posmatračke grupe u štabove NOV i POJ, a krajem maja poslala je i prvu vojnu misiju u Vrhovni štab NOV i POJ.

[355] U to vrijeme su italijanske komande prebacile iz Hercegovine i jugoistočne Bosne svojim prevoznim sredstvima 2 807 četnika u Dalmaciju (vid. nap. 259).

[356] O pripremama okupatora i njihovih kolaboracionista za izvođenje operacija protiv jedinica NOVJ u zapadnoj Bosni i Hrvatskoj vid. nap. 285. i 286, kao i 14. tom.

[357] Kod sela Magaljdola razbio je, poslije sedmočasovne borbe, njemačke i domobranske snage koje su pokušavale da se probiju iz Jajca, 1. bataljon 4. krajiške NOU brigade. Ta se borba odigrala 13, a ne 15. januara 1943. kako stoji i depeši.

[358] Napad na pomenute željezničke pruge i objekte na njima izvršile su noću 12/13. januara jedinice 2. krajiške brigade 4. udarne divizije NOVJ.

[359] U Žumberku su tada dejstvovale 13. proleterska NOU brigada »Rade Končar« i 4. hrvatska NOU brigada.

[360] Riječ je o jedinicama 369. pješadijske »vražje« divizije koje su stigle iz Njemačke radi učešća u operaciji »Vajs«.

[361] Prnjavor su oslobodili 2. i 4. bataljon 1. proleterske NOU brigade. Tada je pored zadobijenog plijena potpuno razbijen jedan domobranski bataljon iz sastava 5. pješadijskog puka.

[362] Tešanj i selo Jelah su oslobodili dijelovi 1. proleterske NOU brigade 15. januara 1943.

[363] Odnosi se na 1. bataljon 6. hrvatske narodnooslobodilačke brigade.

[364] Zasjedu je vršio 4. omladinski bataljon 6. narodnooslobodilačke brigade.

[365] Napad na Skrad je 29. decembra 1942. izvršio 2. bataljon 14. narodnooslobodilačke brigade 5. operativne zone NOV i PO Hrvatske.

[366] Na sektoru Gline borbe je 20. januara 1943. vodila 7. hrvatska (banijska) divizija NOVJ protiv jedinica njemačke 369. pješadijske »vražje« divizije.

[366a] Lenjingrad su oslobodile, poslije šesnaestomjesečne opsade od strane njemačkih i finskih oružanih snaga, 18. januara 1943. jedinice Crvene armije – Lenjingradskog i Volhovskog fronta kojima je komandovao delegat Vrhovne komande maršal Kliment Vorošilov.

[366b] Boljševička partija – Komunistička partija Sovjetskog Saveza; postoji od 1898. kada je osnovana na I kongresu u Minsku pod nazivom Ruska socijaldemokratska radnička partija (RSDRP), koja se na II kongresu 1903. u Londonu pocijepala na dva dijela: na revolucionarnu većinu (boljševici) i oportunističku manjinu (menjševici). Definitivan rascjep je izvršen 1912, kada su se boljševici izdvojili i formirali samostalnu partiju (na VI partijskoj konferenciji u Pragu, pod nazivom RSDRP (boljševika). Partija je na svom VI kongresu 1918. promijenila naziv u KP Rusije (RKP(b), koji je 1922. izmijenjen u Svesaveznu komunističku partiju (boljševika), a od XIX kongresa (1952) naziva se Komunistička partija Sovjetskog Saveza (KPSS).

[366c] Odnosi se na Februarsku revoluciju u kojoj su 28. februara 1917. radnici i pobunjeni vojnici zauzeli prestonicu Rusije – Petrograd (od 26. januara 1924. se naziva Lenjingrad). U njoj je svrgnut carizam i uspostavljeno dvovlašće: vlast liberalne buržoazije u licu Privremene vlade i vlast narodnih masa koja se ispoljavala preko sovjeta radničkih i vojničkih deputata. To dvovlašće je trajalo do oktobarske revolucije.

[366d] Oktobarska revolucija od 1917. je prva pobjedonosna proleterska revolucija u kojoj je radnička klasa Rusije zajedno sa siromašnim seljaštvom, predvođena Boljševičkom partijom i Lenjinom, srušila vlast buržoazije i spahija i stvorila novu, socijalističku državu. Rješavajuće borbe za pobjedu ustanka i revolucije vođene su u Petrogradu, najznačajnijem revolucionarnom centru u zemlji, 6. i 7. novembra (24. i

25. oktobra). U razvitku ljudskog društva oktobarska socijalistička revolucija je otvorila novu epohu, epohu socijalizma, a ugnjetenim i eksploatisanim ljudima cijelog svijeta otkrila nove puteve borbe za njihovo oslobođenje.

366e Dekret o stvaranju Crvene armije (Radničko-seljačke crvene armije) donesen je 28. januara 1918, a o stvaranju Crvene flote (Radničko-seljačke crvene flote) 11. februara iste godine.

366f Vorošilov Kliment Efremovič (1881–1969), maršal Sovjetskog Saveza je u prvoj godini otadžbinskog rata bio komandant sjeverozapadnog pravca i Lenjingradskog fronta. Od decembra 1941. je bio član sovjetske Vrhovne komande i Državnog komiteta odbrane SSSR.

366g Staljingradska bitka je bila jedna od najvećih bitaka u drugom svjetskom ratu. Trajala je od 23. jula 1942. do 2. februara 1943, a vodila se na sovjetsko-njemačkom frntu na površini od 100.000 km². U njoj je učestvovalo više od 2 miliona ljudi sa 20.000 topova i minobacača, oko 2.000 tenkova i oko 2.000 aviona. Bitka je završena potpunim porazom njemačke grupe armija (zarobljeno je 91.000 vojnika, među njima 1 feldmaršal, 24 generala i 2.500 oficira, dok je 147.000 vojnika i oficira bilo ubijeno). U Staljingradskoj bici Nijemci i njihovi sateliti izgubili su, po njemačkim podacima, oko 75 divizija. Posljedice bitke su bile višestruke. Nijemci su izgubili strategijsku inicijativu i ovom prvom velikom pobjedom nad silama Hitlerove koalicije nagoviješten je poraz fašističkih armija u drugom svjetskom ratu.

367 Ovu depešu je, uz Titovu saglasnost, Redakcija uvrstila u Priloge ovog toma, jer se je Tito sa sadržajem depeše složio i proslijedio ju Izvršnom komitetu Kominterne i Radio-stanici »Slobodna Jugoslavija«.

368 Inicijative o sazivu kongresa pravoslavnih sveštenika, koji je održan na slobodnoj teritoriji Podgrmeča, u Jasenicama 15. novembra 1942, potekla je od vjerskih referanata brigada, koji su u duhu nastojanja Centralnog komiteta KPJ i Vrhovnog štaba NOV i POJ željeli da se baza ustanka što više proširi i u oružanu borbu uključe što širi slojevi naroda. Neposredne pripreme je izvršio vjerski referent i član Vrhovnog štaba pop Vlada Zečević. Prisustvovali su mu dvadeset i četiri delegata-sveštenika i bogoslova iz jedinica NOVJ iz Bosanske krajine, Like i Dalmacije. *Referat O ulozi sprske pravoslavne crkve u narodnooslobodilačkoj borbi u prošlosti i sadašnjosti* održao je pop Blažo Marković, vjerski referent 1. proleterske brigade, a *O partizanskim sveštenicima* pop Vlada Zečević. Delegati kongresa su uputili poslanicu srpskom narodu, svim pravoslavnim sveštenicima, vladikama i srpskom patrijarhu. Poslanica je odigrala značajnu ulogu i imala odjeka i među muslimanima i katolicima. Pošto je Tito podržao inicijativu vojnih sveštenika o održavanju njihovog kongresa, te ocjenio da njihova poslanica ima veliki značaj za mobilizaciju naroda u borbi protiv okupatora, a naročito za razobličavanje četničke izdaje, on ju je proslijedio Radio-stanici »Slobodna Jugoslavija« sa zahtjevom da ju emituje, te se zbog toga i uvrštava u Priloge. Radio-stanica »Slobodna Jugoslavija« je u drugoj polovini novembra 1942. u više navrata emitovala vijesti o održanoj skupštini, kao i tekst poslanice s imenima svim potpisnika. Poslanicu je objavila i »Borba« 28. novembra 1942.

369 *Projekat rezolucije* su napisali Moša Pijade (uvodni dio) i Veselin Masleša, dok je Tito cio tekst redigovao. To je na originalu Projekta rezolucije napisao M. Pijade, pa ga zbog toga Redakcija uvrštava u Priloge ovog toma kao kolektivni rad. Original Rezolucije koju su potpisali svi članovi Izvršnog odbora, kao i original Proglasa narodima Jugoslavije koji su potpisali svi vijećnici – učesnici na Prvom zasijedanju AVNOJ-a, nisu sačuvani. Takođe nisu sačuvani ni originali zapisnika sa svečane i radne sjednice. Govori i diskusije su stenografisani. Tako su svi materijali s Prvog zasijedanja ostali samo zapisani u novinskim izvještajima i člancima objavljenim u »Borbi«, »Vjesniku«, »Narodnom oslobođenju« i u drugim listovima. U ovom tomu se objavljuje prema knjizi: *Prvo i Drugo zasijedanje AVNOJ-a*, »Stvarnost«, Zagreb, 1965.

[370] Na nacrtu usvojenog *Proglasa Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije narodima Jugoslavije* prema Titovim uputstvima radili su Moša Pijade, dr Ivan Ribar i Veselin Masleša. Tito ga je i redigovao, pa se zato ovdje daje kao kolektivan rad. Original sa potpisma Izvršnog odbora i članova vijećnika nije sačuvan. Prvi put je štampan u listu »Narodno oslobođenje«, broj 1 od 1. decembra 1942. I drugi listovi su ga takođe objavili, a štamparija »Borbe« ga je štampala i rasturila u više hiljada primjeraka. Ovdje se objavljuje prema knjizi: *Prvo i Drugo zasijedanje AVNOJ-a*, »Stvarnost«, Zagreb, 1965.

[371] *Ljotićevi petokolonaši*, pristalice Dimitrija Ljotića, osnivača i vođe reakcionarne nacionalističke organizacije Jugoslovenski nacionalni pokret »Zbor«, izgrađene po uzoru na nacionalfašizam. Dimitrije Ljotić je bio izraziti propagator fašizma; njegove pristalice su se isticale prije rata u razbijanju radničkih, antifašističkih i drugih naprednih akcija, a kao petokolonaški i otvoreni agenti fašizma u toku drugog svjetskog rata pretvorili su se u kvislinge i plaćenike okupatora djelujući kao sastavni dio okupacione vlasti, naročito u sprovođenju terora nad pripadnicima NOP-a.

[372] O slovenačkoj Beloj gardi vid. više u nap. 45.

[373] O Hrvatskoj seljačkoj stranci vid. više u nap. 188.

[374] *Slovenska ljudska stranka*, poslije slovenačkog katoličkog kongresa 1892. nastala je Katolička-narodna stranka, da bi 1905. dobila naziv Slovenska ljudska stranka (SLS). Nakon 1918. u ujedinjenoj državi, SLS će, pod vođstvom Antona Korošca, ostati najbrojnija stranka u Sloveniji. I u razdoblju do 1929, i nakon uvođenja šestojanuarske diktature ona vodi pretežno kompromisnu, oportunističku politiku. Lavirajući između centralističko-hegemonističkog režima, na jednoj, i anticentralističke opozicije, na drugoj strani, SLS je sudjelovala u čitavom nizu radikalsko-demokratskih i diktatorskih vlada pomažući vladavinski sistem u njegovim najkritičnijim situacijama. »Služeći interesima klerikalaca i jednog dijela slovenačke buržoazije, takva stranačka politika je objektivno postala uporište centralizma i velikosrpske hegemonije« (Kardelj).

[375] *Srpski kulturni klub* (SKK) poslije sporazuma Cvetković – Maček (od 26. avgusta 1939) gotovo sasvim napušta svoju raniju pretežno kulturno-prosvjetnu djelatnost usmjeravajući se na politiku. U okolnostima razdrobljenosti i nemoći građanskih političkih stranaka u Srbiji, SKK, koji je okupljao jedan broj istaknutih intelektualaca (predsjednik Kluba je bio prof. dr Slobodan Jovanović) ispoljava ambiciju da zamijeni oslabljena i kompromitovna vođstva građanskih stranaka, i nastupaju tobože natklasno i nadstranački, proglašavao se kao zaštitnik cjelokupnog Srpstva i tumač srpskih interesa. U tu svrhu je pokrenuo i svoj list »Srpski glas«, u kome je veoma oštro istupio protiv sporazuma Cvetković – Maček smatrajući da su njime »Hrvati mnogo dobili«; ujedno su pokretali pitanje Srba u Hrvatskoj, kao i rješenje srpskog pitanja u cjelini. Svojom aktivnošću članovi SKK su doprinijeli formiranju parole »Srbi na okup«, koja je, naročito u nastaloj situaciji, svojim šovinističkim sadržajima doprinosila razbijanju bratstva i jedinstva srpskog i hrvatskog naroda.

[376] *Jugoslovenska muslimanska organizacija* (JMO) pod vođstvom Mehmeda Spahe vodila je besprincipijelnu politiku odbrane uskih klasnih interesa begova i aga kolebajući se prema trenutnim stranačkim interesima, između služenja režimu i stupanja u savez s opozicionim strankama. Poslije aprilskog rata 1941. veći dio vođstva ove stranke s Džaferom Kulenovićem na čelu, podržao je ustaški režim i služio okupatoru.

[377] Ovu direktivu je, po naređenju i uputstvima vrhovnog komandanta NOV i POJ Josipa Broza Tita, sastavio i poslao Štabu 4. operativne zone NOV i PO Hrvatske pomoćnik načelnika Vrhovnog štaba NOV i POJ Pavle Ilić Veljko, te se s toga uvrštava u Priloge kao kolektivni rad.

[378] U Kninskoj krajini se tada nalazila četnička Dinarska divizija pod komandom popa Momčila Đujića i italijanskih štabova (više o tim jedinicama i njihovoj saradnji s Italijanima vid. u nap. 56, 260, 285 i 286).

[379] Peta dalmatinska brigada je formirana početkom februara 1943. U njen sastav su ušli Dinarski, Kninski i Primorski udarni bataljon. Prvi komandant nije bio Maks Baće Milić, već Vojin Popović Šator.

[380] Riječ je o Dinarskom bataljonu Sjevernodalmatinskog NOP odreda. Ovaj bataljon je bio formiran oko 10. septembra 1942. na Dinari. Prilikom formiranja 2. dalmatinske NOU brigade u njen sastav je ušla većina tadašnjeg njegovog ljudstva (240 boraca).

[381] Odnosi se na 3. bataljon 9. ličke NOU brigade (vid. Titovo naređenje o prebacivanju ovog bataljona u rejon Srba na str. 120).

[382] Četvrta dalmatinska brigada je formirana 7. januara 1943. u selu Šošić (sektor planine Biokovo). Brigada je imala četiri bataljona.

[383] Miro Višić, narodni heroj, poginuo kod Tuzle 17. jula 1943. godine kao zamenik političkog komesara 1. bataljona 2. dalmatinske brigade.

[384] Ljubiša Urošević je tada bio načelnik Štaba 4. operativne zone NOV i PO Hrvatske.

[385] Ovo naređenje je napisao, po Titovom uputstvu, pomoćnik načelnika Vrhovnog štaba Pavle Ilić Veljko, te se zbog toga uvrštava u Priloge kao kolektivan rad.

[386] Napad na utvrđeni Kupres izvršile su noću 28/29. decembra 1942. godine 2. proleterska i 2. dalmatinska udarna brigada 2. proleterske udarne divizije, ali ga, i pored velikih gubitaka, nisu zauzele zbog intervencije dijelova ustaške 5. brigade iz Bugojna.

[387] Riječ je o Kupreškom bataljonu 5. krajiškog NOP odreda, čiji je komandant bio Nedeljko Manojlović. Ovaj bataljon nije ušao u sastav 2. proleterske brigade, već je i dalje ostao u sastavu svog odreda. Početkom januara 1943. preformiran je u Blagajski i Vukovsko-livanjski bataljon, koji su poslužili kao jezgro za formiranje 9. krajiške NOU brigade (formirane u Blagaju kod Kupresa 22. januara 1943. od jedinica 3. krajiškog NOP odreda, sastava četiri bataljona i jačine oko 700 boraca).

[388] Treća dalmatinska NOU brigada 4. operativne zone NOV i PO Hrvatske bila je formirana još 12. novembra 1942. Vjerovatno se ovdje misli na njeno omasovljenje, jer je još uvijek imala samo tri bataljona.

[389] Druga proleterska udarna divizija imala je tada u svom sastavu samo jednu brdsku bateriju (ne računajući minobacačka oruđa 81 mm, koja su se nalazila po brigadama).

[390] Haubički divizion Vrhovnog štaba NOV i POJ formiran je u drugoj polovini novembra 1942. u rejonu Glamoča. Pri formiranju je imao dvije baterije s po dva oruđa (haubice 100 mm, M. 14/19). Odmah je pridodat 2. proleterskoj udarnoj diviziji da podrži njena ofanzivna dejstva u pravcu Imotskog i zatim u pravcu Knina.

[391] Ovu naredbu je, po Titovom naređenju i uputstvu, sastavio šef Ekonomskog odjseka Vrhovnog štaba NOV i POJ Mitar Vujović. Izdata je u cilju regulisanja jednoobraznog sistema propisa o ishrani i čuvanju hrane, odjeće, obuće i ubojne opreme kod svih jedinica i ustanova NOVJ. U Arhivu Vojnoistorijskog instituta JNA nalazi se nekoliko primjeraka ove naredbe, koji su na razne načine umnožavani (vid.: A-VII, Fond NOR, kut. 13, reg. br. 1–4, kut. 753, reg. br. 9–5 i kut. 109–A, reg. br. 2–1).

[392] Mitar Vujović je na prepisu originala dopisao zelenim mastilom sva mala slova, koja označavaju pojedine kategorije artikala ishrane.

[393] Titovu naredbu od 13. septembra 1942. o formiranju Ekonomskog odsjeka Vrhovnog štaba i propisanim količinama i vrstama dnevnog obroka za pripadnike NOP i DV Jugoslavije vid. u 12. tomu.

[394] Redakcija nije pronašla pomenuto pismo niti obrasce.

[395] Podatke koji se pominju u ovom tekstu dostavio je Titu član CKKP Hrvatske Ivan Krajačić Stevo, koji je tada po zadatku CKKPJ boravio u Zagrebu i, pored ostalog, održavao ilegalne veze sa simpatizerima narodnooslobodilačke borbe u domobranstvu NDH. Tito je ove podatke proslijedio Izvršnom komitetu Kominterne, pa ih zato donosimo u Prilozima kao kolektivni rad.

[396] Nastavak ovog radiograma vid. na str. 256.

[397] Obavještenje o upotrebi bojnih otrova protiv jedinica NOV i POJ kod sela Orahovice, u Slavoniji, dobio je Vrhovni štab 14. januara 1943. iz Zagreba. Provjeravajući ovaj podatak kroz arhivske dokumente, priređivač nije mogao ustanoviti sa sigurnošću da li je neprijatelj stvarno upotrebio tada bojne otrove protiv jedinica NOV i POJ. Obavještenje o njihovoj upotrebi nije poticalo od operativnih jedinica, pa su svi izgledi da je neprijatelj upotrebio neka specijalna artiljerijska zrna, ali ne i otrovna.

[398] Tito ima u vidu letak koji je januara 1943. izdao poglavnik Nezavisne Države Hrvatske Pavelić u kojem se pozivalo na opštu borbu protiv partizana i prijetilo da će u borbu protiv jedinica NOV biti upotrebljena »sva moguća sredstva koja poznaje ratna tehnika« (vid. dokumenat u A–VII, Fond NDH, kut. 7–A, reg. br. 34–2).

[399] Uput za zaštitu od bojnih otrova je, po Titovom naređenju, sastavio zamjenik načelnika Vrhovnog štaba Velimir Terzić. Ono je dostavljeno svim višim štabovima Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije, zajedno s naređenjem sličnim ovom koje je upućeno Glavnom štabu NOV i PO za Hrvatsku.

[400] Priređivač nije pronašao nastavak depeše koju je Tito poslao Izvršnom komitetu Kominterne.

[401] Podatak o upotrebi bojnih otrova kod Orahovice nije bio tačan (vid. o tome nap. 397).

HRONOLOGIJA

1942.

Tito se nalazi u vagonima šumske željeznice u Oštrelju, kod Bosanskog Petrovca, gdje je i dalje bilo sjedište Vrhovnog štaba (do 25. novembra). Odatle rukovodi operacijama jedinica i veći dio vremena porovodi (s Mošom Pijade, Veselinom Maslešom, Ivanom Milutinovićem, Ivanom Ribarom i Ivom Lolom Ribarom) na pripremama za održavanje Prvog zasijedanja Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije i usavršavanju organizacione strukture oružanih snaga.

14. novembar

Tito završava pisanje članka *Stvaranje Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije* za »Bilten Vrhovnog štaba NOV i POJ«.

Tito upućuje direktivu Štabu 3. udarne divizije da sadejstvuje s 1. proleterskom udarnom divizijom u oslobođenju Jajca i stvaranju povoljnih uslova za prodor u centralnu Bosnu.

Sredina novembra

Generalni sekretar KPJ Tito prima radiogram od Izvršnog komiteta Kominterne za Centralni komitet KPJ u vezi s predstojećim zasijedanjem AVNOJ-a, u kome se, pored ostalog, upozorava da AVNOJ ne treba smatrati nekakvom vladom niti ga suprotstavljati izbjegličkoj vladi Kraljevine Jugoslavije u Londonu.

16. novembar

U ime Centralnog komiteta KPJ Tito dostavlja Centralnom komitetu KP Slovenije pismo u kome ga obavještava da je povedena kampanja protiv izbjegličke vlade i Draže Mihailovića kako bi se oni razobličili i onemogućio njihov politički uticaj u narodu, te da će se uskoro formirati Narodnooslobodilačko vijeće Jugoslavije, koje će imati oko 50 članova i svoj Izvršni odbor »tj. neku vrstu vlade«, a u koji Slovenija treba da pošalje svojih šest predstavnika.

17. novembar

Na predlog Edvarda Kardelja Tito upućuje u Sloveniju 12 vojnih rukovodilaca s načelnikom Vrhovnog štaba na čelu u cilju pojačanja komandnog kadra slovenačkih brigada i NOP odreda.

19. novembar

U ime Vrhovnog štaba NOV i POJ Tito izdaje naredbu o dodjeljivanju 3 200 000 kuna u svrhu pomoći siromašnom stanovništvu u zapadnoj Bosni i Bosanskoj krajini koje je stradalo od udruženog napada njemačkih, ustaških i četničkih snaga.

Preko svoje radio-stanice Tito upućuje Izvršnom komitetu Kominterne depešu da se preko Radio-stanice »Slobodna Jugoslavija« emituje poslanica-poruka pravoslavnih sveštenika i bogoslova srpskom narodu kojom ga oni pozivaju da stupa u narodnooslo-

bodilačku borbu i njeguje »krvlju ispisano bratstvo Srba, Hrvata, Slovenaca i Muslimana i koje niko i nikada ne može razdvojiti«.

Oko 20. novembra Generalni sekretar KPJ i vrhovni komandant NOV i POJ Tito upućuje iz Oštrelja Svetozara Vukmanovića Tempa s punomoćjima CKKPJ i Vrhovnog štaba da kao njihov delegat prenese iskustva dotadašnje revolucionarne borbe, doprinese bržem razvoju narodnooslobodilačke borbe i stupi u dodir i razvije saradnju s predstavnicima narodnooslobodilačkih pokreta i komunističkih partija Grčke, Albanije i Bugarske.

20. novembar U ime Vrhovnog štaba NOV i POJ Tito šalje pisma-pozive istaknutim pripadnicima narodnooslobodilačkog pokreta da uzmu učešće na osnivačkoj skupštini Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije.

Povodom stvaranja Narodnooslobodilačke vojske Tito izdaje naredbu o promjeni naziva Vrhovnog štaba Narodnooslobodilačke partizanske i dobrovoljačke vojske u naziv: *Vrhovni štab Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije.*

22. novembar Tito izdaje naredbu prema kojoj se na području Glavnog štaba NOV i PO za Hrvatsku formiraju tri divizije Narodnooslobodilačke vojske (VI, VII i VIII) i 1. hrvatski korpus Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije.

25. novembar U ime Centralnog komiteta KPJ Tito upućuje direktivno pismo partijskim rukovodstvima u divizijama o dužnostima i zadacima saradnika i dopisnika »Borbe« u Narodnooslobodilačkoj vojsci i na terenu.

Tito polazi iz Oštrelja i preko Bosanskog Petrovca uveče stiže u Bihać, gdje ostaje do 28. novembra.

26. novembar U svojstvu vrhovnog komandanta NOV i POJ i sazivača Tito prisustvuje dvodnevnom Prvom zasijedanju Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije i u prisustvu 54 delegata NOP-a iz Srbije, Hrvatske, Bosne i Hercegovine i Crne Gore otvara zasijedanje svojim govorom u kome ističe karakter i značaj jednog centralnog političkog tijela NOP-a Jugoslavije za dalje vođenje narodnooslobodilačke borbe. AVNOJ, pored usvojenih odluka i dokumenata, odaje posebno priznanje Vrhovnom štabu NOV i POJ i vrhovnom komandantu Josipu Brozu Titu.

Tito izdaje naređenje Štabu 1. bosanskog udarnog korpusa NOVJ o davanju uvjerenja s potpunim podacima o učešću u narodnooslobodilačkoj borbi svakom pripadniku NOV i POJ prilikom njegovog otpuštanja iz vojske.

27. novembar Tito prisustvuje Prvom zasijedanju Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja u Bihaću.

Izvršni odbor AVNOJ-a priređuje u čast Tita i vijećnika AVNOJ-a svečani ručak. U ime vijećnika pozdravnu zdravicu Titu održao je predsjednik AVNOJ-a dr Ivan Ribar. Tito je u svojoj zdravici pozvao vijećnike da prednjače u revolucionarnom borbenom jedinstvu, u organizovanju narodne vlasti i u svestranoj pomoći borcima na frontu i u pozadini, ranjenicima i bolnicama i posebno da pomognu djeci palih boraca.

U svojstvu vrhovnog komandanta NOV i POJ Tito izdaje *Uputstvo o organizacionoj strukturi i osnovnim zadacima obavještajne službe* na oslobođenoj i neoslobođenoj teritoriji, koje je

	dostavljeno glavnim štabovima korpusa i štabovima divizija neposredno potčinjenih Vrhovnom štabu NOV i POJ.
28. novembar	Tito po završetku Prvog zasijedanja AVNOJ-a odlazi iz Bihaća u Bosanski Petrovac, gdje će biti s Vrhovnim štabom NOV i POJ do 20. decembra. U Bosanskom Petrovcu Tito boravi u kući krojača Muhameda Salihagića (danas ulica Mahmuta Ibrahimpašića broj 2).
29. novembar	Preko svoje radio-stanice Tito upućuje Izvršnom komitetu Kominterne dva radiograma: u prvom javlja o ofanzivnim dejstvima 1. proleterske i 3. udarne divizije na sektoru Jajce – Travnik i o borbama za Bosanski Novi; u drugom obavještava da je u Bihaću održana 26. i 27. novembra osnivačka skupština Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije, da je ono donijelo Rezoluciju i Proglas narodima Jugoslavije i izabralo svoj Izvršni organ, naglasivši da je na zasijedanju izbjeglička kraljevska vlada u Londonu osuđena kao izdajnička, te da će se Izvršni odbor »ipak morati starati o svim pitanjima državnog života«.
1. decembar	U svojstvu vrhovnog komandanta NOV i POJ Tito izdaje pismenu pohvalu 1. dalmatinskoj udarnoj brigadi 3. udarne divizije NOVJ za ispoljeno junaštvo prilikom oslobođenja Jajca 26. novembra 1942.
2. decembar	Tito upućuje Glavnom štabu NOV i PO za Hrvatsku uputstvo o organizovanju obavještajne službe u Hrvatskoj.
	Preko svoje radio-stanice Tito šalje Izvršnom komitetu Kominterne radiogram u kome govori o partizanskom odredu koji dejstvuje u Koruškoj, štrajku radnika u Torinu, Italija, i predlaže da Kominterna uputi Palmira Toljatija Erkolija u Italiju preko Jugoslavije.
Oko 3. decembra	Tito prima delegaciju Antifašističkog fronta žena Like s Katom Pejnović na čelu, koja ga upoznaje s organizacijom žena i njenom radu u narodnooslobodilačkom pokretu.
6. decembar	U svojstvu vrhovnog komandanta NOV i POJ Tito prisustvuje Prvoj zemaljskoj (osnivačkoj) konferenciji Antifašističkog fronta žena Jugoslavije u Bosanskom Petrovcu i drži govor u kome ženama Jugoslavije odaje visoko priznanje za njihov doprinos u narodnooslobodilačkoj borbi.
13. decembar	Preko svoje radio-stanice Tito upućuje Izvršnom komitetu Kominterne radiogram u kome se demantuju izmišljotine lista »Njujork Tajms« o tobožnjim borbama D. Mihailovića protiv okupatora i traži da se u Jugoslaviju uputi jedna komisija svih saveznika koja bi se uvjerila u izdaju D. Mihailovića i upoznala sa stvarnim stanjem u zemlji.
	U svojstvu vrhovnog komandanta NOV i POJ Tito odlazi iz Bosanskog Petrovca u Bihać, gdje prisustvuje velikom narodnom zboru, na kome su govorili predsjednik i potpredsjednik AVNOJ-a dr Ivan Ribar i Nurija Pozderac i na kome su dale svečanu zakletvu dvije muslimanske dobrovoljačke čete koje su pristupile u NOVJ.
18. decembar	U Bosanskom Petrovcu Tito prima predstavnike prvih partizana-mornara koje je predvodio Velimir Škorpik.
	U svojstvu vrhovnog komandanta NOV i POJ Tito izdaje naređenje Štabu 4. operativne zone NOV i PO Hrvatske za

formiranje *Sekcije za ratnu mornaricu* i ukazuje na njene osnovne zadatke.

19. decembar — U Bosanskom Petrovcu Tito završava pisanje članka-studije za decembrski broj »Proletera«, teorijskog organa CKKPJ: *Nacionalno pitanje u Jugoslaviji u svjetlosti narodnooslobodilačke borbe*, u kojem najpotpunije izlaže poglede i praksu KPJ o nacionalnom pitanju u Jugoslaviji.

Takođe u Bosanskom Petrovcu, između 15. i 20. decembra Tito piše za decembarski broj »Proletera« članak *Borba protiv okupatora – prvi i najvažniji zadatak*, u kome daje duboku analizu i objašnjava klasnu pozadinu kolaboracije vodećih buržoaskih snaga s okupatorom, ističući da »razbijanje fašističkih okupatora u našoj zemlji znači ujedno i razbijanje te izdajničke gospode i njihovih protunarodnih planova«.

20. decembar — Iz Bosanskog Petrovca Tito s Vrhovnim štabom odlazi u Bihać, gdje boravi do 9. januara 1943.

U cilju širenja slobodne teritorije i pripremanja uslova za napad na Banju Luku, Tito izdaje direktivu Štabu 1. proleterske udarne divizije da angažuje jedinice na prostoru Banja Luka – Prnjavor – izvorišni dio rijeke Vrbanje, a Štabu 3. udarne divizije da ofanzivno dejstvuje na komunikacije Lašva – Travnik – Donji Vakuf i Zenica – Žepče.

22. decembar — Obilazeći novooslobođena mjesta, Tito, u pratnji predsjednika i potpredsjednika AVNOJ-a dr Ivana Ribara i Nurije Pozderca i člana Izvršnog odbora AVNOJ-a i Vrhovnog štaba Ivana Milutinovića, odlazi automobilom iz Bihaća u Cazin, gdje prisustvuje velikom narodnom zboru i drži govor u kojem, pored ostalog, prvi put javno izjavljuje da se zove Josip Broz Tito, da je metalski radnik i Hrvat iz Zagorja. Tom prilikom sa svojim saradnicima prisustvuje kao gost na ručku u kući Nurije Pozderca. Pošto je obišao stari grad-tvrđavu i mjesnu džamiju, Tito se vraća istog dana u Bihać.

23. decembar — Tito prima komandanta 1. bosanskog udarnog korpusa Kostu Nađa i člana Okružnog komiteta KPJ za Bihać Hamdiju Omanovića, s kojima razmatra političku situaciju u Cazinskoj krajini i naređuje da se od ljudstva s tog terena formira brigada (8. krajiška), za čijeg komandanta postavlja Hamdiju Omanovića.

24. decembar — U cilju daljeg usavršavanja rukovođenja borbom, Tito, u svojstvu vrhovnog komandanta NOV i POJ, vrši reorganizaciju Vrhovnog štaba NOV i POJ, koji od tada ima sedam odsjeka (Operativni, Obavještajni, Ekonomski, Vojnosudski, Tehnički, Sanitetski i Odsjek za vojne vlasti u pozadini) i jednu komisiju (za borbu protiv špijuna i pete kolone).

Tito u Vrhovnom štabu NOV i POJ razmatra s članovima Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske vojno-političku situaciju u Hrvatskoj i daje im direktive za dalji rad.

Tito naređuje pomoćniku načelnika Vrhovnog štaba NOV i POJ Pavlu Iliću Veljku da dostavi Štabu 4. operativne zone NOV i PO Hrvatske direktive za dalji rad, s tim da formira 4. i 5. dalmatinsku narodnooslobodilačku brigadu, a Štabu 2. proleterske udarne divizije da izda naređenje za napad na Kupres.

25. decembar — U svojstvu vrhovnog komandanta NOV i POJ Tito šalje Štabu 1.

bosanskog udarnog korpusa NOVJ pismeno upozorenje za pravilan odnos prema naređenjima i uputstvima Vrhovnog štaba i ukazuje na taktički značaj obezbjeđenja pravca Jajce – Mrkonjić-Grad.

Preko svoje radio-stanice Tito upućuje Izvršnom komitetu Kominterne radiogram u kome govori da će se 27. i 28. decembra 1942. održati Prvi (osnivački) kongres antifašističke omladine Jugoslavije i predlaže da omladina SSSR-a pošalje pozdravni telegram.

Tito odlazi automobilom iz Bihaća i preko Ličkog Petrovog Sela stiže u Liku i na Kordun, gdje obilazi neke jedinice i zadržava se u Slunju, u glavnom štabu NOV i PO Hrvatske, gdje razgovara s vojnim i političkim rukovodiocima Hrvatske. Istog dana vraća se u Bihać.

27. decembar — U svojstvu vrhovnog komandanta NOV i POJ Tito prisustvuje Prvom kongresu antifašističke omladine Jugoslavije u Bihaću i drži pred 365 delegata omladine iz svih krajeva zemlje govor u kome odaje visoko priznanje omladini za njen ogroman doprinos narodnooslobodilačkoj borbi.

29. decembar — U svojstvu vrhovnog komandanta NOV i POJ Tito izdaje *Naredbu o ustrojstvu i nadležnosti vojnih sudova u NOV i PO Jugoslavije*, kojom su izmijenjeni neki odeljci Statuta proleterskih narodnooslobodilačkih udarnih brigada donijetog februara 1942.

Tito priređuje u hotelu »Bosna« u Bihaću svečanu večeru za Zemaljski odbor USAOJ-a i delegate 1. kongresa USAOJ-a, kojom prilikom razgovara s više delegacija.

30. decembar — U cilju upoznavanja stanovništva Jugoslavije i svjetskog javnog mnjenja sa ustrojstvom, sadržajem rada i ciljevima nove, narodne vlasti, Tito upućuje Radio-stanici »Slobodna Jugoslavija« širu informaciju da ju emitije pod naslovom *Organizacija vlasti na oslobođenoj teritoriji.*

31. decembar/ 1. januar — Tito sa sa svojim najbližim saradnicima iz Vrhovnog štaba NOV i POJ, CKKPJ i Izvršnog odbora AVNOJ-a, predstavnika Bihaća i glumaca Kazališta narodnog oslobođenja, dočekuje u zgradi Županije u Bihaću, u kojoj je bio smješten Vrhovni štab, Novu godinu, kada drži nekoliko zdravica.

1943.

U ime Vrhovnog štaba NOV i POJ Tito upućuje novogodišnju poruku borcima i rukovodiocima da još energičnije nastave borbu i nanose još jače udarce okupatorima i njihovim slugama.

2. januar — U svojstvu vrhovnog komandanta NOV i POJ Tito izdaje naredbu da se iz vojnih sredstava Vrhovnog štaba NOV i POJ izda 1 000 000 kuna kao pomoć siromašnom stanovništvu Kozare.

Oko 5. januara — U svojstvu generalnog sekretara KPJ Tito saziva u Bihaću sjednicu CKKPJ na kojoj se pod njegovim predsjedavanjem razmatra situacija u pojedinim krajevima Jugoslavije i odlučuje da se partijskim rukovodstvima za Srbiju, Vojvodinu, Makedoniju i Bosnu i Hercegovinu dostave direktive za rad, a član Vrhovnog štaba i sekretar CK SKOJ-a Ivo Lola Ribar uputi u Sloveniju.

Povodom dolaska na slobodnu teritoriju pjesnika Vladimira Nazora i Ivana Gorana Kovačića, Tito u njihovu čast priređuje svečanu večeru u Bihaću, kojoj prisustvuju i članovi Izvršnog odbora AVNOJ-a, Kazališta narodnog oslobođenja i politički i vojni predstavnici Bihaća.

6. januar — Tito izdaje naredbu za formiranje komisije za pregled bolnica NOV i POJ u Bosni, Lici i Kordunu sa zadatkom da ispita sanitetske, prehrambene, higijenske i druge prilike i predloži mjere za otklanjanje nedostataka.

7. januar — Tito polazi ujutro automobilom iz Bihaća s dr Ivanom Ribarom, Vladom Zečevićem, Đurom Pucarom Starim i Osmanom Karabegovićem – putem Prekounje – Vinica – Grabež – Drenovo – Tijesno – Veliki Radići, te odatle preko Vranjske Mosure – Gudovca – Drage stiže oko podne u Jasenicu, gdje vrši smotru jedinica 4. krajiške udarne divizije i prisustvuje velikom narodnom zboru, na kome drži govor, i svečanom ručku u zgradi osnovne škole, kada drži više zdravica u kojima odaje priznanje borcima i narodu Bosanske krajine za njihovo masovno učešće i doprinos narodnooslobodilačkoj borbi. Predveče se istim putem vraća u Bihać.

8. januar — Tito šalje Izvršnom komitetu Kominterne i Radio-stanici »Slobodna Jugoslavija« radiogram u kome govori o borbama 1. proleterske divizije protiv njemačkih i ustaških jedinica na sektoru Banja Luka – Prnjavor i na sektoru Teslić – Doboj – Derventa, 13. proleterske brigade »Rade Končar« protiv ustaških snaga kod Krašića, o rušenju željezničke pruge između Gomirja i Vukovskog, te o napadu partizanskih mornaričkih jedinica 4. operativne zone NOV i PO Hrvatske početkom januara, na italijanske jedrenjake, kojom prilikom je zarobljeno 6 manjih brodova.

Zbog pretrpljenih teških gubitaka u starješinskom kadru u bojevima oko Bihaća, Bosanskog Novog, Sanskog Mosta, Dvora i Livna krajem 1942. godine, Tito izdaje naređenje operativnim štabovima NOV i POJ da izvode borbena dejstva pod najnepovoljnijim uslovima za neprijatelja, čuvajući sopstvenu živu silu.

U svojstvu vrhovnog komandanta NOV i POJ Tito izdaje *Naredbu o ustrojstvu i zadacima vojnih vlasti u pozadini.*

Tito izdaje *Naredbu o ishrani, snabdijevanju i stvaranju materijalnih rezervi Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije i o vođenju evidencije.*

9. januar — Tito izdaie *Naredbu o izradi mobilizacijskih spiskova* vojnih obveznika od navršenih 18 do navršenih 45 godina starosti.

Tito izdaje *Naredbu o reorganizaciji Vojne škole NOV i POJ.*

U pratnji člana Vrhovnog štaba NOV i POJ i Politbiroa CKKPJ Sretena Žujovića i književnika Vladimira Nazora. Tito odlazi automobilom iz Bihaća u Ostrožac, južno od Cazina, gdje se smješta u jednom starom zamku i tu boravi do 24. januara.

10. januar — Da bi doprinio daljem razmahu narodnooslobodilačke borbe i istakao značaj onoga što je doživio prilikom smotre jedinica 4. krajiške divizije i na velikom narodnom zboru u Jasenicama, kao i za vrijeme svog boravka u Bosanskoj krajini, Tito odmah po dolasku u Ostrožac piše članak *Uloga Bosanske krajine u*

narodnooslobodilačkoj borbi, u kome odaje visoko priznanje narodu Bosanske krajine za doprinos i žrtve koje je do tada dao za stvar narodnooslobodilačke borbe.

Dobivši vjerodostojna obavještenja o pripremama okupatora i četničke Vrhovne komande da zajednički planiraju napad na slobodnu teritoriju »Bihaćke Republike«, Tito preko svoje radio-stanice upućuje Izvršnom komitetu Kominterne o tome depešu, naznačujući u njoj više četničkih komandanata preko kojih D. Mihailović ostvaruje saradnju s italijanskim okupatorom i tražeći da se oni razobliče zajedno s D. Mihailovićem i jugoslovenskom kraljevskom vladom u Londonu.

13. januar

U svojstvu generalnog sekretara KPJ Tito upućuje Avdi Humi Kulturnom, organizacionom sekretaru Pokrajinskog komiteta KPJ za Bosnu i Hercegovinu, pismo s direktivom da što više radnika iz gradova upućuje u Narodnooslobodilačku vojsku, učvrsti ilegalnu vezu s mostarskom partijskom organizacijom i organizuje širenje partizanske štampe među domobranima i avijatičarima u Sarajevu.

15. januar

U svojstvu generalnog sekretara KPJ Tito upućuje sekretara CK SKOJ-a i člana Vrhovnog štaba NOV i POJ Ivu Lolu Ribara i člana CK SKOJ-a Ratu Dugonjića u Sloveniju radi upoznavanja s tamošnjom vojno-političkom situacijom i radi pomoći u radu s omladinom.

Tito šalje Izvršnom komitetu Kominterne odgovor-saglasnost da dr Ivan Šubašić, predstavnik Hrvatske seljačke stranke u emigraciji, uputi proglas seljacima Hrvatske da stupaju u borbu protiv okupatora pošto vođa te stranke Vlatko Maček vodi politiku »čekanja i neustajanja protiv okupatora i njegovih saradnika – ustaša«.

16. januar

Tito upućuje direktivno pismo Pokrajinskom komitetu KPJ za Srbiju da razvije što širu političku aktivnost protiv četnika i izbjegličke vlade Kraljevine Jugoslavije u Londonu, da pojača vojnu aktivnost, učvrsti postojeće, obnovi stare i formira nove partijske organizacije dosljedno sprovodeći partijsku liniju, i da umnoži članke iz »Proletera« br. 16 da bi ih proučile sve partijske organizacije.

U svojstvu generalnog sekretara KPJ Tito šalje direktivno pismo Pokrajinskom komitetu KPJ za Makedoniju, u kome, pored ostalog, kritički govori o slabostima i greškama partijske organizacije Makedonije i ukazuje na mjere koje bi trebalo preduzeti radi jačanja partijske organizacije na terenu i u vojsci, organa narodne vlasti i masovnih političkih organizacija.

U svojstvu generalnog sekretara KPJ Tito šalje Pokrajinskom komitetu KPJ za Vojvodinu, Pokrajinskom povjereništvu KPJ za Banat i Okružnom komitetu KPJ za Srem pismo u kojem se, pored ostalog, traži da se reorganizuje Pokrajinski komitet, da se veća pažnja posveti uvlačenju hrvatskog stanovništva u narodnooslobodilačku borbu, da se bolje čuvaju kadrovi i da se u Banatu organizuju manji partijski kursevi.

17. januar

U svojstvu generalnog sekretara KPJ Tito šalje Oblasnom komitetu KPJ za Hercegovinu pismo u kome ga upućuje kako da organizuje i održava vezu s Vrhovnim štabom i CKKPJ, saglašava s mjerama koje je sproveo član CKKPJ Svetozar Vukmanović

Tempo u cilju jačanja partijske organizacje u Hercegovini, a posebno u Mostaru, nalaže da sve partijsko članstvo prouči članke iz »Proletera« br. 16 i da razvije najširu borbu protiv četnika.

U ime Vrhovnog štaba NOV i POJ Tito zajedno s predsjednikom Izvršnog odbora AVNOJ-a dr Ivanom Ribarom upućuje notu vladama SSSR-a, SAD i Velike Britanije kojom protestuje što Saveznici pružaju gostoprimstvo kraljevskoj jugoslovenskoj vladi čiji ministar D. Mihailović sarađuje s njemačkim i italijanskim okupatorom i vlastima NDH u borbi protiv NOV i POJ. Notom se takođe traži da tri savezničke vlade upute komisiju u Jugoslaviju koja bi utvrdila pravo stanje i učinila kraj zabludi svjetske javnosti o D. Mihailoviću.

Tito vodi razgovore u Ostrošcu s dr Ivanom Ribarom, Ivanom Milutinovićem i Goranom Kovačićem, kojima prisustvuje i Vladimir Nazor. Tom prilikom Nazor je pokazao i pročitao početak svog ratnog dnevnika (započetog u Ostrošcu), a G. Kovačić jedan dovršeni odlomak svoje poeme *Jama;* tada su preko radija slušali radio-vijesti iz Amerike kojom prilikom je govorio i pozdravio Tita prijatelj narodnooslobodilačkog pokreta i poznati violinista Zlatko Baloković.

20. januar — Povodom oslobođenja Lenjingrada Tito piše za »Borbu« članak *Lenjingrad je oslobođen.*

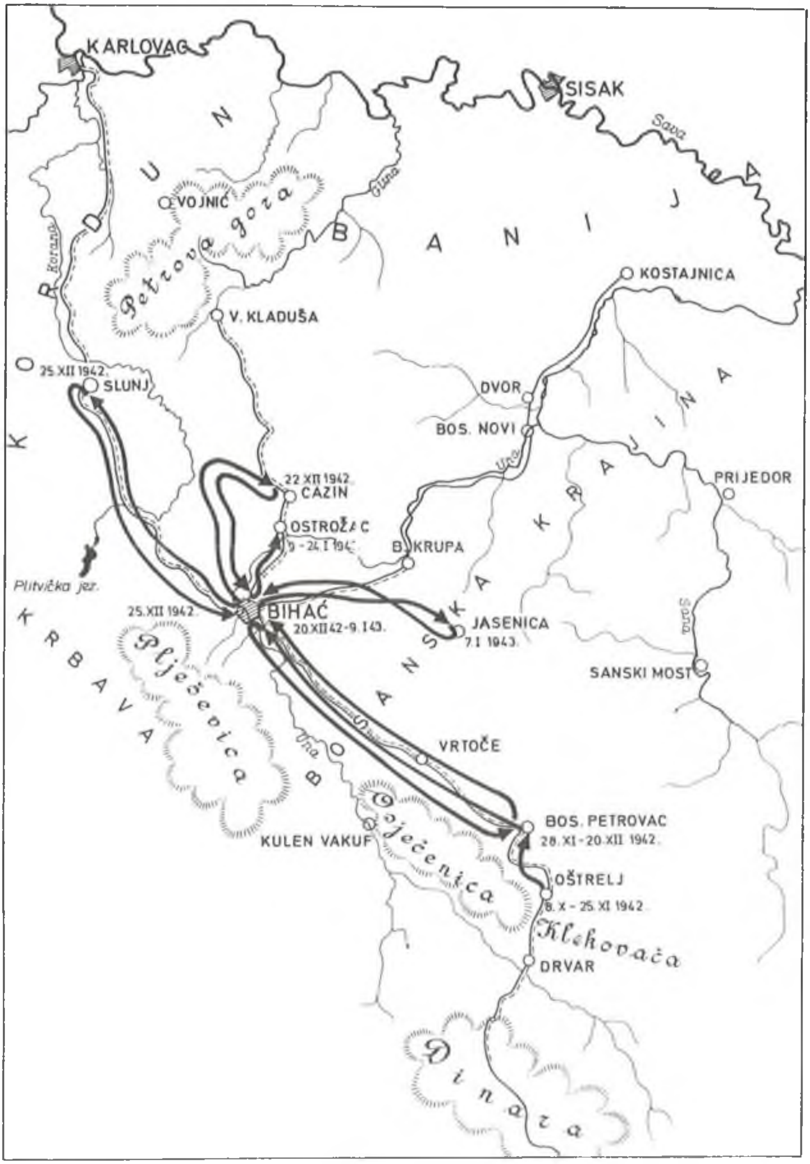

TITOV RATNI PUT OD OŠTRELJA DO OSTROŠCA 8. OKTOBAR 1942–24. JANUAR 1943.

Pripremili M. Bojić i Đ. Došić

BIOGRAFSKE BELEŠKE
REGISTAR GEOGRAFSKIH NAZIVA
SKRAĆENICE
POPIS ILUSTRACIJA

BIOGRAFSKE BELEŠKE*

Andreev Bane (1905). Član KPJ od 1923; MK SKOJ-a za Veles (1923) i PK SKOJ-a za Makedoniju (1924—1925); od 1927. djeluje u beogradskoj organizaciji SKOJ-a; u januaru 1929. uhapšen i osuđen na 15 godina robije. Poslije bjekstva iz zatvora (u avgustu 1941) otišao u Makeodniju. U NOR-u bio član PK KPJ za Makedoniju, komesar Glavnog štaba Makedonije. Nakon oslobođenja ministar u vladi DFJ za rudarstvo. Godine 1950. smijenjen s državnih i političkih funkcija i isključen iz KPJ, kasnije ponovo primljen u SKJ; do penzionisanja radio u Institutu za ekonomska istraživanja Srbije — 301

Antunović Matija Mato (1916—1934). Do drugog svjetskog rata bio student Teološkog fakulteta u Beogradu. Učesnik NOR-a od 1941. Član KPJ od 1942. U toku rata borio se u sastavu 5. crnogorske proleterske brigade. Do pogibije u Plani 1943. bio zamjenik političkog komesara bataljona 5. crnogorske brigade — 220

Augustinčić Antun (1900—1979), profesor Akademije likovnih umjetnosti u Zagrebu i član JAZU. Saradnik NOP-a od 1941, a na slobodnu teritoriju prešao u jesen 1943. Član ZAVNOH-a; na Drugom zasijedanju AVNOJ-a izabran za potpredsjednika. Autor je mnoštva vajarskih djela. Među njima se ističu spomenički radovi i kompozicije: »Spomenik Crvenoj armiji« kod Batine skele na Dunavu, »Nošenje ranjenika«, »Spomenik maršalu Titu« u Kumrovcu, »Konjanička figura« u Njujorku, »Seljačka buna« i »Matija Gubec« u Gornjoj Stubici i drugi — 292

Babić Branko (1912), bankarski činovnik. Član KPJ od 1935. Pred rat na partijskim dužnostima u Mariboru i Bosanskoj krajini, gdje je bio jedan od organizatora ustanka 1941. Po odluci VŠ NOVJ novembra 1942. prekomandovan u Sloveniju, gdje je bio politički komesar 3. divizije, zamjenik političkog komesara 3. operativne zone Slovenije i 9. korpusa. Septembra 1943. prelazi u Slovenačko primorje na partijski rad. Poslije rata bio na raznim dužnostima u SR Sloveniji. Član CK SK Slovenije. Nosilac »Partizanske spomenice 1941« — 265

Babović Spasenija Cana (1907—1977), tekstilna radnica. Mlada pristupa radničkom pokretu, član SKOJ-a od 1927, a KPJ od 1928. Od 1928. do 1937. na raznim dužnostima: član MK KPJ za Beograd, član OK KPJ u Kragujevcu. Aktivno radila na stvaranju Narodnog fronta (1935—1937). Više puta hapšena i mučena, a 1937. Sud za zaštitu države osudio ju je na 2 godine robije. Iz zatvora izašla 1939. i izabrana za člana PK KPJ za Srbiju. Na V zemaljskoj konferenciji KPJ izabrana za člana CK KPJ. Jedan je od organizatora ustanka u Srbiji; bila je član Vojne komisije PK KPJ za Srbiju, pa partijski radnik u vojnim jedinicama; 1942. pomoćnik je političkog komesara 2. proleterske brigade. Prvi je predsjednik Antifašističkog fronta žena Jugoslavije. Na Prvom zasjedanju AVNOJ-a izabrana za člana Predsjedništva. Poslije oslobođenja bila je poslanik Savezne skupštine i Skupštine Srbije, ministar u vladi Srbije i vladi Jugoslavije, pa član Izvršnog vijeća Srbije i SIV-a; član Saveznog odbora SSRNJ, član Predsjedništva SUBNORJ, IK CK SK Srbije i član CK SKJ — 273, 278

Baće Maksimilijan Maks (Milić) (1914). Kao gimnazijalac uključio se u naprędni radnički pokret, član KPJ od 1934. Hapšen i proganjan. U španskom građanskom

* Biografske beleške sačinili: Aleksandar Spasojević, Branko Vuković i Žarko Protić.

ratu učestvovao od 1937. do 1939; po padu Španske Republike bio u logoru u Francuskoj, a 1940. se vratio u zemlju. U NOR-u je bio zamjenik komandanta 4. operativne zone Hrvatske, komandant grupe NOPO Dalmacije, komandant divizije, načelnik štaba korpusa i dr. Poslije rata pomoćnik ministra unutrašnjih poslova FNRJ, ministar u vladi FNRJ, ambasador, član CK SKH, general-potpukovnik u rezervi. Godine 1972. isključen iz SKJ i penzionisan. Nosilac »Partizanske spomenice 1941«, Narodni heroj — 242, 243, 309

Baćović Petar Ištvan, advokat, rezervni oficir vojske Kraljevine Jugoslavije. Po nalogu predsjednika kvislinške vlade Srbije Milana Nedića Stupio u četnički pokret Draže Mihailovića u kome se istakao kao jedan od najvećih pobornika borbe protiv narodnooslobodilačkog pokreta. Aprila 1942. došao u istočnu Bosnu. Bio na raznim vojnim dužnostima, a od avgusta 1942. do aprila 1945. komandant Operativnih jedinica istočne Bosne i Hercegovine. Poznati saradnik okupatora. Sa svojim jedinicama učestvovao je u mnogim borbama protiv partizana i u genocidu protiv muslimanskog stanovništva. Maja 1945. ubile su ga ustaše — 293, 297, 303

'*Baloković Zlatko* (1895—1965), violinista. Amerikanac jugoslovenskog porekla. Živio u SAD od 1924. Za vrijeme II svjetskog rata bio jedan od osnivača i predsjednik Društva prijatelja nove Jugoslavije i pristalica NOB-a u Jugoslaviji; i poslije rata ostao je prijatelj socijalističke Jugoslavije — 320

Bijeljac Krstan (1916), predsjednik Udruženja pravoslavnih sveštenika SR Bosne i Hercegovine i p. pukovnik JNA u penziji. Do drugog svjetskog rata bio sveštenik u Bjeljaju kod Bosanskog Petrovca. Učesnik NOR-a od 1941. U toku NOR-a bio vjerski referent 5. NOU divizije (1942—1943), član Oblasnog NOO za Bosansku krajinu, vijećnik I, II i III zasijedanja ZAVNOBiH-a. Poslije rata obavljao upravne i društveno-političke dužnosti u Drvaru, Bihaću i Sarajevu. Višegodišnji sekretar i potpredsjednik Crvenog krsta SR BiH i predsjednik Udruženja pravoslavnih sveštenika SR BIH. Nosilac »Partizanske spomenice 1941« — 220

Binder Ferdinand, domobranski pukovnik. U toku 1942. komandant domobranskog garnizona u Tesliću. Zarobljen 3. januara 1943. prilikom oslobođenja Teslića. U proljeće 1943. razmijenjen za pripadnike NOR-a iz ustaških i njemačkih zatvora i logora — 143

Birčanin vid. Trifunović Ilija Birčanin

Bjelajac N. Slavko (alias Nikola Dekić). Do drugog svjetskog rata major JV. U toku rata povjerljivi saradnik Draže Mihailovića i Italijana. Radio po zarobljeničkim logorima na pridobijanju oficira za pokret D. M. i na organizovanju četničkog pokreta u Lici (1942). Do septembra 1943. bio je komandant Ličkog četničkog (503) korpusa i Gacke četničke zone u Lici. Poslije kapitulacije Italije prebjegao u Italiju, a potom u Kairo. Poslije rata nastanio se u SAD. Kao oficir američke vojske učestvovao u nekonvencionalnom i psihološkom ratovanju. Poslije odlaska u penziju objavio više članaka o gerilskom ratovanju i borbi protiv ustanika — 173, 293, 297

Bogunović Branko (1920), novinar, dopisnik Tanjuga iz Njujorka. Pred drugi svjetski rat završio bogosloviju u Sarajevu. Učesnik NOR-a od 1941. Član KPJ od aprila 1944. U toku NOR-a boravio u Lici. Od 1944. urednik partizanskih listova »Lički vjesnik« i »Srpska riječ«. Poslije rata nastavio da se bavi novinarstvom u listovima »Borba« (1945—1946), »Omladina« (1946—1956). U ovom drugom listu bio urednik, glavni i odgovorni urednik i direktor. Od tada se nalazi u Tanjugu kao urednik i dopisnik iz inostranstva. Nosilac »Partizanske spomenice 1941« — 220

Bojnović Branko vid. Bogunović Branko

Bojović Petar (1858—1945), vojvoda u srpskoj vojsci. Istaknuti komandant srpske vojske u balkanskim ratovima i prvom svjetskom ratu — 300

Božović Radomir (1915), bankarski činovnik. Član KPJ i učesnik NOR-a od 1941. U toku NOR-a borio se u sastavu Piperskog NOPO (komandir voda), u bataljonu »18. oktobar« (komandir čete) i 1. proleterskoj brigadi (komandir voda). Novembra 1942. po odluci VŠ NOVJ prekomandovan u Sloveniju. Od dolaska u Sloveniju do kraja rata bio komandant

bataljona Tomšičeve brigade, komandant 12. slovenačke brigade, zamjenik komandanta i načelnik Štaba 15. slovenačke divizije i operativni oficir GŠ Slovenije. Poslije rata ostao u službi u JNA. Bio na dužnostima komandanta divizije, korpusa i armije. General-major u penziji. Nosilac »Partizanske spomenice 1941«. Narodni heroj — 265

Brajović (Đurov) Petar (1915). Do rata podoficir JV. Učesnik NOR-a od 1941. Član KPJ od 1942. U toku NOR-a, poslije 13-julskog ustanka, komandir voda i čete u odredu »Bijeli Pavle«. Prilikom formiranja 4. proleterske crnogorske brigade bio je komandir voda, a potom komandir čete. Novembra 1942. po odluci VŠ NOVJ prekomandovan u Sloveniju. U Sloveniji je bio komandant 1. slovenačke artiljerijske brigade, načelnik Štaba i komandant 18. slovenačke divizije i načelnik 4. operativne zone. Poslije rata načelnik štaba divizije, komandant artiljerije armije, načelnik artiljerije korpusa i područja. General-major u penziji. Nosilac »Partizanske spomenice 1941« — 265

Bulatović Veselin (1916). Prije rata studirao Teološki fakultet u Beogradu. Učesnik NOR-a i član KPJ od 1941. U toku NOR-a bio je politički komesar 4 (bjelopoljskog) bataljona 3. proleterske (sandžačke) brigade i 4. sandžačke udarne brigade. Poslije rata bio u službi u JNA i sekretar za unutrašnje poslove SR Crne Gore. Pukovnik JNA u penziji. Nosilac »Partizanske spomenice 1941« — 220

Cerović Stojan (1888—1943), profesor i novinar. Pripadao Zemljoradničkoj stranci. U NOR-u od 1941. Bio je predsjednik Sreskog odbora NO fonda. Od avgusta 1941. do početka 1942. bio interniran u Albaniju, a po povratku u Crnu Goru ponovo se uključio u NOB. Učestvovao na I zasijedanju AVNOJ-a. Umro januara 1943. od zadobijenih povreda — 268, 276

Ciganović Milan. Prije drugog svjetskog rata završio bogosloviju. Od kapitulacije Jugoslavije do kraja 1943. živeo u Srbu. Tada se bavio kao simpatizer NOP-a vjerskim pitanjima. Učestvuje na I konferenciji pravoslavnih sveštenika u Srpskoj Jasenici 15. novembra 1942. Krajem 1943. pristupio četničkom pokretu. Poginuo novembra 1944. negdje u Istri prilikom povlačenja za Italiju — 220

Cvetković Dragiša (1893—1969), narodni poslanik i ministar u vladi V. Vukićevića 1928, M. Stojadinovića 1935—1939, predsjednik vlade 1939—1941. Potpisao u Beču 25. marta 1941. pakt o pristupanju Jugoslavije silama Osovine. Oboren, zajedno s vladom, 27. marta 1941; u emigraciji od 1944 — 98, 285, 290, 308

Čabrijan Milan, borac 4. omladinskog bataljona 6. hrvatske brigade 13. primorsko-goranske divizije. Istakao se prilikom napada i onesposobljavanja ličke željezničke pruge kod Ogulina i Gomirja od 28. decembra 1942. do 5. januara 1943 —210

Čagorović Đuro (1904). Do rata kamenorezac i partijski radnik. Član KPJ od 1933. Učesnik NOR-a od 1941. Radio na pripremama i organizovanju ustanka u danilovgradskom kraju. U ratu bio politički komesar bataljona »Bijeli Pavle« i područja, vijećnik Prvog i Drugog zasijedanja AVNOJ-a i delegat CASNO-a. Poslije rata predsjednik Narodne skupštine NR Crne Gore, član Izvršnog vijeća Narodne skupštine NR Crne Gore i član CK SK CG. Nosilac »Partizanske spomenice 1941«. Narodni heroj — 25, 268

Čerčil Vinston (Churchill Winston; 1874—1965), jedan od najvećih britanskih državnika i političara; pripadnik Konzervativne stranke. Završio vojnu akademiju 1897; više puta bio ministar (od 1908. do 1939); predsjednik vlade (od maja 1940. do 1945. i od 1951. do 1955). U doba oktobarske socijalističke revolucije jedan od zagovornika i organizatora intervencije protiv Sovjetske Rusije. Kao pobornik tradicionalne britanske politike ravnoteže snaga na Kontinentu, još 1936. zahtijevao je energičnu akciju protiv nacističke agresije. Od trenutka fašističkog napada na Sovjetski Savez zalagao se za stvaranje antihitlerovske koalicije — 276, 283, 305

Čubrić Milivoj Mile (1919). Do rata nastavnik u Sarajevu i student prava. Učesnik NOR-a od 1941. Član KPJ od 1942. Do novembra 1942. ilegalac u Sarajevu, partijski radnik u Foči, komandir kombinovane čete pri VŠ NOVJ i u 5. crnogorskoj brigadi. Novembra 1942. prekomandovan u Sloveniju, gdje je bio

zamjenik komandanta i komandant bataljona brigade »Matija Gubec«, komandant 9. brigade 18. divizije i komandant Oficirske škole GŠ NOV Slovenije. U JNA u činu p.pukovnika ostao do februara 1947. Poslije rata radi u Saveznoj vladi kao pomoćnik ministra za fizičku kulturu. Između 1954. i 1968. nalazio se na dužnosti direktora JAT-a, sekretara Spoljnotrgovinske komore SFRJ i njenog predstavništva u SR Njemačkoj. Nosilac »Partizanske spomenice 1941« — 265

Čulinović Mato (1907—1942), vazduhoplovni major NDH. Pilotsku školu 1. vazduhoplovnog puka završio u Novom Sadu 1929. Vojni pilot od 1931, a pilotlovac od 1937. Poslije kapitulacije Kraljevine Jugoslavije 1941. prijavio se u vazduhoplovstvo NDH. U toku 1941/42. borio se u sastavu njemačkih vazduhoplovnih snaga na Istočnom frontu. Za vazdušne pobjede odlikovan je njemačkim ordenom Gvozdenog krsta I stepena — 8

Ćetković Petar Pero (1907—1943), kapetan I klase vojske Kraljevine Jugoslavije. Član KPJ od 1942. U NOR-u od 1941. komandant Lovćenskog bataljona Crnogorskog NOP odreda za operacije u Sandžaku, komandant 1. bataljona 1. proleterske brigade; komandant 1. dalmatinske brigade i komandant 3. divizije NOVJ. Smrtno ranjen 28. marta 1943. Narodni heroj — 56, 72, 73, 185, 277, 300

Ćetković Vladimir Vlado (1911—1944), radnik. U radničkom pokretu od tridesetih godina; član KPJ od 1935. Organizator štrajkova i drugih akcija rudara Trepče. Učesnik je španskog građanskog rata, poručnik španske republikanske vojske. Po padu Republike bio je u logorima u Francuskoj, odakle je pobjegao i stigao u Jugoslaviju. U NOP-u komandant Ličke grupe NOPO i član GŠ Hrvatske; komandant 8. divizije i VIII korpusa. Poginuo je 21. oktobra 1944. u Dalmaciji; bio general-major NOVJ. Narodni heroj — 32

Ćopić Branko (1915), književnik. Učesnik NOR-a i član KPJ od 1941. Saradnik partizanskih listova, ratni dopisnik »Borbe« 5. krajiške brigade, politički komesar odreda. Napisao veliki broj djela s tematikom iz NOR-a. Dobitnik nagrade AVNOJ-a (1970) za književni rad. Nosilac »Partizanske spomenice 1941« — 272

Danilović Uglješa Čokalija (1913), inženjer agronomije. Član SKOJ-a od 1933, član KPJ od 1935. Bio je član UK i član MK KPJ Beograda. Od kraja 1937. radi kao opunomoćenik CK KPJ na obnavljanju partijskih organizacija u BiH. Član PK KPJ za BiH od 1939. Jedan od organizatora ustanka u Bosni i Hercegovini. Bio je član Glavnog štaba za BiH, vijećnik AVNOJ-a od Drugog zasijedanja i vijećnik ZAVNOBiH-a. Poslije rata bio je član vlade, pa potpredsjednik Izvršnog vijeća BiH i član SIV-a, član CK SKJ i IK CK SKBiH. Član Savjeta Federacije. Narodni heroj. Nosilac »Partizanske spomenice 1941« — 205, 305

Dapčević Peko (1913), politički radnik. U radnički pokret stupio kao gimnazijalac, a član je KPJ od 1933. Godine 1936. i 1937. bio član OK KPJ za Cetinje. U španskom ratu bio komandant bataljona (u činu poručnika). Poslije poraza Republike 1939. zatočen u logoru u Francuskoj; sljedeće godine pobjegao u Austriju, a 1941. došao u Jugoslaviju. U NOR-u od 1941: komandant Lovćenskog odreda, zatim Glavnog štaba za Crnu Goru, 4. proleterske crnogorske brigade, 2. divizije, 2. udarnog korpusa, 1. armijske grupe, 1. armije; član AVNOJ-a i CASNO-a. Poslije rata zamjenik, zatim načelnik Generalštaba JNA, član SIV-a, ambasador, potpredsjednik Skupštine Jugoslavije; član CK SKJ. General-pukovnik JNA. Odlikovan je Ordenom slobode i Ordenom narodnog heroja. Član Savjeta Federacije. Nosilac »Partizanske spomenice 1941« — 56, 73, 89, 277

Davidović Ljubomir Ljuba (1863-1940), političar i državnik; ministar u vladi Kraljevine Srbije i Jugoslavije; predsjednik vlade 1919, 1920. i 1924. Poslije toga politički aktivan uglavnom kao šef Demokratske stranke, na čijem je čelu ostao sve do smrti. Sredinom tridesetih godina zalagao se za okupljanje opozicionih i antifašističkih snaga u demokratski front — 276

Delić Smail (1898—1944), pravnik. Do rata sudija u opštinskim sudovima u Bosanskom Petrovcu i Cazinu i predsjednik Okružnog suda u Bihaću. Politički neangažovan. Novembra 1942. kao sim-

patizer NOP-a i ugledni građanin Bihaća izabran za predsjednika prvog NOO ovog grada. U februaru 1943. poslije povlačenja snaga NOP-a iz Bosanske krajine, zatvorile su ga ustaše. Poginuo juna 1944. prilikom neprijateljskog bombardovanja Cazina — 273

Denvir Džon (John) Frank, škotski iseljenik na Novom Zelandu. U jesen 1939. regrutovan i s novozelandskim korpusom (A. četa, 20. bataljon, 4. pešadijska brigada) detaširan 1940. na Srednji istok. Zarobljen od Nemaca u Grčkoj 1941. Otpremljen u zarobljenički logor kod Maribora. Iz logora pobegao sa dva druga 6. XII 1941. Prihvaćen u Ljubljani od ilegalaca OF. Februara 1942. postaje član NOP-a. U toku NOR-a bio je borac, vodnik, komandir čete i komandant bataljona. Posle rata vratio se na Novi Zeland. Na osnovu njegovih kazivanja jedan novinar je napisao o borbama u Jugoslaviji veoma objektivnu knjigu, koja je u Australiji i Novom Zelandu imala veliki uspeh — 144, 292

Dimić Janko (1920). Pred rat bio đak V godine sarajevske bogoslovije. Učesnik NOR-a od 1941. Član KPJ od marta 1942. U ratu bio borac, komandir čete i politički komesar bataljona u sastavu NOPO i bataljona »Velebit« (Lika), 3. i 1. ličke brigade. Poslije rata nastavio službu u OZN-i i UDB-i, JNA i Privrednoj komori Jugoslavije — predstavnik u Moskvi i Varšavi. Pukovnik JNA u penziji. Nosilac »Partizanske spomenice 1941« — 220

Dimić Ranko vid. Dimić Janko

Dobrašinović Miloje (1898—1970), gimnazijski profesor. Član Demokratske stranke. Učesnik NOR-a od 1941. U ratu bio član Sreskog NOO Bijelo Polje, učesnik konferencije rodoljuba Crne Gore, Boke i Sandžaka 1942. na Tjentištu, vijećnik Prvog i Drugog zasijedanja AVNOJ-a. Poslije rata poslanik Privremene narodne skupštine DFJ i Ustavotvorne skupštine FNRJ. Nosilac »Partizanske spomenice 1941« — 268

Dožić Gavrilo (1881—1950), srpski patrijarh. Posle završenog teološkog školovanja u Prizrenu, Carigradu i Atini, 1911. izabran za mitropolita raško-prizrenskog a od 1913. i za mitropolita obnovljene pećke eparhije. Od 1920. do 1938. bio cetinjski mitropolit a srpski patrijarh od 1938. do 1950. U toku II svjetskog rata Nemci ga internirali u manastir Rakovicu — 219

Drago Teslić vid. Saso Drago

Dragoš vid. Ilić Dragutin

Drakić Vidak (1908). Do rata bio sveštenik u Crnoj Gori. Učesnik NOR-a i član KPJ od 1941. U NOR-u bio borac Zetskog NOPO, 4. i 5. crnogorske proleterske brigade, 10. hercegovačke brigade, vjerski referent 5. krajiške divizije i 5. krajiškog korpusa u činu majora JNA. Poslije rata nalazio se na dužnosti člana Glavne komisije za kolonizaciju boraca AP Vojvodine, predsjednik Vrhovne invalidske komisje pri vladi DFJ, sekretar Centralne uprave brodogradnje MNO FNRJ. Potpukovnik JNA. Nosilac »Partizanske spomenice 1941« — 220

Drapšin Petar (1914—1945), Do II svjetskog rata student i revolucionar. Član KPJ od 1937. Učestvovao u španskom građanskom ratu od 1937. do 1939. Po slomu Republike interniran u logor u Francuskoj. Posle ilegalnog povratka u zemlju odlazi u Hercegovinu, gdje je bio jedan od organizatora ustanka. U NOR-u je bio komandant Operativnog štaba NOP odreda za Hercegovinu, komandant 2. operativne zone Hrvatske, 12. divizije, 6. i 8. korpusa i 4. armije. General-potpukovnik JNA. Narodni heroj — 304

Drenović Uroš, učitelj i rezervni oficir vojske Kraljevine Jugoslavije. Učestvovao u ustanku 1941. u rejonu Mrkonjić-Grada, ali se ubrzo odvojio od partizana i postao komandant četničkog bataljona »Kočić«, a zatim i komandant Bosansko-krajiškog četničkog korpusa. Postao jedan od najistaknutijih četničkih vođa u Bosni. Poginuo maja 1944. kod Mrkonjić-Grada prilikom bombardovanja od strane savezničke avijacije — 22, 23, 286

Drljević Savo (1912). Do II svjetskog rata privatni činovnik. Učesnik NOR-a i član KPJ od 1941. U NOR-u bio komandant Bjelopoljskog i Komskog NOPO, komandant 2. bataljona 4. proleterske brigade, komandant 4. udarne i 2. dalmatinske brigade, načelnik štaba 2. proleterske divizije, načelnik GŠ Srbije, 1. korpusa i 1. armije i komandant Grupe divizija na Kosovu. Poslije rata ostao u službi u

JNA. General-pukovnik JNA u penziji. Narodni heroj. Nosilac »Partizanske spomenice 1941« — 243, 247

Dugonjić Ratomir Rato (1916), diplomirani pravnik. Član KPJ od 1937. Učesnik NOR-a od 1941. Jedan od organizatora ustanka u Sarajevu i okolini. Potom komesar Semizovačkog odreda, sekretar PK SKOJ-a za BiH i organizacioni sekretar CK SKOJ-a, vijećnik AVNOJ-a i ZAVNOBiH-a. Poslije rata sekretar CK SKOJ-a (1944—1947), GK KPJ Beograda (1947—1950), ministar u vladi FNRJ (1950—1951), član Izvršnog vijeća NR BiH, predsjednik Predsejedništva SR BiH, član Predsjedništva SFRJ i član CK SKJ. Član Savjeta Federacije. Nosilac »Partizanske spomenice 1941«. Narodni heroj — 119, 268, 288, 319

Dugošević Veljko Uča (1910—1941), učitelj. Član KPJ od 1939. Učesnik priprema i dizanja oružanog ustanka 1941. u požarevačkom kraju. Bio prvi komandant Požarevačkog partizanskog odreda. Poginuo kod Neresnice 1941. Narodni heroj — 299

Đokić Vojislav Voja (1893—1943), major vojske Kraljevine Jugoslavije. Zbog revolucionarnog rada 1932. uhapšen u Mariboru i osuđen na 15 godina robije; u januaru 1941. uslovno pušten na slobodu. Uključio se u pripremanje ustanka; 1941. stupio u Kalinovički NOPO i krajem iste godine postao zamenik komandanta odreda. Od maja 1942. član Vrhovnog štaba; od novembra 1942. do maja 1943. načelnik štaba 7. banijske divizije. Podlegao ranama u maju 1943. General-major NOVJ — 169

Đujić Gliša (brat Momčila Đujića, komandanta Dinarske četničke divizije), četnik u bratovljevoj diviziji, koljaš i italijanski saradnik. Poginuo 12/13. novembra 1942. u selu Topola kod Knina u borbi između četnika i 4. proleterske (crnogorske) brigade — 9

Đujić Momčilo, četnički vojvoda iz Dalmacije. Do rata pravoslavni sveštenik u selu Toplja kod Knina. U ljeto 1941. organizuje u Kninskoj krajini otpor ustaškim zločinima nad srpskim življem, ali i četnički pokret Draže Mihailovića. U ratu komandant četničke Dinarske divizije. Do 9. septembra 1943. istaknuti saradnik italijanskog okupatora u borbi protiv NOP-a. Od tada do jeseni 1944, kada je s dijelom ljudstva Dinarske divzije prešao u Italiju, saradnik Nijemaca. Poslije rata nastanio se u SAD. Stavio se na čelo ekstremne antijugoslovenske četničke emigracije — 9, 206, 293, 297, 303, 309

Đukanović Blažo (1883—1943). Do rata pukovnik JV u penziji i ban Zetske banovine. Od marta 1942. do oktobra 1943. bio je na čelu ujedinjenih kontrarevolucionarnih snaga u Crnoj Gori — glavnokomandujući »nacionalnih jedinica« i neposredni saradnik italijanskog okupatora. Polovinom oktobra 1943. zarobljen u Manastiru Ostrogu od boraca 5. proleterske (crnogorske) brigade i osuđen na smrt strijeljanjem — 244

Đurišić Pavle (1908—1945), oficir vojske Kraljevine Jugoslavije; četnički komandant. U decembru 1941. od Draže Mihailovića dobio zvanje vojvode i imenovan za komandanta Limskih četničkih odreda, zamjenik komandanta Nedićevog dobrovoljačkog korpusa, komandant četničke komande Crne Gore, Boke i Starog Rasa. Njegove jedinice su učestvovale u više krupnih poduhvata (samostalno i zajedno s okupatorom) protiv NOVJ i izvršile mnoge zločine nad rodoljubima i pripadnicima NOP-a i genocid nad muslimanskim življem u Sandžaku i istočnoj Bosni. Ubile su ga ustaše u Gradiški aprila 1945 — 206, 293

Erkoli vid. Toljati Palmiro

Fajfer Tone (1913—1981), grafički radnik. Pripadao radničkom pokretu hrišćanskih socijalista. Član KPJ od 1946. Učesnik NOR-a od 1941. Na osnivačkom sastanku Osvobodilne fronte 1941. izabran kao predstavnik hrišćanskih socijalista u Izvršni odbor OF. Maja 1942. iz Ljubljane prelazi na slobodnu partizansku teritoriju. Bio je član delegacije Slovenije na Drugom zasijedanju AVNOJ-a i član Predsjedništva AVNOJ-a. Poslije rata radio u Beogradu na stvaranju Jedinistvenih sindikata Jugoslavije. Bio je član Glavnog odbora OF, NF i SSRNJ, ministar više resora u vladi NR Slovenije i poslanik Savezne narodne skupštine. Nosilac »Partizanske spomenice 1941« — 266, 269

Fejić Salko (1914), pravnik. Član KPJ od 1940, u NOR-u od 1941: politički komesar Mostarskog bataljona, član OK KPJ za Hercegovinu, član Politodjela 10. her-

cegovačke brigade. Poslije rata javni tužilac NR BiH, načelnik u SSIP-u, ambasador i pomoćnik saveznog sekretara. Poslanik SR BiH u Vijeću naroda Savezne skupštine, član Savjeta Federacije. Nosilac »Partizanske spomenice 1941« — 203, 305

Franc Ferdinand (1863—1914), austrougarski prestolonasljednik, nosilac ideje o proširivanju Austro-Ugarske daljim porobljavanjem susjednih zemalja. Ubio ga Gavrilo Princip 28. juna 1914. prilikom posjete Sarajevu; ovo ubistvo austrougarski odnosno njemački imperijalistički krugovi iskoristili su kao povod za otpočinjanje prvog svjetskog imperijalističkog rata (1914—1918) — 263, 283

Francetić Juraj Jure (1912—1942), ustaški pukovnik. Po formiranju NDH bio ustaški povjerenik za istočnu Bosnu, zatim komandant Sarajevske ustaške pukovnije i ustaške »Crne legije«. Sa svojim ustaškim jedinicama učestvovao u mnogim borbama protiv partizana ističući se okrutnošću i nasiljem. Avgusta 1942. postao komandant stajaćih djelatnih zdrugova Ustaške vojnice. Decembra 1942. zarobljen od partizana kod Slunja kada je njegov avion zbog kvara prinudno sletio. Podlegao ranama — 115, 287

Frank dr Josip (1844—1911), jedan od osnivača i šef tzv. Čiste stranke prava (1895), koja se oslanjala na bečki dvor i u svojoj politici najčešće zastupala interese Beča kao izraz velikohrvatskog šovinizma; ističe se politikom protivljenja bratstvu hrvatskog i srpskog naroda. Sljedbenici J. Franka su po njemu nazvani frankovci, a njegove legije iz 1909. bile su uzor budućim ustaškim bojnama i legijama — 284

Franković Ratomir Ratko (1914), prije rata stolar. Učesnik NOR-a od 1942. Član KPJ od 1943. Do decembra 1942. mornarički podnarednik Lučkog zapovjedništva NDH u Makarskoj. Tada odlazi u Biokovski NOPO. Poslije formiranja 1. mornaričkog odreda u Podgori komandir je čete, a potom je ponovo u Biokovskom odredu (zamjenik komandanta 3. bataljona) i 11. dalmatinskoj brigadi. U toku 1944. i 1945. komanduje flotilom Visa i Hvara i obalskom komandom u Šibeniku. Poslije rata ostaje na službi u JRM. Kapetan bojnog broda JRM u penziji. Nosilac »Partizanske spomenice 1941« — 282

Gajić Vojin (1890—1942), zemljoradnik iz sela Kopljara kod Aranđelovca. Do drugog svjetskog rata pripadao lijevom krilu Demokratske stranke. Učesnik NOR-a i član KPJ od 1941. U toku NOR-a bio borac 1. šumadijskog NOPO zadužen za organizovanje i rad mjesnih i sreskih NOO. Od decembra 1941. borac 5 (kragujevačkog) bataljona 1. proleterske brigade. Biran za vijećnika Prvog zasijedanja AVNOJ-a u Bihaću, ali nije učestvovao — 276

Gavrilo, srpski patrijarh vid. Dožić Gavrilo

Gavrilović dr Milan (1882), novinar, političar i diplomata. Od 1920. član Saveza zemljoradnika; bio sekretar i potpredsjednik Glavnog odbora i vođ desnog krila zemljoradničkog pokreta. Šef Zemljoradničke stranke postaje 1939. Za poslanika Kraljevine Jugoslavije u SSSR-u postavljen 1940. Kao član emigrantske jugoslovenske vlade u Londonu isticao se svojim nepomirljivim stavom prema NOP-u. Poslije rata ostao u emigraciji, gdje je bio jedan od vođa srpske emigrantske građanske desnice — 276

Germogen, ruski sveštenik, belogardejski emigrant, samozvani mitropolit i poglavar tzv. »pravoslavne hrvatske crkve« u toku postojanja Nezavisne Države Hrvatske — 218

Goranović ing. Maksim (1909). Do II svjetskog rata inženjer agronomije. Član KPJ od 1937. Zbog revolucionarne djelatnosti zatvaran 1939/1940. Učesnik NOR-a od 1941. U toku rata je bio na dužnostima u politodjelima 3. dalmatinske brigade (kada je izabran za ratnog dopisnika »Borbe«), 7. banijske i 1. vojvođanske brigade; intendant u Glavnom štabu NOV Vojvodine i na službi u NKOJ-u. Poslije rata je bio pomoćnik ministra poljoprivrede DFJ. Od 1946-1948. specijalizirao na Poljoprivrednom institutu u Moskvi. Prihvatio Rezoluciju IB, kada je lišen čina potpukovnika JA i isključen iz KPJ. Iz zemlje emigrirao 1954 — 272

Gošnjak Ivan (1909-1980), general armije; u revolucionarni radnički pokret uključuje se sredinom dvadesetih godina

kao stolarski radnik u Sisku; član KPJ od 1933. Godine 1935. i 1936. završio je kurs pri MLŠ i kraći oficirski kurs. Od 1937. do 1939. učestvuje u španskom ratu kao dobrovoljac na strani republikanske Španije, a zatim je bio u raznim logorima Francuske; iz logora bježi u novembru 1941. i uključuje se u partizane. Bio je zamjenik komandanta Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske, a zatim se nalazio na visokim vojnim dužnostima. Narodni heroj — 32

Grđić Radmilo (1897—?), novinar. Završio je pravni fakultet i bio urednik više listova, generalni sekretar Saveza sokola Jugoslavije i dr. U ratu je bio jedan od organizatora četničkog pokreta u Hercegovini i Dalmaciji i delegat četničke Komande operativnih jedinica istočne Bosne i Hercegovine pri štabu 2. italijanske armije. Po kapitulaciji Italije nastavio saradnju s Nijemcima. Emigrirao u Italiju, gdje je i umro — 173, 297

Grebo Muhamed (1916). Do II svjetskog rata studirao filozofiju. Član KPJ od 1940. Učesnik NOR-a od 1941. U toku NOR-a bio član OK KPJ za Hercegovinu i zatvorenik u italijanskom zatvoru. Poslije rata nalazio se na raznim društveno-političkim funkcijama u Mostaru i Sarajevu. Nosilac »Partizanske spomenice 1941« — 304

Gregorić dr Pavle (1892), ljekar i politički radnik. Učesnik u oktobarskoj revoluciji, član RKP(b) od 1920, a KPJ od 1921. Uhapšen 1932. i osuđen na 2 godine strogog zatvora, ali mu je u toku izdržavanja robije kazna povećana za još 2 godine zbog učešća u martovskim demonstracijama osuđenika-komunista. Po izlasku s robije nastavlja rad, te 1937. postaje član CK KPH. Rukovodi u Zagrebu slanjem dobrovoljaca u Španiju. Hapšen 1938. i u decembru 1939. Iz lepoglavskog koncentracionog logora izašao u martu 1940. Organizator ustanka u Moslavini i Slavoniji 1941. U toku NOR-a na raznim dužnostima, a poslije oslobođenja bio je: član vlade NR Hrvatske, predsjednik Savjeta za narodno zdravlje vlade FNRJ, potpredsjednik Savezne narodne skupštine, ambasador u Rimu, član CK SKJ do VIII kongresa. Nosilac »Partizanske spomenice 1941« — 268

Grk Dušan (1906), zemljoradnik, sezonski radnik i šofer. U NOR-u i član KPJ od 1941. Bio je komandir partizanske čete, politički komesar Stolačkog partizanskog bataljona, zamjenik komandanta Južnohercegovačkog NOPO i komandant 1. bataljona 10. hercegovačke brigade. Bio je član SK KPJ za Stolac i OK KPJ za srednju Hercegovinu, zatim predsjednik Sreskog NOO i Okružnog NOO za južnu Hercegovinu. Bio je vijećnik AVNOJ-a i član ZAVNOBiH-a. Poslije rata član CK SK BiH, republički i savezni poslanik. Narodni heroj. Nosilac »Partizanske spomenice 1941« – 305

Grubačić dr Kosta (1909—1968), naučni savjetnik Narodne biblioteke BiH u Sarajevu. Do rata profesor u građanskim školama u Vršcu i Beloj Crkvi. Poslije aprilskog rata 1941. prelazi u Hercegovinu, u rodni kraj. Učesnik NOR-a i član KPJ od 1941. U toku rata bio je član SK KPJ za Bileću, komesar Bilećke čete i bataljona i štaba sektora, zamjenik intendanta 3. NOU divizije i član ZAVNOBiH-a. Poslije rata do 1948, kada je prihvatio Rezoluciju IB, bio je pomoćnik ministra prosvjete NR Srbije i u Komitetu za škole i nauku vlade FNRJ. Od 1950. do 1957. profesor VPŠ u Sarajevu, a potom na radu u Narodnoj biblioteci u Sarajevu. Nosilac »Partizanske spomenice 1941« — 280

Grulović Aćim Slobodan (1898—1948), privatni namještenik. U radničkom i revolucionarnom pokretu učestvuje od 1919. Član KPJ od 1920. Učesnik NOR-a od 1941. Radio na dizanju ustanka i organizovanju partizanskih jedinica u Vojvodini. Komandant GŠ NOV i PO Vojvodine. Vijećnik Prvog, Drugog i Trećeg zasijedanja AVNOJ-a. Poslije rata predsjednik Narodne skupštine SR Srbije. Nosilac »Partizanske spomenice 1941« — 198

Gudić Radenko vid. Grđić Radmilo

Hitler Adolf (1889—1945), njemački nacistički diktator, vođa NSNRP, kancelar Trećeg Rajha od 1933. do 1945; jedan od najvećih zločinaca u novijoj istoriji. Kao eksponent revanšističko-militarističkih krugova Njemačke, pokušao da izvrši državni prevrat (oktobra 1923). Napisao je knjigu *Mein Kampf* u kojoj je izložio program nacizma i svoje rasističke pogle-

de. Zahvaljujući podršci krupne buržoazije, junkera i sitnoburžoaskih elemenata, 1933. postao kancelar Njemačke, potom zaveo najsuroviju vladavinu. Jedan je od tvoraca »Osovine Rim—Berlin«, »Antikominternapakta« i »Trojnog pakta«. Pod njegovim vodstvom Njemačka je vodila osvajački rat (1939—1945) u kome je izgubilo živote oko 50 miliona ljudi — 8, 104, 203, 213, 267, 269, 274, 283, 285, 295, 307

Holjevac Većeslav (1917—1971), privatni namještenik. Član KPJ od 1939; član MK KPH i OK KPH Karlovac. U NOR od 1941. Jedan je od organizatora ustanka na Kordunu. Bio je politički komesar NOP odreda Korduna i Banije i Grupe kordunaških NOP odreda, politički komesar i komandant 2. operativne zone i politički komesar 4. udarnog korpusa. Poslije rata bio je komandant Zagreba i Vojne uprave JA za Istru i Slovensko primorje, šef Vojne misije FNRJ u Berlinu, ministar u vladi Hrvatske i FNRJ, predsjednik Gradskog NO Zagreba; član CK SK Hrvatske, republički i savezni poslanik. Narodni heroj — 32

Horti Mikloš (Horthy de Nagybanya Miklós, 1868—1957), austrougarski admiral i mađarski regent. Na političkoj sceni Mađarske javlja se 1919. kao ministar rata u segedinskoj vladi, kada je komandovao kontrarevolucionarnim snagama u borbi protiv Mađarske Sovjetske Republike. U međuratnom periodu vodio revanšističku politiku prema susjednim državama, članicama Male Antante. Ta politika je kulminirala 1941. kada se priključio nemačko-italijanskim snagama u ratu protiv Jugoslavije i SSSR-a. Oktobra 1944. od Nemaca svrganut i interniran. Od jugoslovenske vlade proglašen za ratnog zločinca. Poslije rata živio u emigraciji u Portugaliji — 285

Humo Avdo (1914), diplomirao filozofiju. Član SKOJ-a i KPJ od 1934. Aktivist naprednog studentskog pokreta. Član PK KPJ za BiH od 1939; aktivno radio na organizovanju ustanka u BiH. U NOR-u član PK KPJ za BiH, član Glavnog štaba za Bosnu i Hercegovinu, vijećnik na Prvom i Drugom zasjedanju AVNOJ-a; vijećnik ZAVNOBiH-a. Poslije rata obavljao više odgovornih funkcija (predsjednik Izvršnog vijeća BiH). Zbog nesaglasnosti s politikom SKJ oslobođen političkih funkcija (1974). Narodni heroj. Nosilac »Partizanske spomenice 1941« — 181, 202, 205, 298, 319

Ilić Dragutin Dragoš (1913—1942), krojački radnik. Istaknuti sindikalni aktivista. Član KPJ od 1935. Član MK KPJ u Svilajncu od 1937 do 1939. Učesnik NOR-a od 1941. U toku rata borac Resavske čete 2. šumadijskog odreda, odnosno Požarevačkog NOPO »Veljko Dugošević« od januara 1942. Iako invalid bez noge, isticao se u svim oblicima rada čete i odreda u ratnim uslovima. Poginuo herojskom smrću 5. novembra 1942. u selu Oreškovici kod Petrovca. U nemogućnosti da se izvuče iz opkoljene zgrade, a da ne bi pao u ruke neprijatelju, izvršio samoubistvo — 183

Ilić Pavle Veljko (1910—1964), oficir vojske Kraljevine Jugoslavije. U NOR-u od 1941, a član KPJ od 1942. U ratu je bio zamjenik komandanta 6. bataljona 1. proleterske brigade, načelnik Štaba 2. proleterske brigade, pomoćnik načelnika VŠ, vršilac dužnosti komandanta 8. korpusa, delegat pri GŠ NOV i PO Srbije, načelnik GŠ Makedonije i načelnik štaba 5. armije. Poslije rata bio načelnik Štaba armije, komandant Inženjerije JNA i komandant graničnih jedinica JNA. General-pukovnik JNA — 244, 247, 308, 309, 316

Ivanišević S. Radovan Raša, (alias Katanić) generalštabni kapetan I klase JV. Jedan od organizatora pročetničke grupe na Cetinju i zagovornika kontrarevolucije u Crnoj Gori u zimu 1941/1942. U proljeće 1942. prešao u Split kod Ilije Trifunovića Birčanina, gdje je postavljen za načelnika Štaba zapadnobosanskih, ličko-dalmatinskih i hercegovačkih vojno--četničkih odreda. U tom svojstvu učestvovao je dva puta u razgovorima s komandantom 2. italijanske armije generalom Roatom oko zajedničkih operacija protiv NOP-a. Poslije smrti Ilije Trifunovića Birčanina (februara 1943) nastavio politiku saradnje s Italijanima do njihove kapitulacije 9. septembra 1943 — 293

Iveković Mladen (1903—1970), publicist. Član KPJ od 1934. Urednik ili član redakcije raznih ilegalnih listova i časopisa. Član Agitprop-komisije CK KPH. Ilegalno radio u Zagrebu 1941; godine 1942. uhapšen i upućen u logor Jaseno-

vac. Oslobođen iz logora u jesen 1942; uključuje se u NOR i obavlja razne funkcije. Poslije rata na raznim partijskim i državnim dužnostima — 276

Ivošević Dušan (1920). Do II svjetskog rata bio zemljoradnik i nadničar. Učesnik NOR-a od 1941. Član KPJ od januara 1943. U toku NOR-a borio se u sastavu bataljona »Marko Trbović« (Ogulin), 2. udarnog i 4. omladinskog bataljona 6. hrvatske brigade 13. goransko-primorske divizije. Rat je završio u činu poručnika. Poslije rata ostao u službi u JNA, u artiljerijskim jedinicama. Pukovnik JNA u penziji. Nosilac »Partizanske spomenice 1941« — 210

Ivošević Milan (1922—1977), zemljoradnik. Učesnik NOR-a od 1941. Član KPJ od 1943. U toku rata komandir voda i čete 2. bataljona 6. hrvatske brigade 13. goransko-primorske divizije. Poslije rata (do 1962) na službi u JNA. Potpukovnik JNA. Nosilac »Partizanske spomenice 1941« — 210

Jakšić Pavle (1913). Završio Filozofski fakultet u Beogradu, a Visoku školu za optiku u Parizu. Član KPJ i u NOR od 1941. Bio je komandant NOPO »Jovan Kursula«, 4. bataljona 1. proleterske brigade, 7. divizije (banijske), 11. korpusa, načelnik GŠ NOV i PO Hrvatske i načelnik štaba Četvrte armije JA. Poslije rata bio je komandant armije i armijske oblasti i načelnik uprave Generalštaba JNA i dr. Biran je za republičkog i saveznog poslanika. General-pukovnik JNA. Narodni heroj — 32

Jelić Ivan, borac 4. omladinskog bataljona 6. hrvatske brigade 13. primorsko-goranske divizije. Istakao se prilikom napada i onesposobljavanja ličke železničke pruge kod Ogulina i Gomirja od 28. decembra 1942. do 5. januara 1943— 210

Jevđević Dobrosav (1895—1962), građanski političar i narodni poslanik. U toku rata jedan od organizatora četničkog pokreta u Hercegovini i jugoistočnoj Bosni; organizovao saradnju četničkih jedinica s italijanskim okupacionim vlastima. Imenovan od Draže Mihailovića za političkog delegata Vrhovne komande za teritoriju istočne Bosne, Hercegovine, Dalmacije i Like. Poslije kapitulacije Italije nastavlja saradnju s Nijemcima. Emigrirao u Italiju, gde je i umro — 173, 206, 297

Jevtić Bogoljub (1886—1960), političar. U diplomatskoj službi od 1917. do 1928; ministar dvora od 1928. do 1932, ministar 1932—1934, predsjednik vlade od decembra 1934. do maja 1935. Ministar u Simovićevoj vladi 1941. U emigraciji od 1941. djelovao protiv NOR-a — 98, 285

Jevtić Predrag (1914—1943), pravnik. Do rata službenik Narodne banke Jugoslavije. Član KPJ od 1935. Učesnik NOR-a od 1941. U toku NOR-a bio komandant Takovskog bataljona Čačanskog NOPO »Dr Dragiša Mišović«, zamjenik komandanta 2. šumadijskog bataljona Srpsko-sandžačkog odreda (decembar 1941 — februar 1942), zamjenik komandanta i komandant 3. bataljona 2. proleterske brigade (mart-novembar 1942). Novembra 1942. po odluci VŠ NOVJ prekomandovan u Sloveniju, gdje je bio zamjenik komandanta i komandant slovenačke udarne brigade »Matija Gubec« i brigade »Ivan Cankar«. Narodni heroj — 265, 266

Jovanov Miloš (1911—1943). Do II svjetskog rata bio je ćurčija. Član KPJ od 1936. Jedan od organizatora otpora u sjevernom Banatu. Poslije okupacije zemlje i tokom NOR-a bio je sekretar Sreskog komiteta KPJ za srez Petrovgrad (Zrenjanin), komandant Petrovgradskog i Petrovgradsko-stajićkog NOPO. Poslije raspuštanja odreda odlazi u Beograd na rad u ilegalnosti. Član Povjerenstva PK Vojvodine za Banat od marta do decembra 1942. Pao u ruke beogradske specijalne policije decembra 1942. Strijeljan 24. maja 1943— 302

Jovanović Arso (1907—1948), oficir vojske Kraljevine Jugoslavije. U NOR-u od 1941: član Glavnog štaba NOPO za Crnu Goru, komandant Crnogorskog NOPO za operacije u Sandžaku, od decembra 1941. do kraja rata načelnik Vrhovnog štaba odnosno Generalštaba JA. Od 1946. do 1948. u SSSR-u završio Vojnu akademiju »Vorošilov«; po povratku u zemlju (1948) načelnik Više vojne akademije; general-pukovnik JNA. Prihvatio Rezoluciju IB, postao neprijatelj socijalističke Jugoslavije; poginuo na granici pri pokušaju bjekstva iz zemlje avgusta 1948— 16, 18, 263, 265, 267

Jovanović dr Dragoljub (1895—1977), profesor univerziteta i političar. U Zemljoradničkoj stranci pripadao njenom lijevom krilu. Pod diktaturom pripadao opoziciji. Iako je surađivao s KPJ u okviru Narodnog fronta odbio učešće u narodnooslobodilačkom pokretu i NOR-u. Poslije rata sa svojim pristalicama pristupio JNOF-u, ali je 1947. isključen zbog neprijateljskog djelovanja i osuđen na višegodišnji zatvor — 188, 276

Jovanović Đuro Đorđe (1912). Do II svjetskog rata student medicine i aktivist naprednog omladinskog pokreta. Član KPJ od 1940. Učesnik NOR-a od 1941. U toku rata bio je pozadinski partijski radnik u Vojvodini. Od maja 1942. sekretar partijskog Povjerenstva PK za Banat i sekretar OK KPJ za sjeverni Banat. Od avgusta 1944. član PK KPJ za Vojvodinu. Poslije rata obavljao razne političke i državne dužnosti. Bio je poslanik Savezne skupštine više saziva, ambasador FNRJ u Mađarskoj (1949—1950), član Izvršnog vijeća AP Vojvodine. Nosilac »Partizanske spomenice 1941« — 198

Jovanović Radivoje Bradonja (1918). Do II svjetskog rata oficir vojske Kraljevine Jugoslavije. Učesnik NOR-a i član KPJ od 1941. U toku rata bio zamjenik komandanta Užičkog NOPO, komandant Grupe partizanskih odreda zapadne Srbije i član Vrhovnog štaba, komandant Glavnog štaba Srbije, komandant 1. šumadijske brigade, komandant 25. divizije i 14. korpusa NOVJ. Poslije rata bio na školovanju u SSSR-u (1946—1948); od tada do penzionisanja se nalazio na dužnosti načelnika Uprave artiljerije DSNO, komandanta korpusa itd. Penzionisan (1972) u činu general-potpukovnika JNA. Po izlasku iz JNA bio član Izvršnog vijeća SR Srbije, član CK SKS i poslanik. Godine 1972. isključen iz SKJ. Narodni heroj. Nosilac »Partizanske spomenice 1941« — 190, 300

Jovanović Slobodan (1869—1958), pravnik, pisac i istoričar, profesor univerziteta, predsjednik Srpskog kluba, potpredsjednik u vladi Dušana Simovića (27. III 1941), predsjednik kraljevske vlade u inostranstvu i zastupnik njenog ministra vojnog Draže Mihailovića (1942—1943). Osuđen, u odsustvu, na kaznu lišenja slobode u trajanju od 20 godina (1946) — 145, 230, 276, 293, 308

Jovanović Zdravko (1909—1943). Do rata podoficir JV. Član KPJ od 1937. Učesnik NOR-a od 1941. U toku NOR-a istakao se u organizovanju i vođenju ustanka u valjevskom kraju. Bio je komandant Valjevskog NOPO i član GŠ NOPO Srbije. Marta 1942. s ljudstvom Valjevskog odreda prelazi u istočnu Bosnu. Do novembra 1942. nalazi se u sastavu Beogradskog bataljona 1. proleterske brigade. Novembra 1942. po odluci VŠ NOVJ prekomandovan u Sloveniju, gdje je postavljen za načelnika Štaba 2. operativne (notranjske) zone. Poginuo 3. II 1943. Narodni heroj — 265

Judenič Nikolaj Nikolajevič (1862—1933), general ruske carske vojske, belogardejac. Od 1913. do 1917. bio na Kavkazu komandant vojnog okruga, Kavkaske armije i Kavkaskog fronta. Poslije oktobarske revolucije prešao u Finsku, odakle je 1919. kao komandant sjeverozapadne Kolčakove armije dva puta pokušao da osvoji Petrograd, ali su ga oba puta razbile jedinice Crvene armije. S ostatkom armije povukao se u Estoniju, a poslije njenog rasformiranja otišao u emigraciju u Englesku — 213

Kalabić Milan (1884—1942). Do rata žandarmerijski major u penziji. Zbog počinjenih represalija i izvršenog zločina nad protivnicima ujedinjenja iz Crne Gore (ubistvo braće Mijošković), osuđen na 14 godina robije, koja je uskoro zamijenjena penzijom. U okupiranoj Srbiji stavio se na raspolaganje Milanu Nediću. Bio je okružni načelnik u Kragujevcu i Požarevcu. Ubili su ga Nijemci 1942. pod optužbom da je saradnik engleske obavještajne službe — 183

Kalinjin Mihailo Ivanović (1875—1946), sovjetski državnik. Lenjinov bliski saradnik u RSDRP (b), učesnik oktobarske revolucije. Član CK RKP od 1919, a Politbiroa SKP(b) od 1926, predsjednik Centralnog izvršnog komiteta SSSR — Prezidijuma Vrhovnog sovjeta SSSR od 1924—1946 — 276

Karabegović Osman (1911). Prije rata istaknuti aktivista studentskog pokreta u Zagrebu i Beogradu. Član KPJ od 1932. Više puta hapšen i proganjan. Od 1939. član Oblasnog komiteta KPJ za Bosansku krajinu. U NOR-u komesar Kozaračkog NOP odreda, komesar Operativnog štaba

za Bosansku krajinu, komesar 1. bosanskog korpusa, sekretar Oblasnog komiteta za Bosansku krajinu, član PK KPJ za BiH, član Glavnog štaba NOV i PO BiH, vijećnik AVNOJ-a i ZAVNOBiH-a. Poslije rata bio član CK i IK CK SK BiH, član CK SKJ i Predsedništva CK SKJ; član SIV-a, predsednik Izvršnog vijeća BiH. Član Savjeta Federacije i dr. Godine 1974. isključen iz SKJ, zbog suprostavljanja politici Saveza komunista. Narodni heroj. Nosilac »Partizanske spomenice 1941« — 273, 318

Karađorđević Aleksandar (1888—1934), kralj Kraljevine SHS odnosno Jugoslavije od 1921. do 1934, zagovornik unitarizma. Za vrijeme njegove vladavine izglasana je Obznana u Narodnoj skupštini i donesen Zakon o zaštiti javne bezbijednosti i poretka u državi (decembar 1920. i avgust 1921). Godine 1929. uspostavlja apsolutističku diktaturu. Ubijen 9. oktobra u Marselju — 97, 284

Karamatijević Jevstatije (1885—1948), poslanik Narodne skupštine FNRJ i rezervni pukovnik JNA. Do II svjetskog rata protojerej u Novoj Varoši. Učesnik balkanskih i I svjetskog rata. Učesnik NOR-a od 1941. U toku rata bio je predsjednik Sreskog NOO u Novoj Varoši, vjerski referent 3. sandžačke proleterske brigade, učesnik Konferencije rodoljuba Crne Gore, Boke i Sandžaka na Tjentištu juna 1942, vijećnik Prvog i Drugog zasijedanja AVNOJ-a i potpredsjednik ZAVNO Sandžaka (1943—1945). Poslije rata biran za poslanika Narodne skupštine FNRJ. Nosilac »Partizanske spomenice 1941« — 220

Kardelj Edvard (Bevc, Birk) (1910—1979). Revolucionarnom pokretu prišao kao đak učiteljske škole; član SKOJ-a od 1926, član KPJ i član PK SKOJ-a za Sloveniju od 1928, a 1929. njegov sekretar. Do 1932. bio dva puta hapšen i odležao dvije godine na robiji. Od 1932. radio na obnavljanju partijskih organizacija u Sloveniji, a od novembra 1934. do početka 1937. bio u SSSR-u; pohađao je aspiranturu na MLŠ, a istovremeno bio predavač na kursevima u istoj školi i na KUNMZ-u; poslije je po odluci CK KPJ upućen u Sloveniju kao instruktor CK KPJ. Od maja 1938. član Privremenog rukovodstva KPJ, odnosno Politbiroa CK KPJ. Od tada do smrti kao jedan od najbližih saradnika Josipa Broza Tita, u NOR-u i poslije rata, na najvišim društveno-političkim funkcijama u zemlji. Napisao je niz studija i rasprava iz društveno-političke i ekonomske problematike. Narodni heroj i Junak socijalističkog rada — 15, 62, 263—266, 269, 272, 277, 308, 313

Kavalero Ugo (Cavallero Ugo; 1880—1943), italijanski maršal. Od decembra 1940. načelnik Generalštaba i komandant italijanske vojske u Albaniji. U aprilskom ratu 1941. komandovao 9. pješadijskom armijom koja je Jugoslaviju napala iz Albanije. U toku rata znatno angažovan na suzbijanju NOP-a. Učestvovao u donošenju odluke i pripremi bitke na Neretvi (1943). Smijenjen sa svih vojnih funkcija februara 1943 — 295

Keserović Dragutin (1896—1945), četnički vojvoda, ratni zločinac. Do rata major JV. U aprilskom ratu izbjegao zarobljavanje. U ljeto 1941. stupio u službu Koste Pećanca, a od oktobra saradnik je D. Mihailovića. U toku rata komandovao je Rasinskim odredom i Rasinsko-topličkom grupom korpusa — Gorski štab 23. Saradnik okupatora. Juna 1945. uhvaćen, osuđen i strijeljan kao ratni zločinac — 184, 188

Kidrič Boris (1912—1953). Član SKOJ-a od 1927, a član KPJ od 1928. Zbog revolucionarnog rada 1929. osuđen na godinu dana robije. Radio na obnavljanju organizacija KPJ u Sloveniji; član PK KPJ Slovenije. Od 1935. kandidat za člana CK i sekretar CK SKOJ-a. Od 1935. do 1939. živio u emigraciji. U Parizu je radio s Titom. Od 1939. u Jugoslaviji živi ilegalno i obavlja važne funkcije. Na V zemaljskoj konferenciji izabran za člana CK KPJ. U NOR-u je prvi politički komesar Glavnog štaba Slovenije, sekretar IO OF i sekretar SNOS-a; član Politbiroa CK SKSl; vijećnik AVNOJ-a od Drugog zasijedanja. Do 1946. predsjednik vlade Slovenije, a od tada do 1953. ministar u vladi Jugoslavije pa član SIV-a. Biran za poslanika Skupštine Slovenije i Skupštine Jugoslavije. Do 1948. član CK, a od tada član Politbiroa odnosno Izvršnog komiteta i Sekretarijata IK CK SKJ. Jedan je od istaknutih teoretičara Jugoslavije i graditelja njenog ekonomskog sistema. Odlikovan Ordenom narodnog heroja i Orde-

nom junaka socijalističkog rada — 265, 266, 269

Kilibarda Milo (1913), poljoprivredni tehničar. Član KPJ i učesnik NOR-a od 1941. U toku NOR-a bio komesar Banjsko-vučedolskog bataljona (1941), zamjenik političkog komesara Operativnog štaba za Hercegovinu, zamjenik komandanta bataljona 5. proleterske (crnogorske) brigade. Novembra 1942. po odluci VŠ NOVJ prekomandovan u Sloveniju, gdje je postavljen za načelnika štaba, a potom je bio komandant 4. udarne brigade »Ljubo Šercer«. Rat završio kao načelnik GŠ Slovenije. Poslije rata ostao na službi u JNA, u kojoj je obavljao razne vojne i političke funkcije. General-pukovnik JNA u penziji. Nosilac »Partizanske spomenice 1941«. Narodni heroj — 265, 266

Kitić Jovan, komandant četničkog bataljona »Vojo Tankosić«, a potom načelnik štaba četničkog odreda »Borje«. Kao predstavnik komande ovog odreda juna 1942. vodio pregovore i sklopio sporazum s predstavnicima NDH o oružanoj saradnji za borbu protiv NOP-a. Poginuo krajem decembra 1942. u toku borbi koje je vodila 3. krajiška NOP brigada protiv četničkog odreda »Borje« — 132, 291

Kladarin Đuro (1916). Do II svjetskog rata učitelj. Član KPJ od 1939. Učesnik NOR-a od 1941. i jedan od organizatora ustanka u Baniji. U toku rata bio član OK KPH za Baniju, politički komesar Banijskog NOPO, politički komesar I operativne zone, 7. banijske divizije i 28. slavonske divizije. Poslije rata ostao u službi u JNA — bio politički komesar armije i član Političke uprave JNA. Od 1952. prelazi na rad u SR Hrvatsku; bio je predsjednik Planske komisije NR Hrvatske, direktor NIP »Vijesnik«, član Saveznog odbora SSRNJ, poslanik Saveznog vijeća Savezne skupštine (1961—1963) i poslanik i predsjednik Prosvetno-kulturnog vijeća iste skupštine (1963—1969). Bio član CK SKH i predsjednik Komisije Predsjedništva SKJ za obrazovanje. Član Saveta Federacije. Narodni heroj. Nosilac »Partizanske spomenice 1941« — 32

Kljajić Filip (1913—1943), član KPJ od 1936; od 1937. član OK KPJ za Beograd; od proljeća 1940. sekretar OK KPJ za Valjevo; u NOR-u: član Glavnog štaba NOP odreda Srbije, komesar 1. proleterske brigade, zatim 1. proleterske divizije. Poginuo 5. jula 1943. kod Zvornika. Narodni heroj — 143

Kljajić Milanka (1924—1943), poljoprivredna sezonska radnica. Učestvovala u NOR-u od 1941. Član KPJ od 1942. U toku rata borac Banijskog odreda, desetar i vodnik u 7 (banijskoj) brigadi i 7. diviziji. Spada u najhrabrije žene-borce NOVJ. Narodni heroj — 65

Knežević Mladen Traktor (1918), grafički radnik. Član KPJ od 1937. Učesnik NOR-a od 1941. U toku rata bio zatvorenik ustaškog zatvora »Danica« u Koprivnici (april 1941 — mart 1942). S dolaskom na slobodnu teritoriju izabran za sekretara OK KPJ za okrug ozrenski (Doboj), člana MK KPJ za Sarajevo, sekretara OK KPJ za Hercegovinu (1942—1945). Poslije rata nalazio se na raznim dužnostima u Sarajevu i SR Bosni i Hercegovini. Bio je predsjednik Gradskog sindikalnog vijeća, član GK KPJ za Sarajevo. Od 1946. do 1949. direktor Filijale socijalnog osiguranja za BiH i pomoćnik ministra za rad vlade BiH (1949—1951) i poslanik Skupštine BiH u Vijeću rada. Član Savjeta SR BiH. Nosilac »Partizanske spomenice 1941« — 303, 304

Knežević Velimir (1916), oficir vojske Kraljevine Jugoslavije. Član KPJ i učesnik NOR-a od 1941. Bio je komandant bataljona u Pljevaljskom NOPO i u 3. sandžačkoj proleterskoj brigadi, komandant 10. krajiške brigade, komandant 20. divizije i načelnik Štaba 5. bosanskog korpusa NOVJ. Poslije rata bio načelnik Uprave veza JNA, komandant Vojnog područja i glavni inspektor Glavne inspekcije JNA. General-pukovnik JNA u penziji. Nosilac »Partizanske spomenice 1941« — 119

Kocbek Edvard (1904—1981), profesor i književnik. Učesnik NOR-a od 1941. Prišao NOR-u u Sloveniji kao hrišćanski socijalista. Bio je član i potpredsjednik IO OF, vijećnik AVNOJ-a i povjerenik za prosvjetu u NKOJ. Poslije rata je bio savezni ministar, potpredsjednik Prezidijuma Skupštine Slovenije, republički i savezni poslanik; pjesnik, pripovedač i prevodilac — 17, 266, 269, 276

Končar Rade (1911—1942), mašinbravar i partijski radnik. Član KPJ od 1933. Zbog revolucionarne i političke aktivnosti 1936. osuđen na godinu dana robije. Od 1937. radi u Zagrebu, gde je biran za sekretara partijske ćelije i člana MK KPH za Zagreb a 1938. za člana CK KPH. Na V zemaljskoj konferenciji izabran za člana Politbiroa CK KPJ. Najistaknutiji organizator ustanka 1941. u Hrvatskoj. Uhvaćen od italijanske policije 17. novembra 1941. U zatvoru se herojski držao; pokušao bekstvo iz zatvora. Specijalni talijanski sud ga osudio na smrt. Streljan kod Šibenika 22. maja 1942. Narodni heroj — 277

Kopinič Josip (Valdes, Vazduh) (1914). Član KPJ od 1931; jedan od organizatora partijskog rada među mornarima na podmornicama jugoslovenske ratne mornarice. Kao kompromitovan 1934. emigrirao najprije u Beč, pa u SSSR, gdje je pohađao KUNMZ; 1936. po odluci Kominterne otišao je u republikansku Španiju. Od početka 1938. na službi u poslanstvu republikanske Španije u Parizu, a od sredine 1938. ponovo u SSSR-u. U proljeće 1940. po nalogu Kominterne i u dogovoru s Titom dolazi u Jugoslaviju da organizuje punkt za vezu Kominterne s KPJ i komunističkim partijama iz susjednih zemalja; tu dužnost obavljao do 1944. Poslije oslobođenja bio direktor »Litostroja« u Ljubljani i »Uljanika« u Puli — 15, 264

Koprivica Veselin (1923—1944). Do II svjetskog rata đak cetinjske bogoslovije. Učesnik NOR-a i član KPJ od 1941. U toku rata borio se u sastavu 5. crnogorske proleterske brigade. Poginuo nesrećnim slučajem kao sekretar komiteta SKOJ-a 5. crnogorske proleterske brigade — 220

Korošec Anton (1872—1940), doktor teologije; vođa slovenačkih klerikalaca u Kraljevini Jugoslaviji. Kao šef (klerikalne) SLS potpredsjednik je prve vlade SHS. Aprila 1920. kao ministar za saobraćaj ugušio je generalni štrajk železničara i štrajkove solidarnosti koji su izbili u vezi s njim; 1928. ministar unutrašnjih poslova, a poslije atentata Puniše Račića na poslanike HSS-a pa do zavođenja šestojanuarske diktature predsjednik vlade. Od juna 1935. ministar unutrašnjih poslova u profašističkoj vladi dr Milana Stojadinovića i potpredsjednik JRZ. Od kraja 1938. predsjednik Senata, a od juna 1940. ministar prosvjete u vladi Cvetković—Maček — 98, 285, 308

Kosanović Boško (1924), do II svjetskog rata šumski nadničar. Učesnik NOR-a od 1941. Član KPJ od oktobra 1942. U toku NOR-a borio se u sastavu Primorsko-goranskog odreda (1941), 2. udarnog i 4. omladinskog bataljona 6. hrvatske brigade 13. primorsko-goranske divizije kao borac, komandir voda i čete i vršilac dužnosti komandanta bataljona. Poslije rata ostao u službi u JNA s prekidom do 1956. Od tada bavi se društveno-političkim radom u mjesnoj zajednici i opštini. Kapetan I klase JNA u penziji. Nosilac »Partizanske spomenice 1941« — 210

Kosovac Dragutin (1924), predsjednik poslovodnog odbora »Energoinvesta«, Sarajevo. Do rata đak gimnazije. Učesnik NOR-a i član KPJ od 1941. Poslije rata bio na raznim dužnostima u Sarajevu, SR Bosni i Hercegovini i Federaciji. Bio je sekretar GK KPJ u Sarajevu, republički sekretar za trgovinu SR BiH, savezni sekretar za trgovinu (1963—1965) i za zdravstvo (1965—1967); predsjednik Republičkog vijeća Skupštine SR BiH i predsjednik Izvršnog vijeća SR BiH. Nosilac »Partizanske spomenice 1941« — 304

Kovačević Vasilije Čile (1911—1961). Do rata student i ilegalni partijski radnik. Član KPJ od 1934. Učesnik NOR-a od 1941. U toku NOR-a (1941/43) bio borac i komesar bataljona Grahovskog, Ljubomirskog i Udarnog-hercegovačkog. Od maja do decembra 1942. radi u ilegalnosti na terenu Grahova. Od 1943. do 1945. bio je na partijskom radu u Hercegovini i Crnoj Gori; na dužnosti obavještajnog oficira 1. proleterske divizije, člana Odsjeka za zaštitu naroda pri VŠ NOVJ i OZN-i Srbije. Poslije rata ostao u službi u OZN-i; radio je u Jugoslovenskoj komisiji za ratne zločine u Austriji i Njemačkoj. Od 1952. do svoje smrti 1961. nalazio se na radu u MIP-u — bio je konzularni službenik u Kanadi i SAD. Nosilac »Partizanske spomenice 1941«. Narodni heroj — 204, 305

Kovačić Ivan Goran (1913—1943), književnik. S Vladimirom Nazorom krajem 1942. napustio Zagreb i priključio se NOP-u. Početkom 1943. napisao poemu

»Jama«. Juna 1943. u predelu Sutjeske zarobljen od četnika i u okolini Foče ubijen — 144, 292, 318, 320

Kovačić Kreačić Olga (1913). Završila je EKVŠ. Član SKOJ-a od 1933, a KPJ od 1937. Radila je aktivno u studentskom pokretu. Bila je predsjednica Junior sekcije Udruženja univerzitetski obrazovanih žena u Zagrebu, član uredništva »Ženski svijet«, član Komisije za rad sa ženama pri CK KPH. U NOR-u od 1941. Bila je urednik »Žene danas«, član redakcije »Borbe« i CO AFŽ Jugoslavije. Poslije rata radila je u Agitpropu CK KPJ, bila direktor Tanjuga, pomoćnik direktora Radio-Jugoslavije, pomoćnik sekretara za informacije SIV-a i dr. — 278

Krajačić Ivan Stevo (1906), radnik. Mlad se uključio u radnički pokret; više puta hapšen zbog revolucionarnog rada. Primljen u KPJ 1933. Bio član MK KPJ za Zagreb, a 1935. kooptiran u PK KPJ za Hrvatsku. Umjesto na školovanje u SSSR, otišao 1937. u Španiju, gdje se borio u 13. internacionalnoj brigadi. Po povratku u Jugoslaviju uključio se u partijski rad u Zagrebu. U NOR-u od 1941; bio član Predsjedništva AVNOJ-a i član Predsjedništva ZAVNOH-a, organizacioni sekretar CK KPH (1944). Poslije oslobođenja ministar unutrašnjih poslova u vladi NRH i predsjednik Sabora SRH. Član je Savjeta Federacije. Narodni heroj. Nosilac »Partizanske spomenice 1941« — 293, 310

Kraus dr Herbert (1910—1970), ljekar. Član KPJ i učesnik NOR-a od 1941. Bio ljekar u Valjevskom i Šumadijskom NOPO, partizanskim bolnicama u Novoj Varoši i Foči; pomoćnik načelnika Sanitetskog odsjeka VŠ NOVJ. Poslije rata bio na više sanitetskih dužnosti u JNA; od 1956. sekretar za narodno zdravlje SIV-a. General-major sanitetske službe JNA. Nosilac »Partizanske spomenice 1941« — 147

Kraus dr Karl (Karl Lothar Kraus), inženjer, SS-major. Pred II svjetski rat glavni opunomoćenik Glavne uprave bezbijednosti Trećeg Rajha — VI obavještajne uprave (RSHA-Amt VI) za Jugoslaviju. Špijunsku delatnost u Jugoslaviji obavljao je od 1938. kao službenik Njemačkog turističkog ureda u Beogradu. Poslije kapitulacije Jugoslavije, aprila 1941, komanduje Beogradskim odredom njemačke policije i službe bezbijednosti. Za učinjene zločine tokom rata na tlu Srbije osuđen je u Beogradu decembra 1946. na smrt — 286

Krce Pavao (1890—1977), zemljoradnik. Zastupnik HSS-a u Sinju i okolini i član Glavnog odbora HSS. Učesnik NOR-a od 1942. Vijećnik sva tri zasijedanja AVNOJ-a i član njegovog Predsjedništva (1942—1945). Poslije rata savezni narodni poslanik (1945—1953) i poslanik Sabora NRH. Od 1954. član Glavnog odbora SSRNH i penzioner — 276

Krek Miha (1897—1969), advokat i političar. Potpredsjednik klerikalne Prosvetne zveze. Od 1935. ministar u Stojadinovićevoj, Cvetkovićevoj i Simovićevoj vladi. Aprila 1941. emigrirao u SAD. Vođa slovenačkih klerikalaca u emigraciji — 98, 266, 285

Krnjević dr Juraj (1895), jedan od istaknutih prvaka HSS-a; poslije šestojanuarske diktature 1929. napustio zemlju (uglavnom boravio u Londonu, Parizu i Ženevi) i iz emigracije se vratio 1939, kada postaje senator i generalni sekretar HSS-a. Ušao u vladu D. Simovića, s kojom je emigrirao poslije 6. aprila 1941. Bio je član jugoslovenske vlade u emigraciji na čelu s dr Ivanom Šubašićem. Sada živi u Londonu — 98

Krstić Radoje (1894—1942), zemljoradnik i tesač vodeničkog kamena. Poslije 1935. prišao Savezu zemljoradnika (Zemljoradničkoj stranci); pripadao je njenom lijevom krilu, koje je 1940. prešla u Narodnu seljačku stranku (NSS). Bio je osnivač NSS i član njenog Glavnog odbora. Jula 1941. odazvao se pozivu KPJ da pristupi NOP-u. Prilikom formiranja Rasinskog odreda postavljen je za zamjenika komandanta. Poslije povlačenja glavnine partizanskih snaga u zapadnu Srbiju i Sandžak ostaje na terenu svog sela povezan s Rasinskim odredom. Zaklan od četnika 16. novembra 1942. kod sela Stanišinaca pod Gočem — 188

Kufrin Milka (1921), član Savjeta SR Hrvatske. Do rata student agronomije. Učesnik NOR-a i član KPJ od 1941. U toku rata ilegalac u Zagrebu (1941), član OK SKOJ-a (Karlovac) i politički radnik u vojnim jedinicama (1941/42). Član i organizacioni sekretar PK SKOJ-a za

Hrvatsku, predsjednik USAOH-a, učesnik Prvog i Drugog kongresa USAOJ-a i vijećnik sva tri zasjedanja ZAVNOH-a. Poslije rata društveno-politički radnik Hrvatske. Poslanik Savezne skupštine, predsjednik Saveznog komiteta za turizam, član SIV-a i član CK SKH. Nosilac »Partizanske spomenice 1941«. Narodni heroj — 119

Kujović Veselin vid. Kujović Dragoje svjetski rat završio bogosloviju. Učesnik NOR-a i član KPJ od 1941. U toku NOR-a bio borac i politički komesar 2. čete 4 (bjelopoljskog) bataljona 3. proleterske (sandžačke) brigade. Poginuo na Sutjesci 13. juna 1943 — 220

Kujović Veselin vid. Kujović Dragoje

Kulenović dr Džafer (1877—1945), advokat i političar. Značajna ličnost Jugoslovenske muslimanske organizacije (JMO); posle smrti dr Mehmeda Spahe (1939) i šef ove stranke. Narodni poslanik JMO neprekidno od 1921. do 1929. Ponovo biran za poslanika na listi V. Mačeka 1935. i 1938. na listi JRZ. Ministar bez portfelja bio u vladi M. Stojadinovića i D. Cvetkovića a ministar šuma i ruda u vladi Cvetković-Maček. U toku II svjetskog rata pristupio ustaškom pokretu. Bio potpredsjednik vlade NDH. Poslije rata (1945) kao ratni zločinac strijeljan — 308

Kusturić Anđa vid. Kusturić Mara

Kusturić Mara (1922), radnica. Član KPJ od 1942. Učesnik NOR-a od 1941: u Užičkom NOPO (1941), 2. proleterskoj brigadi (1942/1943) i 13. diviziji. Poslije rata na raznim društveno-političkim i radnim dužnostima u T. Užicu i Beogradu. Nosilac »Partizanske spomenice 1941« — 147

Kvisling Vidkun (Quisling Vidkun) (1887—1945), norveški oficir (ministar vojske 1931—1933) i političar. Osnovao fašističku stranku. U toku njemačke okupacije Norveške (1940—1945) bio predsjednik marionetske vlade. Osuđen zbog izdaje i strijeljan 1945. Njegovo ime postalo je simbol izdajstva i saradnje s neprijateljem — 285

Lah Milan (1913). Do rata bio poručnik JV. U NOR-u od 1941, a u NOVJ od 1942. Član KPJ od 1945. U NOR-u bio načelnik Štaba 7. krajiške brigade, oficir za vezu VŠ NOVJ sa stranim misijama, zamjenik načelnika GŠ NOV Slovenije i dr. Poslije rata ostao u službi u JNA. Bio je načelnik odjeljenja u DSNO, načelnik Katedre štabne službe VVA i načelnik Štaba Komande grada Beograda. General-major u penziji. Nosilac »Partizanske spomenice 1941« — 169

Lenjin Vladimir Iljič (1870—1924), vođ i organizator RSDRP (boljševika), vođ oktobarske socijalističke revolucije i organizator sovjetske države, dosljedni nastavljač djela Marksa i Engelsa, klasik marksizma, osnivač Komunističke internacionale — 101, 212—214, 262, 306

Ler Aleksander (Lör Alexander) (1885—1947), general-pukovnik njemačke vojske. Do marta 1938. austrijski oficir, a od tada oficir njemačke vojske. U toku II svjetskog rata kao komandant 4. vazduhoplovne armije, 12. armije i Grupe armija »E«, ratovao u Poljskoj, Jugoslaviji, SSSR-u i Grčkoj. Organizator vazdušnog napada na Beograd 6. aprila 1941. i operacije »Vajs I i II«. Od septembra 1944. rukovodi povlačenjem trupa iz Grčke; u zimu i proljeće 1944/45. komanduje njemačkim sremsko-bosanskim frontom. Zarobljen maja 1945. Osuđen od Vojnog suda u Beogradu i strijeljan 1947 — 295, 296

Leskošek Franc (1897), radnik. Član KPJ od 1926; rano postao istaknuti sindikalni aktivist. Organizovao nekoliko velikih radničkih štrajkova u Sloveniji. Na junskom savjetovanju u Moskvi 1936. postao je član Politbiroa CK KPJ, a 1937. sekretar CK KP Slovenije. Godine 1938. i 1940. biran je za člana Politbiroa CK KPJ. U NOR-u od 1941; član Vojnog komiteta pri CK KPJ, član Izvršnog odbora OF, jedan od organizatora NOR-a i revolucije u Sloveniji, sekretar CK KPSl, a tokom 1941. i 1942. komandant Glavnog štaba Slovenije; član Vrhovnog štaba NOV i POJ; član SNOO, vijećnik AVNOJ-a. Poslije rata ministar u vladi Slovenije, ministar Savezne vlade, član Izvršnog vijeća Slovenije, potpredsjednik Skupštine Jugoslavije, član PB(IK) CK SKJ. Odlikovan Ordenom narodnog heroja i Ordenom junaka socijalističkog rada. Član Savjeta Federacije — 15, 16, 265, 266, 269

Liters Rudolf (Lüters Rudolf; 1883—1946), njemački general. Do 1932. potpukovnik, od 1932. do 1935. pukovnik, a od tada general-major. U II svjetskom ratu komandant 223. pješadijske divizije. Od novembra 1942. komandant njemačkih trupa u Hrvatskoj. Neposredni komandant njemačkih trupa u bitkama na Neretvi i Sutjesci. Od avgusta do oktobra 1943. komandant 15. brdskog korpusa. Novembra 1943. prekomandovan na dužnost u Grupu armija »Jug« — 269, 296

Longo Luiđi (Luigi Longo, 1900), italijanski političar, jedan od vođa komunističkog radničkog pokreta. Član Socijalističke partije Italije od 1920, a KP Italije od njenog osnivanja 1921. Živio u emigraciji od 1926, najviše u SSSR-u. Učesnik španskog građanskog rata; bio inspektor internacionalnih brigada. Od 1940—1943, zatočenik u italijanskom fašističkom zatvoru. Od tada do kraja II svjetskog rata rukovodio antifašističkom borbom. Generalni sekretar KP Italije od 1964. do 1972. a od tada predsjednik Partije — 277

Lubej Franc (1898), učitelj. Član Samostalne demokratske stranke. Učesnik NOP-a od 1941. Po osnivanju OF postaje član najužeg rukovodstva. U proljeće 1942. iz Ljubljane odlazi na slobodnu slovenačku teritoriju. Vijećnik AVNOJ-a. Od juna 1943. član Izvršnog odbora OF. Poslije rata obavljao u Sloveniji razne političke i državne funkcije: sekretar Prezidijuma Narodne skupštine NR Slovenije (do 1953), predsjednik Gimnastičkog saveza Slovenije, član Predsjedništva Glavnog odbora SSRN Slovenije. Nosilac »Partizanske spomenice 1941« — 266, 269

Ljotić Dimitrije (1891—1945). Osnivač i vođa fašističke organizacije Jugoslovenski narodni pokret »Zbor«, obrazovane 1935. Od pristalica »Zbora«, organizovao je u vrijeme okupacije vojne formacije pod nazivom Srpska dobrovoljačka komanda (od 1943. Srpski dobrovoljački korpus), koje su bile u službi okupatora i borile se protiv partizana. Poginuo 1945. u Vipavskoj dolini (Slovenija) u automobilskom udesu — 188, 224, 230, 286, 308

Maček Ivan Matija (1908), radnik. Član KPJ od 1930. i član PK KPJ za Sloveniju. Na IV konferenciji KPJ za Sloveniju 1934. izabran je za sekretara PK KPJ; od 1935. do 1937. završio je MLŠ u SSSR-u. Na Osnivačkom kongresu KP Slovenije izabran za člana CK KPS. Godine 1938. osuđen na 4 godine robije. Iz zatvora u Sremskoj Mitrovici pobjegao s grupom od 32 druga 21. avgusta 1941. Od kraja septembra 1941. do marta 1942. na radu pri Vrhovnom štabu; od početka proljeća do jula 1943. bio je politički komesar i komandant Glavnog štaba Slovenije; oktobra 1943. izabran je za člana SNOS-a i delegacije Slovenije za Drugo zasijedanje AVNOJ-a. 1944. postaje rukovodilac OZN-e za Sloveniju i član IO OF. Poslije rata ministar unutrašnjih poslova, potpredsjednik vlade i potpredsjednik RIV-a Slovenije, član SIV-a, predsjednik Skupštine Slovenije i član CK SKSI, član CK SKJ, predsjednik SUBNOR-a Slovenije. Član Savjeta Federacije. Narodni heroj — 16, 265

Maček dr Vladimir Vlatko (1879—1964), pravnik i političar; predsjednik HSS-a. Nosilac liste Bloka narodnog sporazuma, odnosno UO na parlamentarnim izborima 1935. i 1938. Potpredsjednik vlade u avgustu 1939. i krajem te godine osniva koncentracione logore za antifašiste. Bio potpredsjednik u vladi D. Simovića; kad je proglašena NDH, kao vođa HSS-a pozvao je hrvatski narod da se pokori novoj vlasti. U maju 1945. odlazi iz zemlje; do 1946. živio u Parizu, a poslije u SAD — 98, 102, 186, 224, 276, 285, 290, 308, 319

Manojlović Nedeljko (1913). Do rata žandarmerijski kaplar. Učesnik NOR-a od 1941. Član KPJ od 1942. Organizator ustanka u Vukovsku (Kupres). U toku rata bio komandant Vukovskog PO i bataljona »Vojin Zirojević« i Kupreškog bataljona (1941/42), zamjenik komandanta 9. krajiške brigade, komandant grupe Kupreško-janjskih odreda, 8. dalmatinske brigade (1942/1944), načelnik Štaba 23. srpske udarne divizije, zamjenik komandanta 45. srpske divizije (1944/1945). Poslije rata na službi u JNA: u jedinicama KNOJ-a. Pukovnik JNA u penziji. Nosilac »Partizanske spomenice 1941« — 245, 309

Manola Srećko (1914—1979). Član KPJ od 1935. U španskom građanskom ratu učestvovao od 1937. do 1939. godine; bio komandant diviziona, poručnik. Od februara 1939. do maja 1941. bio u koncentracionom logoru u Francuskoj. U NOR od 1941. Bio je: delegat Vojnog komiteta CK KPH, komandant grupe NOP odreda Banije i Korduna, 1. operativne zone Hrvatske, 6. ličke divizije, prvi pomoćnik komandanta GŠ Hrvatske, zamjenik komandanta Mornarice. Poslije rata načelnik Više vojne akademije, komandant štaba Teritorijalne odbrane Hrvatske i dr. General-pukovnik JNA. Narodni heroj — 32

Marasović Olga (1914), pravnik. Član KPJ od 1938. U NOR od 1941: sekretar MK KPJ u Sarajevu, član Oblasnog komiteta KPJ za Hervegovinu i član Politodjela 10. hercegovačke brigade. Poslije rata bila je organizacioni sekretar GK KPJ za Sarajevo, potpredsjednik Skupštine BiH, republički i savezni poslanik, član CK SK BiH, CO Saveza ženskih društava Jugoslavije i dr. — 303, 304

Maravić Mane (1919). Do II svjetskog rata bavio se kolarskim zanatom. Učesnik NOR-a od 1941. Član KPJ od 1944. U toku NOR-a borio se u sastavu 1. udarnog bataljona 6. hrvatske brigade 13. goransko-primorske divizije (do 1943). Ostalo vrijeme do kraja rata proveo u obavještajnoj službi za srez Ogulin. Poslije rata koloniziran u Vojvodinu, u Bajmok. Ugostiteljski radnik u penziji. Nosilac »Partizanske spomenice 1941« — 210

Marjanović Leka Aleksandar (1910—-1944). Do rata student Pravnog fakulteta u Beogradu. Član KPJ od 1939. Učesnik NOR-a od 1941. Jedan od organizatora ustanka u andrijevačkom kraju. U toku rata komandir Kraljskog gerilskog odreda i Andrijevačko-beranske čete Komskog bataljona (jul—decembar 1941) i komesar 3. čete 1. bataljona 1. proleterske brigade. Od jula do novembra 1942. bio puškomitraljezac u istoj jedinici. Novembra 1942. po odluci VŠ NOVJ prekomandovan u Sloveniju. Do pogibije maja 1944. nalazio se u činu majora na dužnosti komandanta brigade i zone — 265

Marković Blažo (1905—1949). Do drugog svjetskog rata bio je sveštenik. Učesnik NOR-a od 1941. Član KPJ od 1942. U toku NOR-a bio je predsjednik Sreskog i član Glavnog NOO za Crnu Goru i Boku, vjerski referent u 4. proleterskoj brigadi (1942), vijećnik Prvog i Drugog zasijedanja AVNOJ-a i vjerski referent 1. proleterske divizije i 3. udarnog korpusa (1943—1945). Poslije rata sekretar Privrednog savjeta FNRJ i potpukovnik JNA, član više misija za odnose s inostranstvom. Nosilac »Partizanske spomenice 1941« — 220, 307

Marković Moma Ćora (1912). Član KPJ od 1933. Do rata član UK KPJ Beogradskog univerziteta, član OK KPJ u Beogradu i Kragujevcu i član PK KPJ za Srbiju i rukovodilac Vojne komisije PK KPJ za Srbiju. Jedan je od organizatora ustanka u Srbiji. U toku NOR-a bio je član PK KPJ za Srbiju, politički komesar GŠ NOV Srbije, vijećnik Prvog i Drugog zasijedanja AVNOJ-a, delegat i poslanik ASNOS-a. Poslije rata nalazio se na državnim i partijskim dužnostima. Biran je za člana CK KPJ-SKJ od V do VIII kongresa i za poslanika Republičke i Savezne skupštine. Nosilac »Partizanske spomenice 1941«. Narodni heroj — 189, 301

Markovič Svetozar Toza (1913—1943), politički radnik. Član SKOJ-a od 1931, član KPJ od 1935. Izabran za sekretara OK KPJ za sjeverni Banat 1939, a iste godine postaje član PK KPJ za Vojvodinu. U martu 1941. član je Sekretarijata i organizacioni sekretar PK KPJ za Vojvodinu. Učestvovao je u NOR-u od 1941. kao politički komesar Pokrajinskog štaba za Vojvodinu. Organizovao je Pokrajinski NOO. Uhapšen u Novom Sadu i ubijen. Odlikovan Ordenom narodnog heroja — 198, 302

Martini Marija (Talijanka), supruga Rigoleta Martinija, člana CK KP Italije — 227

Martini Rigoleto Kvatro (Martini Rigoletto Quatro), organizacioni sekretar KP Italije, čovjek za vezu između CK KPI i CK KPJ. Uhapšen 12. januara 1941. u Zagrebu, gdje je boravio na zadatku. Poslije formiranja NDH zatočen u ustaški zatvor Kerestinec. KPJ organizovala njegovo bjekstvo 6. juna 1941. Na putu za Italiju uhapšen od italijanske policije kod Novog Mesta, i odveden u Rim. Osuđen na 30 godina robije. Umro u zatvoru prije

kapitulacije Italije septembra 1943 — 264, 277

Masleša Veselin (1906—1943), publicist. Revolucionarnom pokretu pristupio kao gimnazijalac; član SKOJ-a od 1921, a član KPJ od 1928. Aktivno radio među studentima u Frankfurtu i Parizu, gdje je studirao političku ekonomiju i sociologiju. Učestvovao u sporu na književnoj ljevici od 1932. do 1940. Bio je član Inicijativnog odbora JRP odnosno SRN; često hapšen i proganjan. U NOR-u od 1941. Učestvovao u organizovanju ustanka u Crnoj Gori. Bio je član Politodjela 4. proleterske crnogorske brigade; član redakcije »Borbe« i urednik »Narodnog oslobođenja«; vijećnik AVNOJ-a. Poginuo pri prelasku Sutjeske 14. juna 1943 — 272, 273, 276, 307, 308, 313

Masola Umberto Kvinto (Massola Umberto Quinto), povjerenik CK KP Italije pri CK KP Slovenije za vezu sa CK KPJ. Od 1940. do pred kraj 1942, kada je prešao u sjevernu Italiju, naizmjenično je boravio u Zagrebu i Ljubljani — 277

Mates Vanda vid. Novosel Vanda

Mehmedbašić Sulejman Sule (1923). Do rata učio gimnaziju. Učesnik NOR-a od 1941. Član KPJ od 1942. U toku rata sekretar i član MK i OK SKOJ-a za Mostar i Hercegovinu i član MK KPJ za Mostar. Delegat Hercegovine na Prvom kongresu USAOJ-a (decembar 1942) u Bihaću, omladinski i partijski rukovodilac u Ramskom odredu, 1. krajiškoj, 1. južnomoravskoj i 3. srpskoj brigadi i 2. proleterskoj diviziji (1943—1945). Poslije rata na službi u JNA i u Višoj partijskoj školi »Đuro Đaković«. Nosilac »Partizanske spomenice 1941« — 304

Mesić Frane (1922). Do II svjetskog rata zemljoradnik. Učesnik NOR-a od marta 1942. Borio se u sastavu 2. udarnog i 4. omladinskog bataljona 6. hrvatske brigade 13. goransko-primorske divizije. U proljeće 1944. u činu poručnika NOVJ, dezertirao pristupivši ustašama. Od tada mu se gubi trag — 210

Mićunović Vukosava (1921). Do rata domaćica. Učesnik NOR-a od 1941. Član KPJ od 1942. U toku rata borac Lovćenskog bataljona i 4. crnogorske proleterske brigade i član OK SKOJ-a za okrug Cetinje. Poslije rata član najužih tijela društveno-političkih organizacija Crne Gore. Nosilac »Partizanske spomenice 1941«. Narodni heroj — 119

Mihailović Dragoljub Draža (1893—1946), vođa kolaboracionističkog četničkog pokreta u Jugoslaviji od 1941. do 1945. Do rata generalštabni pukovnik vojske Kraljevine Jugoslavije, vojni izaslanik u Sofiji i Pragu. Maja 1941. počeo da stvara četničke odrede. Njegov pokret ima izrazito nacionalistički, šovinistički, velikosrpski i antikomunistički karakter. U cilju slamanja NOP-a u Jugoslaviji i očuvanja monarhije, uspostavlja suradnju i sklapa sporazume s okupatorom i kvislinzima. Četničke vojne formacije vodile su borbu protiv NOP-a od jeseni 1941. do maja 1945. Mihailović je uživao pomoć i podršku određenih krugova zapadnih saveznika naročito do 1943. Bio je ministar izbjegličke vlade, načelnik štaba Vrhovne komande vojske Kraljevine Jugoslavije i komandant tzv. Jugoslovenske vojske u otadžbini; jula 1942. unapređen je u čin armijskog generala. Uhvaćen 1946, i na javnom procesu u Beogradu kao ratni zločinac i izdajnik osuđen na smrt — 17, 21—23, 68, 73, 74, 78, 84, 85, 96, 99, 100, 103, 115, 121, 124, 125, 132, 135, 139, 143, 145, 148, 154, 173, 183, 184, 186, 188, 199, 204, 206, 207, 217, 219, 221, 223, 224, 226, 229, 230, 266—268, 276, 280, 281, 286, 292—294, 296, 297, 299, 300, 303, 315, 319, 320

Mihajlo vid. Nešković Blagoje

Mihić Ilija, potpukovnik JV. U toku aprilskog rata 1941. pao u italijansko zarobljeništvo. Do maja 1942. nalazio se u logoru u Sušaku. Nakon pristanka da će od ljudstva iz zarobljeničkih logora i s terena Like, Korduna i zapadne Bosne organizovati četničke jedinice za borbu protiv NOP-a, Italijani ga pustili na slobodu. Poslije formiranja jedinica imenovan za komandanta četničkih jedinica na području Like i Korduna. Poslije kapitulacije Italije s dijelom jedinica prešao u Istru, a 1944. u Italiju i SAD — 173, 293

Mijović dr Pavle (1914). Član KPJ od 1933. Učesnik NOR-a od 1941. U toku NOR-a bio je pri sanitetu GŠ za Crnu Goru i 4. proleterske (crnogorske) brigade; član Agitpropa CK KPJ za Bosansku krajinu i 4. krajiške divizije, ratni dopi-

snik »Borbe«, član OK KPJ za Drvar i načelnik Propagandnog odjeljenja Baze NOVJ u Bariju. Poslije rata novinar Radio-Beograda, »Borbe« i Tanjuga, ataše i savjetnik za štampu i pomoćnik načelnika odjeljenja u MIP-u. Doktorirao iz oblasti istorijskih nauka. Naučni savjetnik Arheološkog instituta Filozofskog fakulteta u Beogradu. Nosilac »Partizanske spomenice 1941« — 272

Mijušković Radovan (1895—1961). Do II svjetskog rata advokat. Bio je u rukovodstvu Zemljoradničke stranke — predstavnik njenog lijevog krila. Poslije aprilskog rata 1941. povukao se u Crnu Goru. Učesnik NOR-a od 1941. Biran za vijećnika sva tri zasijedanja AVNOJ-a. Poslije rata izabran kao predstavnik Zemljoradničke stranke za predsjednika Komisije za ispitivanje ratnih zločina u Srbiji i člana Zakonodavnog odbora Savezne narodne skupštine. Poslanik Savezne narodne skupštine FNRJ i rezervni pukovnik JNA. Nosilac »Partizanske spomenice 1941« — 276

Milanović Marko (1919—1944). Do II svjetskog rata aviomehaničar. Učesnik NOR-a i član KPJ od 1941. U ratu bio borac 2. šumadijskog NOPO. Novembra 1941. učestvovao u odbrani Užica na Kadinjači; komandant 3. bataljona 2. proleterske brigade, 5. dalmatinske brigade, zamjenik komandanta i komandant 2. i 4. vojvođanske brigade. Narodni heroj — 89

Milić vid. Baće Maks Maksimilijan

Milojević Miloje (1912). Prije rata vojni službenik JV. U NOR-u od 1941. Član KPJ od marta 1942. Bio zamjenik komandanta bataljona, zamjenik komandanta i komandant 1. proleterske brigade, zamjenik komandanta i komandant divizije i dr. Poslije rata na raznim dužnostima u JNA — komandant grada Beograda, komandant armije; bio član Predsjedništva Saveznog odbora SUBNORJ, Centralnog odbora SSRNJ i dr. Godine 1964. penzionisan. Nosilac »Partizanske spomenice 1941«. Narodni heroj — 209

Milosavljević Ljubinka (1914) studirala na Poljoprivredno-šumarskom fakultetu. Od 1935. radila u Ujedinjenoj studentskoj omladini u Beogradu. Do rata i u toku 1941. sekretar PK SKOJ-a za Srbiju, zatim član Politodjela 2. proleterske brigade, član PK KPJ za Srbiju, član CK SKOJ-a. Poslije rata sekretar OK KPJ Svetozarevo, član CK SKS, Revizione komisije SKJ. Bila vijećnik Trećeg zasijedanja AVNOJ-a, poslanik ASNOS-a, Skupštine Srbije i Skupštine Jugoslavije (do 1953), kada je penzionisana. Nosilac »Partizanske spomenice 1941« — 119, 288

Milošević dr Olga (1906), ljekar. Učesnik NOR-a od 1941, a član KPJ od 1942. U ratu bila ljekar Pratećeg bataljona VŠ i VŠ NOVJ. Poslije rata obavljala značajne dužnosti u okviru Jugoslovenskog crvenog krsta. Nosilac »Partizanske spomenice 1941« — 268

Milošević dr Sima (1896—1943), ljekar, profesor Medicinskog fakulteta u Beogradu, član IO AVNOJ-a. Rođen u Kamenarima u Boki Kotorskoj; u Kotoru i Zagrebu učio gimnaziju, a Medicinski fakultet u Beogradu; kao student bio je pristalica Demokratske stranke, ali se vremenom orijentiše sve više ulijevo, tako da se preko organizacije URO (1932, kada je bio izveden pred DSZD i zatvoren) sve više približava komunistima i pred svjetski rat postaje član KPJ. U NOP-u je bio šef zdravstvene službe GŠ NOV i POJ za Crnu Goru 1941. Ranjen na Sutjesci u 5. ofanzivi; sklonio se zajedno s Goranom Kovačićem u selo Vrbnicu, gdje su ih ubili četnici — 22, 268, 276

Milovanović Pećanac Kosta (1879—1944), rezervni kapetan vojske Kraljevine Jugoslavije i četnički vojvoda. Bio je pripadnik Radikalne stranke. Između dva rata bio predsjednik četničkog udruženja. U toku okupacije Jugoslavije organizovao četničke odrede i zajedno s njima se stavio u službu okupatora. Četnici Draže Mihailovića su ga osudili na smrt i ubili — 100, 224, 286

Milovanović Lune Miodrag (1921—1944), svršeni gimnazijalac. Član KPJ i učesnik NOR-a od 1941. U ratu bio borac Užičkog NOPO, komandant bataljona i zamjenik komandanta 2. proleterske brigade, na kojoj dužnosti je poginuo aprila 1944. Izabran za član CO USAOJ na Prvom kongresu Antifašističke omladine Jugoslavije 1942. Narodni heroj — 119

Milutinović Ivan (1901—1944), diplomirani pravnik. Član KPJ od 1923. Kao student rukovodio Udruženjem marksista na Beogradskom univerzitetu. Više puta osuđivan na robiju (ukupno 8 godina i 6 mjeseci). Tokom 1940. postao član CK KPJ. Od kraja 1939. do maja 1940. nalazio se u koncetracionom logoru u Bileći. Na V zemaljskoj konferenciji izabran za člana Politbiroa CK KPJ. U NOR-u od 1941: član Vrhovnog štaba, komandant Glavnog štaba za Crnu Goru, delegat Vrhovnog štaba i CK KPJ u Crnoj Gori, organizator narodne vlasti; vijećnik AVNOJ-a i član njegovog Predsjedništva, član NKOJ-a, general-lajtnant NOVJ. Poginuo nesrećnim slučajem na Dunavu kod Beograda 23. oktobra 1944. Narodni heroj — 276, 313, 316, 320

Minderović Čedomir (1912—1966), književnik. Revolucionarno orijentisan od rane mladosti. Počeo da objavljuje 1928. Pripadao grupi tzv. socijalne literature. Učesnik NOR-a i član KPJ od 1941. U toku NOR-a bio komesar bataljona Posavskog NOPO, član Politodjela 2. proleterske i 16. muslimanske brigade, 27. divizije i na radu u Propagandnom odjeljenju VŠ NOVJ. Poslije rata član Agitpropa CK KP Srbije, urednik »Književnosti« i »Književnih novina«, načelnik u Ministarstvu prosvjete Srbije, sekretar Saveza književnika Jugoslavije i savetnik u Državnom sekretarijatu za inostrane poslove. Nosilac »Partizanske spomenice 1941« — 272

Minić Miloš (1914), diplomirani pravnik. Član KPJ od 1936. Član rukovodstva KPJ na Pravnom fakultetu i član Univerzitetskog komiteta KPJ u Beogradu, član PK SKOJ-a za Srbiju. 1939/40. član OK Čačak; 1940/41. instruktor PK Srbije, a zatim sekretar OK KPJ Kruševac. Učesnik je na Pokrajinskom savjetovanju KPJ za Srbiju, koje je, uz Titovo učešće, održano februara 1941. Jedan od organizatora Valjevskog NOPO. Po nalogu Vrhovnog štaba 1941. vodio pregovore s Dražom Mihailovićem, a na pregovorima između Tita i Mihailovića bio član delegacije VŠ. Od kraja 1941. do oktobra 1944. sekretar OK Valjevo, pa OK Čačak, vijećnik AVNOJ-a na Drugom i Trećem zasijedanju, poslanik ASNOS-a. Od oktobra 1944. do marta 1945. rukovodilac OZN-e za Beograd, a zatim javni tužilac Srbije. Ministar u vladi Srbije od 1950. do 1953, potpredsjednik Skupštine Jugoslavije, potpredsjednik SIV-a i savezni sekretar za inostrane poslove. Član Predsjedništva CK SKJ. Narodni heroj — 190

Mirković Radovan (1905—1970). Do II svjetskog rata radnik — pečalbar. Učesnik NOR-a od 1941. Član KPJ od 1942. U toku NOR-a borio se u sastavu Baljačke čete (Bileća), terenskog bataljona »Miro Popara« i 10. hercegovačke brigade i 29. divizije. U tim jedinicama bio je borac, komandant i intendant. Poslije rata (do 1948, kada se iz zdravstvenih razloga u činu majora JNA penzioniše) ostao u JNA u intendantskoj službi. Nosilac »Partizanske spomenice 1941« — 305

Mišić Živojin (1855—1921), vojvoda u srpskoj vojsci. Istaknuti komandant srpske vojske u balkanskim ratovime i I svjetskom ratu — 300

Mitranović Borivoj Bora, kapetan JV; jedan od organizatora četničkog pokreta Draže Mihailovića u pljevaljskom srezu. U toku rata bio je komandant Romanijskog sektora Glasinačkog četničkog odreda, pomoćnik načelnika operativnog štaba Bosanskih četničkih odreda u istočnoj Bosni, delegat D. Mihailovića pri četničkim jedinicama u zapadnoj Bosni i komandant Zeničkog (Ozrenskog) četničkog korpusa 1943. i 1945 — 293

Mitrović Mitra (1912), završila Filozofski fakultet u Beogradu. Član KPJ od 1933; član PK KPJ za Srbiju. U NOR-u od 1941: član Politodjela 1. proleterske brigade, član redakcije »Borbe«, član Centralnog odbora AFŽ-a, vijećnik AVNOJ-a i dr. Poslije rata ministar u vladi Srbije; direktor Saveznog zavoda za proučavanje školskih i prosvjetnih pitanja i dr. Bila član CK SKS i CK SKJ — 278

Mitrović Stefan (1909), u revolucionarnom pokretu učestvuje od 1931. kao student Beogradskog univerziteta. Član PK SKOJ-a za Srbiju i član CK SKOJ-a. Zbog revolucionarnog rada više puta hapšen a 1937. osuđen na 3 godine robije. U NOR-u na partijsko-političkim dužnostima, a od 1943. komesar divizije, korpusa, i načelnik Propagandnog odeljenja Generalštaba. Poslije rata na radu u Upravi za propagandu i agitaciju CK KPJ. Zbog prihvatanja Rezolucije IB 1948. isključen iz Partije — 300

Mojmir Martin (1921). Do II svjetskog rata učenik radio-mehaničarskog zanata. Član KPJ s prekidom od 1939. Učesnik NOR-a od 1941. U toku NOR-a ilegalac, član MK SKOJ-a u Zagrebu i OK SKOJ-a za Kordun, politički komesar čete 1. proleterskog bataljona Hrvatske, član Sekretarijata USAOJ-a, omladinski instruktor u Istri i vijećnik Prvog zasijedanja ZAVNOH-a. U jesen 1944. odlazi u SSSR na vazduhoplovno školovanje. Poslije rata, do 1947, ostaje na službi u JNA na dužnosti komesara vazduhoplovnog puka i zamjenika komesara vazduhoplovne divizije. Nosilac »Partizanske spomenice 1941« — 119

Molotov Vjačeslav Mihajlovič (1890), sovjetski političar. U radničkom pokretu od 1907, član Politbiroa RKP (b) od 1921. U 1929/1930. član Prezidijuma KI; od 1930. do 1941. predsjednik Sovjeta narodnih komesara SSSR-a. Od leta 1939. do 1957. ministar inostranih poslova i potpredsjednik vlade. Poslije toga ambasador. Jedan od najistaknutijih Staljinovih saradnika; vidno se angažovao u kampanji IB protiv Jugoslavije. Na plenumu CK KPSS juna 1957. isključen iz CK zbog antipartijske djelatnosti i otpora politici XX kongresa KPSS i smijenjen s funkcije prvog zamjenika predsjednika vlade — 276

Morača Mira (1920). Do rata student. Učesnik NOR-a od 1941. Član KPJ od 1942. U toku NOR-a najduže bila u sastavu 3. krajiške brigade. Ostale partijske i druge aktivnosti: član Sreskog i Okružnog komiteta KPJ za Drvar (1942—1944), član Sazivačkog odbora Prve zemaljske konferencije AFŽ Jugoslavije (Bosanski Petrovac, 6—8. decembra 1942). Poslije rata radila u više ustanova na stručnim poslovima. Nosilac »Partizanske spomenice 1941« — 278

Moščan Silvo vid. Stopar Viktor

Muhtić Stjepan (1917—1979). do II svjetskog rata mornarički narednik. Učesnik NOR-a od 1941. Član KPJ od 1943. Do decembra 1942, kada odlazi u Biokovski NOPO, na službi u lučkom zapovjedništvu NDH u Makarskoj. Od januara 1943. komandir 1. čete 1. mornaričkog partizanskog odreda. Poslije rasformiranja odreda vraća se u Biokovski odred. Ostatak rata provodi u sastavu 1. i 8. dalmatinske brigade i u floti JRM. Poslije rata ostaje na službi u JNA na raznim dužnostima u tehničkim službama JRM. Penzionisan kao pukovnik JNA. Nosilac »Partizanske spomenice 1941« — 282

Musolini Benito (Mussolini Benito) (1883—1945), italijanski fašistički diktator, organizator i vođa fašizma. Godine 1919. formirao fašističke odrede za borbu protiv revolucionarnog pokreta Italije. 1922. izveo marš na Rim i postao predsjednik vlade. Godine 1925. zaveo fašističku diktaturu. Spoljnu politiku usmjerio na osvajanje u Evropi i Africi i na borbu protiv progresa u svijetu. Pod njegovim rukovodstvom fašistička Italija je vodila rat za osvajanje Etiopije (1935—1936), intervenisala u Španiji u korist Franka i učestvovala u drugom svjetskom ratu kao član koalicije fašističkih država. Po padu fašizma (1943) u sjevernoj Italiji, koju su okupirali Nijemci, bio na čelu Italijanske Socijalne Republike. Uhvatili ga italijanski partizani i ubili 28. aprila 1945 — 268, 282

Naceva Mara (1920), radnica. Član KPJ od 1940. Bila delegat na V zemaljskoj konferenciji KPJ 1940. Član PK KPJ za Makedoniju od marta 1941. Učestvuje u organizovanju ustanka u Makedoniji. Uhapšena 1942, u koncentracionom logoru do kraja 1943. Poslije toga organizacioni sekretar CK KP Makedonije. Član AVNOJ-a, ASNOM-a. Poslanik Savezne skupštine, Revizione komisije SKJ, Glavnog odbora SSRNJ, Centralnog odbora SUBNOR-a, član Savjeta federacije. Narodni heroj. Nosilac »Partizanske spomenice 1941« — 119

Nađ Kosta (1911), radnik i podoficir vojske Kraljevine Jugoslavije. U naprednom radničkom pokretu učestvuje od rane mladosti. Proganjan i hapšen više puta, a 1933, osuđen na 2 godine robije. Po odluci KPJ otišao u Španiju. U španskoj republikanskoj vojsci bio komandant Balkanskog bataljona. Član KPJ od 1937. Od 1939. u koncentracionom logoru u Francuskoj. U NOR-u jedan od organizatora ustanka na Kordunu, član Glavnog štaba BiH, komandant Operativnog štaba za Bosansku krajinu, komandant 1. bosanskog, pa 3. korpusa NOVJ; komandant Glavnog štaba Vojvodine i komandant 3. armije JA. Poslije rata komandant armije, komandant vojne oblasti, pomoć-

nik saveznog sekretara za narodnu odbranu, poslanik Skupštine Srbije i Skupštine Jugoslavije, član CK SKS i CK SKJ, predsjednik SUBNORJ. General-armije JNA. Nosilac »Partizanske spomenice 1941«. Odlikovan Ordenom narodnog heroja — 133, 244, 288, 316

Natlačan dr Marko (1886—1942), slovenački političar, pripadnik Slovenske ljudske stranke. Pred II svjetski rat ban Dravske banovine. Poslije kapitulacije Kraljevine Jugoslavije aprila 1941. postao saradnik Trećeg Rajha stavljajući se na čelo kvislinške nacionalističke organizacije »Bela garda«. Ubijen u Ljubljani 9. oktobra 1942. od pripadnika VOS – organizacije OF — 98, 266, 285

Nazor Vladimir (1876—1949), književnik. Službovao kao profesor i direktor u nizu mjesta Dalmacije i Istre. Od 1931. u Zagrebu, gdje je penzionisan 1933. prije punog radnog staža. U sporu na književnoj ljevici optuživan zbog glasanja 1935. za listu B. Jevtića. U danima okupacije aktivan u NOP-u, a 1942. odlazi s Goranom Kovačićem u partizane. Predsjednik ZAVNOH-a, a potom i Prezidijuma Sabora NRH — 144, 292, 318, 320

Nedić Milan (1877—1946), oficir srpske vojske, a potom u vojsci Kraljevine Jugoslavije armijski general, komandant armije, načelnik Glavnog generalštaba, ministar vojske i mornarice. Kao ministar podržao Ljotićevu organizaciju, propagirao snagu Hitlerove Njemačke i unosio defetizam u JV. Otvoreno se stavio u službu njemačkih okupatora i od 29. avgusta 1941. predsjednik kvislinške srpske vlade. Za cijelo vrijeme rata borio se protiv NOP-a. Njegove vojne jedinice počinile su brojne zločine. Uhvaćen i kao kvisling i ratni zločinac predat sudu; u zatvoru u Beogradu izvršio samoubistvo 4. februara 1946 — 99, 100, 124, 183, 188, 221, 224, 286, 299

Nešković dr Blagoje Mihajlo (1907), ljekar. U naprednom studentskom pokretu učestvuje od 1927; član KPJ od 1936. Dobrovoljac u španskom građanskom ratu u redovima španske republikanske vojske. Po povratku u Jugoslaviju (1940) uključio se u partijski rad. U NOR-u od 1941. Sekretar PK KPJ za Srbiju i član CK KPJ, a od Osnivačkog kongresa KPS (maja 1945) do 1948. sekretar CK KPS i predsjednik vlade NR Srbije, 1948—1952. bio potpredsjednik vlade FNRJ i član PB CK KPJ. Poslije isključenja iz SKJ (1952) zbog kolebljivog stava u odnosu na partijsku liniju, posvetio se ljekarskom pozivu i naučnom radu u Onkološkom institutu. Profesor univerziteta. Nosilac »Partizanske spomenice 1941« — 191, 195, 198, 199, 300, 301

Nikolaj, mitropolit kijevski i galicijski u toku II svjetskog rata — 218

Novak Franc (1914). Do rata moler. Član KPJ od 1940. Učesnik NOR-a od 1941. U toku rata bio na partijskim dužnostima u MK, SK i OK KPJ za Mostar i Hercegovinu; partijski radnik u Mostarskom bataljonu (1942), 5. livanjskom bataljonu 10. hercegovačke brigade i 29. hercegovačke divizije, zamjenik komesara 12. brigade (1943) i sekretar komiteta KPJ 29. divizije (1944) i član OK KPJ za Hercegovinu (1945). Poslije rata na raznim partijskim i društvenim funkcijama u Mostaru, Beogradu i Sarajevu. Član IV BiH u penziji. Nosilac »Partizanske spomenice 1941« — 203, 305

Novak Karlo (1905). Do rata major JV i načelnik Štaba Osječke divizijske oblasti. Poslije aprilskog rata 1941. izbjegao zarobljeništvo i povukao se u rodnu Sloveniju. Odbio saradnju s OF i uključenje u borbu protiv okupatora i njegovih saradnika. Od novembra 1941. načelnik Štaba komande četnika DM u Sloveniji. Sarađivao sa Slovenskom zvezom, italijanskim okupacionim vlastima i kvislinškim odredima na suzbijanju NOP-a u Sloveniji. Od maja 1942. bio je komandant četničkih snaga Slovenije (ukupno 300 boraca) i politički delegat VK JNIO. Od kapitulacije Italije, a naročito od proljeća 1944, djeluje u Italiji kao saveznički obavještajac. Poslije rata emigrirao u SAD — 266

Novosel Vanda (1915), u revolucionarnom pokretu učestvuje kao studentkinja Zagrebačkog sveučilišta. Član SKOJ-a od 1933, a član KPJ od 1935. Aktivno radi u studentskoj odnosno omladinskoj sekciji Ženskog pokreta, u uredništvima časopisa »Mlada žena« i »Ženski svijet«; 1941. je član Inicijativnog odbora AFŽ za Hrvatsku. U oktobru 1941. uhapšena od ustaša i po izlasku iz zatvora (1942. na osnovu razmjene) postaje član Sekretarijata CO AFŽ. Poslije oslobođenja bavi se publici-

stičkim i drugim društvenim radom — 278

Obradović Milan Pop (1917—1981). Pred II svjetski rat završio bogosloviju. Učesnik NOR-a od 1941. Član KPJ od 1942. U toku rata borio se u sastavu Pljevaljskog NOPO i 3. proleterske (sandžačke) brigade. Bio je na dužnosti političkog komesara od čete do bataljona. Poslije rata ostao na službi u JNA. Pukovnik JNA. Nosilac »Partizanske spomenice 1941« — 220

Omanović Hamdija (1915). Do II svjetskog rata železnički službenik. Član KPJ od 1941. Učesnik NOR-a od 1942. U toku NOR-a bio komandant bataljona, komandant 8. krajiške brigade, šef Saobraćajnog odsjeka 5. korpusa, vijećnik AVNOJ-a i ZAVNOBiH-a. Poslije rata je pomoćnik direktora Direkcije državnih željeznica u Sarajevu, pomoćnik komandanta armijske oblasti; poslanik Skupštine SR BiH u više saziva. General-potpukovnik JNA u penziji. Nosilac »Partizanske spomenice 1941« — 316

Orović Savo (1888—1974). U I svjetskom ratu u crnogorskoj vojsci, a od 1916. bio komita. U vojsci Kraljevine Jugoslavije stekao čin pukovnika. U NOR-u od 1941. Bio je zamjenik komandanta Nikšićkog NOPO, član GŠ NOPO za Crnu Goru i Boku, član VŠ, komandant Oficirske škole VŠ, načelnik GŠ Vojvodine, komandant Pješadijskog vojnog učilišta. Vijećnik AVNOJ-a. Poslije rata biran za saveznog poslanika i poslanika Skupštine Crne Gore. General-pukovnik JNA — 169

Osmić Muharem Muho (1918). Do rata radnik. Učesnik NOR-a od 1941. Član KPJ od 1942. U NOR-u borio se na Kupresu (1941), bio zamjenik komandira čete u bataljonu »Vojin Zirojević«, komandant 4 (prozorskog) bataljona 10. hercegovačke brigade (1942), komandant Prozorskog i Ramskog NOPO, borac Pratećeg bataljona VŠ i komandant Vojnog područja Prozor (1943/1944). Poslije rata ostao u službi u JNA. Penzionisan kao pukovnik JNA. Nosilac »Partizanske spomenice 1941« — 304

Ostojić Zaharije (1907—1945), generalštabni major vojske Kraljevine Jugoslavije. Sa misijom britanskog kapetana Hadsona došao je septembra 1941. zajedno sa majorom Lalatovićem u Jugoslaviju i priključio se D. Mihailoviću. Bio je šef Operativnog odjeljenja četničke Vrhovne komande i komandant Istaknutog dijela Vrhovne četničke komande za Bosnu, Hercegovinu, Dalmaciju, Liku i Crnu Goru. Marta 1945. odvojivši se od Draže Mihailovića, pokušao da se sa ostacima četničkih jedinica probije iz Bosne do britanskih snaga. Maja 1945. zajedno s P. Đurišićem razoružan od ustaša i ubijen u logoru u Gradiški — 293, 297

Papić Peko (1909). Do II svjetskog rata bio željeznički službenik. Učesnik NOR-a i član KPJ od 1941. Do juna 1942. komesar partizanskog bataljona na području Bileće. Od tada do kraja rata bavio se partijskim radom na terenu Bileće i Hervegovine: bio član Sreskog komiteta KPJ za Bileću i instruktor CK KPJ i VŠ NOVJ. Poslije rata (do 1948) nalazio se na partijskim i upravnim dužnostima u Mostaru i Sarajevu. Penzionisan kao bankarski službenik. Složio se sa Rezolucijom IB. Nosilac »Partizanske spomenice 1941« — 305

Pavelić dr Ante (1889—1959), vođa fašističkog ustaškog pokreta, poglavnik tzv. Nezavisne Države Hrvatske, kvisling i ratni zločinac. Godine 1928. osnovao klerofašistički pokret (Hrvatski ustaški pokret), koji je djelovao kao ultradesničarska teroristička organizacija. U zemlji 1939. osnovao ustaški centar u Zagrebu. Desetog aprila 1941. uz pomoć Nijemaca stvorena je NDH, a sedam dana kasnije Pavelić je obrazovao ustašku valdu. Stvorio je oružane snage, aparat državne i policijske vlasti i ustaške organizacije. Po ugledu na nacizam i fašizam, zaveo fašistički režim, čiji je cilj bio istrebljenje komunista i svih rodoljuba, uništenje Srba, Jevreja, Roma i u okviru napora nacizma i fašizma borba protiv progresa i demokratije u svijetu. Po njegovom nalogu represivni organi i oružane snage NDH ubile su slotine hiljada ljudi. Poslije bjekstva iz Jugoslavije živio pod zaštitom reakcionarnih krugova i umro u Madridu — 98—101, 124, 148, 218, 221, 224, 230, 252, 262, 263, 285, 296, 310

Pavićević Marko (1883—1970), zemljoradnik, crnogorski doseljenik u okolinu Valjeva. U međuratnom periodu pripadao

socijaldemokratskom krilu SRPJ (k). Neposredno pred aprilski rat 1941. iz Valjeva odlazi u Crnu Goru. Učesnik NOR-a od 1941. Poslije bitke za Pljevlja, 21. decembra 1941. ulazi u sastav 2. bataljona 1. proleterske brigade. Vijećnik sva tri zasijedanja AVNOJ-a. Po oslobođenju Srbije 1944. postaje komandant Vojnog područja Valjeva. Poslije rata biran za predsjednika Sreskog NO za srez Valjevo. Nosilac »Partizanske spomenice 1941« — 268

Pavlović Rista vid. Pavlović Ristan

Pavlović Ristan (1887—1943). Do II svjetskog rata učitelj. Pripadnik Demokratske stranke. Učesnik NOR-a od 1941. Član KPJ od 1942. U toku rata bio ekonom Sreskog NOO u Pljevljima (1941), učesnik Konferencije rodoljuba Crne Gore, Boke i Sandžaka na Tjentištu juna 1942. i vijećnik Prvog zasijedanja AVNOJ-a. Poginuo na Sutjesci 13. juna 1943 — 220

Pećanac vid. Milovanović Pećanac Kosta

Pejić Stevan, sveštenik iz Like. Učesnik I kongresa pravoslavnih sveštenika u Srpskoj Jasenici 15. novembra 1942. i potpisnik Poslanice jugoslovenskom sveštenstvu i narodima Jugoslavije — 220

Pejnović Kata (1899—1966). Do II svjetkog rata seoska domaćica. Član KPJ od 1938. Učesnik NOR-a od 1941. Jedan od organizatora ustanka u Lici. U toku rata posebno se bavila radom na organizovanju žena. Na I zemaljskoj konferenciji AFŽ (6—8. decembra 1942, Bosanski Petrovac) izabrana za predsjednicu AFŽ Jugoslavije. Bila je i vijećnik AVNOJ-a i ZAVNOH-a. Poslije rata obavljala je više funkcija u Saboru SR Hrvatske i drugim društveno-političkim organizacijama. Bila je član CK KPH. Nosilac »Partizanske spomenice 1941«. Narodni heroj — 288, 315

Pernar dr Ivan (1889). Jedan od prvaka HSS-a, pristalica desne struje, isticao se u borbi protiv komunista; uhapšen u Zagrebu početkom septembra 1944. od strane ustaša kao prozapadno orijentisan; bio je u uskoj vezi s dr J. Krnjevićem u Londonu — 98

Peruničić Mile (1890—1961), učitelj. Učestvovao u mladoturskoj revoluciji u Sandžaku 1908. i u crnogorskoj vojsci u 1. balkanskom i 1. svjetskom ratu. Između dva rata pripadao Demokratskoj stranci. Član KPJ od 1942. U NOR-u od 1941: komandant Crnogorsko-sandžačkog odreda, član GŠ NOPO Sandžaka, zamjenik komandanta 3. proleterske sandžačke brigade; vijećnik AVNOJ-a, sekretar AVNOJ-a i dr. Poslije rata je bio sekretar Privremene narodne skupštine, Ustavotvorne skupštine i Prezidijuma Savezne narodne skupštine — 276

Petković vid. Petković Mutimir

Petković Mutimir, pravnik, rezervni artiljerijski potporučnik JV. Jedan od istaknutih organizatora četničkog pokreta u Hercegovini i ađutant majora Boška Todorovića, komandanta operativnih jedinica istočne Bosne i Hercegovine. Kao njegov opunomoćenik, januara i februara 1942. vodio pregovore u Fojnici s italijanskim okupacionim vlastima o saradnji protiv NOP-a — 173

Petković Paja, komandant bataljona Dinarske četničke divizije. Poginuo kod sela Cigljana (Kninska krajina) 10. novembra 1942. u borbi s 2. dalmatinskom udarnom brigadom — 9

Petričević Branko (1914). Član SKOJ-a je od 1932. na Pravnom fakultetu u Beogradu; član KPJ od 1933. Prije rata bio je član i organizacioni sekretar PK KP za Crnu Goru, Boku, Sandžak i Kosovo i Metohiju, zatim organizacioni sekretar MK KPJ za Cetinje. U NOP-u je od 1941. Bio je komesar divizije, korpusa i 3. armije, a nakon oslobođenja pomoćnik načelnika Glavne političke uprave JNA do 1948, kada je lišen svih funkcija i isključen iz KPJ zbog prihvatanja Rezolucije Informbiroa. Prije penzionisanja (1969) bio je urednik Izdavačkog preduzeća »Rad« — 137

Pijade Moša (Čika Janko, Janko, Šiki) (1890—1957). Studirao slikarstvo u Minhenu i Parizu; od 1910. bavio se novinarstvom. Član KPJ od 1920. Poslije zabrane KPJ 1921. postao član njenog IO. Radio na stvaranju Nezavisnih radničkih sindikata. Bio delegat na II konferenciji BKF 1922. Jedan je od osnivača NRPJ 1923. Zbog organizovanja ilegalne štamparije i publikovanja organa KPJ »Komunista«, 1925. osuđen na 20 godina robije, koja mu je smanjena na 12 godina. U Sremskoj Mitrovici zbog političkog rada 1934.

osuđen na još 2 godine robije. Mandator CK KPJ, jedan od glavnih organizatora i predavača komunističkog univerziteta u sremskomitrovačkoj kaznioni. S R. Čolakovićem na robiji preveo Marksov »Kapital«. Po izlasku s robije bio zatvoren u bilećkom logoru. Na V zemaljskoj konferenciji izabran za člana CK KPJ. U NOR-u od 1941: radio na organizovanju ustanka u Crnoj Gori; u Vrhovnom štabu rukovodio radom vojnih vlasti u pozadini; vijećnik AVNOJ-a na Prvom zasijedanju; od Drugog zasijedanja potpredsjednik Predsjedništva AVNOJ-a. Poslije rata bio potpredsjednik Prezidijuma Savezne skupštine; potpredsjednik SIV-a, predsjednik Savezne narodne skupštine; član PB odnosno IK CK SKJ. Napisao je više radova. Narodni heroj i Junak socijalističkog rada — 268, 272, 273, 276, 307, 308, 313

Plećaš vid. Plećaš Đuro

Plećaš Đuro, kapetan JV. U toku rata četnički vojvoda Koste Milovanovića Pećanca; potom se stavio u službu Milana Nedića, predsjednika kvislinške vlade u Srbiji, da bi se na kraju rata našao u službi Draže Mihailovića. Od avgusta 1942. do septembra 1943. bio je inspektor Četničke komande operativnih jedinica istočne Bosne. U tom zvanju djelovao je i u zapadnoj Bosni — 293

Pogačarević Simo (1908—1941). Član KPJ od 1930. Organizator partijskog rada i života u Vranju od 1931. do 1941. i ustanka 1941. u Vranju i okolini. U jesen 1941. preuzima dužnost sekretara OK KPJ za Leskovac. Poginuo u borbi s bugarskim fašistima decembra 1941. Narodni heroj — 299

Popara Miroslav Miro (1913—1942), student. Član KPJ od 1935. Zbog revolucionarnog rada hapšen i proganjan. Kao instruktor PK KPJ za BiH radio na pripremama i organizovanju ustanka u Hercegovini. U NOR-u od 1941: član Oblasnog komiteta KPJ za Hercegovinu, sekretar OK KPJ za istočnu Hercegovinu, politički komesar Hercegovačkog NOPO, politički komesar Operativnog štaba NOPO za Hercegovinu i južnu Dalmaciju. U junu 1942. uhvatili su ga četnici i strijeljali u Nevesinju oko 25. jula 1942. Narodni heroj — 304

Popivoda Pero (1916—1979). Prije rata bio vojni činovnik Mornarice JV. U NOR od 1941. Bio komandant brigade, komandant Operativne zone, komandant korpusa. Zbog neodgovornog ponašanja 1944. smijenjen s dužnosti komandanta korpusa i isključen iz KPJ. Poslije rata na radu u Jugoslovenskom ratnom vazduhoplovstvu; 1948. dobio čin general-majora. Prihvatio Rezoluciju IB, emigrirao 1948. i od tada do smrti aktivno se bavio neprijateljskim radom protiv SFRJ — 265

Popović Jovan (1905—1952), književnik. Do rata angažovan u Beogradu u revolucionarnom radničkom pokretu. Učesnik NOR-a i član KPJ od 1941. Vijećnik Prvog zasijedanja AVNOJ-a. U ljeto 1943. prelazi na rad u Srem — uređuje organ PK KPJ za Vojvodinu »Slobodna Vojvodina«. U jesen 1944. jedno vrijeme je u Banatu, a potom se vraća u oslobođeni Novi Sad. Poslije rata je bio član Agitpropa PK KPJ Vojvodine i poslanik Narodne skupštine FNRJ. U Beograd prelazi 1947. za dramaturga Narodnog pozorišta i urednika »Književnih novina« — 272

Popović Konstantin Koča (1908). Apsolvirao na Filozofskom fakultetu u Parizu: bavio se književnošću i publicistikom. Član KPJ od 1933. Više puta hapšen. Učesnik španskog građanskog rata. 1939. vratio se u Jugoslaviju; bio član PK KPJ za Srbiju do hapšenja 1940. U NOR-u jedan od organizatora ustanka u Srbiji; komandant Posavskog NOPO, 1. proleterske brigade, 1. proleterske divizije i 1. proleterskog korpusa, Glavnog štaba NOV i PO Srbije i komandant 2. armije. Bio je član AVNOJ-a od I i član njegovog Predsjedništva od II zasijedanja. Poslije rata bio je načelnik Generalštaba JNA, državni sekretar za inostrane poslove, član SIV-a, potpredsjednik Republike, član Predsjedništva SFRJ, CK SKJ, Predsjedništva CK SKJ i Savjeta Federacije. Odlikovan Ordenom narodnog heroja i Ordenom slobode. Rezervni general-pukovnik — 140, 143

Popović Krsto, oficir vojske Kraljevine Crne Gore. Bio jedan od vođa Crnogorske federalističke stranke, stavio se u službu okupatora, koji su mu dali čin generala, postao komandant kvislinških »Nacionalističkih« trupa u staroj Crnoj

Gori. Kao odmetnik ubijen poslije rata — 217, 224

Popović Milentije (1913—1971). Završio Tehnički fakultet u Beogradu. Član SKOJ-a od 1934, a član KPJ od 1939; partijski instruktor PK KPJ za Srbiju u Beogradu i, kratko vrijeme, sekretar MK KPJ za Beograd. U NOR-u od 1941: rukovodilac politodjela 4. proleterske crnogorske brigade, politički komesar Oficirske škole pri VŠ, vijećnik AVNOJ-a, poslanik ASNOS-a. Poslije rata poslanik Privremene narodne skupštine DFJ; ministar u vladi Srbije i u saveznoj vladi; član CK SKJ; generalni sekretar SSRNJ; predsjednik Savezne skupštine — 169

Popović Vladimir (1914—1972), student; u radnički pokret stupio 1929; član KPJ od 1932. Bio sekretar Univerzitetskog komiteta KPJ u Beogradu. Hapšen i proganjan. Kao predstavnik Beogradskog univerziteta učestvovao na Svjetskoj konferenciji studenata komunista i socijalista i na Svjetskoj konferenciji studenata. U španskom ratu (1937—1939) dobio čin kapetana i najviše odlikovanje. Po povratku iz Španije član PK SKOJ-a za Srbiju, instruktor CK KPJ. Na V zemaljskoj konferenciji izabran za kandidata za člana CK KPJ. U NOR-u delegat CK KPJ u Hrvatskoj, sekretar Operativnog rukovodstva CK KPH; član Vrhovnog štaba; politički komesar, pa komandant 3. korpusa, potom predstavnik NKOJ-a u Bugarskoj. Poslije rata ambasador, član SIV-a, generalni sekretar Predsjednika Republike. Od V do IX kongresa član CK SKJ. Narodni heroj — 264

Popović Vojin Šator (1913—1962). Do II svjetskog rata student prava. Član KPJ od 1937. Učesnik NOR-a od 1941. U toku NOR-a bio politički komesar Južnohercegovačkog NOPO, zamjenik političkog komesara i komandanta 10. hercegovačke brigade, politički komesar 26. i 23. divizije. Poslije rata ostaje na službi u JNA. Bio je pomoćnik komandanta armije, komandant divizije i vojnog područja. Poginuo u saobraćajnoj nesreći kod G. Milanovca kao komandant vojnog područja. General-major JNA. Nosilac »Partizanske spomenice 1941« — 309

Pozderac Nurija (1892—1943), učitelj. Član JMO. Na izborima 1935. izabran za narodnog poslanika na listi JMO za srez Cazin. U NOR-u od 1941. Vijećnik i potpredsjednik Prvog zasijedanja AVNOJ-a. U bici na Sutjesci podlegao zadobijenim ranama — 276, 315, 316

Princip Gavrilo (1894—1918), isključen iz VI razreda gimnazije u Sarajevu zbog veze s jednom protivaustrijskom organizacijom; 1912. odbijen da učestvuje kao dobrovoljac u balkanskom ratu; te godine nastavlja školovanje u Beogradu, odakle se s još nekim pripadnicima revolucionarne omladinske organizacije »Mlada Bosna« prebacuje ilegalno u Sarajevo i vrši uspješan atentat na austrijskog prestolonasljednika Franca Ferdinanda; osuđen na 20 godina teške tamnice; držao se herojski pred policijom i na sudu. Umro aprila 1918. u kazamatu Terezin (ČSR); tijelo mu je preneseno 1921. u Sarajevo i sahranjeno u grobnicu heroja »Mlada Bosna« — 263

Princip Slobodan Seljo (1914—1942), student. Bio predsjednik Udruženja bosansko-hercegovačkih studenata »Petar Kočić« i jedan od istaknutijih komunista na Beogradskom univerzitetu. Hapšen i proganjan. Bio je jedan od organizatora ustanka u BiH; komandant Oblasnog štaba Sarajevske oblasti i član GŠ NOPO BiH; komandant Operativnog štaba NOP i DV za istočnu Bosnu. Umro od tifusa u Šćepan-polju sredinom maja 1942. Narodni heroj — 14

Pucar Đuro (1899—1979), bravarski radnik. Član SKOJ-a od 1920, a KPJ od 1922. Od 1924. radio u Željezničkoj radionici u Subotici, gdje je bio i član Mjesnog komiteta KPJ. Zbog revolucionarne djelatnosti osuđen 1929. na 8 godina robije, a kazna mu je u toku robije povećana još za 2 godine. Od 1939. živi ilegalno u Sarajevu, postaje član PK KPJ za BiH, a 1940. član CK KPJ. U NOB-u rukovodi ustankom u Bosanskoj krajini, član je Glavnog štaba BiH, potpredsjednik ZAVNOBiH i član Predsjedništva AVNOJ-a. Poslije rata bio na visokim dužnostima u BiH i Federaciji. Predsjednik vlade NR BiH, sekretar CK KP BiH, član Politbiroa CK KPJ, odnosno SKJ, član Savjeta Federacije i dr. Odlikovan Ordenom narodnog heroja i Ordenom junaka socijalističkog rada — 318

Putnik Radomir (1847—1917), vojvoda u srpskoj vojsci. Istaknuti strateg pobjeda srpske vojske u balkanskim ratovima i I svjetskom ratu — 300

Radič Antun (1868—1919), književnik i političar; tajnik Matice hrvatske (1901—1909) i urednik njenog »Glasa«, (1906—7). Zastupao je jedinstvo Južnih Slovena i osuđivao svaku hegemonističku koncepciju među njima, kao i klerikalizam i kapitalizam, ali se zadovoljavao postojećim društvenim poretkom i nije pokazivao crte borbenosti kao njegov mlađi brat Stjepan — 284

Radić Radisav Rade (1890—1946). Do rata trgovac u Jošavki kod Banjaluke. U ljeto 1941. organizuje oružanu grupu ljudi za odbranu od ustaških zločina. Novembra iste godine postavljen za člana Štaba 4. krajiškog NOPO. Početkom aprila 1942. organizuje puč u ovom odredu i od dijela ljudstva formira četnički odred »Borje«. Od tada do kraja rata jedan od najžešćih protivnika NOP-a. Bio je komandant Glavnog štaba četničkih odreda Bosne i komandant odreda »Borje«, član Centralnog nacionalnog komiteta DM. Poslije rata (1946) kao ratni zločinac osuđen na smrt — 23, 115

Radić Stjepan (1871—1928). Od 1903. učestvuje u hrvatskom narodnom pokretu i već tada odlučuje da s bratom Antunom osnuje Seljačku stranku (1904). Zasnivajući svoju politiku na priznavanju jugoslovenske državne zajednice, uz punu afirmaciju hrvatske nacionalne individualnosti, zalagao se za federativno uređenje, zbog čega je došao u sukob s nosiocima unitarističkih i centralističkih koncepcija. Bio je na čelu HRSS-a, a docnije HSS-a. Zajedno sa Svetozarom Pribićevićem formira 1927. Seljačko-demokratsku koaliciju. Žrtva radikalskog atetata na predstavnike HSS-a u Narodnoj skupštini 20. juna 1928 — 284

Radoičić Blažo. Do rata i u toku NOR-a sveštenik u selu Preodac, srez Glamoč. Kao simpatizer i pomagač NOR-a učestvovao je na I kongresu pravoslavnih sveštenika u Srpskoj Jasenici 15. novembra 1942 — 220

Radoslavljević Dobrivoje (Ljuba, Bobi) (1915). Član SKOJ-a i KPJ postao kao student Poljoprivredno-šumarskog fakulteta u Zemunu 1933; sekretar Univerzitetskog komiteta SKOJ-a od kraja 1933. Uhapšen 1934. i osuđen na 3 godine robije. Od 1937. do rata član PK SKOJ-a za Srbiju, zatim član CK SKOJ-a, a 1940. sekretar OK KPJ za Zaječar. U NOR-u jedan od organizatora ustanka u istočnoj Srbiji; od sredine 1942. do kraja 1944. instruktor CK KPJ pri PK KPJ za Makedoniju. Vijećnik AVNOJ-a. Od februara 1945. sekretar GK KPJ Beograda i član PB CK KPS. Poslije rata organizacioni sekretar CK KP Srbije, član CK SKJ i predsjednik CK SK Srbije (1967—1969), ministar u vladi FNRJ i član SIV-a, narodni poslanik i dr. Narodni heroj. Član Savjeta Federacije. Nosilac »Partizanske spomenice 1941« — 191, 194, 300, 301

Radošević Jovo vid. Radošević Lazo

Radošević Lazo (1919). Do II svjetskog rata student Teološkog fakulteta u Beogradu. Učesnik NOR-a od 1941. Član KPJ od 1942. U toku NOR-a borio se u sastavu Visoko-fojničkog i Drvarsko-petrovačkog odreda (politički komesar) i 4. krajiške brigade (zamjenik političkog komesara). Poslije rata na raznim dužnostima u JNA. General-major u penziji. Nosilac »Partizanske spomenice 1941« — 220

Radović R. Miloš (1915), pravnik. Do rata angažovan u radničkom pokretu. Član KPJ i učesnik NOR-a od 1941. U ratu bio komandant Donjomoračkog bataljona, sekretar Sreskog NOO u Kolašinu, učesnik Ostroške skupštine (1943), član i zamjenik načelnika Ekonomskog odjeljenja VŠ NOVJ, zamjenik vijećnika na Prvom zasijedanju AVNOJ-a. Poslije rata pomoćnik ministra unutrašnjih poslova vlade FNRJ, direktor Uprave materijalnih rezervi, član Savezne kontrolne komisije, savezni javni pravobranilac i sudija Vrhovnog suda SFRJ. Nosilac »Partizanske spomenice 1941« — 52, 142, 275

Radović Radovan, četnički vojvoda za jablanička sela Dobra Voda, Magaš i Dragi Do. Pripadao četničkom pokretu Koste Milovanovića Pećanca, a poslije novembra 1942. pokretu Draže Mihailovića. Krajem rata emigrirao u inostranstvo — 184

Rafaneli Ivo (1915—1978). Do II sjvetskog rata zaposlen u advokatskoj kance-

lariji u Makarskoj. Član KPJ od 1939. Učesnik NOR-a od 1941. U toku NOR-a borio se u sastavu 1. južnodalmatinske partizanske čete, u bataljonu »Josip Jurčević« (član štaba), i bataljonu »Vid Mihaljević« (politički komesar čete). U toku 1944. prelazi na rad u jedinice KNOJ-a (član Politodjela divizije). Poslije rata ostaje u službi u JRM. Kapetan korvete. Nosilac »Partizanske spomenice 1941« — 282

Rakočević Milo, vazduhoplovni kapetan II klase JV. Obavještajac i oficir za vezu Štaba D. Mihailovića s crnogorskim i bosanskim komandantom Pavlom Đurišićem i Ilijom Trifunovićem Birčaninom. Imao specijalne zadatke D. Mihailovića kod komande 18. italijanskog korpusa radi postizanja uslova za četničke operacije na oslobođenoj teritoriji Bihaća i okoline. Poslije kapitulacije Italije povukao se u Italiju — 293

Ranković Aleksandar (Marko) (1909). Član SKOJ-a od 1927, a KPJ od 1928; iste godine postaje i sekretar PK SKOJ-a za Srbiju; 1929. osuđen na šest godina robije; član i sekretar PK KPJ za Srbiju od 1937; član Privremenog rukovodstva KPJ od maja 1938. (kasnijeg CK KPJ). Na V konferenciji KPJ (1940) izabran za člana Politbiroa CK KPJ. U NOR-u od 1941; član VŠ NOV i POJ, član Predsjedništva AVNOJ-a. Odlikovan Ordenom narodnog heroja i Junaka socijalističkog rada. Poslije rata bio ministar unutrašnjih poslova i potpredsjednik savezne vlade odnosno SIV-a, od 1963. do 1966. potpredsjednik Republike, član IK CK SKJ. Zbog birokratsko-dogmatskog suprotstavljanja razvitku socijalističkog samoupravljanja i politici nacionalne ravnopravnosti i zloupotrebe svojih pozicija u Službi državne bezbijednosti na IV plenumu CK SKJ (jula 1966) lišen funkcija, a na sjednici CK SK Srbije (septembra iste godine) isključen iz SKJ i penzionisan — 244, 268, 288, 304

Ribar dr Ivan (1881—1968), advokat, političar. Od 1919. aktivan učesnik u političkom životu u Jugoslaviji i branilac demokratskih sloboda u okviru Demokratske stranke, u kojoj vrši funkciju potpredsjednika. U vrijeme diktature pripada lijevom krilu ove stranke. Pristalica Narodnog fronta. U NOR-u od 1941. Vijećnik AVNOJ-a. Poslije rata predsjednik Privremene narodne skupštine, a od 1945. do 1953. predsjednik Prezidijuma Narodne skupštine — 207, 247, 268, 276, 288, 294, 308, 313—316, 318, 320

Ribar Ivo Lola (Fišer) (1916—1943), student; 1935. postao član SKOJ-a, a 1936. član KPJ. U 1935. i 1936. učestvovao u više akcija i borbi studenata Beograda protiv režima. Kao predstavnik jugoslovenske omladine učestvovao na Međunarodnoj omladinskoj konferenciji za mir u Briselu (1936) i na Svjetskom omladinskom kongresu za mir u Ženevi (1936). Od Titovog dolaska na čelo KPJ 1937. rukovodi Centralnom izvršnom omladinskom komisijom pri CK KPJ. Na V (1939) i VI (1940) zemaljskoj konferenciji SKOJ-a biran je za sekretara CK SKOJ-a. Na V konferenciji KPJ izabran je za člana CK KPJ, a 1943. za člana PB CK KPJ. Uhapšen decembra 1939, a od januara do aprila 1940. bio u logoru u Bileći. Jedan od istaknutih organizatora ustanka. Član Vrhovnog štaba NOV i POJ od 27. juna 1941. Na Prvom kongresu USAOJ-a (decembra 1942) izabran za njegovog predsjednika. Poginuo je kao šef Vojne misije VŠ NOV i POJ pri Savezničkoj komandi za Srednji istok na Glamočkom polju 24. novembra 1943. Narodni heroj — 11, 119, 198, 263, 264, 268, 273, 288, 290, 302, 303, 313, 317, 319

Roata Mario (Roatta Mario, 1887—1968), italijanski general, Musolinijev načelnik Generalštaba kopnene vojske, ratni zločinac. U španskom građanskom ratu (1936—1939) komandovao italijanskim intervencionističkim trupama. Od januara 1942. do kapitulacije Italije septembra 1943. komandant italijanske okupacione 2. i 6. armije na tlu Jugoslavije. Bjekstvom u Španiju izbjegao suđenje za učinjene ratne zločine. Napisao knjigu o svom djelovanju na tlu Jugoslavije u toku 1942/43 — 295, 296

Rodzjanko Mihail Vladimirovič (1859—1924), ruski političar, jedan od lidera »oktobaraca«. Pripadao krupnim zemljoposjednicima. Poslanik Državne dume (1907—1917) i njen predsjednik (1911). Poslije oktobarske revolucije (1917) i u vrijeme građanskog rata (1918—1920) nalazio se uz armiju Denikina. Emigrirao 1920. u Kraljevinu Jugoslaviju, gdje je i umro 1924 — 213

Rožman dr Gregorij (1883—1959), sveštenik, od 1912. doktor teologije i biskup. Profesor Teološkog fakulteta u Ljubljani (1924—1929). Poslije kapitulacije Kraljevine Jugoslavije aprila 1941. postao saradnik Trećeg Rajha organizujući oružane jedinice seoske straže — vrstu slovenačkog domobranstva protiv NOP-a. Zbog svog antikomunizma bio je tokom NOR-a među vodećim ličnostima kontrarevolucije u Sloveniji. Poslije rata (1946) u odsustvu osudio ga Vojni sud u Ljubljani na 18 godina prinudnog rada. Umro u izbjeglištvu — 266

Rukavina Ivan Ivo (1912), student. Član SKOJ-a od 1933, a član KPJ od 1935. Zbog progona, po odluci Partije emigrirao 1934; u toku 1935. i 1936. radio u tehnici KPJ koja je pripremala izdavanje »Proletera«. Učesnik španskog građanskog rata; bio je kapetan, komandant bataljona. Po porazu Republike interniran u logor u Francusku, a 1939. dolazi u zemlju, postaje član PK SKOJ-a za Hrvatsku. U NOR-u od 1941. Bio je jedan od organizatora ustanka u Hrvatskoj; komandant GŠ Hrvatske, zatim 4. korpusa, Vojne uprave za Vojvodinu i šef Vojne misije u Parizu. Poslije rata načelnik uprave u SSNO, komandant armije, pomoćnik saveznog sekretara za narodnu obranu; član CK SKH i CK SKJ, general armije. Narodni heroj. Član Savjeta Federacije — 245

Rus Josip Joža (1893). Do II svjetskog rata sudija Apelacionog suda u Ljubljani. Veoma angažovan u sokolskoj organizaciji u Sloveniji. Kao predstavnik demokratskog krila ove organizacije učestvovao na osnivačkom sastanku Osvobodilne fronte. Biran za člana IO OF. Februara 1942. prešao u ilegalnost a u maju na slobodnu teritoriju. Bio vijećnik I zasijedanja a vijećnik i potpredsjednik II zasijedanja AVNOJ-a. Poslije rata potpredsjednik Ustavotvorne skupštine (1945), potpredsjednik Prezidijuma Narodne skupštine FNRJ (1946—1953), predsjednik Republičkog vijeća Narodne skupštine NR Slovenije (1954—1958) i predsjednik DTV »Partizan«. Nosilac »Partizanske spomenice 1941« — 266, 269

Ruzvelt Franklin Delano (Roosevelt Franklin Delano) (1882—1945), političar i državnik. Za predsjednika SAD biran uzastopno četiri puta (1932—1945) — 276, 283

Saili Dragutin (Konspirator) (1899—1968), član KPJ od 1919; sekretar partijske ćelije u Željezničkoj radionici u Zagrebu (do 1929), poslije član MK KPJ za Zagreb, a od 1936. član PK KPJ za Hrvatsku. U vrijeme frakcijskih borbi u KPJ pristalica zagrebačkog antifrakcijskog fronta. Često hapšen, a 8. juna 1934. osuđen na 18 mjeseci robije. Krajem 1939. upućen u koncentracioni logor u Lepoglavi, odakle je pušten februara 1940. Član Biroa CK KPH od 1940. Učestvovao u NOP-u od 1941. Vijećnik ZAVNOH-a od Prvog zasijedanja (juna 1943). Nalazio se na raznim vojnim i političkim dužnostima — 292, 300

Salihagić Muhamed (1909—1960). Zanatlija krojačke struke iz Bosanskog Petrovca. U toku II svjetskog rata živio u Banja Luci. Poslije rata se preselio u Zagreb a potom u Ljubljanu i Piran. Bio je zaposlen u tekstilnoj industriji i proizvodnji papira — 315

Saso (Sasso) Drago (1912—1943). Do II svjetskog rata student Filozofskog fakulteta u Zagrebu. Član KPJ od 1938. Učesnik NOR-a od 1941. U toku NOR-a nalazio se na raznim dužnostima u SKOJ-u u Hrvatskoj. Bio je član i sekretar PK SKOJ-a (1941—1943); jedan je od sazivača i aktivnih učesnika I konferencije Antifašističke omladine Jugoslavije u Bihaću decembra 1942. Bio je jedan od urednika ratnih omladinskih novina — »Omladinski borac«, »Mladi komunist« i lista Okružnog NOO za Gorski kotar »Goranski vjesnik« — 119

Savić Pavle (Paja) (1909), profesor univerziteta. Od 1935. do 1939. u Parizu (zajedno s Irenom Žolio-Kiri i drugim fizičarima) uspješno radio na naučnim istraživanjima. Član KPJ od 1934. U NOR-u od 1941; na radu u Vrhovnom štabu, vijećnik AVNOJ-a (potpredsjednik na Prvom zasijedanju); član Vojne misije VŠ u Moskvi. Poslije rata ministar u vladi Srbije, direktor Instituta za nuklearne nauke, potpredsjednik Savezne komisije za nuklearnu energiju. Objavio više naučnih radova; počasni doktor Beogradskog univerziteta, član više naučnih društava i akademija; bio predsjednik SANU. Dobitnik nagrade AVNOJ-a, zlatne medalje

»Lomonosov« (SSSR). Član Savjeta Federacije — 268, 276

Savić M. Slobodan (1919—1943). Do II svjetskog rata student Teološkog fakulteta u Beogradu. Pristupio NOR-u odmah po izbijanju ustanka u okolini Drvara. U toku rata bio borac teritorijalne partizanske jedinice na terenu selo Prekaje i Drvara. Poginuo u Prekaji prilikom njemačkog bombardovanja 2. avgusta 1943 — 220

Sekulić Dragomir. Komandir čete četničkog odreda »Petar Kočić«. Poginuo na Manjači kod Banjaluke januara 1943. u toku borbi koje je vodila 5. krajiška NOU divizija sa četnicima — 154

Simonović Jagoš (1893—1946). Do II svjetskog rata protojerej u Kolašinu. Pripadao Jugoslovenskoj radikalnoj zajednici. Učesnik NOR-a od 1941, u toku NOR-a bio je vjerski referent 4. crnogorske proleterske brigade, vijećnik Prvog i Drugog zasijedanja AVNOJ-a. Poslije rata bavio se društvenim radom. Član Vjerske komisije vlade DFJ. Umro u činu pukovnika JNA. Nosilac »Partizanske spomenice 1941« — 220, 276

Sirota Gajo (1911). Do rata bio profesionalni graničar. Učesnik NOR-a od 1941. Član KPJ od juna 1942. U toku rata borio se u sastavu Banijskog PO do septembra 1942, kada ulazi u sastav 7. banijske brigade (komandir je 1. voda, 1. čete, 3. bataljona). Od novembra 1943. komandir je čete 1. brigade 7. divizije. Od septembra 1944. do kraja rata nalazio se na dužnosti zamjenika komandanta mjesta Dvor na Uni. Poslije rata koloniziran u Donji Miholjac. Nosilac »Partizanske spomenice 1941« — 65

Smirnov Vladimir (1899), inženjer. U NOR-u od 1941; član KPJ od 1942. Bio načelnik Tehničkog odjeljenja VŠ odnosno Tehničke službe Generalštaba. Poslije rata komandant Inženjerije JNA, načelnik Građevinske uprave, zamjenik načelnika ove uprave i dr. General-potpukovnik JNA — 52, 275

Sokolović Radomir vid. Sokolović Rajko

Sokolović Rajko, prije rata učenik Bogoslovije u Sarajevu. Učesnik NOR-a od 1941. Član KPJ od 1943. U toku NOR-a borio se u sastavu Drvarsko-petrovačkog NOPO (1941—1942) i 3. krajiške brigade (bio komesar čete). Od jeseni 1943. do kraja 1944. nalazio se na raznim dužnostima u jajačkom kraju. Poslije rata (1945—1974) bio na službi u JNA i u Vatrogasnom savezu SR Srbije. Potpukovnik JNA u penziji. Nosilac »Partizanske spomenice 1941« — 220

Spaho Mehmed (1883—1939), pravnik i političar, prvak Jugoslovenske muslimanske organizacije (JMO) od 1921. do svoje smrti 1939. Do 1918. sekretar Trgovačke komore u Sarajevu. U međuratnom periodu (1919—1939) ministar u više vlada. Imao veliki uticaj na muslimansko stanovništvo u Bosni i Hercegovini — 308

Sredanović Luka (1919—1943), učenik učiteljske škole. Član KPJ od 1939. Učesnik NOR-a od 1941. Jedan od organizatora ustanka u Lastvi (Trebinje) i okolini. Od decembra 1941. zamjenik komandanta bataljona »Luka Vukalović«. Do januara 1943. u sastavu 10. hercegovačke brigade. Od tada na partijskom radu u rejonu Trebinja. Ubijen od četnika u selu Konjsko 1943 — 305

Srzić Niko (1914). Do II svjetskog rata mehaničar. Član KPJ od 1933. Učesnik NOR-a od 1941. U toku rata borio se u sastavu bataljona »Josip Jurčević« i »Vid Mihaljević«, bio vodnik i komandir čete. U januaru 1943, s osnivanjem 1. mornaričkog odreda, postaje njegov komandant, a potom zamjenik komandanta Biokovskog partizanskog odreda i komandant 4. pomorskog obalskog sektora. Poslije rata u službi u JNA. Potpukovnik JNA u penziji. Nosilac »Partizanske spomenice 1941« — 282

Staljin Josif Visarionovič (1879—1953), sovjetski državnik, političar, generalisimus. Član RSDRP od 1898; po njenom rascjepu prilazi boljševicima. Više puta hapšen i proganjan. Od 1917. član PB RS DRP i vojnog rukovodstva revolucije. U Lenjinovoj vladi komesar za nacionalna pitanja. Od 1922. do 1952. generalni sekretar SKP (b); od 1925. član Izvršnog komiteta KI. Od 1941. do 1953. predsjednik sovjetske vlade i vrhovni komandant oružanih snaga SSSR-a. Uzeo svu vlast u svoje ruke, stvorio kult sopstvene ličnosti. Postao je glavni nosilac dogmatizma i odstupanja od marksizma. Inicijator kampanje IB protiv socijalističke Jugoslavije i SKJ. Na XX kongresu KPSS kriti-

kovana je njegova politika — 18, 43, 70, 100, 126, 149, 213, 223, 269, 276, 300

Stambolić Petar (1912), inženjer agronomije; član SKOJ-a od 1933, a član KPJ od 1935. Jedan od istaknutih organizatora i rukovodilaca studentskog pokreta. Bio je član Univerzitetskog komiteta KPJ u Beogradu; instruktor PK KPJ za Srbiju; učesnik V zemaljske konferencije KPJ. Hapšen i proganjan. U NOR-u jedan od organizatora ustanka u Srbiji, sekretar Glavnog NOO Srbije, član Glavnog štaba Srbije. U 1942. radi u PK KPJ za BiH i u Sremu. U 1943. član PK KPJ za Srbiju, a 1944. komandant Glavnog štaba Srbije, potom izabran za sekretara ASNOS-a. Na Drugom zasijedanju AVNOJ-a izabran za člana Predsjedništva. Poslije rata ministar u vladi Srbije i vladi Jugoslavije, predsjednik vlade Srbije i Skupštine Srbije, predsjednik SIV-a i Skupštine Jugoslavije, sekretar CK SK Srbije, član IK odnosno Predsjedništva CK SKJ, član Predsjedništva SFRJ i Savjeta Federacije. Narodni heroj — 190

Stamenković Dragi (1920), završio trgovačku školu. Član KPJ od 1937, 1939. sekretar je partijske organizacije tekstilaca na Karaburmi, a 1940. član PK SKOJ-a za Srbiju. U NOR-u član PK SKOJ-a, partijski rukovodilac odreda, u Povjereništvu PK za južnu Srbiju; sekretar PK SKOJ-a za Srbiju i dr. Posije rata član CK KP Srbije i organizacioni sekretar, sekretar Oblasnog komiteta za Beograd, ministar u vladi Srbije, predsjednik Sindikata, predsjednik Izvršnog vijeća Srbije, član CK SKJ, poslanik. Narodni heroj — 119

Stamenković Kosta (1893—1942), mlinski radnik. Član KPJ postao 1919; učestvovao u stvaranju prvih partijskih organizacija u južnoj Srbiji. Zbog revolucionarnog rada bio je više puta hapšen, a 1940. odveden u koncentracioni logor u Bileći. Juna 1940. Izabran je za sekretara OK KPJ za Leskovac, a na Petoj zemaljskoj konferenciji KPJ za člana CK KPJ. U NOR od 1941: radio je na organizovanju ustanka na području Leksovca i formiranju partizanskog odreda na Kukavici. Narodni heroj — 299

Stančić Mate (1920). Učesnik NOR-a od 1941. Član KPJ od 1942. Prvih godina rata radi kao ilegalac. U jesen 1942. prelazi u Liku na slobodnu teritoriju. Od tada do kraja rata 1945. nalazi se u 3. dalmatinskoj brigadi na dužnostima od komandira voda do komandanta brigade. Poslije rata (1946) prelazi na rad u JRM. Od 1960. do 1963. vojni izaslanik SFRJ u Moskvi, a od 1964. komandant Vojnog okruga Split. Član Savjeta SR Hrvatske. General-potpukovnik JNA u penziji. Nosilac »Partizanske spomenice 1941« — 119

Stančić Sredoje (1904—1943). Do II svjetskog rata zidar. Član KPJ od 1926. Učesnik NOR-a od 1941. Poslije okupacije Beograda po nalogu Partije odlazi u Banat radi organizovanja otpora. Pošto je organizovani otpor u ovom dijelu Vojvodine bio razbijen, vraća se u Beograd u ilegalnost. Član Povjerenstva PK Vojvodine za Banat (mart-septembar 1942). Septembra 1942. pao u ruke policije. Strijeljan 24. maja 1943. u Beloj Crkvi — 302

Stanišić Bajo (1891—1943), pukovnik vojske Kraljevine Jugoslavije. Učestvovao u ustanku u Crnoj Gori jula 1941. kao savjetodavni član Privremene komande nacionalnooslobodilačkih trupa. Februara 1942. stupio u saradnju s talijanskim okupatorskim vlastima, organizovao četničke jedinice za borbu protiv partizana i bio jedan od najistaknutijih kvislinga i protivnika NOP-a. Poginuo u borbi protiv partizana 18. oktobra 1943 — 206, 224, 293

Stepanović Stepa (1856—1929), vojvoda u srpskoj vojsci. Istaknuti komandant srpske vojske u balkanskim ratovima i u I svjetskom ratu — 300

Stijačić Radovan (1918). Član KPJ i učesnik NOB-a od 1941. U toku rata bio na političkim dužnostima u jedinicama NOV i rukovodstvima KP u Hercegovini. Poslije oslobođenja bio član MK Sarajeva, organizacioni sekretar OK KP BiH za Sarajevo, zatim član Izvršnog komiteta CK SK biH, potpredsjednik Izvršnog vijeća SR BiH; savezni sekretar za unutrašnje poslove od 1967. do 1971, kada je zbog zloupotrebe položaja i suprotstavljanja politici SKJ oslobođen funkcije. Isključen iz SKJ, a kasnije i penzionisan. Nosilac »Partizanske spomenice 1941« — 220

Stoilović Zagorka (1921). Član KPJ i učesnik NOR-a od 1941. U toku rata bila partijski sekretar Račanske čete Kragujevačkog NOPO, od 1. marta 1942. u sastavu 2. proleterske brigade. Učesnik I konferencije USAOJ-a u Bihaću decembra 1942. U januaru 1943. prelazi u 3. dalmatinsku brigadu, a potom u 2. proletersku diviziju za rad sa omladinom. U jesen 1944. prelazi u Srbiju u sastav PK KPJ za Srbiju i OK KPJ u Kragujevcu. Poslije rata bila na raznim dužnostima u CK KP Srbije i CK KPJ. Nosilac »Partizanske spomenice 1941« — 137

Stojadinović dr Milan (1888—1961), državnik i političar. Od 1922. bio je u više vlada ministar finansija. U junu 1935. obrazovao vladu u kojoj je držao i resor inostranih poslova; orijentiše se na fašističke države. Godine 1935. formirao novu režimsku stranku JRZ i postao njen šef. Od aprila 1940. bio konfiniran, a sredinom marta 1941. Cvetkovićeva vlada ga predala Englezima; II svjetski rat proveo na ostrvu Mauricijusu — 98, 285

Stojanović dr Mladen (1896—1942), ljekar. Kao srednjoškolac pripadao je organizaciji »Mlada Bosna« i bio je jedan od idejnih vođa napredne omladine u Tuzli. Član KPJ postao 1939. Poslije kapitulacije Kraljevine Jugoslavije ustaše su ga uhapsile 22. juna 1941. ali je pobjegao iz zatvora i otišao na Kozaru, gdje je postao jedan od organizatora narodnooslobodilačke borbe u Bosanskoj krajini. Bio je komandant Kozarskog NOPO i načelnik Operativnog štaba NOPO za Bosansku krajinu. Aprila 1942. četnici su ga ubili kao ranjenika. Narodni heroj — 170, 295

Stopar Viktor (1913), mašinbravar. Do II svjetskog rata aktivni učesnik revolucionarnog pokreta u Sloveniji. Član KPJ od 1935. Član CK KP Slovenije od 1940. i sekretar PK SKOJ-a za Sloveniju od 1939. do 1943. Učesnik NOR-a od 1941. U toku NOR-a kraće vrijeme (1941) pomoćnik političkog komesara GŠ NOV Slovenije, a od 1942. do 1945. politički radnik u Sloveniji. Jedan je od sazivača I kongresa Antifašističke omladine Jugoslavije u Bihaću decembra 1942. Poslije rata bio je na dužnosti direktora u više fabrika, poslanik Skupštine SR Slovenije i Savezne skupštine — Vijeća proizvođača. Nosilac »Partizanske spomenice 1941« —119

Strugar Dušan (1919—1943), svršeni učenik učiteljske škole. Učesnik NOR-a od 1941. Član KPJ od 1942. U ratu bio u Lovćenskom bataljonu (1941), a od 1942. do pogibije 2. marta 1943. na Vilića guvnu, borac i komandir 3. čete 2. bataljona 4. crnogorske proleterske brigade. Narodni heroj — 89

Sušić Florijan (1895—1974), zanatlija. Član HSS-a i predsjednik hrvatskog kulturnog društva »Dinara« u Livnu. Član KPJ od 1943, a učesnik NOR-a od 1941. Do avgusta 1942. ilegalni saradnik i zatvorenik. U oslobođenom Livnu izabran za predsjednika Gradskog NOO. Vijećnik sva tri zasijedanja AVNOJ-a i Drugog zasijedanja ZAVNOBiH-a; predsjednik OONF za Bosansku krajinu. Poslije rata predsjednik Okružnog NOO u Travniku, pomoćnik direktora Direkcije za otkup NR BiH i sekretar Oblasnog odbora NF u Mostaru. Nosilac »Partizanske spomenice 1941« — 268

Sušanj Boro (1921—1955). Do II svjetskog rata privatni namještenik u Ogulinu. Učesnik NOR-a i član KPJ od 1941. U toku rata bio jedan od najhrabijih boraca primorsko-goranskog kraja. Borio se u sastavu ogulinsko-drežničkog bataljona »Marko Trbović«, 4 (omladinskog) bataljona 6. hrvatske brigade (komandir čete) i 2. udarnog bataljona 1. brigade 13. divizije (1941—1943). Poslije kapitulacije Italije (septembra 1943) prelazi u Istru za komandanta brigade u 43. istarskoj diviziji. Poslije rata kratko vrijeme bio u službi u JNA, a potom je višegodišnji direktor zagrebačkog preduzeća »Prehrana«. Nosilac »Partizanske spomenice 1941« — 210

Šarac Džemil (1921). Do II svjetskog rata student medicine. Učesnik NOR-a i član KPJ od 1941. U toku NOR-a bio član OK KPJ za Mostar, zamjenik političkog komesara bataljona »Iskra« i Visoko-fojničkog NOPO, pomoćnik komandanta bataljona i politički komesar 17. krajiške brigade. Poslije rata na službi u JNA. Bio je komesar divizije, načelnik uprave SSNO, sekretar Konferencije SK u JNA, član CK SKJ i Predsjedništva CK SKJ. General-pukovnik JNA. Nosilac »Partizanske spomenice 1941« — 304

Šaranović Milovan (1913—1943). Do rata poručnik JV. Učesnik NOR-a od 1941.

Član KPJ od 1942. U toku 1941/1942. bori se u više crnogorskih jedinica na tlu Crne Gore i Hercegovine. U 13-julskom ustanku bio je komandir voda, u jesen 1941. komandir čete, u proljeće 1942. komandant bataljona. Juna 1942. ulazi u sastav 5. crnogorske brigade, u kojoj je bio komandant 4. bataljona, a potom zamjenik komandanta brigade. Novembra 1941. odlukom VŠ NOVJ prekomandovan u Sloveniju. Od dolaska u Sloveniju do pogibije na Jelenovom žljebu, jula 1943, bio komandant Dolenjske zone i načelnik GŠ NOV Slovenije. Pukovnik NOVJ. Narodni heroj — 16, 265

Šarić Nijaz (1909—1943). Do II svjetskog rata metalski radnik — mašinski bravar. Član KPJ od februara 1929. Zbog partijske djelatnosti u Mostaru, avgusta 1929. zatvoren a juna 1930. od Državnog suda za zaštitu države osuđen na godinu dana strogog zatvora. Po izlasku sa robije djelovao je partijski u Mostaru, Beogradu i Zenici. Učesnik NOR-a od 1941. U toku rata je bio borac Mostarskog (konjičkog) partizanskog odreda i komesar 4(prozorskog) bataljona 10. hercegovačke brigade. Poginuo 13. juna 1943. na Miljevini kod Foče po proboju sa Sutjeske — 304

Šatorov Metodije Šarlo (1898—1944), poslije I svjetskog rata iz Prilepa emigrirao u Bugarsku; 1924. postaje član OK BKP za Sofiju, a 1927. član CK BKP; 1929. emigrirao u SSSR i radio u aparatu KI, a 1934, se vratio u Bugarsku, suđen u procesu VMRO (ob); naredne godine emigrirao u Pariz, pomagao otpremanje dobrovoljaca u Španiju; 1939. vratio se u Jugoslaviju; sredinom 1940. na preporuku KI i CK KPJ, izabran za sekretara PK KPJ za Makedoniju, a na V konferenciji za člana CK KPJ. Odbio poziv CK KPJ o zajedničkim pripremama za otpor fašizmu i za dizanje svenarodnog ustanka, odvojio partijsku organizaciju Makedonije od KPJ i priključio je BRP (k) čime je otežao pripreme ustanka makedonskog naroda; u avgustu 1941. smijenjen sa dužnosti sekretara PK i isključen iz KPJ. Tada odlazi u Bugarsku; član je CK BRP (k) od 1943; poginuo u 3. ustaničkoj zoni u Bugarskoj — 301

Šentjurc Lidija (1911), diplomirala na Filozofskom fakultetu u Ljubljani 1938. Član KPJ od 1932. Zbog revolucionarnog rada više puta hapšena i osuđivana. Od 1936. član PK SKOJ-a za Sloveniju, sekretar UK KPJ u Ljubljani, član Omladinske komisije pri CK SKOJ-a; od 1938. radila kao član CK KPSI. Godine 1941. izgnana u Srbiju, odakle je avgusta iste godine uspjela da se vrati u Sloveniju. U NOR-u od 1941. Bila je sekretar Omladinske OF, sekretar OK KPSI za Ljubljanu, član IO OF za Ljubljanu, član CK KPSI i SNOS-a, sekretar Povjereništva CK KPSI za Ljubljanu, Slovenačko primorje, Gorenjsku, Korušku i Trst. Poslije rata organizacioni sekretar CK KPSI, ministar u vladi NRSI, potpredsjednik Skupštine FNRJ, odnosno SFRJ. Bila je republički i savezni narodni poslanik. Član Savjeta Federacije. Narodni heroj — 277

Šipka Ranko (1917—1944), student Ekonomsko-komercijalne škole u Zagrebu. Član KPJ od 1938. U NOR-u od 1941. Jedan od organizatora ustanka na Kozari. U toku rata komandant 1. bataljona 2. krajiške brigade, komandant 5. krajiške brigade i zamjenik komandanta 4. krajiške divizije. Narodni heroj — 119

Škorpik Josip (1892—1973). Do I svjetskog rata austrougarski oficir a od 1920. do 1941. oficir vojske Kraljevine Jugoslavije. Pristupio NOVJ 1942. Bio na dužnostima načelnika Štaba 4. operativne zone Hrvatske i 9. divizije, u VŠ NOVJ i 8. korpusu, komandant Oficirske škole pri GŠ NOV Hrvatske i drugo. Poslije rata na raznim dužnostima u Generalštabu JNA. General-potpukovnik JNA — 92, 282

Škorpik Velimir (1919—1943). Do II svjetskog rata mornarički oficir Jugoslovenske kraljevske mornarice. Poslije raspada Kraljevine Jugoslavije, aprila 1941. mobilisan u Mornaricu NDH. Do decembra 1942. nalazio se na službi u Lučkom zapovjedništvu u Makarskoj ilegalno povezan s MK SKH u Makarskoj. Po nalogu Partije odlazi u Biokovski NOPO. Do pogibije, novembra 1943, bio komandant 1. mornaričkog odreda i Biokovskog odreda i načelnik Štaba 3. dalmatinske brigade. Narodni heroj — 282, 315

Šolaja Jovan (1889—1943). Do II svjetskog rata paroh u selu Ivoševci u Kistanju. Simpatizer i saradnik NOP-a. Juna 1942. iz Dalmacije prelazi u Liku na

oslobođenu teritoriju. Zbog teške invalidnosti ratnički život provodi u sastavu Centralne bolnice pri VŠ NOV i POJ. Prilikom povlačenja partizanskih jednica iz Bosanske krajine januara 1943, zbog iznemoglosti ostaje u Bosanskom Petrovcu, gdje su ga uhvatili i strijeljali četnici marta iste godine — 220

Šolaja Simo (1905—1942). Do II svjetskog rata šumski radnik-nadničar. Član KPJ od 1942. Jedan od organizatora ustanka u šipovskom kraju i legendarni heroj Bosanske krajine. Od avgusta 1941. do avgusta 1942 — koliko je učesnik NOR-a — bio je komandant bataljona »Iskra« i 2. bataljona 3. krajiškog NOPO. Narodni heroj — 170, 295

Šorović Danilo (1915). Do rata učitelj. Član KPJ od 1933. Učesnik NOR-a od 1941. U toku 13-julskog ustanka uhvaćen od okupatora, a u jesen 1941. razmijenjen za italijanske zarobljenike. Do novembra 1942. kada je po odluci VŠ NOVJ prekomandovan u Sloveniju, bio je zamjenik komandanta Lovćenskog odreda i komandir čete i komandant bataljona 4. proleterske (crnogorske) brigade. U Sloveniji je bio zamjenik komesara, komesar i komandant bataljona »Matija Gubec«, brigade »Ivan Cankar«, 15. slovenačke divizije, 8. brigade »Fran Levstvik« i komandant Podoficirske škole GŠ Slovenije. Poslije rata, do 1948, ostao u službi u JNA. Složio se s Rezolucijom IB. Nosilac »Partizanske spomenice 1941« — 265, 266

Šubašić dr Ivan (1892—1955), advokat i političar. Bio pristalica HSS-a. Za bana Banovine Hrvatske imenovan 1939. poslije sporazuma Cvetković—Maček; aprila 1941. odbio zahtjeve za puštanjem na slobodu pohapšenih komunista. Pred ulazak Nijemaca pobjegao zajedno sa članovima vlade u emigraciju. Predsjednik izbjegličke vlade od juna 1944; u tom svojstvu sklopio s maršalom Titom dva sporazuma (16. juna i 2. novembra 1944), na osnovu kojih je u novoj jedinstvenoj privremenoj vladi, formiranoj 7. marta 1945. postavljen za ministra inostranih poslova. Zbog neslaganja s političkim kursom u zemlji podnio ostavku pred izbore za Ustavotvornu skupštinu (1945) — 186, 300, 319

Tanasković Rajko (1917), general-pukovnik JNA. Do II svjetskog rata oficir Jugoslovenske vojske. Učesnik NOR-a i član KPJ od 1941. U NOR-u bio komandir čete Čačanskog NOPO (1941), komandant 2. bataljona 2. proleterske brigade. Decembra 1942. po nalogu VŠ NOV i POJ odlazi u Sloveniju, gdje ostaje do kraja rata kao komandant divizije i korpusa i načelnik Operativnog odjeljenja GŠ NOV Slovenije. Poslije rata ostaje na službi u JNA na visokim vojnim dužnostima. General-pukovnik JNA. Nosilac »Partizanske spomenice 1941« — 266

Tavčar Draga (1914—1945). Do II svjetskog rata student Ljubljanskog univerziteta. Član KPJ od 1940. Učesnik NOR-a od 1941. U toku rata bila kurir CK KP Slovenije za vezu s CK KP Italije (1941—1943). Od aprila do septembra 1943. u italijanskom zatvoru u Sežani. Poslije kapitulacije Italije kao pripadnik OZN-e bavi se partijskim radom na terenu Sežane i Trsta. Na toj dužnosti je i poginula aprila 1945. u toku njemačke ofanzive na Slovenačko primorje — 277

Terzić Velimir (1908), oficir (kapetan) vojske Kraljevine Jugoslavije, završio Višu školu Vojne akademije. U NOR-u i član KPJ od 1941; komandant Bjelopoljskog NOPO, načelnik GŠ Crne Gore, zamjenik komandanta 5. crnogorske proleterske brigade, načelnik štaba 4. operativne zone Hrvatske; zamjenik načelnika VŠ. Poslije rata komandant armije, glavni inspektor JNA, načelnik Više vojne akademije i Vojnoistorijskog instituta i dr. General-pukovnik JNA u penziji. Napisao više radova iz oblasti vojne istorije. — 310

Tito Josip Broz (Stari, Tito, Valter)

Toljati Palmiro (Togliatti Palmiro, pseudonim Ercoli; 1893—1964), jedan od osnivača i višegodišnji generalni sekretar KP Italije (od 1926). Od 1924. član IK KI, od 1928. član Prezidijuma, a od 1935. sekretar IK KI. Od 1936. do 1939. bio predstavnik KP Italije u Španiji. U Italiju se vratio u martu 1944; tvorac politike nacionalnog jedinstva; ministar i potpredsjednik u svim vladama od 1944. do 1946. Istaknuti marksistički teoretičar — 62, 277, 315

Tomanović Vlado (1907—1943), sudija. Pripadao je naprednom studentskom pokretu, pa je zbog toga proganjan i hapšen. U NOR-u od 1941. Bio je komandir čete u Čačanskom NOPO, komandant Bilećkog partizanskog bataljona i štaba sektora Bileća—Trebinje. Član KPJ od februara 1942. Zatim je bio komandant Južnohercegovačkog NOPO, zamjenik komandanta Hercegovačkog NOPO i 10. hercegovačke brigade. Narodni heroj — 71

Tomašević Mihajlo. Do rata vazduhoplovni kapetan I klase. U toku rata priključio se četničkom pokretu Draže Mihailovića. Bio je član Štaba Ilije Trifunovića Birčanina, odnosno Štaba komande zapadnobosanskih, ličko-dalmatinskih i hercegovačkih četničkih odreda u Splitu — 173

Tomić Mirko Seljak (1909—1943), pravnik. Istaknuti studentski rukovodilac u Beogradu — predsjednik zadruge »Samopomoć«. Član KPJ od 1934. Aktivan u radu na stvaranju Narodnog fronta i JRP. Član MK Beograd i OK KPJ za Beograd. Hapšen i proganjan. U NOR-u radi na terenu OK Kruševac i OK Kraljevo; od kraja 1941. član Glavnog NOO Srbije, član Glavnog štaba i PK KPJ za Srbiju. Smrtno ranjen u sukobu sa specijalnom policijom u Beogradu 17. januara 1943. — 190, 299, 300, 301

Trifunović Birčanin Ilija (1887—1943), oficir vojske Kraljevine Jugoslavije u penziji, učesnik ratova 1912—1918, od 1932. predsjednik »Narodne odbrane«. Po okupaciji zemlje postao kvisling. Od septembra 1941. boravio u Splitu gdje je ostvario tijesnu suradnju s italijanskim okupatorskim vlastima i radio na organizovanju četničkih jedinica. U proljeće 1942. imenovan je od Draže Mihailovića za komandanta zapadnobosanskih, ličko-dalmatinskih i hercegovačkih vojnočetničkih odreda. Umro februara 1943. u Splitu — 173, 206, 297, 303

Turkulin Artur (1916—1945), pukovnik JNA. Do II svjetskog rata poreski službenik. Član KPJ od 1939, a učesnik NOR-a od 1941. Jedan od organizatora ustanka 1941. u petrinjskom kraju i u Baniji. U toku rata bio sekretar OK KPH za Baniju, politički komesar 4. kordunaške brigade, 8. i 13. divizije i 2. korpusa NOVJ. Nosilac »Partizanske spomenice 1941« — 32

Urošević Ljubiša (1918—1943), oficir vojske Kraljevine Jugoslavije. Član KPJ i učesnik NOR-a od 1941. Bio je komandant Durmitorskog NOPO, načelnik štaba 4. crnogorske proleterske brigade i 16. divizije NOVJ. Poginuo kao zamjenik načelnika štaba 3. korpusa NOVJ — 92, 244, 309

Urošević Sredoje (1917), učitelj. Član KPJ od 1940, u NOR od 1941. U ratu je bio komandant bataljona u Čačanskom NOPO i u 2. proleterskoj brigadi, načelnik štaba i komandant 2. proleterske brigade i komandant 2. proleterske divizije. Bio je vijećnik AVNOJ-a. Poslije rata bio je komandant divizije, načelnik Pješadijske oficirske škole i dr., savezni i republički poslanik. General-major JNA u penziji. Narodni heroj — 147

Valdes vid. Kopinič Josip

Vasić vid. Vasić Nenad

Vasić Nenad (1918). Do rata student. Član KPJ od pre rata. Učesnik NOR-a od 1941. Do jeseni 1941. ilegalac u Sarajevu, potom u Igmanskom bataljonu. U proljeće 1942. postavljen za zamjenika komandanta Operativnog štaba za Hercegovinu. Od avgusta 1942. komandant 3. mostarskog bataljona 10. hercegovačke brigade. Tokom 1943/44. bavio se partijskim radom u Hercegovini. U jesen 1944. u Gacku izabran za člana Oblasne NO skupštine. Poslije rata do 1948. nalazio se na značajnim dužnostima savezne OZN-e. Složio se s Rezolucijom IB. Nosilac »Partizanske spomenice 1941« — 203, 305

Vasiljević Dobrivoje, kapetan JV i četničkog pokreta Draže Mihailovića u Srbiji i Sloveniji. Poslan 1942. od D. Mihailovića u Sloveniju sa zadatkom da ojača i organizuje četnički pokret. Prilikom osvajanja garnizona Suhor kod Metlike 27. novembra 1942, koje su izvršile 13. hrvatska brigada »Rade Končar« i slovenačka brigada »Ivan Cankar«, uhvaćen, saslušan i osuđen na smrt strijeljanjem — 84

Vasiljević Prvoslav (1911), pravnik. Član KPJ od 1937. Učesnik NOR-a od 1941. U toku rata nalazio se na raznim vojnim i političkim dužnostima u 1. proleterskoj

brigadi i 1. diviziji. Novembra 1942. postavljen je za ratnog dopisnika »Borbe«, a u jesen 1943. za komesara Prve vazduhoplovne baze VŠ NOVJ. Poslije rata bio je glavni i odgovorni urednik »Politike« i Tanjuga, direktor Radio-Beograda, predsjednik Saveza advokatskih komora Jugoslavije i generalni direktor Jugoslovenske zajednice PTT (1957—1977). Nosilac je »Partizanske spomenice 1941« — 272

Veljković Stanimir Zele (1919—1942), student Pravnog fakulteta u Beogradu. Član KPJ od 1939. Sekretar OK SKOJ-a i član OK KPJ za okrug Leskovac. Jedan od organizatora ustanka 1941. u leskovačkom kraju. Poginuo u proleće 1942. u borbi s jednim odredom bugarskih vojnika. Naroni heroj — 299

Vicara Jovo, komandir voda 1. bataljona 3. dalmatinske brigade. Istakao se u borbama prilikom drugog oslobođenja Livna 15. decembra 1942. Tog dana, zajedno s Dušanom Strugarom, komandirom 1. čete 2. bataljona 4. crnogorske brigade, flašama benzina uništo ustaška oklopna kola — 89

Vidić Dobrivoje (1918). U napredni omladinski pokret stupio kao đak Učiteljske škole u Užicu; član KPJ od 1939; na studijama u Skoplju bio jedan od organizatora i rukovodilaca u naprednom omladinskom pokretu: vršio dužnost sekretara PK SKOJ-a za Makedoniju i bio jedan od rukovodilaca KPJ za Makedoniju. Suprotstavio se liniji M. Šatorova i ovaj ga odstranio iz partijskog rukovodstva. U NOR-u na raznim političkim dužnostima. Poslije oslobođenja sekretar PK KPJ za Vojvodinu; u diplomatskoj službi, član Izvršnog komiteta Predsjedništva CK SKJ — 137

Vidmar Josip (1895), akademik, kritičar, esejista, dramaturg i prevodilac. Studirao istoriju književnosti u Beču, Pragu i Parizu; diplomirao na Filozofskom fakultetu u Ljubljani. Od 1934. do 1942. dramaturg Narodnog pozorišta u Ljubljani. Jedan od osnivača Osvobodilne fronte (OF) aprila 1941. Za predsjednika Izvršnog odbora OF izabran januara 1943, na kojoj dužnosti je ostao do aprila 1953. Bio je predsjednik SNOS-a i član AVNOJ-a. Poslije rata je predsjednik Vijeća naroda Narodne skupštine FNRJ, predsjednik Prezidijuma Narodne skupštine Slovenije, redovni profesor na Akademiji za pozorišnu umjetnost u Ljubljani, član i predsjednik Slovenačke akademije nauka i umjetnosti. Dobitnik je nagrade AVNOJ-a i Njegoševe nagrade za književnost 1981 — 92, 282

Vilotijević dr Radoš (1910). Pred II svjetski rat završio medicinu. Učesnik NOR-a od 1941. Član KPJ od 1942. U toku NOR-a bio ljekar Drobnjačkog bataljona i Durmitorskog odreda (1941), upravnik bolnice u Foči i sanitetski referent 3. proleterske sandžačke brigade (1942), upravnik bolnice 1. proleterske divizije i 4. crnogorske brigade i sanitetski referent 5. crnogorske brigade (1943—1944). Demobilisan 1945. u činu sanitetskog majora. Poslije rata nastavio medicinski rad, najduže u Nikšiću. Penzionisan je kao primarijus. Nosilac »Partizanske spomenice 1941« – 56, 277

Višić Miro (1919—1943). Do rata student Filozofskog fakulteta u Zagrebu. Član KPJ od 1938. Sekretar OK SKOJ-a u Šibeniku. Učesnik NOR-a od 1941. U toku NOR-a borio se u sastavu Šibenskog NOPO (avgust 1941), u sastavu Krajiških brigada (septembar 1941—novembar 1942), 3. i 2. dalmatinske brigade. Bio je borac, komesar odreda, bataljona i brigade. Poginuo kod Tuzle 17. jula 1943. Narodni heroj — 244, 309

Vorošilov Kliment Jefremovič (1881—1969), maršal SSSR-a. U toku oktobarske revolucije (1917) bio je komesar Petrograda i organizator službe bezbijednosti. U građanskom ratu u Rusiji (1918—1920) bio je, pored ostalog, komandant 5. ukrajinske armije i jedan od osnivača 1. konjičke armije; kasnije, u sovjetskoj državi, bio je ministar odbrane, predsjednik ministarskog savjeta i član Prezidijuma CK KPSS — 212, 306, 307

Vratuša dr Anton (1915). Do II svjetskog rata student Filozofskog fakulteta u Ljubljani. Učesnik NOR-a od 1941. Član KPJ od 1943. U toku NOR-a nalazio se na raznim vojnim i političkim dužnostima. Poslije rata obavljao odgovorne dužnosti u Ministarstvu unutrašnjih poslova FNRJ, Generalštabu JNA i DSIP-u. Bio je direktor Instituta društvenih nauka u Beogradu (1965—1967), predstavnik SFRJ u OUN (1967—1969), potpredsjednik

SIV-a, predsjednik RIV-a SR Slovenije, član CK SKJ. Nosilac »Partizanske spomenice 1941« — 277

Vujović Mitar (1911). Do II svjetskog rata oficir vojske Kraljevine Jugoslavije. Učesnik NOR-a od 1941. Član KPJ od 1942. U toku NOR-a bio intendant Glavnog štaba Crne Gore i Boke, šef Ekonomskog odsjeka i načelnik Ekonomskog odjeljenja VŠ NOVJ. Poslije rata je načelnik Intendantske uprave JNA, komandant pozadine i drugo. General-potpukovnik JNA u penziji. Nosilac »Partizanske spomenice 1941« — 309

Vukanović Radovan (1906), apsolvirao prava. Član SKOJ-a od 1924, a član KPJ od 1926. Bio sekretar PK SKOJ-a za Crnu Goru i član PK KPJ za Crnu Goru, Boku i Sandžak. Proganjan i više puta hapšen. U NOR-u od 1941: politički komesar bataljona, zamjenik komandanta Crnogorskog NOP odreda za operacije u Sandžaku, komandant 2. bataljona 1. proleterske brigade, 4. proleterske brigade, 3. divizije, 2. korpusa NOVJ, pa pomoćnik komandanta 2. armije. Poslije rata komandant armije i vojne oblasti, načelnik Uprave pješadije, načelnik Više vojne akademije. Bio vijećnik AVNOJ-a i CASNO-a i poslanik Skupštine Crne Gore. General-pukovnik u penziji. Narodni heroj. Član Savjeta Federacije — 89

Vukmanović Svetozar Tempo (1912), pravnik. Član SKOJ-a od 1932, a član KPJ od 1933; od 1935. profesionalni revolucionar. Hapšen i proganjan. Član MK KPJ Beograd od 1938, a PK KPJ za Srbiju od 1939. Od 1940. kandidat za člana CK KPJ. Jedno vrijeme bio instruktor CK, a dosta dugo radio u partijskoj tehnici CK KPJ. U NOR-u od 1941: delegat CK KPJ i VŠ u BiH, komandant GŠ BiH, član VŠ; delegat CK KPJ i VŠ u Makedoniji i Kosovu. Jedan od organizatora saradnje između komunističkih partija Albanije, Grčke i Bugarske i KPJ. Poslije rata bio načelnik Glavne političke uprave JNA, pomoćnik ministra narodne odbrane, ministar u saveznoj vladi, potpredsjednik SIV-a, predsjednik CV SSJ, član CK i IK CK SKJ; član Saveznog odbora SSRNJ, poslanik Skupštine Jugoslavije. Narodni heroj. Član Savjeta Federacije — 20, 181, 189, 203, 267, 298, 300 — 302, 304, 314, 319

Vuksan Bogdan. Do rata je bio sveštenik u Dobroselu u Lici. Poslije aprilskog rata 1941. sklonio se ispred ustaškog terora u Dalmaciju. U jesen 1941. vraća se u Dobroselo na slobodnu teritoriju. Od tada do kraja rata s kraćim prekidima sarađuje s NOP-om baveći se vjerskim, prosvjetnim i kulturnim radom. Učesnik je I kongresa pravoslavnih sveštenika u Srpskoj Jasenici 15. novembra 1942 — 220

Vuletić Bruno (1924). Do II svjetskog rata učio gimnaziju. Učesnik NOR-a i član KPJ od 1942. U toku NOR-a bio komandant bataljona, zamjenik komandanta i komandant 2. i 4. dalmatinske brigade. Poslije rata ostao na službi u JNA. Bio je pomoćnik vojnog izaslanika JNA u SAD, Velikoj Britaniji i vojni poslanik u NR Kini. Po povratku u zemlju komandovao divizijom i armijom. Pomoćnik saveznog sekretara za narodnu odbranu. General-pukovnik JNA — 89

Vuletić Mijat (1914), pravnik. Član KPJ od 1935. Učesnik NOR-a od 1941. U toku rata bio komandant mjesta u Šahovićima (1942), povjerenik VŠ kod 2. proleterske brigade, član i zamjenik načelnika Ekonomskog odsjeka VŠ NOVJ (1942/43), član Odsjeka za zaštitu naroda pri VŠ (1943) i šef odsjeka OZN-e (1944). Poslije rata načelnik u Upravi UDB-e za Jugoslaviju (1945—1959), pomoćnik sekretara SIV-a i načelnik Saveznog biroa za predstavke i pritužbe (1959—1974). Nosilac »Partizanske spomenice 1941« — 147

Zečević Vladimir Vlada (1903—1970), sveštenik. U NOR-u od 1941, a član KPJ od 1942. Bio je član VŠ, vijećnik AVNOJ-a i član Izvršnog odbora na Prvom zasijedanju, a član NKOJ-a na Drugom zasijedanju AVNOJ-a. Poslije rata ministar unutrašnjih poslova; ministar savezne vlade; predsjednik Saveznog vijeća Savezne narodne skupštine, član SIV-a, član SO SUBNORJ — 220, 276, 294, 307, 318

Ziherl Boris (1910—1976), politički radnik, pravnik, sociolog, akademik. Do II svjetskog rata studirao pravo u Ljubljani. Član KPJ od 1930. Robijaš u Sremskoj Mitrovici od 1934. do 1937. Učesnik NOR-a od 1941; jedan od osnivača Osvobodilne fronte aprila 1941. U toku

NOR-a bio član IO OF, član Agitpropa CK KPSl, član Propagandnog odeljenja VŠ NOVJ. Poslije rata bio (1945—1946) predstavnik CK KPJ kod CK SKP(b), predsjednik Komiteta za nauku i školstvo vlade FNRJ, ministar u vladi Slovenije, član CK KPSl i CK KPJ-SKJ, član i predsjednik Slovenačke akademije nauka i umjetnosti i profesor Univerziteta u Ljubljani. Napisao više radova iz marksističke teorije — 266

Zrenjanin Žarko Uča (1902—1942). Član KPJ od 1927, sekretar Sreskog komiteta KPJ za Vršac 1930, sekretar OK KPJ za južni Banat 1932. Uhapšen 1933. i osuđen na 3 godine robije. Izašao iz sremskomitrovačke tamnice 6. aprila 1936. i nastavio politički rad kao član i sekretar PK KPJ za Vojvodinu. Član CK KPJ od V zemaljske konferencije KPJ 1940. Rukovodilac ustanka u Vojvodini 1941—1942. Poginuo u sukobu s okupatorskom policijom 6. novembra 1942. Narodni heroj — 198, 199, 300, 302, 303

Zrnić Milan (1921—1943), zemljoradnik. Učesnik NOR-a od 1942. Borio se u sastavu 6. hrvatske brigade (4. omladinski bataljon). U ljeto 1943. zarobljen od četnika, u čijim redovima je ostao da se bori. Poginuo na ostrvu Lošinj septembra 1943 — 210

Zrnić Saša vid. Zrnić Savo Saša

Zrnić Sava (1920—1971). Do II svjetskog rata bio šumski nadničar. Učesnik NOR-a od 1941. Član KPJ od 1942. U toku NOR-a borio se u sastavu teritorijalnog bataljona »Marko Trbović« (Ogulin) i 4. omladinskog bataljona 6. hrvatske brigade 13. divizije. Po završetku rata sa činom poručnika demobilisan iz JNA. Do penzionisanja radio na eksploataciji šuma i u automobilskom preduzeću u Ogulinu. Nosilac »Partizanske spomenice 1941« — 210

Zrnić Savo Saša (1920), zemljoradnik. Učesnik NOR-a od 1941. Član KPJ od maja 1943. U toku rata borio se u sastavu teritorijalnog bataljona »Marko Trbović« (Ogulin), i u 4. omladinskom bataljonu 6. hrvatske brigade 13. divizije (1941—1944). Do oslobođenja zemlje nalazio se u sastavu jedinica Primorskogoranskog područja. Poslije rata ostao na službi u JNA. Nosilac »Partizanske spomenice 1941« — 210

Žigić Rade (1909—1952). Do II svjetskog rata privatni namještenik. Član KPJ od 1939. Učesnik NOR-a od 1941. U toku NOR-a bio politički komesar Ličke grupe NOPO, zamjenik političkog komesara Glavnog štaba Hrvatske, politički komesar divizije i politički komesar GŠ Hrvatske. Poslije rata je politički komesar 2. armije, ministar u vladi NR Hrvatske, kandidat za člana CK KPJ i drugo. Prihvatio Rezoluciju IB, isključen iz KPJ i lišen čina. Zbog neprijateljskog rada osuđen — 32

Živković Pera vid. Živković Petar Pero

Živković Petar Pero (1879—1947), armijski general, jedan od šefova militarističke klike kralja Aleksandra Karađorđevića (»Bele ruke«); predsjednik diktatorske vlade od 1929. do 1932, a od 1932. do 1936. ministar vojni. U toku II svjetskog rata kao emigrant ogorčeni protivnik NOP-a — 97, 284

Žižić Rufim (1909—1948). Do zamonašenja zvao se Radoš Žižić. Završio monašku školu u Manastiru Ostrogu. Do II svjetskog rata bio je starješina manastira Bijela (Šavnik). Učesnik NOR-a od 1941. U KPJ primljen 1943. kao vjerski referent 2. proleterske brigade. U toku NOR-a bio borac Durmitorskog NOPO, 5. bataljona 4. crnogorske brigade i 2. proleterske divizije. Iz rata izašao u činu majora NOVJ. Nosilac »Partizanske spomenice 1941« — 220

Žujović Sreten Crni (1899—1976), namještenik. U radničkom pokretu od 1921; član KPJ od 1924, a od 1926. sekretar RK KPJ u Beogradu i sekretar SBOTIČ-a. Više puta hapšen; od 1933. do 1935. nalazio se u emigraciji i na školovanju u SSSR-u. Od 1935. instruktor CK KPJ, a od avgusta 1936. do početka 1938. član Politbiroa CK KPJ. Na V konferenciji KPJ izabran u CK KPJ. U NOR-u od 1941: komandant GŠ za Srbiju, član VŠ NOV i POJ, vijećnik AVNOJ-a, član NKOJ-a i Privremene vlade DFJ. Poslije rata ministar u vladi FNRJ; general-pukovnik. God. 1948. solidarisao se s Rezolucijom Informbiroa zbog čega je bio isključen iz CK KPJ i Partije. Kasnije, na osnovu njegovog političkog držanja, ponovo primljen u SKJ — 244, 273, 304, 318

REGISTAR GEOGRAFSKIH NAZIVA

AFRIKA — 18, 85, 103, 233, 267, 279, 283, 289
ALBANIJA — 298, 314
ALEKSANDROVAC — 183
AMERIKA — VID. SJEDINJENE AMERIČKE DRŽAVE
ARANĐELOVAC — 299
ATLANTSKI OKEAN — 283
AUSTRIJA — 62, 264, 277, 292
AUSTRO-UGARSKA — 283, 284
AZIJA — 283

BABIČKA GORA — 299
BAČKA — 199, 302
BAČKOVICA — 66, 278
BALAKLEJA — 252
BALKAN — 267, 295, 298
BANAT — 198, 199, 302, 303, 319
BANIJA — 59, 134, 261, 262, 271, 280
BANOVA JARUGA — 211
BANOVINA HRVATSKA — VID. HRVATSKA
BANSKI KOVAČEVAC — 280
BANJA LUKA — 10, 12, 28, 81, 82, 86, 88, 106, 108, 109, 112, 134, 154, 173, 179, 180, 201, 263, 269, 279, 280, 286, 294, 316, 318
BARI — 272
BASTASI — 175
BATINJANI — 66
BEČ — 264
BEGOV HAN — 109, 121
BELA KRAJINA — 264
BELGIJA — 87, 283
BELOŠEVAC — 301
BENDER — 120
BEOGRAD — 33, 123, 179, 181, 189, 199, 272, 279, 280, 284, 286, 290, 298, 300, 301
BERLIN — 98, 282, 283, 288
BIHAĆ — 19, 23, 30, 31, 40, 41, 44, 45, 47, 48, 50, 52, 53, 55, 113—116, 118—122, 126, 127, 131—133, 135—147, 155, 156, 160, 166—169, 204, 221, 226, 227, 233, 242, 245, 248, 262, 267—269, 273, 281, 288, 290, 292—294, 296, 304, 314—318
BIJELI POTOCI — 293
BIJELJINA — 173, 279
BILOGORA — 179
BIOGRAD — 93
BIOKOVO — 297, 298, 309,
BIRAČ — 297, 298
BJELAJ — 293
BJELOVAR — 65, 174, 211
BLAGAJ (KOD KUPRESA) — 309
BLAGAJ (KOD BOSANSKOG NOVOG) — 132
BLATO NA CETINI — 81
BLINJSKI KUT — 65
BLISKI ISTOK — 305
BOROVA GLAVA — 37
BOSANSKA GRADIŠKA — 109
BOSANSKA KOSTAJNICA — 115, 121, 287
BOSANSKA KRAJINA — 8, 23, 36, 38, 50, 52, 81, 82, 120, 148, 150—152, 170—172, 175, 218, 242, 243, 261, 262, 264, 272, 273, 275, 280, 282, 288, 289, 293, 295—298, 304, 307, 313, 318, 319
BOSANSKA KRUPA — 30
BOSANSKI BROD — 12, 80, 121, 178, 289
BOSANSKI NOVI — 14, 21, 45, 48—50, 52, 54, 56, 57, 78, 82, 86, 88, 114, 156, 179, 208, 267, 271, 274, 280, 287, 293, 315, 318
BOSANSKI PETROVAC — 11, 25, 54—58, 61—64, 66, 70—78, 83—85, 87—89, 91, 92, 94, 101, 105—107, 220, 243, 244, 247, 263, 278, 288, 293, 296, 304, 314—316
BOSANSKO GRAHOVO — 8, 36, 38, 50, 52, 81, 82, 120, 175, 242, 243, 262, 272, 273, 289, 296—298
BOSNA — 6, 10, 12, 14, 23, 27, 57, 85, 115, 119, 132, 134, 139, 140, 145, 147—149, 154, 170, 173, 177, 178, 181, 188, 200, 201, 206, 224, 225, 230, 231, 261—264, 267, 268, 271, 273, 275, 276, 278—281, 286, 289, 292, 293, 297, 298, 300, 303, 306, 313, 318
BOSNA (RIJEKA) — 113, 178, 280, 286, 303
BOSNA I HERCEGOVINA — 55, 101, 231, 232, 267, 273, 285, 288, 297, 303, 305, 314, 317, 319
BOTINOVAC — 66
BRČKO — 14, 285
BRIŠĆE — 5
BRIŠNIK — 141
BROD — VID. BOSANSKI BROD
BRONZANI MAJDAN — 86, 106, 110, 117
BUČIĆI — 49, 51
BUGARSKA — 283, 298, 314
BUGOJNO — 6, 80, 111, 116, 127, 245, 309
BUKOVICA — 65
BUKULJA — 299
BUSOVAČA — 7

CAZIN — 30, 254, 316, 318
CAZINSKA KRAJINA — 316
CETINGRAD — 8, 30
CETINJE — 220, 279, 290
CIGLJAN — 9
CINCAR — 267
CRIKVENICA — 281, 297
CRNA GORA — 55, 85, 101, 119, 148, 170, 171, 206, 224, 232, 243, 263, 264, 268, 273, 276, 281, 288, 293, 296, 304, 305, 314
CRNA GORA I BOKA — VID. CRNA GORA
CRNA TRAVA — 299
CRNI LUG — 175
CRNI VRH — 294

ČAČAK — 188
ČAĐAVICA — 6, 10, 11, 28, 79, 263, 271
ČAPLJE — 86, 268
ČARDAČICA — 246
ČAZMA — 211
ČAZMA (RIJEKA) — 211
ČEHOSLOVAČKA — 98, 264, 283, 285
ČELIĆ — 298
ČEMERNICA — 65
ČEŠKA — 285
ČUSINE — VID. ĆUSINA

ĆOSIĆI — 51, 79, 80
ĆUSINA — 5, 11, 54

DABAR — 86
DALEKI ISTOK — 283
DALMACIJA — 161, 179, 199, 206, 220, 225, 230, 242, 243, 262, 268, 276, 281, 282, 286, 287, 289, 292—294, 297, 298, 303, 306, 307

DALMATINSKA ZAGORA — 113
DALMATINSKO ZAGROJE — VID. DALMATINSKA ZAGORA
DANILOVGRAD — 25, 85
DANSKA — 283
DARUVAR — 66
DEDINA (KOD KRUŠEVCA) — 299
DEDINJE (U BEOGRADU) — 301
DEDOVAČA — 86, 268
DJEDOVAČA — VID. DEDOVAČA
DELIBLATSKA PEŠČARA — 303
DELNICE — 210
DEMIŠOVCI — 86
DERVENTA — 10, 154, 285, 318
DEVETINA — 294
DINARA — 297, 309
DNJEPAR — 253
DOBOJ — 10, 139, 145, 154, 178, 209, 280, 294, 300, 318
DOBRLJIN — 287
DOBROSELO — 220
DOGANOVCI — 5
DOLENJSKA — 46, 264, 265
DON — 82, 149, 213
DONJEC — 252
DONJE VITOVLJE — 80
DONJE VUKOVSKO — 22, 23, 318
DONJI KAMENGRAD — 268
DONJI LAPAC — 282
DONJI VAKUF — 5—7, 12, 49, 51, 54, 64, 79, 80, 111, 127, 245, 261, 274, 277, 287, 293, 316
DRAGA — 318
DRAGI DO — 184
DRAGNIĆ — 22, 268
DRENOVO — 318
DRINA — 178
DRINIĆI — 267, 272, 293, 298
DRNIŠ — 296
DRVAR — 6, 23, 120, 242, 243, 272, 273, 288, 291
DUBRAVA — 51, 294
DUBROVNIK — 121, 281, 285, 289, 297, 304
DUVNO — 37, 81, 107, 109, 112, 116, 141, 175, 179, 273, 280, 286, 297, 298
DVOR — 30, 48, 50, 52, 134, 156, 275, 318
DVOR NA UNI — VID. DVOR

ĐURĐEVAC — 66

EL ALMEJN — 269
ENGLESKA — VID. VELIKA BRITANIJA
EVROPA — 96, 98, 104, 123, 124, 223, 262, 267, 269, 283, 285, 288, 289

FAKUF — VID. DONJI VAKUF
FOČA — 275, 298
FOJNICA — 285, 304
FRANCUSKA — 283, 284

GLAMOČ — 6, 11, 80, 244, 247, 267, 275, 277, 297, 309
GLINA — 19, 30, 82, 179, 201, 210, 269, 296, 306
GLINA (RIJEKA) — 30, 109, 112, 287
GODOTOVIĆ — 154
GOLEŠ — 80, 127, 287, 290
GOLUBIĆ — 262
GOMIRJE — 86, 154, 210, 281, 318
GORA — 184
GORENJSKA — 46, 62, 264
GORICA — 277
GORLOVKA — 253
GORNJE VUKOVSKO — 22, 23
GORNJI MILANOVAC — 183
GORNJI VAKUF — 245, 267, 304
GORSKI KOTAR — 59, 86, 141, 154, 199, 293
GOSPIĆ — 82, 86, 109, 112, 122, 179, 269, 287, 292, 296
GOSTILJ — 80
GRABEŽ — 318
GRAČAC — 36, 38, 65, 73, 82, 86, 109, 112, 120, 143, 145, 173, 179, 201, 208, 273, 279, 287, 296, 297, 303
GRAČANICA — 272
GRADAČAC — 285
GRAHOVO — VID. BOSANSKO GRAHOVO
GRČKA — 77, 264, 283, 292, 298, 314
GRLJEVAC — 262
GRMEČ — 293
GUDOVAC — 318

HERCEGOVINA — 59, 107, 145, 149, 170, 171, 173, 181, 202, 204, 206, 224, 231, 246, 268, 281, 293, 296—298, 303—306, 319, 320
HOLANDIJA — 283
HRVATSKA — 17, 33, 55, 59, 77, 93, 99, 101, 115, 124, 146, 203, 224, 230, 232, 261—263, 267, 269, 271, 273, 280—282, 285, 287—289, 292, 296, 300, 303, 306, 308, 310, 314—317, 319, 320
HRVATSKO PRIMORJE — 90, 199, 268, 293
HRVATSKO ZAGORJE — 59, 179, 199, 316

IGRANE — 282
ILOK — 285
IMOTSKI — 82, 107, 109, 112, 116, 134, 141, 175, 176, 243, 246, 269, 309
ISTRA — 59
ITALIJA — 62, 77, 103, 173, 210, 262, 264, 269, 272, 277, 279, 282, 283, 285, 291, 292, 315

JABLANICA — 246, 296
JADRAN — VID. JADRANSKO MORE
JADRANSKO MORE — 90, 154, 269, 281
JAGODINA — VID. SVETOZAREVO
JAJCE — 5—7, 10—12, 22, 28, 45, 48—52, 54, 56, 58, 71, 73, 76, 79—82, 88, 109, 111—113, 117, 133, 208, 244, 261, 263, 268, 272, 274, 275, 277, 279, 280, 282, 286, 287, 291, 296, 306, 313, 315, 317
JAMENA — 263
JANJ — 6, 22, 23, 268
JAPAN — 282, 283
JASENICA — 150, 151, 153, 218, 294, 295, 307, 318
JASIKOVAC — 293
JASTREBAC — 299
JASTREBARSKO — 115, 179
JELAH — 209, 306
JEZERO — 11, 79, 81, 82, 109, 112, 113, 296
JOSIPDOL — 65
JOŠAVKA — 115, 287
JUGOSLAVIJA — 17, 25, 34, 42, 43, 67—70, 85, 90, 95—104, 119, 123—126, 145, 153, 167, 168, 170, 192—194, 207, 213, 218, 219, 221—230, 232, 261, 264, 267—270, 273, 275—279, 281—283, 285, 286, 288—290, 292, 293, 295, 298, 301, 305, 307, 308, 313—317, 319, 320
JUGOVAC — 299
JUŽNA MORAVA — 299

KAJMAKČALAN — 96, 284
KALNE — 154
KALJE — VID. KALNE
KAMENGRAD — 86
KAMENI VRH — 66
KARAULA-GORA — 80
KARLOVAC — 19, 21, 30, 31, 65, 82, 87, 109, 112, 134, 139, 141, 173, 213, 223, 277, 279—281, 296
KAVKAZ — 149
KERESTINEC — 277
KIJEVO — 86
KLADANJ — 298
KLAŠNICA — 10
KLEČKAJA — 50, 52
KLEKOVAČA — 293
KLINCI — 301

KLJUČ — 6, 10, 11, 79, 296
KNIN — 8, 9, 14, 21, 36, 38, 73, 82, 143, 145, 173, 206, 242, 243, 246, 262, 263, 272, 279, 283, 293, 296, 297, 309
KNINSKA KRAJINA — 242—244, 246, 272, 309
KOČEVJE — 139, 291
KOLAŠIN — 220, 279, 293
KOMAR — 5, 51, 79
KOMAREVO — 174
KONJIC — 246, 304
KOPAONIK — 85
KORANA — 267
KORDUN — 59, 134, 147, 261, 262, 271, 280, 291, 293, 317, 318
KORENICA — VID. TITOVA KORENICA
KORIĆANICA — 293
KORIĆNA — 277
KORUŠKA — 62, 277, 315
KOSOVO — 101, 187, 269, 273, 284, 298, 300
KOSOVO I METOHIJA — VID. KOSOVO
KOSOVSKA MITROVICA — VID. TITOVA MITROVICA
KOSTAJNICA — 30, 31, 122, 208, 209, 274, 275, 296
KOTOR VAROŠ — 5, 10, 11, 88, 108, 134, 263, 280, 281, 287
KOZARA — 24, 138, 150, 172, 268, 295, 317
KRAGUJEVAC — 279, 290
KRAJINA — VID. BOSANSKA KRAJINA
KRALJEVINA SHS — VID. JUGOSLAVIJA
KRALJEVO — 188
KRAŠIĆ — 115, 154, 294, 318
KRČEVINA — 51
KREZLUK — 80
KRF — 96
KRIVAJA — 178
KRIVA REKA — 183
KRKA — 8, 262
KRKOJEVCI — 86
KRŠKO — 17, 266
KRUHARI — 86
KRUŠČICA — 49, 51
KRUŠEVAC — 184
KUĆEVO — 183
KUKAVICA — 298, 299
KUMANOVO — 299
KUPA — 82, 109, 112, 179, 210, 287, 291
KUPJAK — 210
KUPRES — 37, 116, 132, 245, 246, 291, 295, 309, 316
KUTINA — 211

LAJKOVAC — 183
LASINJA — 86
LASTVA — 293
LAŠVA — 7, 316
LAŠVA (RIJEKA) — 79, 280
LENJINGRAD — 212—214, 223, 279, 306, 320
LESKOVAC — 184, 279, 290, 298, 299
LIČKA JASENICA — 180
LIČKO PETROVO SELO — 317
LIKA — 59, 77, 82, 109, 112, 113, 127, 134, 135, 145, 147, 179, 206, 220, 242, 246, 261, 268, 271, 279, 280, 286, 287, 291—293, 297, 307, 315, 317, 318
LIŠNJA — 294
LIVANJSKO POLJE — 6, 36, 37, 175, 179
LIVNO — 6, 36, 37, 49, 50, 52, 73, 81, 88, 89, 107, 109, 112, 116, 156, 179, 243, 245, 269, 272, 275, 277, 279—281, 296, 297, 318
LONDON — 17, 55, 74, 95, 96, 102—104, 125, 153, 173, 186, 188, 204, 206, 219, 270, 306, 313, 315, 319
LOVINAC — 122, 127, 143, 281, 287, 290, 292, 297
LOVRAN — 206
LOZOVAC — 262
LUKIĆI — 293
LUŽNICA — 80
LJUBIJA — 24, 27, 78, 86, 88, 109, 112, 132, 268, 271, 280, 286
LJUBLJANA — 46, 139, 231, 265, 266, 277, 279, 290—292
LJUBUŠKI — 243

MAĐARSKA — 203, 264, 283, 285
MAGALJDOL — 208, 306
MAGAŠ — 184
MAGLAJ — 12, 154, 294
MAJEVICA — 12, 113, 298
MAJKIĆI — 293
MAJUR — 122, 141, 289, 291
MAKARSKA — 82, 93, 281, 282
MAKARSKO PRIMORJE — 281
MAKEDONIJA — 101, 119, 181, 187, 191—194, 269, 273, 284, 288, 298, 300—302, 317, 319
MALA IVANČA — 183
MALA KLADUŠA — 8
MALA POPINA — 36, 38, 120
MALEŠEVCI — 298
MALIĆA BRDO — 80
MALI JASTREBAC — VID. JASTREBAC
MALJEN — 299
MANJAČA — 154, 180, 286, 293, 294, 296
MARIBOR — 279, 292
MARTIN BROD — 132, 293
MASLOVAR — 115
MEDITERAN — 283
METKA — 287, 290, 292
METLIKA — 84
MILANO — 282
MILANOVAC — VID. GORNJI MILANOVAC
MINSK — 306
MISAČA — 183
MLINIŠTA — 6, 11, 28, 29, 51, 79, 245, 268
MOČILO — 287
MORAVICA — VID. SRPSKE MORAVICE
MORAVSKA — 285
MOROVIĆ — 263
MOSKVA — 62, 74, 213, 214, 223, 262, 273, 277
MOSLAVAČKA GORA — 179
MOSTAR — 82, 181, 206, 243, 246, 289, 290, 298, 304, 320
MAŠĆENICA — 65
MOTAJICA — 12
MRKONJIĆ — VID. MRKONJIĆ GRAD
MRKONJIĆ-GRAD — 6, 10, 11, 28, 29, 71, 79, 81, 82, 109, 112, 113, 117, 133, 142, 263, 271, 275, 277, 279, 280, 286, 287, 291, 296, 317

NDH — VID. HRVATSKA
NEMILA — 121
NERETVA — 281
NEVESINJE — 297, 304
NIDŽE — 284
NIKŠIĆ — 293
NIŠ — 279, 290
NORVEŠKA — 283, 285
NOTRANJSKA — 46, 264, 265, 291
NOVI — VID. BOSANSKI NOVI
NOVI PAZAR — 220
NOVO MESTO — 277

NJEMAČKA — 67, 103, 145, 149, 174, 211, 262, 269, 277, 280, 282—285, 289, 292, 306

OBORCI — 80
OBROVAC — 37, 243
OGULIN — 179, 210, 296
OLOVO — 177
OMIŠ — 8, 93, 262
OPATIJA — 173
OPATOVAC — 66
ORAHOVICA — 255, 257, 310
ORAHOVLJANI — 287

OSIJEK — 65
OSJEČENICA — 293
OSTROG — 293
OSTROŽAC — 172—176, 179, 180, 182, 184—186, 190, 197, 200, 201, 205, 207, 209, 211, 214, 254—257, 295, 318, 320
OŠTRELJ — 4, 7—9, 13, 14, 18—27, 29, 31, 32, 35, 37, 38, 217, 220, 241, 261, 263, 298, 300, 313, 314
OTAŠEVAC — 293
OTOČAC — 296
OTRIĆ — 297
OZREN — 12, 113, 179

PARIZ — 96, 264
PASJAČA — 299
PAUNE — 301
PAVLIŠ — 302, 303
PETRINJA — 31, 112, 114, 179, 209
PETROGRAD — VID. LENJINGRAD
PETROV VRH — 66
PETROVA GORA — 293
PETROVAC — VID. BOSANSKI PETROVAC
PETROVIĆI — 116
PIDRIŠ — 267
PISAROVINA — 82, 112
PLAŠKI — 30, 141
PLAVNO — 120, 262
PLJEŠEVICA — 293
PLJEVA — 22, 23, 268
POĆUTA — 299
PODBREŽJE — 86
PODGORA — 155, 281, 282, 294
PODGORICA — VID. TITOGRAD
PODGORIJA — 22, 23
PODGRMEČ — 151, 152, 291, 294, 307
PODHUM — 5
PODLIPCI — 49, 51
PODRAVSKA SLATINA — 122, 289
PODSTRANE — 282
POGANA GLAVICA — 246
POGANI VRH — 66
POKUPLJE — 199
POLJSKA — 283, 285
POPINA MALA — VID. MALA POPINA
POPINA VELIKA — VID. VELIKA POPINA
POPOVAČA — 210
POSTOJNA — 291
POŽAREVAC — 183, 301
PRAG — 306
PRAVOSLAVNA LJUBIJA — 270
PREDAJNA — 115
PREKOUNJE — 318
PRIJEDOR — 82, 86, 106, 179, 180, 208, 271, 274
PRILUKA — 6
PRIMORJE — VID. HRVATSKO PRIMORJE
PRNJAVOR — 10, 14, 108, 109, 112, 115, 127, 132, 134, 154, 209, 287, 294, 306, 316, 318
PROLOŽAC — 176
PROSARA — 268
PROZOR — 246, 298, 304
PUGLED — 265

RADALJE — 51
RADUČA — 287, 290, 292
RAMA — 246, 272, 298, 304
RAJKOVIĆI — 184
RASTENBURG — 295
RAVAN — 179
RESANOVCI — 36, 120
RIBNICA — 291
RIJEKA — 173, 268, 281
RIM — 98, 277, 282, 283, 295, 296
RISOVAC — 293
ROGLJEVIĆI — 301
ROMANIJA — 298
ROSTOV — 82, 109, 113, 149
RUDNIK — 299
RUDOVCI — 183
RUMUNIJA — 203, 293
RUSIJA — VID. SAVEZ SOVJETSKIH SOCIJALISTIČKIH REPUBLIKA
RUŠKOVAC — 268, 271

SABORSKO — 154, 180
SAMOBOR — 65, 179, 208
SAJKOVIĆ — 175
SANA — 49, 51, 52, 86, 106, 109, 112, 127, 179
SANDŽAK — 55, 178, 179, 220, 231, 263, 276, 281, 284, 297
SANIČKA DOLINA — 295
SANSKI MOST — 21, 45, 78, 82, 86, 106, 109, 112, 114, 116, 117, 127, 145, 156, 267, 271, 279, 280, 286, 287, 293, 296, 318
SARAJEVO — 33, 80, 111, 115, 121, 145, 173, 178, 179, 181, 182, 205, 261, 263, 278, 283, 289, 298, 303, 305, 319
SASINA — 86
SAVA — 118, 173, 298
SAVEZ SOVJETSKIH SOCIJALISTIČKIH REPUBLIKA — 43, 70, 95, 103, 104, 119, 123, 125, 126, 149, 150, 152, 153, 192, 206, 212, 213, 217—219, 223, 257, 262, 264, 270, 276, 283, 288, 306, 307, 317, 320
SEMBERIJA — 298
SEMEĆ — 85
SINJ — 14, 21, 37, 73, 82, 93, 243
SISAK — 65, 174, 179, 289
SITNICA — 6, 28, 56, 263, 271
SJEDINJENE AMERIČKE DRŽAVE — 44, 103, 104, 206, 233, 257, 267, 270, 276, 277, 283, 284, 288, 300, 320
SKAKAVAC — 82, 87, 280
SKOPLJE — 279, 290, 302
SKRAD — 141, 210, 306
SKENDER-VAKUF — 88, 280, 281
SLATINA — 293
SLAVJANSK — 252
SLAVONIJA — 59, 66, 122, 174, 200, 203, 255, 257, 262, 279, 289
SLAVONSKI BROD — 290
SLOVAČKA — 285
SLOVENAČKO PRIMORJE — 277
SLOVENIJA — 8, 16, 17, 33, 46, 47, 55, 62, 84, 101, 119, 161, 179, 224, 231, 232, 263—266, 268, 269, 273, 277, 288, 302, 307, 313, 317, 319
SLUNJ — 19, 21, 30, 31, 115, 267, 278, 292, 317
SMOLENSK — 82, 109, 113
SMOLJANE — 293
SNJEGOTINA — 10
SOŠICE — 154
SOVJETSKI SAVEZ — VID. SAVEZ SOVJETSKIH SOCIJALISTIČKIH REPUBLIKA
SOVJETSKA UNIJA — VID. SAVEZ SOVJETSKIH SOCIJALISTIČKIH REPUBLIKA
SPLIT — 8, 93, 173, 206, 262, 279, 281, 290, 297
SPREČA — 178, 298
SRB — 120, 242, 243, 289, 309
SRBIJA — 33, 55, 84, 99, 170, 171, 178, 179, 183, 187, 189, 206, 220, 224, 232, 263, 273, 276, 280, 283, 286, 288, 298—301, 308, 314, 317, 319
SRBOBRAN — 85
SREM — 178, 179, 198—200, 298, 300, 302, 303, 319
SREMSKA MITROVICA — 265
SRPSKA JASENICA — VID. JASENICA
SRPSKE MORAVICE — 210
STALAĆ — 184
STALJINGRAD — 43, 50, 52, 213, 214, 223, 279, 292
STARA RIJEKA — 27, 268, 271
STARI MAJDAN — 27, 28, 296
STARO APNO — 139

STJENJANI — 293
STOLICE — 270, 274
STRMICA — 9—11, 36, 262, 263
STUDENCI — 176
SUČEVIĆI — 289
SUDETSKA OBLAST — VID. SUDETI
SUDETI — 285
SUHAČA — 24, 86, 268, 270
SUHOR — 84, 280
SUNJA — 65, 121, 122, 141, 174, 289, 297
SUŠAK — 65, 297
SUTJESKA — 305
SUVA PLANINA — 299
SUVAJA — 293
SUVOBOR — 299
SVETA JANA — 65, 154, 278
SVETOZAREVO — 279

ŠAMARICA PLANINA — VID. ZRINJSKA GORA
ŠESTANOVAC — 82
ŠIBENIK — 8, 93
ŠID — 285
ŠKOCJAN — 139
ŠKRLJEVITA — 86
ŠOBOTOVAC — 293
ŠOCJAN — 291
ŠOŠIĆ — 309
ŠPANIJA — 264
ŠPANOVICA — 262
ŠPIŠIĆ — BUKOVICA — 65, 278
ŠTAJERSKA — 264
ŠTIKADA — 65
ŠTOKERAU (KOD BEČA) — 292
ŠUJICA — 37, 81, 107, 109, 112, 179, 273, 280, 286
ŠURKOVAC — 24, 268, 270

TESLIĆ — 10, 108, 132, 139, 140, 143, 145, 154, 209, 291, 293, 294, 318
TEŽANJ — 10, 209, 294, 306
TETOVO — 279
TIĆEVO — 36
TIHI OKEAN — 283
TIJESNO — 318
TIŠKOVAC — 120, 173, 206
TITOGRAD — 279
TITOVA KORENICA — 282, 296
TITOVA MITROVICA — 279, 290
TITOVO UŽICE — 188, 272, 299
TOKIO — 282, 283
TOMISLAVGRAD — VID. DUVNO
TOPČIĆ-POLJE — 121
TOPOLE — 9
TOPUSKO — 30, 65, 82
TORINO — 315
TRAVNIK — 5—7, 12, 49, 51, 54, 64, 73, 79, 80, 88, 109, 111, 115, 127, 245, 274, 275, 277, 279, 280, 285, 287, 290, 315, 316
TREBAVA — 12, 298
TRILJ — 81
TRNOVAC — 288
TROMEĐA — 268, 270
TRST — 277
TRUBE — 5, 51, 79, 80, 127, 277, 278, 287, 290
TURJAK — 139, 291
TURSKA — 283
TUZLA — 298, 309
TVRTKOVAC — 179

UDBINA — 86, 281, 296
UFA — 262
UGAR — 5, 79, 80
UMAC — 86
UMČARI — 183
UNA — 24, 30, 31, 179, 267
UŽICE — VID. TITOVO UŽICE

VAGANJ — 37, 243
VALJEVO — 299, 301
VAREŠ — 177
VARNA — 281
VERSAJ — 96, 283
VELIKA BRITANIJA — 44, 103, 206, 233, 257, 267, 270, 276, 277, 283, 284, 305, 320
VELIKA KLADUŠA — 8
VELIKA POPINA — 36, 38, 120
VELIKA PLANA — 183
VELIKI JASTREBAC — VID. JASTREBAC
VELIKI RADIĆI — 318
VELIKE LUKE — VID. VELIKIE LUKI
VELIKIE LUKI — 82, 213
VIDOJEVICA — 299
VIDOVICA — 154
VIJENAC — 5
VINICA — 318
VIS — 272
VISOKO — 111
VIŠEGRAD — 178
VITEZ — 7, 109
VJEŠTIĆA GORA — 37
VLAŠIĆ — 5, 7
VOĆIN — 122, 290
VOJVODINA — 85, 187, 198—200, 273, 300, 302, 303, 317, 319
VOLINJE — 115
VOLODER — 210
VORONJEŽ — 213
VRANDUK — 109
VRANI KAMEN — 66
VRANJE — 299
VRBANJA — 80, 81, 108, 112, 316
VRBAS — 10—12, 28, 49, 51, 52, 79, 80, 88, 109—113, 133, 154, 178, 179, 200, 245
VRANJSKA MOSURA — 318
VRBOVSKO — 154, 210
VRHOVINE — 279
VRLIKA — 73, 81
VRNOGRAČ — 8, 30
VRPOLJE — 9
VUKOVICA — 116
VUKOVSKO — VID. DONJE VUKOVSKO

ZABARJE — 5
ZADVARJE — 93
ZAGORJE — VID. HRVATSKO ZAGORJE
ZAGREB — 15, 31, 33, 59, 90, 123, 144, 145, 174, 179, 181, 190, 203, 208, 210, 230, 264, 265, 272, 277, 279—281, 284, 286, 290, 292, 293, 298, 300, 301, 310
ZDENA — 86
ZEMUN — 190, 298, 300, 301
ZENICA — 109, 111, 115, 121, 134, 173, 177, 178, 181, 300, 316
ZIJAMET — 245
ZRINJSKA GORA — 30
ZVIJEZDA — 179

ŽABARI — 183
ŽEPČE — 109, 111, 121, 178, 185, 300, 316
ŽILIĆI — 80
ŽUMBERAK — 8, 179, 199, 208, 262, 306

SKRAĆENICE

A-CK SKJ — Arhiv Centralnog komiteta Saveza komunista Jugoslavije
AFSOJ — Antifašistički savez omladine Jugoslavije
AFŽ — Antifašistički front žena
A-VII — Arhiv Vojnoistorijskog instituta
AP — Autonomna pokrajina
ASNOM — Antifašistička skupština narodnog oslobođenja Makedonije
ASNOS — Antifašistička skupština narodnog oslobođenja Srbije
AVNOJ — Antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Jugoslavije
BiH — Bosna i Hercegovina
BKF — Balkanska komunistiička federacija
BRP(k) — Bugarska radnička partija (komunista)
CASNO — Crnogorska antifašistiička skupština narodnog oslobođenja
CG — Crna Gora
CK — Centralni komitet
CO — Centralni odbor
ČSR — Čehoslovačka Republika
ČSSR — Čehoslovačka Socijalistička Republika
DFJ — Demokratska Federativna Jugoslavija
DSIP — Državni sekretarijat za inostrane poslove
DSNO — Državni sekretarijat za narodnu odbranu
DSZD — Državni sud za zaštitu države
DV — Dobrovoljačka vojska
DVJ — Dobrovoljačka vojska Jugoslavije
FIAT — Fabrika Italijana Automobila Torino
FNRJ — Federativna Narodna Republika Jugoslavija
GO — Glavni odbor
GŠ — Glavni štab
HRSS — Hrvatska republikanska seljačka stranka
HSS — Hrvatska seljačka stranka
IB — Informbiro
IK — Izvršni komitet
IO — Izvršni odbor
IV — Izvršno vijeće
JA — Jugoslovenska armija
JAT — Jugoslovenski aerotransport
JAZU — Jugoslavenska akademija nauka i umjetnosti
JMO — Jugoslovenska muslimanska organizacija
JNA — Jugoslovenska narodna armija
JRM — Jugoslovenska ratna mornarica
JRP — Jedinstvena radnička partija
JRZ — Jugoslovenska radikalna zajednica
JV — Jugoslovenska vojska
KI — Komunistička internacionala
KNOJ — Korpus narodne odbrane Jugoslavije
KPB — Komunistička partija Bugarske

KPF — Komunistička partija Francuske
KPH — Komunistička partija Hrvatske
KPI — Komunistička partija Italije
KPJ — Komunistička partija Jugoslavije
KPSl. — Komunistička partija Slovenije
KPSS — Komunistička partija Sovjetskog Saveza
KUNMZ — Komunistički univerzitet nacionalnih manjina Zapada
MK — Mjesni komitet
MVAC — Antikomunistička dobrovoljačka milicija (Milizia Volontaria Anticomunista)
NDH — Nezavisna Država Hrvatska
NF — Narodni front
NIP — Novinsko izdavačko preduzeće
NKOJ — Nacionalni komitet oslobođenja Jugoslavije
NO — Narodnooslobodilačka (i)
NOB — Narodnooslobodilačka borba
NOF — Narodnooslobodilački front
NOO — Narodnooslobodilački odbor
NOP — Narodnooslobodilački partizanski
NOP — Narodnooslobodilački pokret
NOPO — Narodnooslobodilački partizanski odred
NOR — Narodnooslobodilački rat
NOU — Narodnooslobodilačka (i) udarna (i)
NOV — Narodnooslobodilačka vojska
NOVJ — Narodnooslobodilačka vojska Jugoslavije
NR — Narodna Republika
NRH — Narodna Republika Hrvatska
NRPJ — Nezavisna radnička partija Jugoslavije
OBO — Obaveštajni odsjek
OF — Osvobodilna fronta
OK — Oblasni komitet
OK — Okružni komitet
OKW — Vrhovna komanda Vermahta
OUN — Organizacija ujedinjenih nacija
OZNA — Odjeljenje za zaštitu naroda
PB — Politbiro
PK — Pokrajinski komitet
PMT — Partija mađarskih radnika
PO — Partizanski odred
POJ — Partizanski odredi Jugoslavije
PTT — Pošta, telefon, telegraf
RKP(b) — Ruska socijaldemokratska radnička partija (boljševika)
RSHA — Glavna uprava bezbjednosti Rajha (Reichssiheits hauptamt)
SAD — Sjedinjene Američke Države
SANU — Srpska akademija nauka i umetnosti
SFRJ — Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija
SHS — (država) Srba, Hrvata i Slovenaca
SIV — Savezno Izvršno vijeće
SK — Savez komunista
SK — Sreski komitet
SKH — Savez komunista Hrvatske
SKJ — Savez komunista Jugoslavije
SKK — Srpski kulturni klub
SLS — Slovenska ljudska stranka
SKP(b) — Svesavezna komunistička partija (boljševika)
SKS — Savez komunista Srbije
SKSl. — Savez komunista Slovenije

SNOO	—	Slovenački narodnooslobodilački odbor
SNOS	—	Slovenski narodnoosvobodilni svet
SO	—	Savezni odbor
SR	—	Socijalistička Republika
SR BiH	—	Socijalistička Republika Bosna i Hercegovina
SRH	—	Socijalistička Republika Hrvatska
SS	—	Zaštitni odredi (Schutzstaffe)
SSIP	—	Savezni sekretarijat za inostrane poslove
SSJ	—	Savez sindikata Jugoslavije
SSNO	—	Savezni sekratarijat za narodnu odbranu
SSRN	—	Socijalistički savez radnog naroda
SSRNJ	—	Socijalistički savez radnog naroda Jugoslavije
SSSR	—	Savez Sovjetskih Socijalističkih Republika
SUBNOR	—	Savez udruženja boraca narodnooslobodilačkog rata
SUBNORJ	—	Savez udruženja boraca narodnooslobodilačkog rata Jugoslavije
TANJUG	—	Telegrafska agencija nová Jugoslavija
UDBA	—	Uprava državne bezbjednosti
UHRO	—	Ustaška-hrvatska revolucionarna organizacija
UK	—	Univerzitetski komitet
URO	—	Ujedinjena revolucionarna omladina
USAOH	—	Ujedinjeni savez antifašističke omladine Hrvatske
USAOJ	—	Ujedinjeni savez antifašističke omladine Jugoslavije
VMRO	—	Unutrašnja makedonska revolucionarna organizacija
VOS	—	Bezbjednosno obaveštajna služba (Varnostno obeščevalna služba)
VŠ	—	Vrhovni štab
VVA	—	Viša vojna akademija
ZAVNOBiH	—	Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Bosne i Hercegovine
ZAVNOH	—	Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Hrvatske

POPIS ILUSTRACIJA

Vagon u kojem je radio Josip Broz Tito za vrijeme boravka u Oštrelju (od 9. oktobra do 25. novembra 1942).

Panorama Bihaća u kojem je održano Prvo zasjedanje AVNOJ-a i u kojem je boravio vrhovni komandant NOV i POJ Josip Broz Tito od 20. decembra 1942. do 9. januara 1943.

Vrhovni komandant NOV i POJ Josip Broz Tito govori na Prvom zasjedanju AVNOJ-a u Bihaću, 26. novembra 1942.

Vrhovni komandant NOV i POJ u Bihaću ispred zgrade u kojoj je održano Prvo zasjedanje AVNOJ-a, 26. novembra 1942.

Vrhovni komandant NOV i POJ Josip Broz Tito govori na narodnom zboru u Cazinu, 22. decembra 1942.

Vrhovni komandant NOV i POJ Josip Broz Tito govori na Prvom kongresu Antifašističke omladine Jugoslavije u Bihaću, 27. decembra 1942.

Josip Broz Tito sa članovima Vrhovnog štaba NOV i POJ, Izvršnog odbora AVNOJ-a, delegatima i gostima na Prvom kongresu Antifašističke omladine Jugoslavije, 27—29. decembra 1942. u Bihaću.

Vrhovni komandant NOV i POJ Josip Broz Tito vrši smotru jedinica 4. krajiške udarne divizije u Jasenici, na Grmeču, 7. januara 1943.

Vrhovni komandant NOV i POJ Josip Broz Tito vrši smotru artiljerije 4. krajiške udarne divizije u Jasenici, na Grmeču, 7. januara 1943.

Vrhovni komandant NOV i POJ Josip Broz Tito govori borcima 4. krajiške udarne divizije i narodu u Jasenici, na Grmeču, 7. januara 1943.

Faksimil Titove direktive od 22. novembra 1942. Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske.

Faksimil Titove naredbe od 25. novembra 1942. o formiranju divizija na području Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske.

Faksimil prve strane projekta rezolucije Prvog zasjedanja AVNOJ-a sa tekstom koji je napisao Moša Pijade.

Faksimil prve i posljednje strane projekta rezolucije Prvog zasjedanja AVNOJ-a sa Titovim korekturama.

Faksimil prve strane Proglasa AVNOJ-a narodima Jugoslavije, od 27. novembra 1942.

Faksimil druge i treće strane naređenja vrhovnog komandanta NOV i POJ Josipa Broza Tita štabovima korpusa i divizija, od 8. januara 1943.

Faksimil prve i posljednje strane pisma generalnog sekretara KPJ Josipa Broza Tita Pokrajinskom komitetu KPJ za Srbiju, od 16. januara 1943.

Faksimil note Vrhovnog štaba NOV i POJ i Izvršnog odbora AVNOJ-a vladama SSSR-a, Velike Britanije i SAD, od 17. januara 1943.

Faksimil prve, druge i posljednje strane radiograma (note) koji je Tito napisao na ruskom jeziku i uputio, preko Kominterne, vladama SSSR-a, V. Britanije i SAD, 17. januara 1943.

SADRŽAJ

PREDGOVOR VII

Stvaranje Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije (Oštrelj, sredina novembra 1942) 3
Štabu III udarne divizije (14. novembar 1942) 5
Izvršnom komitetu Komunističke internacionale (14. novembar 1942) 8
Izvršnom komitetu Komunističke Internacionale (14. novembar 1942) 9
Štabu Prve proleterske udarne divizije (15. novembar 1942) 10
Izvršnom komitetu Komunističke internacionale (15. novembar 1942) 14
Centralnom komitetu Komunističke partije Slovenije drugu Bevcu (Edvardu Kardelju) (Oštrelj, 16. novembar 1942) 15
Izvršnom komitetu Komunističke internacionale (16. novembar 1942) 19
Radio-stanici »Slobodna Jugoslavija« (17. novembar 1945) 20
Izvršnom komitetu Komunističke internacionale (17. novembar 1942) 21
Izvršnom komitetu Komunističke internacionale (18. novembar 1942) 22
Naredba o dodjeljivanju novčane pomoći stanovništvu postradalih krajeva zapadne Bosne i Bosanske krajine (19. novembar 1942) 23
Izvršnom komitetu Komunističke internacionale (19. novembar 1942) 24
Građaninu Đuru Čagoroviću, zemljoradniku iz Danilovgrada (20. novembar 1942) 25
Naredba o promjeni naziva Vrhovnog štaba NOP i DVJ u NOV i POJ (20. novembar 1942) 26
Izvršnom komitetu Komunističke internacionale (20. novembar 1942) 27
Štabu I proleterske divizije (20. novembar 1942) 28
Glavnom štabu NOV i PO za Hrvatsku (21. novembar 1942) 30
Naredba Vrhovnog štaba NOV i POJ (22. novembar 1942) 32
Partijskom rukovodstvu divizije (25. novembar 1942) 33
Štabu II proleterske udarne divizije (25. novembar 1942) 36
Štabu IX hrvatske (III ličke) NOU brigade (25. novembar 1942) 38
Štabu I bosanskog korpusa (26. novembar 1942) 39
Razvoj narodnooslobodilačke borbe i zadaci Antifašističkog vijeća Narodnog oslobođenja Jugoslavije do pobjede nad neprijateljima (referat održan na Prvom zasijedanju AVNOJ-a u Bihaću) (26. novembar 1942) 41
Izvršnom komitetu Komunističke internacionale (26. novembar 1942) 45
Glavnom štabu NOV i PO Slovenije (27. novembar 1942) 46
Izvršnom komitetu Komunističke internacionale (28. novembar 1942) 48
Štabu I proleterske divizije (28. novembar 1942) 49
Štabu III udarne divizije (28. novembar 1942) 51
Štabu III krajiškog odreda (28. novembar 1942) 53
Izvršnom komitetu Komunističke internacionale (29. novembar 1942) 54
Izvršnom komitetu Komunističke internacionale (29. novembar 1942) 55
Štabu I proleterske divizije (30. novembar 1942) 56
Izvršnom komitetu Komunističke internacionale (30. novembar 1942) 57
Štabu 1. dalmatinske narodnooslobodilačke udarne brigade (1. decembar 1942) 58
Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske (2. decembar 1942) 59
Izvršnom komitetu Komunističke internacionale (2. decembar 1942) 62

Štabu II proleterske divizije (2. decembar 1942) 63
Izvršnom komitetu Komunističke internacionale (3. decembar 1942) 64
Izvršnom komitetu Komunističke internacionale (4. decembar 1942) 65
Govor na Prvoj zemaljskoj konferenciji Antifašističkog fronta žena Jugoslavije (6. decembar 1942) 67
Drugu Vladu Tomanoviću, zamjeniku komandanta 10. hercegovačke narodnooslobodilačke udarne brigade (6. decembar 1942) 71
Štabu II proleterske divizije (7. decembar 1942) 72
Izvršnom komitetu Komunističke internacionale (7. decembar 1942) 73
Izvršnom komitetu Komunističke internacionale (7. decembar 1942) 74
Izvršnom komitetu Komunističke internacionale (8. decembar 1942) 75
Izvršnom komitetu Komunističke internacionale (8. decembar 1942) 76
Izvršnom komitetu Komunističke internacionale (11. decembar 1942) 77
Izvršnom komitetu Komunističke internacionale (11. decembar 1942) 78
Štabu III udarne divizije (11. decembar 1942) 79
Izvršnom komitetu Komunističke internacionale (12. decembar 1942) 84
Izvršnom komitetu Komunističke internacionale (13. decembar 1942) 85
Izvršnom komitetu Komunističke internacionale (14. decembar 1942) 86
Izvršnom komitetu Komunističke internacionale (15. decembar 1942) 88
Izvršnom komitetu Komunističke internacionale (16. decembar 1942) 89
Štabu IV operativne zone Hrvatske (18. decembar 1942) 90
Štabu IV operativne zone Hrvatske (18. decembar 1942) 92
Izvršnom komitetu Komunističke internacionale (18. decembar 1942) 93
Nacionalno pitanje u Jugoslaviji u svjetlosti narodnooslobodilačke borbe (Napisano između 10. i 19. decembra 1942. u Bosanskom Petrovcu) 95
Borba protiv okupatora — prvi i najvažniji zadatak (Napisano između 15. i 20. decembra 1942. u Bosanskom Petrovcu) 102
Izvršnom komitetu Komunističke internacionale (19. decembar 1942) 106
Izvršnom komitetu Komunističke internacionale (19. decembar 1942) 107
Štabu I proleterske udarne divizije (20. decembar 1942) 108
Štabu III narodnooslobodilačke udarne divizije (20. decembar 1942) 111
Izvršnom komitetu Komunističke internacionale (20. decembar 1942) 114
Izvršnom komitetu Komunističke internacionale (22. decembar 1942) 115
Izvršnom komitetu Komunističke internacionale (24. decembar 1942) 116
Štabu I bosanskog korpusa (25.decembar 1942) 117
Za KOI (Komunističku omladinsku internacionalu) (25. decembar 1942) 119
Štabu III bataljona IX brigade Hrvatske (25. decembar 1942) 120
Izvršnom komitetu Komunističke internacionale (25. decembar 1942) 121
Izvršnom komitetu Komunističke internacionale (26. decembar 1942) 122
Govor na Prvom kongresu Antifašističke omladine Jugoslavije (27. decembar 1942) 123
Izvršnom komitetu Komunističke internacionale (28. decembar 1942) 127
Štabovima narodnooslobodilačkih udarnih brigada i odreda, komandama mjesta i područja (29. decembar 1942) 128
Izvršnom komitetu Komunističke internacionale (30. decembar 1942) 132
Štabu I bosanskog NOU korpusa (30. decembar (1942) 133
Za Radio-stanicu »Slobodnu Jugoslaviju«
Organizacija vlasti na oslobođenoj teritoriji (30. decembar 1942) 134
Svim borcima, komandirima, komandantima i političkim komesarima Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije Vrhovni štab NOV i POJ čestita Novu godinu (1. januar 1943) 136
Štabu IV operativne zone NOV i PO Hrvatske (1. januar 1943) 137
Ekonomskom odsjeku Vrhovnog štaba NOV i POJ (2. januar 1943) 138
Izvršnom komitetu Komunističke internacionale (2. januar 1943) 139
Izvršnom komitetu Komunističke internacionale (2. januar 1943) 140
Izvršnom komitetu Komunističke internacionale (3. januar 1943) 141
Štabu I proleterske udarne divizije (3. januar 1943) 142

Izvršnom komitetu Komunističke internacionale (4. januar 1943) 143
Izvršnom komitetu Komunističke internacionale (5. januar 1943) 144
Izvršnom komitetu Komunističke internacionale (6. januar 1943) 145
Izvršnom komitetu Komunističke internacionale (6. januar 1943) 146
Sanitetskom odsjeku Vrhovnog štaba NOV i POJ
Štabu I bosanskog udarnog korpusa
Štabu IV operativne zone i Glavnom štabu NOV i PO za Hrvatsku (6. januar 1943) 147
Govor na smotri 4. krajiške Narodnooslobodilačke udarne divizije
Drugovi i drugarice, borci, komandiri, komandanti i politički komesari naše herojske Narodnoslobodilačke vojske (7. januar 1943) 148
Zdravica narodu i borcima Podgrmeča (7. januar 1943, selo Jasenica) 151
Govor narodu Podgrmeča (7. januar 1943, selo Jasenica) 152
Izvršnom komitetu Komunističke internacionale (8. januar 1943) 154
Štabu I bosanskog NOU korpusa (8. januar 1943) 156
Odsjeku Vrhovnog štaba NOV i POJ za vojne vlasti u pozadini
Naredba o obrazovanju i ustrojstvu vojnih vlasti u pozadini (8. januar 1943) 161
Radio-stanici »Slobodna Jugoslavija« (9. januar 1943) 167
Naredba o izradi spiskova obveznika NOV i POJ (9. januar 1943) 168
Štabu vojne škole Vrhovnog štaba NOV i POJ (9. januar 1943) 169
Uloga Bosanske krajine u narodnooslobodilačkoj borbi (Napisano oko 10. januara 1943. u Ostrošcu) 170
Izvršnom komitetu Komunističke internacionale (10. januar 1943, Ostrožac) 173
Izvršnom komitetu Komunističke internacionale (11. januar 1943, Ostrožac) 174
Štabu II proleterske (udarne) divizije (11. januar 1943) 175
Štabu IV operativne zone (NOV i PO Hrvatske) (11. januar 1943, Ostrožac) 176
Štabu VI proleterske NOU brigade (12. januar 1943, Ostrožac) 177
Izvršnom komitetu Komunističke internacionale (13. januar 1943, Ostrožac) 180
Avdi Humi, organizacionom sekretaru PK KPJ za Bosnu i Hercegovinu (13. januar 1943) 181
Izvršnom komitetu Komunističke internacionale (14. januar 1943) 183
Štabu I (proleterske udarne) divizije (14. januar 1943) 185
Izvršnom komitetu Komunističke internacionale (15. januar 1943) 186
Pokrajinskom komitetu KPJ za Srbiju (16. januar 1943) 187
Za PK (KPJ) za Makedoniju (16. januar 1943) 191
Drugu Tozi (Svetozaru Markoviću), članu PK za Vojvodinu
Drugu Đorđu (Đuri Jovanoviću) i P(okrajinskom) P(ovjereništv)u za Banat
OK KPJ za Srem (16. januar 1943) 198
Izvršnom komitetu Komunističke internacionale (16. januar 1943) 201
Oblasnom komitetu KPJ za Hercegovinu (17. januar 1943) 202
Vladi Saveza Sovjetskih Socijalističkih Republika, vladi Velike Britanije i vladi Sjedinjenih Država Amerike (17. januar 1943) 206
Izvršnom komitetu Komunističke internacionale (17. januar 1943) 208
Izvršnom komitetu Komunističke internacionale (17. januar 1943) 209
Izvršnom komitetu Komunističke internacionale
Glavni štab NOV i PO za Hrvatsku izvještava (20. januar 1943) 210
Lenjingrad je oslobođen (20. januar 1943) 212

PRILOZI

Izvršnom komitetu Komunističke internacionale (14. novembar 1942) 217
Izvršnom komitetu Komunističke internacionale i Radio-stanici »Slobodna Jugoslavija« (19. novembar 1942) 218
Predlog Rezolucije o osnivanju Antifašističkog veća narodnog oslobođenja Jugoslavije (27. novembar 1942) 221
Proglas AVNOJ-a narodima Jugoslavije (27. novembar 1942) 228
Uput za obavještajnu službu (27. novembar 1942) 234

Štabu IV operativne zone (NOV i PO Hrvatske) (druga polovina novembra 1942) 242
Štabu II proleterske udarne divizije (25. decembar 1942, Bosanski Petrovac) 245
Komandama područja i štabovima operativnih jedinica (8. januar 1943, Bihać) 248
Izvršnom komitetu Komunističke internacionale (16. januar 1943, Ostrožac, kod Cazina) 252
Glavnom štabu (NOV i PO) Hrvatske (17. januar 1943) 255
Izvršnom komitetu Komunističke internacionale (18. januar 1943, Ostrožac) 256
Izvršnom komitetu Komunističke internacionale (19. januar 1943, Ostrožac) 257

NAPOMENE 259
HRONOLOGIJA 311
BIOGRAFSKE BELEŠKE 325
REGISTAR GEOGRAFSKIH NAZIVA 364
SKRAĆENICE 369
POPIS ILUSTRACIJA 372

NIRO »KOMUNIST« — Izdavački centar »Komunist«, Beograd
Izdavačko-knjižarsko poduzeće »Naprijed«, Zagreb
Beogradski izdavačko-grafički zavod, Beograd

JOSIP BROZ TITO
SABRANA DJELA

Tom 13

Recenzenti
dr Pero Damjanović
Pero Morača

Registri
Aleksandar Spasojević

Prevodilac
Ljubinka Ribar

Izbor fotografija
Mehmedalija Bojić

Likovno rješenje korica
Jovan Lukić

Grafička oprema
Vladana Mrkonja
Miloš Majstorović

Korektor
Milutin Milović

Štampa
Beogradski izdavačko-grafički zavod, Beograd,
Bulevar vojvode Mišića br. 17

Tiraž 20 000

Izišlo iz štampe oktobra 1982.